

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 37

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет», протокол № 12 від 21.11.2024 року.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)

ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бабич М.Є., Слива Т.В. АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛЕКСЕМИ <i>ВІЙНА</i> (НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ).....	9
Бортун К.О. СЕМАНТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СОМАТИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	14
Гаврищак І.І., Проців О.Я. ТЕРМІНОГРАФІЧНІ СТУДІЇ ЄВГЕНА ОЗАРКЕВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	18
Галайчук О.В. КРАЇНОЗНАВЧИЙ ТЕКСТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА РІВНЯХ В1–В2.....	24
Даскалюк О.Л. СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ МОВНОГО ВПЛИВУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ НІНИ ЦАРУК (ГУЙВАНЮК)).....	31
Заверющенко О.Л. КОНЦЕПТ ХАТИ ЯК СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ВЕСІЛЬНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ.....	37
Островська Л.С. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ КАТЕГОРИЧНОСТІ ВИСЛОВУ В ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ (НА МАТЕРІАЛІ СТОРІНКИ ФЕЙСБУКУ ОКСАНИ ЗАБУЖКО).....	45
Подлісецька О.О., Вітко-Присяжнюк Я.В. МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	51
Пономарьова Л.В., Складчикова Є.В. КОМП'ЮТЕРНИЙ СЛЕНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕМОЦІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ У ТЕКСТОВІЙ ОНЛАЙН-КОМУНІКАЦІЇ.....	57
Сабліна С.В. ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ В ЛИСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ДО МАТЕРІ: ТИПОЛОГІЯ Й ФУНКЦІЇ.....	62
Шабат-Савка С.Т. ЩОДЕННИКОВИЙ ДИСКУРС ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА: ІНТЕНЦІЙНИЙ ОБШИР І СИНТАКСУВАННЯ.....	67

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Гаврилова І.М. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ.....	74
Гасій О.В., Гасій Г.М., Сухачова Н.С., Іщенко В.Л., Молчанова Н.Ю. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА ТА ЦИВІЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	82
Гулян Б.І., Януш Х.М., Зубрицький Р.Я. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	87
Dovbnya O.Yu. CONCEPTUAL METAPHORS WITH NEGATIVE SENTIMENT IN ENGLISH-LANGUAGE BUSINESS MEDIA DISCOURSE	91
Ковалик Н.В., Тимочко Л.М. ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО КОНЦЕПТУ <i>WATER</i>	97
Левіщенко М.С. КОНЦЕПТ WEALTH У ПІЗНЬОМУ ВІКТОРІАНЬСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	105
Олійник О.С., Євтушенко Т.О. АНГЛІЙСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ОСОБА» В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ВИСВІТЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ТА ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ).....	109
Савранчук І.П., Тхор Н.М. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>WAR</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА МОВЛЕННІ	115
Станко Д.В. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В АНГЛОМОВНОМУ ФАНФІКШЕН.....	119
Ткачук Н.О., Шацька Г.М. АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО: ЕФЕКТИВНІСТЬ «СИРОГО» ВАРІАНТУ В НАПИСАННІ ДИПЛОМНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ З ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ (З ПРИКЛАДОМ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ГРАМАТИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	124
Томчаковська Ю.О. ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО МЕДІА-ДИСКУРСУ.....	130
Томчаковський О.Г. ПОЛІКОДОВІСТЬ АНГЛОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ.....	134
Чумакова К.О., Єрмакова Н.М., Глущенко Г.Б. СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ.....	138

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Хо́да А.О. ЕВОЛЮЦІЯ КЛЮЧОВИХ НАРАТИВІВ ПРОПАГАНДИ У ФРАНЦУЗЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	142

РОЗДІЛ 4

ІБЕРІЙСЬКО-КАВКАЗЬКІ МОВИ

Gaibova I.S. THE WRITTEN MONUMENTS OF AZERBAIJAN, THE MANUSCRIPTS OF AZERBAIJAN, THE SCRIBE-CALLIGRAPHERS OF AZERBAIJAN (THE ETERNAL AND GLORIOUS WEALTH).....	147

РОЗДІЛ 5

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Дементьєва Т.С., Комарницька Т.К. УКРАЇНСЬКА ТРАДИЦІЯ ТРАНСКРИПЦІЇ ЯПОНСЬКИХ СЛІВ: ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ХАРБІНІ ТА СИСТЕМА ТРАНСКРИПЦІЇ АНАТОЛЯ ДІБРОВИ (1944).....	157

РОЗДІЛ 6

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Коваленко Д.І. МОРФО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ КАУЗАЦІЇ ГНІВУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ).....	166
Nahorna O.O. THE ROLE OF CYBER NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE INTERNET DISCOURSE.....	171
Semenist I.V., Dobrovolska A.A. ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF FORMING GRAMMATICAL COMPETENCE BASED ON THE "TOPIC-COMMENT" SYSTEM FOR LEARNERS OF THE CHINESE LANGUAGE AT HSK 2 LEVEL.....	177
Stoika O.Ya., Cheypesh I.V., Kravets O.V. A THEORETICAL FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING THE LINGUISTIC VARIABILITY OF ENGLISH IN SOCIAL MEDIA AND ONLINE COMMUNITIES.....	183

РОЗДІЛ 7

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Гаман І.А., Чайковська О.Ю., Данилюк А.С. ОСОБЛИВОСТІ ТИФЛОКОМЕНТУВАННЯ У НІМЕЦЬКІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ДРАМІ «UND VERGIB UNS UNSERE SCHULD».....	188
Городецька Н.Г., Турчин І.М., Бондарчук Л.Й. МЕТАФОРІЧНО НОМІНОВАНА ФАХОВА ЛЕКСИКА З ЕКОНОМІКИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....	192
Drabov N.Yu, Tymchyk M.P. PECULIARITIES OF TRANSLATION WITH REGARD TO THE LINGUOCULTURAL AND SOCIOCULTURAL ASPECTS.....	199
Ігнатко Ю.В. ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПЕРЕКЛАДНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОСТІ ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА.....	207
Лисенко Н.О., Кулікова О.В. НЕТИПОВИЙ ЛАТИНСЬКО-АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД МЕТАФОРІЧНИХ АНАТОМІЧНИХ І ПАТОАНАТОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	212
Мольдерф О.Є. ГЛОБАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ОДОМАШНЕННЯ ТА ОЧУЖЕННЯ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІЙ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА.....	217
Monastyrova L.V. LEXICAL AND TERMINOLOGICAL CHALLENGES IN TRANSLATING MUSICOLOGICAL TEXTS FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	224
Недашківська Т.Є. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ВІДМІННОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ З ПОЛЬСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ.....	229
Ону́чак Л.В., Руженська Т.М. ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	236
Подвойська О.В., Агапів В.Д. ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ С. ЖИЖЕКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	242
Podola M.R., Kucherenko M.V. LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF TRANSLATING UN PRESS RELEASES INTO UKRAINIAN.....	249

Свередюк А.Т. ГАМЛЕТІАНА МАРІЇ ГАБЛЕВИЧ: ОФЕЛІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФЕМІНІСТИЧНОЇ КРИТИКИ...	256

РОЗДІЛ 8

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ковтун О.В. ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАЙМЕННИКА В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	261
Стоянова Д.Ф. СПИСОК ТОДОРА ВРАЧАНСЬКОГО КАТЕХІЗИЧНИХ ПОВЧАНЬ ФЕОДОРА СТУДИТА У РУКОПИСНІЙ ЗБІРЦІ № 338 (НБКМ, СОФІЯ).....	267

РОЗДІЛ 9

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Мітіна Т.М. ПАНТЕЇСТИЧНІ МОТИВИ У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «РОЗРИТА МОГИЛА», «ЗАПОВІТ», «СЕЛО», «МЕНІ ТРИНАДЦЯТИЙ МИНАЛО», «І МЕРТВИМ. І ЖИВИМ...» В АНГЛІЙСЬКІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДЖОНА ВІРА ТА ВІРИ РІЧ.....	276
Ступницька Н.М., Ткаля І.А. ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «КОНЦЕПТ» У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ АНАЛІЗІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.....	285

РОЗДІЛ 10

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Вегеш А.І. ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ – ПОТУЖНІ ЗАСОБИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНАХ ПРО МАРКА ШВЕДА ЛОРИ ПІДГІРНОЇ.....	290
Вихрущ А.В. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І САМОТНІСТЬ: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР.....	298
Скорина Л.В. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО В РОМАНІ БОРИСА ЛЕВІНА «ВИДНО ШЛЯХИ ПОЛТАВСЬКІЙ».....	306
Циганок О.М. ПОЕТИЧНИЙ ЦИКЛ ПРО ХРИСТА, ЯКИЙ СТРАЖДАВ, ІЗ ПІДРУЧНИКА ВІРШУВАННЯ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ «ROSA INTER SPINAS» (1696).....	313
Цівінська Ю.В. РАННЯ ПОЕЗІЯ СЕРГІЯ ЖАДАНА (ВЕРСИФІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ).....	318

РОЗДІЛ 11

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ісаєва Н.С., Кундій А.С. ІНТЕР'ЄР «ВНУТРІШНІХ ПОКОЇВ» У ДЗЕРКАЛІ КИТАЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ ЖІНОЧОЇ ЛІРИКИ.....	323

РОЗДІЛ 12

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бушко Г.О. ШИШМАНОЗНАВСТВО У БОЛГАРІЇ ТА ЗА КОРДОНОМ.....	331
Догадіна В.С. АНТИЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ ГІЛЬЄРМО ДЕЛЬ ТОРО І КОРНЕЛІЇ ФУНКЕ «ЛАБІРИНТ ФАВНА».....	337

CONTENTS

SECTION 1

UKRAINIAN LANGUAGE

Babych M.Ye., Slyva T.V. ASSOCIATIVE-SEMANTIC RELATIONS OF THE LEXEME <i>БІЙНА</i> (BASED ON THE UKRAINIAN LANGUAGE CORPUS).....	9
Bortun K.O. SEMANTIC AND CULTURAL FEATURES OF UKRAINIAN SOMATIC PHRASEOLOGY.....	14
Havryshchak I.I., Protsiv O.Ya. TERMINOGRAPHIC STUDIES OF EUGENE OZARKEVYCH AS A SOURCE OF FORMATION OF NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL DISCOURSE.....	18
Halaichuk O.V. COUNTRY-SPECIFIC TEXT IN THE PROCESS OF LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE AT LEVELS B1–B2.....	24
Daskaliuk O.L. STYLISTIC TOOLS AS ELEMENTS OF LINGUISTIC INFLUENCE (BASED ON EXAMPLES OF POETRY BY NINA TSARUK (GUYVANYUK)).....	31
Zaveriushchenko O.L. THE CONCEPT OF THE HOUSE AS A COMPONENT OF THE UKRAINIAN WEDDING CONCEPTOSPHERE.....	37
Ostrovska L.S. PHRASEOLOGICAL UNITS AS A MEANS OF EXPRESSING CATEGORICALNESS OF SPEECH IN SOCIAL NETWORKS DISCOURSE (BASED ON FACEBOOK PAGE CONTENT BY OKSANA ZABUZHKO).....	45
Podlisetska O.O., Vitko-Prysiashniuk Ya.V. SPEECH ACTIVITY AS A STATE-FORMATION FACTOR.....	51
Ponomarova L.V., Skladchykova Ye.V. COMPUTER SLANG AS A TOOL FOR EMOTIONAL ADAPTATION IN TEXT-BASED ONLINE COMMUNICATION.....	57
Sablina S.V. HOMOGENEOUS SENTENCE MEMBERS IN LESYA UKRAINKA'S LETTERS TO HER MOTHER: TYPOLOGY AND FUNCTIONS.....	62
Shabat-Savka S.T. OLEXANDR DOVZHENKO DIARY DISCOURSE: INTENTIONAL SCOPE AND SYNTAXING.....	67

SECTION 2

GERMANIC LANGUAGES

Havrylova I.M. PHRASEOLOGICAL UNITS IN GERMAN INTERNET DISCOURSE.....	74
Hasii O.V., Hasii H.M., Sukhachova N.S., Ishchenko V.L., Molchanova N.Yu. PROFESSIONAL TRAINING FORMATION OF TRANSLATION SPECIALISTS IN CIVIL ENGINEERING WITHIN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM.....	82
Hulian B.I., Yanush Kh.M., Zubrytskyi R.Ya. THE USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	87
Dovbnya O.Yu. CONCEPTUAL METAPHORS WITH NEGATIVE SENTIMENT IN ENGLISH-LANGUAGE BUSINESS MEDIA DISCOURSE.....	91
Kovalyk N.V., Tymochko L.M. FRAME STRUCTURE OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC <i>WATER</i> CONCEPT.....	97
Levishchenko M.S. CONCEPT WEALTH IN LATE VICTORIAN DISCOURSE.....	105
Oliinyk O.S., Yevtushenko T.O. ENGLISH LEXICAL INNOVATIONS OF THE SEMANTIC FIELD “PERSON” FROM A LINGUACULTURAL PERSPECTIVE (BASED ON LEXICOGRAPHIC AND INTERNET SOURCES).....	109
Savranichuk I.P., Tkhor N.M. REPRESENTATION OF THE CONCEPT <i>WAR</i> IN THE ENGLISH LANGUAGE AND SPEECH.....	115
Stanko D.V. PECULIARITIES OF INTERTEXTUAL CONNECTIONS IN ENGLISH FANFICTION.....	119
Tkachuk N.O., Shatska H.M. ACADEMIC WRITING: THE EFFECTIVENESS OF THE “RAW” VARIANT IN WRITING OF A DIPLOMA (MASTER’S) THESIS IN PHILOLOGICAL SPECIALTIES (WITH AN EXAMPLE OF A SCIENTIFIC RESEARCHING ON GERMAN GRAMMAR).....	124
Tomchakovska Yu.O. TYPOLOGICAL FEATURES OF ENGLISH MEDIA DISCOURSE.....	130
Tomchakovskiy O.H. POLYCODE CHARACTER OF ENGLISH ADVERTISING DISCOURSE.....	134
Chumakova K.O., Yermakova N.M., Hlushchenko H.B. WAYS OF TERM FORMATION IN THE FIELD OF PSYCHOLOGY.....	138

SECTION 3**ROMANIC LANGUAGES**

Khoda A.O. EVOLUTION OF KEY PROPAGANDA NARRATIVES IN FRENCH POLITICAL DISCOURSE.....	142

SECTION 4**IBERO-CAUCASIAN LANGUAGES**

Gaibova I.S. THE WRITTEN MONUMENTS OF AZERBAIJAN, THE MANUSCRIPTS OF AZERBAIJAN, THE SCRIBE-CALLIGRAPHERS OF AZERBAIJAN (THE ETERNAL AND GLORIOUS WEALTH).....	147

SECTION 5**LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

Dementieva T.S., Komarnytska T.K. UKRAINIAN TRADITION OF JAPANESE WORDS' TRANSCRIPTION: THE WORK OF UKRAINIAN DIASPORA IN HARBIN AND THE TRANSCRIPTION SYSTEM OF ANATOL DIBROVA (1944).....	157

SECTION 6**GENERAL LINGUISTICS**

Kovalenko D.I. MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC STRUCTURE OF COMMUNICATIVE SITUATIONS OF THE CAUSATION OF ANGER (ON POLISH LANGUAGE MATERIAL).....	166
Nahorna O.O. THE ROLE OF CYBER NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE INTERNET DISCOURSE.....	171
Semenist I.V., Dobrovol'ska A.A. ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF FORMING GRAMMATICAL COMPETENCE BASED ON THE "TOPIC-COMMENT" SYSTEM FOR LEARNERS OF THE CHINESE LANGUAGE AT HSK 2 LEVEL.....	177
Stoika O.Ya., Cheypesh I.V., Kravets O.V. A THEORETICAL FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING THE LINGUISTIC VARIABILITY OF ENGLISH IN SOCIAL MEDIA AND ONLINE COMMUNITIES.....	183

SECTION 7**TRANSLATION STUDIES**

Haman I.A., Chaikowska O.Yu., Danyliuk A.S. CHARACTERISTICS OF TYPHLOCOMMENTARY IN THE GERMAN WAR DRAMA "UND VERGIB UNS UNSERE SCHULD".....	188
Horodetska N.H., Turchyn I.M., Bondarchuk L.I. METAPHORICALLY NOMINATED SPECIAL LEXICON OF ECONOMICS AND WAYS OF ITS RENDERING IN ENGLISH-UKRAINIAN SCIENTIFIC TRANSLATIONS...	192
Drabov N.Yu., Tymchyk M.P. A THEORETICAL FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING THE LINGUISTIC VARIABILITY OF ENGLISH IN SOCIAL MEDIA AND ONLINE COMMUNITIES.....	199
Ihnatko Yu.V. DISCURSIVE STRATEGIES IN THE TRANSLATIONAL RECEPTION OF ERICH MARIA REMARQUE'S WORKS.....	207
Lysenko N.O., Kulikova O.V. UNTYPICAL LATIN-ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF METAPHORICAL ANATOMICAL AND PATHOANATOMICAL TERMS.....	212
Molderf O.Ye. GLOBAL STRATEGIES OF DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION IN THE IVAN FRANKO'S TRANSLATION CONCEPT.....	217
Monastyrova L.V. LEXICAL AND TERMINOLOGICAL CHALLENGES IN TRANSLATING MUSICOLOGICAL TEXTS FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	224
Nedashkivska T.Ye. LINGUISTIC AND CULTURAL DIFFERENCES IN THE TRANSLATION OF TEXTS OF OFFICIAL BUSINESS STYLE FROM POLISH INTO UKRAINIAN.....	229
Onuchak L.V., Ruzhenska T.M. LEXICAL INNOVATIONS IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	236
Podvoiska O.V., Ahapiiev V.D. TRANSFERRING THE INDIVIDUAL STYLE OF S. ŽIŽEK IN UKRAINIAN TRANSLATION.....	242
Podola M.R., Kucherenko M.V. LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF TRANSLATING UN PRESS RELEASES INTO UKRAINIAN.....	249
Sverediuk A.T. HAMLETIANA BY MARIA GABLEVICH: OPHELIA THROUGH THE PRISM OF FEMINIST CRITICISM.....	256

SECTION 8

COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Kovtun O.V. EVALUATIVE POTENTIAL OF PRONOUNS IN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES.....	261
Stoianova D.F. LIST OF TODOR VRACHANSKY'S CATECHETICAL TEACHINGS OF THEODORE THE STUDITE IN MANUSCRIPT COLLECTION NO. 338 (NBKM, SOFIA).....	267

SECTION 9

LITERATURE STUDIES

Mitina T.M. PANTHEISTIC MOTIVES IN TARAS SHEVCHENKO'S POEMS "THE PLUNDERED GRAVE", "MY TESTAMENT," "THE VILLAGE," "I WAS THIRTEEN," "TO THE DEAD, THE LIVING AND THE UNBORN" IN THE ENGLISH INTERPRETATION OF JOHN WEIR AND VERA RICH.....	276
Stupnytska N.M., Tkalia I.A. APPLICATION OF THE CATEGORY "CONCEPT" IN THE LITERARY ANALYSIS OF A WORK OF ART.....	285

SECTION 10

UKRAINIAN LITERATURE

Berem A.I. PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES – POWERFUL MEANS OF CHARACTER DESCRIPTION IN THE NOVELS ABOUT MARK SHVED BY LORA PIDHIRNA.....	290
Vykhreshch A.V. ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND LONELINESS: A PERSONAL DIMENSION.....	298
Skoryna L.V. INTERTEXTUALITY AS IMAGE CONSTRUCTING ELEMENT ON THE EXAMPLE OF IVAN KOTLIAREVSKYI IMAGE IN THE NOVEL "THE WAYS TO POLTAVA ARE SEEN" BY BORYS LEVIN.....	306
Tsyhanok O.M. POETIC CYCLE ABOUT CHRIST WHO SUFFERED, IN THE TEXTBOOK OF POETRY OF THE KYIV-MOHYLYAN ACADEMY <i>ROSA INTER SPINAS</i> (1696).....	313
Tsivinska Yu.V. SERHIY ZHADAN'S EARLY POETRY (VERSIONING ASPECT).....	318

SECTION 11

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Isaieva N.S., Kundii A.S. DEPICTION OF THE "INNER CHAMBERS" INTERIOR IN CHINESE TRADITIONAL FEMALE LYRICS.....	323

SECTION 12

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Bushko H.O. SHYSHMANOV STUDIES IN BULGARIA AND ABROAD.....	331
Dohadina V.S. ANTIQUE INTERTEXTUALITY IN GUILLERMO DEL TORO AND CORNELIA FUNKE'S NOVEL "PAN'S LABYRINTH".....	337

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'373'42

DOI

АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛЕКСЕМИ *ВІЙНА* (НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

ASSOCIATIVE-SEMANTIC RELATIONS OF THE LEXEME *ВІЙНА* (BASED ON THE UKRAINIAN LANGUAGE CORPUS)

Бабич М.Є.,

*orcid.org/0009-0009-3012-0824**старший викладач кафедри іноземних мов
Національного транспортного університету*

Слива Т.В.,

*orcid.org/0009-0004-3079-2982**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янських, романських та східних мов
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

У статті описано склад і структуру асоціативно-семантичної групи з вихідним словом *війна*. Слова не лише позначають реальії навколишнього світу, а й викликають низку додаткових образів, зумовлених за ситуацією, попереднім досвідом тощо. Ці комплекси називають асоціативними значеннями, а співвіднесеність слів під час вживання – асоціативними зв'язками.

Вербальні асоціації досліджуються представниками різних наук. Зазвичай такі дослідження проводяться в лінгвістичному та психологічному напрямках. Лінгвістів передусім цікавлять чинники, завдяки яким асоціати об'єднуються навколо слова-стимулу. Одним із таких чинників є наявність спільної семантики.

Групи слів, пов'язаних асоціативно та семантично (асоціативно-семантичні та асоціативно образні поля тощо), найчастіше потрапляють у поле зору когнітивістів, оскільки утворюють найближчий контекст імені концепту. Ми розглядаємо асоціативно-семантичну групу з точки зору лексичної семантики. Ця парадигма являє собою сукупність граматично однорідних лексем, які асоціативно пов'язані з вихідним словом і корелюють за посередництва гіпер- і гіпосем.

За допомогою асоціативного експерименту, а також шляхом суцільної вибірки було сформовано асоціативне поле лексеми *війна*. Дефініційний та дистрибутивний аналіз були застосовані для визначення її семантичної структури. Виділені компоненти визначили склад аналізованої асоціативно-семантичної групи, у якій виділяються денокативні зони з інтегральними семами 'військовий підрозділ', 'учасник бойових дій', 'територія', 'зброя', 'техніка' тощо.

Оскільки фундаментом асоціювання може бути використання стимулу та асоціата в обмеженому контексті, тобто семантично пов'язані слова, які зустрічаються в одному контексті, так само асоціюються, як і слова, виявлені під час асоціативного експерименту, матеріалом дослідження слугували тексти Корпусу української мови, у яких слово-стимул *війна* зустрічається поруч із асоціатами.

У перспективі планується дослідження асоціативно-семантичних груп наступних рівнів з метою формування асоціативно-семантичної структури.

Ключові слова: асоціативно-семантична група, сема, гіперсема, гіпосема, каузема, рефлексема.

The article describes the composition and structure of an associative-semantic group with the source word *війна*. Words not only denote realities of the surrounding world but also evoke a number of additional images determined by the situation, previous experience, etc. These complexes are called associative meanings, and the correlation of words during use is called associative relations.

Representatives of various sciences study verbal associations. Typically, such studies are conducted in linguistic and psychological directions. Linguists are primarily interested in the factors that unite associates around a stimulus word. One such factor is the presence of shared semantics.

Groups of words connected associatively and semantically (associative-semantic and associative-image fields, etc.) most often fall into the field of view of cognitivists, as they form the closest context of the name of the concept. We consider the associative-semantic group from the point of view of lexical semantics. This paradigm is a set of grammatically homogeneous lexemes that are associatively related to the source word and correlate through hyper- and hyposemes.

Using an associative experiment, as well as through a continuous sample, an associative field of the lexeme *війна* was formed. Definitional and distributional analyses were used to determine its semantic structure. The identified components

determined the composition of the analyzed associative-semantic group, in which denotative zones with integral semes 'military unit', 'combatant', 'territory', 'weapon', 'equipment', etc. are distinguished.

The basis of association can be the use of a stimulus and an associate in a limited context, that is, semantically related words that occur in the same context are also associated, in the same way as words revealed during an associative experiment. Thus, the material of the study was the texts of the Ukrainian Language Corpus, in which the stimulus word *війна* occurs next to associates.

In the future, it is planned to study the associative-semantic groups of the following levels in order to form an associative-semantic structure.

Key words: associative-semantic group, seme, hyperseme, hyposeme, causeme, reflexeme.

Постановка проблеми. Складність та численність лексичного рівня мови, різноманітні відношення між його одиницями передбачають різноманіття лексичних парадигм. Системні лексикологічні дослідження мають на меті обґрунтування значущості ознак, категорій, параметрів лексем, що об'єднуються в групи, а відкритість лексичної системи, зумовленість її розвитку не лише власне лінгвістичними, а й екстралінгвістичними факторами свідчить про необхідність урахування в наукових дослідженнях реального суб'єкта мовленнєвої діяльності – людини з її життєвим досвідом, системою цінностей, сумою знань, комунікативними потребами тощо. Тож, серед усіх напрямків дослідження мови важливе місце посідає антропоцентризм. Усе більше зростає інтерес до того, як відображається у мові людина – як мовець і як адресат, як носій мови та культури тощо.

У лексичному значенні слова представлені різні аспекти – денотативний, сигніфікативний, конотативний та ін. Ба більше, визнаючи «лінгвістичну структуру» значення, науковці (зокрема психолінгвісти) так само визнають його «психологічну структуру», яка виявляється шляхом зіставлення слів у мовленні, а не лише як одиниць лексикону. Давно помічено, що слово не лише вказує на певний предмет, а й викликає цілу мережу додаткових образів, близьких за ситуацією, попереднім досвідом тощо. Такі комплекси значень прийнято називати асоціативними значеннями, а згадану систему співвіднесеності (або протиставлення) слів у процесі їх вживання – системою асоціативних зв'язків слів.

Поширення структурного підходу до вивчення лінгвістичних одиниць різних рівнів позначилося на дослідженні асоціацій. Лінгвісти та психолінгвісти намагалися виявити об'єктивні чинники, завдяки яким асоціати об'єднуються навколо слова-стимулу. Ще Ф. де Соссюр зазначав, що «...асоціація може зближувати слова, пов'язані між собою лише смыслом» [8, с. 133], тобто семантичний зв'язок лексем зумовлює наявність асоціативного зв'язку між ними. Тож, згодом інтерес до вивчення асоціативно та водночас семантично пов'язаних слів перемістився з периферії до центру наукової уваги.

Традиційно групи лексем досліджуються з точки зору спільної семантики (синоніми, анто-

німи, лексико-семантичні групи слів) або із ситуативно-тематичних позицій (тематичні, гіперо-гіпонімічні, холо-партитивні групи). Особливе місце серед лексичних парадигм посідає асоціативно-семантична група (АСГ), члени якої відображають предметно-логічні зв'язки позначуваних явищ дійсності і при цьому пов'язані на рівні сем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Асоціації тривалий час вивчаються науковцями різних галузей. Власні класифікації асоціацій пропонували (Аристотель, Б. Спіноза, Р. Декарт, Д. Гартлі, Т. Гоббс, Д. Юм, Дж. Мілль та ін.). Не стояли осторонь і лінгвісти. Відомі праці Ш. Баллі, Е. Велландера, В. Вундта, Х. Мюнстерберга, М. Траутшольдта, Ст. Ульмана, Г. Шпербера, присвячені дослідженню вербальних асоціацій. Зазвичай такі дослідження проводились з двох позицій – психологічної (Д. Діз, Г. Кент, Дж. Міллер, О. Розанов, Ч. Кофер та ін.) та лінгвістичної (М. В. Крушевський, М. М. Покровський, О. О. Потєбня, Б. Бурдон, Г. Вудроу, Ф. Ловелл та ін.). Так, семасіологи та лексикологи, досліджують семантичні зв'язки стимулів та асоціатів (Т. Ковалевська, Т. Є. Недашківська, Н. В. Романова, Д. І. Терехова та ін.). Когнітивісти концептуальну та мовну картини світу розглядають шляхом аналізу асоціативно-семантичних полів або асоціативно-образних комплексів (С. Я Єрмоленко, О. Кирилюк та ін.). Без аналізу вербальних асоціацій не обійшлося й дослідження мовної особистості (Т. І. Крига, Л. Струганець та ін.). Асоціати досліджуються як поза контекстом, так і в процесі породження тексту та його сприйняття (Дж. Сьорль, Н. Д. Іванова, І. Гоцинець, К. В. Коротич, Ж. В. Марфіна та ін.). Тож, дослідження асоціативно пов'язаних слів є актуальним у сучасній лінгвістиці загалом і в лінгвістичній семантиці зокрема. Ба більше, у межах лінгвістичної семасіології виокремився особливий напрям – асоціативна семантика. Саме для цієї галузі особливо актуальними є поняття асоціативний ряд, асоціативне поле, асоціативно-семантичне поле, асоціативно-образне поле, асоціативно-семантична група тощо. Проте слід зазначити, що науковці не мають однастайної думки щодо їх визначення.

Термін «асоціативне поле» ввів у науковий обіг Ш. Баллі, який зазначав, що мовна система являє

собою широку мережу постійних мнемонічних асоціацій, подібних у всіх суб'єктів мовлення, – асоціацій, які поширюються на всі складові мови від синтаксису, стилістики, потім лексики і словотвору до звуків і основних форм вимови. Наразі асоціативне поле визначають як «сукупність асоціатів, реакцій на слово-стимул, виявлених шляхом асоціативного експерименту» [6, с. 43]. На позначення такої сукупності слів також пропонується термін *асоціативна група* [9, с. 22]. В. Порциг застосовував термін *асоціативний ряд*. На думку науковця, він утворюється на основі сполучуваності слів у мовленні. Термін *асоціативно-семантичне поле* (АСП) не має однозначного тлумачення. Так, О. В. Сергєєва визначає його як поле, у якому навколо спільної семантичної ознаки об'єднуються не лише слова, до семантичної структури яких входить ця ознака, а й асоціативно пов'язані із нею одиниці. К. В. Коротич вважає, що це «сукупність мовних / мовленнєвих одиниць на позначення певного поняття, об'єднаних на основі семантичного й асоціативного зв'язку» [4, с. 7]. Так само використовують термін *асоціативно-образне поле*, що, на думку Ж. В. Марфіної репрезентує «асоціативно-образний ореол слова», об'єднуючи семантично пов'язані лексеми, які у різних контекстах (художніх творах) актуалізують потенційні значення, зазначають «стилістичного оновлення», розширюють свою семантику [5, с. 7]. У когнітивістиці АСП сприймається як проєкція концепту на індивідуальний лексикон, тобто як сукупність лексем, що утворюють найближчий контекст імені концепту, при цьому асоціативно-семантична група є його частиною [3].

Ми розглядаємо АСГ як лексико-семантичну парадигму. З точки зору лексичної семантики, АСГ являє собою сукупність граматично однорідних лексем (тобто членів однієї частини мови), які асоціативно пов'язані з вихідним словом і корелюють за посередництва гіпер– і гіпосем: гіперсеми вихідного слова (кауземи) співвідносяться з гіпосемами членів парадигми (рефлексемами), при цьому гіперсеми рефлексем є гіпосемами для кауземи.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є визначення структури і складу АСГ «війна», що передбачає формування асоціативного поля «війна», визначення семантичних ознак кауземи, виявлення семантичних зв'язків слова *війна* та її асоціатів, з урахуванням яких утворюється АСГ.

Слово *війна* було об'єктом низки досліджень. Передусім досліджувався концепт «війна» шляхом виокремлення та аналізу лексико-семантичних та асоціативно-семантичних полів, на

матеріалі художніх творів або інформаційних ресурсів (Н. І. Бойко [1], О. Кирилук [3] та ін.). Такі наукові розвідки набули особливої актуальності в контексті російської збройної агресії проти України. Наше дослідження проводилось виключно в межах лексичної семантики.

Традиційно задля визначення асоціативної структури слова, асоціативних зв'язків лексем тощо застосовують асоціативний експеримент. Але оскільки фундаментом асоціювання може бути можливість використання стимулу (кауземи) та асоціата (рефлексми) в обмеженому контексті, а текст цілком можна вважати матеріалом для формування асоціативного значення слова, можна дійти висновку, що семантично пов'язані слова, які зустрічаються в одному контексті, так само можуть асоціюватись, як і слова, виявлені під час асоціативного експерименту. Тож, матеріалом нашого дослідження стали тексти Корпусу української мови.

Виклад основного матеріалу. Склад асоціативного поля слова *війна* було визначено за результатами нескерованого асоціативного експерименту, а також шляхом суцільної вибірки з тлумачних словників (оскільки, як зазначалось раніше, наявність семантичного зв'язку передбачає наявність асоціативного).

У межах поля представлені 4 частиномовні блоки – субстантивний, ад'єктивний, вербальний і адвербіальний.

Ад'єктивний блок представлений номінаціями, що характеризують війну з погляду: 1) масштабів (*світова, глобальна, всесвітня, локальна*); 2) способів ведення (*ядерна, атомна, холодна, гібридна*); 3) цілей та локалізації війни (*громадянська, народна, вітчизняна, визвольна*); 4) соціально-політичного змісту (*імперіалістична, феодална*); 5) тривалості (*довга, затяжна, коротка*); 6) наслідків (*руйнівна*); 7) емоційної оцінки (*страшна, жорстока, священна, жахлива, кривава, моторошна, проклята*) та ін. Адвербіальний – лексемами *страшно, погано, безнадійно, моторошно, темно, навмисне*, вербальний – *була, скінчилася, почалася, пройшла, підірвала, прийде, не буде, не повториться, не скінчилася, продовжувалася, стріляти* тощо.

Найбільш потужний субстантивний блок, утворений лексемами на позначення: 1) родів військ; 2) військових підрозділів; 3) учасників бойових дій; 4) предметів обмундирування; 5) відзнак; 6) територій воєнних дій; 7) методів / способів ведення війни; 8) зброї та боєприпасів; 9) військової техніки та транспортних засобів; 10) споруд; 11) результатів та наслідків воєнних дій; 12) нагород; 13) явищ, що супроводжують бойові дії; 14) країн; 15) почуттів, емоцій та інших

абстрактних понять; 16) літературних творів про війну. Саме цей блок, з огляду на наше розуміння АСГ, є основою для формування парадигми.

Ядро лексичного значення слова визначається шляхом дефініційного аналізу. СУМ наводить таке визначення: *війна* – «1. Організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо» [7, т. 1, с. 669]. Тож, можемо виділити гіперсему 'боротьба', а також диференційні семи 'організована', 'збройна', 'між державами', 'між класами'. Але з урахуванням лише словникової дефініції семантичну структуру слова неможливо визначити в її повному обсязі. Науковці застосовують інші види аналізу задля її доповнення та уточнення – контекстуальний, дистрибутивний, валентнісний, етимологічний тощо. Аналіз текстів Корпусу української мови дозволив виділити семантичні ознаки 'мета' і 'результат', репрезентантами яких можуть бути семи 'перемога', 'поразка'; локативна ознака 'місце'; фазові значення 'початок', 'середина', 'кінець'; ознаки 'суб'єкт' та 'об'єкт' (репрезентовані семами 'держава', 'людина' тощо); семи 'не залежить від волі людини', 'руйнівний', 'всеосяжний', 'явище, якому важко протистояти', 'відразливий', 'мото-рошний' тощо. Тож, з урахуванням визначених ознак, зважаючи на дані асоціативного експерименту, можна сформулювати АСГ.

Так, сема 'збройний' пов'язує каузему із синонімами *армія* («1. Сукупність усіх сухопутних, морських і повітряних збройних сил держави. 2. Сухопутні збройні сили.» [7, т. 1, с. 61]), *військо* («Збройні сили держави; армія» [7, т. 1, с. 670]) та їх гіпонімами *авіація*, *флот*, а також із назвами родів військ: *піхота*, *артилерія* тощо: *Яка може бути війна без армій?* (В. Шкляр), *Долину вперше за цю першу війну на сірих конях влетіло чуже військо* (М. Матіос).

Сема 'збройний' ('зброя') є інтегральною ще для низки лексем, які утворюють у складі АСГ окремі денотативні зони, а саме:

1) види зброї та боєприпасів: а) холодна зброя (*меч*, *шабля*, *піка*, *шашка*, *багнет* тощо): *От уже не думав ніколи, що тому мечеві судилося бути випробуванням на справжній війні* (І. Багрянний); б) вогнепальна зброя (*автомат*, *кулемет*, *пістолет*, *гранатомет*, *гармата*, *гаубиця* тощо): *Спочатку я просто жахався цієї картини, а потім поволі звик, як солдат на війні звикає до грому гармат*. (О. Довженко); в) боєприпаси (*снаряд*, *патрон*, *куля*, *бомба*, *міна*, *лимонка*, *граната*, *ракета* тощо): *Під час війни біля нього розірвалась бомба*. (В. Винниченко); *Невдовзі по війні знайшов якусь розривну штуку: міну*. (В. Шевчук); *Нам попалися звичайні "телячі" вагони, подовбані за війну кулями та осколками*. (О. Гончар);

2) військова (озброєна) техніка: а) сухопутна (*танк*, *БМП*, *бронетранспортер* тощо): *... а вона <...> здається, бачить їх на полі бою, серед жахів війни, і Степура разом з нею бачить їх уже там, віч-на-віч з танками на вогненних задніпровських рубежах*. (О. Гончар); б) морська (*крейсер*, *міноносець*, *торпедоносець*, *підводний човен*, *авіаносець* тощо): *Під час імперіалістичної війни в Балтійському морі було потоплено німецький крейсер "Магдебург"*. (М. Трублаїні); в) повітряна (*літак*, *бомбардувальник*, *винищувач*, *вертоліт* тощо): *...літав на бомбардувальнику в часи Другої світової війни*. (Л. Костенко);

3) збройні протистояння (*битва*, *бій* тощо): *Буковина часів Першої світової війни – арена жорстоких боїв* (М. Матіос); бойові дії (*обстріл*, *стрілянина*, *бомбардування* тощо): *...несподіваний обстріл запущеного, поруйнованого війною порту Хорли* (О. Гончар); *Знамення на небі, комети, вогненні написи, голоси духів, сходження янголів, оновлення церков, які завтра рухнуть під бомбардуванням, – жодна війна не обходиться без своєї метафізичної історії*. (О. Забужко).

Локативна ознака 'місце' є інтегральною для назв територій, на яких відбуваються бойові дії (*фронт*, *полігон* тощо). Наприклад, *фронт* – «3. Місце, район, де відбуваються воєнні дії і розташовані діючі війська під час війни; протилежне тил» [7, т. 10, с. 645]: *Під кінець Світової війни вони потоваришували на Західному фронті*. (В. Шкляр).

Сема 'людина (учасник бойових дій)' репрезентує семантичну ознаку 'суб'єкт' і представлена як інтегральна в низці асоціатив, що позначають:

1) учасників бойових дій (*боєць*, *партизан*, *солдат*, *вартовий*, *піхотинець*, *артилерист*, *сапер*, *розвідник*, *кулеметник* та ін.): *Тільки оцей ось опецькуватий артилерист Гришко, що був до війни комірником у колгоспі...* (О. Гончар); *...героїчні солдати Вітчизняної війни, козаки й дружинники прадавніх визвольних війн*. (О. Бердник); *А він лежить у спокійній землянці, і війни нема, є лише білий місяць на порозі, та лункі кроки вартового, та якась дивна Зоря* (О. Гончар);

2) військові звання та посади / осіб, які мають ці звання та обіймають відповідні посади (*маршал*, *генерал*, *адмірал*, *офіцер*, *майор*, *капітан*, *лейтенант*, *сержант*, *комбриг*, *комдив* та ін.): *...самих генералів аж п'ятеро, і війна турецька* (Б. Грінченко); *Виявилось, що той сержант зустрічав на війні офіцера (теж капітана) дуже схожого на мене*. (А. Сіренко).

Семантична ознака 'об'єкт' є інтегральною для лексем *ворог*, *противник* і под. (*ворог* – «2. також збірн. Супротивник на війні, у воєнних діях.» [7, т. 1, с. 739]; *противник* – 2. збірн. Вороже

військо, ворожі збройні сили; ворог. [7, т. 8, с. 316]): *Ми йдемо до бою з **ворогами**, котрі виграли світову **війну*** (Ю. Яновський); *...тим дужче озброюватимуться **противники**, тим страшніше буде вибух **війни*** (В. Винниченко).

Значення ‘результат’ поєднує кауземи з лексемами *перемога* та *поразка*: *...вони прокладають шлях **до перемоги**, але ж то **на війні*** (В. Шкляр); *...марили про реванш після ганебної **порузки у війні** чотирнадцятого року* (Ю. Дольд-Михайлик); а також з лексемою *руйнування* – синтаксичним дериватом дієслова *руйнуватися* («Знищуватися, перетворюватися на руїни (внаслідок стихійного лиха, війни і т. ін.)» [7, т. 8, с. 898], яке містить в семантичній структурі гіпосему ‘війна’, що репрезентує семантичну ознаку ‘причина’: *...це число Марса – символу **війни та руйнування*** (В. Савченко), *Естетика **війни (руйнування й убивства)*** навіть більш розроблена (В. Слапчук).

Слід зазначити, що деякі рефлексми вступають в асоціативно-семантичні зв’язки з кількома кауземами у межах асоціативного поля. Так, лексеми *перемога* і *поразка* пов’язані як із словом *війна*, так і з його рефлексмами *битва*, *бій*: ***Перемога в битві** – це ще не перемога у **війні*** (А. Любка); ***Князь Пугач розповів грекам про порузку персів у битві** зі скіфами*. (І. Білик). Тобто рефлексми слова *війна* так само можуть бути кауземами для інших його асоціативів. Наприклад, для назв предметів обмундирування або приміщень / споруд кауземами є назви учасників бойових дій (*безкозирка* – «Кашкет без козирка, який носять військові моряки» [7, т. 1, с. 130]; *бліндаж* – «Укриття, влаштоване на бойових позиціях для захисту групи воїнів від артилерійського та іншого вогню» [7, т. 1, с. 201]), *окоп* –

«*2. **військ**. Земляна споруда, що служить укриттям від вогню, вогневою позицією та місцем спостереження за ворогом для одного бійця або підрозділу; шанець.*» [7, т. 5, с. 675] та ін.) (підкреслення наше – М.Б., Т.С.). Лексема *бій* є кауземою для слова *полон*, але так само асоціюється зі словом *війна*: *Здається, під час **війни** потрапив у **полон*** (М. Єщенко). Таким чином формуються АСГ другого рівня, а на їх основі – АСГ третього рівня і т. д. Сукупно асоціативно-семантичні групи, члени яких пов’язані (як безпосередньо так і опосередковано) з вихідною кауземою *війна*, утворюють асоціативно-семантичні структури.

Як бачимо, не всі асоціати увійшли до складу АСГ (наприклад, назви країн, на території яких велись або ведуться воєнні дії, назви почуттів тощо), що пояснюється відсутністю семантичного зв’язку.

Висновки. Отже, на підставі наявності семантичних зв’язків на рівні гіпер- та гіпосем між асоціатами та словом-стимулом *війна* було сформовано асоціативно-семантичну групу, у межах якої виділено кілька денотативних зон: назви родів військ, збройних протистоянь, зброї та боеприпасів, бойової техніки, учасників бойових дій та ін. Інтегральними для формування цих зон є семи ‘збройний’, ‘боротьба’, ‘місце’, ‘результат’, ‘суб’єкт’, представлені в семантичній структурі вихідного слова як гіпосеми. При цьому сема ‘війна’ може бути визначена як диференційна (периферійна) у складі рефлексем, оскільки всі вони позначають предмети, явища, події, характерні для війни.

У перспективі планується дослідження асоціативно-семантичних груп наступних рівнів з метою формування асоціативно-семантичної структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Н. І. Специфіка лексико-семантичного поля концепту «війна» в кіноповісті О. Довженка «Україна в огні». *Література та культура Полісся*. Том 102 № 17f (2021): Серія «Філологічні науки». № 17. С. 116–130.
2. Гоцинець І. Поняття «асоціативно-семантичне поле» у різних галузях лінгвістики. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2016. С. 285–293.
3. Кирилюк О. Вербалізація символів російсько-українського збройного конфлікту (моделювання асоціативно-семантичного поля). *KELM* (Knowledge, Education, Law, Management), № 1(37), 2021. С. 112–117.
4. Коротич К. В. Асоціативно-семантичне поле «безпека / небезпека» в дискурсі української преси ХХ–ХХІ століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01. Харків, 2007. 20 с.
5. Марфіна Ж. В. Асоціативно-образне поле назв спорідненості в мові поезії ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01. Київ, 2004. 370 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля – К., 2010. 844 с.
7. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
8. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1998. 324 с.
9. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко та ін. Київ : Знання, 2010. 210 с.

СЕМАНТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ СОМАТИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

SEMANTIC AND CULTURAL FEATURES OF UKRAINIAN SOMATIC PHRASEOLOGY

Бортун К.О.,

*orcid.org/0000-0003-1223-347X**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки**Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

У статті досліджено семантико-культурологічні особливості української соматичної фразеології, яка відображає глибокий зв'язок мови з культурою та ментальністю українського народу. Зосереджено увагу на аналізі фразеологізмів, зокрема на їх семантичних особливостях і культурних конотаціях. Розкрито роль соматичної фразеології у відображенні національних стереотипів, цінностей і емоційного забарвлення української мови. Проаналізовано їхню семантичну структуру, символічне значення та культурні конотації. Показано, як ці мовні одиниці відображають національні традиції, цінності й світоглядні уявлення українського народу.

Вивчено символічне навантаження таких фразеологізмів, їх емоційно-експресивну функцію та відображення соціокультурних стереотипів. Виявлено, що соматичні фразеологізми відображають національну ментальність, культурні цінності та світогляд українського народу. Результати дослідження можуть бути використані в лексикографії, перекладознавстві та міжкультурній комунікації. Підкреслено роль соматичної фразеології в збереженні мовної ідентичності та передачі культурних традицій.

Аналіз показує, що такі фразеологізми відображають національну ментальність, культурні стереотипи та емоційно-експресивні особливості українського народу. Вивчення цих одиниць мови дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок між мовою та культурою, а також виявити унікальні та універсальні риси української фразеології у порівнянні з іншими мовами. Досліджено їхнє емоційно-експресивне навантаження, символічний зміст і функціонування у мовленні. Визначено, що такі фразеологізми є відображенням історичних, соціальних і культурних аспектів життя українців.

Встановлено, що соматичні фразеологізми є відображенням національної свідомості, соціальних норм і моральних цінностей. Розкрито символічне навантаження соматичних фразеологізмів, їх функцію у відтворенні світоглядних уявлень українців. Охарактеризовано їх роль у вираженні емоцій, соціальних відносин і символічних значень, що відображають уявлення про світ українців. Результати дослідження можуть бути корисними для подальшого розвитку лінгвокультурології, лексикографії, а також у практиці міжкультурної комунікації.

Ключові слова: соматична фразеологія, українська мова, культура, семантика, соматизми, національна ментальність, фразеологізми, культурологія, символіка тіла.

The article deals with the semantic and cultural peculiarities of Ukrainian somatic phraseology, which reflects the deep connection of the language with the culture and mentality of the Ukrainian people. Attention is focused on the analysis of phraseological units, in particular, on their semantic features and cultural connotations. The role of somatic phraseology in the reflection of national stereotypes, values and emotional colouring of the Ukrainian language is revealed. Their semantic structure, symbolic meaning and cultural connotations are analysed. It is shown how these linguistic units reflect the national traditions, values and worldview of the Ukrainian people.

The symbolic load of such phraseological units, their emotional and expressive function and reflection of socio-cultural stereotypes are studied. It is found that somatic phraseological units reflect the national mentality, cultural values and worldview of the Ukrainian people. The results of the study can be used in lexicography, translation studies and intercultural communication. The role of somatic phraseology in preserving linguistic identity and transmitting cultural traditions is emphasised.

The analysis shows that such phraseological units reflect the national mentality, cultural stereotypes and emotional and expressive peculiarities of the Ukrainian people. The study of these units of language allows for a deeper understanding of the relationship between language and culture, as well as identifying unique and universal features of Ukrainian phraseology in comparison with other languages. Their emotional and expressive load, symbolic meaning and functioning in speech are investigated. It is determined that such phraseological units reflect the historical, social and cultural aspects of Ukrainian life.

It is established that somatic phraseology is a reflection of national consciousness, social norms and moral values. The symbolic load of somatic phraseological units and their function in reproducing the worldview of Ukrainians are revealed. Their role in the expression of emotions, social relations and symbolic meanings reflecting the worldview of Ukrainians is characterised. The results of the study can be useful for the further development of linguocultural studies, lexicography, as well as in the practice of intercultural communication.

Key words: somatic phraseology, Ukrainian language, culture, semantics, somatisms, national mentality, phraseological units, cultural studies, body symbolism.

Постановка проблеми. Соматична фразеологія є багатим джерелом для вивчення мовної картини світу українців. Вона відображає національну ментальність, історичний досвід і культурні цінності, залишаючись невід'ємною частиною граматичної системи. Її дослідження сприяє глибшому розумінню взаємозв'язку між лінгвістикою, культурою та мисленням. Українська соматична фразеологія, що включає стійкі вирази з компонентами, які позначають частини тіла людини, є важливим елементом нашої мовної картини світу. Вона віддзеркалює національні, культурні та соціальні особливості, а також специфіку світосприйняття українського народу.

Щороку фіксуємо багато оригінальних напрацювань, але деякі питання все ж залишаються відкритими. Соматизми – один із архаїчних та сприятливих до трансформацій складників лексичної структури української мови. Їх вживають для розв'язання актуальних викликів історії мови, зокрема для встановлення мовної спільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі споглядаємо активно вивчення соматичних фразеологізмів на різних граматичних щаблях, що є предметом багатьох наукових студій вчених: Л. Водяної, О. Левка, О. Часнкової, О. Старостенко, О. Важеніної, І. Черевко, В. Банької, Н. Петруляк тощо. Проте детального огляду семантико-культурологічних особливостей української соматичної фразеології наразі не було запропоновано.

Актуальність нашої роботи зумовлена кількома важливими аспектами (див. табл. 1):

Таблиця 1. Аспекти актуальності нашої роботи

Соматичні фразеологізми, що містять назви частин тіла, є носіями культурних кодів та світоглядних уявлень українського народу. Їх аналіз дозволяє глибше зрозуміти особливості національної свідомості та ціннісні орієнтири. Така лексика є найдавнішою й найбільш універсальною лексичною групою, що привертає увагу дослідників у порівняльно-історичних і лінгвокультурологічних студіях. Вивчення українських соматизмів у порівнянні з іншими мовами допомагає виявити як спільні риси, так і національно специфічні особливості.

Фразеологізми з соматичними компонентами відображають взаємозв'язок між мовою, культурою та ментальністю нації. Їх дослідження сприяє розумінню того, як через мову передаються культурні цінності та світосприйняття. Саме тому, вивчення семантико-культурологічних особливостей української соматичної фразеології є актуальним як для глибшого розуміння національної мовної картини світу.

Постановка завдання. Метою дослідження є всебічний аналіз семантичних і культурологічних особливостей українських соматичних фразеологізмів, що містять назви частин тіла, для встановлення ролі у віддзеркаленні національної специфіки й культурних надбань українського народу.

Для досягнення цієї мети передбачено виконання таких завдань:

- 1) вивчити сучасні підходи до вивчення фразеологічних одиниць із соматичними компонентами, зокрема в аспекті їхньої семантики та культурологічного значення;
- 2) дослідити семантичні і культурологічні особливості українських соматичних фразеологізмів;
- 3) вивчити інтенсивність емоційно-експресивне забарвлення українських соматичних фразеологізмів;
- 4) виявити культурні конотації та символіку, пов'язані з використанням соматичних фразеологізмів, та їхній вплив на формування національної мовної картини світу.

Виконання цих завдань сприятиме глибшому розумінню взаємозв'язку мови та культури, а також виявленню особливостей української фразеології в контексті світової лінгвістичної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити, що початок пізнання дійсності розпочинає свій плін із відчуттів, якими керували органи чуття. Також людина виконувала трудову діяльність за допомогою органів тіла. З допомогою такого «інструменту» пізнання як тіло, людина мала змогу добре орієнтуватися у часі та просторі. Еталоном просторової орієнтації стала анатомічна орієнтація: передня частина: органи чуття, зору, слуху, задня частина – та, де розташована спина.

Зі спокоїв людина прагнула олюднити предмети, що її оточують, зокрема й неживі. Ш. Баллі стверджував, що така одвічна недосконалість людського універсуму сприяє тому, що людина прагне одухотворити те, що її оточує. Саме тому, людство надає риси й прагнення, що характеризують особистості. [12, с. 156].

Початок пізнання дійсності починався із відчуттів, якими керували органи чуття. Також людина виконувала трудову діяльність за допомогою органів тіла. З перших днів на планеті Земля людське тіло найбільш досліджуваний об'єкт спостережень для кожного з нас, тому лексика на позначення різних його частин є такою ж давньою за походженням як і людська свідомість. З допомогою такого «інструменту» пізнання як тіло, людина мала змогу добре орієнтуватися у часі та просторі. Еталоном просторової орієнтації стала анатомічна орієнтація: передня частина: органи чуття, зору, слуху, задня частина – та, де розташована спина.

Назви частин тіла людини належать до соматичної лексики у всіх мовах і є однією з основ для творення фразеологізмів. Дослідниця української фразеології Л. Скрипник зараховує соматизми до найуживаніших шарів лексичного фонду. Що постають важливою рисою, положення або рух особи та всього людського тіла, тобто термін, що об'єднує усі терміни, що містять невербальна мова, яка передбачає жести, міміку, пози [8, с. 101].

Отже, під соматизмом варто розуміти фразеологічну одиницю, до лексичного складу якої входить назва частини або органу людського тіла. Також термін «соматичний» наявний у таких науках, як біологія та медицина, і означає «пов'язаний з тілом людини, тілесний» та протиставляється терміну «психологічний» [9, с. 110]. Лінгвістичний дублер науковці активно почали використовувати з другої половини XX ст. і дотепер у своїх дослідженнях семантики, які стосуються сфери тілесності.

Соматизми – один із архаїчних і стійких елементів трансформації лексичної ієрархії української фразеологічної системи. Вони є вирішенням багатьох важливих викликів лінгвістики, зокрема для встановлення спорідненості мов. Отже, вище ми зазначили, що соматизмом вважаємо фразеологічну одиницю до лексичної системи, яка містить назву частини або органу людського тіла.

У сучасній лінгвістиці немає чіткої та науково-визначеної класифікації лексико-семантичної групи соматизмів. Тому важливу роль більшості наведених соматизмів та їх розподілів на групи та розряди є класифікація органів тіла, в залежності від якої погруповані й лексеми, що їх визначають.

Соматична лексика постає системою, яка має: 1) постійну кількість об'єктів номінації і 2) призначений для їхнього позначення певний склад лексичних одиниць. Варто наголосити, що якщо перший показник є екстралінгвістичним і не зале-

жить від мовної картини світу, то другий залежить від індивідуальних складників конкретної мови: склад відповідних лексем може розрізнятися як в кількісному, так і якісному відношенні [11, с. 28].

Лексико-семантична група «соматизми» володіє високою фразеологічною активністю. У класифікації понять, лексика представлена у межах трьох сфер (див. рис. 1).

Рис. 1. Три сфери лексики

Соматизми локалізовані у сфері «Людина» і належать до 10 різних щаблів (вікові, здоров'я, термін життєдіяльності тощо.).

Н. В. Лугова у роботі «Національно-культурні особливості одиниць фразеологізмів психоемоційного стану» [15, с. 143] передбачає групу соматизмів до складу лексико-семантичної групи тієї, що описує людину. Ядро соматичної лексики, на думку дослідниці, передбачає три розряди назв (див. Табл. 2):

	1) загальні позначення тіла/частин людського тіла і назви, пов'язані із специфікою чоловічого і жіночого;
	2) позначення внутрішніх органів, які забезпечують життєздатність і життєдіяльність людського організму;
	3) позначення матерії (субстанції) тіла людини і її органів

Таблиця 2. Ядрові особливості соматичної лексики, на думку Н. В. Лугової

Висновки. Дослідження семантико-культурологічних особливостей української соматичної фразеології свідчити про те, що вони містять назви частин тіла, є носіями культурних кодів і світоглядних уявлень українського народу. Віддзеркалюють специфічні риси національної свідомості та ціннісні орієнтири. Соматична

лексика є однією з найдавніших і універсальних лексичних груп, бо є ментальністю нації, важливим засобом передачі культурних цінностей і світосприйняття через мову. Аналіз фразеологізмів, що містять назви частин тіла, показав, що вони не лише відображають фізичні аспекти людського існування, але й виконують важливу роль у передачі емоційних, соціальних та моральних цінностей суспільства.

Отже, вивчення семантико-культурологічних особливостей української соматичної фразеології є важливим для глибшого розуміння національ-

ної мовної картини світу, розвитку міжкультурної комунікації та збагачення лінгвістичних знань загалом. Дослідження семантико-культурологічних особливостей української соматичної фразеології дозволило виявити глибокі взаємозв'язки між мовою, культурою та національною ідентичністю українців. *Перспективним* вважаємо дослідження історичного розвитку соматичної фразеології, аналіз її динаміки в сучасній мові, а також вивчення впливу глобалізації і сучасних культурних процесів на зміни у використанні та значенні соматичних фразеологізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баньон В., Петруляк Н. Соматизми у складі фразеологізмів закарпатської говірки села Руські Комарівці Ужгородського району: етнолінгвістичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Філологія. Ужгород: ПП Данило С. І., 2020. Вип. 1 (43). С. 39–48.
2. Бортун К.О. Структурні особливості асоціативного поля ергонімів міста Вінниці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 56. С. 16–20. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.4>
3. Бортун К. О. Структурні особливості асоціативного поля ергонімів міста Вінниці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 56. С. 16–20. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.4>
4. Бортун К. О. Теоретико-поняттєві особливості конотації у сучасній українській мові. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 23. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, НУЦЗ України. 2023. С. 264–268.
5. Бортун К.О. Стилістичний потенціал емоційно-експресивної лексики у романах Дари Корній. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 21. Т. 1. 2022. С. 15–19. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.2>
6. Бортун К.О. Денотатно-номінативна класифікація ергонімів міста Вінниці. *The latest approaches to improving philological sciences: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. С. 18-31. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-426-9-2>
7. Важеніна О., Куцева А. Фразеологізми з соматичним компонентом: семантичний та етнокультурологічний аспекти. *Донецький вісник НТШ*. URL: litmisto.org.ua/?p=19722
8. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології. Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2018. 463 с.
9. Водяна Л.В. Символічне значення соматизмів у фразеологізмах латинської, німецької та української мов. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. (1). 2022. С. 108–113. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.16>
10. Каріна Бортун Синтаксичні засоби вираження конотації окличних речень у романі Наталки Доляк «Шикарне життя у Вупперталі». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич. 2022. Вип. 53. Том 1. С. 166–17.
11. Мицан Д.М. Локативне вживання фразеологізмів з компонентами-назвами частин тіла. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2012. Вип. № 29. С.129–127.
12. Панцьо С. Культурологічна вагомість соматичної лексики (на матеріалі лемківської пісні). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: філологія (мовознавство). 2012. Вип. 16. с. 155–162.
13. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ: Наук. думка 1973. 278 с.
14. Старостенко О. Символічне значення фітонімів в англійській та українській мовах. Режим доступу: http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/11_22
15. Чаєнкова О. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом голова. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Філологія. Соціальні комунікації. Київ: Гельветика, 2020. Т. 31(70). № 2. Ч. 3. С. 141–146.
16. Черевко І. Образна основа фразеологічних одиниць із соматизмом кров (на матеріалі пам'яток української мови XVI –першої половини XVII ст.). *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Філологія. Ужгород: ПП Данило, 2020. Вип. 1 (43). С. 282–287.
17. Cambridge International Dictionary /E. Walter (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 604 p.
18. Essential Turkish Idioms (for English speakers). Izmir: Habibullah Enterprises, 2006. 205 p.
19. Kuznetsov Y., Bortun K., Suran T., Pilash M., & Shkurko H. Comparación de la arquitectura del texto dialectal en ucraniano e inglés. *Apuntes Universitarios*, 13(1). 2023. <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1317>
20. Myroslava Chesakova, Karina Bortun, Viktoriia Lohvynenko, Valerii Molotai and Natalia Tymoshyk. *Enhancing Social Protection Policy for Internally Displaced Persons in the Context of War*. vol.21. 2023. URL: <https://refpress.org/ref-vol21-a105/>
21. Charles B. *Traité de stylistique française*. Vol. 2. Heidelberg: Carl Winter's Univ.-Buchh. Paris: Libr. C. Klincksieck. 264 p.

ТЕРМІНОГРАФІЧНІ СТУДІЇ ЄВГЕНА ОЗАРКЕВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ

TERMINOGRAPHIC STUDIES OF EUGENE OZARKEVYCH AS A SOURCE OF FORMATION OF NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL DISCOURSE

Гавришак І.І.,

orcid.org/0000-0002-0489-0966

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

*Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
Міністерства охорони здоров'я України*

Проців О.Я.,

orcid.org/0000-0001-8774-9142

директор бібліотеки

*Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
Міністерства охорони здоров'я України*

Статтю присвячено лексикографічній діяльності відомого українського лікаря, науковця та громадсько-культурного діяча кінця ХІХ–поч. ХХ ст. Євгена Озаркевича. Сконцентровано увагу на його термінологічних зацікавленнях, які зреалізувалися формуванням спеціального медичного корпусу термінодиниць, роботою зі створення першого фахового україномовного медичного словника.

Після закінчення медичного факультету Віденського університету Є. Озаркевич повернувся на батьківщину задля виконання професійного і громадянського обов'язку, став членом «Просвіти» та НТШ (Наукового Товариства імені Шевченка) – першої української національної академії наук. Як активний учасник математично-природописно-лікарської секції він став ініціатором створення не лише Лікарської комісії, але й першого україномовного наукового медичного часопису «Лікарський збірник» (1898–1901), що започаткував фахові періодичні видання в галузі медицини. Матеріали у збірнику були згруповані у три розділи: 1) оригінальні праці українською мовою, 2) реферати і рецензії, 3) термінологічні витяги. Сам Є. Озаркевич був не тільки ініціатором видавничого проєкту, але й редактором, перекладачем, коректором, активним дописувачем, автором термінологічних матеріалів загальним обсягом більше 20 сторінок. Уміщені в чотирьох випусках добірки фахових лексем стали, по суті, першим латинсько-німецько-українським словником медичних термінів, який офіційно започаткував спеціальні лексикографічні/термінологічні студії Є. Озаркевича.

Важливу роль в особистому науковому житті Є. Озаркевича та в житті галицького краю відіграв заснований ним науково-популярний медичний часопис «Здоров'я» (1912–1914 рр.), у якому автор продовжив свої термінологічні дослідження й опублікував більше 2 500 спеціальних термінів – анатомічних, клінічних, фармацевтичних, хімічних, ботанічних. Це була фундаментальна лексикографічна праця, якій хоч, на жаль, і не судилося бути завершеною, проте належить достойне місце в історії української науки. Працюючи над укладанням словника медичних термінів, Є. Озаркевич враховував здобутки європейської науки в цій галузі, використовував народні назви, пропонував власні варіанти, частина з яких увійшла до сучасного медичного лексикону.

Ключові слова: Євген Озаркевич, Лікарська комісія, «Лікарський збірник», часопис «Здоров'я», термін, медична термінологія, словник медичних термінів.

The article is devoted to the lexicographic activities of Eugene Ozarkevych – the famous Ukrainian doctor, scientist, public and cultural figure of the late 19th–early 20th centuries. The focus is set on his terminological interests, which were realized in the formation of a special medical corpus of terminological units, work on the creation of the first professional Ukrainian-language medical dictionary.

After graduating from the Medical Faculty of the University of Vienna, E. Ozarkevych returned to his homeland to fulfill his professional and civic duty, became a member of "Prosvita" and the Shevchenko Scientific Society – the first Ukrainian national academy of sciences. As an active participant in the mathematical-natural history-medical section, he initiated the creation of not only the Medical Commission, but also the first Ukrainian-language scientific medical journal "Medical Collection" (1898–1901), which initiated professional periodicals in the field of medicine. The materials in the collection were grouped into three sections: 1) original works in Ukrainian, 2) abstracts and reviews, 3) terminological extracts. E. Ozarkevych himself was not only the initiator of the publishing project, but also the editor, translator, proofreader, active contributor, and author of more than 20 pages of terminological materials. The collections of professional lexemes included in four issues became the first Latin-German-Ukrainian dictionary of medical terms, which officially initiated special lexicographic/terminological studies by E. Ozarkevych.

An important role in the scientific life of E. Ozarkevych and also in the Galicia region played the popular scientific medical magazine named "Health" (1912–1914) that was founded by him. In the magazine he continued his terminological research and published more than 2,500 special terms – anatomical, clinical, pharmaceutical, chemical, botanical. This was a fundamental lexicographic work, which, although, unfortunately, was not destined to be completed, nevertheless deserves a worthy place in the history of Ukrainian science. Working on the compilation of a dictionary of medical terms, E. Ozarkevych considered the achievements of European science in this field, used folk names, and offered his own variants, some of which entered the modern medical lexicon.

Key words: Eugene Ozarkevych, Medical Commission, "Medical Collection", "Health" magazine, term, medical terminology, dictionary of medical terms.

Постановка проблеми. Запорука повноцінного функціонування мови, як наголошував відомий лінгвіст і культуролог О. Ткаченко, – це її широке використання представниками всіх соціальних верств, що мешкають в історично визначених державних кордонах, коли «усі, – і селяни, і робітники, і майстри, і митці, що належать до певного народу, – у своїй діяльності використовують мову свого народу. У такий спосіб певна національна мова вдосконалюється, дістає найрозвиненішу в усіх сферах термінологію. І навпаки, коли народ з тих чи тих причин утрачає чи не має змоги використовувати свою мову в усіх аспектах людської діяльності, мова починає страждати на своєрідне «недокрів'я», термінологічна лексика в цілій низці галузей не набуває бажаного багатства, відзначається певною недосконалістю, сказати б, «недорікуватістю» [1, с. 160].

Окреслена лінгвістична картина яскраво характеризує ситуацію, в якій опинилася українська мова у сер. XIX ст., маючи можливість функціонувати лише на побутовому рівні (в основному, в сільській місцевості та в колі нечисленної інтелігенції), забезпечуючи естетичні потреби носіїв у сфері художнього слова. Усвідомлення мовної неповноти на фоні зростання національної свідомості, практичні потреби молодих галузей національної науки за активізували інтелектуальні пошуки низки ентузіастів (І. Верхратський, В. Левицький, І. Горбачевський та ін.), які, заповнюючи лексичну лакуну, заклали базові основи вітчизняної термінології. Особливе місце в історії становлення і розвитку української медичної термінології належить Євгенові Озаркевичу (1861–1916) – лікареві, науковцю та громадсько-політичному діячеві, чий праці були вилучені з наукового обігу за часів радянського тоталітаризму, а саме ім'я було піддано остракізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нинішній день можемо констатувати посилення інтересу до цього невтомного трудівника нашої науки й культури, що засвідчує низка досліджень, які стосуються життя і професійної, громадської та наукової діяльності Є. Озаркевича (Я. Ганіткевич, Л. Гоцоней, І. Даценко, О. Заячківська, І. Курляк, З. Масний, Л. Матешук-Вацеба, М. Нетлюх, П. Пундій, В. Семенів, Л. Симоненко, О. Стадник та ін.).

Постановка завдань. Проте різновекторність особистої самореалізації Є. Озаркевича, його активність у різних площинах професійного, наукового та громадсько-політичного життя Галичини кін. XIX – поч. XX ст. потребують не тільки належного осмислення і поцінування, але й виділення окремих домінуючих компонентів,

якими є його термінологічні студії з перспективою їх подальшого комплексного та поглибленого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Євген Озаркевич народився 9 червня 1861 р. в с. Белелуя Снятинського повіту (Івано-Франківщина) у родині з давніми національно-культурними традиціями. Його дід Іван Озаркевич (1795–1854), коломийський священник, не лише підтримував революційні події 1848 р., але був активним учасником першого просвітницького з'їзду в Галичині «Собор руських учених» («Собор учених руских и любителей народного просвещения», м. Львів, 19–26 жовтня 1848 р.), працював у шкільній секції та секції мови і літератури, «обстоюючи права української мови в громадському житті» [2, с. 12].

Сімейні традиції продовжив і батько Євгена Іван Озаркевич-молодший (1826–1903). Випускник Львівського університету та греко-католицької семінарії, він не лише займався душпастирською діяльністю, але також був вельми активним у громадсько-політичній царині. Будучи високоосвіченою людиною, справжнім інтелектуалом, власником багатой книгозбірні, Озаркевич як прогресивний батько усіляко підтримував зацікавлення своїх дітей та сприяв їх самореалізації.

Як підкреслює О. Заячківська, «у родині о. Івана та Теофілії (з роду Окуневських панував вільний дух національної свідомості. Кожна дитина Озаркевичів: священник Володимир (1853–1912), адвокат Лонгин Озаркевич (1859–1940), лікар Євген та письменниця і фундатор жіночого руху на Галичині Наталя Кобринська (1855–1920) і Германа (Єремія) Величка (1856–1937) – отримала блискучу освіту та формувалася в оточенні, що спонукало до кропіткої праці, самовідданості, патріотизму та гуртування української громади» [3, с. 15].

Дитячі роки Євгена Озаркевича пройшли в доброзичливій інтелектуальній сімейній атмосфері, у домі, який «був осередком української культури» і який рідні та друзі називали «Руськими Афінами» [4, с. 9]. Закінчивши школу в Снятині, він упродовж п'яти років навчався в чернівецькій гімназії, де мовою викладання була німецька, а українська вивчалася на примітивному рівні. Її вивчення обмежувалося букварем та початковими відомостями з граматики, а починаючи від 5-го класу, гімназисти штудіювали церковно-слов'янську. І, як зазначав М. Гарас, «заледве що молодь навчилася сяк-так української мови, мусила вже й покидати та морочити собі голову псалмами. До того всього ще й релігії мусили православні українці вчитися по-ні-

мецьки або по-румунськи» [5, с. 683]. Це змусило патріотично налаштованого юнака продовжувати навчання в Львівській академічній гімназії, де він успішно поєднував студії з активною громадською діяльністю та сформував коло знайомств, до якого входив І. Франко.

Закінчивши гімназію, восени 1879 р. Є. Озаркевич став студентом медичного факультету Віденського університету, був «одним із найактивніших членів української громади, вступив до товариства «Січ», виступав з доповідями та рефератами» [4, с. 10]. Завершивши навчання та отримавши диплом доктора лікарських наук (1888 р.), він упродовж трьох років практикував у клініках Відня від керівництвом знаменитих професорів Генріха фон Бамбергера й Теодора Більрота, а потім отримав скерування в м. Вишеград (Боснія), де працював повітовим лікарем й «управителем» міського шпиталю.

І «хоч за границями краю», як писала газета «Діло» в 1893 р., «для нього условия вельми користні», Є. Озаркевич, «набувши знання і практики між чужими», вирішив «стати спожиточним своїм землякам і задля того осідає в краю» [4, с. 12]. Спочатку жив, працював і активно займався громадською діяльністю в Стрию (наприклад, долучився до заснування товариства «Міщанська Бесіда», став членом «Просвіти» й НТШ). У 1894 р. переїхав до Рожнятова, а взимку 1897 р. перебрався з дружиною до Львова. Там почався, за словами Я. Ганіткевича, «найплідніший і найактивніший 20-літній період життя і діяльності Євгена Озаркевича» [4, с. 15], домінуючим напрямками якого були формування української професійної медичної мови й медичної термінології.

Практична лікарська діяльність, бажання і потреба зафіксувати та оприлюднити результати власних спостережень, досліджень та пошуків у цій галузі наштовхнули Є. Озаркевича на думку стосовно створення самостійної інституції, що «допомагала б впроваджувати наукові здобутки медичних наук до практичної клінічної діяльності та налаштовувала на швидке реагування медиків на потреби тогочасного суспільства» [3, с. 16].

7 лютого 1898 р. на засіданні математично-природописно-лікарської секції НТШ Є. Озаркевич запропонував створити Лікарську комісію й видавати спеціальну наукову медичну україномовну літературу. Головою комісії було обрано Фелікса (Щасного) Сельського, випускника медичного факультету Віденського університету, знаного фахівця в царині акушерства та гінекології, а Є. Озаркевича – його заступником. До складу

комісії увійшли І. Горбачевський, С. Окуневська-Морачевська, О. Дакура, В. Морач, М. Олійник, М. Кос, В. Янович, С. Балей, В. Гукевич, а також студенти-медики Я. Грушкевич, О. Дзерович, О. Грабовський, Т. Гриневич, Г. Гарматій.

15 лютого 1898 р. відбулися перші установчі збори, на яких, окрім організаційних питань, обговорювали потребу цілеспрямованого формування української медичної термінології. Значну увагу також було приділено й видавничим справам, зокрема, підготовці фахового часопису «Лікарський збірник». На засіданні «порішили до наших учених у краю і за кордоном вислати відозву з проханням присилати свої праці до збірника... По думці ініціаторів збірник мав стати першою спробою наших власних сил для створення початків медичної літератури в нашій рідній мові. Тому рішили не запрошувати до співпраці чужих авторів... приймати однаке всі прислані праці» [6, с. 18].

Є. Озаркевич був не тільки автором проєкту, але й головним редактором та одним із найбільш активних авторів. Сформулювавши мету часопису («1) закласти бодай початки лікарської літератури в нашій рідній мові; 2) створити фахову лікарську термінологію» [7, с. 183]), він зазначив: «Думаємо при цьому подавати якнайбільше *оригінальних* праць, які ґрунтуються на власних дослідах: однак з огляду на те, що бажано дати якнайширшу характеристику стану нашої науки взагалі, ми вирішили також вмішувати *справозданья (реферати) і оцінки (рецензії)* зі всіх галузей лікарських наук, сприяючи розвитку нашої мови в усіх розділах лікарських наук» [7, с. 183].

Упродовж 4-ох років Є. Озаркевич підготував й опублікував 6 випусків «Лікарського збірника», що, за словами Я. Ганіткевича, «становлять визначний внесок у розвиток української медицини» [4, с. 17]. До такого висновку науковець дійшов на основі ретельного комплексного кількісного і якісного аналізу тематики видання. Так, обсяг кожного тому становив 80-100 сторінок друкованого тексту, усі матеріали було згруповано в три розділи: наукові статті (загальним обсягом майже 230 сторінок), реферати-справозданья (майже 300 сторінок) і «Термінологічні витяги» [4, с. 17].

На сторінках «Лікарського збірника» було опубліковано 24 наукові статті, авторами яких стали відомі українські науковці та лікарі – І. Горбачевський, О. Дакура, Є. Кобринський, М. Долинський та ін. Тематичний діапазон був досить широким. Так, у збірниках опубліковано 9 праць, присвячених проблемам внутрішніх хвороб, 8 – фізіологічним, біохіміч-

ним та бактеріологічним дослідженням, 3 статті стосувалися акушерства та гінекології, 2 – інфекційних хвороб, по одній – очних і шкірних недуг [4, с. 17]. Сам Є. Озаркевич надрукував 4 статті, зреферував майже 100 публікацій європейських науковців, за потреби сам перекладав матеріали колег та формував «Термінологічні витяги». Вони були опубліковані в 4-ох випусках «Лікарського збірника», загальним обсягом більше 20 сторінок і є, по суті, невеликим німецько-українським та латинсько-українським словничком медичних термінів.

Як наголошує Я. Ганіткевич, «тим самим Є. Озаркевич в останніх роках минулого століття [XIX ст. – авт.] започаткував розробку української медичної термінології та складання українських наукових медичних словників» [4, с. 18]. Яскравим свідченням цілеспрямованої й послідовної редакційно-наукової політики в цьому плані є лист Є. Озаркевича до військового лікаря-офтальмолога М. Коса від 15.11.1899 р., у якому він як редактор часопису делікатно, але наполегливо і послідовно визначив мовні орієнтири для автора наукової статті: «... Звертаю Вашу увагу на деякі *вже у нас утерті* *языкові правила*, чого придержуючися, заощадите мені много праці при коректі; ось вони:

1) adjective кладеться перед substantiv-ом, а не по нім (се полонізм) = прим. *intraocularer Druck* = *середочний тиск*, а не польською...

2) *ся* не скорочувати на *сь*; ставляти все осібно пр.: *дивлячи ся*, а не *дивлячись*;

3) *Method* = метод (*masculinum!*), так само ліки: атропін, діуретін etc.

4) щодо самої номенклатури ока, то ми, виходячи з засади, що маємо тепер витворити може ліпшу термінологію, як мають інші народи, зв'язані старими пересудами. Стараємося, по думці послідного міжнародного анатомічного конгресу, получить в терміні поняття анатомічне з *фізіологічним*, проте називалисьмо

cornea = *прозорка* місто *рогівка*

retina = *нервівка* „*сітківка*»

lens = *змінка* „*сочка* і т. д.

Застановіться на тім, хоч, впрочім, я лишаю Вам цілковиту свободу щодо термінів, тепер у нас ще не пора огороджуватися хінським муром проти кожної нової думки» [7, с. 261–262].

Через об'єктивні причини видання «Лікарського збірника» завершилося 6-им випуском, проте Є. Озаркевич, розуміючи важливість такої праці, не розчарувався і не полишив власних термінологічних студій. Так, у 1908 р. в одному із листів він писав: «Маю на меті видати

повну лікарську термінологію, над якою працюю вже 10 літ» [7, с. 38].

У 1912 р., започатковуючи науково-популярний медичний журнал українською мовою «Здоровле» («Здоров'я»), Є. Озаркевич у першому номері зазначав: «Перший раз приступаємо до видавництва на нашій мові органу, призначеного справам здоровно (санітарно)-гігієнічним... Нарід, що є уже народом справді культурним, мусить мати в своїм письменстві усі віти людського знання. А гігієна є неяко мірилом культури, чим вище в народі вона стоїть, тим кращі в нього просвітні і економічні відносини...» [4, с. 24].

На сторінках часопису публікувалися як наукові, так і науково-популярні статті, «цікаві та вкрай потрібні як медикам, так і всьому населенню матеріали про загальну гігієну, догляд за хворими, про здоровий спосіб життя, спорт, фізичну культуру і боротьбу з алкоголізмом», «різні поради про материнство, догляд за немовлятами, історії з життя цікавих особистостей» [8, с. 77]. Сам Є. Озаркевич теж активно долучався як автор, опублікувавши кілька десятків матеріалів різної тематики (наприклад, «Гігієна шкіри», «Гігієна одягу», «Сон», «Дещо з шкільної гігієни» тощо).

Але найважливішим було те, що Є. Озаркевич на сторінках часопису «продовжив титанічну роботу по утворенню української медичної термінології» [9, с. 25], започаткувавши рубрику «Термінологічний кутик».

У передмові до першого числа видання (січень, 1912 р.) він писав: «Ми свідомі, що допускаємо чимало недоліків і хочемо просити навіть давати цінні вказівки в кожному напрямі, які будемо використовувати. Щодо фахових висловів, дуже бажано співробітництво широких кіл, особливо людей, котрі стикаються якнайближче з народом і мають змогу черпати безпосередньо з тієї глибокої криниці, – багатой і прегарной української мови» [7, с. 195]. Зініційована дискусія була досить жвавою, до неї долучилися не лише відомі лікарі та науковці, але й «ті, хто працював в маленьких містечках та віддалених селах» [8, с. 77]. Це сприяло не тільки інтелектуальному пожвавленню широкого загалу фахівців, але й забезпечило автора рубрики важливим лексичним матеріалом, який він активно використовував при підготовці редакційного портфеля.

Таким чином, термінологічний матеріал, ретельно зібраний, осмислений та упорядкований Є. Озаркевичем, опублікований ним у «Термінологічних кутиках» часопису «Здоровле», є достатнім для моделювання гіпо-

тетичного варіанту фахового словника, вивчення принципів відбору, структурування та уведення в реєстр відповідних лексем, шляхів творення терміноодиниць.

Словник створювався заради насущних мовних потреб фахівців у медичній галузі, тому Є. Озаркевич не лише враховував практичний досвід роботи європейських лексикографів, але й активно використовував іншомовні лексеми, формуючи, по суті, чи не перший перекладний варіант спеціального лексикону. Варто зазначити, що в реєстрі латинські чи німецькі терміноодиниці подаються без вказівки на мову-донора, при цьому автор зазначав, як джерело, французьку та англійську (*box* – (англ.) клітка [7, с. 243]; *bandage* – фр. перев'язка, опаска, оправа, зав'яз [7, с. 237], *cornage* fr. – дихання [7, с. 247], *sowroх* – (анг.) коров'яча віспа [7, с. 248]. Що стосується польської, то вона здебільшого слугувала допоміжним джерелом для творення українських відповідників (наприклад, *soprorrhoea* – бігунка, розвільнення – з пол. *rozwolnienie* – понос [7, с. 247], *cranium* – череп, чашка – з пол. *czaszka* – череп [7, с. 249], *cuisse* – удо – з пол. – стегно [7, с. 250] тощо).

Тематичний діапазон уведених в реєстр лексем є досить широким:

– анатомічні терміни: *abdomen* – живіт, черево [7, с. 226], *achselhöhle* – пахова яма [7, с. 230], *antibrachium* – передрам'я [7, с. 236], *aorta* – головна бючка, аорта (с.), *caput* – голова [7, с. 246]; *cornea (tunica)* – рогівка, прозорка [7, с. 247];

– клінічні терміни (симптоми, захворювання, лікарські втручання): *abscessus* – боляк, болячка, налив, ропень [7, с. 228], *accessio* – напад, приступ [7, с. 2298], *асте* – хвиля вершика недуги [7, с. 230], *angina* – запалення горла [7, с. 235], *anthracosis pulmonum* – пороховиця легких [7, с. 236], *blepharitis* – запалення повік [7, с. 237];

– фармацевтичні терміни: *antidotum* – протиотруя, лік протиотруйний [7, с. 237], *abfuhrmittel* – проочищаючий лік, средство (середник) [7, с. 227], *abortivum medicamentum* – средство, лік на поронення [7, с. 227], *absud* – відвар [7, с. 229];

– хімічні терміни: *anhydrit* v. *anhydride* – безводник [7, с. 235], *borsaure* – борова кислота [7, с. 243], *carbolicum acidum* – карболовий kwas [7, с. 246], *creatininum* – креатинін [7, с. 249];

– ботанічні терміни: *abies* – ялиця [7, с. 227]; *absinthe* – полин [7, с. 228], *acer* – клен, *a. pseudoplatanus* – явір, *a. campestre* – білоклен, *a. tataricum* – чорноклен [7, с. 229], *achillea* – кровавник [7, с. 229], *anis* – аниж, ганиж [7, с. 235].

Працюючи над укладанням словника українських медичних термінів, Є. Озаркевич використовував народні назви (наприклад, кровавник/деревій, ганиж/аніс), прагнучи здебільшого уникати калькування латинських назв, пропонував власні варіанти перекладу (наприклад, *ангіома* – «судиняк» [7, с. 235], *ангіневроз* – «нервиця судинна» [7, с. 235], *антракоз* – «пороховиця легких» [7, с. 236], *афти* – «пліснявки» [7, с. 237], *бронхи* – «озяви» [7, с. 244] тощо). За два з половиною роки на сторінках часопису він опублікував майже 2 500 термінів [9, с. 25], які «подавалися за абеткою і дійшли до слова *Capula* – мисочка» [4, с. 38].

На жаль, із початком Першої світової війни часопис припинив своє існування (виходив до червня 1914 р.), а сам редактор і автор був змушений покинути Львів, щоб уникнути репресій внаслідок російської окупації.

Поневіряння на чужині, смерть дружини, неможливість зреалізувати себе в науковій діяльності (лексикографічні матеріали були безповоротно втрачені) – все це негативно вплинуло на здоров'я Є. Озаркевича. Загострилася давня хвороба нирок, яка і звела його в могилу 21 вересня 1916 р. Вшановуючи пам'ять покійного, газета «Діло» опублікувала 26 вересня некролог, що закінчувався такими словами: «Наша львівська громада зменшилася о діяча, який серце і працю віддавав кожній нашій справі, а при тім товариською вдачею єднав собі загальну прихильність... Нехай спить спокійно, – щасливий, що міг своїм життям оставити тривкий слід в життю свого народу» [10].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Дочасна смерть Є. Озаркевича була втратою не лише для української спільноти, але й для молоді української лексикографічної науки, оскільки йому так і не вдалося зреалізувати уповні свій грандіозний багатолітній задум у цій царині.

Аналізуючи зміст опублікованих розділів, Я. Ганіткевич висловив припущення, що «весь словник мав 15–20 тис. термінів, тобто це була велика фундаментальна праця на рівні європейських словників» [4, с. 38]. Таким чином, Є. Озаркевич, започаткувавши укладання українськомовних медичних словників, здобув славу фундатора української медичної термінології. І хоч більшість із запропонованих ним лексичних новотворів не використовується сучасною медичною наукою, що розвивається шляхом українізації інтернаціональних термінів, проте ціла низка авторських терміноодиниць увійшла у повсякденний і професійний ужиток, як-от: *запалення*

легень, обіг крові, напад, кровоносні судини, корч, вилив крові, тільки крові, загальний стан, випиття та ін. Це переконливо доводить, що термінологічні студії Є. Озаркевича є не тільки історичним фактом, але зберігають практичну цінність та потребують цілісного поглибленого аналізу.

У подальшому задля цього вважаємо за необхідне залучати у дослідницький дискурс «Термінологічні витяги», підготовані Є. Озаркевичем до окремих томів «Лікарського збірника» (як своєрідну «пробну версію»), його наукові та науково-популярні публікації, зреферовані ним статті європейських науковців, рецензії та переклади тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ткаченко О. Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. Київ : Наукова думка, 2014. 511 с.
2. Горак Р. Дім над річкою. *Слово Просвіти*. 2017. № 32. 10-16 серп. С. 12.
3. Заячківська О. Євген Озаркевич: пам'ять майбутнього. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Львів епохи Євгена Озаркевича. 2018. № 91. С. 14–25.
4. Ганіткевич Я. Євген Озаркевич – повернення в українську медицину. *Озаркевич Є. Праці*. Львів : Каменяр, 1999. С. 7–41.
5. Гарас М. Ілюстрована Історія т-ва «Українська школа». Чернівці, 1937. Цит. за: Буковина : її минуле і сучасне / за ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж ; Філадельфія ; Детройт : Зелена Буковина, 1956. 965 с.
6. Бурачинський Т.-Є. Лікарська комісія Наукового Т-ва ім. Шевченка. *25-ліття Українського Лікарського товариства і медичної громади*. 2-е офсет. вид. Львів, 1935 ; Чикаго, 1975. С. 18–22.
7. Озаркевич Є. Праці / упоряд.: Я. Ганіткевич, П. Пундій. Львів : Каменяр, 1999. 303 с.
8. Гоцко-Ней Л., Масний З. Від Євгена Озаркевича до наших днів. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Львів епохи Євгена Озаркевича. 2018. № 91. С. 76–82.
9. Ганіткевич Я. Лікар, учений, громадянин. *Наука і суспільство*. 1993. № 2. С. 24–26.
10. Д-р Євген Озаркевич (Некролог). *Діло*. 1916. 26 верес. URL: <https://zbruc.eu/node/56599>.

**КРАЇНОЗНАВЧИЙ ТЕКСТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА РІВНЯХ B1–B2****COUNTRY-SPECIFIC TEXT IN THE PROCESS OF LEARNING UKRAINIAN
AS A FOREIGN LANGUAGE AT LEVELS B1–B2**

Галайчук О.В.,
orcid.org/0000-0001-8052-6616
кандидат філологічних наук,
наукова співробітниця

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті представлено авторські проекти уроків для рубіжного та середнього рівнів володіння українською мовою як іноземною (УМІ). Основою уроків є країнознавчі навчальні тексти на тему «Качанівка» для читання та аудіювання. Опрацьовано останні дослідження і публікації з різних аспектів країнознавства; підібрано й проаналізовано підручники та посібники з УМІ лінгвокраїнознавчого спрямування. Зазначено, що хоча наявних дидактичних матеріалів лінгвокраїнознавчого характеру для вивчення української мови як іноземної достатньо для організації якісного навчального процесу, вони потребують постійної кореляції, доповнення та оновлення, оскільки окремі особи, предмети, явища та оніми, представлені в підручниках і посібниках, з плином часу зазнають природних чи соціальних впливів і змін, втрачаючи таким чином актуальність.

До запропонованих країнознавчих текстів для читання та слухання розроблено систему дотекстових та післятекстових вправ та завдань. До кожного тексту подано словник невідомої чи маловідомої лексики.

Оскільки система дотекстових вправ передбачає завдання на актуалізацію наявних знань та засвоєння нової лексики, пропонуємо студентам вивчити фразеологізми, вставити фрази і слова зі словника у речення, пояснити різницю між значенням слів, знайти слова, вжиті у переносному значенні (до тексту для читання), підписати зображення, знайти зайве слово, скласти короткий твір-опис (до тексту для слухання) тощо. Після прочитання та прослуховування текстів пропонуємо студентам відповідати на запитання щодо змісту, вибрати правильний варіант відповіді, продовжити речення, позначити правдиві чи вигадані факти та ін.

Запропонований навчальний матеріал на тему «Качанівка» стане у нагоді іншомовцям, які вивчають українську мову як іноземну на рівнях B1–B2 та цікавляться будівництвом та архітектурою, планують чи реалізують бізнес в Україні, працюють у сфері туризму, логістики, історії, воюють у складі інтернаціонального легіону ЗСУ, цікавляться нашою країною загалом чи планують сюди переїхати на постійне місце проживання тощо.

Ключові слова: українська мова як іноземна, країнознавчий текст, текст для аудіювання, текст для читання, система вправ та завдань, заповідник «Качанівка».

The article presents the author's projects of lessons for intermediate and advanced levels of Ukrainian as a foreign language (UFL). The lessons are based on country studies texts on the topic of 'Kachanivka' for reading and listening. The latest research and publications on various aspects of country studies have been studied; linguistic and country studies textbooks and manuals have been selected and analysed. It is noted that although the available didactic materials of a linguistic and country studies nature for teaching Ukrainian as a foreign language are sufficient for organising a quality educational process, they need constant correlation, supplementation and updating, since certain subjects and phenomena presented in textbooks and manuals are subject to natural and social influences and changes over time, thus losing their relevance.

A system of pre-text and post-text exercises and tasks has been developed for the proposed country studies texts for reading and listening. Each text is accompanied by a glossary of unknown or little-known vocabulary.

Since the system of pre-text exercises involves tasks for updating existing knowledge and learning new vocabulary, we suggest that students learn phraseological units, insert phrases and words from the dictionary into sentences, explain the difference between the meanings of words, find words used in a figurative sense (for the reading text), label pictures, find an extra word, write a short essay-description (for the listening text), etc. After reading and listening to the texts, students are asked to answer questions about the content of the text, complete sentences, choose the correct answer, mark true or false facts, etc.

The proposed educational material on the topic of Kachanivka will be useful for foreigners who study Ukrainian as a foreign language at B1–B2 levels and are interested in construction and architecture, plan or implement business in Ukraine, work in tourism, logistics, history, fight in the International Legion, are interested in our country in general or plan to move here permanently, etc.

Key words: Ukrainian as a foreign language, country studies text, listening text, reading text, system of exercises and tasks, Kachanivka Nature Reserve.

Постановка проблеми. Країнознавчий аспект певною мірою присутній у навчальних матеріалах з української мови як іноземної (далі – УМІ) вже на початкових етапах її вивчення. Це стосується як офлайн-навчання, коли студент-іноземець проживає в Україні і повністю занурений у соціокультурне та мовне середовище, так і дистанційного навчання, коли він перебуває у своїй країні. Укладачі «Стандартизованих вимог до рівнів володіння українською мовою як іноземною А1-С2» вже на рівні А1 пропонують чужоземцеві, який вивчає українську мову, відчувати себе у певних комунікативних ролях (незнайомець / незнайомка, знайомий / знайома; колега, друг / подруга; член сім'ї, родич / родичка; турист / туристка; пасажир / пасажирка; студент / студентка; клієнт / клієнтка; пацієнт / пацієнтка; гість / гостя) [10], що передбачає розуміння комунікативних ситуацій, вивчення відповідних мовних одиниць та вміння їх відтворити у простих побутових ситуаціях. Особливо яскраво знання етнокультурних особливостей країни, мова якої вивчається, виявляється у темах «Місто», «Хобі», «Подорожі», «Природне середовище», «Традиції, звичаї, свята» тощо.

На рівні В1–В2 для вивчення української мови як іноземної можна пропонувати адаптовані навчальні країнознавчі тексти на розвиток різних видів мовленнєвої діяльності, що сприятиме не лише вивченню нових лексико-граматичних одиниць, а й допоможе іноземним студентам відчувати себе впевненіше у мовно-культурному середовищі та отримати багато нової інформації про особливості перебування в Україні. Особливістю таких текстів є те, що вони «повинні містити назви традиційного побуту українців, їхніх смаків й переваг в їжі, одязі (*борщ, вареники, млинець, сало, рушник, капелюх, вишиванка, гопак*); повинні бути насичені релігійними поняттями (*Різдво, Великдень, Великий піст, вірянин*); етикетними формулами звертань, вітань, вибачень, прохання, подяки, знайомства тощо (*Добродію! Пане! Пані! Здоровенькі були! Бувайте здорові! До побачення! На добраніч!*); фразеологічними одиницями (*майстер на всі руки, бути на сьомому небі, давати слово, набрати в рот води, бути на коні; як кіт наплакав, муляти очі*) тощо» [9, с. 329].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському мовознавстві різні аспекти країнознавства під час вивчення української мови як іноземної висвітлювали у своїх працях Ніна Данилюк, Михайло Вінтонів, Ірина Процик, Олександра Антонів, Ірина Зозуля, Тетяна Вінтонів, Тетяна Горохова, Леся Назаревич, Надія

Денисюк, Оксана Горда, Оксана Трумко, Галина Темник, Любов Петрович та ін.

Теоретичні та практичні засади країнознавчих текстів як ефективного засобу навчання на різних рівнях вивчення УМІ досліджували Ганна Швець, Ольга Злотник-Шагіна, Юлія Галка, Анжела Буднік, Ольга Криницька тощо.

На сучасному етапі існує низка підручників та посібників з УМІ лінгвокраїнознавчого спрямування: «Ключ до України: міста і люди» (Львів, 2020) [4], «Місто Лева» (Львів, 2013; 2021) [7], «Суми – нова мова, нові друзі, нове життя» (Суми, 2018) [11], «Знайомтесь: Україна» (Харків, 2012) [13], «Перші кроки» (Харків, 2011) [12], «Знайомтесь: Київ» (Київ, 2011) [14], «Спілкуємося українською. Країнознавство» (Вінниця, 2010) [5], «Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови» (Львів, 2005–2016) [6] та ін.

Постановка завдання. Проте скільки б не було якісних дидактичних матеріалів лінгвокраїнознавчого характеру для вивчення української мови як іноземної, вони потребують постійної кореляції, доповнення та оновлення, оскільки окремі предмети, персоналії та явища, представлені в підручниках і посібниках, з плином часу зазнають природних та соціальних впливів і змін (наприклад, зміна топонімів, логістики, руйнування архітектурних споруд тощо), таким чином втрачаючи актуальність. Саме тому навчальні матеріали з УМІ із сучасного країнознавства є особливо затребуваними і актуальними для іноземних студентів станом на 2024 рік, враховуючи реалії воєнного часу.

Мета цієї статті – запропонувати викладачам та студентам, які вивчають українську мову як іноземну на рівнях В1–В2, авторську розробку заняття країнознавчого характеру для читання та слухання.

Виклад основного матеріалу. Оскільки «однією з умов реалізації країнознавчого підходу у викладанні української мови як іноземної є відбір текстів для читання й аудіювання, що моделюють мовну поведінку носіїв української мови в різних комунікативних ситуаціях, знайомлять з досягненнями української науки та культури, видатними людьми України у цій сфері» [9, с. 329], у нашій статті ми пропонуємо розробку уроків з УМІ на рівні В1–В2 для аудіювання та читання, які інтегрують у собі теми «Подорожі», «Знайомство», «Історія краю», «Архітектура», «Географія», «Природознавство» та ін., в основі яких – авторські навчальні тексти про Національний історико-культурний заповід-

ник «Качанівка»¹. Особливістю пропонованого матеріалу є логічне продовження тексту для читання текстом для слухання.

Дидактичний матеріал було розроблено авторкою цієї статті у рамках роботи над новим країнознавчим посібником із вивчення української мови як іноземної. Запропоновані уроки будуть корисними всім, хто цікавиться будівництвом та архітектурою, вчить українську мову з професійного інтересу – планує чи реалізовує бізнес в Україні, працює у сфері туризму, логістики, історії, воює у складі інтернаціонального легіону, цікавиться нашою країною загалом чи планує сюди переїхати на постійне місце проживання тощо.

У текстах для читання викладачі УМІ намагаються сформувати у студентів вміння розуміти подану інформацію, правильно її інтерпретувати та запам'ятати. З цією метою розробляють відповідні до етапів читання вправи та завдання: дотекстові, притекстові та післятекстові. На думку І. Зозулі, дотекстових вправ має бути багато, адже їхнім завданням є, по-перше, активізувати наявні знання і вміння студента, по-друге, вивчити нову лексику і ввести її в активний словник, і по-третє, полегшити потенційні лексичні, граматичні, лінгвостилістичні, структурно-граматичні, лінгвокраїнознавчі тощо труднощі під час читання тексту. Притекстові завдання студенти виконують у процесі першого прочитання тексту. Їхнє призначення – дати зрозуміти викладачеві, чи студент правильно зрозумів текст. Післятекстові вправи передбачають більш докладну перевірку розуміння тексту. Найтиповішими в цьому випадку є завдання типу «питання-відповіді» [2, с. 22–23].

Отож, перед тим, як прочитати текст, пропонуємо студентам опрацювати словник невідомої чи маловідомої лексики.

вмощуватися – розташовуватися (сідати, лягати) де-небудь, намагаючись влаштуватися найзручніше

з'являтися – тут: всі рослини

зіркнути – різко глянути на когось

метушійся – створювати різкі безладні рухи

метушіння – поспішний, безладний рух; дія за значенням метушитися

нервуватися – перебувати в збудженому, неспокійному стані; дратуватися

¹ Національний історико-культурний заповідник «Качанівка» – садиба в селищі Качанівка Прилуцького району Чернігівської області на берегах річки Смош. Заповідник створений 1981 року на основі палацового ансамблю та парку дворянської садиби, заснованої в 1770-х роках, яка на сьогодні є єдиною серед українських садиб, що збереглася в комплексі. В лютому 2001 року парку надано статус національного парку.

Урочище Качанівка розкинулось на околиці села у горбистій місцевості. Верхнє плато займає палацовий комплекс будівель, які є пам'ятниками архітектури, нижнє – мальовничий парк з 12 ставками, павільйонами, скульптурами, парковими містками, «руїнами», амфітеатром [3].

рукою подати – дуже близько, недалеко
шурхотіти – утворювати шум за допомогою тертя чогось об щось

За допомогою дотекстових вправ перевіряємо, як вони засвоїли запроповану лексику. Просимо виконати такі завдання.

1. Поясніть, як ви розумієте вираз рукою подати? Поміркуйте, що означають фразеологізми не за горами, палицею докинути, під носом? Складіть із ними речення. Наприклад: Від мого будинку до університету можна палицею докинути.

2. Вставте у речення слова зі словника, поставивши їх у правильну форму.

1) Дівчина довго _____ на сидінні у автомобілі, створюючи своїми безладними рухами велике _____.

2) Остап обурено _____ на дівчину, бо вона _____ своїми пакетами і йому заважала.

3) У заповіднику було як у казці: всюди вражала своїми кольорами свіжа _____.

4) Не _____! Іти зовсім недалеко! До зупинки _____.

Для актуалізації наявних знань, пропонуємо студентам виконати такі вправи.

3. Утворіть назви кольорів за зразком: молоко – молочний, малина – малиновий, вишня – вишневий. **Складіть із ними словосполучення.** Наприклад: *малинова хустка*.

Салат – _____, сма-
рагд – _____, оливка – _____,
фісташка – _____, м'ята – _____.

4. Із запропонованих пар речень виберіть слова, вжиті в переносному значенні. Підкресліть їх.

1) Бабуся зустріла їх на автобусній зупинці.

2) Парафіївка зустріла їх теплим сонячним днем.

1) Дарина усміхалася, бо побачила знайоме село.

2) Сонце усміхалось їм, воно наче казало: «Доброго ранку!»

1) Батьки подарували доньці на день народження золотий ланцюжок.

2) У цієї жінки золотий характер, вона ніколи не нервується.

5. Поясніть різницю між словами знайомство і зустріч. Чи були у вашому житті незвичайні перша зустріч, чи перше знайомство? Розкажіть про них.

6. Прочитайте текст і підберіть до нього назву.

Дарина і Остап познайомились в автобусі «Чернігів – Парафіївка». Хоча, правду кажучи, це важко назвати знайомством. Мабуть, краще сказати – зустрілися в автобусі.

Хлопець був дуже серйозним і мовчазним, та й загалом він не дуже любив розмовляти з незнайомими людьми. Особливо зранку. Дівчина, навпаки, була аж надто енергійна, зважаючи на ранню годину. Вона довго вмошувалася на сидінні, розкладала пакети і сумки, шурхотіла величезним букетом білих троянд, щось шукала у верхньому багажному відділенні, знову сідала, і це було безкінечно. Так здавалося Остапові, який зайняв своє місце під вікном і намагався ще трохи поспати.

Метушіння дівчини його нервувало. А сьогодні йому б не хотілося дратуватися, адже у нього дуже відповідальний день. Він недавно закінчив університет, отримав свою першу роботу і був дуже щасливий. Це була робота його мрії – ландшафтний дизайнер у Національному історико-культурному заповіднику «Качанівка». На зупинці у Парафіївці, від якої до Качанівки рукою подати, його має зустріти пані Анна, найкращий гід, яка знає про качанівську садибу все, до найменших дрібниць.

Коли автобус нарешті рушив, а дівчина спокійно сіла, Остап поринув у сон. Раптом у сусідки голосно і весело задзвонив телефон. Хлопець розплющив очі й незадоволено зиркнув на дівчину.

– Вибачте, будь ласка! Я знаю, що створюю багато метушні. Намагатимусь вам не заважати. Але відповісти на дзвінок мушу... Слухаю, бабусю! Доброго ранку!.. Так, усе гаразд, я вже виїхала. До зустрічі!

Дарина поклала слухавку і навколо запанувала тиша. Автобус їхав швидко, лише іноді зупиняючись, щоб підібрати чи висадити пасажирів.

Парафіївка зустріла їх теплим сонячним днем. Усе навколо цвіло і вражало величезною кількістю зелені різних відтінків: салатого, яскраво-зеленого, смарагдового, темно-зеленого, оливкового, аквамаринового, фісташкового, м'ятного та таких, яким і назви, мабуть, немає.

Остап, вражений красою природи, уже й забув, що гнівався на дівчину. Він із радістю допоміг їй винести всі пакунки і сумки із автобуса.

– Хто на Качанівку? – почувся дзвінкий жіночий голос.

– Я! – відповіли водночас хлопець і дівчина і здивовано поглянули один на одного.

– Вітаю, бабусю!

Дівчина обняла елегантно одягнену жінку і подарувала їй букет із білих троянд.

– Спасибі, внучко! Яка я рада тебе бачити! А юнак? – пані пильно глянула на Остапа.

– Я Остап Залужний.

– А, наш молодий дизайнер. Будьмо знайомі, я – Анна Шевченко, гід із Качанівки. І водночас бабуся ось цієї непосидючої дівчини. Її звати Дарина. Ласкаво просимо у Качанівку!

На цьому етапі пропонуємо виконати післятекстові вправи.

7. Дайте відповіді на запитання?

- 1) Як звати головних героїв тексту?
- 2) За яких обставин познайомилися хлопець і дівчина?
- 3) Куди і навіщо їхав Остап?
- 4) Чому Дарина нервувала хлопця?
- 5) Про що розмовляла дівчина з бабусею по телефону?

6) Що відбувалося із хлопцем і дівчиною, коли вони вийшли з автобуса.

8. Виберіть правильний варіант.

- 1) Дарина і Остап познайомились в автобусі
 - а) «Чернігів – Парафіївка»; б) «Чернігів – Качанівка»; в) «Качанівка – Парафіївка».
- 2) Остап недавно закінчив
 - а) школу; б) курси ландшафтних дизайнерів; в) університет.
- 3) Робота мрії для Остапа – це бути
 - а) ландшафтним дизайнером; б) гідом; в) водієм автобуса.
- 4) Внучка подарувала бабусі
 - а) букет із квітів зеленого кольору; б) букет із білих троянд; в) пакет із солодощами.
- 5) Дівчину і хлопця на зупинці чекала
 - а) Анна Шевченко; б) Анна Залужна; в) Дарина Шевченко.

9. Опишіть Дарину, Остапа та Анну Шевченко. Якими ви їх уявляєте?

10. Придумайте продовження історії знайомства Остапа і Дарини. Які пригоди відбулися з ними в Національному історико-культурному заповіднику «Качанівка»?

Після тексту для читання пропонуємо студентам послухати текст про садибу Качанівка і виконати відповідні вправи. Під час аудіювання «іноземні студенти набувають навичок обдумування висловлювань, написаних у різних стилях. Вони мають продемонструвати вміння розуміння основного змісту прослуханої (прочитаної) інформації на актуальні теми художнього, розмовно-побутового, публіцистичного та науково-популярного стилів, а саме: казки, інструкції, інтерв'ю, теми професійних інтересів тощо» [1, с. 6]. Основним завданням текстів для аудіювання, як вже було зазначено, є навчити студента передусім розуміти загальний

зміст висловлювання, розрізняти різні мовленнєві конструкції (від слова до речення), запам'ятати прослухану інформацію і відтворити її за необхідності у відповідній комунікативній ситуації.

Лінгвокраїнознавчий текст на рівнях В1–В2 допоможе поглибити знання іншомовця про Україну, допоможе розвинути навички розпізнати на слух власні та загальні назви, фразеологізми, слова, вжиті у переносному значенні, розрізняти форми ввічливості та застереження, звертання тощо. Розуміння усного тексту сприятиме розвитку комунікації, вільного почування себе у побутовому чи професійному монологічному чи діалогічному мовленні.

Запропонований конспект уроку для слухання містить словник та систему дотекстових й післятекстових вправ.

Передусім опрацьовуємо зі студентами невідому чи малознайому лексику у словнику, після чого даємо завдання виконати дотекстові вправи.

альтанка – невелика садово-паркова будівля, часто з круглим куполом

башта – вежа; висока вузька споруда, що має висоту значно більшу за ширину й будується окремо або як частина фортеці, палацу тощо

величність – який своєю величиною, силою прояву або наявністю чогось видатного, надзвичайного викликає подив, захоплення

граф – високий титул, звання

колона – високий стовп, що служить підпорою зовнішніх чи внутрішніх частин будівлі

купол – опуклий дах, що має форму півкулі

натхнення – стан людини, що характеризується піднесенням її творчих сил

палац – будівля величної архітектури, що має громадське, культурне або житлове призначення панів, князів, графів тощо

фасад – зовнішній бік будівлі, що звичайно виходить на вулицю

хутір – хата або кілька хат, які стоять окремо, віддалено від основного села

1. Підпишіть зображення, користуючись словником. (Для виконання цього завдання викладач підбирає малюнки споруд і їх частин: *палац, колона, башта, фасад, купол, садиба*. – О. Г.).

2. Вставте вирази з довідки у речення, поставивши їх у правильну форму. Поясніть їхнє значення.

Довідка: з першого погляду, «цукровий король», не могли відвести очей, почувати себе як удома.

1) Остап закохався у палац _____.

2) Він _____ від неймовірно красивої білої двоповерхової будівлі.

3) Павла Харитоненка називали _____, бо він був власником великої кількості цукрових заводів.

4) Дарина _____, бо провела тут все своє дитинство.

3. Знайдіть в інтернеті зображення заповідника «Качанівка». Складіть короткий твір-опис палацу, використовуючи слова зі словника.

4. Знайдіть у кожному рядку зайве слово. Поясніть свою думку.

1) колона, купол, башта, хутір;

2) алея, бібліотека, доріжка, ставок;

3) граф, екскурсивод, натхнення, гість;

4) шедевр, письменник, композитор, художник.

5. Послухайте текст «Місце для натхнення».

Остап закохався у палац із першого погляду. Він не міг відвести очей від білої, неймовірно красивої двоповерхової будівлі, що вражала своєю величністю. Фасад палацу прикрашали колони і башти. Центральна частина була оздоблена куполом круглої форми, на якому влаштовано оглядовий майданчик. Дарина зацікавлено спостерігала за захопленням хлопця.

– Заходьте! – пані Анна відчинила двері і запросила молодих людей у палац. – Проведу вам невелику екскурсію. Хоч Дарина почуває себе тут як удома, думаю, їй також не буде нудно... Чи відомо вам, чому хутір називається Качанівкою? Тому що її першим власником був Федір Коченівський. Пізніше власники садиби змінювалися, а назва так і залишилася. А першим, хто побудував тут палац із парком був граф Петро Рум'янцева-Задунайський. Тоді палац мав один поверх. Потім садиба 70 років перебувала у власності родини Тарновських. Вони й добудували другий поверх. О, це були часи романтики і творчого розквіту!

Мені іноді здається, що тут місце для натхнення. У XIX столітті в палаці гостювали такі відомі письменники як Тарас Шевченко, Марко Вовчок та Микола Гоголь, композитор Михайло Глінка, художник Ілля Ріпін, який саме тут написав свою знамениту картину «Запорожці пишуть листа турецькому султанові».

На початку XX століття палац належав старшій доньці «цукрового короля» Павла Харитоненка. Кажуть, що в день її весілля вся алея від палацу до садибної церкви була всипана цукром як символом майбутнього солодкого життя.

У палаці добре збереглися бенкетна зала, зала для прийомів, чайна кімната, бібліотека. У чудовому стані присадибні споруди: альтанки, скульп-

птури, церква. А весь парковий комплекс займає понад 500 гектарів. Тут ви побачите і ставки, і паркові мости, і мальовничі алеї та доріжки. І все це потребує збереження й розвитку. Вам, Остапе, буде над чим працювати. Бо Качанівка – це місце краси, романтики і натхнення!

6. Дайте відповіді на запитання.

1) Що прикрашало фасад палацу у Качанівці?

2) Чому хутір називається Качанівкою?

3) Хто із знаменитих митців гостював і створював свої шедеври у Качанівці?

4) Як відбувалося весілля доньки «цукрового короля» Павла Харитоненка у Качанівці?

5) Які кімнати і споруди збереглися в самому палаці та на його території?

7. Правда чи ні?

1) Остап закохався у Дарину з першого погляду.

2) Дарина провела Остапу невелику екскурсію палацом.

3) У Качанівці гостював Тарас Шевченко.

4) У Качанівці художник Михайло Глінка написав свою знамениту картину «Запорожці пишуть листа турецькому султанові».

5) У заповіднику «Качанівка» багато зруйнованих і занедбаних альтанок, ставків, церков.

6) Качанівка – це місце краси, романтики і натхнення!

8. Оберіть правильний варіант.

1) Якого кольору будівля палацу?

а) блакитного; б) білого; в) сірого.

2) Чому хутір назвали Качанівкою?

а) її власником був Федір Коченівський; б) там вирощували качани капусти; в) у ставку біля палацу завжди було багато качок.

3) Скільки поверхів має палац?

а) один; 2) два; 3) не відомо.

4) Хто з відомих українських художників гостював і створював свої шедеври у Качанівці?

а) Тарас Шевченко і Ілля Ріпин; б) Марко Вовчок і Микола Гоголь; в) Петро Рум'янець-Задунайський та Павло Харитоненко.

5) Чим була посипана алея на весіллі доньки Павла Харитоненка?

а) квітами; в) монетами; б) цукром.

6) Що символізує всипана цукром дорога молодих на весіллі?

а) чисті почуття закоханих; б) майбутнє солодке життя; в) вихваляння багатого спадщиною.

7) Чого потребують палац і паркова зона навколо нього?

а) закриття і реставрації; б) популяризації і грошових вкладень; в) збереження і розвитку.

9. Уявіть, що Дарина, Остап і пані Анна машиною часу перенеслися у минуле. Розподіліть ролі і розіграйте розмову між:

1) пані Анною та Федором Коченівським;

2) Остапом, Дариною і художником Іллею Ріпином;

3) Остапом, Дариною, пані Анною та поетом Тарасом Шевченком;

Висновки. Для ефективної підготовки викладача до роботи з іншомовною аудиторією важливо ретельно підібрати навчальні тексти з УМІ. Правильно підібрані країнознавчі тексти сприятимуть не лише засвоєнню нової лексики і розумінню усного та письмового мовлення, а й формуватимуть лінгвокраїнознавчі знання про Україну та заохочуватимуть студентів більше дізнаватися про історію, культуру, традиції нашої країни. Запропонований конспект уроків для аудіювання та читання, розроблений для рубіжного (B1) та середнього (B2) рівнів володіння українською мовою як іноземною, допоможе іншомовцям удосконалити навички читання, слухання та комунікації, розуміти й інтерпретувати письмовий та усний тексти, актуалізувати вже вивчений матеріал і пов'язати його з новим, спрогнозувати зміст тексту за дотекстовими вправами та коментувати й інтерпретувати його за післятекстовими, запам'ятовувати сталі мовленнєві конструкції та вміти застосовувати їх у реальних комунікативних ситуаціях.

Запропоновані тексти, а також укладений комплекс вправ та завдань до них викладачі можуть використовувати як готовий конспект на заняттях з української мови як іноземної, видозмінювати та інтерпретувати їх відповідно до своєї навчальної аудиторії чи створити на їхній основі власні навчально-методичні розробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зозуля І. Є., Стадній А. С., Мошноріз М. М. Аудіювання на уроках української мови як іноземної для іноземних студентів І–ІІІ курсів : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2020. 139 с.
2. Зозуля І. Навчання читання україномовних текстів іноземних студентів (початковий етап). *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 5. Т. 1. 2018. С. 20–25.
3. Національний історико-культурний заповідник «Качанівка». *Bikipedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_історико-культурний_заповідник_«Качанівка» (режим доступу: 21.09.2024)
4. Ключ до України: міста і люди: українська мова як іноземна : підручник B2-C1 / І. Ключковська та ін.; Міжнар. ін-т освіти, культури та зв'язків з діаспорою. Львів : Колір ПРО, 2020. Ч. 1: 198 с.; Ч. 2: 296 с.
5. Корженко В. Я., Горчинська Л. В., Абрамчук О. В. Спілкуємося українською. Країнознавство : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2010. 86 с.

6. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Вип. 1-10. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2005–2016.
7. Місто Лева / Г. Бойко та ін. 2-ге вид., допов. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. 104 с.
8. Назаревич Л., Денисюк Н., Гавдида Н. Країнознавчі тексти на заняттях з української мови як іноземної : теорія і практика. *Записки з українського мовознавства*. №28. 2021. С. 238–248.
9. Петрович Л. Країнознавчий та краєзнавчий аспекти навчання української мови як іноземної. *Миколаївщина і Північне Причорномор'я: історія та сучасність : Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 30-річчя Незалежності України*. Миколаїв, 2021. С. 328–330.
10. Стандартизовані вимоги: Рівні володіння українською мовою як іноземною А1-С1. Зразки сертифікаційних завдань : посібник / Мазурик Д. та ін. Київ : Фірма «ІНКІОС», 2020. 186 с.
11. Суми – нова мова, нові друзі, нове життя : навчальний посібник / Біденко Л. В. та ін. Суми : Сумський державний університет, 2018. 132 с.
12. Тараненко В. В., Солодова Л. Є., Доценко Т. Г. Перші кроки : навч. посіб. з читання за матеріалами місц. країнознавства для інозем. студентів. Харків : ХНАДУ, 2011. 139 с. : іл.
13. Ушакова Н. І., Петров І. В. Знайомтесь: Україна : тексти для читання і розвитку вмінь міжкультурного спілкування. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 120 с.
14. Швець Г. Д. Знайомтесь: Київ : навчальний посібник з української мови для студентів-іноземців. Київ : Видавець Федоров О. М., 2011. 240 с.

**СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ МОВНОГО ВПЛИВУ
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ НІНИ ЦАРУК (ГУЙВАНЮК))****STYLISTIC TOOLS AS ELEMENTS OF LINGUISTIC INFLUENCE
(BASED ON EXAMPLES OF POETRY BY NINA TSARUK (GUYVANYUK))**

Даскалюк О.Л.,

*orcid.org/0000-0002-6977-6961**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри історії та культури української мови**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Поетичний твір відрізняється від інших текстів ірраціональним сприйняттям, зануренням у внутрішній світ людини, вибудовою картини більш мальовничої, чутливої, психоемоційної, ніж у прозових художніх творах. Ефект сугестії в поезії підсилює метрика: ритмізований текст має здатність впливати на підсвідомість, уподібнюючись до музики, саме тому в цьому тексті на читача більше діятимуть мовні одиниці, які створюють образи, аніж ті, що несуть в собі раціональність, логічність. Вважаємо, що це є причиною, чому граматичні засоби спонукання до дії читач сприймає більш відсторонено, аніж метафори, епітети чи навіть порівняння, хіба що імперативи будуть йти один за одним, окремими реченнями, створюючи ефект нагромадження дії.

У віршованих текстах Ніни Царук знаходимо різні стилістичні засоби, які допомагають передати словами найменші порухи душі, сформувати образки з життя авторки, що тісно переплелися з історією її краю, народу. Національно-мовне світобачення зустрічаємо і в порівняннях, і в епітетах, і в метафорах, і це не лише про народнопоетичні образи, а й про опис невербаліки, яка притаманна комунікативній поведінці українців, а отже, зчитується як свій код. Схожий вплив мають епітети й порівняння, більшість з яких перегукуються з народними за способом творення, ці стилістичні засоби увиразнюють картину, підсилюють, зокрема, зорові ефекти або дію впливу. Саме серед епітетів маємо авторський новотвір – листянозелений. Так само впливають на читача, його ідентифікацію тексту як свого, власні назви, що асоціюються з рідним краєм авторки, подіями, які там відбувалися. Вміло використано й улюблений прийом риторів – протиставлення, через який у вірші «Горизонталь і Вертикаль – Людино!» зображено складний життєвий шлях людини в цьому світі через проекцію хреста Спасителя. Напрочуд багато в текстах порівнянь, що знову ж таки нагадує народнопоетичні твори. Як бачимо, в поетичних текстах більший ефект впливу мають лексичні стилістичні засоби, що задіюють асоціативні зв'язки, працюють з ірраціональним, аніж граматичні, зокрема наказові.

Ключові слова: стилістичний засіб, імператив, поетичний текст, сугестивний вплив, мовні засоби впливу.

Special features of poetry include irrational perception, immersion in the inner world of a person, building more scenic, sensitive, psycho-emotional pictures compared to those produced in prose writing. The effect of covert persuasion in poetry is enhanced by a poetry metrics: a rhythmic text has the ability to influence the subconscious, being likened to music, which is why in this text the reader will be more influenced by linguistic means that create images than those that carry rationality and logic. We believe that this is the reason why the reader is more responsive to metaphors, epithets, or even comparisons than to grammatical means of incitement to action except, perhaps, for the cases when the imperatives follow each other, in separate sentences, creating the effect of an accumulation of action. In poetry by Nina Tsaruk we find various stylistic tools that help to convey in words the slightest movements of the soul, to form images from the author's life, which are closely intertwined with the history of her land and people. Both the national and linguistic worldview of the author can be found in comparisons, epithets, and metaphors, and this is not only about folk culture poetic images, but also about the description of non-verbal communication, which is hidden in the communicative behaviour of Ukrainians, and therefore is read as its own code. Epithets and comparisons have a similar influence, most of which echo those found in folk culture in the way they are created. These stylistic devices express the picture, emphasize, in particular, visual effects or the effect of influence. It is among the epithets that we find the novel words, such as «leaf-like-green» created by the author. The reader is also influenced by proper names associated with the author's native land, and the events that took place there, making the reader perceiving the text as his own. The favourite technique of the rhetorians is also skilfully used – opposition, through which the poem "Horizontal and Vertical – Human Being!" depicts the difficult life path of a person in this world through the projection of the Christ the Saviour. There are surprisingly many comparisons in the texts, which again resembles folk culture poetic works. As we can see, in poetic texts, lexical stylistic means that involve associative connections, work with the irrational, have a greater effect of influence than those grammatical, in particular the imperative.

Key words: stylistic tools, imperative, poetic text, covert persuasion, linguistic means of influence.

Мовний вплив напрочуд активно працює з уявою читача, а тому закономірно буде розглядати мовні засоби, які використовують мовники для спонукання читача до певних дій – від окремих реакцій до діяльності – з ракурсу стилістичного ресурсу мови. Варто зауважити, що мовний вплив здійснюють як

на лексичному, так і на граматичному рівнях, а тому в межах нашого дослідження перебуватимуть різні мовні одиниці (не братимемо до уваги фонетичний аспект, хоча він теж має певний ефект впливу), які в тексті виконують певні стилістичні функції: від привертання уваги до конкретних дій.

Поетичний текст – особлива форма комунікації з найрізноманітнішою аудиторією (спектр комунікативної характеристики читача визначає популярність автора, тематика текстів, співзвучність з віковими, соціальними та іншими проблемами спільноти, психотипом адресата), а тому підбір мовних засобів впливу буде значною мірою продиктований вподобанням автора, його стилем, специфікою тексту, аніж потребами реципієнта. За характером фіксації мети комунікації поетичний текст більше містить перлокуції, аніж ілокуції, він сильніше відбивається на емоційній сфері, ніж прагматичний, хоча зона впливу перебуває в уподобаннях автора та його стилі: чи то надання переваги ліричній поезії, чи наративній, чи епічній тощо. Зрозуміло, що мовне наповнення таких текстів потребує різної не лише лексики, бодесь ми акцентуємо на візуалізації,десь зосереджуємося на звучанні, адесь викладаємо розповідь, просто підганяючи її під ритмізовані рядки, а й граматики, акцентуючи на предметності чи карбуючи крок в дії, що неодмінно відіб'ється на синтаксисі. І все це різноманіття має свій вплив на читача, по-своєму працює з його уявою, а відтак підсвідомістю.

Матеріалом для дослідження стали віршовані рядки Ніни Царук, відомої української мовознавиці Ніни Василівни Гуйванюк, яка не лише досліджувала мову як систему, її граматичні аспекти, особливості досягнення комунікативної мети, а й використовувала її для передання себе як авторки, залюбленої в материнську землю, втілюючи пошуки художнього слова в збірку поезій «Душі моєї білий птах...».

Постановка проблеми. Поетичний текст – концентрований засіб комунікації між автором та читачем, причому змістову перенасиченість створюють різноманітні стилістичні засоби (прийоми, фігури і тропи), які, окрім інформаційного складника, несуть в собі елементи впливу, як емоційного, так й інформаційно-соціального, з певними ретроспекціями в культурний національний код автора. Мовний вплив, здійснюваний поетичним текстом, дещо схожий до текстів реклами за своєю ритмікою, зосередженістю на образах, змістовою перенасиченістю. Про останню характеристику вдало підмітила Приходько І. В.: «Поезія є особливим типом організації художнього мовлення, яка завдяки своїй складній структурі може передавати такий обсяг інформації, який неможливо передати засобами власне мовної структури» [3, с. 49]. Єдине, що реклама має чітко окреслену комунікативну мету, тоді як поезія, окрім агітаційної чи соціальної за призначенням, містить

лише обриси: розповісти, викликати певні емоції, зрештою звільнити власну душу від надміру почуттів, психоемоційного стану. У поезії первинним є мотив створення тексту, відтак іде інтенція – втілення інтуїтивного задуму мовця, а вже потім мета, яку окреслює намір породження твору. Поетичні тексти завжди сприймали як засіб впливу передусім на емоції, а вже відтак на самого читача / реципієнта, поезія безпосередньо «спілкується» з підсвідомим, задіюючи образи, щоб проникнути через бар'єри свідомості, тут її ефект схожий на замовляння, молитву. І все це виконують зазвичай стилістичні засоби, створюючи в уяві реципієнта певні картини (на відміну від прозового тексту, поезія – це щільний відеоряд з образів, до якого додано нотатки про суттєві для сприйняття тексту доповнення з життя ліричного героя, моделювання комунікативних ситуацій чи навіть легкі акценти на невербальності), у який читач має поринути повністю (а тут все залежить від майстерності автора та співзвучності його вміння передавати почуття і враження від світу реального / вигаданого образами й символами з читацьким дешифруванням).

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Поетичний текст як об'єкт мовознавства вивчають насамперед з погляду реалізації в ньому особливого відтворення дійсності, що відображено в специфіці підбору мовних засобів, які по-перше, створюють відповідну структуру тексту (навіть білий вірш має чітку композицію, створену ритмом), по-друге, вибудовують через образи та символи концептуальну систему з розгалуженим глибинним змістом, втіленим через мовні одиниці. Зокрема стилістичні засоби як елементи впливу в поетичних текстах вивчали Н. Бабич, С. Єрмоленко, Ж. Колоїз, Л. Мацько, Т. Онопрієнко та інші; віршований текст став об'єктом дослідження праць С. Андреевої, Т. Берест, Л. Белехової, Н. Варич, М. Голянич, Л. Ставицької, З. Торчинської, Н. Ходаковської тощо. Дослідники зосереджують свою увагу на особливостях побудови поетичного тексту, аналізують змістову роль стилістичних троп та фігур, вивчають естетичне значення слова та його внутрішню форму. Мовний вплив також є напрочуд популярним предметом вивчення, зважаючи на його роль в політичному житті, в розвитку уподобань спільноти, в мінливості суспільної думки сучасного світу, особливо активні такі впливи в публіцистиці (реклама, формування суспільної думки, маніпулятивні можливості тексту). Зокрема цю галузь розвивають в межах психолінгвістики, прагмалінгвістики, дискурс-аналізу

(Ю. Пирогова, Л. Федорова), теорії комунікації, формули впливу, вивченні інформаційних воєн (Ф. Бацевич, Н. Кутуза, Т. Ковалевська, Г. Почепцов) тощо.

Постановка завдання. Мета нашої лінгвістичної розвідки – проаналізувати, як формується мовний вплив різними стилістичними засобами, як відбивається на сприйнятті поетичного тексту вживання граматичних засобів спонукання адресата до комунікації чи зміни стану, виконання бажаної мовцеві чи адресатові дії. Яким чином автор може вплинути на читача, використовуючи порівняння, епітети, метафори, антитези, паронімацію чи тавтологію. Які види мовного впливу є прямими, а які приховані за грою зі значеннями слів, їх звучанням, що напрочуд помітно саме в поезії.

Виклад основного матеріалу. З погляду універсального значення комунікації, будь-яке спілкування містить в собі елементи впливу, навіть проста відповідь на запитання закритого типу відбивається у свідомості реципієнта: мого співрозмовника цікавив такий-то факт, запускаючи таким чином низку певних роздумів. Отож у широкому значенні мовний вплив – це довільне передання інформації адресатові (чи групі адресатів), здійснюване за допомогою лінгвістичних, паралінгвістичних і нелінгвістичних символів [6, с. 84]. У вузькому значенні йдеться про зумисний вплив адресанта на адресата з метою отримання певного ефекту (зокрема йдеться про маніпуляцію). Отож поетичні тексти несуть в собі мовний вплив у широкому смислі, коли автор незумисне провокує в читача певні зміни, зазвичай психоемоційного стану, не дарма віршовані рядки передусім виконують естетичну функцію мови.

До прямих засобів впливу належать граматичні маркери, а саме акцент на особі адресата: йдеться про другоособовість форм займенників або дієслів. Безпосередньо спонукати до певної дії мовець може через використання імператива або його функційно-семантичних еквівалентів. Наказовий спосіб дієслова через свою компактність (поєднання в одній формі спонукання до дії, назви очікуваної / бажаної дії, зверненість мовлення, передану другою особою однини чи множини або першою особою множини) часто трапляється у віршованих текстах як засіб передання волевиявлення автора: – *Сашиуню, мій брате... не йди, не лишай, Без тебе не буде нам щастя повік («Пам'яті брата Олександра»); Зупинись. Підійди. Скажи. І розрадь. І прости. І подай. Не розтрать. Подаруй. Збережи. Не забудь. Дорожи. Пам'ятай («Заповіти. Доньці»).*

Процитовані рядки мають конкретних адресатів, близьких авторові людей, такі спонукання читач сприймає опосередковано, як спостереження за комунікацією між мовцем та його співрозмовником. Так само опосередковано здійснюють мовний вплив конструкції з волевиявленням до ліричного героя: *Ти мене не вертай. Не вернися до тебе я більш. Але вір: я тебе докохаю у мріях («Я тебе докохаю у мріях»); Вона здивована на мить, Троянду жовту гладить ніжно: «Чарівна росянко, омий Мої надії безнадійні...» («Моя троянда паперова...»).* Проте іноді наказові конструкції в поезії читач може сприйняти як заклик до дії через аллюзію до застережних вигуків або приказок: *Ви не ламайте пролісків... («Пролісок»).* Такий ефект можливий, якщо весь текст поезії подано в третій особі, про яку йде розповідь, а спонукання йде як мораль до сказаного. Схожий вплив має наказовий спосіб дієслова в першій особі множини: *Прислухайтесь, в цвітінні веснянім Враз оживає серця мужній голос («Степану Будному»)* (наприкінці короткої оповіді про долю поета авторка апелює до своєї аудиторії через дієслова першої особи множини дійсного способу: *цінуємо на завше, не помічаєм*, таким чином залучаючи читачів до спільної дії). Схожу до імператива дію чинять його функційно-семантичні еквіваленти. В аналізованих текстах таку функцію виконують модальні прислівники: *Треба буде лиш купити «Гамму», Зафарбуєш коси, не біда... Ні, дитинко, не потрібно «Гамми», Я горджуся тим, що сива стала («Свята сивина»)* та перформатив: – *Сестро, я хочу жити, хочу жити («Сестра-жалібниця»).*

Отож речення з імперативом, його функційно-семантичним еквівалентом, перформативом маю чітко виражену ілюктивну силу – спонукати до дії, причому акцент саме на апеляції до ліричного героя, а тому читач сприймає такі заклики опосередковано, схожий ефект мають прозові художні тексти. Проте, варто зауважити, що вживання імператива в односкладних означено-особових реченнях, які йдуть одне за одним, підсилюючи власну експресію, а відтак і прохання, можна сприйняти як категоричну вимогу: *Сотвори. Побудуй. Посади. І не зрадь. Не зганьби. Повертай. Зрозумій. Збережи. Захисти. Не забудь. Дорожи. Пам'ятай («Заповіти. Онукові»)* – наявний ефект гіперболізації.

Ще одним засобом прямого впливу є звертання, яке містить в собі експресивну оцінку ставлення мовця до свого співрозмовника. І ми погоджуємося з І. Шкіцькою, що звертання активно співпрацює з адресатом, не лише привертаючи його

увагу, а й змінюючи його ментальний та емоційний стан, поведінку, тобто чинячи перлокутивний вплив [7, с. 180]. Поети часто використовують звертання як до ліричного героя, так і до читача, підбираючи ті лексеми, які не так називають адресата, як передають ставлення до нього автора: *Душі моєї білий птах... Мій поранковий друже милий ... Моїх чуттів і дум стороже...* (Душі моєї білий птах...); *Дні-метелики, сонця-квіти!* *Я з проханням до вас іду. Любі дниночки, прине-сіте Лист жаданий, якого жду* («Прохання»); *Трояндо, велично-самотня, Любове моя остання* («Кохання з гірчинкою смутку»). В поетичних текстах такий спосіб впливу знову ж таки читач сприймає відсторонено, ніби збоку, зчитуючи зі способу називання ліричного героя ставлення до нього самого автора і таким чином формуючи свою думку щодо названого адресата, а відповідно й почуття до нього. Поєднання звертання з імперативом – це моделювання комунікативної ситуації, що в поетичному тексті має таку саму будову, як і в прозовому: *Сніжинко, ти не дивуйся, Своєї схожості дай мені* («Я хочу бути сніжинкою»); *Скаже: «Доню, пора!» Ніколи Не забуду я мамин голос* («Мамин голос»); *Гей, літа, заходьте на весілля, Вже й столи накриті є для вас* («Срібне весілля»); *Відведи-но мене, осене, додому* («Випадково так зустріла мене осінь»). Єдине, що в поезії автор легко може звертатися до всього, що його оточує, в прозі таке можливе хіба що в казках.

Стилістичні засоби в будь-якому тексті виступають своєрідними «мотиваторами», які стимулюють адресата читати певний текст [4, с. 162]. Спершу вони допомагають поетові впіймати швидкоплинні думки, породжені певним емоційним станом, передати їх відповідно до його відчуттів, надати форму глибоким душевним переживанням, адже прості, логічно побудовані фрази не зафіксують химерності підсвідомості, а саме вона проривається через різні переносні значення. Найпродуктивнішим засобом збагачення мови, з ефектом мовної економії, семіотичною закономірністю, за якої використовують знаки однієї концептуальної сфери на позначення іншої, є метафора [5, с. 97]. «Метафори – епіцентр згущення думок автора, виразники його психологічного стану» [4, с. 163]. Звісно, що метафори – рушійна сила поетичного тексту, це той місток між пізнаним і неясним, витвореним уявою автора і переданого через відомі образи чи дії, часто створеного на основі уподібнення гештальтів і синестезії [5, с. 99]: *Сонце червоною ниткою гаптує зимовий світанок* («Я хочу

бути сніжинкою») маємо тут взірць національно-мовного світобачення, підсилене словом *гаптує*, яке перехресчує образ сонця з жінкою, яка схилилася над вишиванням. Саме прикладів персоніфікації в проаналізованій поезії найбільше: *Вогненні зіниці поїзда Прорізали темряву ночі* («Прощання»); *Сумує вечір в самоті німій* («А поїзди проходять мимо...»); *Та тільки лютої хвороби п'ядь Без жалю поламала веснам крила* («Степану Будному»); *Пісня розгойдує небо* («Пісня»); *А із мрій той вечір килим згадок витче* («Берізка»). Прикладами номінативних метафор, які також чинять мовленнєвий вплив (розрізняємо мовний вплив як вивчення можливостей мовних одиниць впливати на реципієнта (теорія) і мовленнєвий вплив як приклади мовного, його реалізація, його ще називають комунікативним), можуть бути вже згадані вище звертання. Вплив за допомогою метафори відбувається через збільшення сенсорного навантаження і міри унаочнення [7, с. 219]. Отож за допомогою метафоризації мовлення мовець впливає на уяву адресата, створюючи асоціативні зв'язки між різними реаліями / явищами нашої дійсності, така багатогранність подання інформації допомагає читачеві глибше зрозуміти намір автора, розібратися в акцентах, переосмислити свій мовний і життєвий досвід.

В аналізованому матеріалі використано багато епітетів, які також чинять вплив на читача, акумулюючи його увагу на тих рисах / ознаках, які важливі для мовця: *Лишень серця і руки золоті, І діти золоті повиростали. Оце, мабуть, і всі набутки ті, Що з золота за все життя надбали* («...Під дзвін церковний стих весільний хміль...») навколо значення слова *золото*, як щось цінне, вибудовано сюжет цілої строфи, де використано фразеологізм, епітет і пряме значення. Також маємо *ялина зеленюкрила, світла юність, сонцесяйна мрія...* – як бачимо за допомогою епітетів автор зосереджується на позитивних моментах, візуалізуючи барвистість і яскравість світу його поезії. Вважаємо, що з аналізу епітетів варто починати характеристику художнього тексту, адже саме вони сигналізують про загальний настрій твору, про його приналежність до «світлого» чи «темного». Хотілося б звернути увагу й на наявність так званих алітераційних епітетів, які увиразнюють «прикмети людського існування в світі об'єктивної реальності – невпевненість, стан постійних тривожних передчуттів, виснажливих очікувань» [1, с. 48]: *Багато див земних є на землі, Та найдивніше з див, мабуть, – Людина (це весь вірш); Трембітали*

трембіти лунко – В Кобилянського син народивсь («Колезі Івану Юрійовичу Кобилянському»). Звісно, що на сприйняття тексту, підсилення його впливу сприяють і вдало підібрані порівняння, деякі перегукуються з народним фольклором: *Жили дівчата, як червоні ружі, Прекрасні, хоч з лиця їх воду пить* («А через тиждень річка висихала...») та авторські: *Життя біжить, мов лань зеленим полем* (така сама назва вірша); *Життя людське – немов гірський потік* (така сама назва вірша); *Шлях – мов сіра полатана свита* («Вітер»). Подекуди порівняння мають структуру афоризму, відповідно й сприймаються читачем, поповнюючи скарбницю його життєвого досвіду, порівняймо з ефектом, який мають твердження: *Квіти – це символ кохання. Квіти – це серця слова* («Квіти»). Трапляються і символи, які мають неабиякий вплив на представників тієї самої національно-культурної спільноти: *І був завжди той образ у кутку, Що ми квітчали рутою й барвінком* («...Під дзвін церковний стих весільний хміль...»); *Я у спогад вирушаю птахом синім* («Білим проліском кохання проростатиме»). Схожу із символами роль відіграє опис невербаліки, де йдеться про ритуальну комунікативну поведінку: *Я вам вклоняюся доземно, низько. І вам, мої країни, земляки* («А через тиждень річка висихала...»). Хоча сама згадка невербаліки не є стилістичним засобом, але вона має певний вплив на сприйняття інформації, передає не лише візуалізацію образу, а й ставлення автора до того, про що йдеться. Також напрочуд дієво працює з уявою читача протиставлення, де поляризація значень збільшує емотивну силу впливу, недарма це улюблений прийом риторів: *Горизонталь – твого життя ріка. І плин її швидкий – не схаменишся... Душа ж людська – то тільки вертикаль, То шлях у вічне й тихе під небесся ... Ти За і Проти, радісне й сумне, Любов і гнів, і каяття, й провини. Ти Я і Всі, небесне і земне, Горизонталь і Вертикаль – Людино* («Горизонталь і Вертикаль – Людино!»).

На думку О. Кушнерової, під час написання віршу автор переживає стан зміненої свідомості, а форму, відповідно й лексико-граматичне наповнення тексту визначає «ритміко-інтонаційна тканина», під час вербалізації глибинного змісту слова використовують у «незвичних асоціаціях», також вони отримують нові значення [2]. Мовленнєвій організації віршованого мовлення властивий специфічний відбір слів або ж творення нових і форм їхнього синтаксичного сполучення [там само]. У невеличкій збірці Ніни Царук ми теж знайшли авторські новотвори: *Дні золоті*

вижнивовує серпень («Наречений»); *Заплуталось бабине літо в листянозелений вирій...* («Дика вишня»), які можна сприймати в тексті як акцент на дії або ознаці, авторські слова завжди звертають на себе увагу як щось незвичне в тексті, це швидше вплив на розум ніж на емоції. Схожу роль відіграють й алюзії, які мозок сприймає як мовну гру: *І втома заблудить в карпатських смерекових горах, Як вийде Марічка і поглядом лиш поведе* («Пісня з України»); *Серед квіток, що сіялись в морози, Цвіте калина і в мороз не в'яне, Бо має в серці те, що не вмирає* («Триптих»). Таким чином створюється натяк на інші тексти, відомі в певному мовно-культурному середовищі, це вплив через впізнавання й асоціації з іншими творами, але такий ефект можливий лише за умови знання читачем цитованого імені чи вислову.

Власні назви також несуть певне смислове і стилістичне навантаження в тексті, а тому можуть чинити вплив на читача як алюзія, про що вже згадували, або як нова інформація, ретроспекція: *Старенький млин і липи ще Липинського... Ростили хліб і Власюки, й Брезіцькі, І Польові, мої поліщуки...* («На цих родючих берегах вздовж річки...»). Також маємо власну назву в грі слів як омофони: *Це він – граматик, обранець, Її слуга і вихованець* («Членові-кореспонденту НАН України Івану Романовичу Вихованцю»). Як бачимо, власні назви доволі вдячний мовний матеріал для творення асоціативних зв'язків та різного роду ретроспекцій.

Висновки. Як бачимо, навіть у невеликому поетичному доробку використано багато стилістичних засобів, які допомогли вербалізувати складні душевні порухи, уявні картини, глибокі почуття і передати їх читачеві через метафоризацію, порівняння, епітети. Проведене дослідження допомогло з'ясувати, що прямі способи вольового впливу, як імператив, його функційно-семантичні еквіваленти не мають такого ефекту безпосереднього спонукання до дії саме читача (в нашому фактажі не було текстів, де б наказовий спосіб стосувався безпосередньо читача, хіба що згаданий прохібітив *не ламайте пролісків*, вплив якого підсилено займенником, який виконує функції підмета, *ви*), оскільки стосувався ліричних героїв або згаданих у назві рідних людей. Звертання, які теж через свою апелятивну функцію мають спонукальний ефект, в тексті поезій більше впливають через своє оформлення (як-то наявність епітетів), аніж як елементи заклику (знову ж таки це не стосується поезій, в яких звертання безпосередньо стосуються читача, але тут мовець швидше використовує другоособові займенники).

Отож найбільший ефект впливу в поетичному тексті створюють лексичні засоби, які автор використовує в переносному значенні або як елементи гри слів. Це відповідає природі віршованого тексту, що працює з уявою читача через глибинні образи, несподівані порівняння, аналогії, алюзії. Таким

чином стилістичні засоби в поетичному тексті – це основні одиниці впливу, на відміну від граматичних, для яких спонукальна функція є однією з основних характеристик, але сутність вірша, яка працює через заглибленість у світ образів, впливає на читача значною мірою через лексико-стилістичні засоби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волковинський О. С. Алітераційні епітети в ранній ліриці В. Кобилянського. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2012. Вип. 30. С. 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkrnu_fil_2012_30_13 (дата звернення 28.12.2024)
2. Кушнерова О. А. Віршований текст як результат зміненого стану свідомості автора. URL: <https://naub.ua.edu.ua/virshovanyj-tekst-yak-rezultat-zminenoho-stanu-svidomosti-avtora/> (дата звернення 27.12.2024).
3. Приходько І. В. Поетичний текст як особлива форма комунікації (на матеріалі англійськомовної канадської поезії XVIII–XXI століть). Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Т. 29 (68). № 1. 2018. С. 48–53.
4. Савчук Р. Стилістичні засоби у заголовках сучасних медіатекстів: психолінгвістичний аспект. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 34. Т. 4. 2020. С. 161–170. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/34_2020/part_4/26.pdf (дата доступу 28.12.2024).
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля – Київ, 2008. 711 с.
6. Стасюк Т. Технології мовного впливу як компонент сучасної комунікації. Українська мова. 2010. № 1. С. 82–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2010_1_10 (дата звернення 28.12. 2024)
7. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву : лінгвістичний аспект : монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.

УДК 811.161.2'373.7
DOI

КОНЦЕПТ ХАТИ ЯК СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ВЕСІЛЬНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ

THE CONCEPT OF THE HOUSE AS A COMPONENT OF THE UKRAINIAN WEDDING CONCEPTOSPHERE

Заверющенко О.Л.,
orcid.org/0000-0002-7181-2394
кандидат філологічних наук, доцент

У статті розглянуто концепт хати як важливий складник української весільної концептосфери. Простежено його формування в українській картині світу на основі численних уявлень, вірувань, зокрема пов'язаних з купальською, шлюбною й родинною обрядовістю, святами зимового циклу, а також зі звичаєвим правом українців. Установлено зв'язок концепту хати та образів, які його наповнюють, з дотриманням важливих, ще дохристиянських ритуалів поклоніння вогню, ушанування дідуха на покуті як старійшини роду, зв'язок образів порогу та дверей з віруваннями в межу «свого» та «чужого» світів, захисту від нечисті й обрядами викупування, ритуальної підміни молодої, образу печі – з обрядами ворожіння на судженого та сватання, образів сволюка та даху – з уявленнями про оберіг й обрядами випікання весільного короваю, установлення гільця, образу столу – з уявленнями про домашній вівтар та з весільною церемонією. Виділено номінації на позначення хати, а саме: *хата, хатина, кімната* та ін., а також її частин і локусів на зразок *кухня, коридор, сіни, стріха, сволок, покуть, божниця, покраса, піч, комин, долівка*, хатнього начиння й атрибутів, зокрема *поріг, двері, мисник, стіл, обрус, діжа, лава, віник, глина, свічка* тощо, маркованих проведенням весільних обрядодій.

Пояснено зв'язок концепту хати з концептами *батька-матері, долі, родини, добра, хліба, рушника, води, вогню, волі, правди, здоров'я, багатства, часу, любові та кохання, парності предметів*, образами *Бога, сонця, хазяїна, хазяйки, господи, чоловіка, жінки, дитини, діда, баби, вінка, жита, пшениці, грому, ікони, стола, скрині, гільця, діжі, хреста, сокири, куті, віника*. Окрему увагу звернено на образ даху як символ поєднання молодих для спільного проживання, символічні образи *півня, курки, вулини, чобота* в обрядах ворожіння, на дію *наповнення* як надбання добра, багатства. Проаналізовано епітети *дорога, весела, рідна, невеличка, біленька, своя, чужа, порожня* на позначення хати.

Досліджено семантику внесення певних предметів, атрибутів до хати як позитивну, сприятливу для здоров'я, багатства, удалого заміжжя та винесення з хати певних речей як негативну (утрата здоров'я, добробуту) у контексті повір'їв, обрядів, ворожіння на нареченого. Описано семантику місць перебування та руху молодого, молодої, старостів у хаті під час сватання, дружка під час весільного дійства. Доведено, що концепт хати є частиною рзних концептосфер української картини світу, у тому числі весільної, і потребує подальшого детального вивчення.

Ключові слова: концепт хати, весільна концептосфера, українське весілля, молоді, покуть, піч, сволок, дах, двері, ворожіння, сватання, стіл.

The article considers the concept of the house as an important component of the Ukrainian wedding conceptosphere. Traced its formation in the Ukrainian picture of the world on the basis of numerous ideas, beliefs, in particular related to Kupala, marriage and family rituals, holidays of the winter cycle, as well as with the customary law of the Ukrainians. It is established the connection between the concept of the house and the images that fill it, with the observance of important pre-Christian rituals of fire worship, honoring *didukh* in the corner as elders of the clan, the connection of images of the threshold and door with beliefs in the boundary of "one's own" and "alien" worlds, protection from evil spirits and rites of redemption, ritual preplacement of the bride, the image of the furnace – with the rites of divination for the betrothed and matchmaking, images of the beam and roof – with ideas about the amulet and the rites of baking a wedding loaf, installation of a branch, image of the table – with ideas about the home altar and with a wedding ceremony. Allocated nominations for the designation of the house, namely: *hut, room*, etc., as well as its parts like *kitchen, corridor, porch, roof, shank, corner, bozhnitsa, pokrasa, oven, chimney, floor*, household utensils and attributes, including *threshold, door, bowl, table, tablecloth, cut, bench, broom, clay, candle*, etc., marked by wedding ceremonies.

The connection of the concept of the house with the concepts of the *father-mother, fate, family, goodness, bread, towel, water, fire, will, truth, health, wealth, time, love, parity of objects*, images of *God, sun, master, mistress, lord, man, woman, child, elderly man, elderly woman, wreath, wheat, thunder, icon, table, chest, wedding tree, dough barrel, cross, ax, kutya, broom* is explained. Special attention is paid to the image of the roof as a symbol of the combination of young for cohabitation, symbolic images of a *rooster, chicken, charcoal, boot* in the rites of divination, on the action of filling as an asset of good, wealth. Epithets like *cheerful, native, small, white, own, alien, empty* to indicate the house are analyzed.

The semantics of introducing certain objects, attributes into the house as positive, favorable for health, wealth, successful marriage and removal from the house of certain things as negative (loss of health, well-being) in the context of beliefs, rituals, divination of the groom. The semantics of places of stay and movement of bride, groom, elders in the house during matchmaking, groomsman during the wedding is described. It is proved that the concept of the house is part of various conceptospheres of the Ukrainian picture of the world, including wedding, and requires further detailed study.

Key words: house concept, wedding conceptosphere, Ukrainian wedding, youth, corner, oven, beam, roof, door, divination, matchmaking, table.

Постановка проблеми. Хата є родинним вогнищем життя українців, які звикли жити осідлим способом. Це місце, де грають весілля, створюють сім'ю, народжують дітей, тому вона є символом дому, родинних зв'язків, любові до рідної землі. Образ хати лежить у площині перетинання весільної концептосфери та концептосфери сім'ї в українській картині світу. Концепт хати видається дуже важливим для формування названих концептосфер разом з концептами батьківщини, батька-матері, добра, щастя, любові, кохання, хліба тощо. Весільна концептосфера є наповненою численними образами та символами (вінка, печі, рушника, гільця, квітки, обручки, короваю, весільного печива тощо), які мають глибоке культурне підґрунтя. Не менш важливими є образи локусів весільного дійства: обряди сватання, купівлі-продажу, обміну, покриття молодої, першої шлюбної ночі та ін. проводять у хаті, на подвір'ї, на току, у коморі. Серед названих локацій образ хати посідає чільне місце як центр розгортання весільного дійства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українське весілля здавна викликало інтерес учених своєю архаїчністю, багатством учасників, атрибутів, глибинним культурним значенням. Його відомими дослідниками є М. Бігусяк, В. Борисенко, Хв. Вовк, Е. Гаврилюк, Я. Головацький, Б. Грінченко, Н. Грозовська, М. Грушевський, В. Дроботенко, Н. Здоровега, О. Кольберг, О. Левицький, П. Литвинова-Бартош, Й. Лозинський, Т. Лупій, І. Магрицька, А. Малинка, Г. Москальчук, К. Мошинський, А. Плотникова, О. Потєбня, П. Романюк, М. Сумцов, С. Творун, О. Тищенко, В. Шевченко, В. Ужченко. Так, окремі аспекти українського весільної драми детально проаналізовано в роботах І. Магрицької (номінації учасників весілля, образ гарбуза), Т. Лупій (образ рушника), О. Кондратович, М. Олійник (образи дівочої коси, вінка, хустки), В. Жайворонка (концепт роду), С. Творун (образи хлібних виробів), В. Ужченка (образ печі), М. Гримич (концепт обміну) тощо. Концепт хати потрапив в поле зору таких учених і дослідників, як А. Данилюк [3], В. Жайворонко [5], П. Іванов [7], О. Кирилюк [9], М. Краси́ков [10], І. Мойсе́в [15], М. Сумцов [17] та ін.

«В українській етнології проблема вивчення інтер'єру українського житла, його духовної грані потребує подальшого вивчення дослідниками, незважаючи на перші спроби етнографів М. Зубрицького, О. Кольберга, Г. Стельмах, В. Самойловича, А. Данилюка та інших, праці яких послужили лише основою розвитку початкової стадії етнографічної науки» [1, с. 297].

На окрему увагу заслуговує стаття П. Іванова «Народные обычаи, повѣрья, примѣты, пословицы и загадки, относящиеся къ малорусской хатѣ» 1889 р., надрукована в «Харківському збірнику», у якій автор детально описав обряди, повір'я українців Слобожанщини, навів прислів'я, фразеологізми й загадки про піч і хату, пов'язані з вибором місця для хати, її будівництвом і життям у ній, переходом селян зі старої хати до нової.

Незважаючи на численні спроби дослідити частини української весільної концептосфери, залишаються так звані «білі плями» в її цілісному відтворенні через відсутність комплексного дослідження названої концептосфери. Потребують глибокого розуміння всі складові цього культурного феномену, у першу чергу вербальні, – окремі номінації, фразеологізми з різноманітними варіантами, прислів'я, весільні пісні, етикетні формули, контекст обрядів, етапи весілля. Аналіз матеріалу слід проводити із залученням діалектних, фразеологічних словників, фольклорних, етнографічних збірників, польових записів.

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідити концепт хати в українській весільній концептосфері. Завданнями розвідки є: 1) проаналізувати формування концепту хати в мовній картині світу українців; 2) простежити зв'язок образу хати з іншими образами названої концептосфери; 3) з'ясувати роль і місце концепту хати в українській весільній концептосфері.

Виклад основного матеріалу. Український фольклор дає уявлення про те, що здавна наші предки дуже поважали хату: «...Хата – уособлення родинного вогнища (*«Дорогая тая хатка, де родила мене матка»*), благополуччя, досягнутого завдяки працьовитості (*«Хату руки держать»*, *«У веселій хаті веселі люди»*), гостинності (*«Що хата має, тим і приймає»*), волі, незалежності (*«В своїй хаті – своя правда, і сила, і воля»*); на протигагу своїй хаті (*«Своя хата – як рідная матка»*) виступає чужа (*«Чужа хата не гріє»*); зауважують: *«Не надійся на чужу хату, бо під тином доведеться умирати»* [5, с. 616]. Звертають на себе увагу позитивно конотовані епітети на позначення хати *дорогая, весела, рідная, своя*, їм протиставляється негативно конотований епітет *чужа*. Хата є світоглядно-культурною категорією, її визначають як «батьківську», «рідну» [9, с. 203]. Концепт хати є пов'язаним з концептами волі, правди, родини, Батьківщини.

Також простежується зв'язок концепту хати з концептами багатства, здоров'я, добра: *«На ніч (ввечері) не можна підмітати в хаті та вино-*

сити сміття – добро піде з хати. Прийшов гість, не бери віника до рук, бо гостя вимітатимеш. Коли зайде сонце – не винось з хати нічого і не позичай – добра не буде» [14, с. 31]. Не можна виносити та виливати воду з хати, особливо після купання дитини, після заходу сонця [Н. В., В. Д., Шишк.]. Українська картина світу містить вірування, обряди, у тому числі купальські й весільні, ворожіння на заміжжя, де хата є центром розгортання подій, які відбуваються як у реальному, так і міфічному світі наших предків. Так, дах хати в народній картині світу «відповідає» за її безпеку, є уособленням вищого світу. «Жінки згадують: «Купаємося у вінках, а тоді покидаємо всі разом і пустили на воду – хай пливе, куди заміж іти... Іноді вінки виймали з ставка, несли додому, кидали на горище, також кидали на хату через голову, щоб голова не боліла. Щоб хвороби не приставали. Щоб грім не розбив хату. Вінок на даху береже хату від вогню» [13, с. 36–37].

Ворожіння на заміжжя під Новий рік із визначенням сторони світу, з якої слід виглядати судженого, дівчата проводять на подвір'ї, у сінях, а сакральне споживання їжі відбувається саме в хаті. Звертає на себе увагу парність предметів й учасниць дійства. Вхідження до хати або внесення до неї певних предметів, атрибутів як певний рух, спрямований усередину хати, програмує успіх, удає заміжжя, багатство: «Під Новий рік дівчата ворожили: – Батько чи мати давали доньці на тарілці два пироги. Потім дівчата йшли викидати чоботи через паркан. Кидали рукою або з ноги. В який бік чобіт впаде носком, або з якого боку в цей момент загавкає собака, туди і заміж іти. Входили в хату, розламували пироги і їли» [14, с. 5]. Обов'язковим для міфоруитуалу є використання символічних для української культури образів (води, пшениці, жита, півня, курки): «...Пішли в курник, взяли птахів, кому що попалося, внесли в хату. На долівку насипали пшеницю, поставили водичку. Подрузі попалося куриця, яка поклувала зерно, напилася водички, «носик втерла» – це значило, що чоловік буде хазяїн. Так і сталося. А їй попався півень: лапою став на тарілку, перевернув й і ку-ку-рі-ку прокричав – п'яниця буде, битиме – «як в око вліпив» [14, с. 5]. Важливим є дотримання певних правил, виконання символічних дій, щоб досягти успіху: «В цей святковий вечір все віщувало на майбутнє. – Вносили дрова в хату: «Я, хоп, і впустила, а подруга внесла, то пішла заміж, а я ні» [14, с. 5].

З боку вхідних дверей до хати прибудовували сіни – маленький темний холодний коридор,

у якому зберігали переважно харчові продукти (сало, жир, смалець, яйця) у діжці. У сінях також могло відбуватися ворожіння дівчат з допомогою парних предметів (чобіт) про майбутнє: «В сіни виносили два чоботи, в один сипали жито, а в інший клали вуглину. Дівчина повинна в темноті взяти один чобіт, внести в хату і подивитися, що в ньому. Якщо в чоботі жито, то весь рік буде жити щасливо, а якщо вуглина, «то пектиметься цілий рік» [14, с. 5].

Основою української сім'ї є її господарі – хазяїн та хазяйка (без хазяїна двір плаче, а без хазяйки хата [5, с. 616]), що становлять подружню пару, їхнє кохання, наявність у них дітей, хати, спільного господарства. Заможність, добробут селян часто асоціюються з наявністю в них хатнього начиння, багатого одягу, худоби, збіжжя, інвентарю. Внутрішня форма фразеологізмів стала господа Степанова добром повнитись... [11, с. 28]; і хату мали, і в хаті, і хліб, і до хліба [11, с. 57] постає з уявлення про добро не тільки як моральну категорію, але й майно господарів помешкання, а дієслівний компонент повнитись дає розуміння повноти як багатства, наявності всього необхідного, хазяйновитості, побожності української сім'ї (лексема *господа* походить від *Господь*). Хліб є фетиш культурної спадщини українців. Можна простежити зв'язок концептів хати та хліба, добробуту.

Звичаєве право українців передбачало утворення сім'ї як нової спілки в громаді, тому вкрай важливим для людини було не залишитися самотньою, неодруженою: ...не вік же одному на сволок в порожній хаті дивитись [11, с. 28], ...нема в мене ні дітей, ні жіночки любесенької [11, с. 27]. Порожня хата протистоїть хаті, наповненій родинним теплом, дитячим сміхом. Почуття заоханості змінюється справжнім родинним щастям із жіночкою любесенькою. Цей вислів має у своїй внутрішній формі почуття любові, поваги, ніжності до дружини, що формально виражається з допомогою демінутивних суфіксів *-очк*, *-есеньк*.

Концепт хати є близьким до концептів любові, родини, дитини, щастя: усе необхідне для життя подружньої пари знаходить вербальне відтворення у вислові «і покохалися вони, і були в них діти, і було всього в хаті, і на дворі, і на столі, і в скрині. І час не летів, а слався над ними» [11, с. 69]. Повторення сполучника *і*, що об'єднує сурядним зв'язком окремі речення й однорідні члени речення, сприяє розгортанню оповіді в наведеному контексті, перерахуванню елементів добробуту сім'ї: і було всього з деталізацією їхньої локації в хаті, і на дворі, і на столі,

і в скрині. Щасливі подружні стосунки сприяють сприйняттю швидкоплинності часу: *час* може *летіти*, але може й *стелитися*, що створює відчуття його безперешкодного, легкого, щасливого проведення сім'єю разом.

Українську хату на Слобожанщині традиційно робили з дерева та глини. Це також могла бути «хата мита 1. «хата, зроблена з дерева, стіни якої миють»...; 2. * «хата в багатих селян, стіни зрубу якої зроблені з товстих брусів; їх не штукатурять і не білять; вважалась найкращою хатою» (Харк. зб., с. 918)» [16, с. 373]. У Східній Слобожанщині фіксують назви хати *старині* «стара хата» [16, с. 344]; *хатовини*, мн. «невелика вбога або стара хата» [16, с. 373], у Центральній Слобожанщині розрізняють номінації *хата* «велика кімната», *хатина* «маленька кімната», *мазанка* «дерев'яна хата, обмазана глиною», *хата під стріхою* [В. Д.].

Учені вважають, що простір «з точки зору традиційної народної свідомості, ... є неоднорідним; це залежить від того, в якому локусі проходять важливі події та які об'єкти там знаходяться. Ці події та об'єкти різною мірою причетні до тих чи інших ритуалів, котрі мають сакральний характер. Тим самим, весь простір тою чи іншою мірою причетний до різних ритуальних дій» [4, с. 22–23], він «...підпорядковувався вимогам соціально-ціннісної ієрархізації, коли в хаті окремі її місця вважалися близькими до сакральних або «почесних», позитивно значущих» [9, с. 203].

Хату можна умовно поділити на вертикальні яруси (долівка – нижній ярус, покуть, стіл, піч, лави – середній ярус, стеля, сволок, дах – верхній ярус) та горизонтальні локації (хата, сіни, покуть, піч, стіл). Хата є однією з оболонок «... осердя буття, де контамінуються, перехреснюються сонце і світ, закон і матеріал. Ставлення до вищого начала виражається в семантичній підпорядкованості інтер'єрові – святому місцю: архаїчному сакральному стовпу, ритуальному вогнищу-жертovníку, столу-вівтареві, а в християнські часи – покуті. Крім того, тридільність по вертикалі (льох – світлиця – горище) матеріалізує в конструкції уявлення про три світи: підземний, земний, небесний; сонях стріхи пов'язаний із сонцем» [15, с. 138].

Хата має *поріг*, «...який маркував границю між засвоєним, впорядкованим простором та зовнішнім хаотичним довкіллям ...Образ «рідного порогу» зосереджує у собі всі символічні позитивно вітальні значення родинного буття» [9, с. 203]. *Не можна нічого давати, вимітати сміття через поріг, наступати на нього* [В. Д.,

Н. В.]. На Гуцульщині «молодий, ідучи до шлюбу, «віддавав честь» хатньому порогу – постукував у нього топірцем або палицею. Натомість наречену він повинен був на руках перенести через поріг – «бо її ще не знають душі покійників», якщо ж знехтувати цим звичаєм, то пращури гніватимуться й чинитимуть всілякі перешкоди новій родичці. Заходячи в оселю, молодятam слід переступати поріг лише правою ногою» [1, с. 304].

Образ хатніх дверей пов'язаний з уявленнями про Божий захист від нечисті: Господь «дивився на хатнє життя з покуті, захищав від нечистої сили. Двері хати на ніч закривали на *засув*. Нечиста сила та лихі люди могли ввійти в хату через вікна та двері – і тому їх на ніч хрестили, а вставляючи двері, казали: «Двері-двері, будьте ви на заперті злomu духові й ворові», – і робили сокирою знак хреста...» [10, с. 432]. Сокира є інструментом магічного захисту від проникнення чужого світу до свого, рідного. Вхідження молодої з її приданим до хати молодого прирівнюється в народній свідомості до втрати цілісності рідного простору, вторгнення до нього чужого роду: «Як везли придане молодої, то «коли привозили скриню до молодого, то ставили так, що вона не проходила в двері, тобто впоперек. Кажуть батькам, щоб ті давали сокиру: «Будемо рубати двері, бо скриня не входе». Торгувалися до тих пір, поки батьки не винесуть могорич. Скриню розвертали і вносили в хату» [14, с. 18].

«З давніх-давен двері символізують межу...» [5, с. 169], так наприклад: «Як в одні двері увійшла, а в другі вийшла» (про життя, яке швидко проминуло) [В. Д.]. Вони відмежовують молодого під час сватання в хаті молодої: «Свати заходили до хати, а молодого залишали в сінях...» [13, с. 89]. «Коли молода була згодна вийти заміж і батьки не проти, з сіней кликали *парубка*» [13, с. 91].

Саме біля дверей відбувається ритуальна підміна молодої: «Заходячи в хату, староста запитує: «А де ж тут наша невістка?». Виходить бабуся молодої. Староста: «О ні, це не вона». Другою виходить мати молодої. Староста: «Ця також на неї не схожа». В цей час молода стоїть і за давнім звичаєм «кулупається в печі», староста: «Та де ж там наша невістка?». Тоді вже виходить молода. Староста запитує в неї, чи згодна вона піти заміж за «косаря». Коли молода дає згоду, староста запитує в молодого, чи згоден він одружитися [14, с. 15].

Долівка в хаті була глиняною, її підмазували перед святами. Так, перед Трійцею «...у четвер прибирали в хатах, бо в п'ятницю це робити гріх. Долівку мазали, а біля стін підводили чорним,

коричневим та ще світлішим кольорами. Ці три смужки були завиширки з долоню. «На стіні біля долівки малювали чорні зубчики» [14, с. 7]. Такі орнаменти мали оберегову функцію.

Важливою частиною хати є її дах, що захищає від негоди, убезпечує будівлю, на даху є також димар, через який виходить дим з хати. В основі образного вислову *виходь за мене заміж, будемо жити під одним дахом* [11, с. 49] лежить уявлення про те, що дах є спільним елементом життя подружжя, яке має схожі погляди, один уклад життя. Дах хати вкривали переважно соломою (стріхою): «Жили-були собі дід та баба. Мали невеличку біленьку хату, але дід так дбайливо укривав її соломою, що вона здаля здавалась золотою» [11, с. 18]. Епітети *невеличка, біленька*, з допомогою яких описано хату, мають демінутивний суфікс *-еньк*, що створює атмосферу тихого та щасливого подружнього життя. Внутрішня форма фразеологізму у хаті *все аж блищить* [11, с. 28] дає уявлення про чистоту в ній. Блиск золота та золотистий колір соломи є метафоричною основою вислову *здаля здавалась золотою*. Хазяйновитість тих, хто мешкає в хаті, створює внутрішню форму образного вислову *дбайливо укривав її (хату) соломою*. На даху хати встановлювали фігуру півника як символ створення Всесвіту, що спостерігаємо також на рушниках, а образи квочок, курчат – на весільних хлібах.

Поставити хату – це закласти її фундамент, звести стіни: *...а далі вже й дівчину запитав...: а чи підеш за мене, одягну тебе як панну, нову хату поставлю* [11, с. 130]. Нова хата символізує початок молодого сімейного життя, ухвалення в неї супроводжують ритуали, які беруть початок ще з язичницької спадщини українців. «...Нормальна, побудована за всіма правилами хата мала поставати як головна передумова доброго, здорового та міцного подружнього життя в цій новій оселі» [9, с. 206].

Однією з важливих частин хати є *сволок* – «...балка, що підтримує стелю в будівлях (раніше – в сільських хатах); зведення сволока (від «сволачивание») було дуже урочистим моментом, бо без нього хата не господарна; підіймати його треба було легко й уважно, щоб ним не вдарити, бо тоді в господаря буде часто боліти голова; витягання сволока відзначалося як певна обрядодія – сволоківщина; відіграє велику роль у всіх святчених обрядах, що відбуваються в хаті, бо, за М. Грушевським, «поріг, що відмежовує житло родини від чужих, неприязних сил, і сволок, що держить над нею захист», – це символи родинного життя; тому на Страсті поспішають

освятити сволок свяченою свічкою...» [5, с. 530]. Так, «напередодні Водосвяття, 18 січня, ходили до церкви, запалювали свічку і несли додому, щоб не згасла. На хаті, на сволоці нею випалювали хрест, завбільшки в палець, «щоб в хату не входила нечиста сила» [14, с. 6].

На Святвечір кидають ложку куті до сволока й дивляться, скільки зерен на ньому залишається (судять тоді про майбутній урожай)... [5, с. 530]. «Перед вечерею світили лампадку, помолилися. Тато першим починає їсти. Тричі підкидав кутю ложкою до стелі і казав: «Господи, благословляй». Підкидали кутю ложкою до стелі три рази, щоб урожай був, щоб добре жилося» [13, с. 51]. Особливе значення відіграє сволок у весільних та родинних обрядах. Сволок, як і двері, маркує хатний простір, зокрема той його локус, у який чужому не можна проникати без дозволу: «У хаті не повинні «переходити сволока», поки не отримають згоду молодої на одруження» [14, с. 11]. Сволок є одним із сакральних місць: «...На весіллі дружка на сволоці записує дарунки, які отримали молоді; має ритуальне значення – об нього злегка б'ють короваєм на щастя, а також доторкають до нього дитину, щоб добре росла; випалюють або вистругують на сволоці також хреста» [5, с. 530]. У сволок вбивали гачок, на який підвішували колиску для гоїдання немовляти.

Можна простежити зв'язок образів сволока та гільця, зокрема його верхівки, як уособлення Всесвітнього дерева в культурному просторі українців: «Молодий зрубає сосну, привезе, щоб молода наряджала. Як гільце велике, його встромляли в хрестовину або робили отвір у дощці..., прив'язували верхівку до сволока... Гільце могли встромляти і в цеберку з житом, і в горщик з піском. Хрестовину обмотували рушником» [13, с. 104].

Обряди випікання короваю містять ритуальні рухи підняття діжі до стелі, що має на меті освятити тісто для майбутнього весільного хліба під сволоком, який є верхнім, «божественним ярусом» хати, з допомогою вербального компонента-побажання: «Коли коровай посадять в піч і він загнітиться, чотири жінки, які його ліпили, носять навколо столу пусту діжу, накриту віком, а зверху лежить шишка. Час від часу жінки підіймають діжу до стелі. Двоє відіймали, а двоє цілувалися наперехрест під діжею, а потім навпаки. Після цього діжу ставили на долівку, зверху ставили тарілку, наливали чотири чарки і клали п'ятак. Коли пили, говорили: «Дай, Бог, щастя» [14, с. 16]. Звертає на себе увагу парність учасників дійства й атрибутів. Віддали все, і діжу з тістом [В. Д.] – так говорили батьки молодої про придане своєї доньки.

По-особливому святковою українська хата виглядає на Різдвяні свята. У цей період засиляли старостів до дівчат: «У закиданій снігами хаті Горошків було тепло і світло, як літнього дня. На столі й на покуті під образами, на миснику, на коминцю рівно і ясно горіли свічки. Світлом своїм вони нагнулися лише один раз, коли знадвору нагнали кожухами до хати зимового духу свати, Наливайко та його товариші» [2, с. 228]. Світла та тепла хата є ознакою добробуту, дбайливості господарів. З опису гусятинського сватання на Поділлі можна дізнатися про те, як виглядає українська хата, як зустрічають сватів і гостей (котрих є парне число): «Дід Максим, дядько Кирило, Петро і Яків, а за ними і Наливайко пішли до дверей, де між одвірком і мисником були вбиті в стіну вішаки. Свати і гості поскидали кожухи, почепили їх вряд, познімали й почепили шапки...» [2, с. 232–233].

Українська хата могла бути поділеною на кімнати. Хата – «...2) велика кімната, зал». Бу|ло ў нас дві | комнати / цих / с|пал'н'іў не'бу|ло / бу|ло |т'ілки дві | комнати / так / о|це нази|вайец':а ха|тина/аце|хата/о|так нази|вали то|д'і/шч'ас це зал / а то|д'і | хата [16, с. 373]. Хат'юнка – «стара маленька хата». |Ран'ше ж не було о|цих хо|ромів / соби|ралис'а / ха|т'онка ма|нен'ка там [16, с. 374]. Хижка – 1) «погана хата». Не'|можеш | хату / пос|таў хоч' | хижку;... [16, с. 377].

Кімната – 1) «світлиця». У кім|нат'і бу|ло ўс'іг|да | ч'істо / ту|ди д'і|теї не' пус|кали; 2) «хатина – допоміжна кімната у двокамерних хатах» |Хата | ч'іста / а кім|ната дл'а ўс'іх / тут у|се; 3) «спальня – бічна кімната для відпочинку» (у багатьох говірках). У | першій клас йа хо|дила ў Роспа|с'ійіўку // з'і|мойу йа сто|йала на ква|тир'і ў мі|рошника // во|ни бу|ли без|д'ітн'і // о|то | наз'іму набе|рут со|бі д'і|теї із хуто|р'іў / от два х|лопч'іки із Ца|р'оўки жи|ли у ве|ликій | хат'і / а йа ў кім|нат'і // там бу|ла ле|жанка з | піч':у // к|роват' / сун|дук [16, с. 157].

Під час сватання дівчина традиційно виходила до іншої кімнатки, чекаючи, поки батьки дадуть згоду сватам віддати її заміж: «Свати підходили до хати, де живе дівчина, стукали у вікно чи двері, молода «ховалася» в іншу кімнату» [14, с. 89], «...Дід Максим і дядько Кирило підійшли до столу, поклали на стіл хлібину... Галя ж тим часом вийшла... до іншої кімнати і там заховалась...» [2, с. 229]. Важливим застереженням для сватів було сідати в хаті дівчини на виданні: «Просимо, люди добрі, сідати у нашії хаті. Будьте гостями...» [2, с. 229]. Гостей традиційно запрошували присісти в хаті, «...аби

свати сідали» (так казали в тих випадках, коли в сім'ї були дівчатка «на виданні»). За давнім звичаєм, гостям спочатку пропонували присісти на лаву, а вже потім запрошували до столу. Це ж саме стосувалося й сватів: традиційно свати не мали права сідати доти, доки не запропонують батьки або їхня дочка. Звідси, й вислів: «Сідайте, щоб свати сідали!»... Важливу роль виконувала лава у весільному обряді: вручаючи подарунки, гості ставали на лаву й привселюдно хвалилися ними, розмахуючи полотном чи іншими дарунками [1, с. 301].

Сигналом удалого проведення сватання були слова батьків: «Хліб святий приймаємо, доброго слова не цураємося... А щоб нас не лякали, не дорікали, буцім передержуємо куніцю, або красну дівчицю, ми вас пов'яжемо» [2, с. 232], після яких дівчина виходила до сватів: «...Галя ніби чекала цих материн слів, бо вмить двері другої, де вона була, кімнати розчинилися... Галя винесла рушники і стала з ними перед сватами...» [2, с. 232].

Звертає на себе увагу образ столу, накритого білою скатертиною (обрусом), за яким зустрічають гостей і пригощають: «І ось пов'язані рушниками й осмілілі вже трохи гості посідали за накритий білим обрусом стіл» [2, с. 233]. Стіл – це місце, за яким збирається сім'я, рід, відбувається спільна трапеза в будні та свята, він виконує об'єднувальну функцію. Це домашній вівтар, жодний родинний обряд не обходиться без нього (весілля, хрестини, прощання з небіжчиком). Прикметним є його близькість до покуті. За ним сидять батьки молодої під час сватання, кругом нього обводять молоду. Стіл як дерев'яний виріб замінює дерево, навколо якого обводили молодих у давнину при вінчанні: «Брат молодой брав її за руку, обводив кругом столу тричі і садив на покуті і сам сідав поруч на місце молодого. В руках тримав палицю, на якій був почеплений жмут реп'яхів. Цією палицею він ширяв в бороду молодому і вимагав викуп за місце. Не встане до тих пір, поки молодий гарно не заплатить» [14, с. 17]. На столі стояли й лежали основні весільні атрибути (хліб, рушник, гільце): «На столі перед молодими стояло гільце, під ним два короваї: простий і княжецький..., пляшка з горілкою, перев'язана червоною стрічкою (якщо молода чесна, а якщо ні, то не перев'язували)» [14, с. 17].

Стіл використовували в обрядах викупу молодої, ним перегороджували прохід молодому, дружбам, світилкам, поки вони не дадуть викуп. Так, у с. П'ятничани на Хмельниччині «шлях перекривали столом, на який виставляли горілку і обов'язково хліб. Відбувалася процедура викупу

молодої. При цьому обов'язково торгувалися. Після викупу молодої старший дружба прикріплював дерево на будинок молодої...» [12, с. 215]. Прикріплення дерева на дах хати, як і підвішування гілця до сволока є символічним в контексті уявлень українців про яруси Світового дерева.

Священне місце в хаті належало печі (*зрубі, плиті*). «У побуті печі належала й обрядова функція, біля якої найчастіше ворожили дівчата, щоб завбачити свою долю» [1, с. 298]. «Дівчина, яка хотіла «присушити» хлопця, брала його слід (тобто землю з-під сліду ноги парубка) і вмазувала цю землю в піч, примовляючи: «Як піч від хати не відходе, так щоб і (ім'я парубка) від мене не відходив» [10, с. 432]. У контексті вшанування рідної хати є важливим її зв'язок із концептами печі, вогню, землі, роду.

Піч є символом «...материнського першопочатку, непорушності родини, неперервності життя, рідної хати, батьківщини;... стала ритуальною, культовою як родинний вівтар, де знаходяться боги родинного вогнища... Здавна існує звичай при сватанні молодому стояти «в кочергах» (біля печі, де стоїть пічне начиння, або біля дверей, де «віники»), а молодій «піч колупати», – отже, питати поради у домашнього вогнища, бога» [5, с. 456, 524]. На Харківщині молода під час сватання могла *колупати (довбати, дерти, скребти, ковиряти, обдирати) комин або піч (пічку)* [8, с. 447]. У Карпатах «...дівчина, до якої прийшли свати, мусила сидіти на печі, а коли давала згоду, то, злізши, колупала її, що було ознакою того, що вона зголошується на заручини... Поширений в українського народу звичай, коли після весілля дівчина, переходячи жити до молодого, разом із «віном» брала й шматок цеглини від печі – на щасливе подружнє життя» [1, с. 298, 299]. Таким чином дівчина забирала із собою часточку родинного вогнища, дух предків – у вигляді глини або шматка цеглини з печі.

Навпроти печі була *покуть (покоть, покуття)* на сході, де висіли ікони, що було ознакою побожності української родини: «На покуття ставили дідуха з колосків пшениці, жита, навіть прикрашали у вигляді якогось діда. З колосків чіпляли вуса. Він був господарем хати, охороняв від злих духів. Господарі просили його, щоб урожай був. До нього ставили кутю, вішали рушники... Дідуха зберігали до нового врожаю. Здається, перед Пасхою відносили на горище» [13, с. 50]. З образом покуті є пов'язаним образ *покриси* – «1) «квіти, якими прикрашають божницю»; 2) *«житня солома, якою напередодні весілля дружко з благословення батьків прикрашає божницю в хаті молодого» (Харк. зб., с. 964) [16, с. 286]. Тут

садовили молодих, весільних батьків, почесних гостей: «Сват... повагом налив усім у чарки по вінця горілки, встав, перехрестився у куток до ікони святої Богородиці: – З Різдом Христовим будьмо здорові і за всіх здоров'я!» [2, с. 233]. «З дохристиянських часів вірили, що це священний олтар родини, через який здійснюється безпосередній зв'язок з небесним світом; ритуально це найцінніша частина внутрішнього простору хати, своєрідна орієнтація помешкання, один кінець якого вказував на схід (Божу сторону)» [5, с. 464].

Одним з обов'язкових весільних атрибутів була *скриня* – дерев'яний «...великий ящик з кришкою (віком) і замком для зберігання одягу, коштовних, пам'ятних предметів, сімейних реліквій і т. ін.» [5, с. 548]. Фольклорна формула «...і було всього в хаті, і на дворі, і на столі, і в скрині» дає уявлення про матеріальне багатство спочатку молодої, а пізніше господарів хати, які дбають про статки. Заставлений їжею стіл, скриня, наповнена одягом, рушниками часто асоціюються із заможним, щасливим життям. В обрядах викупу, обміну образ скрині відіграє значну роль. Вона є символом заможності молодої, об'єднує два роди. Так, коли молода їхала до молодого, то «зразу забирали і скриню, яку везли попереду молодих на підводі. Подушки клали на ту підводу, де їхали молоді. Молода стояла на підводі і кланялась на всі чотири сторони, молодий стояв поряд з нею. Було й таке, що за скринєю їхав боярин чи дружко в п'ятницю і викупав у брата молодої» [14, с. 18].

Важливою була підготовка та прибирання хати до весілля: на Харківщині «в суботу молода з двома дружками йшли до молодого прибирати в хаті. У вузлику несли рушники, шторки» [14, с. 16]. На Хмельниччині «у суботу перед весіллям у післяобідню пору до молодої приходили дружки і розпочинали прикрашати оселю. Те саме робили у молодого його дружби» [12, с. 212]. Післявесільні обряди мали на меті перевірити, чи готова молода стати господинею: «У понеділок молоду будили з самого ранку і вона повинна була прибрати хату» [12, с. 216].

Висновки. Отже, концепт хати є важливим елементом української весільної концептосфери. Він сформувався на основі численних уявлень, вірувань про хату як місце не тільки помешкання, а й духовний центр української родини, де живуть духи предків, змінюються покоління, дотримуються звичаєвого права під час народження, весілля, поховання тощо. Звичаї, пов'язані з купальською обрядовістю, святами зимового циклу (Різдом, Новим роком, Водохрещею), закладанням фундаменту та зведенням стін, комину, проведенням сватання, викупову-

ванням молоді тощо підтверджують думку дослідників про те, що це місце дотримання важливих ще дохристиянських ритуалів з поклонінням вогню, ушануванням дідуха на покуті як старійшини роду, печі як місця зосередження домашніх духів, сволака як лінії розмежування земного та небесного світів, дверей і порогу як межі відокремлення свого та чужого світів, вікна як ока хати, з якого можна спостерігати за навколишнім світом, через яке приходять духи померлих родичів, стола як давнього родинного вівтаря, долівки як уособлення нижнього світу. Важливим у народній свідомості є рух до хати (наповнення хати добром, щастям, добробутом) і з хати (можлива втрата добра, здоров'я, удачі) як утворення свого роду каналів поповнення та втрати позитивної енергії.

Різноманіття слобожанських номенів *хата*, *хатина*, *хатьонка*, *мазанка*, *хижка*, *старині*, *хатовини*, *кімната*, *кухня*, *коридор*, *сіни* тощо вказують на складний, переважно двокамерний, пізніше трикамерний, устрій української хати. Локуси та предмети хатнього начиння *стріха*, *димар*, *горище*, *комин*, *груба*, *плита*, *поріг*, *мисник*, *стіл*, *обрус*, *діжа*, *лава*, *скриня* тощо допомагають створити український чарівний світ-простір, призначений для життя людини та умовно поділений на три яруси (верхній, середній, нижній). Сватальні

обряди асоціюються з *пиччу* як сакральним місцем у хаті, її елементами *глина*, *цеглина*, а також *сінями*, де стоїть наречений під час сватання. Дівчина під час сватання виходить до *кімнати* з хати, поки її не покличуть. *Дах* є локусом верхнього ярусу хатнього простору, оберегом, символом поєднання молодих у спілку, *жити під одним дахом* означає спільне проживання, утворення нової сім'ї. На *сволоці* дружка записує подарунки, до сволака підвішують весільне гільце.

Образ хати пов'язаний з образами *Бога*, *сонця*, *Світового дерева*, *батька-матері*, *чоловіка*, *жінки*, *дитини*, *діда*, *баби*, *хліба*, *життя*, *рушника*, *води*, *вогню*, *ікони*, *стола*, *скрині*, *гільця*, *діжі*, *хреста*, *сокири*, *куті* тощо, які часто є символічними, мають глибокий архаїчний підтекст. Звертають на себе увагу весільні обрядодії сватання, прибирання, прикрашання, викупування молоді, випікання короваю, установлення гільця, обміну, а також ворожіння дівчат на судженого, які відбуваються в хаті. Концепт хати наповнений іншими концептами – *добра*, *щастя*, *багатства*, *родини*, *гостинності*, *волі*, *незалежності*, *добробуту*, *здоров'я*, *любові та кохання*, *землі*, *вогню*, *часу*, *парності*. Він є частиною різних концептосфер української картини світу, у тому числі весільної, потребує подальшого детального вивчення.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ:

- В. Д. – сел. Велика Данилівка м. Харків,
Н. В. – сел. Нова Водолага Харківської обл.,
Шишк. – сел. Шишківка м. Харків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боян-Гладка С. Предмети інтер'єру української традиційної хати в духовному світі українців Карпатського регіону. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2017. Ч. 29–30. С. 297–307.
2. Вінграновський М. С. Моя молитва: поезії, роман. Харків : Фоліо, 2013. 572 с.
3. Данилюк А. Українська хата. Київ : Наук. думка, 1991. 112 с.
4. Даренська В. Сакральність простору традиційного українського житла. *Вісник НТУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. праць. 2009. № 1(25). С. 22–26.
5. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
6. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края / сост. В. И. Иванов. Харьков, 1898. Т. 1. 1021 с. (скорочення джерела в словникових статтях – Харк. зб.).
7. Иванов П. Народные обычаи, повѣрья, примѣты, пословицы и загадки, относящиеся къ малорусской хатѣ. *Харьковский сборник*. Вып. 3. Харьков, 1889. С. 35–66.
8. Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори. Київ : Наук. думка, 1982. 540 с.
9. Кирилюк О. О. Універсальні параметри соціокультурної спеціальності: українська хата. *Універсальні виміри української культури*. Одеса : Друк, 2000. С. 200–213.
10. Красиков М. Філософія буття слобожанського селянина. *Часопис «Дух і літера»*. 1999. № 5–6. С. 428–442.
11. Крауш Б. Слобожанські казки. Харків : Центр Леся Курбаса, 1993. 144 с.
12. Літкевич В. Історія села П'ятничани (1493–1960 роки). Київ : Сучасний письменник, 2011. 252 с.
13. Матеріали до фольклорно-етнографічної експедиції «Муравський шлях-97» / упоряд. М. Красиков та ін. Харків : ХДІК, 1998. 360 с.
14. Муравським шляхом. Ч. 1. Етнографічний опис та фольклорні матеріали селища Лиман Зміївського району Харківської області / упор. В. Осадча та ін. Харків, 1996.
15. Мойсеїв І. «Рідна хата» в системі категорій української культури. *Культурологічні студії*: зб. наук. праць. Київ, 1996. С. 130–146.
16. Словник українських східнослобожанських говірок / за заг. ред. К. Д. Глуховцевої та В. В. Леснової. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ : Талком, 2021. 407 с.
17. Сумцов М. Ф. Слобожане: Історико-етнографічна розвідка. Харків : Акта, 2002. 282 с.

УДК 811.161.2'373.7'42:004.738.1
DOI

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ КАТЕГОРИЧНОСТІ ВИСЛОВУ В ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ (НА МАТЕРІАЛІ СТОРІНКИ ФЕЙСБУКУ ОКСАНИ ЗАБУЖКО)

PHRASEOLOGICAL UNITS AS A MEANS OF EXPRESSING CATEGORICALNESS OF SPEECH IN SOCIAL NETWORKS DISCOURSE (BASED ON FACEBOOK PAGE CONTENT BY OKSANA ZABUZHKO)

Островська Л.С.,

orcid.org/0000-0003-1394-6797

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Зазначено, що на сьогодні дедалі більшої ваги в медіакommunікації набувають соціальні мережі. На підставі узагальнення поглядів мовознавців на інтернет-дискурс і медіадискурс обґрунтовано виділення дискурсу соціальних мереж як особливого різновиду медіадискурсу, що має як спільні ознаки з медіадискурсом, так і специфічні риси.

З-поміж специфічних рис заявлено такі: 1) групова орієнтованість; 2) потенційний дискусійний характер повідомлення; 3) полілогічність адресантно-адресатних відношень; 4) відкритість викладу основного повідомлення й коментарів до нього.

З'ясовано, що експресивний характер дописів О. Забужко в соціальній мережі «Фейсбук» серед інших мовних засобів формують фразеологічні одиниці. Виявлено, що саме трансформовані фразеологічні одиниці стають засобом увиразнення і актуалізації інтенції категоричності вислову мовця як такої семантико-прагматичної категорії, що вказує на значний ступінь упевненості у висловленому і його безапеляційність. Матеріалом дослідження стали 130 фразеологічних одиниць, вилучених методом суцільної вибірки із 40 дописів сторінки Фейсбуку О. Забужко за період з 27 листопада 2023 року до 10 березня 2024 року.

З-поміж аналізованих трансформованих фразеологічних одиниць, які стають виразниками інтенції категоричності вислову мовця, виділено такі моделі, що формуються 1) заміною структурно-семантичних компонентів кодифікованої фразеологічної одиниці; 2) додаванням структурно-семантичних компонентів у кодифіковану фразеологічну одиницю; 3) контамінацією кодифікованих фразеологічних одиниць; 4) одночасною заміною і додаванням структурно-семантичних компонентів у кодифікованій фразеологічній одиниці.

Запропоновано перспективу дослідження, що полягатиме в простеженні в текстах дискурсу соціальних мереж особливостей реалізації мовними одиницями певних комунікативно-прагматичних настанов мовця.

Ключові слова: інтернет-дискурс, медіадискурс, дискурс соціальних мереж, інтенція категоричності вислову, трансформовані фразеологічні одиниці.

The importance of social networks in media communication is growing rapidly. Based on synthesis of scientific views on Internet discourse and media discourse, author treats social networks discourse as a specific type of media discourse, possessing both: its common features with media discourse and its own specific features.

The paper reveals the following specific features:

1) group-oriented; 2) potentially disputable content; 3) polilogical characteristics of speaker– recipient relations; 4) transparency in presenting main statement and comments to it.

The research emphasizes a special role of transformed phraseological units in intentions of categoricalness implementation, considering them as a particular semantical-pragmatic category, indicating a certain degree of confidence and peremptoriness.

Usage of phraseological units gives an additional expressiveness to Facebook page by O. Zabuzhko content style.

The present research is based on analysis of 130 phraseological units found by a continuous sampling method application to 40 messages, posted from 27 November 2023 till 10 March 2024.

The article distinguishes models, based on analyzed transformed phraseological units, expressing speaker's pragmatic speech intentions:

1) substitution of structural-semantic components for codified phraseological units; 2) adding of structural-semantic components to codified phraseological units; 3) codified phraseological units contamination; 4) simultaneous change and adding of structural-semantic components to codified phraseological units.

The present paper provides suggestions for further research, based on examining of social networks' discourse texts. As a result of the research peculiarities of communicative-pragmatic intentions' implementation will be revealed and considered.

Key-words: Internet discourse, media discourse, discourse of social network, intention of directness/peremptoriness, transformed phraseological units.

Постановка проблеми. На сьогодні дискурс соціальних мереж як особливий різновид медіадискурсу набуває все більшої соціокультурної значущості в українському суспільстві не лише як засіб поширення інформації, формування громадської думки, впливу на свідомість реципієнта, але й інструмент оперативного реагування громадськості на ті чи інші події в суспільстві. Окрім цього, тексти медіадискурсу загалом і дискурсу соціальних мереж зокрема важливі для вивчення, тому що стають саме тим мовленнєвим середовищем, де найактивніше простежуються динамічні процеси мовних інновацій, актуалізуються певні лексеми, поширюються іншомовні запозичення, створюються неологізми, формуються прецедентні вислови, меми, стають узвичаєними ті чи інші граматичні конструкції, етикетні вислови тощо. Оскільки виразною ознакою дискурсу соціальних мереж є експресивність, то вважаємо актуальним простежити функціонування в ньому саме фразеологічних одиниць (ФО) як таких, що, окрім відтворюваності, структурно-семантичної цілісності, характеризуються емоційністю та експресивністю, а отже, стають маркованими засобами медіадискурсу, що дає підстави стверджувати про їхню особливу роль у реалізації комунікативно-прагматичних настанов мовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві одну з перших спроб окреслити специфіку українського масово-інформаційного дискурсу як соціолінгвального феномену запропонувала К. Серажим [8, с. 27–30].

Л. Шевченко обґрунтовує тлумачення медіадискурсу як своєрідного типу «мовленнєвої діяльності в медіа» [16, с. 96], розглядаючи його при цьому як одне з базових понять медіалінгвістики, що вивчає мову засобів масової комунікації, до яких належать друковані видання, інтернет-видання, телебачення, радіо та ін.

І. Ступак пропонує окремо виділяти дискурс мультимедіа, що поєднує в собі вербальні та невербальні способи комунікації, та медіадискурс як дискурс засобів масової інформації [15, с. 110]. На нашу думку, таке розмежування понять медіадискурсу та дискурсу мультимедіа в сучасних умовах їхнього функціонування є невиправданим, оскільки всі засоби масової комунікації тою чи іншою мірою поєднують у собі вербальні та невербальні засоби.

І. Мірошніченко узагальнює основні підходи до типології медіадискурсу (мас-медійного дискурсу в термінології авторки), наголошуючи на складності кваліфікації самого поняття мас-медійного дискурсу та його відкритості як одної

з визначальних ознак, що унеможлиблює створення його викінченої типології [7, с. 230].

В українській лінгвістиці функціонування фразеологізмів у медіадискурсі активно досліджує Д. Сизонов. З-поміж основних результатів його робіт можна відзначити, що учений 1) вирізняє поняття медійного фразеологізму як певної мовної універсалії, спираючись на потенціал ФО впливати на адресата та «маніпулювати його свідомістю» [9, с. 73]; 2) пропонує функціонально-стилістичну парадигму медійної фразеології [10, с. 56–70]; 3) розглядає основні причини появи неофразеологічних одиниць у медіадискурсі [12, с. 333–346]; 4) аналізує специфіку реалізації категорій оцінності та експресивності в медійних фразеологізмах [11, с. 39–53; 13, с. 94–108]; 5) визначає характер фразеологізації інтернет-мемів [13, с. 69–81].

Попри значну зацікавленість лінгвістів медіадискурсом й, зокрема, активне дослідження функціонування фразеологізмів у ньому, вважаємо, що низка важливих питань лишається не розв'язаною. На нашу думку, насамперед варто простежити роль ФО у реалізації комунікативно-прагматичних настанов мовців у дискурсі соціальних мереж як особливому різновиді медіадискурсу.

Постановка завдання. Метою статті є схарактеризувати особливості функціонування трансформованих ФО як увиразнювачів комунікативно-прагматичної інтенції категоричності вислову мовця в дискурсі соціальних мереж на матеріалі сторінки Фейсбуку О. Забужко. Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань: 1) окреслити визначальні риси дискурсу соціальних мереж як різновиду медіадискурсу; 2) установити моделі трансформованих ФО; 3) простежити у трансформованих ФО функцію посилення категоричності вислову.

Матеріалом дослідження стали 130 ФО, вилучених методом суцільної вибірки із 40 дописів сторінки Фейсбуку О. Забужко за період з 27 листопада 2023 року до 10 березня 2024 року.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві науковці, зокрема Д. Крістал [18], Я. Вжеш [2, с. 15–19], Н. Лукашенко [6], Й. Жанг [19, с. 87–109], Н. Гудзь [3, с. 228–232; 4, с. 79–81], звертають увагу на специфічний різновид медіадискурсу – інтернет-дискурс, який визначають особливим когнітивно-комунікативним середовищем для адресанта і адресата. Очевидно, що, оскільки інтернет-дискурс є широким і відкритим поняттям, яке охоплює інтернет-сайти різного цільового спрямування: інтернет-видання, інтернет-блоги, інтернет-форуми, соціальні мережі,

сайти телеканалів, сайти радіоканалів тощо), є всі підстави вирізняти дискурс соціальних мереж як особливий засіб комунікації й окремий різновид медіадискурсу. У сучасних реаліях українського суспільства дедалі більшої ваги в медіакомунікації набувають соціальні мережі, оскільки значна частина друкованих видань, інтернет-видань, телеканалів, радіоканалів, громадських і державних інституцій, народних депутатів, освітніх закладів тощо мають вебсторінки в тих чи інших соціальних мережах.

Узагальнюючи підходи до тлумачення специфіки медіадискурсу та інтернет-дискурсу Н. Гудзь [3, с. 228–232; 4, с. 79–81], Д. Крістала [18, с. 47–48], Л. Шевченко, Д. Сизонова [17, с. 40], маємо всі підстави стверджувати, що дискурс соціальних мереж має як спільні, так і відмінні ознаки з іншими різновидами інтернет-і медіадискурсу.

До спільних ознак дискурсу соціальних мереж із медіадискурсом зараховуємо: 1) орієнтованість на широку аудиторію; 2) інформаційну всеохопність; 3) здатність впливати на свідомість адресата; 4) експресивність викладу повідомлення; 5) залежність від технічних параметрів конкретних засобів медіакомунікації; 6) поліваріантність інформаційного повідомлення і можливість поєднання різних варіантів в одному повідомленні, зокрема вербальних усних, текстових, графічних, відеозасобів тощо).

Спільними ознаками дискурсу соціальних мереж із інтернет-дискурсом вважаємо: 1) віртуальність; 2) часову і просторову дистантність; 3) потенційну інтерактивність; 4) інтертекстуальність, що має особливий вияв у гіпертексті; 5) можливість анонімних адресантно-адресатних відношень; 6) особливий характер писемного мовлення. Вербальна писемна частина тексту мережевого мовлення, за спостереженнями Д. Крістала, має виразні ознаки наближення до усного, проте позбавленого просодичних (ритміко-інтонаційних) і кінетичних (міміка, жести) невербальних засобів, відсутність яких мовець намагається компенсувати графічними засобами, емотиконами тощо. Через те, що таке мережеве мовлення характеризується рисами, відмінними і від писемного, і від усного мовлення, на думку Д. Крістала, його доцільно тлумачити новим специфічним видом мовлення [18, с. 47–48].

Отже, специфічними ознаками дискурсу соціальних мереж є такі: 1) групова орієнтованість; 2) потенційний дискусійний характер повідомлення; 3) полілогічність адресантно-адресатних відношень; 4) відкритість викладу основного

повідомлення й коментарів до нього, що виявляється в можливості оновлювати, редагувати, змінювати або взагалі видаляти дописи.

О. Забужко є визнаною в українській і міжнародній спільноті інтелектуалкою, письменницею, громадською діячкою, що активно використовує соціальну мережу Фейсбук. Аналіз дописів її сторінки Фейсбуку свідчить про широке вживання в текстах ФО, які, окрім надання висловленню виразного емоційно-експресивного забарвлення, стають в окремих контекстах ще й актуалізаторами інтенції категоричності мовця. Категоричність висловлення в сучасній лінгвістиці розглядають як семантико-прагматичну категорію, що демонструє високий ступінь впевненості й безапеляційності мовця щодо висловленого твердження чи пропонованої оцінки ситуації [5, с. 39], [1, с. 15].

Спостереження за мовним матеріалом з дописів сторінки Фейсбуку О. Забужко дає можливість стверджувати, що роль увиразнювача категоричності вислову виконують саме трансформовані ФО, які внаслідок різних трансформацій активізують увагу адресата, справляючи на нього емоційний вплив, оскільки мають посилений експресивний характер порівняно з кодифікованими ФО. Близько третини проаналізованих ФО з дописів О. Забужко мають саме трансформований характер.

З-поміж трансформованих ФО варто виділити такі моделі, що утворюються:

1) заміною структурно-семантичних компонентів кодифікованої ФО: *Ось ця [новина], наприклад, скільки можу судити – практично не обговорювалась (зате перепостів невідомих експертів про те, як мивсімрьом, коли Трамп знову стане президентом, – хоч ополоником гребти!)* (допис від 08.12.23). Пор. з кодифікованою ФО *Лопатою горнути (гребти, загрибати) що* – ‘дуже багато чого-небудь’ (<https://sum.in.ua/s/lorata>). Очевидно, що трансформована ФО із компонент *ополоником* загалом зберігає лексичне значення кодифікованої, проте, окрім цього, з’являється конотація категорично незадовільної оцінки мовцем роботи журналістів і власне вказується на мету такої діяльності, адже *ополоником загрибати* – це, по суті, їсти, що в контексті допису сприймається як працювати, не докладаючи особливих зусиль. На особливу актуалізацію саме категоричності вислову вказує й те, що ФО входить до складу вставленої синтаксичної конструкції, яка, як відомо, на комунікативному рівні стосується реми речення-висловлення.

ФО *нести [свій] хрест* – ‘терпляче переносити страждання, випробування долі’

(<https://sum.in.ua/s/khrest>) трансформується заміною атрибутивного компонента *свій* на *спільний*: *Україна відмовилась, нарешті, на державному рівні від уперто нав'язуваного їй Заходом фальшивого сценарію «війни Путіна», в якій, за Франциском, «українка й росіянка несуть спільний хрест»* (допис від 07.03.24). Аналізована трансформована ФО посилює категоричність вислову не лише лексичним повтором актуалізованого атрибутивного компонента *спільний*, а й подвійним запереченням такого розуміння спільності: *Наш ответ Чемберлену (закреслено) Байдену: ніт, хрест ні разу не спільний*. Емоційність вислову загалом увиразнюється також трансформацією усталеної конструкції *наша відповідь Чемберлену*, поданої транслітерованою (сприймається як вказівка на походження цієї ФО) в російській фонетиці й посиленою мовною грою: *Наш ответ Чемберлену (закреслено) Байдену*.

В аналізованому уривку: *Прим.: це не означає, ніби чинну владу не треба бити по лапах, коли ті лізуть кавеєнити на рештках інформації, але винуватити їх у його втраті – це за куццем не бачити лісу* (допис від 05.02.24) вживано дві виділені трансформовані ФО, утворені заміною компонентів. Кодифікована ФО *бити / вдарити по руках (кого)*: зі значенням ‘перешкоджати чийм-небудь діям (перев. злочинним), карати когось за що-небудь’ (<https://sum20ua.com/?page=157&searchWord=%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B8&wordid=4165>) трансформується заміною компонента *по руках* на *по лапах*, що виражає іронічне, зневажливе ставлення мовця до можновладців і тим самим посилює категоричність вислову: *лапа* – перен., зневажл., ірон. ‘Рука або нога людини (звичайно велика, незграбна)’ (<https://sum20ua.com/?page=1476&searchWord=%D0%BB%D0%B0%D0%BF%D0%B0&wordid=46769>).

Інша кодифікована ФО *не бачити за деревами лісу* зі значенням ‘не помічати важливого, основного через дрібниці, частковості’ (<https://sum20ua.com/?page=120&searchWord=%D0%B1%D0%B0%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B8&wordid=2851>) трансформується заміною компонента *за деревами* на *за куццем*, що посилює категоричність вислову загалом. Зіставлення трансформованої і кодифікованої ФО спонукає адресата переконатися в тому, що йдеться про цілком очевидні речі, які лишаються не поміченими, адже коли дерев багато (*за деревами* – граматична форма множини), то справді можна чогось, навіть важливого, і не помітити, але не помічати

за куццем (граматична форма однини) вже цілком є неприпустимим;

2) додаванням структурно-семантичних компонентів у кодифікованій ФО: *Ігнатій Лойола, либонь, давно в труні перевернувся зо стиду* (допис від 10.03.24). Кодифікована ФО має форму *Перевернеться (перевернувся б) у труні* – ‘про обурення, гнів (із згадкою про померлого, причетного до предмета мови)’ (<https://sum.in.ua/s/perevertatysja>). Компонент причинової семантики *зо стиду* й згадка засновника Єзуїтського ордену Ігнатія Лойоли посилює виражений ФО емоційний стан обурення мовця, а також містить різко негативну оцінку мовця закличу Папи Римського до українців «мати мужність підняти білий прапор» як негідний для очільника католицької церкви та єзуїта, що, безумовно, має викликати подібну оцінку дій Папи й в адресата допису;

3) контамінацією кодифікованих ФО і заміною структурно-семантичних компонентів: *Саме час же витягати брудну білизну на світло, ні? Чи тільки мене цікавить, як воно там тоді було насправді, і чия ракета розстріляла літак, що летів за рейсом Тель-Авів-Новосибірськ?..* (допис від 25.01.24). Виділена ФО постає як результат контамінації двох кодифікованих ФО *порпатися (бавратися) в брудній білизні* (Р-У Словник. Т. 3, с. 929) зі значенням ‘розпускати плітки про кого; плескати про кого’ (Вирган, с. 238) та ФО *проливати / пролити світло (світ) на щось* – ‘робити щось зрозумілим, умотивованим; прояснювати’ (Ужченко, с. 166). Кодифіковані одиниці містять яскраво протилежні оцінки щодо описуваних ситуацій: *порпатися (бавратися) в брудній білизні* виражає різке негативне ставлення до поширення неправдивої або неперевіреної інформації та *проливати / пролити світло (світ) на щось* – позитивну оцінку діяльності, спрямованої на подання правдивої інформації. У результаті контамінації в утвореній ФО елімінується компонент *порпатися (бавратися)*, а компонент *брудна білизна* втрачає негативну конотацію й виконує функцію актуалізатора категоричності твердження в трансформованій ФО, тобто йдеться не про чутки, плітки, а про з'ясування хай і неприємної (*брудна білизна*), але необхідної правдивої інформації. Заміна компонента *проливати* на *витягати* в другій кодифікованій ФО посилює значення ‘діставати, виймати що-небудь звідкись, з чогось, докладаючи зусиль’ (<https://sum.in.ua/s/vytjaghaty>). Уважаємо, що категоричність вислову аналізованого мініконтексту посилюється ще й повтором питальних речень, з яких перше має питально-стверджувальний характер: *Саме час*

же *витягати брудну білизну на світло*, ні? – Так, час витягати *брудну білизну на світло*, а друге – питально-заперечний: *Чи тільки мене цікавить, як воно там тоді було насправді, і чия ракета розстріляла літак, що летів за рейсом Тель-Авів-Новосибірськ?..* – Ні, не тільки мене має цікавити. У другому реченні на безапеляційність висловлення вказує ще й підкреслена суб'єктивність *Чи тільки мене цікавить...?*

Іншим прикладом контамінованої ФО може бути: *А про «два Майдани» любить казати Москва, ігноруючи наш перший, 1990-го р., який і дав ім'я тодішній «площі Жовтневої Революції», і пояснення такій вибірковій сліпоті просте як двері: в тому першому Майдані Москва не брала жодної участі, ані кістка не вмочила, він заскочив її зненацька, як грім з ясного неба, – а в чому росіяни не беруть участі, того для них не існує, що ж тут незрозумілого?* (допис від 18.11.23). Виділена ФО постає як результат поєднання двох кодифікованих ФО *Умочити руки* – те саме, що *Нагріти руки Нагрівати (нагріти) руки* – ‘нечесно, незаконно наживатися’ (<https://sum.in.ua/s/paghriyaty>) і *Запускати (запустити) пазури в що; Простягати (простягти) пазури* – ‘завдавати кому-небудь болю, страждань, намагаючись підкорити собі, своєму впливові’ (<https://sum.in.ua/s/pazur>). Утворена ФО має заперечний характер, чим посилює категоричність твердження мовця щодо неучасті Москви в громадсько-політичному житті України в 1990-му році й вказує на характер і наміри такої можливої участі. Заміна структурно-семантичного компонента *пазури* на *кістк*, на нашу думку, подає категоричну оцінку мовцем цих намірів як лицемірних і цинічних;

4) одночасною заміною і додаванням структурно-семантичних компонентів у кодифікованій ФО: *...а от друга повість «Після третього дзвінка вхід до зали забороняється» – про людей, у яких «нема війни», – це якраз та, якою завершується однойменна збірка, і з нею все значно, значно більш інтригуюче, свою «історію рецензії» вона вже нажила, – але не буду влізати своїми авторськими черевиками людям в обговорення, просто постою в куточку-послухаю, – і ви послушайте, там стрім обіцяють...* Виділена трансформована ФО, очевидно, постала шляхом

трансформації кодифікованої *Лізти (залізати) з чобітьми в душу чію, кому і без дод.* – ‘грубо, безцеремонно втручатися в чий-небудь справи, в особисте життя’. Категоричність наміру мовця не втручатися в обговорення власної повісті формується шляхом 1) перетворення стверджувальної конструкції на заперечну *не буду влізати*; 2) заміни компонента *чоботи* на *черевики* як більш легкого взуття, тобто навіть коли влізти кудись черевиками відбитки будуть не такі помітні, ніж влізти чоботами; 3) додаванням атрибутивних компонентів *своїми авторськими* підкреслюють усі права мовця на таку дію (подати власну думку щодо обговорюваного твору), яку, однак, мовець має категоричний намір не виконувати.

Висновки. Дискурс соціальних мереж є всі підстави тлумачити як специфічний різновид медіадискурсу, що має свої виразні ознаки, зокрема: 1) групова орієнтованість; 2) потенційний дискусійний характер повідомлення; 3) полілогічність адресантно-адресатних відношень; 4) відкритість викладу основного повідомлення й коментарів. З-поміж інших визначальних ознак, спільних з медіадискурсом, дискурс соціальних мереж має виразний експресивний характер викладу повідомлення.

Експресивний характер дописів О. Забужко в соціальній мережі «Фейсбук» серед інших мовних засобів формують ФО. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив, що саме трансформовані ФО стають засобом увиразнення і актуалізації інтенції категоричності вислову мовця як такої семантико-прагматичної категорії, що вказує на значний ступінь впевненості у висловленому і його безапеляційність.

З-поміж аналізованих трансформованих ФО виділено такі моделі, що формуються 1) заміною структурно-семантичних компонентів кодифікованої ФО; 2) додаванням структурно-семантичних компонентів у кодифіковану ФО; 3) контамінацією кодифікованих ФО; 4) одночасною заміною і додаванням структурно-семантичних компонентів у кодифікованій ФО.

Перспективним видається простеження в текстах дискурсу соціальних мереж особливостей реалізації мовними одиницями комунікативно-прагматичних настанов мовця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортун К. Імперативність і категоричність у структурі висловлення: основні підходи до аналізу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 20. Том 1. С. 14–16.
2. Вжещ Я. Л. Інтернет-дискурс: проблема визначення поняття, особливості структури. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 14(249), 2012. С. 15–19.
3. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс – невід’ємна складова сучасної комунікації. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Житомир, 2013. Вип. 4 (70). С. 228–232.

4. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс: структурна специфіка та конститутивні ознаки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна*. 2013. Вип. 35. С. 79–81.
5. Даскалюк О. Л. Специфіка імперативної парадигми. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць : у 2 ч. / укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. Вип. 11. Донецьк : ДонНУ, 2003. Ч. 1. 2003. С. 38–43.
6. Лукашенко Н. Г. Іспаномовний Інтернет-дискурс: комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти (на матеріалі форумів з проблематики родинних стосунків) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2006. 22 с.
7. Мірошніченко І. Г. Сучасні підходи до типології мас-медійного дискурсу. *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку. Матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 12–13 жовтня 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 227–231.
8. Серажим К. С. Дискурсивні семантичні моделі в українській публіцистиці. *Вісник Київського університету. Серія: Журналістика / За ред. В. Різуна*. Київ : 2002. Вип. 10. С. 27–30.
9. Сизонов Д.Ю. Медійний фразеологізм в контексті мовної картини світу. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2018. Вип. 47. С. 72–77.
10. Сизонов Д.Ю. Функціонально-стилістична парадигма медійної фразеології. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2017. Вип. 35. С. 56–70.
11. Сизонов Д.Ю. Оцінність як категорія сучасної фразеології. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2018. Вип. 37. С. 39–53.
12. Сизонов Д.Ю. Фразеологічні інновації української мови у медіалінгвістичному висвітленні. *Studia Slavica Hung.* 2018. № 63/2. С. 333–346.
13. Сизонов Д.Ю. Медійна фразеологія та категорія експресивності: стилістичні взаємозалежності. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 94–108.
14. Сизонов Д.Ю. Фразеологізація інтернет-мемів *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. № 47 (2023). С. 69–81.
15. Ступак І., Шаламай А. Характерні особливості дискурсу мультимедіа як типу медіадискурсу. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2022. № 34. С. 103–117.
16. Шевченко Л. І., Дергач, Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. Київ : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2013. 364 с.
17. Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Теорія медіалінгвістики : підручник / за ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.
18. Crystal D. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 272 p.
19. Zhang Y. The gate of the gateway: A hypermodal approach to university homepages. *Semiotica*. 2012. No 190 (1/4). P. 87–109.
20. Вирган І. О., Пилинська М. М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків : Прапор, 2000. 864 с.
21. Російсько-український словник : у 4 т. Т. 3 П–Р / І. С. Гнатюк, С. І. Головащук, В. В. Жайворонок та ін. Київ : Знання, 2013. 933 с.
22. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
23. Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. <https://sum.in.ua/>
24. Словник української мови : у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ: Наукова думка, 2010–2015. <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0>

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

Oksana Zabuzhko (Оксана Забужко) <https://www.facebook.com/oksana.zabuzhko>

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

SPEECH ACTIVITY AS A STATE-FORMATION FACTOR

Подлісецька О.О.,

orcid.org/0000-0002-4100-3019

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

Вітко-Присяжнюк Я.В.,

orcid.org/0009-0005-3200-2646

аспірантка кафедри історії України

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
представниця Уповноваженого із захисту державної мови

У статті проаналізовано важливі фактори, які впливають на розвиток мови в державотворенні. Розглянуто певні функції мови, які є чинниками державотворення, особливості лінгвоциду (мововбивства) як соціолінгвістичного явища. Проаналізовано фактори, які згубно впливають на формування українського лінгвопростору та запропоновано шляхи вирішення проблеми зросійщення суспільства. Проаналізовано загострення питання реального, а не формально-показного статусу державної української мови, визначено, що воно потребує не лише досконалого та різнобічного аналізу із системним резюмуванням серед науковців, а й усвідомлення політиками державоутворюючої ролі мови.

Прослідковано наявність конституційних підстав та умов для виокремлення української мови для набуття нею обов'язкового для всіх загальнозживаного статусу. В статті наголошено, що питання мови використовується росією в гібридній війні з Україною як основний інструмент, прослідковано, як вороги апелюють до російськомовного соціуму в Україні з метою деконсолідації українського суспільства. Проаналізовано дію чинного законодавства (мовний закон, Закон про національну ідентичність). Виявлено маніпулятивні техніки щодо зросійщення українського суспільства, які негативно впливають на мовців та деформують мовну стійкість та екологію мови. Досліджено механізм денационалізації, який полягає у такому перетворенні народного життя, при якому традиція народу переривається чи послабляється до такої міри, що стає лише другорядним фактором розвитку. Проаналізовано, що одним із поширених засобів у впровадженні денационалізації є двомовність або багатомовність. Прослідковано чималу кількість звернень громадян, небайдужих до недотримання мовного закону, громадян, які вживають всіх можливих важелів для захисту свого права на отримання інформації та послуг державною мовою. Виявлено, що велика кількість звернень щодо порушення мовного закону зокрема з півдня України свідчить про те, що мешканці цих областей, всупереч тезам російської пропаганди, негативно реагують на застосування російської мови у публічній сфері. Проаналізовано, що на противагу масовому зросійщенню в Україні буде впроваджено громадянсько-патріотичне виховання, яке має здійснюватися за напрямками популяризації історії України, де увага акцентуватиметься на боротьбі українського народу за самовизначення і творення власної держави, на етапах державотворення та постатях борців за незалежність, а також на вшануванні видатних особистостей.

Ключові слова: мовлення, статус, публічна сфера, мовна стійкість, екологія мови.

The article analyzes the important factors that influence the development of the language in state formation. Certain functions of language, which are factors of state formation, features of linguicide as a sociolinguistic phenomenon are considered. Factors that have a detrimental effect on the formation of the Ukrainian linguistic space are analyzed, and ways of solving the problem of social fusion are proposed.

The aggravation of the issue of the real, rather than formal, demonstrative status of the state Ukrainian language has been analyzed, and it has been determined that it requires not only a perfect and versatile analysis with a systematic summarization among scientists, but also an awareness by politicians of the state-forming role of the language.

The presence of constitutional grounds and conditions for singling out the Ukrainian language in order for it to acquire the status of universal use, which is mandatory for all, was monitored. The article emphasizes that the issue of language is used by Russia in the hybrid war with Ukraine as the main tool, and traces how the enemies appeal to the Russian-speaking society in Ukraine with the aim of deconsolidating Ukrainian society.

The effect of the current legislation (language law, National Identity Law) was analyzed. Manipulative techniques regarding the fusion of Ukrainian society have been revealed, which negatively affect speakers and deform linguistic stability and the ecology of the language. The mechanism of denationalization, which consists in such a transformation of national life, in which the tradition of the people is interrupted or weakened to such an extent that it becomes only a secondary factor of development, has been studied. It has been analyzed that one of the common means of implementing denationalization is bilingualism or multilingualism.

A considerable number of appeals from citizens concerned about non-compliance with the language law, citizens who use all possible levers to protect their right to receive information and services in the state language, have been monitored.

It has been analyzed that one of the common means of implementing denationalization is bilingualism or multilingualism. A considerable number of appeals from citizens concerned about non-compliance with the language law, citizens who use all possible levers to protect their right to receive information and services in the state language, have been monitored.

It was found that a large number of appeals regarding violations of the language law, in particular from the south of Ukraine, shows that the residents of these regions, contrary to the theses of Russian propaganda, react negatively to the use of the Russian language in the public sphere. It has been analyzed that, in contrast to mass unification, civic and patriotic education will be introduced in Ukraine, which should be carried out in the directions of popularizing the history of Ukraine, where attention will be focused on the struggle of the Ukrainian people for self-determination and the creation of their own state, on the stages of state formation and the figures of independence fighters, as well as in honor of outstanding personalities

Key words: speech, status, public sphere, language sustainability, language ecology.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Мовленнєва культура є важливим чинником у всіх сферах діяльності людини, але є сфери, де вона виходить на перший план і є надважливим критерієм розвитку людини, народу, держави. Такою сферою є сфера державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мову в аспектах державотворення та консолідації нації досліджували А. Кримський, А. Чирва, Ю. Чередник, І. Фаріон, П. Гриценко, Л. Масенко, Б. Ажнюк, В. Шишкін та інші.

Мовознавець П. Гриценко зазначає, що «можна навести нині широко використовуваний у публіцистичній площині вислів «чия мова – того й держава». Однак це не просто риторична фігура. Цей вислів ілюструє ситуацію, коли мову автохтонних мешканців чи якогось конкретного регіону або держави в цілому можна заступити чи то повністю, чи то великою мірою мовою іншою, мовою людності і влади прийшлої, мовою колонізатора. Така заміна завжди виходить за межі власне мови як засобу комунікації і обов'язково супроводжується формуванням у соціумі іншого світосприйняття, іншої картини світу, іншої ментальності, а слідом за цим – усіченням, втратою глибини, зрештою трансформацією історичної пам'яті, зміненням моделі самоусвідомлення автохтонів. Тому питання «чия мова в країні?» за своїм змістом дуже близьке до іншого риторичного питання – «хто ми є такі?» [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Як бачимо, «сьогодні заострення питання реального, а не формально-показного статусу державної української мови потребує не лише досконалого та різнобічного аналізу із системним резюмуванням серед науковців, а й усвідомлення політиками її державотворюючої ролі та особливого статусу в Українській державі» [2, с. 123], – вважає політолог, суддя Конституційного Суду України Віктор Шишкін.

Цілями статті, що виходять з даних тверджень, є такі: визначення ролі мовленнєвої культури як ключового чинника державотворення, зокрема через аналіз функцій мови, які сприяють

консолідації суспільства, формуванню національної ідентичності та збереженню суверенітету держави; дослідження історичних викликів, таких як наслідки колоніальної мовної політики та лінгвоциду, і сучасних загроз, пов'язаних із військовою агресією та інформаційними маніпуляціями; вивчення мовленнєвої культури як важливого інструменту підвищення ефективності державного управління, забезпечення мовної стійкості та розвитку мовної екології в усіх сферах суспільного життя.

У випадку України мовна політика відіграє центральну роль у збереженні української мови як державної та одночасно забезпечує підтримку мовного різноманіття. Вона спрямована на укріплення національної ідентичності через популяризацію української мови в освіті, культурі, медіа та інших публічних сферах.

Як вважає К. Р. Головачева, «оскільки мова – явище системне, усі її державотворчі функції проявляються в тісній взаємодії» [3]. Серед таких основних функцій можна виокремити:

- Комунікативно-інтегруюча функція мови сприяє спілкуванню громадян, інформаційним процесам і взаємодії у всіх сферах суспільного життя. Її універсальність допомагає об'єднувати людей різних національностей, створювати відчуття близькості та формувати згуртовану політичну спільноту;

- Регулятивна функція мови полягає в упорядкуванні відносин між людьми в суспільстві та узгодженні їхніх інтересів;

- Етноідентифікаційна функція мови проявляється у часовому та просторовому вимірах, слугуючи основною ознакою для визначення етнонаціональної належності людини чи групи. Українська мова об'єднує нас із пращурами, нащадками, співвітчизниками в Україні та за кордоном. Водночас її незнання або слабе володіння може спричинити відчуження, конфлікти та навіть ворожнечу;

- Суспільно-виховна функція мови сприяє формуванню та утвердженню моральних цінностей у суспільстві;

- Кумулятивна функція мови полягає в збереженні та передаванні життєвого досвіду, накопиченого попередніми поколіннями;

– Вирівнювальна функція забезпечує доступ до інформації державною мовою, сприяючи підвищенню культурного та інтелектуального рівня суспільства.

Таким чином, підсумовує К.Р. Головачева, мова, виконуючи різноманітні функції, забезпечує консолідацію, єдність і вільний культурний розвиток народу, стоїть на сторожі збереження його ідентичності та здорового духовного й ментального розвитку політичної нації [3].

Говорячи про мову в контексті державотворення неможливо оминати й терміну «державна мова». В Україні під цим терміном розуміється «мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя» [4].

Водночас правовий статус такої мови закріплений низкою нормативно-правових актів. Переломним моментом у закріпленні української мови як державної стало прийняття Конституції України в 1996 році. Відповідно до частини першої статті 10 Конституції України: «Державною мовою в Україні є українська мова» [5]. Особливу роль і значення української мови в цей період підтвердив Конституційний Суд України, який у 1999 році надав офіційне тлумачення цієї статті. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду: «Під державною мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. Конституцією України статус державної мови надано українській мові. Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено у преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі» [6]. Рішення Конституційного Значення вказаних приписів Конституційного Суду України є неминущим. Ними повинні керуватися зокрема: законодавчий орган під час прийняття законів та інших правових актів; державні органи і посадовці в їхньому нормотворенні, а також у службовій діяльності; суди під час написання судових рішень та в діловодстві тощо.

Усе це вказує на наявність конституційних підстав та умов для виокремлення української мови із сукупності інших національних мов, якими громадяни Української держави можуть користуватися у повсякденному житті, й для набуття нею обов'язкового для всіх загальнозживаного статусу. Таке твердження не є ігноруванням положень частини третьої статті 10 Конституції України про гарантування вільного розвитку,

використання і захисту мов національних меншин, оскільки в частинах першій, другій, третій цієї статті закладено різні завдання і призначення, які не можна змішувати. Мова національної меншини у будь-якій країні не виконує функції мови як природного права державотворюючого етносу, а виконує функцію мовлення, тобто мовної діяльності, за допомогою якої люди спілкуються між собою. Отже, спостерігаємо дискурс мовної стійкості та проблему її існування в суспільстві.

Не існує готових моделей у підходах до мови, роль якої визначається державним статусом. «На стан української мови в Україні впливає ще додатковий чинник – постколоніальний» [7, с. 70], – вважає Ірина Магрицька. Протягом тривалого історичного періоду мовна політика російської імперії та Радянського Союзу була спрямована на систематичний лінгвоцид української мови та асиміляцію українського населення. Імперська влада цілеспрямовано обмежувала використання української мови в освіті, книговидаванні та релігійній сфері, позбавляючи її соціального статусу й поступово перетворюючи її на периферійний діалект російської. У радянські часи, після короткого періоду українізації у 1920-х роках, політика русифікації відновилася з новою силою, що призвело до витіснення української мови з публічних сфер і загрожувало етнічній та культурній ідентичності українців.

Таким чином, сучасна мовна політика в Україні побудована з метою подолання наслідків лінгвоциду. Водночас, окрім історичного аспекту ми маємо й сучасні загрози повноцінному функціонуванню державної мови. Так, Конституційний Суд України у рішенні від 14 липня 2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наголосив на тому, що у контексті військової агресії російської федерації, яка використовує «мовне питання» як інструмент геополітичної експансії, загроза українській мові прямо пов'язана із загрозою національній безпеці України, а також існуванню української нації та держави. Без належного функціонування української мови у всіх сферах публічного життя на території країни українська нація ризикує втратити свій статус титульної та державотворчої. Така втрата може стати передумовою до зникнення України як незалежної держави з політичної карти світу. Українська мова, маючи статус єдиної державної, є обов'язковим засобом спілкування у публічних сферах усередині кра-

їни. Цей статус не лише юридично закріплює її функції, але й відіграє ключову роль у консолідації суспільства, збереженні національної ідентичності та протистоянні зовнішнім викликам, які ставлять під загрозу суверенітет України. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата [6].

З огляду на зазначене, український Південь є дуже непростим регіоном, але лише з тієї причини, що російська імперія, а потім російська федерація, століттями зросійщувала його, так само, як і східні області країни. Політика лінгвоциду, яка досі триває і на тимчасово окупованих територіях, була покликана знищити українську ідентичність та асимілювати українців в один «братський народ». У вже згадуваному рішенні Конституційного Суду України від 2021 року також згадується термін «лінгвоцид». Зокрема, в ньому йдеться: «Важливо враховувати особливі історичні обставини, що склалися внаслідок цілеспрямованого насильного зросійщення України, яке тривало не одне століття під час перебування України в складі спочатку царської Росії, а згодом – СРСР. За часів царської Росії на використання української мови було накладено низку заборон. За радянських часів після нетривалого періоду українізації відбувалося масове знищення активних носіїв української мови, витіснення її практично з усіх сфер публічного (суспільного) життя. Шляхом репресій, «розстріляного відродження», голодоморів, запровадження вищої освіти лише російською мовою, «гармонізації словників» тощо українська мова стала жертвою лінгвоциду, а українське суспільство зазнало тотального зросійщення» [6].

Питання мови стало одним із ключових інструментів у гібридній війні, яку російська федерація веде проти України. Використовуючи пропаганду, маніпуляції, інформаційні атаки та спроби дискредитації української мови, росія намагається посіяти розкол у суспільстві, зменшити єдність українського народу та підірвати довіру до державних інституцій. У цьому контексті українська мова виконує не лише роль комунікаційного засобу, а й символу державності та інструменту захисту національної ідентичності.

Наталя Гавдида та Леся Лазаревич у своїй статті вказують: «Оскільки протистояти лінгвоциду здатні насамперед державність мови та нації, на сьогоднішній день Україна потребує чіткої програми мовно-культурної політики, яка б не дозволяла використовувати мовне питання як об'єкт ідеологічних маніпуляцій» [8, с. 77].

Отже, ми розібрали першу проблему мовленнєвої культури в державотворенні – мовну стійкість. Другий чинник мовленнєвої культури – це культура спілкування в державному апараті, сфері права та політикумі. За спостереженнями політологів та соціологів, політики уникають прямих відповідей. Маніпулятивні слова і фрази часто звернені до наших емоцій – патріотизму, прагнення миру, свободи, і мають на меті відсунути суть твердження на задній план [9, с. 260].

Аби не допускати маніпуляцій у спілкуванні правників та державників, аби не зазнати репутації поганого фахівця та й зрештою не бути ним, державнику та правнику варто уважно слухати себе збоку, помічаючи всі маніпулятивні техніки, які він так чи інакше чув від інших державників та бере до свого вжитку. На сьогодні вже мало бути просто фаховим політиком-державником, адже прийшов час, коли електорат дуже чутливий до маніпуляцій та голослівних обіцянок. Так, Маргарет Тетчер «значною мірою завдячує успіхом своєму вмінню говорити прямо і щиро – як у формальній обстановці, так і в неформальній [9, с. 261]. Серед методів, які міцно увійшли в обіг політиків, є такі, як початок із заперечення, створення інформаційного приводу задля приховування того, що насправді варто уваги, цитування статистики поза контекстом та інше [9, с. 262]. Тому викладачам мови на даному етапі необхідно не тільки вивчати окремі мовні теми (граматику, орфоепію, морфологію та синтаксис), а кожного разу, на кожному занятті зі студентами або у власних наукових дослідженнях звертати увагу на чистоту мови, мовну стійкість та екологію мову в цілому, що впливає на здатність спілкуватися в професійному колі. З-поміж цих двох проблем можна виокремити першу як актуальну на даному історичному етапі України, а другу позначуємо як універсальну проблему для всіх суспільств будь-якої держави.

Щодо першої проблеми (мовна стійкість) зазначимо, що важливо не випускати її з поля зору. Політолог, суддя Конституційного Суду України Віктор Шишкін переконаний, що українська мова потребує протекціонізму. Водночас, окрім Конституції України та рішень Конституційного Суду України станом на сьогодні основні напрямки державної мовної політики в контексті державотворчої функції мови закріплені й іншими нормативно-правовими актами такими, як Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської

ідентичності», Державною цільовою національно-культурною програмою забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року. Ключовими напрямками сучасної мовної політики в Україні є утвердження української мови як державної та її всебічний розвиток, а центральне завдання полягає у забезпеченні застосування державної мови в усіх сферах суспільного життя, зокрема в освіті, культурі, медіа та інших публічних сферах.

Роль української мови як консолідуючого інструмента для сучасного суспільства станом на сьогодні закріплено на законному рівні. Ухвалення у 2019 році Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» стало ключовим етапом у закріпленні української мови як чинника національної консолідації. У преамбулі закону наголошується, що українська мова є визначальним елементом ідентичності української нації, її історичним та системоутворювальним компонентом. Закон спрямований на посилення державотворчих функцій мови, її ролі у забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки.

Українська мова визначена як єдина державна мова, обов'язкова для використання органами державної влади, місцевого самоврядування та в публічних сферах суспільного життя. Закон підкреслює консолідаційну роль мови, яка «виступає фактором єдності та інструментом зміцнення національної ідентичності, культури, традицій і пам'яті» [10]. Таким чином, закон не лише формалізує державний статус української мови, а й визначає її як фундаментальний компонент державотворчого процесу, спрямованого на об'єднання нації та забезпечення її сталого розвитку.

Неприпустимим є порушення закону щодо мовної культури. На жаль, мовному омбудсмену, Уповноваженому із захисту державної мови скаржитися на брак звернень від громадян не доводиться. Одещина є лідером серед областей України за кількістю звернень про порушення мовного закону. Ярослава Вітко-Присяжнюк, представниця Уповноваженого із захисту державної мови на півдні України, вказує: «За перше півріччя 2024 року до Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 1062 звернення громадян про порушення мовного законодавства, з яких від одеситів – 203. Для порівняння: з Запорізької області було зареєстровано 26 звернень, Миколаївської – 18, із Херсонщини не надійшло жодного. Якщо

говорити про сфери, то серед південних областей найбільша кількість скарг стосувалася порушень у сфері обслуговування й надання інформації про товар/послугу – 27,5% (водночас по Одещині найбільше скарг – 28,6%, 58 скарг – стосуються мови реклами та вивісок, що є унікальним в порівнянні з іншими областями). Далі йде порушення інтернет-представництв – 15,4%, порушення у сфері охорони здоров'я – 8,5%, сфера освіти – 6,5%, інше – 16,6%». Ярослава Вітко-Присяжнюк додає, що варто усвідомити, що акцент зроблено не на кількості порушень, а на кількості звернень громадян, небайдужих до недотримання мовного закону, які вживають всіх можливих важелів для захисту свого права на отримання інформації та послуг державною мовою: «Чимала кількість звернень щодо порушення мовного закону з півдня України свідчить про те, що мешканці цих областей, всупереч тезам російської пропаганди, негативно реагують на застосування російської мови у публічній сфері» [11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, важливе значення національної мови закріплюється в державі її особливим статусом – вона стає державною мовою. Механізм денаціоналізації полягає у такому перетворенні народного життя, при якому традиція народу, втілена головню у мові, переривається чи послабляється до такої міри, що стає лише другорядним фактором розвитку. Одним із поширених засобів є двомовність або багатомовність. З огляду на усе це українсько-російська двомовність є класичним прикладом свідомо запланованої мовної експансії деструктивного характеру, пов'язаної із поступовим культурним занепадом, поступовою втратою престижу, що з часом може призвести до втрати статусу мови. У наш час особливо важливого значення набуває збереження національних традицій, сплеск дослідження та пригадування яких припав на 90-і роки. Завдяки зацікавленню традиціями функціонує й розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації.

Отже, ми дослідили два основних фактори в мовленнєвій культурі державотворення: дотримання закону Конституції щодо статусу державної мови та вміння протистояти маніпуляціям, коли важливо не тільки форма (якою мовою), а й зміст (що саме звучить з вуст правників та державників). Саме тому необхідно розвивати мовленнєву культуру у всіх сферах: мовно-екологічній, історичній, політичній, державотворчій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко П. Перегляд Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення. *Visnik Nacional noi akademii nauk Ukraini*. URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/51/36> (дата звернення: 29.12.2024).
2. Шишкін В. Чому я був проти. «Окремі думки» судді Конституційного Суду України. Київ: Темпора, 2019. 760 с.
3. Головачева К. Мова як ознака нації і символ держави. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2014. № 1091. С. 94-97. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/257> (дата звернення: 28.12.2024).
4. 3.6.1. Державна мова. Конституційний Суд України. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/361-derzhavna-mova> (дата звернення: 29.12.2024).
5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.12.2024).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>. (Дата звернення 20.11.2024).
7. Магрицька І. Українська мова як чинник державотворення. Журнал «Універсум». № 10-12. 2004. С. 69-70.
8. Гавдида Н. Лінгвоцид як форма мовної політики. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. Вип. II(24) 2014. С. 76-80.
9. Борг Джеймс. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. Пер. За агл. Н.Лазаревич. Харків. Ранок. «Фабула». 2003. 304 с.
10. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019. Відомості Верховної Ради. 2019. № 21. ст. 81.
11. Вітко-Присяжнюк Я. Одещина – лідер за кількістю звернень громадян щодо порушення мовного законодавства. <https://www.facebook.com/100002038480165/posts/pfbid07D8SChLg2XMy5M6Ws3LS8hAG8sbRhUKFCAfjzx7TXmJxGgkWZEnvuoNebnhe1asCl/?app=fbl>
12. Право в умовах війни. <https://law-in-war.org/shho-take-polityka-lingvocydu-ta-yak-vona-realizovuyetsya-na-okupovanyh-terytoriyah/>

**КОМП'ЮТЕРНИЙ СЛЕНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕМОЦІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ
У ТЕКСТОВІЙ ОНЛАЙН-КОМУНІКАЦІЇ****COMPUTER SLANG AS A TOOL FOR EMOTIONAL ADAPTATION
IN TEXT-BASED ONLINE COMMUNICATION****Пономарьова Л.В.,***orcid.org/0000-0001-9367-5645**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови та слов'янської філології**Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»***Складчикова Є.В.,***orcid.org/0009-0000-7442-7419**магістрантка соціально-гуманітарного факультету**Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»*

Дослідження присвячене вивченню комп'ютерного сленгу як засобу емоційної адаптації у текстовій онлайн-комунікації, зокрема його ролі у компенсації дефіциту невербальних сигналів. Актуальність теми зумовлена зростаючою значущістю цифрового спілкування, у якому емоційна складова часто втрачається через текстовий формат. Вивчення цього аспекту допомагає зрозуміти механізми адаптації мови до нових комунікативних умов, особливо у контексті глобалізації та міжкультурної взаємодії.

Метою дослідження є визначення функцій комп'ютерного сленгу, його емоційного спектру, а також аналіз взаємозв'язку між рівнем емоційного інтелекту мовців і характером використання сленгових одиниць. У роботі використано міждисциплінарний підхід, який охоплює лінгвістичний, соціологічний та когнітивно-психологічний аналізи.

Завдяки порівняльному аналізу комп'ютерного сленгу в українському, польському та російському цифровому середовищі було виявлено як спільні риси (інтернаціональність через англіцизми), так і локальні особливості. Мовні трансформації демонструють, як глобальні лексеми адаптуються до локальних культурних контекстів, зберігаючи свої семантичні функції.

Окрему увагу приділено функціям комп'ютерного сленгу: скорочення інформації, вираження емоційного посилу та соціальної ідентифікації. Сленгові одиниці виконують емоційну функцію, особливо у неформальних спільнотах, де емоційна експресія проявляється у використанні специфічної лексики.

Результати дослідження підкреслюють важливість емоційного інтелекту мовців у текстовій комунікації. Люди з високим емоційним інтелектом здатні краще адаптувати сленг до контексту, використовувати його для налагодження контакту та уникнення конфліктів. Натомість невдале застосування сленгу може спричинити комунікативні бар'єри.

Ключові слова: комп'ютерний сленг, цифрова комунікація, емоційний інтелект, інтернет-дискурс, глобалізація, цифрова культура.

The study focuses on the analysis of computer slang as a tool for emotional adaptation in text-based online communication, particularly its role in compensating for the lack of nonverbal signals. The relevance of the topic is driven by the increasing importance of digital interaction, where emotional components are often diminished in text-only formats. Exploring this aspect provides insights into how language adapts to new communicative conditions, especially in the context of globalization and intercultural interaction.

The aim of the research is to define the functions of computer slang, explore its emotional spectrum, and analyze the relationship between the emotional intelligence of speakers and their use of slang units. The study employs an interdisciplinary approach, encompassing linguistic, sociological, and cognitive-psychological analyses.

Through a comparative analysis of computer slang in Ukrainian, Polish, and Russian digital environments, both common features (internationalization through Anglicisms) and local peculiarities were identified. Linguistic transformations illustrate how global lexemes adapt to local cultural contexts while preserving their semantic functions.

Particular attention is given to the functions of computer slang, including information compression, emotional expression, and social identification. Slang units serve an emotional function, particularly within informal communities, where emotional expressiveness is manifested through specific lexicon.

The findings highlight the significance of speakers' emotional intelligence in text-based communication. Individuals with high emotional intelligence are better equipped to adapt slang to the context, use it to establish rapport, and avoid conflicts. Conversely, the misuse of slang can lead to communication barriers.

Key words: computer slang, digital communication, emotional intelligence, internet discourse, globalization, digital culture.

Постановка проблеми: В епоху сучасних цифрових технологій та глобальних комунікацій у всьому світі значного впливу набуває поява мовних систем, нових мовних явищ, зокрема комп'ютерного сленгу. Цьому сприяє поширення використання комп'ютерних технологій навіть на побутовому рівні, спілкування стає більш цифровізованим. Пласт лексики, що виник завдяки такому спілкуванню, відрізняється реаліями, що допомагають швидкому і точному вираженню думки у цифровому середовищі. А отже поява комп'ютерного сленгу, як і загального, є реакцією на суспільні та культурні трансформації, він виконує роль соціального маркера, дозволяючи мовцям ідентифікувати себе як частину певної групи. Єдине, чим комп'ютерний сленг відрізняється від загального, побутового є джерело походження і сфера використання.

Комп'ютерний сленг, що зародився у середовищі програмістів і технічних спеціалістів у середині XX століття разом із появою електронно обчислювальних машин, на початку свого існування носив суто вузькоспеціальний, професійний характер. Проте, з розвитком технічних можливостей і їхнім виходом на широкі верстви населення, комп'ютерний сленг став не тільки інструментом передачі інформації, але й важливим засобом вираження емоцій, ідентифікатором особистості у спільноті та засобом побудови міжособистісних зв'язків. Саме зростанням ролі емоційної складової у комунікації через онлайн-платформи, де відсутність вербалізації компенсується створенням власного прошарку лексики, зумовлена актуальність цього дослідження. Вивчення емоційної складової комп'ютерного сленгу дозволяє глибше зрозуміти механізми створення, адаптації та використання сленгових одиниць для передавання емоційних станів мовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Саме поняття «комп'ютерний сленг» у контексті розвитку мовного цифрового середовища різними дослідниками трактується по-різному. Так С. А. Мартос розглядає комп'ютерний сленг як лексичний аспект, він зазначає, що «комп'ютерний сленг – це сукупність неформальних, часто жаргонних лексичних одиниць, які виникають у середовищі користувачів комп'ютерів та Інтернету для позначення процесів, понять або явищ, пов'язаних із цифровими технологіями» [2]. З погляду функціонального підходу комп'ютерний сленг можна визначити як результат «лексичної креативності цифрових спільнот», він «використовується для спрощення комунікації, передачі технічних понять у неформальній формі

та створення групової ідентичності» [1, с. 15.]. Л. О. Ставицька підкреслює соціальну значущість цього явища. Вона зазначає, що «Комп'ютерний сленг – це соціолінгвістичний феномен, що відображає мовну поведінку певних соціальних груп у цифровому середовищі, де ключовими є принципи інформативності, ідентифікації та експресії» [3, с. 14]. Для нашого дослідження найбільш цікавою є думка І. І. Щура, який аналізує когнітивні й емоційні аспекти явища комп'ютерного сленгу. На його думку «Комп'ютерний сленг формується як засіб спрощення та кодування складних технічних понять у процесі комунікації між користувачами, він також виконує функцію емоційного регулювання в онлайн-дискурсі» [4, с. 5].

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення особливостей функціонування комп'ютерного сленгу у текстовій онлайн-комунікації та визначення його ролі у компенсації дефіциту невербальних сигналів через аналіз емоційного спектру сленгу та його залежності від емоційного інтелекту мовців.

Мета передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити поняття «комп'ютерний сленг» та його місце у системі мовних явищ;
- дослідити функції комп'ютерного сленгу, зокрема емоційної експресії, соціальної ідентифікації та ін;
- проаналізувати зв'язок між рівнем емоційного інтелекту мовців і використанням сленгових одиниць;
- здійснити порівняльний аналіз комп'ютерного сленгу в українському, польському та російському цифровому середовищі;
- виявити вплив глобалізації та міжкультурних чинників на формування комп'ютерного сленгу.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи погляди вчених, а також спираючись на власне бачення ми визначаємо поняття «комп'ютерний сленг», як *неформальну, креативну та динамічну частину лексики, що виникає в середовищі користувачів цифрових технологій і виконує функції спрощення, ідентифікації та емоційного регулювання в онлайн-дискурсі, при цьому тісно пов'язана з рівнем емоційного інтелекту мовців, який визначає здатність адаптувати мовні одиниці до контексту, виражати емоції та ефективно спілкуватись.*

А отже, для нашого дослідження цікавим є аналіз взаємозв'язку між рівнем емоційного інтелекту мовця та характером використання комп'ютерного сленгу.

Відсутність невербальних компонентів у комп'ютерно-опосередкованій комунікації,

таких як міміка, жести, інтонація та проксемика, є одним із ключових чинників виникнення непорозуміння у процесі онлайн-спілкування. Під час традиційної комунікації такі елементи виконують важливу функцію емпатичного та прагматичного уточнення, як-от для передачі емоційних відтінків або підтексту.

Згідно із дослідженнями Альберта Меграбіана [9] до 93% інформації у міжособистісній комунікації передається через невербальні засоби. Спілкування в інтернеті, що обмежується виключно вербальними сигналами, призводить до значного спрощення комунікативного контексту, що, в свою чергу, знижує здатність реципієнтів до інтерпретації емоційних та соціальних аспектів повідомлення. Наприклад, іронія, сарказм або гумор, які в усній мові супроводжуються інтонаційними й невербальними підказками, у текстовому форматі можуть бути сприйняті буквально, викликаючи комунікативні бар'єри або конфлікти.

На такі «інформаційні неточності» вказує і концепція теорії медіазалежності, яка пояснює, що комп'ютерно-опосередковані засоби спілкування мають нижчий рівень «інформаційної насиченості» [7].

Поряд з емодзі та емотиконами (наприклад, 😊 (радість) чи 😡 (гнів), паралінгвістичними засобами вираження інтонації (наприклад використання ВЕЛИКИХ літер) сленгові одиниці компенсують нестачу в інтернет-комунікації можливостей передачі емоційних станів, і допомагають уникнути комунікативних бар'єрів і конфліктів.

Треба зазначити, що навіть такі механізми не завжди ефективні, оскільки їхня інтерпретація залежить від культурного контексту, мовної компетентності та емоційного (кооперативного або конфронтаційного) стану співрозмовників. Як підкреслює Джозеф Вальтер [11] у своїй теорії соціальної присутності, знижена соціальна присутність у текстовій комунікації може призводити до відчуження, непорозуміння або навіть агресії, які часто посилюються через анонімність і асинхронність спілкування.

Про значення емоцій та їхній взаємозв'язок з мовою говорив Джеймс Пеннебейкер у своїй книзі "The Secret Life of Pronouns: What Our Words Say About Us" (Таємне життя займенників: Що наші слова говорять про нас). Він досліджував вплив вибору слів на емоційний стан, соціальні взаємодії та когнітивні процеси мовця. На його думку мова є важливим інструментом самовираження та емоційної регуляції. Через вибір слів можна зрозуміти, як людина сприймає власні емоції та події навколишнього світу

[10]. Аналізуючи дослідження можна дійти висновку, що вони підкріплюють нашу тезу про те, що комп'ютерний сленг може виконувати функції емоційного регулювання та соціальної ідентифікації. Д. Пеннебейкер доводить, що мова може допомогти зрозуміти емоційний стан, ступінь інтроверсії або екстраверсії мовця. А отже, його дослідження можна інтегрувати для аналізу текстів форумів, блогів, повідомлень у соціальних мережах.

Спираючись на моделі емоційного інтелекту, можна припустити, що люди, які краще розуміють власні емоції та емоції інших, здатні точніше використовувати мову, включно зі сленгом. [8]. У випадку з комп'ютерним сленгом люди з високим рівнем емоційного інтелекту мають значний корпус сленгових виразів. Вони здатні тонко відчувати емоційний стан співрозмовника, навіть у текстовій комунікації, частіше використовують сленг усвідомлено, з метою налагодження контакту чи демонстрації емпатії. На відміну від людей з високим рівнем емоційного інтелекту, особи з низьким емоційним інтелектом можуть використовувати сленг невдало, і таким чином провокувати непорозуміння.

З розвитком цифрових технологій, появою платформ для онлайн-спілкування та необхідністю адаптувати комунікацію до нових викликів, емоційна складова стає ключовою темою у дослідженнях вчених. Еволюція цієї концепції розвивалась від класичних вищезгаданих теорій невербального спілкування Альберта Меграбіана та медіазалежності Роберта Дафта і Річарда Ленджела, що поступово адаптувались до цифрового середовища Джозефом Вальтером та Лізою Фельдман Барретт, до сучасних досліджень, що зосереджені на взаємозв'язку між емоційним інтелектом та ефективністю комунікації у цифровому середовищі.

Так у 1996 році виходить робота Джозефа Вальтера «Комп'ютерно-опосередкована комунікація: безособова, міжособистісна та гіперособистісна взаємодія» (Computer-Mediated Communication: Impersonal, interpersonal, and hyperpersonal interaction), в якій автор наголошує, що текстова комунікація має знижену соціальну присутність і вимагає від мовців адаптації для компенсації емоційного дефіциту [11].

Однак вже у 2000 р.р. з'являються дослідження, які починають визначати здатність мовців адаптувати своє мовлення для ефективної комунікації у текстовому онлайн-середовищі. Зокрема, Ліза Фельдман Барретт у своїй роботі «Розв'язання парадоксу емоцій: категоризація та

переживання емоцій» констатує використання різних мовних засобів для передачі емоцій, включаючи емодзі, сленг і текстові скорочення [6].

Останніми роками важливу роль відіграють дослідження, пов'язані з використанням штучного інтелекту для аналізу емоцій у текстовій комунікації. Наприклад, А. Balahur у 2013р. досліджувала алгоритми машинного навчання для виявлення емоційних маркерів у текстах мережі Twitter, що дозволяє автоматично аналізувати емоційний контекст цифрової комунікації [5].

Сучасні дослідження підкреслюють, що використання сленгу, емодзі та інших лінгвістичних інструментів компенсує дефіцит невербальних сигналів, дозволяючи мовцям ефективніше виражати емоції та встановлювати соціальні зв'язки у цифровому середовищі.

Найбільш виразне втілення емоційна складова комп'ютерного сленгу знаходить у текстах геймерських діалогів, наприклад діалог, що може свідчити про низький рівень емоційного інтелекту: « – *Вибачайте, не встиг забрати аптечку. Здавалося, що встигну. – Та ти ж рак, а не гравець! Такі катки навіть у новачків не зливають*», або високий рівень емоційного інтелекту, наприклад: « – *Нарешті почала грати у той шутер, про який ти казав. Така імба, що я навіть затягнулася на всю ніч! – Радий, що ти оцінила. А з якою збробою ходила? Я тут якраз апнув свою прокачку*».

Аналіз комп'ютерного сленгу з погляду функціональної лінгвістики дозволяє виділити декілька ключових функцій, враховуючи не лише його лексичне, а й прагматичне значення.

Наприклад для підсилення емоційного посилу у відсутності невербальних засобів використовуються сленгові одиниці та вирази, що характеризуються лексичною ексклюзивністю. Під потреби створюються нові слова або адаптуються існуючі: «*Глупство. П'ятика і куріння вбивають. А процес навчання навпаки. Ото що ви пишете то відмазка чого не вчитися*» (<https://forum.lvivport.com/>). Комп'ютерний сленг також виконує функцію скорочення інформації або спрощення складних технічних понять, наприклад: «патч» (update), «баг» (bug), «креш» (crash). Часто сленг використовується як спосіб креативного самовираження або для створення грайливої атмосфери, наприклад: «*Profit – не пожрані щурами ніштяки і няшність у будь-який час доби*». (<https://lurkmore.media>).

Функція сленгу змінюється залежно від комунікативного контексту, лексика адаптується залежно від платформи, наприклад, у професійному чаті може використовуватись «апдейт», тоді як у неформальному – «обнова».

Одним із найважливіших аспектів адаптації онлайн-комунікації та наближення її до усного мовлення є емпатія – здатність розуміти та враховувати емоційний стан співрозмовника. Підбір слів з позитивним або негативним значенням, використання сленгу для демонстрації причетності до певної спільноти, індивідуалізація повідомлень через використання ексклюзивних сленгових одиниць – все це допомагає мовцю створити інструменти емоційної експресії у цифровому середовищі.

Використання сленгової лексики у професійних чатах (наприклад, серед програмістів, дизайнерів, тощо), крім технічної та комунікаційної, несе також і соціальну та емоційну функцію. Додавання до технічної термінології певних гумористичних або неформальних компонентів вносить емоційну складову, що є важливою навіть у контексті технічних дискусій, наприклад: «*Ця фіча ще сира, краще її зарелізити пізніше*». Використання розмовних конструкцій і неформальних виразів підкреслює неофіційний характер спілкування навіть у професійних чатах, наприклад, про бажання особи стати програмістом: «*А то що ви сидите за компом і дивитесь кінушки ще не значить що ви майбутній програмер*».

Оскільки комп'ютерний сленг активно інтегрує англіцизми, його можна вважати інтернаціональним явищем. Наприклад термін «патч» (від англ. «patch» – виправлення) звучить і використовується однаково у трьох слов'янських мовах, наприклад: «*Для оновлення програми необхідно завантажити останній патч з офіційного сайту*» (укр.); «*Aby naprawić wykryte błędy, deweloperzy wydali nową patch*» (пол.); «*Новый патч для игры добавляет несколько уровней и улучшает графику*» (рос.)

В той же час, деякі сленгові слова мають диференційовану локалізацію і набувають певних культурних відтінків, наприклад слово «cringe» в українську мову запозичується за допомогою транслітерації як «крінж» і зберігає своє значення (*відчувати сильний дискомфорт, сором чи збентеження*), використовується у подібному контексті, здебільшого, серед молоді та в інтернет-дискусії. Водночас у польській мові спостерігається процес семантичної реновації, як-от «żenada» (незручність), зберігає значення, але набуває локального культурного маркування. У російській мові аналогом «cringe» стає «запшвар», який має локальне походження і виступає прикладом лексичної субституції, має етнокультурний відтінок і частіше використовується в значенні соціального осуду або повної дискредитації особи.

Висновки. Отже, комп'ютерний сленг є не тільки лексичною інновацією, а й важливим інструментом емоційної адаптації усного мовлення до онлайн-комунікації, компенсуючи дефіцит невербальних сигналів у цифровому середовищі. Разом із емодзі, комп'ютерний сленг демонструє свою багатофункціональність і допомагає мовцям подолати обмеження текстового формату і адаптувати сленгові вирази до контексту, залежно від рівня емоційного інтелекту відправника та реципієнта. Він виступає заміником невербальних сигналів, як-от міміки, жестів, інтонації. Емоційний спектр комп'ютерного сленгу варіюється від позитивних до негативних проявів, залежно від комунікативного контексту.

Використання англіцизмів є спільною рисою, що об'єднує мовні спільноти в умовах глобалізації. А порівняльний аналіз українського, польського та російського комп'ютерного сленгу показує інтернаціональність цього явища, водночас підкреслюючи унікальні культурні особливості кожної мови.

Наше дослідження не є вичерпним і подальші розвідки можуть зосередитися на сленгу в інших цифрових спільнотах, таких як блоги чи соцмережі, а також на аналізі впливу соціальних факторів (вік, стать, професія) на використання сленгу, що дозволить глибше зрозуміти динаміку розвитку комп'ютерного сленгу та його роль у сучасній цифровій культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Груша Т. Підлітки. Підлітковий сленг. Як з ним боротися? Дитина. 2012. № 3. С. 15.
2. Мартос С.А. Молодіжний сленг як складова мови міста. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2004. № 632. № 42. С. 240–243.
3. Ставицька Л.О. Арго, жаргон, сленг. Київ: Часопис «Критика», 2005. 462 с.
4. Щур І.І. Український комп'ютерний сленг: формування і функціонування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 20 с.
5. Balahur A. Sentiment Analysis in Social Media Texts. Proceedings of the 4th Workshop on Computational Approaches to Subjectivity, Sentiment and Social Media Analysis. Atlanta, Georgia: Association for Computational Linguistics, 2013. P. 120–128.
6. Barrett L.F. Solving the emotion paradox: categorization and the experience of emotion. Personality and Social Psychology Review. 2006. Vol. 10, No. 1. P. 20–46. DOI: 10.1207/s15327957pspr1001_2. PMID: 16430327.
7. Daft R.L., Lengel R.H. Information Richness: A New Approach to Managerial Behavior and Organization Design. Organizational Science. 1986. Vol. 32, No. 5. P. 554–571.
8. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books, 1995. 352 p.
9. Mehrabian A. Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes. Belmont, CA: Wadsworth, 1971. 149 p.
10. Pennebaker J.W. The Secret Life of Pronouns: What Our Words Say About Us. New York: Bloomsbury Press, 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/278400962_The_Secret_Life_of_Pronouns_What_Our_Words_Say_About_Us (дата звернення: 01.12.2024).
11. Walther J.B. Computer-Mediated Communication: Impersonal, Interpersonal, and Hyperpersonal Interaction. Communication Research. 1996. Vol. 23, No. 1. P. 3–43. DOI: 10.1177/009365096023001001.

**ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ В ЛИСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ДО МАТЕРІ:
ТИПОЛОГІЯ Й ФУНКЦІЇ****HOMOGENEOUS SENTENCE MEMBERS IN LESYA UKRAINKA'S LETTERS
TO HER MOTHER: TYPOLOGY AND FUNCTIONS**

Сабліна С.В.,

orcid.org/0000-0001-7040-6258

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Запорізького національного університету

У статті на матеріалі листів Лесі Українки до матері встановлено специфіку формального ускладнення речення однорідними членами й виявлено особливості авторської селекції цих ускладнювальних елементів. Листи Лесі Українки до матері показові в двох аспектах: вони специфічні в тому плані, що дописувачка не стільки оповідає новини, як перепрошує і виправдовується, розмірковує, планує, звітує матері. Водночас тексти листів Лесі Українки до мами – концентрація позитивної експресії. Така почуттєва контраверсія урівноважена різнотипними засобами, серед яких синтаксична однорідність, яка дозволяє вербалізувати властиву Лесі Українці самоіронію, дати характеристику її оточенню, переповісти життєві новини й деталізувати плани на майбутнє.

Специфіка синтаксичної однорідності в епістолярії дописувачки виявлена частотністю вживання й функціями тих чи тих членів речення для вираження однакової ситуації, реальності та її ознак. Описуваний у листах Лесі Українки до матері динамізм буденного життя найчастіше вербалізовано однорідними присудками, які становлять більш ніж половину від усіх випадків уживання синтаксичної однорідності, що свідчить не тільки про вибір Лесі Українки, але й про комунікативно-прагматичну силу присудків, які здебільшого самостійно реалізують різні типи інтенцій авторки. Типовим рядом однорідності присудків у листах є двокомпонентний зі сполучниковим єднальним (сполучник і) чи приєднувальним (сполучник та й) зв'язком.

Порівняно меншою прагматичною силою позначені однорідні підмети, які дописувачка вживає з метою актуалізації й деталізації подій довкола неї. Не вирізняються суттєвою прагматичною варіантністю однорідні додатки, адже смислова деталізація й розширення інформації про об'єкт – домінантна функція цього типу однорідності.

У листах Лесі Українки до матері типовою є двокомпонентна однорідність без узагальнювального слова, однак зрідка трапляються показово розширені ряди однорідних членів, які втілюють інтенцію деталізації. Речення з однорідністю представлені паритетно з іншими ускладнювальними елементами, які трапляються в описах чи проханнях адресантки, або у рефлексіях-роздумах про ті чи ті події.

Ключові слова: однорідні члени речення, однорідні присудки, сполучник, функція, епістолярій.

The article, based on Lesya Ukrainka's letters to her mother, establishes the specifics of formal sentence complication by homogeneous members and reveals the peculiarities of the author's selection of these complicating elements. Lesya Ukrainka's letters to her mother are indicative in two aspects: rather than merely conveying news, the writer often apologizes, justifies herself, reflects, plans, and reports. At the same time, her letters are characterized by a strong focus on positive expression. This emotional controversy is balanced through various means, including syntactic homogeneity, which enables Lesya Ukrainka to express self-irony, describe her surroundings, share news, and outline future plans.

The specifics of syntactic homogeneity in the writer's epistolary are revealed by the frequency of use and the functions of certain sentence members to describe the same situations and features of reality. The dynamism of everyday life in Lesya Ukrainka's letters is most often conveyed through homogeneous predicates, which constitute more than half of all instances of syntactic homogeneity. This reflects not only her stylistic choice but also the communicative and pragmatic power of predicates in realizing various authorial intentions. Homogeneity in predicates typically involves two components, often connected by coordinating conjunctions (conjunction "and") or joining (conjunction "and also") connection.

Homogeneous subjects, which are used by the speaker to update and detail the events around her, have a relatively lower pragmatic force. Homogeneous appositives lack significant pragmatic variation, as their primary function is to provide semantic detailing and expand information about the object.

In Lesya Ukrainka's letters to her mother, two-component homogeneity without a generalizing word is typical, but occasionally there are demonstratively extended series of homogeneous members that embody the intention of detail.

In the analyzed Lesya Ukrainka's letters sentences with homogeneity are presented in parity with other complicating elements that occur in the addressee's descriptions or requests, or in her reflections on certain events.

Key words: homogeneous elements, homogeneous predicates, conjunction, function, epistolary style.

Постановка проблеми. Граматика в цілому й синтаксис сучасної української мови, зокрема й літературної її форми, на сьогодні серед тих царин лінгвістики, які докладно описані: вироблені різноаспектні підходи до стратифікації

різнорівневого граматичного матеріалу, увідповіднені з аспектами докладні типологічні схеми синтаксичних одиниць, узвичаєно термінологію, розроблено методику викладання синтаксису в школі. Утім чим глибше занурюємося у деталі

синтаксичної будови нашої мови, тим більше виникає дрібніших питань власне граматичних, методологічних, термінологічних, які українська граматики тільки ставить і потроху розв'язує.

Якщо зважати не тільки на підруничкову літературу з синтаксису, а й на монографічні описи синтаксичної будови української мови, то впадає в око той факт, що найменш деталізованим залишається все ж синтаксис ускладненого речення. І, напевно, не випадково, адже узвичаєний погляд на ускладнене речення як різновид простого, волею комуніканта доповненого різнотипними елементами, такими як звертання, відокремлення, однорідність, іншими, хоч у більшості посібників і зводиться до механістичності, але в цілому дозволяє пояснити прагматику й механізми створення таких речень. А тому такий підхід виправданий аспектологічно, методологічно й методично.

Тим часом прагматично-формальне об'єднання у межах простого ускладненого речення елементів із різними типами, формами й засобами зв'язку видається все ж надто механічним і потребує для початку опису різностильового матеріалу а тоді й глибшої деталізації осібних чи типових особливостей ускладнювальних елементів, що дозволить деталізувати й розширити або звужити наявну таксономію ускладненого речення в українській мові.

Серед тих питань, які потребують деталізації матеріалами, описами й лінгвістичними дискусіями вбачаємо такі:

- однорідність vs неоднорідність присудків;
- засіб зв'язку однорідних членів і визнання у шкільному курсі української мови сурядних словосполучень;
- чітке розмежування вокативних речень і звертань;
- розмежування ускладнення й підрядності зі сполучником *як*;
- термінологічні питання, наприклад, який усе ж термін на позначення ускладненого кількома елементами речення? Як термінологізувати такі синтаксичні одиниці: *Замість куті був якийсь особливий пудінг (либонь, теж обрядовий), обложений букетами фіялок* [7, с. 443]? Кількокомпонентні, поліускладнені, ускладнено-ускладнені речення? Бо натепер прийнятного терміну немає, а речення, як доводять зокрема й наші спостереження, таки частовживані в різних стилях української мови.

Це тільки невеликий перелік питань деталізації ускладненого речення, для розв'язання яких доведеться докладати зусиль і синтаксистам і методистам.

Отже, вважаємо ідентифікацію через опис типових та індивідуальних авторських виявів синтаксичних прецедентів ускладнення актуальним завданням сучасної граматики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здебільшого пояснення ускладнювальних компонентів у межах речення покладається на семантико-синтаксичні критерії виділення й розмежування: «Поняття «просте ускладнене речення» охоплює лексико-семантичні, синтаксичні й стилістично-функціональні конструкції кількох типів: речення з однорідними членами; речення з відокремленими другорядними членами; речення із синтаксично ізольованими частинами – вставними чи вставленими словами, сполученнями слів або реченнями; речення зі звертаннями. Просте ускладнене речення посідає серединне (проміжне) місце між простим елементарним реченням і складним реченням двоелементної синтаксичної будови» [1, с. 190]. Суголосний із таким підходом до ідентифікації ускладненого речення й інший відомий граматист: «Ускладнене речення не є самостійною синтаксичною одиницею. За структурою воно виступає простим реченням. Сам характер ускладнення може бути різноманітним. У сучасній українській мові наявні такі семантико-синтаксичні моделі ускладнення речення: 1) відокремлені члени (напівпредикативні конструкції); однорідні члени, звертання, вставні та вставлені слова або конструкції, опосередковані другорядні члени» [2, с. 79]. Тобто при виявленні специфіки будь-якого ускладнювального компонента головним є семантико-синтаксичний критерій. Він же очікуваний і при встановленні однорідності головних і другорядних членів речення.

Дещо інакшу інтерпретацію (поліпредикатну) однорідних членів речення подано у Ю. І. Кисленка, яка «дозволяє з єдиних системних позицій проаналізувати можливі варіанти актуалізації та інтерпретації однорідних членів у межах окремого повідомлення» [3, с. 226].

Але який би підхід не використовувано при аналізованні синтаксичного явища однорідності вихідним буде інтенція комуніканта «який, з одного боку, використовує типові, стереотипні висловлення, з іншого – кожного разу нові, найадекватніші для конкретної ситуації мовлення. Зокрема, однорідністю створюється своєрідна логічна й емоційна сутність речення, а на цій основі й така ж його стилістична, функційна неповторність, індивідуальність, що ніколи не буває адекватною із стилістикою речень усіх інших структурних різновидів» [4, с. 101].

Гадаємо, лінгвостилістичний (прагматичний) аспект у поєднанні з семантико-синтаксичним підходом до інтерпретації синтаксичної однорідності цілком актуальний і виправданий, особливо в тих випадках, коли матеріалом аналізу слугують тексти різних стилів та авторів.

Метою дослідження є встановлення специфіки формального ускладнення речення однорідними членами в листах Лесі Українки й виявлення особливостей авторської селекції цих ускладнювальних елементів.

Завданнями цього дослідження були такі: 1) типологізувати з огляду на формальні критерії ідентифікації структурні вияви речень, ускладнених однорідністю; 2) визначити підстави ускладнення речень синтаксичною однорідністю й виявити їх функції в листах Лесі Українки.

Матеріалом дослідження слугували листи Лесі Українки до матері не випадково. Серед причин звернення до епістолярію письменниці було те, що: 1) саме епістолярні тексти упродовж XIX – поч. XX були одночасно з художніми й публіцистичними творами тими прецедентними текстами, у яких на основі народнорозмовних зразків формувалася різнорівнева літературна норма української мови; 2) художні твори Лесі Українки свого часу були зразковими у плані літературності й стилістичної поміркованості, а вжиті мовні засоби мали тенденцію стати узуальними. Переконаємося, що такими ж були і її листи до різних адресатів; 3) у листах до матері Леся Українка максимально відверта й усвідомлено чи підсвідомо вербалізує стереотипи власного світобачення. Загалом український письменницький епістолярій залишається невиправдано малодослідженим, а тим часом насамперед приватні листи є вербальним втіленням індивідуальності.

Виклад основного матеріалу. Приватні листи, напевно, найбільш відверті, неприховані й «оголені» щодо почуттів тексти, і в цьому їхня унікальність. А коли зважати, що йдеться про побутове листування з рідними, то й поготів. Адже зазвичай такі листи писали без підтексту й внутрішнього стилістично-правописного цензурування. Тому ужиті мовні засоби в приватних листах тим більш показові й часом доказові, коли йдеться про виявлення ідіолекту персоналії чи й встановлення її психотипу.

Листи Лесі Українки до матері показові в двох аспектах. Вони діалого-монологічні в тому плані, що дописувачка не стільки оповідає новини, як перепрошує і виправдовується, розмірковує, планує, звітує матері: *Люба мамочко! От уже, здається, два тижні, як я не писала тобі, і сама не*

знаю, як се так вийшло, се все той нещасний замір написати «основательного» листа! та от і знов пишу неосновательного [7, с. 63]; *Люба мамочко! Недавно писала тобі і знов пишу, се вже revanche за довге мовчання. Прости, на сей раз лист буде «діловий»* [6, с. 66]; *Люба мамочко! Відповідаю тобі, яко упрáвнений делегат чесної республіки* [6, с. 111]; *Люба мамочко! Далебі, всі дні погубила і не знаю, чи давно писала тобі чи недавно, чи то ти вже сердишся на мене, чи ні* [6, с. 147]. Водночас тексти листів Лесі Українки до матери – концентрація позитивної експресії: показово, що всі дописи Лесі Українка неодмінно починає звертанням *Люба мамочко!*, рідше – *Мамочко-голубочко!* Дописувачка іронізує з різних приводів, сумує чи радіє, тобто звіряє свої почуття у листах до найближчої людини. Тексти більшості листів вербалізують почуття вдячності й безумовної любові дорослої дитини до матери. А тому така любов часом ховається за іронією щодо себе чи буденних, часто сумних і тривожних, життєвих ситуацій. Загалом дотепна самоіронія – ознака усіх листів Лесі Українки.

Показово те, що така почуттєва контраверсія урівноважена різнотипними засобами, серед яких синтаксична однорідність, яка дозволяє вербалізувати властиву Лесі Українці самоіронію, дати характеристику її оточенню, переповісти життєві новини й деталізувати плани на майбутнє.

Специфіка синтаксичної однорідності в епістолярії дописувачки виявлена насамперед у частотності вживання й функціях тих чи тих членів речення для вираження однакової ситуації, реалії та її ознак.

Описуваний у листах Лесі Українки до матері динамізм буденного життя часто вербалізовано однорідними присудками: *Се вже боги розсердились та й напустили якогось білого туману. Сьогодні отримаю другу пробну карточку у Орлова і пришлю тобі вкупі з «Іфігенією»* [7, с. 105]; *Чому не відсилає назад п'єси і не озивається?* [7, с. 116]; *Заньковецька страшенно напалась на Бал[евича] за його «присуд» і спорилась з ним мало не до істеріки* [7, с. 142]; *Всі наші тобі кланяються і цілують* [7, с. 318]; *Тільки ж «Троянда» за такий довгий час може зов'янути і засохнути* [12, с. 61]; *Тепер все втишилось і владилося, і я засіла за кореспонденцію* [7, с. 77]; *В Софії тепле пальто висіло у мене даремне і тільки порошу набіралося* [7, с. 62]. Типовим рядом однорідності присудків у листах є двокомпонентний зі сполучниковим єднальним (сполучник *і*) чи приєднувальним (сполучник *та й*) зв'язком.

Характеристично-іронічна інтенція часто підштовхує дописувачку до утворення двокомпонентного ряду однорідності з другим неологізмом-присудком, маркованим лапками: *Біля нас на хорах стояв Павло Комарові Циганков (кна-кни, що були торік в Одесі) і теж «ентузіазмовались»* [6, с. 102]; *Тігри (Микось і Оксана) зробились настоящими «жёрчками», сьогодні докінчили остатні вишині, кінчають полунички і починають порички та маліну. Живемо, купаємось, печемось, щодня однаково* [6, с. 147]. Це частотний прийом у художньому мовленні, де типово «інтуїтивно чи свідомо добирати чи самостійно утворювати засіб, найбагатший у плані мовної естетики, економний і зручний у вживанні» [4, с. 98]. Попри безсумнівну унікальність таких виявів однорідності, у листах Лесі Українки вони завжди вербалізують Лесину іронічність та одночасно виокремлюють і деталізують перебіг події. А, отже, прагматично є двоплановими.

Одим із промовистих прийомів у листах Лесі Українки, хоч і нечастотних, є парцеляція однорідних присудків: *Кна-кна бідна «совівається»*. *Кна-кна нічого не робить і не улітить, а тільки читає, та спить, та допізна над морем сидить укупі зо мною* [7, с. 147]. Парцельоване узагальнювальне слово-неологізм до розташованого в наступному реченні однорідного ряду присудків – виразний маркер структури із прагматичним двоплановим типом і маркувальною(смыслеутворювальною) функцією розташування значимої для дописувачки інформації в парцеляті [5, с. 131].

Загалом вияв динаміки й перебігу повсякденного життя в листах Лесі Українки вербалізовано однорідними простими присудками: *Нога моя поправляється, уночі ніколи не болить та і вдень гаразд мається* [6, с. 148]; *Саня квітанцію послала і мені гроші сплатила (5 р.)* [6, с. 261]; *Вона не зважається писати тобі про се сама і просить мене* [6, с. 274]. Часто це дієслова розмовно-побутої сфери із виправданою інтенцією переповідності або деталізації.

Примітний той факт, що принаймні в аналізованих листах Леся Українка тяжіє до використання двокомпонентних рядів присудків із єднальним сполучниковим типом зв'язку, а перевагу віддає сполучнику *і*. Хоч трапляються й трикомпонентні ряди й нагромадження присудків, поєднаних або змішаним, або різнотипним сполучниковим зв'язком: *Ходять до нього в гості болгаре і один росіянин, розповідають йому різні теперешні справи, одвідують його* [6, с. 303]; *Пуцик в антрактах між ученням і гойдалкою теж варить і господарить*. [6, с. 112]; *Старий Ков[алевський] дуже*

зажурений, аж мов трохи непритомний, і ще гірше якось постарів і осунувся [6, с. 99] *Дядина і Рада зостріли мене тут на вокзалі з дівчиною болгаркою і повезли до себе* [6, с. 302–303].

Якщо зважати на кількісне представлення й пріоритетне вживання однорідних членів речення дописувачкою, то мусимо визнати, що однорідні присудки становлять більш ніж половину від усіх випадків уживання синтаксичної однорідності, що свідчить не тільки про вибір Лесі Українки, але й про комунікативно-прагматичну силу присудків, які здебільшого самостійно реалізують різні типи інтенцій авторки. Про це, до речі, свідчить і факт розташування однорідних присудків зазвичай у кінці ускладненого речення.

Порівняно меншою прагматичною силою позначені однорідні підмети, які дописувачка вживає з метою актуалізації й деталізації подій довкола неї: *Всюди панують матроськії костюми, віяла, зонтики, содова вода і морозжене, прикацики в магазинах стоять з пальмовими віяльцями* [6, с. 77]. Типовими є парні вживання підметів і присудків, що створює внутрішньореченнєву гармонію: *Тепер у мене ще всі почуття і думки під сурдиною грають, ледве прокидаються* [7, с. 44].

Не вирізняються суттєвою прагматичною варіантністю однорідні додатки, адже смислова деталізація й розширення інформації про об'єкт – домінантна функція цього типу однорідності: *Та все це залежить від погоди, від стану здоров'я і т. п. причин*. [7, с. 94]; *С[ергій] К[остянтинович] передавав багато привітів і поклонів тобі і всім нашим* [7, с. 273]; *Бачила я в Петерб[урзі] подружжя Славинських, подружжя Кістяківських, Карташевських, Френкелів, Цвітковського з синами та онуками, Пупіна, Сластіона і його компанію (Фотю там же, звичайне), цілий кружок літераторів і Струве «во главе», безліч медічок і всяку «учащуюся молодежь»* [12, с. 275]; *Твої листи і «повістку» на 10 р. ми отримали сьогодні* [6, с. 272]. Однорідні додатки трапляються в кожному другому листі Лесі Українки до матері у фінальних прощальних частинах епістол, де йдеться про рідних вельми великої родини: *Цілую тебе, папу, кна-кну і малих* [6, с. 214]; *Цілую тебе міцно, і щучиків теж, і папу* [6, с. 280]; *Цілую міцно тебе, Оксану і Юрка* [7, с. 48]; *Цілую міцно тебе, папу і всіх* [7, с. 232]; *Спасибі Оксаночці, Микосеві і Дорі за листи!* [6, с. 279].

Однорідні означення й обставини як ускладнювачі елементарного речення позначені експресивністю, втіленою антонімічним представленням

ням поєднаних в однорідний ряд компонентів: *Тут остатніми часами переходили дощі, але не затяжні, а так громові, – година-дві, і знов ясне небо* [6, с. 146]; *Хата у Міші не дуже велика (4 кімнати) і трохи занизька, але тепла і гарненька* [7, с. 276]; *Здоров'я моє то ліпше, то знов поганенько* [7, с. 125].

Висловимо наші спостереження й щодо кількісного представлення однорідності. У листах Лесі Українки до матері типовою є двокомпонентна однорідність без узагальнювального слова, однак зрідка трапляються показово розширені ряди однорідних членів, які втілюють інтенцію деталізації: *Бачила музеї, з'їздила Петербург вздовж і впоперек, на зовицях, на конках і на «вейках» (селяни-єсти, що приїждять на масницю возити гуляючих петербуржців)* [7, с. 275]; *Ратували ж сю «молоду українську силу» тільки німці, кацапи та ляхи, і, спасибі їм, добре ратували* [7, с. 95]. Або ж вербалізують почуття ніжності й голубливості: *Пуца, Уксуса і Дрозда а надто Кахоточку-голубочку, татаренятко любеє моє, щиро цілую, і пригортаю, і ще бахчисарайську знову сумку обіцяю* [6, с. 146].

Нечасті й узагальнювальні слова при однорідних членах речення. Усі вони є препозитивними щодо однорідного ряду: *Книжок Толстого ми послали 6: «Анна Кар[еніна]» (3 т.), «Детство и Отр[очество]» (чі «Юность» – не пам'ятаю) 1 т., давні рассказы («Казак» тощо) 1 т. і «Последние произв[едения]» 1 т.* [6, с. 279];

Живу я так собі, як і перше: не дуже добре, не дуже погано [6, с. 70]; *Пуц вчиться дуже ретельно, не забуваючи при тім і моїх уроків: історії та німецької мови* [6, с. 235].

У листах Лесі Українки до матері речення з однорідністю представлені паритетно з іншими ускладнювальними елементами. Але дуже часто дописувачка уживає однорідність у комбінації з іншими ускладнювальними компонентами, утворюючи поліускладнені речення: *Катюша – добра дитинка! – не пустила мене з хати в день урагану і запросила обідати* [7, с. 106]; *Подякуй від мене Лисенків, Старицьких і товариство за сей милий мені вираз уваги далекому, в горах загубленому авторові* [7, с. 64]. Здебільшого такі речення трапляються в описах чи проханнях адресантки, або у рефлексіях-роздумах про ті чи ті події.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, однорідність членів речення у листах Лесі Українки до матері представлена здебільшого парами однорідних присудків без узагальнювального слова із єднальним сполучниковим типом зв'язку (найбільш уживаний сполучник *і*). Комунікативно-прагматична сила таких однорідних присудків цілком очевидна в реалізації Лесиної іронічності й деталізують перебіг її життєвих подій.

Перспективним вважаємо дослідження інших ускладнювальних елементів, зокрема виявлення специфіки поліускладнених речень, властивих епістолярію Лесі Українки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудик П.С., Прокопчук Л.В. Синтаксис української мови. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 380 с.
2. Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект. Masarykova univerzita. Brno, 2013. 225 с.
3. Кисленко Ю.І. Поліпредикатна інтерпретація однорідних членів речення. URL: http://iai.dn.ua/public/JournalAI_2002_4/Razdel2/14_Kislenko.pdf (дата звернення: 21.10.2024)
4. Кульбабська О.В. Однорідні члени речення як засіб інтерпретації художнього світу. *Science and Education a New Dimension: Philology*. Vol. 4, 2013. С.98-103.
5. Петрів Х. Парцеляція як прийом експресивного синтаксису в системі ідіостилю Оксани Пахльовської. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. Вип. 2. С.126-133.
6. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 11. Листи. 1876–1896 / ред. С. Кочерга; передм. В. Агеєва; упоряд. В. Прокіп (Савчук); комент. В. Прокіп (Савчук), В. Агеєва. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 600 с.
7. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 12. Листи. 1897–1901 / ред. С. Кочерга; передм. В. Агеєва; упоряд. В. Прокіп (Савчук); комент. В. Прокіп (Савчук), В. Агеєва. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 608 с.

**ЩОДЕННИКОВИЙ ДИСКУРС ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА:
ІНТЕНЦІЙНИЙ ОБШИР І СИНТАКСУВАННЯ****OLEXANDR DOVZHENKO DIARY DISCOURSE:
INTENTIONAL SCOPE AND SYNTAXING****Шабат-Савка С.Т.,***orcid.org/0000-0002-2658-5567**доктор філологічних наук, професор,**завідувач кафедри сучасної української мови**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У науковій розвідці проаналізовано щоденник як окрему дискурсивно-жанрову форму епістолярного стилю української мови, що має історико-культурну та естетичну цінність, репрезентує психоментальний простір мовної особистості, спектр емоційно насажених суб'єктивно-авторських інтенцій, формує багатогранність письменницького ідіостилу. З оперттям на просторово-часовий континуум «Щоденника» Олександра Довженка, що його представлено в п'ятому томі п'ятитомного видання творів письменника (1985 р.), досліджено присутні жанрові ознаки й тематично-змістове наповнення щоденника, обстежено тяглість наукових пошуків щодо його лінгвістичної природи. З оперттям на багатий ілюстративний матеріал обґрунтовано думку про амбівалентний характер щоденника Олександра Довженка – знакової постаті України ХХ ст.

Серед синтаксичних маркерів, що увиразнюють інтенційний діапазон щоденникового дискурсу Олександра Довженка, проаналізовано двоскладні речення як маркери домінантних для епістолярної комунікації я-інтенцій; схарактеризовано типологічні вияви категорії односкладності, зокрема означено- та неозначено-особові конструкції, безособові та інфінітивні висловлення, що відображають індивідуально-авторську картину світу, експлікують емотивно-аксіологічні, спонукальні та оптативні інтенції; визначено роль односкладних номінативних речень у контексті вербалізації інтенцій інформування. На багатому ілюстративному матеріалі досліджено питальні конструкції, афористичні висловлення та парцельовані комунікати, які слугують синтаксичними експресемами у щоденнику Олександра Довженка, виражають інтенції естетичності, виявляючи домінантні ознаки епістолярного мовостилу письменника.

Серед присутніх ознак щоденникового дискурсу Олександра Довженка визначено: хронологічність як визначальний маркер жанрової диференціації щоденника; поліінтенційність щоденника, його різновекторність та амбівалентність у реалізації, з одного боку, соціокультурного простору української історії ХХ ст., з іншого – у передаванні суб'єктивного плану індивідуальних одкровень автора; багатство синтаксичних засобів, що оприявнюють інтенційний обшир людської комунікації, увиразнюють експлікацію та взаємодію художнього, публіцистичного та розмовного стилів, індивідуалізують письменницький ідіостиль.

Ключові слова: епістолярний стиль / дискурс, щоденник, щоденниковий дискурс, хронологічність, комунікативна інтенція, інтенційність, двоскладні та односкладні речення, фігурально-риторичні конструкції синтаксису, ідіостиль, Олександр Довженко.

The article analyses the writer's diary as a separate discursive and genre form of the Ukrainian language epistolary style, which has national, historical, ethnocultural and aesthetic value for the native speaker having a Ukrainian linguistic mentality. The study reveals the psychomental space of the linguistic personality, its deeply personal, emotionally charged layer of subjective intentions. It is a substantive marker of the multifaceted writer's idiomatic writing style. Based on the spatial and temporal continuum of Olexandr Dovzhenko's Diary, presented in the fifth volume of the five-volume edition of the writer's works (1985), this paper investigates the essential genre features of the diary (its subjectivity, chronology, sequence, clarity of dates, dialogue, individualisation of statements, fragmentation), its thematic content, the scientific research continuity of the diary's linguistic nature. The author substantiates the idea of the ambivalent nature of Olexandr Dovzhenko's diary discourse, a significant figure of twentieth-century Ukraine.

Among the syntactic markers that emphasise the intentional range of Olexandr Dovzhenko's diary discourse, the article analyses two-part sentences as markers of the dominant I-intentions in epistolary communication. The author focuses on the typological manifestations of the monosyllabic nature of the writing, in particular, definite and indefinite personal constructions, impersonal and infinitive expressions that reflect the individual author's worldview, implement the emotive and axiological intentions of the linguistic personality, the range of motivational and optative intentions. The study displays the role of monosyllabic nominal sentences in verbalising intentions of informing and the existence of human existence. Drawing on the rich illustrative material, the author examines interrogative constructions, aphoristic statements and partial communication patterns that serve as syntactic expressions in Olexandr Dovzhenko's diary discourse, revealing the aesthetic intentions and highlighting the dominant features of the writer's epistolary language.

The essential features of Olexandr Dovzhenko's diary discourse include the following elements: chronological and documentary accuracy of time and place as essential markers of genre differentiation of the diary; polyintentionality of the writer's diary, its multi-vector and ambivalence in the realisation of the socio-cultural space of Ukrainian history of the twentieth century, on the one hand, and in conveying the subjective plan of individual revelations, on the other hand. The richness of syntactic means that verbalise the intentional scope of human communication, emphasise the explication of the interaction between artistic, journalistic and colloquial styles, and individualise the writer's idiomaticity.

Key words: epistolary style/discourse, diary, diary discourse, author, chronological patterns, communicative intention, intentionality, poly- and monosyllabic sentences, figurative and rhetorical syntactic constructions, idiomaticity, Olexandr Dovzhenko.

Постановка проблеми. Лінгвопрагматичний контекст сучасних наукових студій детермінує з'яву низки мовознавчих праць, спрямованих на виокремлення різножанрових форм і реєстрів текстової та уснорозмовної комунікації, на вивчення способів і засобів вербалізації інтенцій з опертям на основні субстанції комунікативного процесу, зокрема – мовця, автора висловлення, письменника. Епістолярний дискурс належить до одного зі стилів української мови, до її писемного реєстру, що оприявнює спектр інтенційних потреб мовної особистості в листах, щоденниках, мемуарах, записниках і відображає лінгвоментальність мовця, його стратегійні орієнтири на діалог з адресатом / адресатами мовлення. В цьому контексті вирізняється щоденник як жанр епістолярного стилю, писемний реєстр автокомунікації, різновид «мемуарних записів (сповідей), що ведуться у хронологічній послідовності щоденно чи з певною періодичністю, синхронно подіям життя автора, про важливі з його погляду побачені, почуті та внутрішньо пережиті події, які щойно сталися, свідком та учасником яких він був, які спонукають його (автора) до роздумів, переоцінки істин, виступають формою самопізнання та репрезентацією досвіду» [3, с. 130].

Епістолярний реєстр щоденника потребує ретельного аналізу з огляду на актуалізацію антропних концепцій вітчизняного мовознавства, на перехід від статичного аналізу мови до її динамічного розгортання в процесі комунікації, на лінгвосинергійне витлумачення різнорівневих мовних одиниць, що вияскравлюють світогляд елітарної творчої особистості, вербалізують світ її емоцій, оцінок, інтенцій.

Самопрезентація індивідуально-авторської картини світу багатогранно представлена в «Щоденнику» Олександра Довженка – відомого українського письменника, публіциста, режисера, новатора вітчизняного кінематографа, знакової постаті соціокультурного простору України ХХ ст. Просторово-часовий континуум «Щоденника» охоплює життєві та творчі події 1941–1956 рр. і дає змогу читачеві зануритися у внутрішній світ митця, його сокровенні думки, творчі плани, емоційні переживання. Вивчення щоденникового дискурсу письменника як непересічного представника національної культури заторкує актуальні питання, які мають стосунок до письменницького ідіостилу / ідіолекту, індивідуально-авторської картини світу, мовного портрета та почерку автора, що, в ракурсі антропоцентричних тенденцій лінгвістики сьогодення, потверджує своєчасність нашої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Щоденник як епістолярний жанр досліджують здавна (Ф. Бацевич, С. Богдан, С. Єрмоленко, К. Ленець, Л. Мацько, Ю. Невська, О. Оніщенко, І. Погребняк, Т. Радзівська, М. Степаненко та ін.). Вітчизняні вчені аналізують жанрово-стильові ознаки щоденника, його функційну роль та комунікативне спрямування, обстежують мовні одиниці, що дають змогу декодувати мовну естетику щоденникового дискурсу, представити епістолярний ідіолект письменника як індивідуально-авторську систему.

За спостереженнями багатьох учених, письменницький щоденник належить до епістолярного стилю (О. Бибик, Л. Дейна, Л. Мацько, С. Шевель та ін.). Йому властиві хронологічність, фактологічність, суб'єктність, діалогічність, фрагментарність, індивідуалізація висловлення. Власне, це ті диференційні ознаки, за якими можна схарактеризувати і лист як один із жанрів епістолярію. На думку М. Коцюбинської, «щоденник – як і лист – це теперішній час, спогади – ретроспекція, та разом вони творять ту хистку паперову кладочку, перекинену з минулого в майбутнє, яка вабить нас можливістю якось дістатися на той бік, пережити й зрозуміти той час, який з погляду сьогодення вже неминуче залишається для нас невідомою країною» [6, с. 120]. За спостереженнями Н. Стахнюк, «щоденники, мемуари, біографії / автобіографії відображають не лише суспільно-політичні та культурно-естетичні події епохи, а й прагнуть заглянути в середину цих явищ, здетермінувати, увиразнити їхні особливі риси» [12, с. 97].

Щоденник – релевантний спосіб писемної фіксації думок, переживань і подій суб'єкта комунікації в певний момент часу, засіб рефлексії та діалогу автора із собою чи суспільством. Про діалогічну форму щоденника веде мову С. Шевель, зазначаючи, що щоденниковий дискурс «має актуалізований чи потенційний діалогічний характер функціонування і виступає елементом комунікативної діяльності мовців; результатом такої діяльності є вербальний продукт (зафіксований на письмі текст чи відносно завершений фрагмент мовлення)» [15, с. 128].

У мемуарних текстах, зокрема – у щоденниках, як зауважує М. Крупа, представлено «історичні виміри світогляду: характерні для певного часу переконання, принципи пізнання, ідеали й норми – синтез інтелектуального й емоційного настрою епохи» [7, с. 52]. Їх поділяють на два типи: «одні щоденники віддзеркалюють орієнтацію автора на опис подій дня, місяця, року тощо; інші – мірку-

вання, «потік свідомості», опис асоціацій тощо» [2, с. 167]. Саме таке розуміння щоденникового дискурсу вможливило постулювати думку про те, що «щоденникові записи Олександра Довженка констатують залежність душевного світу письменника від особистих, культурних, політичних подій, які формуються на широкому історичному тлі» [8, с. 53]. На нашу думку, в аспекті сучасних лінгвосинергетичних досліджень важливо проаналізувати письменницький щоденник як одну з форм самопрезентації авторських інтенцій у тексті.

Визначення раніше не розв'язаних частин загальної проблеми. Щоденник – один із жанрів епістолярного дискурсу, що дає змогу зрозуміти автора, його інтенції та прагнення крізь призму тексту і часопростору. Утім, попри тяглість традицій у дослідженні епістолярного стилю та його жанрових форм, існує низка актуальних та дискусійних питань, пов'язаних із місцем щоденника в генологічній системі, із методикою його аналізу, з визначенням функційної здатності тих або тих мовних засобів формувати релевантний континуум інтенцій мовця і самовираження авторського «Я». На жаль, і досі немає монографічних досліджень, які б увиразнювали епістолярний ідіолект Олександра Довженка як систему різномірних мовних одиниць, що їх свідомо відбирає автор для репрезентації своїх ідейно-естетичних задумів та широкого діапазону інтенцій. Вивчення художньої творчості О. Довженка крізь призму мовної реалізації образу автора видається надзвичайно цікавим, адже дає змогу простежити не тільки вербалізацію авторського мовомислення, а й систематизувати лінгвістичні засоби, що ідентифікують його синтаксичний почерк.

Постановка завдання. Щоденниковий дискурс творчих особистостей виформовують тексти, які «мають лінгвокультурологічну, історичну, національну й естетичну цінність для української нації і людства загалом», оскільки їхніми адресантами є «компетентні мовні особистості, носії української культури й мови» [10, с. 65]. Дослідження таких текстів, які створюють виразний зв'язок між особистим життям автора та його суспільно-політичними вподобаннями, історичними подіями, громадською діяльністю, важливе з огляду на той інформативний обшир, який вони репрезентують. На часі дослідження інтенційності як психоментального феномену мовної особистості в контексті синтаксування – активного процесу використання синтаксичних конструкцій як соціально параметризованих одиниць авторського епістолярію.

Мета статті – дослідити комунікативно-інтенційний обшир щоденникового дискурсу Олександра Довженка, схарактеризувати функційний діапазон синтаксичних конструкцій як присутніх складників письменницького ідіостилію.

Джерельна база дослідження оперта на «Щоденник» О. Довженка, представлений у 5-му томі (1985), що його впорядкувала Ю. Солнцева [5]. Щоденникові записи автор веде з 1943 р., актуалізуючи тематику національної ідеї та війни, викриваючи нищість і зухвалість номенклатури, бюрократичної системи, сталінського режиму, вболіваючи за долю України, рідного краю, родини.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Щоденники непересічних майстрів красного письменства, що містять зафіксовані записи особистих думок, переживань, життєвих подій, досить різноманітні в інтенційному та тематично-змістовому вимірі. Вони мають вагоме культурно-історичне значення, у доступності внутрішній світ творчої особистості, відображають суспільно-політичний контекст епохи та національної історії.

Щоденникові записи Олександра Довженка демонструють «закономірності поєднання особистої та громадської сфер життя письменника, що відкриває його як творчу особистість з життєвими труднощами, проблемами та непереможною вірою в мистецтво з систематичним бажанням жити, бачити, відчувати, творити» [8, с. 52]. Такий амбівалентний характер змістового наповнення щоденників зумовлений релевантним утіленням авторських інтенцій, синергією мовних засобів художнього, публіцистичного та розмовного стилів.

Іntenційний обшир щоденника широкий: автор пише про жорстоку війну, про перипетії історичного шляху рідного народу, про особисті думки, переживання, родину; розмірковує про долю України, про її майбутнє, про творчість, красу людини; він змальовує правдиву картину сталінських порядків. Це чіткі паралелі між особистим життям письменника й історичним буттям народу, літопис героїчних і трагічних подій війни, побачене, пережите й омовлене в хронологічному порядку та послідовності. Задокументувати правду життя, думки й почуття – інтенційна домінанта й життєва потреба Олександра Довженка, великого правдолюбця і геніального митця, який жив і працював в особливий час – «час глобальних рішень, глобальних планів і провалів. То був час великих змов» [16, с. 184]. В. Агеєва цілком справедливо зазначила: «Якби нецензурований

щоденник Олександра Довженка опублікували вслід за «Зачарованою Десною» в 50-ті, уся наша література (а особливо доля покоління шістдесятників) була б інакшою» [1, с. 82].

Щоденниковий дискурс О. Довженка детермінує **полійнтенційність** – багатовекторна реалізація інтенцій комунікативно-модальних та емотивно-аксіологічних, інтенцій естетичності, розмовності, люб'язності з домінуванням **я-інтенції**, що детермінує епістолярну комунікацію, розірвану в часі та просторі, виражаючи «апеляцію адресанта до адресата з метою поінформувати про щось, увести в коло певних подій, передати емоційний стан, особистісне переживання, оцінне ставлення до дійсності, загалом суб'єктивний пласт індивідуальних одкровенень» [14, с. 302].

Створюючи текстову цілісність щоденника, О. Довженко відкриває перед читачем свій душевний стан і переживання, світобачення і світосприйняття, документує правду життя, фіксує враження, втілюючи інтенції інформування: 5/XII 1943. *Розпочну я краще писати новий сценарій про народ. І не буду його писати ні про дважиди героїв, ні про трижди зрадників (...), а напишу я сценарій про людей простих, звичайних, отих самих, що звуться у нас широкими масами, що понесли найтяжчі втрати на війні, не маючи ні чинів, ні орденів* [5, с. 178]. Нам імпонує думка дослідників, які стверджують, що «Щоденник» О. Довженка – «документ доби, свідчення про потворну природу тоталітаризму, трагічну долю нашого народу, України та її синів». У поле зору «цього всевидючого ока України потрапив і державний лад антинародного тоталітарного СРСР, і злочинна КППС, і гнила система керівництва Червоної Армії, і закріпачені колгоспники, і денационалізоване вчительство, і страхітливо низький рівень так званої радянської культури, і насильництво соціалістичного реалізму над мистецтвом, і свавілля над його творцями» [9, с. 31].

У щоденнику йдеться, з одного боку, про особисте життя письменника, його психоемоційний стан, здоров'я, напр.: Пор.: 26/XI 1943. *Привіз з Києва стареньку свою матір. Сьогодні ж узнав од Більшакова і тяжку новину: моя повість «Україна в огні» не впадобалася Сталіну, і він її заборонив для друку і для постановки. Що його робити, ще не знаю* [5, с. 177]; 4/ XII 1945. *Мені часто здається, що я скоро помру. Серце, мов ворог, турбує мене і пригноблює, роблячись часом таким важким* [5, с. 220]; з іншого боку – про суспільно-політичні події, контекст соціокультурного простору України ХХ ст., напр.: 6/XII 1943. *Україна поруйнована, як ні одна країна в світі.*

Поруйновані й пограбовані всі міста. У нас нема ні шкіл, ні інститутів, ні музеїв, ні бібліотек (...) У нас нема майже вчених, обмаль митців [5, с. 178].

З-поміж синтаксичних маркерів щоденникового дискурсу вирізняються **двоскладні речення**, підмет яких виражений особовим займенником **я**. Напр.: **Я** ніколи не був метким. У дні диспутів, якими таке рясне було моє життя, **я** знаходжу потрібні слова не зразу, а вже після бою, деє на самоті, встромивши голову в подушку [5, с. 180]. Займенниковий підмет експлікує предметно-вказівне значення, увиразнює субстанцію мовця, основного суб'єкта комунікації, вербалізує я-інтенції та персональність, пор.: 26/IV 1944. **Я** не вмію писати. Або **я** зовсім не вмію писати і все те, що **я** роблю, лише здається писанням за принципом – на безриб'ї і рак риба, або ж **я** втомився і виснажився увесь вщент [5, с. 182].

Варто зауважити, що займенниковий підмет координується:

– з простим дієслівним присудком, що має значення процесуальної дії та стану: 28/IV 1944. **Я сміявся**, як давно не сміявся [5, с. 182]; 19/VI 1944. **Я** душевно **захворів** [5, с. 184]. Цей присудок може бути виражений формою умовного способу, напр.: 13/IX 1944. *Коли б **я** вірив у Бога, **я** попросив, помолився б йому, аби послав він мені ясного розуму на десять літ, аби зробити щось добре для свого народу, і більш нічого б не просив...* [5, с. 185];

– зі складеним дієслівним присудком, зокрема з модальними дієсловами: 30/IV 1944. *У всьому **я хочу шукати** красу, себто істину* [5, с. 183]; 19/VI 1944. **Я не можу писати** статей. У мене в голові ніби обірвались усі абсолютно проводи [5, с. 184];

– зі складеним іменним присудком: 4/VII 1945. **Я кінорежисер**. За все своє творче життя я не бачив ні одної своєї картини в хорошому кінотеатрі [5, с. 189]; 23/IX 1945. **І став я композитором**. Все, що я знав, відчував, все, що бачив мій духовний зір, – все обернулось у звуки. **І я став свободний** [5, с. 183];

У «Щоденнику» О. Довженка авторські інтенції вербалізують здебільшого розповідні висловлення, що мають оповідний характер: 2/I 1946. *Я почав молитися Богу. Я не молився йому тридцять сім років, майже не згадував його. Я його одкинув. Я сам був Бог, богочоловік. Зараз я постиг невеличку краплину своєї облуди... Бог в людині. Він є або немає* [5, с. 225]. Нормою в жанрі щоденника є уривчастість, фрагментарність, незавершеність фрази, що загалом створює

експресивність деяких щоденникових записів, сповнених надзвичайно емоційних одкровень: 5/УІІІ 1945. *...І не Україні одній я належу. Я належу людству, як художник, і йому я служу* [5, с. 191]; 23/ІІІ 1946. *Так, я люблю Батьківщину, люблю народ свій, люблю палко і ніжно, як син може любити, як дитя, як поет і громадянин...* [5, с. 227]. Примітно, що у щоденникових записах О. Довженка «домінує інтроспективна зорієнтованість (зосередження на внутрішніх переживаннях автора стосовно тих або тих подій) записів» у порівнянні з фактографічними, що передають зовнішню подієвість [13, с. 78].

Важлива синтаксична риса щоденникових записів О. Довженка – функціонування **односкладних речень**, що відображають індивідуально-авторську картину світу, слугують адекватними засобами втілення інтенцій мовця. Серед таких конструкцій виокремлюємо **означено-особові речення**, які чітко вказують на конкретну особу як суб'єкта щоденникового дискурсу. Пор.: 21/ХІІ 1943. *Починаю негайно й уперто правити «Україну в огні»* [5, с. 179]; 12/Х 1952. *Благословляю день, і осінь, і теплий вечір, і шум сокориний, що доноситься до мене з того берега* [5, с. 265]. У таких висловленнях зосереджено увагу на головному члені, що виражений дієсловом (починаю, благословляю), а не на субстанції мовця, тобто важливою є передусім дія або стан оповідача: 17/УІІ 1949. *Пишу сценарій. Уперто відчувую, що біль у серці не дозволяє думати, не дозволяє почувати життя, не пускає навіть писати, водити олівцем чи пером по паперу* [5, с. 249].

Рідше в «Щоденнику» вжито **неозначено-особові речення**, що позначають дію, виконувану неозначеним суб'єктом. О. Довженко свідомо використовує ці конструкції, створюючи неозначеність повідомлюваного, не називаючи й усуваючи з конструкції основного суб'єкта дії. Пор.: 24/ХІ 1945. *Призначили мене, словом, довго думали, і туди і сюди, не виходить діло! І от призначили мене завідувати – начальником комітету мистецтв нашого ж таки села* [5, с. 212].

У «Щоденнику» виразно експлікуються емотивно-аксіологічні інтенції, що передають почуття, емоційні переживання, оцінне ставлення автора щодо тих або тих подій і реалізуються в односкладних **безособових реченнях**. Інтенційну домінанту вияскравлює головний член речення, виражений прислівником, який і передає піднесений чи пригнічений стан митця. Напр.: 6/ХІ 1945. *Як мені жаль, що в мене грип* [5, с. 198]; 4/ХІІ 1945. *Як жаль мені себе, що так*

мій день повечорів і сонце моє зайшло [5, с. 220]; або предикативними прислівниками на зразок *треба, потрібно, необхідно* з інфінітивом чи без нього, пор.: 28/ХІІ 1945. *Треба мати залізні нерви, кам'яну душу і серце раба, аби витримати те, що робив я сьогодні* [5, с. 223]; 4/ХІІ 1945. *Мені зараз потрібно тільки одне – десять років повної фізичної сили, ясності мозку, бездоганності серця* [5, с. 220].

Інфінітивні конструкції у щоденниковому дискурсі передають необхідність та доцільність виконання якоїсь дії, удоступнюють спектр спонукальних інтенцій наказу, вимоги, заклику, напр.: *Записати. Історію постановки фільму «Щорс» від самого початку до кінця* [5, с. 183]; 12 листопада 1955. *Писати тільки правду. Не зраджувати її ні за яких обставин. Пам'ятати про час, про народ, про свої літа* [5, с. 285]; реалізують оптативну (бажальну) інтенційність: 30/ХІІ 1954. *Описати детально крижини, розливи, сади в цвіту. Всю душу природи в цвіту. Весь порух сил. Прикласти вухо до землі. Літати з бджолами в кожну квітку* [5, с. 284].

У формі **номінативних речень** О. Довженко передає фрагментарність спогадів, їхню змінність, оприявнюючи інтенції інформування. Це вразливі картини, що допомагають авторові відтворити дійсність, відновити думки, передати атмосферу тієї або тієї ситуації. Пор.: 1942. *Великий вихід з Києва. Трагедія киян. Віра в незламність Києва. Віра. Гребля, острів. Авто. Кладки, потоп. Смерть, смерть. По шию у воді три дні. Ніч. Обстріл. Ранені в три поверхи. Обстріл* [5, с. 243]. Такі конструкції вводять читача в роздуми, створюють чітку картину життєвих реалій.

Питальне висловлення у щоденнику Олександра Довженка – засіб вербалізації інтенцій запиту, маркер епістолярної діалогічності, актуалізації інформації та емотивності, напр.: 16/УІІІ 1945. *Що зі мною? Висохла уява, погасла пристрасть? Чого мені так важко? Чи я просто втомився од роботи? Так і зробив же неначе небагато* [5, с. 193]. Водночас це експресивний засіб розмірковувань про суть держави, про її національні інтереси, що загалом засвідчує діалогізацію щоденникового дискурсу, напр.: 19/І 1944. *Світе мій, чому любов до свого народу є націоналізм? В чім його злочин? Які нелюди придумали отсе от знущання над життям людським? Ну, цур йому* [5, с. 180].

Особливу стилістику «Щоденника» створюють **риторичні запитання**, які слугують емоційно-оцінними засобами реалізації інтенцій ствер-

дження чи заперечення, напр.: *1/У 1942. Скільки загинуло у війні? Де музеї, де картини, скільки знищено пам'ятників старовини?* [5, с. 25]; *23/ІХ 1945. Яку я музику створив? Чому продзвеніла вона благовісним дзвоном понад усім світом? Чим звеселила й підкорила собі всі людські душі? В чому був її зміст, в чім сила?* [5, с. 197]. Подібні запитання постають як результат роздумів над філософськими проблемами життя, над сенсом людського буття.

До синтаксичних експресем належать **парцельовані комунікати**, які сегментують єдине висловлення на окремі компоненти (парцеляти) для надання їм інформативної виокремленості та ситуативної значущості. Синтаксичні експресеми такого зразка відображають інтенції естетичності, вияскравлюють патріотичні почування автора. Пор.: *Написати статтю про українську жінку. Про жінку, про матір, про сестру. Про нашу Ярославну, що плаче рано на зорі за нами. Про Катерину, що плакала з Ярославю, про нашу геніальну українську хазяйку, про господиню України. Про шлях її великий і тернистий* [5, с. 26].

Оцінне сприйняття подій чи фактів, картин чи образів письменник узагальнює, акумулює в стислі вирази – афористичні висловлення, що мають універсальний характер, відображають стереотипи світосприйняття комунікантів, формують письменницький ідіолект. Їхній інтенційний діапазон широкий, зокрема йдеться: про роль митця в житті народу: *3/У 1944. Треба вкласти в уста персонажів все краще і високе, що сприяло б художній висоті і високій життєвій поетичній правді твору* [5, с. 184]; про духовну сутність людини, напр.: *Листопад 1945. Людина родиться для щастя й для радості, і бореться вона і діє во ім'я щастя. І розцвітає людина в щасті, а не в журбі, в світлі, а не в темряві й незнаєстві, в сім'ї, а не в розлуці, і ніколи не в неволі* [5, с. 219]; про зрадників, ворогів, кар'єристів: *26/УІІІ 1945. Всі прагнуть посад... До смерті не зрозумію, чого так лізуть до посад. Що може бути кращого від конкретної роботи, від уміння творити конкретну цінність для суспільства* [5, с. 195];

про морально-етичні настанови та загальнолюдські істини: *5/І 1952. Чим вимірюється людина? Висотою намірів і цілей, а не висотою хмарочосів* [5, с. 254]; *12 листопада 1955. Думай неухильно тільки про велике. Піднеси природу до самого себе, і хай всесвіт буде відображенням твоєї душі. Борись во ім'я честі. Якщо доведеться ще раз бути пораним, проливай свою кров, як благотворну росу, і усміхайся* [5, с. 285–286].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. «Щоденник» О. Довженка як засіб вербалізації розлогого спектру інтенційності, як спосіб здійснення епістолярної комунікації, розірваної в часі та просторі, створює континуум мовотворчості письменника, упізнаваний крізь призму часопростору, на тлі загальнонаціонального та індивідуально-авторського в мові.

До присутніх ознак щоденникового дискурсу Олександра Довженка належать:

- хронологійність як визначальний маркер жанрової диференціації щоденника;
- поліінтенційність письменницького щоденника, його різновекторність та амбівалентність у реалізації, з одного боку, соціокультурного простору української історії ХХ ст., з іншого – у передаванні суб'єктивного плану індивідуальних одкровенень автора;
- домінування я-інтенцій, що вирізняє щоденник з-поміж інших дискурсивно-жанрових форм української мови;
- багатство синтаксичних засобів, що оприявнюють інтенційний обшир автора щоденникового дискурсу, індивідуалізують письменницький ідіостиль.

Вивчення щоденникового дискурсу з оперттям на інтра- та екстралінгвістичні чинники епістолярної комунікації, з огляду на інноваційні методи контекстуально-інтерпретаційного та транзакційного аналізу, методики інтент-аналізу формує перспективу наших подальших наукових студій, що сприятиме цілісній репрезентації письменницького ідіостилу Олександра Довженка як мовно-естетичного феномена в парадигмі філологічного дискурсу ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеєва В. Дороги й середохрестя: есеї. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 352 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Видашенко Н. І. Щоденник у системі мемуаристики: історія становлення, типи класифікації та ознаки жанру. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. Харків. 2005. № 659. Вип. 44. С. 128–132.
4. Дейна Л. Лексико-семантичні репрезентанти суб'єктивної й об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі. *Співвідношення семантики і структури в системі мовних одиниць*: колективна монографія / за ред. М. І. Степаненка. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 248–284.

5. Довженко О. П. Твори: В 5-ти томах. Т. 5 / Упоряд. Ю. Солнцевої, приміт. К. Волинського. К.: Дніпро, 1985. 359 с.
6. Коцюбинська М. Над маминими щоденниками. *Кур'єр Кривбасу*. 2005. №184. С. 120–145.
7. Крупа М. І. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 416 с.
8. Максименко О. В. Жанрові особливості «Щоденника» Олександра Довженка. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. 2013. № 14 (2). С. 52–58.
9. Матосова А. «Щоденник» О. Довженка – документ доби про трагічну долю України та її синів. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 1. С. 30–33.
10. Невська Ю. В. Дискурсиви в епістолярії М. Куліша: комунікативно-прагматичний вимір: монографія. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 229 с.
11. Погребняк І. В. Науково-теоретичні основи епістолярного жанру. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2017. Вип. 28. С. 40–42.
12. Стахнюк Н. Щоденник письменника: аспекти дослідження. *Слово і час*. 2012. № 7. С. 97–104.
13. Халявко І. В. Стильовий синкретизм літературного щоденника (на матеріалі «Щоденника» О. Довженка). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 39. Т. 1. С. 76–79.
14. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці : Букрек, 2014. 412 с.
15. Шевель С. Епістолярний дискурс у системі комунікативних одиниць. *Вісник Прикарпатського університету*. 2009. Вип. XXI–XXII. С. 127–131.
16. Ямчук П. Діалог вічно живих (щоденникові записи Олександра Довженка і Євгена Сверстюка в контексті XX–XXI століть). *Філологічний часопис*. 2023. Вип. 1 (21). С. 182–202.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.1

DOI

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

PHRASEOLOGICAL UNITS IN GERMAN INTERNET DISCOURSE

Гаврилова І.М.,

*orcid.org/0000-0003-2322-8051**старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

Стаття присвячена аналізу фразеологізмів німецької мови в контексті інтернет-дискурсу. Актуальність дослідження обумовлена стрімким зростанням впливу цифрового спілкування на сучасне мовлення, де фразеологізми виступають важливим лінгвістичним засобом для передачі емоцій, формування особистої ідентичності та адаптації до комунікативних умов у соціальних мережах і блогах. Окрім цього, фразеологізми слугують відображенням культурних, соціальних та лінгвістичних змін, що відбуваються у сучасному німецькому мовленні. У роботі наведено загальне визначення фразеологізмів у сучасній німецькій мові та розглянуто їхню культурну та соціальну роль. Було проаналізовано основні типи фразеологічних одиниць, зокрема прості фразеологічні сполучення, фразеологічні єдності та ідіоми. До того ж детально розглянуто особливості інтернет-дискурсу як окремого середовища комунікації, що характеризується миттєвістю обміну інформацією, інтерактивністю, використанням різноманітних медіаформатів та можливістю анонімності. Окрему увагу приділено таким цифровим платформам, як блоги, форуми, соціальні мережі та месенджери, де фразеологізми адаптуються під специфіку кожного формату. Матеріалом дослідження послужили фразеологізми з різних соціальних мереж. В ході аналізу було виявлено чотири основні тенденції у вживанні фразеологізмів, а саме: скорочення та спрощення фразеологічних виразів, що стали особливо поширеними через необхідність лаконічної комунікації в умовах обмеженого простору для тексту, наприклад, у Twitter; модифікація традиційних фразеологізмів для відображення сучасних реалій, що дозволяє користувачам адаптувати їх до нових контекстів і ситуацій, властивих цифровій епосі; тенденція до інтеграції емодзі та аббревіатур до фразеологічних виразів, яка сприяє візуалізації текстового змісту та скороченню повідомлень; іронічне та пародійне використання фразеологізмів як засіб для створення гумористичних ефектів і підкреслення актуальних соціальних чи культурних тем. Фразеологічні вирази слугують не лише засобом передачі інформації, але й інструментом самовираження, стилізації мовлення, а також формування належності до певних спільнот або професійних груп, створення онлайн-ідентичності користувачів. Зокрема, використання фразеологізмів у текстах блогерів та інфлюенсерів дозволяє створити емоційний зв'язок з аудиторією, підсилюючи повідомлення та забезпечуючи тіснішу взаємодію з підписниками. Подальший аналіз специфіки адаптації та модифікації фразеологічних одиниць, зокрема в умовах соціальних мереж і блогів, допоможе глибше зрозуміти їхню роль у цифровій комунікації та вплив на мовні та культурні процеси. Враховуючи постійний розвиток інтернет-дискурсу та його вплив на міжкультурну взаємодію, вивчення цих явищ сприятиме кращому розумінню німецької фразеології та комунікативних практик у цифрову епоху.

Ключові слова: фразеологізми, інтернет-дискурс, соціальні мережі, скорочення, модифікації.

In this article attention is focused on the use of phraseological units of the German language in the context of Internet discourse. The relevance of the study is due to the rapid growth of the influence of digital communication. Phraseological units act there as an important linguistic means for transmitting emotions, forming personal identity and adapting to communicative conditions in social networks and blogs. In addition, phraseological units serve as a reflection of cultural, social and linguistic changes taking place in modern German. This article provides a general definition of phraseological units and considers their cultural and social role. The main types of phraseological units were analyzed, in particular simple phraseological combinations, phraseological units and idioms. The peculiarity of Internet discourse as a separate communication environment is characterized by the immediacy of information exchange, interactivity, use of various media formats and the possibility of anonymity. Special attention is paid to such digital platforms as blogs, forums, social networks and messengers, where phraseological units are adapted to the specifics of each format. A plenty of phraseological units from various social networks were studied as a material for this article. The analysis revealed four main trends in the use of phraseological units: the reduction and simplification of phraseological units, which have become especially common due to the need to concise communication in conditions of limited space for text, for example, on Twitter; the modification of traditional phraseological units to reflect modern realities, which allows users to adapt them to new contexts and situations inherent in the digital era; the tendency to integrate emojis and abbreviations into phraseological units, which contributes to the visualization of text content and the reduction of messages; ironic and parodic use of phraseological units for creating humorous effects and emphasizing current social or cultural topics. Phraseological expressions serve not only as a means of transmitting information, but also as a tool for self-expression, stylization of speech, as well as the formation

of belonging to certain communities or professional group and the creation of online identities of users. In particular, the use of phraseological units in the texts of bloggers and influencers allows you to create an emotional connection with the audience, strengthening the message and ensuring closer interaction with subscribers. Further analysis of the specifics of the adaptation and modification of phraseological units, in particular in the context of social networks and blogs, will help to understand their role in digital communication and their impact on linguistic and cultural processes. Because of ongoing development of online discourse and its impact on intercultural interaction studying these phenomena will contribute to understanding of German phraseology and communicative practices in the digital age.

Key words: phraseological units, internet discourse, social networks, abbreviations, modifications.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Фразеологізми німецької мови в інтернет-дискурсі стають дедалі більш важливим об'єктом вивчення через вплив глобалізації, яка кардинально змінила способи комунікації між людьми. В умовах швидкого обміну інформацією через соціальні мережі, форуми та інші онлайн-платформи, фразеологічні вирази відіграють ключову роль у передачі емоцій. Їхня правильна інтерпретація має важливе значення для ефективного міжкультурного спілкування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фразеологізми німецької мови в інтернет-дискурсі є актуальною темою дослідження, оскільки вони відображають не лише мовні зміни, але й культурні трансформації, які відбуваються під впливом цифрових технологій. Сучасне онлайн-спілкування стає невід'ємною частиною щоденного життя, і фразеологізми відіграють важливу роль у цьому процесі, адже вони дозволяють ефективно виражати емоції та культурні контексти. Їхній аналіз у цифровому середовищі є необхідним для розуміння того, як фразеологізми адаптуються до нових комунікативних умов і як вони впливають на сучасну мовну практику.

Мета даної роботи полягає у визначенні особливостей використання фразеологізмів німецької мови в інтернет-дискурсі та забезпечити адекватність їх перекладу. Для досягнення цієї мети виконанню підлягають такі **завдання**: зібрати та проаналізувати матеріал про використання фразеологізмів в сучасній німецькій мові; вивчити особливості інтернет-дискурсу; визначити особливості та тенденції використання німецьких фразеологізмів в інтернет-дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фразеологізмів є важливою частиною сучасної лінгвістики, і багато вчених зосереджуються на цьому аспекті як у контексті української, так і німецької мов. В українській лінгвістиці видатними дослідниками фразеології є Олександр Потебня, який започаткував дослідження фразеологічних одиниць у контексті мовної культури, та Микола Славін, який займався

класифікацією фразеологічних одиниць і їхньою функцією в мовленні. Сучасні дослідження веде також Лідія Коваль, яка аналізує функціонування фразеологізмів в українській мові в контексті сучасних соціальних і медійних явищ. У німецькому контексті видатними лінгвістами, які досліджують фразеологізми, є Хельмут Вайс, автор численних праць з фразеології та ідіоматики німецької мови, і Герхард Клайн, який спеціалізується на динаміці фразеологічних одиниць у сучасному німецькому дискурсі. Інші важливі дослідники, такі як Ренате Вольф і Гертруда Фріке, продовжують вивчати фразеологічні структури в німецькій мові, їхню функцію і вплив на мовну практику в цифрову епоху. Їхні роботи допомагають краще зрозуміти, як фразеологізми формуються, змінюються і використовуються в контексті сучасної комунікації та культурних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фразеологія, як розділ мовознавства, аналізує утворення фразеологічних одиниць, їх культурні та семантичні особливості, функціонування у мові [1, с. 5].

Фразеологізми визначаються як стійкі словосполучення, які мають переносне значення, що не може бути виведене безпосередньо з значень окремих слів. Переносне значення фразеологізмів часто є культурно специфічним і може бути зрозуміле тільки при знанні певного культурного або соціального контексту [3]. Прикладом німецьких фразеологізмів можуть слугувати: *sich wie ein roter Faden durch etwas ziehen* (дуже легко щось долати); *weiß wie Schnee* (дуже білий); *die Hand ins Feuer legen* (ручатися за кого-небудь, гарантувати, довіряти).

Виникнення фразеологізмів, як і будь-якого іншого мовного явища, є результатом тривалого процесу розвитку мови і зумовлене рядом факторів, серед яких важливу роль відіграють:

1) **Культурний вплив.** Фразеологізми часто виникають як результат взаємодії різних культурних і соціальних груп, мають релігійне чи міфологічне походження, зберігаючи сліди впливу давніх вірувань або традицій. Зокрема, фразеологізми, що походять від біблійних сюжетів або середньовічних легенд, демонструють, як куль-

турні наративи вплинули на формування мовних одиниць [5]. Наприклад, «*den Teufel an die Wand malen*» означає «*привернути неприємності на себе*» походить від давньої віри в те, що малювання зображень диявола могло призвести до його появи. Використовується для опису ситуацій, коли хтось уявляє найгірші можливі результати подій.

2) Історичні події, такі як війни, революції та соціальні реформи, часто призводять до створення нових фразеологічних одиниць, які відображають події та стан суспільства [4, с. 96]. Прикладом може слугувати фразеологізм «*jemandem auf den Zahn fühlen*», що означає «*перевіряти когось*». Цей вираз походить з середньовіччя, коли для перевірки якості коня часто оглядали його зуби. Сьогодні фраза використовується для опису ситуацій, коли хтось ретельно перевіряє іншу людину або правдивість її слів.

3) Літературні твори. Літературні твори, особливо класичні, часто стають джерелом фразеологізмів, які згодом стають частиною повсякденного мовлення.

Фразеологізми в німецькій мові класифікуються за різними критеріями, які допомагають диференції за структурними компонентами та функціонуванням [6, с. 9]:

1) Прості фразеологічні сполуки (einfache phraseologische Verbindungen) є стійкими виразами, у яких значення одного з компонентів (найчастіше дієслова) зазнає часткового переосмислення або зміщення: «*Abschied nehmen*», компонент *nehmen* (брати) втрачає своє буквальне значення і служить частиною стійкого виразу.

2) Фразеологічні єдності (phraseologische Einheiten) – це семантично неподільні фразеологічні одиниці, але їхнє цілісне значення умотивоване значенням компонентів і пов'язане з розумінням внутрішнього образного стрижня фрази: «*auf dem Holzweg sein*» (буквально «*бути на дерев'яній дорозі*»), що означає «*помилитися*». Буквальне значення елементів дає певні підказки про стан, який відображає помилку або неправильний шлях.

3) Ідіоми (starre phraseologische Verbindungen). Ці фразеологізми є найбільш стійкими та мають найвищий ступінь метафоричності. Наприклад, «*ins Gras beißen*» буквально означає «*кусати траву*», але в німецькій культурі це стійке висловлювання, яке означає «*померти*».

З огляду на культурні, соціальні, емоційні складові фразеологізмів розглянемо основні особливості їх вживання у щоденному мовленні:

1) Фразеологізми часто використовуються для підсилення емоційного забарвлення мовлення.

Вони можуть додавати не тільки метафоричного значення, але й передавати настрої, емоції та оцінку ситуації. Наприклад, коли ми кажемо «серце опинилося в п'ятах», це допомагає краще передати стан страху або хвилювання. У німецькій мові подібний фразеологізм «*kalte Füße bekommen*» (буквально «*мати холодні ноги*»), що означає раптовий страх або сумнів перед важливою справою.

2) Культурна специфіка, яку часто несуть в собі фразеологізми, робить їх зрозумілими лише в межах певної культурної спільноти. Прикладом може слугувати німецький фразеологізм «*den Nagel auf den Kopf treffen*» (буквально «*вдарити по цвяху на голові*») використовується, щоб вказати на суть справи.

3) Стилістична функція. Фразеологізми використовуються для стилістичного оформлення мови, допомагаючи зробити текст чи промову більш образною, живою. У письмовій та усній формі фразеологічні вирази можуть підкреслювати формальність або неформальність спілкування. Наприклад, у неформальних бесідах можуть використовуватися прості та зрозумілі фразеологізми, такі як «*alles in Butter*» (все в порядку), тоді як у формальних контекстах можуть вживатися більш складні вирази.

4) Функціональність у комунікації. Фразеологізми часто використовуються для спрощення комунікації, адже вони дозволяють передати складні ідеї або емоції у стислій формі.

5) Адаптація до сучасного мовлення. Фразеологізми постійно змінюються і адаптуються до сучасних реалій. З появою нових технологій, соціальних медіа і зміною способу життя, фразеологічний склад мови теж змінюється. З'являються нові вирази, які відображають сучасні тенденції. [20, с. 102] Прикладом може слугувати «*googeln*» («*шукати в Google*») стала сучасним фразеологізмом у багатьох мовах. Такі нововведення ілюструють, як мова постійно еволюціонує і відповідає новим потребам суспільства.

6) Фразеологізми часто використовуються для створення гумористичних або іронічних ефектів. Використання метафоричних виразів у несподіваних або незвичних контекстах може стати джерелом комізму. Наприклад, фраза «*jemanden auf den Arm nehmen*» (буквально «*взяти когось на руку*», тобто *обманути когось жартома*) широко використовується в неформальному мовленні для створення гумористичної ситуації.

Варто зазначити, що інтернет-дискурс суттєво відрізняється від традиційних форм комунікації за багатьма аспектами, що впливають із самої природи цифрового середовища. Однією з голов-

них відмінностей є просторово-часові характеристики. У традиційному спілкуванні взаємодія зазвичай обмежена певним простором і часом. Водночас інтернет-дискурс здатний долати ці обмеження, дозволяючи людям спілкуватися в режимі реального часу або з певною затримкою незалежно від їх місця перебування [7].

У німецькій лінгвістиці одним із перших термін «інтернет-дискурс» ввів Вольфганг Кляйн у своїх роботах про мовлення в онлайн-середовищі. Він досліджував, як комунікативні форми змінюються у цифровому просторі, зокрема в соціальних мережах і на форумах [14]. В Україні цю тему активно досліджує Олена Васильєва, яка розглядає особливості інтернет-комунікації, її жанрові та стилістичні відмінності, а також вплив цифрового середовища на мову [13]. Поява мобільних пристроїв і додатків для миттєвого обміну повідомленнями, таких як WhatsApp та Telegram, ще більше прискорила розвиток інтернет-дискурсу, перетворивши його на основний канал комунікації у цифровому світі [21, с. 54].

До особливостей та можливостей інтернет-дискурсу, зокрема, відносять:

1) Анонімність і дистанційність. Інтернет-дискурс дозволяє користувачам взаємодіяти без особистих зустрічей, забезпечуючи певну анонімність. Це змінює характер комунікації, оскільки люди можуть бути більш відкритими або, навпаки, менш відповідальними за свої дії. Анонімність також може сприяти появі негативних явищ, таких як тролінг або кібербулінг, що є частиною сучасної проблематики інтернет-дискурсу.

2) Збереження та архівування. Інтернет-дискурс дає можливість зберігати та архівувати повідомлення, обговорення і дискусії, історію комунікації, що може бути корисним для аналізу або подальшого використання, а також для дослідження мовних та соціальних процесів.

3) Швидкість обміну інформацією. Завдяки технічним можливостям Інтернету інформація може передаватися миттєво, що дозволяє учасникам комунікації швидко реагувати на повідомлення або нові події. Це створює динамічний простір для дискусій, де новини або ідеї поширюються в реальному часі, сприяючи активному обміну думками.

4) Різноманітність медіаформатів. Користувачі можуть створювати та споживати контент у текстовому, аудіо, відео та візуальному форматах. Це дає можливість поєднувати різні способи вираження, створюючи гібридну комунікацію, яка одночасно є інформативною та візуально привабливою.

5) Масштабність і доступність. Однією з головних технічних переваг інтернет-дискурсу є можливість долати географічні та часові обмеження, завдяки чому люди з усього світу можуть спілкуватися в режимі реального часу. Це розширює можливості для взаємодії, зокрема в бізнесі, науці, освіті та культурі, створюючи простір для обміну знаннями та досвідом [10, с. 64].

Крім того, інтернет-дискурс практично позбавлений тих невербальних елементів, які відіграють важливу роль у традиційному спілкуванні. У живому діалозі люди використовують міміку, жести, інтонацію тощо, щоб передати додаткову інформацію або підкреслити певні емоції. В інтернеті такі сигнали замінюються текстовими засобами, такими як знаки пунктуації, емодзі, гіфки або реакції у вигляді вподабайок чи інших візуальних символів.

Ще однією важливою відмінністю є рівень формалізації комунікації. У традиційному спілкуванні, особливо в офіційних або академічних контекстах, існує певний етикет, що включає використання граматично правильних речень, уникання сленгу або спрощених висловлювань. Інтернет-дискурс, навпаки, відзначається високою неформалізованістю. Тут широко використовуються скорочення, сленг, неологізми, меми та інші нестандартні засоби вираження. Це робить інтернет-спілкування менш офіційним, але водночас більш гнучким і швидким для реагування на зміни в контексті обговорення.

Також важливою рисою є асинхронність. У традиційному спілкуванні відповідь на питання або реакція на репліку відбувається відразу або майже відразу, тоді як в інтернет-дискурсі користувачі можуть відповідати з будь-якою затримкою, що дозволяє обмірковувати відповідь, обробляти більше інформації, і водночас призводить до більш фрагментованої дискусії. Таким чином, інтернет-дискурс створює нові форми взаємодії, більш гнучкі та швидкі, але водночас менш емоційно виразні та часом фрагментовані.

Існують певні платформи інтернет-дискурсу, а саме:

1) Соціальні мережі – платформи на зразок Facebook, Instagram і Twitter стали невід'ємною частиною сучасної комунікації. Вони дозволяють користувачам не лише спілкуватися з друзями та знайомими, але й просувати власні ідеї, проекти та бренди. Завдяки вподабайкам, коментарям та репостам ці платформи створюють середовище для активного обговорення і поширення інформації. Водночас, їхній формат коротких повідомлень і візуальних елементів може обмежувати детальність висловлювань [16, с. 45].

2) Месенджери – це платформи миттєвого обміну повідомленнями, такі як Telegram, WhatsApp і Viber, забезпечують швидку та ефективну комунікацію. Вони дозволяють здійснювати обмін повідомленнями як у приватних чатах, так і в групових обговореннях. Месенджери також часто включають функції для обміну мультимедійними файлами, голосовими повідомленнями та відеодзвінками, що розширює можливості комунікації [17, с. 23].

3) Блоги. Вони пропонують автору платформу для детального висвітлення тем та створення аналітичних матеріалів. На відміну від соціальних мереж блоги надають більше простору для розгорнутої презентації думок і ідей. Такий формат дозволяє створювати більш структуровані та комплексні дискусії, що сприяє глибшому розумінню теми читачами [18, с. 68].

4) Форуми – це платформи, які створюють структуроване середовище для тривалих і детальних дискусій. Вони зазвичай організовані за категоріями та підкатегоріями, що дозволяє користувачам легко знаходити інформацію або обговорювати специфічні теми. Крім того, архівування тем і повідомлень на форумах дозволяє зберігати історію обговорень для подальшого використання [19, с. 90].

У контексті сучасної цифрової комунікації, зокрема на платформах соціальних мереж, таких як Facebook, Twitter Instagram, різних блогах і форумах фразеологізми активно використовуються. Однак їхня форма і зміст зазнають змін, що пов'язано зі специфікою інтернет-дискурсу.

Матеріалом дослідження послужили 50 фразеологізмів з форумів, блогів та соціальних мереж, а саме: Facebook, Twitter, Instagram.

1. Скорочення та спрощення фразеологізмів.

Однією з найбільш очевидних тенденцій є скорочення фразеологічних виразів, що зумовлене обмеженнями символів та тенденцією до короткого і швидкого спілкування в інтернеті. На платформах, де обмеження на кількість символів є суворими (наприклад, у Twitter, де пости обмежені 280 символами), користувачі змушені скорочувати фразеологізми до найсуттєвіших частин або перетворювати на символічні вирази.

Наприклад, фразеологізм *«jemandem die Daumen drücken»* (тримати за когось кулаки) може бути скорочений до *«Daumen drücken»* або навіть просто *«Daumen»*. Навіть у такому скороченому вигляді значення залишається зрозумілим, адже контекст спілкування дозволяє легко реконструювати зміст фразеологізму.

«Er hat doch nicht alle Tassen! Was für eine dumme Aktion.» – *«У нього не всі вдома! Який дур-*

ний вчинок.» (*«Nicht alle Tassen im Schrank haben»* є повною формою,) *«nicht alle Tassen»* є скороченою формою фразеологізма. Він вживається у значенні: бути не в собі, діяти нерозумно.)

2. Модифікація фразеологізмів під сучасні реалії.

У цифрову епоху фразеологізми часто зазнають модифікацій, щоб краще відповідати новим реаліям. Це може бути як адаптація лексичного складу, так і зміна структури виразу для надання йому сучасного або іронічного відтінку.

Прикладом може слугувати *«ins kalte Wasser springen»* (кинутися в холодну воду). У цифровому контексті цей вираз може бути використаний як метафора для початку нових, несподіваних проєктів в ІТ-сфері або під час переходу до онлайн-роботи.

«Schule, Arbeit, Freizeit – es wäre so einfach, alles auf eine App zu bringen.» – *«Школа, робота, дозвілля – було б так просто все об'єднати в одному додатку.»* (*«Alles unter einen Hut bringen»* є повною формою, а *«alles auf eine App bringen»* – модифікованою формою фразеологізма. Він вживається у значенні: поєднати різні справи або обов'язки в одне ціле, адаптоване до сучасних цифрових технологій.)

«Ich habe schon wieder das Passwort verloren, das ist schlimmer als den Faden zu verlieren.» – *«Я знову загубив пароль, це гірше, ніж загубити думку.»* (*«Den Faden verlieren»* є повною формою, а *«das Passwort verlieren»* – модифікованою формою фразеологізма. Він вживається у значенні: втратити щось важливе, адаптоване до сучасних технологічних реалій.)

3. Інтеграція емодзі та аббревіатур у фразеологізми.

Сучасний інтернет-дискурс характеризується активним використанням емодзі та аббревіатур для скорочення та візуалізації текстового контенту. Емодзі часто використовуються як заміники певних слів або фраз у фразеологізмах, особливо в коротких повідомленнях на платформах соціальних мереж.

Фразеологізм *«jemandem die Daumen drücken»*, слово *«Daumen»* може бути замінено емодзі *«палець вверх»*, що значно пришвидшує та спрощує комунікацію. Такий формат є поширеним у соціальних мережах, де візуальні символи активно доповнюють або замінюють текстові вирази.

Абревіатури також часто використовуються для зменшення обсягу тексту. У розмовах про спорт або змагання можуть використовувати лише абревіатури для виразу підтримки, такі як

«D. drücken» для «Daumen drücken», що стає зрозумілим завдяки контексту обговорення.

«Hoffe, dass alles gut geht, D. drücken für dich!» – «Сподіваюся, що все буде добре, тримаю кулачки за тебе!» («jemandem die Daumen drücken» є повною формою, а «D. drücken» – модифікованою формою фразеологізма. Він вживається у значенні: побажати удачі.)

«Lass dich nicht unterkriegen, K. hoch!» – «Не піддавайся, тримайся!» («Kopf hoch» є повною формою, а «K. hoch» – модифікованою формою фразеологізма. Він вживається у значенні: триматися мужньо.)

4. Ігрові елементи та пародії.

Окремою тенденцією є створення пародій на фразеологізми. Користувачі інтернету можуть жартувати, змінюючи певні елементи в знайомих фразах, щоб викликати сміх або здивування.

«Vorsicht beim Online-Shopping! Du könntest die Katze im Internet kaufen!» – «Обережно при покупках онлайн! Ти можеш купити kota в мішку!» («Die Katze im Sack kaufen» є повною формою, а «die Katze im Internet kaufen» – пародійною формою фразеологізма. Він вживається у значенні: натяк на ризики при покупках через інтернет, де фразеологізм адаптований до сучасних умов.)

Такі тенденції демонструють пристосування традиційних фразеологізмів до нових реалій цифрового світу, зберігаючи свою основну функцію – передавати образні та емоційно забарвлені висловлювання, але при цьому змінюючи свою форму відповідно до вимог інтернет-комунікації.

При аналізі відібраних прикладів з'ясовано, що найпопулярнішими є скорочення та спрощення (52%), модифікація під сучасний контекст (31%). Менш популярними тенденціями є інтеграція з емодзі та аббревіатурами (11%), ігрові елементи та пародії (6%).

Соціальні мережі, блоги, форуми й інші платформи стали середовищем, де фразеологізми функціонують не лише як засіб передачі інформації, але й як інструмент для створення та підтримки онлайн-ідентичності. Ці стійкі вирази часто виступають маркерами належності до певних соціальних груп або субкультур, відображають специфічний стиль мислення, емоційний стан, соціальний чи професійний статус користувача.

1. Використання фразеологізмів для створення особистого образу. У соціальних мережах фразеологізми стають частиною мовного брендування, яке користувачі свідомо вибирають для створення певного образу. Залежно від контексту та аудиторії, люди обирають різні типи фразеологізмів, щоб підкреслити свою індивідуальність.

Користувачі можуть використовувати іронічність як інструмент самовираження. Іронія є одним із ключових способів самовираження у молодіжних онлайн-спільнотах. Використання іронічних або змінених фразеологізмів дозволяє молоді дистанціюватися від серйозних, офіційних форм комунікації та створювати легкий, жартівливий настрій. Такий підхід дозволяє користувачеві підкреслити свою самоіронію та легковажність, яка сприймається аудиторією як частина його особистого образу.

«Ach, da liegt der Hund begraben, aber es ist wirklich keine große Sache.» – «Ось де собака зарита, але це справді не велика справа». (Іронічне вживання фрази, коли проблема існує, але насправді вона перебільшена або не настільки серйозна).

2. Фразеологізми як маркер належності до спільноти. У цифрових спільнотах фразеологізми стають потужним інструментом для визначення групової ідентичності. Вони дозволяють користувачам демонструвати свою належність до певної соціальної, професійної чи культурної групи, створюючи таким чином особливий мовний код, зрозумілий лише тим, хто входить до цієї групи.

У геймерських і фанатських спільнотах часто виникають унікальні фразеологізми або видозмінені форми вже існуючих висловів, які стають знаками приналежності до цих спільнот. Такі фрази не тільки передають специфічний контекст і жаргон, але й підтверджують знання та участь у відповідній культурі чи захопленні.

«Das war ein Epic Fail, aber wir haben es trotzdem geschafft!» – «Це був епічний провал, але ми все ж таки справилися!» («Epic Fail» (епічний провал) є популярним фразеологізмом серед геймерів для опису значних помилок або невдач. Цей вислів часто використовують для підкреслення смішного або драматичного характеру ситуації, що є характерним для геймерського жаргону.)

У політичних і соціальних обговореннях фразеологізми також слугують маркерами групової ідентичності, допомагаючи учасникам виражати свою приналежність до певних ідеологічних рухів або соціальних груп. Такі фрази використовуються для підкреслення ідеологічної належності та акцентування соціальних або політичних переконань.

«Wir dürfen die Augen nicht vor den Problemen verschließen, die unsere Gesellschaft betreffen.» – «Ми не можемо закривати очі на проблеми, які торкаються нашого суспільства». («Die Augen vor etwas verschließen» означає ігнорувати реальні проблеми. Цей вислів використовується для під-

креслення відповідальності суспільства за актуальні соціальні питання та підтверджує ідеологічну позицію).

3. Фразеологізми як інструмент впливу на аудиторію

У сучасному цифровому світі блогери та інфлюенсери використовують фразеологізми як ефективний інструмент для підсилення своїх меседжів та створення емоційного зв'язку з аудиторією.

Емоційно забарвлені фразеологізми часто використовуються блогерами для підсилення емоційного відгуку аудиторії. Ці вирази допомагають створити глибший зв'язок і викликати сильніші емоційні реакції.

«Dieser Moment hat mir das Herz gebrochen, als ich die Nachricht gelesen habe». – «Ця мить розбила мені серце, коли я прочитав цю новину». (Фразеологізм «das Herz brechen» вказує на сильний емоційний біль або розчарування, яке блогери можуть використовувати для того, щоб передати глибокі почуття та залучити співчуття аудиторії.)

Інфлюенсери часто використовують специфічні фразеологізми або жаргон, зрозумілі лише їхній аудиторії, щоб створити відчуття близькості і приналежності. Цей підхід дозволяє фоловерам відчувати себе частиною ексклюзивної спільноти та зміцнює зв'язок між інфлюенсером і його аудиторією.

«Das ist ein absoluter No-Brainer für uns, oder?» – «Це ж очевидно для нас, чи не так?» («No-Brainer» – це популярний сленговий вираз, який часто використовують інфлюенсери, щоб

підкреслити, що їхні фоловери вже розуміють контекст і мають спільну думку або досвід).

Фразеологізми також використовуються в контексті реклами і партнерських угод, де їх завданням є створення позитивного образу продукту чи послуги і встановлення емоційного зв'язку з потенційними споживачами.

«Mit unserem Angebot schlagen Sie zwei Fliegen mit einer Klappe!» – «З нашою пропозицією ви вбиваєте двох зайців одним пострілом!» (Використання фразеологізму «zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen» підкреслює ефективність і вигоду від придбання продукту, підсилюючи бажання покупців скористатися можливістю.

«Mit unserem Auto fühlst du dich wie auf Wolke sieben!» – «З нашим авто ти почуватимешся на сьомому небі!» (Фразеологізм «auf Wolke sieben» (бути на сьомому небі) асоціюється з почуттям щастя та задоволення, що допомагає створити емоційний зв'язок між продуктом і покупцем).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи зростаючу важливість інтернет-дискурсу в міжкультурній та соціальній взаємодії, дослідження специфічних тенденцій вживання фразеологізмів у цифровому середовищі підкреслює важливість фразеологізмів не лише як мовного явища, але й як соціокультурного інструменту впливу в цифровому просторі, що відображає ширші соціокультурні процеси і допомагає зрозуміти, як традиційні мовні елементи адаптуються до нових комунікаційних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демська-Кульчицька, О. М. Фразеологія: посібник-довідник. Київ, 2008. 5 с.
2. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. / за ред. Л. С. Паламарчука. Київ: Наукова думка, 1993.
3. Баран, Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. Львів: Вища школа, 1980.
4. Гаврилова, І. Фразеологізми німецької мови з національно-культурним компонентом. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 32, т. 1, с. 96.
5. Забіяка, В. А., Забіяка, І. М. Світ фразеологізмів: етимологія, тлумачення, застосування.
6. Баран, Я., Зимомря, М. Теоритичні основи фразеології: навчальний посібник. Ужгород, 1999. 9 с.
7. Crystal, D. Internet Linguistics: A Student Guide. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. (in English)
8. Шугаєв, А. В. Інтернет-дискурс у глобальній епосі інформатизації суспільства. Житомирський держ. університет ім. І. Франка. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. Вип. 10, т. 1.
9. Віталіш, Л. П. Фразеологія німецької мови: практикум. Львів: ПАІС, 2007. Рецензенти: Т. І. Нестерова, В. В. Задорожний.
10. Шкворченко, Н. Інтернет-дискурс як лінгвістична категорія. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. Вип. 23, т. 3, с. 64.
11. Велика, І. О., Тупахіна, О. В. Феномен «Інтернет-дискурс» у сучасній науковій парадигмі. Science and Education a New Dimension. Philology, V (39), Issue: 143, 2017, с. 62.
12. Потебня, О. Мова і народність. Вістн. Європи. 1895. Кн. IX.
13. Васильєва, О. Лінгвістичний аналіз інтернет-дискурсу. Київ: Наукова думка, 2015.
14. Klein, W. Sprachverwendung im Internet: Untersuchungen zu einer neuen Kommunikationsform. Berlin: Mouton de Gruyter, 1998.
15. Рябцева, Л. М. Дискурс у мовній комунікації. Київ: Видавничий дім «Генеза», 2011.

16. Петренко, О. М. Інтернет-комунікація як феномен сучасного суспільства. Наукові записки НаУКМА. Соціологія, 2020. Вип. 3, с. 45.
17. Ковальчук, О. В. Месенджери як засіб комунікації в сучасному інформаційному просторі. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Соціальні комунікації, 2019. Вип. 2, с. 23.
18. Сидоренко, Н. П. Блоги як нова форма публічної комунікації в цифрову епоху. Медіакультура, 2021. Вип. 5, с. 68.
19. Гриценко, І. В. Інтернет-форуми як засіб комунікації та обміну інформацією: досвід і перспективи. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Журналістика та медіакомунікації, 2020. Вип. 4, с. 90.
20. Мельник, Л. О. Адаптація фразеологізмів до сучасного мовного середовища: вплив новітніх технологій та соціальних медіа. Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія: Філологія, 2021. Вип. 14, с. 102.
21. Захарченко, В. М. Розвиток інтернет-дискурсу в епоху цифрових технологій: від блогів до месенджерів. Культура та інформаційне суспільство, 2020. Вип. 6, с. 54.
22. Коваленко, О. О. Інтернет-форуми та Usenet як засоби комунікації: історія, розвиток та сучасність. Наукові записки Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Журналістика та медіакомунікації, 2018. Вип. 3, с. 75.

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ФІЛОЛОГІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА
ТА ЦИВІЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**PROFESSIONAL TRAINING FORMATION OF TRANSLATION SPECIALISTS
IN CIVIL ENGINEERING WITHIN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM**

Гасій О.В.,

orcid.org/0000-0002-5116-0448

*кандидат економічних наук, доцент,
директор*

*Навчально-наукового центру забезпечення якості вищої освіти
Полтавського університету економіки і торгівлі*

Гасій Г.М.,

orcid.org/0000-0002-1492-0460

доктор технічних наук, професор,

*професор кафедри гірничих технологій та будівництва імені професора Бакка М.Т.
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Сухачова Н.С.,

orcid.org/0000-0001-5618-4433

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу
Полтавського університету економіки і торгівлі*

Іщенко В.Л.,

orcid.org/0000-0002-4812-0859

кандидат філологічних наук, доцент,

*завідувач кафедри ділової іноземної мови
Полтавського університету економіки і торгівлі*

Молчанова Н.Ю.,

orcid.org/0000-0002-0040-9952

*кандидат технічних наук, доцент,
заступник директора*

*Навчально-наукового центру забезпечення якості вищої освіти
Полтавського університету економіки і торгівлі*

У статті представлено комплексне дослідження теоретичних засад термінології сфери будівництва та цивільної інженерії в контексті сучасної лінгвістичної парадигми з огляду на проблему формування професійної підготовки майбутніх філологів-перекладачів будівельної галузі в системі вищої освіти. На підставі дослідження фактів і доказів розкрито генезу формування терміносистеми будівництва та цивільної інженерії, яка зазнає невідворотних трансформацій впродовж свого існування під впливом науково-технічного прогресу. Актуальність дослідження зумовлена стрімким глобальним розвитком будівельної галузі та цивільної інженерії, що супроводжується впровадженням новітніх технологій та методів, які потребують відповідного термінологічного забезпечення. Підґрунтям для теоретичного дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців, які присвячені вивченню та аналізу методів перекладу термінології та технічних текстів у контексті підготовки фахівців. Новизна дослідження полягає у розкритті особливостей перекладу англомовного технічно-наукового тексту. Теоретичне значення дослідження полягає у виявленні лінгвістичних особливостей науково-дослідницьких і технічних текстів у сфері будівництва та цивільної інженерії, їх аналізі, перекладознавчій інтерпретації та практичному застосуванні під час перекладу науково-дослідницьких творів. Практична цінність роботи полягає у можливості застосування отриманих результатів для розширення змісту та оновлення теоретичних і практичних занять із перекладознавства, стилістики, практики перекладу, а також спеціалізованих курсів із перекладу в сфері будівництва та цивільної інженерії. Результати дослідження можуть бути використані під час підготовки перекладачів і фахівців зі знанням англомовної будівельної термінології.

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема, переклад, перекладацька трансформація.

The article deals with a comprehensive study of the theoretical foundations of the terminology of the construction and civil engineering sector in the context of the modern linguistic paradigm in view of the problem of forming professional training of future philologists-translators of the construction industry in the higher education system. Based on the study of facts and evidence, the genesis of the formation of the construction and civil engineering terminological system, which undergoes inevitable transformations throughout its existence under the influence of scientific and technological progress,

is revealed. The relevance of the study is due to the rapid global development of the construction and civil engineering industry, which is accompanied by the introduction of the latest technologies and methods that require appropriate terminological support. The basis for the theoretical study was the works of domestic and foreign scientists who are dedicated to the study and analysis of methods for translating terminology and technical texts in the context of training specialists. The novelty of the study lies in revealing the features of translating an English-language technical and scientific text. The theoretical significance of the study is to identify linguistic features of scientific research and technical texts in the field of construction and civil engineering, their analysis, translation interpretation and practical application in the translation of scientific research works. The practical value of the work lies in the possibility of using the obtained results to expand the content and update theoretical and practical classes in translation studies, stylistics, translation practice, as well as specialized translation courses in the field of construction and civil engineering. The results of the study can be used in the training of translators and specialists with knowledge of English-language construction terminology.

Key words: term, terminology, terminological system, translation, translation transformation.

Постановка проблеми. Будівництво та цивільна інженерія є всеохоплюючою технічною галуззю, що передбачає проектування, будівництво та експлуатацію різноманітних об'єктів, зокрема, будівлі та споруди, мости та дороги тощо. Очевидно, що успішному професійному зростанню фахівця в цій сфері передують набуття відповідного словникового запасу, а особливо оволодіння технічною термінологією англійською мовою, яка в умовах глобалізації є критично важливою, оскільки головною мовою спілкування фахівців в різних країнах є саме англійська мова [2]. Важливим аспектом створення потужного професійного словникового запасу є вивчення різних типів матеріалів, інструментів і методів, які використовуються в цій сфері. Окрім технічної термінології та матеріалів, також важливо вивчити загальні аббревіатури та акроніми, суфікси та префікси, які характеризуються продуктивністю в галузі будівництва та цивільної інженерії. Ефективним способом досягнення зазначених аспектів є опрацювання галузевих публікацій, технічних посібників і наукових статей.

Отже, **мета статті** – розкриття лінгвостилістичних особливостей та особливостей перекладу українською мовою англомовних науково-технічних текстів у сфері будівництва та цивільної інженерії у контексті формування професійної підготовки майбутніх філологів-перекладачів галузі будівництва та цивільної інженерії в системі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням і розв'язанням актуальних проблем перекладу у різний час займалися вітчизняні та зарубіжні вчені й автори, зокрема, В. В. Демецька, А. С. Дяков, Р. П. Зорівчак, В. І. Карабан, Т. Р. Кияк, Л. В. Коломієць, В. В. Коптілов, І. В. Корунець, О. І. Чередниченко, S. Bassnett, J. C. Catford, P. Newmark, E. A. Nida, C. Nord та ін. Їхні праці створили підґрунтя та зміцнили розуміння загальних принципів і методів перекладу спеціалізованої термінології [2].

Постановка завдання. Результати аналізу останніх досліджень та публікацій показують,

що значну їхню кількість складають праці, присвячені проблемам термінологічного перекладу. Разом з цим, встановлено факт про недостатність праць, присвячених ґрунтовному дослідженню проблем термінологічного перекладу професійних текстів у галузі будівництва та цивільної інженерії [2]. Такий брак наукових досліджень критично відчутний, зважаючи на помітне зростання міжнародного співробітництва та обміном досвідом і знаннями у галузі будівництва.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх філологів-перекладачів у галузі будівництва та цивільної інженерії вимагає особливої уваги до розвитку їхніх термінологічних знань. З огляду на стрімкий розвиток технічних рішень та постійне оновлення професійної лексики, навчання термінології стає основою для формування якісних перекладацьких компетенцій. Знання термінів, їх структури, значення та вживання є ключовим елементом, що забезпечує точність і коректність перекладу технічних текстів. Опанування цієї складової професійної підготовки сприяє не лише розумінню міждисциплінарних зв'язків, але й інтеграції мовної та технічної компетентності, що є важливим аспектом у сучасній філологічній освіті.

Незаперечним є те, що термінологія відіграє ключову роль у розвитку лексикології. За оцінками різних лінгвістів, переважна більшість неологізмів, а це близько 90%, належить до науково-технічної сфери діяльності людини. Науковці зауважують на важливій функції термінів, позаяк вони сприяють кращому розумінню складних концепцій та відкривають нові перспективи у пізнанні. Вважається, що повноцінний розвиток термінознавства потребує розумного і гармонійного поєднання теоретичних і практичних аспектів. А накопичений термінологічний матеріал та дослідження у галузі термінознавства потребують регулярного теоретичного аналізу, осмислення та, особливо, переоцінки [1].

Одним із ключових елементів такого комплексного аналізу у термінознавстві є систематизація основних напрямків досліджень. Це дозволяє не лише оцінити поточний стан науки, але й визна-

чити перспективні шляхи її розвитку, забезпечуючи тим самим безперервність наукового прогресу в обраній галузі.

За результатами аналізу праць науковців-лінгвістів у термінознавстві прослідковується чітка тенденція, яка відносно гармонійно поєднує декілька ключових напрямів досліджень [1], поміж яких доцільно виділити: традиційне або загальне термінознавство; теоретичне термінознавство; функціональне термінознавство; когнітивне термінознавство; порівняльне термінознавство; фреймове термінознавство.

Це неповний перелік напрямів, проте кожен з напрямів представляє собою визнану у науковому співтоваристві теорію або модель дослідження галузевих термінологій.

Разом із цим у своїй праці В. Іващенко [1] підсумовує, що у термінознавстві важливо розрізняти внутрішньопарадигмальні та міжпарадигмальні напрями досліджень: аспектуальні – такі, які розвиваються у межах визначеної однієї парадигми, тобто внутрішньопарадигмальні; крос-аспектуальні – такі, які об'єднують декілька різних аспектуальних напрямів у межах однієї парадигми; крос-парадигмальні – такі, які поєднують у межах однієї наукової дисципліни теорій, моделей чи методологій різних парадигм; крос-дисциплінарні – такі, які розвиваються під впливом інших дисциплін та наук [1].

Натепер у лінгвістиці й надалі спостерігається зростання інтересу до галузевих терміносистем. Недивним є також те, що ця проблема привертає увагу та зацікавленість фахівців науково-технічних дисциплін, оскільки щоденно виникає необхідність оприлюднювати результати досліджень, обстежень, публікувати технічні звіти тощо. У цьому випадку зрозуміло, що для адекватного обміну знаннями потрібна уніфікована термінологія.

Разом із цим, посилення інтересу науковців до терміносистем зумовлено міждисциплінарними науковими дослідженнями, які дедалі частіше призводять до формування принципово нових галузей знань. Це вимагає розроблення адекватних термінологічних систем для забезпечення ефективної наукової комунікації.

Таким чином, дослідження термінології сфери будівництва та цивільної інженерії є актуальним як для лінгвістів, перекладачів і термінологів, так і для фахівців у цій галузі [2]. Зауважимо, що формування будівельної термінології – доволі складний, а також динамічний та варіативний процес, позаяк він пропонує різноманітні способи творення термінів під впливом різних чинників.

Наприклад, назви новітніх будівельних матеріалів часто утворюються від власних назв їхніх компонентів або в залежності від їхнього функціонального призначення: «*composite steel and concrete structures*», «*fiber reinforced concrete*», тощо [2].

Варто зауважити, що розуміння майбутніми фахівцями способів формування професійної термінології відіграє ключову роль у їхньому професійному зростанні та сприяє швидкому адаптуванню до нових термінів у будівництві.

Наразі, найбільш продуктивними способами утворення термінів в англійській інженерно-будівельній термінології є: афіксація; конверсія (нульова деривація); компаундування (словоскладання); акроніми та ініціалізми (абревіатури); контамінація; відсікання або скорочення; регресивна деривація (зворотне словотворення); неологізація [3].

Далі, з огляду на важливість розуміння способів творення будівельної термінології на процес підготовки філологів-перекладачів у галузі будівництва, розглянемо детальніше найбільш продуктивний спосіб творення професійної термінології – афіксацію, усвідомлення та вивчення якої є невід'ємною складовою формування професійної підготовки майбутніх філологів-перекладачів галузі будівництва та цивільної інженерії в системі вищої освіти. Ось деякі з найпродуктивніших префіксів, які використовуються в англійській мові у сфері будівництва та цивільної інженерії [3]:

1) префікс *pre-*, який вказує, що щось зроблено або відбувається перед певною подією або етапом, наприклад, «*precast concrete*» – збірні бетонні чи залізобетонні елементи заводського виготовлення, тобто, які бетонуються не на будівельному майданчику, а на заводі; «*prestressed*» – попередньо напружений, наприклад, «*Prestressed concrete*» – попередньо напружений бетон, тобто бетон, який напружений при виготовленні за допомогою натягу арматури; «*prefabricated building*» – збірна будівля, тобто, яка складається з компонентів заводського виготовлення; «*pre-patinated material*» – попередньо патинований матеріал;

2) префікс *re-*, який вказує, що щось робиться знову або часто повторюється, покращується або оновлюється існуюча конструкція, наприклад, «*rebuild*» – перебудувати, «*redevelopment*» – перепланування, «*reconstruction*» – реконструкція, «*recycling*» – переробка; «*repainting*» – оновлення розчину заповнення проміжків між елементами цегляної (блочної) кладки, де перший розчин випав або розсипався;

3) префікс *post-*, який вказує, що щось робиться після чогось або є наслідком якоїсь дії, наприклад, «*posttension*» – метод напруження бетону після його затвердіння;

4) префікс *sub-*, який вказує, що щось знаходиться нижче або підпорядковується іншому елементу, наприклад, «*substructure*» – основа або конструкція, яка знаходиться під іншою структурою і підтримує її, «*subgrade*» – поверхня ґрунту або скелі, вирівняна для отримання фундаменту (наприклад для доріг); «*subcontractor*» – субпідрядник; «*subframe*» – каркас для облицювання дверей чи вікон, прикріплений до основного каркасу будівлі;

5) префікс *super-*, який вказує, що щось знаходиться вище або над чимось, наприклад, «*superstructure*» – надбудова;

6) префікс *under-*, який використовується для опису структурних елементів, процесів або характеристик, які пов'язані з нижніми частинами конструкцій, недостатніми параметрами або підтримуючими компонентами, наприклад, «*undercroft*» – підвал або складське приміщення, яке зазвичай викладене цеглою, що має склепінчасту стелю; «*undersanded*» – відсутність необхідної кількості піску для нормального використання та умов роботи, зокрема при виготовленні бетонної суміші.

Як зазначалося вище, в термінології будівництва та цивільної інженерії важливу роль відіграє суфіксація. Суфікси, приєднуючись до термінів, змінюють частину мови. До найуживаніших можна віднести суфікс *-ment* [3], який зазвичай вказує на певний стан речей, наприклад, «*basement*» – частина будівлі, яка повністю або частково знаходиться нижче рівня землі, або найнижча або основна частина чогось, зокрема породи, що підстилають шаруваті породи.

Також, суфікс *-ment* додається до дієслівних основ для позначення процесів або результатів дій. Наприклад, термін «*treatment*» – обробка. Термін утворюється додаванням цього суфікса до «*treat*» і описує процес застосування хімічних речовин чи інших матеріалів для покращення властивостей будівельних матеріалів.

Інший поширений суфікс у англomовній термінології у сфері будівництва та цивільної інженерії – *-ize* [3], який вказує на процес або дію. Наприклад, «*optimize*» – оптимізувати. Термін утворюється додаванням *-ize* до кореня «*optim*» і означає процес досягнення максимальної ефективності або функціональності. Аналогічно, «*stabilize*» – стабілізувати. Термін утворюється від «*stabil*» і описує процес надання стійкості або безпеки об'єкту.

Варто зазначити, що в українській мові ці англійські терміни зазвичай перекладаються за допомогою суфікса *-увати*.

Продуктивними є суфіксами є *-tion* та *-sion*. Вибір суфіксу *-tion* або *-sion* залежить від етимології та фонетики основи дієслова, але суттєвої різниці між ними немає. Обидва суфікси використовуються для позначення дії, стану або результату процесу [2]. Додаванням таких суфіксів, наприклад, до «*construct*» утворено термін «*construction*» – будівництво, або до «*insulate*» – «*insulation*» – ізоляція.

Продуктивним суфіксом також є *-logy*, який використовується для позначення дослідження (дисципліни) або науки, наприклад: «*geology*» – геологія, «*hydrology*» – гідрологія, «*technology*» – технологія, «*seismology*» – сейсмологія тощо.

Крім згаданих суфіксів в англійській термінології сфери будівництва та цивільної інженерії функціонують багато інших продуктивних суфіксів:

- *-er* / *-or*, які використовуються для означення того, хто виконує дію (професію) або пристрою («*builder*» – будівельник, «*contractor*» – підрядник, «*excavator*» – екскаватор);

- *-ity*, який утворює абстрактні іменники, на позначення якостей або станів («*density*» – щільність, «*reliability*» – надійність, «*porosity*» – пористість);

- *-ness*, який утворює іменники від прикметників, позначаючи стан або якість («*hardness*» – твердість, «*smoothness*» – гладкість, «*stiffness*» – жорсткість);

- *-ability* / *-ibility*, які використовуються для позначення властивостей матеріалів чи елементів конструкцій («*sustainability*» – стійкість, «*flexibility*» – гнучкість, «*recoverability*» – відновлюваність);

- *-ism*, який зазвичай використовується для позначення систем або теорій («*mechanism*» – механізм, «*magnetism*» – магнетизм, «*constructivism*» – конструктивізм);

- *-ic*, який використовують для утворення прикметників, що пов'язані з науковими напрямками («*hydraulic*» – гідравлічний, «*seismic*» – сейсмічний);

- *-al*, який також утворює прикметники («*structural*» – структурний, «*thermal*» – термічний, «*mechanical*» – механічний);

- *-ive*, який використовується для утворення прикметників, що описують якість або стан («*adhesive*» – адгезивний, «*corrosive*» – корозійний, «*abrasive*» – абразивний);

- *-ous*, який утворює прикметники, на позначення характеристик чи якостей матеріалів

(«ferrous» – той що містить або включає в себе залізо, «porous» – пористий, «hazardous» – шкідливий / небезпечний).

Це не повний перелік суфіксів, які використовуються для творення термінів у галузі будівництва та цивільної інженерії. Однак, усвідомлення семантичних особливостей зазначених суфіксів допомагає фахівцям галузі чітко розуміти та застосовувати спеціалізовану термінологію [2].

Висновки. Було здійснено аналіз теоретичних засад дослідження термінології сфери будівництва та цивільної інженерії у сучасній лінгвістиці. Зі зростанням суспільних потреб термінологія цієї галузі зазнавала значних змін, що пов'язано з науково-технічним прогресом, появою нових матеріалів і технологій. За результатами проведених досліджень встановлено, що термін розглядається як основна одиниця професійної комунікації, що характеризується системністю,

однозначністю в межах певного контексту та точністю. У сучасній лінгвістиці дослідження термінів охоплюють такі аспекти, як їх семантична структура, системні зв'язки, прагматичні функції та еволюція. Важливою складовою є аналіз впливу глобалізації та міжмовної взаємодії на розвиток термінології.

Дослідження англomовної термінології сфери будівництва та цивільної інженерії вказують на її високий рівень структурованості та тісний зв'язок із технічним прогресом. Особливістю цієї терміносистеми є її динамічність та відкритість до запозичень, що сприяє її інтеграції у міжнародні стандарти.

Отже, знання професійної термінології та розуміння способів її творення є невід'ємною складовою формування професійної підготовки майбутніх філологів-перекладачів галузі будівництва та цивільної інженерії в системі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іващенко В. Основні напрями досліджень у термінознавстві кінця XX–початку XXI століть. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Проблеми української термінології*. 2014. № 791. С. 22–26.
2. Сухачова Н. С., Гасій О. В., Гасій Г. М. Структурно-семантичні особливості термінології галузі будівництва та цивільної інженерії. *Наука і молодь в XXI сторіччі* : матеріали X Міжнародної молодіжної науково-практичної інтернет-конференції, 28 листопада 2024 р. Полтава. ПУЕТ. С. 1–3.
3. Ispas L. D. Building a Strong English Civil Engineering Vocabulary. *Annals of the University of Craiova, Philological Sciences Series, Applied Foreign Languages*. 2024. № 1. P. 287-295.

**ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ****THE USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING****Гуляк Б.І.,***orcid.org/0009-0004-0991-4121**викладачка кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»***Януш Х.М.,***orcid.org/0009-0003-2816-6742**викладачка кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»***Зубрицький Р.Я.,***orcid.org/0000-0002-9581-7309**викладач кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

У статті розглядається роль та ефективність застосування інтерактивних технологій у викладанні іноземної мови, що стає особливо актуальним в умовах стрімкої діджиталізації освіти. Зростаюча потреба у формуванні комунікативної компетентності учнів вимагає впровадження інноваційних методів навчання, які сприяють підвищенню якості мовної освіти. Метою дослідження є аналіз сучасних інтерактивних технологій, а також оцінка їх практичного застосування у навчальному процесі. Особлива увага приділяється таким формам інтерактивного навчання, як рольові ігри, проектна робота, використання онлайн-платформ і мультимедійних засобів. У статті зазначається, що впровадження цих методів сприяє створенню автентичного мовного середовища, яке мотивує учнів до вивчення мови. Теоретичний аналіз підтверджує, що інтерактивні технології не лише підвищують рівень мотивації, але й сприяють розвитку ключових комунікативних навичок. Вони дозволяють індивідуалізувати навчання, адаптуючи його до потреб кожного учня, та забезпечують активну участь у процесі. Особливе значення мають цифрові інструменти, які інтегруються у навчальний процес і позитивно впливають на ефективність засвоєння мовного матеріалу. Практичний досвід доводить, що використання інтерактивних методів сприяє розвитку всіх основних мовних компетенцій: говоріння, аудіювання, читання та письма. Інтерактивні завдання та вправи стимулюють учнів до спілкування, дозволяють розвивати креативність і критичне мислення, а також роблять навчальний процес більш динамічним і захоплюючим. Важливим є також те, що такі технології сприяють формуванню навичок роботи в команді та підвищують загальний рівень зацікавленості учнів у навчанні. У висновках зазначається, що системний підхід до впровадження інтерактивних технологій є ключовим фактором їх успішності. Необхідно також забезпечити належну підготовку викладачів, які здатні ефективно використовувати сучасні інструменти навчання. Інтерактивні технології відкривають широкі перспективи для подальших досліджень, спрямованих на розробку нових методик викладання іноземних мов. Таким чином, інтерактивні технології у навчанні іноземної мови є потужним інструментом підвищення якості освіти, сприяють формуванню сучасного, інтегрованого підходу до вивчення мов та забезпечують адаптацію освітнього процесу до викликів цифрової епохи.

Ключові слова: інтерактивні технології, викладання іноземної мови, комунікативна компетентність, цифрові інструменти, мовна освіта.

This article explores the pivotal role and effectiveness of interactive technologies in foreign language teaching, emphasizing their growing importance in today's education landscape. With the rapid digitalization of educational systems and an increasing demand for fostering students' communicative competence, the adoption of interactive teaching methods emerges as a cornerstone in enhancing the quality of language instruction.

The primary goal of the research is to conduct a comprehensive theoretical analysis of contemporary interactive technologies while examining their practical application in foreign language education.

Theoretical findings indicate that employing interactive technologies greatly enhances student motivation, nurtures essential communication skills, and fosters the creation of an authentic language environment. By simulating real-world communication scenarios, these tools enable learners to engage more deeply with the language. Additionally, the integration of digital tools into curricula not only modernizes teaching approaches but also proves instrumental in improving the efficiency and retention of language material.

Practical insights underline the transformative impact of interactive teaching methods on developing core language competencies: speaking, listening, reading, and writing. Activities such as collaborative projects and gamified exercises engage students actively, encouraging participation and critical thinking. Importantly, interactive technologies facilitate the individualization of learning, allowing educators to tailor content to students' unique needs and learning styles. This personalization significantly boosts learners' engagement and fosters a more inclusive educational experience.

In conclusion, interactive technologies represent a powerful avenue for advancing foreign language education. Their ability to create dynamic, engaging, and student-centered learning environments marks them as indispensable tools in

modern pedagogy. Furthermore, the study highlights the need for ongoing research to innovate and refine these methods, aiming to meet the evolving demands of education in a digital age. By embracing interactive approaches, educators can foster not only linguistic proficiency but also critical thinking, collaboration, and adaptability—skills essential for success in today's interconnected world.

Key words: interactive technologies, foreign language teaching, communicative competence, digital tools, language education.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі все більшого значення набуває ефективне використання інтерактивних технологій у процесі викладання іноземних мов. В умовах глобалізації та діджиталізації традиційні методи навчання потребують суттєвого оновлення та доповнення інноваційними підходами. Інтерактивні технології, які включають різноманітні цифрові інструменти, онлайн-платформи, мультимедійні засоби та інтерактивні методики навчання, стають невід'ємною частиною освітнього процесу. Розуміння особливостей впровадження та ефективного використання цих технологій є критично важливим для викладачів іноземних мов та освітніх установ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про активний розвиток досліджень ролі інтерактивних технологій у викладанні іноземних мов протягом останніх десятиліть. Значний внесок у розуміння ефективності різних інтерактивних методів зробили такі дослідники як М. Варшауер, К. Бітті, Д. Нунан та інші. Їхні роботи заклали фундаментальне розуміння ролі технологій у мовній освіті.

Роботи П. Торнбері та М. Сіссонс представили комплексний аналіз впливу цифрових технологій на процес засвоєння іноземної мови. Їхні дослідження показали значне підвищення мотивації учнів та покращення результатів навчання при використанні інтерактивних методів. Особливу увагу було приділено ролі гейміфікації та мультимедійних засобів у створенні захоплюючого навчального середовища.

Дослідження Р. Елліса та Н. Шмідта продемонстрували, як використання інтерактивних технологій впливає на розвиток комунікативних навичок. Вчені довели, що інтеграція цифрових інструментів у навчальний процес сприяє створенню автентичного мовного середовища та підвищує ефективність засвоєння мовного матеріалу. Особлива увага приділялася ролі онлайн-платформ та мобільних додатків у створенні умов для природного спілкування іноземною мовою.

Роботи С. Крашена щодо природного підходу до вивчення мови були розширені дослідженнями впливу інтерактивних технологій на створення природного мовного середовища в умовах класної кімнати. Ці дослідження підкреслили важливість

створення умов для невимушеного спілкування та занурення у мовне середовище за допомогою сучасних технологій.

Постановка завдання зумовлена стрімким розвитком технологій та їх інтеграцій в освітній процес, що вимагає від викладачів постійного оновлення методів та підходів до навчання. Сучасні учні та студенти, як представники цифрового покоління, потребують більш динамічних та інтерактивних форм навчання. Пандемія COVID-19 продемонструвала необхідність готовності освітньої системи до швидкого переходу на дистанційні форми навчання з активним використанням інтерактивних технологій. Метою статті є комплексний аналіз ролі інтерактивних технологій у викладанні іноземної мови та розробка практичних рекомендацій щодо їх ефективного впровадження в освітній процес. Важливим аспектом дослідження є визначення найбільш ефективних способів інтеграції технологій у навчальний процес та оцінка їх впливу на розвиток різних мовних компетенцій.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні розглядаються різноманітні аспекти використання інтерактивних технологій у викладанні іноземних мов. Цифрові освітні платформи та інструменти відіграють ключову роль у створенні структурованого навчального середовища. Вони забезпечують можливість персоналізованого навчання, де кожен учень може працювати у власному темпі та отримувати завдання, що відповідають його рівню знань. Сучасні LMS системи, онлайн-курси та мобільні додатки дозволяють автоматизувати процес оцінювання та надавати миттєвий зворотний зв'язок, що значно підвищує ефективність навчання.

Інтерактивні мультимедійні засоби створюють умови для комплексного розвитку мовних навичок. Використання відео- та аудіоматеріалів, інтерактивних презентацій та віртуальних симуляцій допомагає створити ефект занурення у мовне середовище [1]. Це особливо важливо для розвитку навичок аудіювання та говоріння, оскільки учні отримують можливість чути автентичне мовлення та практикувати власні навички в реалістичних ситуаціях.

Комунікативні інструменти, такі як відеоконференції, чати та форуми, забезпечують можли-

вості для реальної мовної практики. Вони дозволяють створювати ситуації живого спілкування з носіями мови та іншими учнями, що сприяє розвитку комунікативної компетенції. Особливо цінним є можливість організації міжнародних проєктів та обмінів, які мотивують учнів до активного використання мови в реальному контексті.

Ігрові технології та симуляції створюють природне середовище для засвоєння мови через активну участь у змодельованих ситуаціях. Такий підхід допомагає знизити мовний бар'єр та підвищити мотивацію учнів. Гейміфікація навчального процесу робить вивчення мови більш захоплюючим та менш стресовим, що особливо важливо для початківців та учнів з низьким рівнем впевненості у власних мовних здібностях.

Вплив інтерактивних технологій на розвиток мовних компетенцій є всебічним та глибоким. У сфері розвитку навичок говоріння технології створюють численні можливості для практики усного мовлення в різних контекстах. Учні можуть взаємодіяти з віртуальними співрозмовниками, брати участь у онлайн-дискусіях та відеоконференціях, записувати та аналізувати власне мовлення. Це допомагає подолати психологічний бар'єр та розвинути впевненість у використанні мови [4].

Удосконалення навичок аудіювання відбувається через постійний контакт з автентичними аудіоматеріалами різних рівнів складності. Інтерактивні технології дозволяють учням працювати з різноманітними акцентами та варіантами вимови, регулювати швидкість відтворення, використовувати субтитри для підтримки розуміння. Особливо цінною є можливість багаторазового прослуховування складних фрагментів та миттєвого доступу до пояснень незнайомої лексики.

У сфері розвитку навичок читання інтерактивні технології надають доступ до величезної кількості текстових матеріалів різних жанрів та рівнів складності. Адаптивні системи читання можуть автоматично підбирати тексти відповідно до рівня учня та його інтересів. Інтерактивні вправи на розуміння прочитаного, можливість швидкого пошуку значення незнайомих слів та візуалізація складних концепцій значно покращують ефективність роботи з текстом.

Розвиток навичок письма підтримується різноманітними інтерактивними платформами та інструментами. Учні можуть працювати над створенням текстів різних жанрів, отримувати автоматичну перевірку граматики та правопису, брати участь у колаборативному письмі. Особливо

ефективним є використання інструментів для створення блогів, веб-сайтів та онлайн-портфоліо, що мотивує до регулярної практики письма.

Особливості впровадження інтерактивних технологій суттєво відрізняються залежно від формату навчання. В умовах очного навчання технології органічно доповнюють традиційні методи, створюючи більш динамічне та різноманітне освітнє середовище [3]. Використання інтерактивних дошок, мобільних пристроїв та проєкторів дозволяє збагатити уроки мультимедійним контентом та забезпечити активну участь усіх учнів.

У контексті дистанційного навчання інтерактивні технології стають основним інструментом освітнього процесу. Синхронні онлайн-заняття через платформи відеоконференцій поєднуються з асинхронною роботою на освітніх платформах. Віртуальні мовні лабораторії та автоматизовані системи оцінювання забезпечують безперервність навчального процесу та можливість постійного моніторингу прогресу.

Змішане навчання дозволяє максимально ефективно поєднувати переваги очного та дистанційного форматів. Технології допомагають реалізувати модель перевернутого класу, де теоретичний матеріал вивчається самостійно онлайн, а аудиторний час використовується для практики та взаємодії. Це створює більш гнучке та персоналізоване навчальне середовище.

Ефективне впровадження інтерактивних технологій у навчальний процес вимагає від викладачів безперервного розвитку їхніх цифрових навичок. Сучасний педагог має не лише володіти різноманітними технологічними інструментами, але й вміти створювати власні інтерактивні матеріали, адаптовані до потреб конкретних навчальних груп [2]. Істотного значення набуває систематичне оцінювання результативності застосованих технологій через аналіз успішності учнів та їхніх відгуків про навчальний процес.

Висновки. Навчальні заклади відіграють ключову роль у створенні сприятливого середовища для технологічних інновацій. Це передбачає не лише встановлення сучасного обладнання та забезпечення стабільного інтернет-зв'язку, але й організацію системи професійного розвитку викладачів. Особливої уваги потребує розробка комплексних стратегій впровадження технологій, які враховують як педагогічні цілі, так і питання захисту персональних даних.

Впровадження інтерактивних технологій у мовну освіту сьогодні стало невід'ємною складовою якісного навчального процесу. Досвід пока-

зує, що грамотно інтегровані технологічні рішення суттєво покращують засвоєння мовного матеріалу, підвищують зацікавленість учнів та сприяють формуванню практичних мовленнєвих навичок.

Для досягнення максимальної ефективності важливо забезпечити комплексний підхід до впровадження технологій, який охоплює постійне професійне зростання викладачів, розвиток технічної бази та створення якісного навчального контенту. Ключовим фактором успіху є забезпечення активної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу через різноманітні технологічні платформи [4].

Майбутні дослідження мають зосередитись на вдосконаленні методів оцінювання ефективності

інтерактивного навчання та розробці інноваційних підходів до викладання мови з використанням сучасних технологій. Особливу увагу слід приділити вивченню особливостей застосування різних типів технологій для учнів різного віку та рівня підготовки.

Перехід до інтерактивного навчання відкриває широкі можливості для індивідуалізації освітнього процесу та створення динамічного навчального середовища. Незважаючи на певні виклики, пов'язані з постійним оновленням технологій, їх впровадження є необхідною інвестицією в майбутнє освіти, яка забезпечує підготовку конкурентоспроможних фахівців для глобального ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Використання інтерактивних технологій на уроках англійської мови. На урок. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-interaktivnih-tehnologiy-na-urokah-angliysko-movi-396795.html> (дата звернення: 14.11.2024).
2. Віннік В. С. Доповідь «Використання інтерактивних технологій при вивченні іноземної мови». Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/dopovid-vikoristannya-interaktivnih-tehnologij-pri-vivcenni-inozemnoi-movi-469626.html> (дата звернення: 14.11.2024).
3. Кузів М. З., Юрчишин Т. В., Полигач І. О. Використання інтерактивних технологій на занятті з іноземної мови. Педагогічний часопис Волині. 2021. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4263> (дата звернення: 14.11.2024).
4. Ларіна Т. О. Використання інтерактивних технологій у навчанні іноземних мов. З досвіду роботи вчителя англійської мови. На урок. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-interaktivnih-tehnologiy-u-navchanni-inozemnih-mov-z-dosvidu-roboti-vchitelya-angl-movi-larino-t-o-3088.html> (дата звернення: 14.11.2024).
5. Попель О. В. Роль інтерактивних технологій у викладанні іноземної мови у немовних вишах. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2016. № 2. С. 60-65. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2016/2/60.pdf> (дата звернення: 14.11.2024).

UDC 811.1
DOICONCEPTUAL METAPHORS WITH NEGATIVE SENTIMENT
IN ENGLISH-LANGUAGE BUSINESS MEDIA DISCOURSEКОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ З НЕГАТИВНИМ СЕНТИМЕНТОМ
У АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ БІЗНЕС-МЕДІА

Dovbnya O.Yu.,

orcid.org/0000-0002-8720-5986

Postgraduate student at the Department of Translation
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

The research paper focuses on analyzing 148,710 news articles sourced with the help of the LexisNexis database and filtered by such criteria as *Elon Musk*, *negative business news*, and *English-language content*. It aims to determine metaphors with negative sentiment in business media discourse based on corpus analysis.

The study is based on the conceptual metaphor theory, which postulates that metaphors tend to establish stable connections between different experiential domains. Previous studies, including works by such scholars as Teun A. van Dijk and Zoltán Kövecses, stressed the pivotal role that metaphors play in framing public opinions.

This research effort relies on corpus analysis as well as sentiment analysis. The Lakoffian X IS Y model was used for mapping source domains to target domains.

The main hypothesis is that the analysis is supposed to reveal recurring metaphorical patterns that connect Elon Musk's actions or business challenges to certain conceptual domains. This hypothesis has been confirmed by identifying a slew of metaphors carrying negative evaluations from various domains such as MEDICINE, NATURAL DISASTERS, COOKING, THEATRE, and so on. A total of 32 recurring conceptual metaphors have been identified.

The negative sentiment score of each sentence containing a metaphor has been ascertained with the help of the FinBERT natural language processing (NLP) model. This model is useful for determining evaluative and emotional framing. Some metaphors from such domains as MEDICINE tend to carry very high negative sentiment scores.

Journalists and primary discourse participants tend to use metaphorical language to achieve various discursive strategies such as dehumanization or delegitimization. It has been determined that metaphoric language serves as a powerful tool for shaping audience perception.

Key words: conceptual metaphor, corpus analysis, negative valence, source domain, sentiment analysis.

Дослідницька стаття зосереджується на аналізі 148 710 новинних статей, які були зібрані за допомогою бази даних LexisNexis. Її мета – визначити основні метафори з негативним сенсминетом у дискурсі бізнес-медіа на основі корпусного аналізу.

Дослідження базується на теорії концептуальної метафори, яка передбачає встановлення стабільних зв'язків між різними доменами. Попередні дослідження, включаючи роботи таких науковців як Теун А. ван Дейк та З. Ковечеш, наголошують на ключовій ролі метафоричної мови у формуванні громадської думки.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що аналіз має виявити повторювані метафоричні патерни, які пов'язують різноманітні бізнес-сценарії з певними концептуальними доменами. Ці метафори мають виступати інструментом створення негативного іміджу корпоративного лідера або ж компанії. Вищезазначена гіпотеза була підтверджена ідентифікацією метафор із негативною оцінкою з різних доменів, таких як MEDICINE, NATURAL DISASTERS, COOKING, THEATRE тощо. Метафоричні вирази були ідентифіковані шляхом пошуку лем, які потенційно можуть виступати у якості тригерів метафор.

Негативна тональність кожного речення з метафорою була визначена за допомогою моделі FinBERT. Вона дає змогу виявити, який саме сенсминет має речення (негативний, нейтральний або позитивний). У процесі дослідження було встановлено, що метафори з таких доменів, як MEDICINE, демонструють дуже високі негативні показники тональності тексту. Наприклад, негативна тональність речення з метафоричним випадком вживання лемі "plague" досягала 0.95.

Вторинні учасники дискурсу (журналісти) та первинні учасники дискурсу (корпоративні лідери, аналітики тощо) часто використовують метафоричну мову для реалізації своїх дискурсивних стратегій, таких як дегуманізація або делегітимізація. Ефективність цих стратегій може залежати від певних контекстуальних детермінантів.

Ключові слова: концептуальна метафора, корпусний аналіз, негативна валентність, домен-джерело, негативний сенсминет.

Problem statement. The conceptual metaphor theory assumes the existence of experiential domains [1, p. 404]. Conceptual metaphors represent "stable relationships" between two domains. A conceptual pattern that is formed as the result of this interaction is the product aspect of a metaphor [2, p. 1]. Domains are viewed

as meta-clusters of various metaphors that naturally occur in business media discourse. However, the use of such domains for constructing a negative image of a business executive has not been properly investigated.

Analysis of recent research and publications. According to Teun A. van Dijk, concepts that form

propositions feature implied opinions [3, p. 10]. Opinions can be expressed with the help of various figures of speech, including metaphors [3, p. 19]. Metaphors serve as one of the triggers of media framing, with discourse producers choosing specific lexical items for framing an issue [4, p. 18].

The paper is partially based on the metaphor classification proposed by Z. Kövecses, who has identified a slew of distinct source and target domains. As noted by Z. Kövecses, concrete physical domains typically tend to serve as source domains [2, p. 5]. These are the experiences that are typically related to the body, objects, and the physical environment. As noted by D. Stanič, some source domains that are associated with negative valence include FOOD, ILLNESS, OPPONENT, and so on [5, p. 25].

Metaphors are capable of “reality construction,” meaning that they can redefine a target domain [6, p. 7]. For instance, portraying stock market volatility as a rollercoaster implies that it is thrilling and chaotic.

The aim of this study is to determine the main metaphors that are used for constructing a negative image of a business executive. The study relied on the LexisNexis database to perform a corpus analysis based on a total of 148,710 business news articles about Elon Musk in English with negative sentiment. The FinBERT tool, which is a variant of BERT, was used for determining the sentiment in a specific sentence containing a given metaphoric expression [7]. The transformer-based language model was specifically designed for analyzing financial texts. The tool analyzes the sentence (e.g., “The market is a rollercoaster”) to classify its sentiment as positive, negative, or neutral. For instance, in a sentence like “Stock market bulls are weathering the market storm,” FinBERT might classify it as a negative sentiment based on the connotations of the metaphorical trigger “storm.”

The Lakoffian X IS Y model was used for constructing conceptual metaphors that are encoded within a specific sentence. This model involves identifying the source domain (Y) and mapping it onto the target domain (X). It is worth noting that some metaphoric expressions are capable of simultaneously activating several source domains [8, p. 295].

The number of hits for each lemma was given as a proxy to show the relevance of a specific metaphoric trigger in negative business news. It is worth noting that some of the lemmas that serve as metaphoric triggers can also appear in literal contexts.

The main results of the study. The study has determined a set of metaphoric expressions with such source domains as MEDICINE, NATURAL DISASTERS, COOKING, and THEATRE. A total of 32 recurring conceptual metaphors have been identified.

DOMAIN “ANIMALS”

The metaphor conceptualization of business matters in business media discourse is primarily based on the “Great Chain of Being” metaphor. This overarching metaphor organizes entities hierarchically, meaning that humans tend to view animals as inferior.

There are also some contextual determinants that make animal metaphors particularly offensive. The offensiveness of a given metaphoric expression might vary depending on the speaker and the target [9, p. 313].

Animal metaphors tend to serve as a means of dehumanization when expressed toward out-group members. In the *Silicon Valley Business* example below, there is a transfer of dislike from the reptile to a person. This contributes to the process of Othering (within Van Dijk’s ideological square). Metaphors can set clear boundaries between the interests of the Self and the Other [10, p. 18].

DOMAIN “NATURAL DISASTERS”

Several scholars, including J. Charteris-Black and A. Mussolf, have noted that metaphors of natural

Table 1

Lemma	Number of hits	Example	Negative sentiment score (FinBERT)	Conceptual metaphors
snake	255	... “We cannot let these <i>snakes</i> win or San Francisco will end up like Detroit,” Musk stated in another tweet (Silicon Valley Business (California), Aug 28, 2023)	0.413	COMPETITORS ARE PREDATORS
albatross	135	Musk's seeming aggravation towards the state of California and the Bay Area, which have been a regulatory <i>albatross</i> for Tesla (Forexpros, Dec 19, 2022)	0.859	REGULATIONS ARE BURDENS
parasite	108	... Twitterati around the world are calling Elon Musk the ‘Supreme <i>Parasite</i> ’ (News.com.au, Nov 22, 2022)	0.947	A BUSINESS LEADER IS A PARASITE
venomous	30	While the site has become increasingly <i>venomous</i> over the years... (CNN Wire, May 05, 2022)	0.917	MARKET DISCOURSE IS VENOM

Table 2

Lemma	Number of hits	Example	Negative sentiment score (FinBERT)	Conceptual metaphor
storm	5,164	... <i>Elon Musk's interference in Italy 's asylum policy opens a political storm</i> (CE Noticias Financieras English, Nov 12, 2024)	0.804	POLITICAL TURMOIL IS A STORM
meltdown	882	<i>Musk Fanboys Melt Down After Ralph Nader-Founded Car Safety Group Trashes Cybertruck</i> (Rolling Stone, Dec 8, 2023)	0.945	A BUSINESS FAILURE IS A MELTDOWN
tsunami	548	<i>After acquiring Twitter, Musk fired four-fifths of its 7,500 workers. There, it was Lord Elon, not a union, that created a tsunami of negativity</i> (The Guardian (London), Dec 20, 2023)	0.948	FINANCIAL DISASTERS ARE TSUNAMIS
avalanche	271	<i>Employees flood Twitter with avalanche of goodbyes as Elon Musk's brutal layoffs begin</i> (mirror.co.uk, Nov 04, 2022)	0.899	MAJOR ORGANIZATIONAL CHANGES ARE AVALANCHES
floodgate	243	<i>His actions directly opened the floodgates, filling the platform with hate speech almost overnight</i> (MarketLine NewsWire – Aug 19, 2024)	0.614	SUDDEN CONSEQUENCES ARE FLOODGATES
quagmire	81	<i>Its lawfulness has been questioned by Democrats, raising the prospect of a post-election legal quagmire but it is clearly turning some heads..</i> (TVEyes – BBC 1 London, Oct 22, 2024)	0.886	A DIFFICULT SITUATION IS A QUAGMIRE

Table 3

Lemma	Number of hits	Example	Negative sentiment score (FinBERT)	Conceptual metaphor
wound	7.405	<i>Musk s wounds are entirely self-inflicted</i> (The Irish Times, Aug 13, 2024)	0.841	A BUSINESS MISTAKE IS A WOUND
headache	1,436	<i>Elon Musk's drug use is the latest headache for Tesla's board</i> (Newsbank – Vermont News Sources, Jan 09, 2024)	0.536	A BUSINESS BURDEN IS A HEADACHE
bleed	1,180	<i>Twitter continued to bleed engineers and other workers on Thursday</i> (The Independent (United Kingdom, Nov 18, 2022)	0.960	LAYOFFS ARE BLEEDING
plague	1,005	<i>Thursday's recall is the fifth to plague the Tesla trucks in the last 12 month</i> (Daily Mail, Oct 3, 2024)	0.948	ONGOING BUSINESS PROBLEMS ARE A PLAGUE
fatigue	524	<i>And the Chinese authorities, which used to shower love on the American firm, are showing signs of Tesla fatigue</i> (The Economist, May 01, 2021)	0.806	DECLINING MARKET INTEREST IS FATIGUE
toxicity	336	<i>Critics argue that Musk's acquisition has shifted X from a social media space to one marred by chaos and toxicity</i> (Business World, Sep 27, 2024)	0.896	A POOR COMPANY CULTURE IS TOXICITY
toothless	27	<i>For example, analysts with Jefferies opined that Tesla's robotaxi appears "toothless."</i> (ValueWalk, Oct 11, 2024)	0.612	A LACK OF COMPETITIVE EDGE IS TOOTHLESSNESS

disasters are frequently employed for depicting economic crises. According to Y. Zhang and W. Yang, metaphors from the domain of natural disasters “should be honest with the reality” [11]. In such a way, discourse producers would be able to avoid sowing panic.

Notably, some lemmas with an inherently negative connotation (e.g. “wildfire”) can be used to form a positive image instead of a negative one. For instance, during a Q3 call, Musk stated that Tesla's energy segment storage was growing “like wildfire.” This segment of primary discourse was later quoted in various business news outlets, shaping the executive's positive image.

DOMAIN “MEDICINE”

According to E. Piromalli, medical metaphors were among the predominant metaphors that were used for conceptualizing the global financial crisis back in 2008 [12]. The scholar argued that this sort of metaphoric framing was needed to prompt urgent

government intervention that would bypass democratic processes.

A stock market drop can be portrayed as a contagious illness caused by a single major player. This tends to be one of the most conventionalized metaphors so with the MEDICINE source domain.

Corpus analysis shows that metaphors with the “MEDICINE” domain show how Musk's actions or some external factors can harm his image or his company. The sentence with the term “plague” has the highest negative sentiment score of 0.948.

DOMAIN “GARDENING”

Metaphors with negative valence within the GARDENING source domain show decay and various challenges. For instance, the lexeme “wither” evokes an image of plants losing vitality.

Notably, conceptualizing spam bots on Musk's social media platform as infestation has resulted in a very high negative sentiment score of 0.912. Replacing “infested” with “inundated” (a more neu-

Table 4

Lemma	Number of hits	Example	Negative sentiment score (FinBERT)	Conceptual metaphor
thorny	243	<i>"AI – that's a thorny problem if there ever was one," he said</i> (The New York Times, Jul 27, 2024)	0.484	DIFFICULT ISSUES ARE THORNS
infest	239	<i>...the social platform was infested with a larger numbers of "spam bots"</i> (Newsbank – Indiana News Sources, Aug 10, 2022)	0.912	UNCONTROLLABLE PROBLEMS ARE INFESTATIONS
wither	228	<i>Musk's brazen gambit collapsed as investor support withered</i> (ArabianBusiness.com, Aug 27, 2018)	0.896	DECLINING SUPPORT IS WITHERING
prune	177	<i>... Taneja compared the layoffs to pruning a tree. "Any tree which grows, it needs pruning," Taneja said</i> (Axios, Apr 30, 2024)	0.723	LAYOFFS ARE PRUNING

Table 5

Lemma	Number of hits	Example	Negative sentiment score (FinBERT)	Conceptual metaphor
spectacle	551	<i>On Monday night, a pungent spectacle erupted when Elon Musk held a "conversation" with former President Donald Trump</i> (HeraldNet, Aug 15, 2024)	0.821	PUBLIC FAILURE IS A FARCE
circus	498	<i>The "circus" that the entrepreneur had made with the comings and goings of Twitter did not help the expectations of Tesla investors</i> (CE Noticias Financieras English, Oct 03, 2023)	0.903	CHAOS IN BUSINESS IS A CIRCUS
puppet	322	<i>... as he responded to Elon Musk calling him an "insufferable nonsense propaganda puppet."</i> (Clayton News Daily, Jonesboro, Georgia, Nov 08, 2024)	0.662	CONTROLLED LEADERS ARE PUPPETS
drama	190	<i>Twitter did not seek a sale. Now Elon Musk doesn't want to buy. A bizarre legal drama begins</i> (CE Noticias Financieras English, Jul 11, 2022)	0.631	BUSINESS DISPUTES ARE DRAMAS

tral term) has resulted in a notable decrease in negative sentiment (0.705). There is an example of primary discourse, with Elon Musk describing artificial intelligence (AI) as a "thorny" issue.

DOMAIN "THEATER"

Metaphors within the THEATER rely on rich imagery from performances, roles, and stagecraft to conceptualize business events, leadership figures, or public perception. These metaphors leverage the inherent drama, artifice, and spectacle of theater to frame complex events and interactions in business discourse. For instance, business disputes can often be conceptualized as theatrical performances with the help of the "drama" lemma. The importance of these metaphors can be explained by the prevalence of theater in the Western cultural tradition.

DOMAIN "COOKING"

Metaphors within the COOKING domain draw upon the imagery of culinary processes in order to conceptualize various business scenarios. The lexemes in this domain evoke associations with the preparation, transformation, and quality of food. For instance, the lemma "grill" is used metaphorically to describe intense questioning or scrutiny. Different

sensory and evaluative qualities are used to conceptualize various business scenarios.

DOMAIN "MARITIME JOURNEY"

Various business challenges are conceptualized with the help of terms related to seafaring and navigation. For instance, Tesla's lack of direction is conceptualized with the help of the lemma "adrift."

Conclusions. The study, which relies on corpus analysis and NLP techniques, has determined metaphorical expressions within such source domains as MEDICINE, NATURAL DISASTERS, and COOKING. It has been demonstrated that metaphorical language can serve as a particularly powerful tool for conveying negative evaluations.

Metaphors make it possible to convey negative evaluations in business media discourse both implicitly and explicitly. Both primary (non-journalists) and secondary (journalists) participants of business media discourse can use metaphors to frame certain issues in negative contexts. Secondary participants might rely on metaphors with negative valence in order to align certain narratives with their particular agenda.

Table 6

Lemma	Number of hits	Example	Negative sentiment score (FinBERT)	Conceptual metaphor
grill	1,342	<i>Tesla Inc (NASDAQ :TSLA) owner was grilled on the likes of his drug use and antisemitism on the social media site</i> (Proactive Investors Aug 02, 2024)	0.841	INTENSE QUESTIONING IS GRILLING
sour	1,242	<i>Tesla 's bleak margins sour investors as Musk hypes everything but cars</i> (HT Auto, Jul 25, 2024)	0.957	NEGATIVE OUTCOMES ARE SOURNESS
frothy	150	<i>The sharp shakeout in the electric vehicle market threatens to spread to frothy sectors of the market. Tesla 's (TSLA) led the market lower</i> (MENAFN – Business & Finance News, Apr 18, 2024)	0.970	HIGHLY SPECULATIVE STOCK IS FROTHY
half-baked	81	<i>Musk's half-baked plan threatens Tesla 's dream</i> (telegraph.co.uk, Aug 11, 2018)	0.553	POORLY THOUGHT-OUT IDEAS ARE HALF-BAKED

Table 7

Lemma	Number of hits	Example	Negative sentiment score (FinBERT)	Conceptual metaphor
sink	205	<i>... Tesla stock sinks 7% after Elon Musk's robotaxi reveal disappoints investors</i> (Quartz, Oct 11, 2024)	0.963	STOCK VALUE DECREASE IS SINKING
adrift	57	<i>...leading some investors to worry that Tesla 's strategy may be adrift</i> (CE Noticias Financieras, English, Nov 21, 2022)	0.956	LACK OF DIRECTION IS BEING ADRIFT
rudderless	34	<i>...depicts Twitter as a chaotic and rudderless company beset by infighting</i> (The Washington Post, Apr 23, 2023)	0.811	A COMPANY IS A SHIP

Primary participants (including Elon Musk himself) typically rely on various discursive strategies such as dehumanization or delegitimization to portray their opponents in a bad light. The metaphoric expressions used by these participants are highlighted

as quoted voices as opposed to authorial voices, with quotation marks serving as a means of attenuation.

Other studies might focus on the strategic use of metaphors by primary discourse participants in various scenarios such as crisis communication.

REFERENCES:

1. Botha M. E. Metaphors, domains and embodiment. *Koers – Bulletin for Christian Scholarship*. 2005. Vol. 70, no. 3. URL: <https://doi.org/10.4102/koers.v70i3.277> (date of access: 13.12.2024).
2. A Brief Outline of “Standard” Conceptual Metaphor Theory and Some Outstanding Issues. *Extended Conceptual Metaphor Theory*. 2020. P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108859127.002> (date of access: 13.12.2024)
3. Teun A. van Dijk. Opinions and Ideologies in Editorials. URL: <http://www.discursos.org/unpublished%20articles/Opinions%20and%20ideologies%20in%20editorials.html>
4. Komatsubara T. Framing and Metaphor in Media Discourse. *The Routledge Handbook of Language and Mind Engineering*. London, 2024. P. 274–292. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003289746-23> (date of access: 27.12.2024).
5. Stanič D. Metaphorical Conceptualization of Positive and Negative Emotions in Italian. *Journal for Foreign Languages*. 2023. Vol. 15, no. 1. P. 21–43. URL: <https://doi.org/10.4312/vestnik.15.21-43> (date of access: 27.12.2024)
6. Kövecses Z. Metaphor in media language and cognition: A perspective from conceptual metaphor theory. *Lege Artis*. 2018. Vol. 3, no. 1. P. 124–141. URL: <https://doi.org/10.2478/lart-2018-0004> (date of access: 27.12.2024)
7. Huang A. H., Wang H., Yang Y. FinBERT : A Large Language Model for Extracting Information from Financial Text†. *Contemporary Accounting Research*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12832> (date of access: 13.12.2024).
8. Reijnierse W. G., Burgers C. MSDIP: A Method for Coding Source Domains in Metaphor Analysis. *Metaphor and Symbol*. 2023. Vol. 38, no. 4. P. 295–310. URL: <https://doi.org/10.1080/10926488.2023.2170753> (date of access: 13.12.2024).
9. Haslam N., Loughnan S., Sun P. Beastly: What Makes Animal Metaphors Offensive? *Journal of Language and Social Psychology*. 2011. Vol. 30, no. 3. P. 311–325. URL: <https://doi.org/10.1177/0261927x11407168> (date of access: 27.12.2024).
10. Cammaerts B. The strategic use of metaphors by political and media elites: The 2007–11 Belgian constitutional crisis. *International Journal of Media & Cultural Politics*. 2012. Vol. 8, no. 2. P. 229–249. URL: https://doi.org/10.1386/macp.8.2-3.229_1 (date of access: 27.12.2024).
11. Zhang Y., Yang W. The landslide’s conceptualizing economic decline and its framing effect: Mandarin evidence. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1271911> (date of access: 13.12.2024).
12. Piromalli, E. (2021). Alienation, ideology, and power in the metaphors depicting the economic crisis in the media. *Int. J. Commun.* 15, 1932–8036.

ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО КОНЦЕПТУ *WATER*

FRAME STRUCTURE OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC *WATER* CONCEPT

Ковалик Н.В.,

orcid.org/0000-0001-7095-4553

кандидат філологічних наук, професор,

завідувачка кафедри іноземних мов

Львівського торговельно-економічного університету

Тимочко Л.М.,

orcid.org/0000-0001-8732-729X

доцент кафедри іноземних мов

Львівського торговельно-економічного університету

Наукова праця продовжує розпочате авторами дослідження екологічного дискурсу в англійській науковій концептосфері. Увагу зосереджено на аналізі структури та змісту концепту *WATER* в англійському водогосподарському метадискурсі на матеріалі оригінального тексту Водної рамкової директиви 2000/60/ЄС (EU Water Framework Directive, WFD).

Концепт *WATER* розглядається як базова структура, що формує основу екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери. Для розширення цілісного понятійно-категорійного апарату екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери запропоновано уніфіковану категорію «еколого-економічний концепт *WATER*».

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю докладніше вивчити теоретичні передумови для екологічних досліджень у лінгвістиці на засадах міждисциплінарного синтезу, а також важливістю дослідження та формування цілісного понятійно-категорійного апарату екологічного дискурсу в англійській науковій концептосфері.

У роботі особлива увага приділена аналізу еколого-економічного концепту *WATER* та дослідженню його фреймової структури з використанням авторської методики концептуального аналізу, запропонованої українською науковицею Світланою Жаботинською. У процесі дослідження було побудовано первинну концептуальну модель еколого-економічного концепту *WATER* в англійському водогосподарському метадискурсі, яка має складну фреймову структуру з відкритою системою, складові частини якої взаємодіють та доповнюють одна одну. Аналіз фактичного матеріалу та моделювання фреймової структури еколого-економічного концепту *WATER* дав змогу визначити 18 базисних пропозиційних схем та довести домінування предметного фрейма з описовою характеристикою *ВОДИ* «як речовини за її якістю, місцем та формою існування».

Результати аналізу дозволили сформувати абстрактну концептуальну мережу, інформаційні елементи якої втілені у значеннях мовних одиниць різних рівнів, а також у висловлюваннях, що розкривають сутність досліджуваного концепту.

Ключові слова: дискурс, метадискурс, концепт/еколого-економічний концепт, фрейм, фреймовий аналіз, мережева структура.

This paper continues the study of ecological discourse in English scientific conceptual sphere. It focuses on the analysis of the structure and content of *WATER* concept in English water management metadiscourse based on the original (English) text of the EU Water Framework Directive 2000/60/EC (WFD).

The *WATER* concept is considered as a fundamental structure that constitutes the primary basis of ecological discourse in English scientific conceptual sphere. To enhance the holistic conceptual and categorical apparatus of ecological discourse in English scientific conceptual sphere, a unified category “ecological and economic *WATER* concept” is proposed.

The relevance of the study is determined by the need to explore in depth the theoretical prerequisites of ecological studies in linguistics through interdisciplinary synthesis. Furthermore, it emphasizes the importance of investigating and constructing an integrated conceptual and categorical apparatus of ecological discourse in English scientific conceptual sphere.

The paper devotes particular attention to the analysis of the ecological and economic *WATER* concept and the study of its frame structure using the conceptual analysis methodology developed by Ukrainian scholar Svitlana Zhabotynska. The study is built a primary conceptual model of the ecological and economic *WATER* concept in English water management metadiscourse, which has a complex frame structure with an open system, the components of which interact and complement each other. The analysis of the factual material and modeling of the frame structure of ecological and economic *WATER* concept made it possible to identify 18 basic propositional schemes and prove the dominance of the subject frame with the descriptive characteristics of *WATER* “as a substance in terms of its quality, place and form of existence”.

The findings facilitated the formation of an abstract conceptual network, the information elements of which are embodied in the meanings of linguistic units across various levels and in expressions that elucidate the essence of the concept under study.

Key words: discourse, metadiscourse, concept/ecological and economic concept, frame, frame analysis, network structure.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується появою нових дослідницьких парадигм, серед яких дискурс є одним із найпопулярніших об'єктів наукових розвідок. У наш час, у руслі прагматичного та лінгвокогнітивного підходів до вивчення мовних явищ, все більше й більше уваги вчені приділяють дослідженням різних типів дискурсу. Англомовний науковий дискурс залишається домінуючим у сучасному науковому суспільстві – цей факт залишається незаперечним. Відтак, англійська мова в контексті різновекторної глобалізації є основним засобом міжнародної комунікації у сфері науки, а тим паче такого наріжного у наш час – стану екологічної безпеки у світі.

Екологічні проблеми сьогодення набули масштабності й потребують особливої уваги з боку суспільства. Справді, нинішню екологічну ситуацію у світі можна охарактеризувати як кризову, як таку, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення усього природно-ресурсного комплексу світу. Через структурні деформації народного господарства, за яких перевага надається розвитку сировинно-видобувних, а, отже, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості, світовій економіці загрожує глобальна екологічна катастрофа.

Техногенні та кліматичні зміни у системі «суспільство-природа», досягнувши точки біфуркації, призводять до змін середовища і, у свою чергу, провокують до змін при взаємодії суспільства і природи, породжуючи соціально-економічні й екологічні проблеми. Водночас, усі ці фактори впливають на метаморфози й розвиток наукового дискурсу, оскільки мова – явище динамічне і змінюється у відповідь на зміни та прогрес у суспільстві.

У сучасній системі наукових знань все більшої значущості набуває екологія як система міждисциплінарних знань, яка відображає стан суспільства. Саме ідея міждисциплінарного синтезу стала теоретичною передумовою виникнення екологічних досліджень у лінгвістиці. Завдяки чому з'явилася можливість прийти до узагальнень, що дали змогу розширити межі лінгвістики як дисципліни. Звідси виникнення таких маргінальних наук, як соціолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвістична психологія, лінгвостатистика тощо. Саме за принципом міждисциплінарного синтезу сформувалися, на нашу думку, наймолодші й перспективні наукові напрями у мовознавстві – еколінгвістика, екологія культури, екологія

людини, лінгвоекотологія, екологія мови, екологія перекладу тощо [1, с. 141; 2; 3, с. 120–122].

Запропонована праця продовжує розпочате нами дослідження екологічного дискурсу (*Ecological Discourse*) в англійській науковій концептосфері. Увагу зосереджено на дослідженні водогосподарського метадискурсу (*Water Management Metadiscourse*) у синтезованому еколого-економічному субдискурсі (*Ecological and Economic Subdiscourse*).

До слова, історичний розвиток економічної думки наприкінці ХХ століття призвів до домінування екологічної економіки, поставивши під сумнів принципи неокласичної економічної науки, в якій переважають теоретичні побудови, а не практичні спостереження, ігноруються дані про реальний світ, що не узгоджуються з теорією [4]. Екологічна економіка – нова міждисциплінарна наука, яка синтезує економічні, екологічні та соціальні аспекти господарської діяльності людини і є фундаментом економічної теорії сталого розвитку. Екологічна економіка визнає екологічні обмеження та вводить екологічні поняття в економіку, не заперечуючи традиційно-економічних. Екологічні економісти (Ніколас Джорджеску-Роген, Кенет Болдуінг, Герман Дейлі, Роберт Констанца та інші) враховують у своїх дослідженнях незворотність екологічних змін, допомагають побачити впливовість економічних процесів у природних екосистемах та виявити умови їх співіснування задля збереження життєздатного розвитку людської цивілізації.

Відтак, синтезуємо сучасну екологічну економіку у міждисциплінарний еколого-економічний субдискурс, в межах якого водогосподарський метадискурс розглядається як мегафрейм та є важливим елементом внутрішньосистемної ієрархічної структури екологічного дискурсу [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить, що, з 1970-х рр. і до сьогодні еколінгвістичні пошуки демонструють динамічний розвиток як у кількісному, так і якісному вимірах. Чимало зарубіжних науковців присвятили свої праці вивченню питань еколінгвістики, створивши теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження цієї галузі. Ейнар Гауген (Е. Naugen), американський лінгвіст і письменник, ще в 70-х рр. ХХ століття в роботі «Екологія мови» акцентував увагу на взаємодії лінгвістики з іншими науками. Р. Гарре (R. Harré), Є. Брокмаєр (J. Brockmeier), П. Мюльхойслер (P. Mühlhäusler) одними з перших порушили методологічні засади еколінгвістики. Основна ідея їхніх праць полягає в тому, що мовні структури та

мова загалом розглядаються не як замкнуті системи, а як система одиничних структур, що взаємодіють із навколишнім світом; вони зазначали, що неможливо вивчати мову у відриві від її природного й культурного контексту. Серед українських лінгвістів важливо відзначити О. Селіванову, В. Жуковську, А. Раду, О. Семенець, які досліджували реалізацію лінгвоекологічного підходу до аналізу процесів мовного вираження суспільних цінностей у матеріалах засобів масової інформації, а також еколінгвістичні аспекти риторики, стилістики й культури мовлення [3, с. 120].

Актуальність дослідження визначається посиленою увагою до пошуку екологічної рівноваги у природі, що є основою сучасної стратегії формування та реалізації світової екологічної політики; необхідністю докладніше вивчити теоретичні передумови для екологічних досліджень у лінгвістиці на засадах міждисциплінарного синтезу; важливістю дослідження та формування цілісного понятійно-категорійного апарату екологічного дискурсу в англійській науковій концептосфері.

Аналіз англійського водогосподарського метадискурсу у синтезованому еколого-економічному субдискурсі – складний та конструктивний процес, для ефективного здійснення якого потрібні передусім знання усіх компонентів мовної системи, загальні (енциклопедичні) знання, що зберігаються у довготривалій пам'яті у формі ментальних схем, визначення ситуативних факторів, їхня адекватна інтерпретація та багато інших чинників, дослідження яких може слугувати завданням майбутніх наукових розвідок у галузі когнітивної лінгвістики.

Новизна розвідки мотивована тим, що сьогодні не зафіксовано досліджень, присвячених прицільному вивченню поведінки конкретного концепту в англійському водогосподарському метадискурсі (на матеріалі оригінального/англійського тексту Водної рамкової директиви ЄС), тому це й спонукає нас до заповнення цієї прогалини.

Формулювання мети та завдань. *Об'єктом* дослідження є англійський водогосподарський метадискурс, в якому об'єктивується концепт *WATER*. *Предмет* дослідження – лінгвокогнітивні характеристики концепту *WATER* в англійському водогосподарському метадискурсі.

Наша *мета* – дослідити структуру та зміст концепту *WATER* в англійському водогосподарському метадискурсі. Для досягнення мети необхідно виконати такі *завдання*: 1) здійснити прицільний фреймовий аналіз концепту *WATER* в англійському водогосподарському метадис-

курсі, використавши авторську методику концептуального аналізу української дослідниці Світлани Жаботинської [5; 6]; 2) виявити та описати фреймову структуру концепту *WATER*.

Фактичним матеріалом для нашого дослідження слугував оригінальний (англійський) текст Водної рамкової директиви 2000/60/ЄС (*EU Water Framework Directive / WFD*) загальним обсягом 72 сторінки, у якому зафіксовано 574 приклади уживання концепту *WATER* [7].

Заробочу гіпотезу дослідження приймаємо введення уніфікованої категорії «еколого-економічний концепт *WATER*» для розширення цілісного понятійно-категорійного апарату екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери.

У попередніх розвідках, ми запропонували тлумачення категорії концепту, як *багатовимірної, багатоконпонентної, об'ємної та ієрархічно впорядкованої ментальної структури, яка має різновекторні форми мовного вираження, відображає певний фрагмент знання та є складовою концептуальної картини світу* [2]. Зважаючи на те, що концепт є відкритою структурою, яка може розширювати свої межі за рахунок надходження нової інформації і є невичерпним матеріалом для міждисциплінарного синтезу, вважаємо за доцільне ввести та використовувати категорію «еколого-економічний концепт» в межах синтезованого еколого-економічного субдискурсу, оскільки категорію «еколого-економічний концепт» модифіковано із загальнонаукової категорії «лінгвоконцепт».

На концептуальному рівні *WATER* є універсальним концептом, оскільки він існує у переважній більшості лінгвокультур та є складовою концептуальної картини світу. Ми ж розглядаємо еколого-економічний концепт *WATER* як *фундаментальну структуру, що становить першооснову екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери* (розбивка наша – К. Н., Т. Л.).

Такий підхід потребує уточнення: наголос на еколого-економічну складову концепту *WATER* зроблено не випадково, адже дослідження водогосподарського метадискурсу проводимо на засадах дуальності – симбіозі екологічного та економічного векторів. Водні ресурси, з точки зору екології, займають особливе місце серед усіх існуючих природних ресурсів, оскільки жодна сфера життя і діяльності людини неможлива без використання води. При цьому, водоресурсний потенціал будь-якої країни світу є природною основою її економічного розвитку, соціального благополуччя й екологічної безпеки. За словами В. Вовка [4], «економіка є відкритою підсисте-

мою екосистеми та діє в межах природних (біофізичних) обмежуючих факторів». Тому водогосподарський комплекс слід розглядати як підсистему усієї еколого-економічної системи.

У наш час водогосподарські проблеми набули не лише державного, але й міждержавного значення. Водний фактор став одним з головних чинників колективної світової безпеки. Особливо актуальним є питання комплексного використання світових запасів водних ресурсів. Внаслідок цього, взаємодія суспільства і природи відбувається у середовищі, де перетинаються природні закони з законами розвитку суспільства, породжуючи не лише соціально-економічні, а й еколого-економічні проблеми.

У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку суспільства, велика увага приділяється формуванню екологічної свідомості, мислення та культури особистості, інформуванню людей про екологічну ситуацію в світі, державі, регіоні, ознайомленню з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації. Науковці стривожено відзначають погіршення стану здоров'я значної частини населення, зумовлене погіршенням якості води, тому захист водних ресурсів є пріоритетним напрямом державної політики у всьому світі.

23 жовтня 2000 року на спільному засіданні Європейського Парламенту та Європейської Ради у Люксембурзі було ухвалено Водну рамкову директиву 2000/60/ЄС (повна назва директиви «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики»), яка визначає основні (рамкові) принципи управління та шляхи досягнення доброї якості води і безпечного стану річок і водойм у Європі та встановлює основні положення для захисту та покращення країнами ЄС (та країнами – кандидатами на вступ до ЄС) стану водних ресурсів та сприяння їх сталому збалансованому використанню [7].

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні для більш прицільного аналізу еколого-економічного концепту *WATER* та виявлення його фреймової структури ми використовуємо розгалужену типологію фреймів, яку було розроблено українською дослідницею Світланою Жаботинською [5, с. 81–84; 6, с. 18–19]. Учена застосовує для опису значень мовних одиниць схемні концептуальні мережі, утворені пропозиціями базисних фреймів, «... де найфундаментальніші категорії мислення впорядковані відпо-

відно до того, як ми сприймаємо речі емпіричного світу» [5, с. 81]. На основі цього принципу дослідниця виокремлює **п'ять типів фреймів**: предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний:

1. Предметний фрейм об'єднує **буттєві схеми** – квантитативну “X є СТИЛЬКИ-кількість”, квалітативну “X є TAKE-якість”, локативну “X існує / діє ТАМ / LC-локатив (початок, шлях або місце, кінець)”, темпоральну “X існує ТОДІ / TM-темпоратив (початок, відрізок або момент часу, кінець)” та схему способу буття “X існує TAK-спосіб”.

2. Акціональний фрейм включає **акціональні схеми** стану / процесу “AG-агенс діє”, контактної дії “AG-агенс діє на РТ-пацієнс / AF-афектив» і каузації “CR-каузатор робить FT-фактив”. Дані схеми можуть бути розширені за рахунок аргументних ролей сирконстант (різновиди: AT-супровідник, AD-помічник, CG-контрагент, IN-інструмент, MD-медіатив), стимул (GL-ціль, CS-причина), передумова (CD-умова, CS-уступка), реципієнт (AD-адресат, BN-бенефактив / ML-малефактив), а також за рахунок локативної та темпоральної схем.

3. Посесивний фрейм конституюється **посесивними схемами** партитивності “WH-ціле має PR-частина”, інклюзивності “CR-контейнер має СТ-вміст” / “СТ-вміст має CR-контейнер” та власності “OW-власник має OD-власність” / “OD-власність має OW-власника”.

4. Ідентифікаційний фрейм об'єднує **ідентифікаційні схеми** персоніфікації “ID-індивід є PS-персоніфікатором (власна назва)”, класифікації “ID-індивід / вид є CL-класифікатор: вид / рід” і характеристики “ID-індивід є CH-характеризатор”.

5. Компаративний фрейм представлений **компаративними схемами** тотожності / метаморфози, “CV-компаратив є / як / MS-корелят”, подібності / аналогії “CV-компаратив є як AN-корелят” і подоби / метафори, “CV-компаратив є неначе MT-корелят”.

На основі аналізу фактичного матеріалу [7] ми виділили сукупну фреймову структуру еколого-економічного концепту *WATER*, всередині якої було виокремлено п'ять основних фреймів, згідно з обраною класифікацією, та виявлено слоти, що формують кожен фрейм.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що виявлені в контексті англomовного водогосподарського метадискурсу логічні предикати, пов'язані з еколого-економічним концептом *WATER* як денотативним значенням іменника *water*, були

тематично згруповані на основі базисних пропозиційних схем:

1) буттєва квалітативна схема “ВОДА є ТАКА-якість”: така за прісністю / солоністю: *freshwater (s) [8]; fresh surface water [2]; transitional waters [11]; saline waters [1]; така за якістю*: *good quality water [1]; good quality surface water [1]; така за призначенням*: *drinking water [11]; recreational waters [1]; bathing waters [2]; receiving groundwater [1]; water intended for human consumption [1]; така за розповсюдженістю молюсків і ракоподібних*: *shellfish waters [1]; така за результатом впливу діяльності людини*: *waste-water [4]; the resulting water [1]; така за ефективністю*: *water-efficient (technologies) [1];*

2) буттєва локативна схема “ВОДА є / існує / діє ТАМ / LC-локатив (місце)”: місце = ґрунт: *groundwater(s) [153]; місце = земна поверхня*: *surface water(s) [113]; місце = прибережна частина суші*: *coastal waters [13]; місце = материкова частина суші*: *inland water(s) [4]; inland surface waters [1]; місце = море / океан*: *marine waters [4]; місце = місто*: *the urban waste-water [1]; місце = країна(и)*: *water(s) in the Community [2]; Community waters [3]; territorial waters [3]; transboundary water [1];*

3) буттєва схема способу буття “ВОДА існує ТАК-спосіб(формаіснування)”: формаіснування = стояча чи текуча: *standing or flowing water [1]; standing inland surface water [1]; формаіснування = дощова*: *rainwater [1];*

4) акціональна схема¹ “AG-ВОДА діє”: *groundwaters do not fully follow a particular river basin [1]; water needs [1]; waters achieving a status [1]; waters showing evidence of major alterations to the values of the biological quality elements [1]; waters showing evidence of severe alterations to the values of the biological quality elements [1]; inland waters flowing into them [1]; the resulting water will meet the requirements of Directive [1]; freshwaters needing protection or improvement [1];*

5) акціональна схема¹⁺ локатив “AG-ВОДА діє ТАМ / LC”: *inland water flowing for the most part on the surface of the land [1];*

6) акціональна схема контактної дії¹ “AG-ЛЮДИНА діє / не діє на РТ-пацієнс / АФ-афектив ВОДУ”: *water is directly discharged [1]; discharges to the groundwater body [1]; direct discharges to groundwater [1]; impoundment of fresh surface water [1]; abstraction and impoundment of water [1]; a balance between abstraction and recharge of groundwater [1]; the quality required of shellfish waters [1]; sampling and analysis of surface water [1]; waste-water treatment*

[1]; the urban waste-water treatment [1]; the water treatment regime [1]; groundwater characterization [1]; abstraction, impoundment, storage, treatment and distribution of surface water or groundwater [1]; augmentation of groundwater bodies [1]; the abstraction of fresh surface water and groundwater [1]; water abstraction(s) [2]; the abstraction of water [4]; loss of water [1]; water uses [1]; uses of Community waters [1]; users of water [1]; use of water [2]; water use(s) [9]; water-use activity [1]; economic analysis of water use [2]; water use [1]; to ensure protection and sustainable use of water [1]; protection and sustainable management of water [1]; provide for additional protection or improvement of the waters [1]; water transfer and diversion [1]; the protection of inland surface waters [1]; the protection of marine waters [1]; protection of water(s) [5]; the protection of territorial and marine waters [1]; protection of their surface water and [1]; ... protection of their groundwater [1]; freshwater protection [1]; water protection and management [1]; pollution of marine waters [1]; pollution of water [4]; pollution of surface water(s) [3]; pollution of groundwater [5]; pollution of marine waters [1]; risks to waters [1]; the abstraction of drinking water [2]; water is stored [1]; (the) drinking water supply [2]; the supply of water [1]; injection of water [2]; production of drinking water [1]; supply and demand for water [1]; supply and demand for water [1]; Member States should identify waters [1]; reinjection of pumped groundwater [1]; water is accidentally polluted [1]; the impact of human activity on groundwaters [1]; water is affected or used [1]; in securing good water quality [1];

7) акціональна схема контактної дії¹ + ціль: “AG-ЛЮДИНА діє / не діє на РТ-пацієнс / АФ-афектив ВОДУ заради GL-ціль”: *waters used for the abstraction of drinking water [2]; the protection of marine waters from pollution [1]; the protection of groundwater against pollution [1]; injection of water for technical reasons [1]; the protection of Community waters in terms of quantity and quality [1]; water abstraction for urban, industrial, agricultural and other uses [1]; water intended for human consumption [2]; the abstraction of water intended for human consumption [1];*

8) акціональна схема контактної дії¹ + медіатив “AG-ЛЮДИНА діє / не діє на РТ-пацієнс / АФ-афектив ВОДУ з допомогою MD-медіатива”: медіатив = речовини, забруднювачі, викиди: *pollution of water by those substances [1]; pollution of water by individual pollutants or groups of pollutants [1]; surface waters affected by discharges of those substances [1];*

9) акціональна схема контактної дії¹ + **локатив** “AG-ЛЮДИНА діє / не діє на РТ-пацієнс / АФ-афектив ВОДУ ТАМ / LC – місце”: місце = район: coastal waters shall be identified and assigned to the nearest or most appropriate river basin district or districts [1]; they (groundwater) shall be identified and assigned to the nearest or most appropriate river basin district [1]; місце = інша вода: water abstracted from the groundwater body [1]; the water used may be derived from any surface water or groundwater [1];

10) акціональна схема контактної дії² “AG-ЩОСЬ діє / не діє на РТ-пацієнс / АФ-афектив ВОДУ”: low water requiring crops [1]; similar activities on, or in the ground which come into contact with groundwater [1]; water-saving (irrigation techniques) [1];

11) акціональна схема контактної дії³ “AG-ВОДА діє / не діє на РТ-пацієнс / АФ-афектив”: habitats and species directly depending on water [1];

12) посесивна партитивна схема¹ “WH-ВОДА має PR-частину”: частина = об'єм / маса води: a/the body (bodies) of water [49]; surface water body (bodies) [21]; the bodies / a body of surface water(s) [18]; (the) water body (bodies) [15]; heavily modified water body [1]; a body of inland water [1]; artificial water body [1]; artificial body of water [1]; the physical characteristics of a surface water body [1]; transboundary water bodies [1]; the status of a body of surface water [1]; a / the body (bodies) of groundwater [19]; groundwater body (bodies) [43]; a body of water is so affected by human activity or its natural condition [1]; частина = статут: water status [9]; the status of water [8]; good status of surface water [1]; the status of groundwater [2]; surface water status [5]; the status of surface waters [4]; surface water status of bodies [1]; “Good surface water status” [3]; “Good surface water chemical status” [2]; the quantitative status of water [1]; Groundwater quantitative status [4]; good water status [3]; the status of the body of water [1]; the development in water status [1]; good status of groundwater [2]; good groundwater status [3]; good groundwater chemical status [4]; groundwater chemical status [7]; groundwater status [4]; ecological status in transitional waters [1]; ecological status in coastal waters [1]; the status of surface water and groundwater [1]; ecological status and chemical status for surface waters [1]; the ecological status of such waters [1]; частина = ширина: the breadth of territorial waters [2]; частина = баланс: water balances [1]; частина = якість: quality of surface waters [1]; the quality of surface freshwater [1]; the quality of freshwaters

[1]; groundwater quality [1]; good water quality [1]; the quality of the water(s) [3]; water quality [1]; the quality of any receiving groundwater [1]; the quality required of surface water [1]; freshwater quality [2]; частина = умови / режим течії: natural flow conditions of water [1]; частина = хімічний склад: the chemical composition of the groundwater [1]; the chemical composition of water [1]; частина = потік: groundwater flows [6]; freshwater flows [2]; water flow [3]; water flow regulation [1]; flow of groundwater [1]; частина = рівень: groundwater level(s) [4]; groundwater level regime [1]; частина = ресурси, запаси: freshwater resources [1]; water resources [3]; groundwater resource [2]; частина = об'єм: volume of groundwater [1]; the volume of water present [1]; частина = кількість: freshwater ... quantity [2]; water quantity [1]; quantities of groundwater [1]; частина = зовнішня границя: the outer limit of transitional waters [1]; частина = течія: a water course [1];

13) посесивна партитивна схема² “WH – ЦІЛЕ має PR-частину ВОДУ”: ціле = сектор: the water sector [1]; ціле = орган управління / менеджмент: water management [2]; the management of its water [1]; ціле = законодавство: Community water legislation [1]; water legislation [1]; ціле = мережа станцій моніторингу: the surface water monitoring network [2]; groundwater level monitoring network [1]; the groundwater monitoring network [4]; ціле = регулювання / контроль: water regulation [2]; ціле = екосистема, природний комплекс: surface water ecosystems [1]; ціле = екорегіон: ecoregions for transitional waters and coastal waters [1]; ціле = служба водопостачання / подача води: water services [10]; the costs of water service [1]; ціле = стандарти: standards may be set for water [1]; ціле = програмні заходи / курс: water policy [9]; policy on water [1]; European water policy [1]; Community water policy [3];

14) посесивна інклюзивна схема¹ “CR-контейнер ВОДА має СТ-вміст”: вміст = викиди: indirect releases into water [1]; вміст = система: water systems [1]; вміст = тип: water type [2]; surface water body type(s) [17]; surface water type [1]; вміст = категорія, різновид, класифікація: surface water category (categories) [6]; вміст = речовини: quality standards for these substances for all surface waters [1]; the priority substances in surface water [1]; This Directive is to contribute to the progressive reduction of emissions of hazardous substances to water [1]; water containing substances resulting from the operations for exploration and extraction of hydrocarbons or mining activities [1]; daphnia or representative organisms for saline waters [1]; вміст = характеристики напластування:

stratification characteristics of the groundwater [1]; вміст = викиди, відходи: the control of discharges and emissions into surface waters [1]; “Direct discharge to groundwater” [1]; discharge into surface water [1]; вміст = цільові показники: the environmental objectives for surface waters [1]; the ecological quality objectives for associated surface waters [1]; вміст = забруднювачі: the entry of pollutants into water [2]; discharge(s) of pollutants into groundwater [2]; pollutant(s) in(to) groundwater [2]; pollutants in water [1]; вміст = проблеми: transboundary water problems [1]; вміст = ціна: water-pricing policies [1];

15) посесивна інклюзивна схема²
 “CR-контейнер має СТ-вміст ВОДУ”: контейнер = водоносний горизонт/пласт/шар: aquifer of water [1]; the same aquifer of water used for geothermal purposes [1]; контейнер = пункт відбору: Drinking water abstraction points [1]; контейнер = водоочисна станція: a waste-water treatment plant [1]; контейнер = технічні засоби: waste-water collection and treatment facilities [1];

16) ідентифікаційна схема персоніфікації
 “ID-ВОДА є PS-персоніфікатором (власна назва)”: “Surface water”, “Groundwater”, “Inland water”, “Transitional waters”, “Coastal water”, “Water intended for human consumption”, The Drinking Water Directive [2]; The Bathing Water Directive [1]; The Urban Waste-water Treatment Directive [1]; the United Nations Convention on the protection and use of transboundary water courses and international lakes, approved by Council Decision 95/308/EC(15) [1];

17) ідентифікаційна схема характеристики
 “ID-ВОДА є СН-характеризатор”: the water [1]; this / these water(s) [2]; such waters [1];

18) компаративна схема подоби / метафори
 “CV-ВОДА є неначе МТ-корелят”: Water is not a commercial product [1]; Water is a heritage [1].

Наведене вище дає можливість змоделювати фреймову структуру еколого-економічного концепту *WATER* в англomовному водогосподарському метадискурсі (рис. 1).

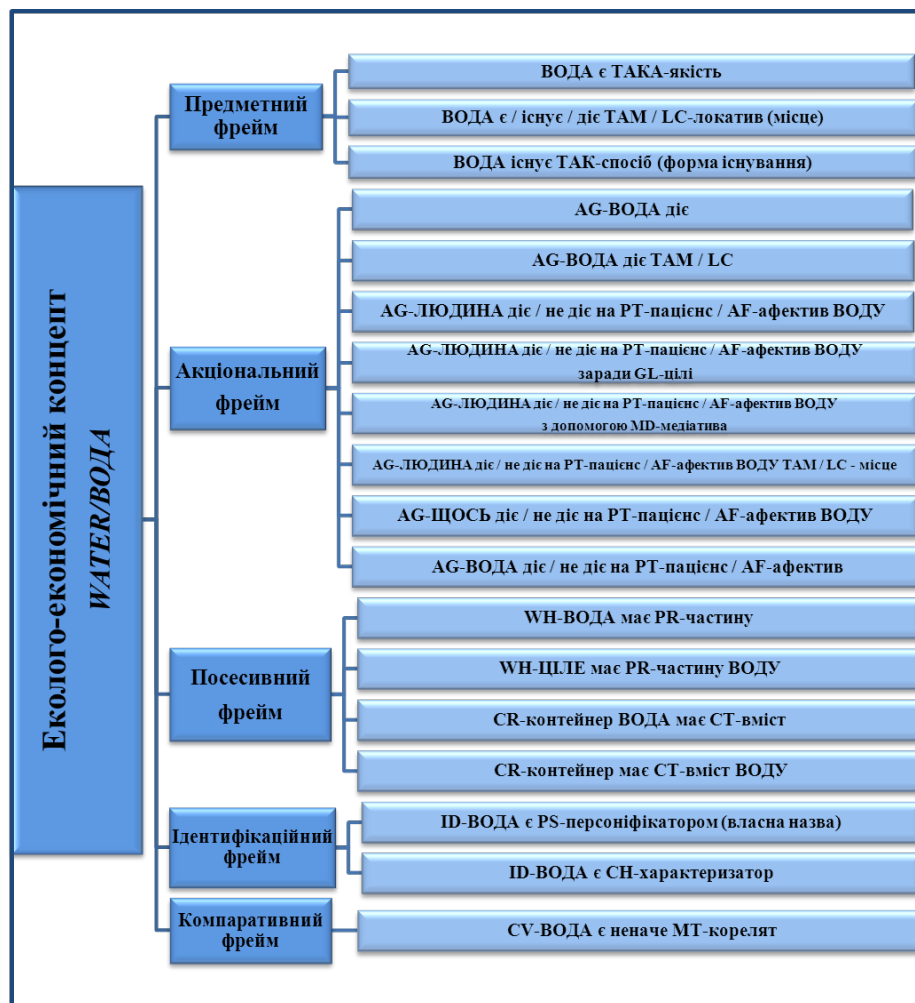

Рис. 1. Фреймова структура еколого-економічного концепту *WATER*

Отже, використавши методику фреймового моделювання було побудовано первинну концептуальну модель еколого-економічного концепту *WATER* в англomовному водогосподарському метадискурсі, яка відтворена у вигляді розгалуженої системи з фреймовою структурою. На основі описаного вище можна зробити висновок про те, що еколого-економічний концепт *WATER* у досліджуваному метадискурсі є відкритою системою, складові частини якої взаємодіють та доповнюють одна одну, має складну фреймову структуру. Аналіз фактичного матеріалу показав, що найбільш поширеними з виділених фреймів є предметний та посесивний фрейми. На нашу думку, домінування предметного фрейма пояснюється описовою характеристикою *ВОДИ* як речовини за її якістю, місцем та формою існування в англomовному водогосподарському

метадискурсі, а його посесивність демонструє зв'язок між частинами і вмістом *ВОДИ* як речовини.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, за допомогою методики фреймового аналізу побудовано концептуальну модель еколого-економічного концепту *WATER* в англomовному водогосподарському метадискурсі. У результаті інтеграції досліджуваного концепту виникла абстрактна концептуальна мережа, інформаційні фрагменти якої, відбиті в значеннях як мовних одиниць різного рівня, так і у висловлюваннях, що розкривають зміст еколого-економічного концепту *WATER*. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у можливості визначення *основних статистичних закономірностей та варіацій* еколого-економічного концепту *WATER* в англomовному водогосподарському метадискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2011. 844 с.
2. Ковалик Н.В. Методологія фреймового моделювання субдискурсу екології та природних ресурсів. *Лінгвістичні студії. Міжнародний збірник наукових праць Донецького НУ (Вінниця)*. 2017. Вип. 3. С. 108–113.
3. Куца В.А. Еколінгвістика як новітній напрям досліджень у сучасній науковій парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 52. Том 1. С. 120–122.
4. Вовк В.І. Екологічна економіка: від доктрини до політики. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8971/Vovk_Ekolohichna_ekonomika_vid_doktryny.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 11.10.2024).
5. Zhabotynska S. Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries. *Cognition, Communication, Discourse*. 2010. № 1. С. 75–92.
6. Жаботинська С.А. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Studia Philologica. Філологічні студії. Збірник наукових праць*. 2019. Вип. 13. С. 17–27.
7. The EU Water Framework Directive. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 25.02.2024).

КОНЦЕПТ WEALTH У ПІЗНЬОМУ ВІКТОРІАНЬСЬКОМУ ДИСКУРСІ

CONCEPT WEALTH IN LATE VICTORIAN DISCOURSE

Левіщенко М.С.,

*orcid.org/0000-0002-9678-6575**кандидат філологічних наук, доцент,**старший викладач кафедри іноземних мов № 3**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Вікторіанська епоха (1837–1901) була періодом глибоких соціальних, економічних і культурних перетворень, спричинених індустріалізацією, урбанізацією та розширенням Британської імперії. Центральним у цих змінах була концепція багатства, яка відіграла ключову роль у формуванні цінностей, прагнень і тривог вікторіанського суспільства. Багатство у вікторіанському контексті було не просто мірилом економічного процвітання, а й складною структурою, переплетеною з мораллю, соціальним класом, промисловим прогресом та індивідуальною ідентичністю. Вивчення того, як багатство було представлено та обговорювалося у вікторіанському дискурсі, дає змогу зрозуміти напруженість і протиріччя цього динамічного періоду.

У статті досліджується багатогранні способи розуміння, репрезентації та критики багатства у Вікторіанську епоху (1837–1901). Цей період промислової та імперської експансії спричинив значні економічні перетворення, в результаті чого багатство стало центральною темою культурних, моральних і політичних дебатів того часу. У статті розглядається багатство як більше, ніж міра матеріального добробуту, аналізуючи його глибші наслідки для моралі, соціального класу та індивідуальної ідентичності вікторіанського суспільства.

У статті також розглядається метафорична мова, яка використовується для обговорення багатства у вікторіанській літературі. Багатство часто зображується через метафори зростання і занепаду, світла і темряви або плинності, що відображає амбівалентність вікторіанського ставлення до матеріального процвітання. Моральний дискурс того часу часто розглядав багатство як винагороду за працьовитість і перевірку моральної чесності, узгоджуючи з протестантською трудовою етикою та вікторіанськими ідеалами респектабельності.

Крім того, у статті висвітлюється перетин багатства з соціальними структурами, досліджується, як економічне процвітання зміцнювало або кидало виклик жорсткій класовій ієрархії вікторіанської епохи. Також розглядається роль філантропії та соціальної відповідальності з обговоренням того, як багатство використовувалося для вирішення соціальної несправедливості, як це видно в працях таких реформаторів, як Чарльз Діккенс.

Аналізуючи мовні та культурні уявлення про багатство, стаття сприяє розумінню того, як вікторіанське суспільство домовлялося про складність економічного зростання та його етичні наслідки. Дослідження пропонує зрозуміти постійний вплив цих уявлень на сучасне сприйняття багатства та соціальної справедливості.

Ключові слова: вікторіанський дискурс, концепт, метафора, лінгвістичний аналіз, лінгвістичне конструювання.

The Victorian era (1837–1901) was a period of profound social, economic, and cultural transformation, driven by industrialization, urbanization, and the expansion of the British Empire. Central to these shifts was the concept of wealth, which played a pivotal role in shaping Victorian society's values, aspirations, and anxieties. Wealth in the Victorian context was not merely a measure of economic prosperity but also a complex construct intertwined with morality, social class, industrial progress, and individual identity. Examining how wealth was represented and debated in Victorian discourse offers insights into the tensions and contradictions of this dynamic period.

The article explores the multifaceted ways in which wealth was understood, represented, and critiqued during the Victorian era (1837–1901). This period of industrial and imperial expansion created significant economic transformations, resulting in wealth becoming a central topic in the cultural, moral, and political debates of the time. The article examines wealth as more than a measure of material prosperity, analyzing its deeper implications for morality, social class, and individual identity within Victorian society. The article also delves into the metaphorical language used to discuss wealth in Victorian literature. Wealth is often depicted through metaphors of growth and decay, light and darkness, or fluidity, reflecting the ambivalence of Victorian attitudes toward material prosperity. The moral discourse of the time often framed wealth as both a reward for industriousness and a test of moral integrity, aligning with the Protestant work ethic and Victorian ideals of respectability.

Furthermore, the article highlights the intersection of wealth with social structures, examining how economic prosperity reinforced or challenged the rigid class hierarchies of the Victorian era. The role of philanthropy and social responsibility is also considered, with discussions on how wealth was utilized to address social injustices, as seen in the writings of reformers like Charles Dickens.

By analyzing the linguistic and cultural representations of wealth, the article contributes to understanding how Victorian society negotiated the complexities of economic growth and its ethical implications. The study offers insights into the enduring influence of these representations on modern perceptions of wealth and social justice.

Key words: Victorian discourse, concept, metaphor, linguistic analysis, linguistic construction.

Постановка проблеми. Ідея зв'язку культури і мови бере свої коріння до ще у XVIII столітті, але цілеспрямоване вивчення цієї проблеми почалося тільки в кінці минулого століття. Дослідження носили більше декларативний характер і аж до початку 70-х років лінгвістиці не було достатньо глибоких досліджень присвячених цій темі. Важливість вікторіанської епохи та її концептів важко переоцінити. Вікторіанська ера (1837–1901) була періодом глибоких перетворень, позначених швидкою індустріалізацією, науковими проривами та соціальними реформами, змінами у мові. Це також була епоха моральної суворості та глибоких культурних тривог, коли британці боролися з протиріччям між прогресом і традицією, наукою та вірою, імперією та етикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вікторіанська епоха цікавила і цікавить науковців (Hobsbaum [4], Meantz [6], Schwarz [7]) не лише через знаковість правління королеви Вікторії, а через моральні засади, що були сформовані в суспільстві під час вікторіанської доби і які вплинули на розвиток не тільки самої країни, а й нашої Європи на певні зміни. Було закладено кодекс поведінки „справжнього“ англійця, який і досі залишається глибоко укоріненим у свідомості пересічного британця.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки дослідити концепт *wealth* у вікторіанському дискурсі та його відображення у різних дискурсивних сферах. У вікторіанську епоху відбулися значні економічні, культурні та ідеологічні зміни, які вплинули на мовне представлення багатства в її дискурсі. Через літературні твори, політичні промови, газети та проповіді мова, що оточувала багатство, відображала складність індустріалізації, моральні цінності та соціальне розшарування. У цій статті обрані такі лінгвістичні особливості, як лексика, метафори та риторичні стратегії, що сконструювали або заперечили концепцію багатства у вікторіанському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Вікторіанський дискурс часто використовував такі слова, як *progress*, *prosperity* та *enterprise*, щоб представити багатство як продукт промислових досягнень. Ці терміни несли позитивні конотації, поєднуючи економічний успіх із національною гордістю та інноваціями. І навпаки, такі терміни, як *poverty*, *pauperism* та *destitution* підкреслювали різкі контрасти всередині суспільства, часто зображуючи бідних як пасивних одержувачів перерозподілу багатства, а не як активних учасників економічних систем.

У вікторіанській літературі та дискурсі *wealth* та *progress* були нерозривно пов'язані з цінностями

та тривогами епохи, визначеної індустріалізацією та суспільними змінами. Автори використовували певні лексичні засоби, щоб зобразити багатство як символ матеріального успіху та як місце для моральних роздумів, створюючи нюансні зображення його впливу на окремих людей і суспільство. Вікторіанський дискурс часто використовував такі терміни, як *prosperity*, *industry* і *capital*, щоб зобразити багатство як побічний продукт інновацій і важкої праці. Наприклад, в *North and South* промисловець містер Торнтон говорить про підприємливість і ефективність, представляючи буржуазний ідеал, що формується [5]. Ці терміни відображають позитивний зв'язок між економічним успіхом і моральною чеснотою, поширений у риторичі епохи.

Вікторіанська епоха, час глибокої економічної трансформації, спричиненої індустріалізацією, сприяла складному й часто суперечливому дискурсу про багатство. Лінгвістичний аналіз показує, як мова використовувалася в літературі, політичній риторичі та соціальних коментарях для формування сприйняття багатства як символу прогресу, моралі та соціальної нерівності.

У вікторіанському дискурсі такі слова, як *prosperity*, *enterprise* та *innovation*, вшановували *wealth* як рушій прогресу. У книзі *North and South* Елізабет Гаскелл протиставляються терміни *industry* та *humanity*, досліджуючи напругу між економічним успіхом і етичними міркуваннями. Промова промисловців часто містить такі слова, як *efficiency* і *profit margins* [5] підкреслюючи їхню увагу до економічної вигоди. Вікторіанська література часто поєднувала багатство з мораллю, використовуючи такі терміни, як *benevolence*, *charity* та *philanthropy*. Ці слова підкреслювали сподівання, що багаті люди повинні використовувати свої ресурси для суспільного блага, відображаючи християнські етичні рамки, поширені в епоху. Проте такі протилежні терміни, як *greed* і *avarice*, використовувалися для критики егоїстичного накопичення багатства.

У *Cristmas Carol* Чарльза Діккенса початковий словник *gain* та *saving* Скруджа змінюється на *generosity* і *compassion* після його трансформації, що ілюструє моральну перебудову у сприйнятті багатства: *Yo ho, my boys!*” said Fezziwig. *“No more work to-night. Christmas Eve, Dick. Christmas, Ebenezer! Let's have the shutters up,”* cried old Fezziwig, *with a sharp clap of his hands, “before a man can say Jack Robinson!”*

Вікторіанські письменники часто зображували *wealth* як свідчення людських інновацій і національного прогресу. Його славили як продукт інду-

стріальної винахідливості та економічного розширення. Такі терміни, як *enterprise, prosperity ma modernization* часто зустрічаються в політичних промовах і літературних описах.

У романі Елізабет Гаскелл *North and South* Джон Торнтон, власник млина, втілює чесноти промислового капіталізму. Його діалог насичений згадками про зростання, інвестиції та ефективність. Торнтон зауважує: “*I believe in the power and rights of capital*” [5] ілюструючи свою віру в багатство як рушій суспільного прогресу.

За допомогою такої мови Гаскелл передає вікторіанську віру в багатство як інструмент прогресу. Однак її зображення особистих і професійних труднощів Торнтон також ставить під сумнів людську ціну промислового капіталізму.

Wealth у вікторіанській літературі часто розглядалося через його моральні наслідки. Письменники досліджували напругу між накопиченням і альтруїзмом, наголошуючи на етичній відповідальності, пов’язаній з багатством.

У *Christmas Carol* Чарльза Діккенса початкова одержимість багатством Ебенізера Скруджа очевидна в його холодній, діловій мові: “*It’s not my business*” [1] каже він про допомогу бідним. Однак його трансформація вводить лексику щедрості, такий як *kindness, charity ma compassion*. Діккенс пише: “*Scrooge was better than his word. He did it all, and infinitely more.*” [1]. Мовний стиль Скруджа відображає ширший вікторіанський моральний ідеал: багатство має служити не лише особистій вигоді, а й загальному благу. Діккенс використовує своє спокутування, щоб виступати за соціально відповідальний капіталізм.

Величезні економічні розбіжності тієї епохи були постійною темою вікторіанського дискурсу. Письменники часто протиставляли розкішне життя заможних і боротьбу робітничого класу, використовуючи різкі мовні контрасти.

У *Hard Times* Чарльз Діккенс яскраво протиставляє “*smoke-darkened skies*” та “*grime-covered workers of Coketown* з *ornate offices*” та “*lavish dinners*” [3] промислової еліти. Мовний розрив підкреслює соціально-економічну прірву у суспільстві серед різних верств населення та її вплив на повсякденне життя. У цьому романі критикується дегуманізуючий вплив накопичення багатства, особливо якщо він відривається від етичних міркувань чи соціальної участі.

Метафори служать потужними мовними інструментами, формуючи та відображаючи суспільні цінності та ідеології. У вікторіанську епоху *wealth* було домінуючою культурною та економічною темою, тісно пов’язаною з інду-

стріалізацією, класовими структурами та моральними міркуваннями. Метафоричні уявлення про *wealth* в романах Чарльза Діккенса підкреслюють, як його використання образної мови критикує соціальну нерівність і наголошує на моральних аспектах матеріального добробуту. *Great Expectations* [2] і *Hard Times* [3] показують, як Діккенс використовує метафори, щоб пов’язати багатство з поняттями моралі, соціального прогресу та людських стосунків.

У творах Діккенса *wealth* часто описується метафорично як плинна сутність, така як *stream* або *flood*. Ці зображення вказують на достаток і нестабільність, підкреслюючи швидкоплинність матеріальних благ. У *Great Expectations* Піп описує своє нове багатство як “*flood of fortune*” [2], маючи на увазі як його величезний вплив, так і його потенціал підірвати його моральні основи. Метафора підкреслює хиткість його соціального сходження та порожнечу багатства без справжніх людських зв’язків. Такі образи узгоджуються з вікторіанськими тривогами щодо мінливості економічного процвітання, коли статки можуть зростати та падати так само швидко, як припливи.

Діккенс часто використовує метафори ваги та обмеження, щоб підкреслити гнітючу природу багатства, особливо коли до нього прагнуть егоїстично або без етичних міркувань. У *Christmas Carol* привид Марлі описується як зв’язаний “*chains of cash-boxes, ledgers, deeds*” [1], що символізує тяжкі моральні наслідки жадібності. Ця метафора відображає вікторіанські ідеали багатства як обов’язку, а не права. Образи критикують дегуманізаційний вплив матеріалізму, спонукаючи читачів розглядати багатство як засіб морального та соціального піднесення, а не особисту вигоду.

Діккенс часто звертається до органічних метафор, щоб дослідити зв’язок між багатством і людським характером. Багатство можна порівняти з рослиною, яка або процвітає під етичним доглядом, або руйнується через егоїзм. У *Hard Times* гонитва власника фабрики Баундербі за багатством описана як “*poisoned root*” [3], маючи на увазі, що його матеріальний успіх заплямований експлуатацією та моральною розбещеністю. Такі метафори критикують практику експлуатації промислового капіталізму, одночасно зміцнюючи вікторіанський моральний дух, згідно з яким багатство має сприяти добробуту суспільства.

За допомогою тонкого використання метафори Діккенс фіксує складність концепту *wealth* у вікторіанському суспільстві, представляючи його як символ прогресу та джерело етичних конфліктів. Його метафори не лише критикують нерівність і моральні

компроміси епохи, але й пропонують бачення багатства як інструменту для спільного та особистого зростання. Досліджуючи ці мовні варіанти, ці приклади показують як метафора служить мостом між матеріальним і моральним у вікторіанському дискурсі, відображаючи ширші вікторіанські занепокоєння щодо наслідків економічного процвітання.

Висновки. Концепт *wealth* у вікторіанському дискурсі був лінгвістично складним і відображав

ставлення суспільства до економіки, моралі та класу. За допомогою стратегічного вибору лексик, метафоричних конструкцій і риторичних прийомів вікторіанська мова водночас відзначала та критикувала роль багатства у формуванні соціальної епохи. Досліджуючи ці лінгвістичні моделі, ми отримуємо уявлення про те, як вікторіанці керували моральними та матеріальними дилемами свого світу, що швидко змінювався.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Dickens Ch. Christmal Carol. URL: <https://www.gutenberg.org/files/46/46-h/46-h.htm> (дата звернення: 12.12.24).
2. Dickens Ch. Great Expectations. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1400/1400-h/1400-h.htm> (дата звернення: 12.12.24).
3. Dickens Ch. Hard Times. URL: <https://www.gutenberg.org/files/786/786-h/786-h.htm> (дата звернення: 12.12.24).
4. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870–1914; ed. by D.Boswell and J.EvansRepresenting the Nation: A. Reader. Histories, heritage and museums. London; New York: Hauppauge, 1999. 567 p.
5. Gaskell E. North and South. URL: <https://www.gutenberg.org/files/4276/4276-h/4276-h.htm> (дата звернення: 12.12.24).
6. Meantz S. The History of Private Life: An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life.cfm (дата звернення: 12.12.24).
7. Schwarz M. Kognitive Semantiktheorie und neuropsychologische Realität. Tübingen, Basel: Francke, 1996. 163 S.

АНГЛІЙСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ОСОБА»
В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ВИСВІТЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ
ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ТА ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ)ENGLISH LEXICAL INNOVATIONS OF THE SEMANTIC FIELD "PERSON"
FROM A LINGUACULTURAL PERSPECTIVE (BASED ON LEXICOGRAPHIC
AND INTERNET SOURCES)

Олійник О.С.,

orcid.org/0000-0002-5701-7132

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики,

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Євтушенко Т.О.,

orcid.org/0009-0003-7301-7591

асистент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

У статті представлено опис семантичних і лінгвокультурних особливостей англійських лексичних інновацій-антропосемізмів, тобто нових слів, які вміщують сему *person/особа*. Застосування дефініційно-компонентного аналізу уможливило структурувати нові англійські новотвори на позначення особи нашого емпіричного матеріалу на 11 лексико-семантичних груп: сфера/напрямок (професійної або суспільної) діяльності особи (154 ЛО / 41,6%); погляди/переконання особи (57 / 15,4%); психічні риси/поведінка (44 ЛО / 11,9%); звички/хобі (22 ЛО / 6,0%); сімейні стосунки (20 ЛО / 5,4%); вподобання в їжі (19 ЛО / 5,1%); розумові здібності (16 ЛО / 4,3%); вік/покоління (12 ЛО / 3,2%); фізичні якості (11 ЛО / 3,0%); соціальний статус (11 ЛО / 3,0%); етнічні ознаки / належність (4 ЛО / 1,1%). Ядро досліджених нових номінацій людини – 72,1% лексем, відносяться до трьох тематичних груп: особливості діяльності особи, її погляди на життя, специфіка поведінки та психіки. Застосування методу культурної інтерпретації нових номінацій особи дало змогу встановити віддзеркалення в антрополоксії ціннісних домінант англословних культур, у першу чергу, американської, на зламі ХХ–ХХІ століть, а саме: життя в технотронному світі та суспільстві споживання, схильність до накопичення найновіших речей/гаджетів. У другому-третьому десятилітті ХХІ століття в англословних лінгвокультурах особливе значення набуває людина-діяч (*actor*) та людина-творець (*creator*), адже більше половини лексичних інновацій (57%) нашої картотеки позначають осіб за їхньою професійною / суспільною діяльністю або за активною життєвою позицією. Цей висновок узгоджується з ціннісно-орієнтаційним профілем англословних лінгвокультур як індивідуалістичних, які високо цінують досягнення особи. Глобальним чинником впливу на творення нових англійських антрополоксем залишається життя у технотронному світі, у якості локальних чинників впливу визначаємо поведінкові моделі носіїв лінгвокультури, які отримують суспільний резонанс. За семантичними ознаками «родинні стосунки» та «вік/покоління» утворено значну кількість назв осіб, які виявляють культурну специфіку порівняно з українською лінгвокультурою.

Ключові слова: лексична інновація, неологізм, антропосемізм, лексико-семантичне поле, сема, лінгвокультурна специфіка.

The paper presents a description of the semantic and linguacultural features of English lexical innovations (anthroponyms), i.e., newly coined words that include the seme «person». The application of definition-and-component analysis enabled the structuring of new English words denoting people in the corpus of our observation empirical material into 11 lexico-semantic groups: sphere/field of activity (professional or public) (154 lexical items, 41.6%), views/beliefs (57 items, 15.4%), mental traits/behavior (44 items, 11.9%), habits/hobbies (22 items, 6.0%), family relationships (20 items, 5.4%), food preferences (19 items, 5.1%), intellectual abilities (16 items, 4.3%), age/generation (12 items, 3.2%), physical features (11 items, 3.0%), social status (11 items, 3.0%), ethnic traits/affiliation (4 items, 1.1%).

The core of the studied innovations (72.1%) belongs to three thematic lexical groups: characteristics of activity, views on life, and specific behavior and psyche. The cultural interpretation method applied to these innovations revealed that anthroponyms reflect the value dominants of English-speaking cultures at the turn of the 20th and 21st centuries, primarily American culture. These include life in a technotronic world and consumer society, as well as a tendency to accumulate the latest items or gadgets. In the second and third decades of the 21st century, the concepts of the «actor» (person of action) and «creator» (person of creativity) have gained particular significance in English-speaking linguacultures. More than half of the lexical innovations (57%) in the observation corpus denote names of people featuring their professional or social activities or active life positions. This finding aligns with the value-orientation profile of English-speaking linguacultures as individualistic, which highly value personal achievements. Life in a technotronic world is the global influence on the creation of new English anthroponyms while persons' behavioral patterns that gain societal resonance can be considered as local factors. Anthroponyms with the semantic features of «family relationships» and «age/generation» reveal linguacultural specificity compared to Ukrainian linguaculture.

Key words: lexical innovation, neologism, anthroposemism, lexical semantic field, seme, linguacultural specificity.

Постановка проблеми. В англійській мові, яка офіційно визнана мовою-мільйонером із 2009 року, щорічно утворюється біля 5400 нових лексичних одиниць [1, с. 12]. Серед величезної кількості тематичних груп нової англійської лексики особливу увагу привертають лексичні інновації-антропосемізми (антрополексми), тобто нові слова в семантичній структурі яких присутня сема *person/особа*, адже образ людини є найважливішим фрагментом мовної картини світу носіїв будь-якої лінгвокультури. Беручи до уваги роль англійської мови як ключового засобу міжкультурної комунікації та поліетнічної мови, наукове зацікавлення викликають особливості відображення тенденцій сучасних англомовних культур у нових словах на позначення особи. Антропосемізми мають велику культурологічну значущість, а їхній аналіз дає змогу виявити ціннісні орієнтири того чи іншого соціуму, специфіку менталітету носіїв певної лінгвокультури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд вітчизняних наукових джерел (див. праці І. В. Андрусак, О. І. Дзюбіної, С. М. Єнікеєвої, Ю. А. Зацного, Р. К. Махачашвілі, Т. О. Пахомової, О. А. Стишова, А. В. Янкова та інш.) свідчить про значну увагу до проблематики новотворів сучасної англійської мови, вивчення яких охоплює різні підходи: структурно-семантичний (опис структури й семантики та способів творення неологізмів); соціолінгвістичний (опис впливу соціально-економічних і політичних змін на виникнення нових слів); когнітивний (опис впливу пізнавальної діяльності людини на появу нових слів у мові); функціональний (опис специфіки вживання та функцій нових слів у певних комунікативних сферах) тощо.

Аналіз наукових праць, проведений нами, засвідчив, що на сучасному етапі словниковий склад англійської мови інтенсивно поповнюється новими словами, номінативна парадигма яких охоплює терміни *лексичні інновації, неологізми, okazіоналізми, неолексми, неосемантизми*, котрі пов'язані конвергентними рисами, проте кожен із них виявляє свою специфіку, і тому їхнє повне ототожнення неможливе. Найбільш поширеною типологією нових слів є їхній поділ на *неологізми* (усталені новоутворення) та *okazіоналізми* (мовленнєві новоутворення) (Ю. А. Зацний, О. В. Ребрій, М. В. Белозьоров та інші). Деталізованим вважаємо визначення неологізму Ю. А. Зацним як «нової лексичної одиниці у єдності своєї форми та значення (нова лексема) або зовсім нове (додається до вже існуючих) значення певної усталеної лексичної оди-

ниці (нове значення), які: не віднесені спочатку до жодного словника; виникли й поширилися протягом визначеного періоду часу в суспільстві передусім за потреб комунікації; увійшли до загальноновживаної лексики (узуалізація); прийняті як мовна норма (акцептуалізація); більшістю мовців сприймаються як нові» [7, с. 112]. При цьому okazіоналізмами вважаються «мовленнєві конкретно-ситуативні, створені за традиційними і нетрадиційними (новими) словотвірними моделями слова, які проходять стадію узуалізації у ході їхньої адаптації в мові, проте ще не зареєстровані у словниках неологізмів, хоч і служать для нової назви денотату» [17, с. 8].

Ми підтримуємо міркування Ю. А. Зацного, що фактично всі нові лексичні одиниці починають своє життя як okazіональні, оскільки виникають саме в конкретному випадку мовлення [6, с. 9]; при цьому набуття okazіоналізмом статусу неологізму та включення його до словникового складу мови залежить від значущості його змісту для потреб мовного загалу в цілому [14, с. 137]. У підсумку розуміємо термін *лексична інновація* як гіперонім *неологізму* та *okazіоналізму*, а останні два терміни як еквоніми, що розмежовуються за системним критерієм згідно з дихотомією «мова – мовлення».

На часі в науковій літературі досліджуються різні аспекти лексичних інновацій. Основні тенденції та процеси розвитку лексико-семантичної макросистеми сучасної англійської мови узагальнено в праці Ю. А. Зацного [8]: розглядаючи процеси й засоби творення англійських лексичних інновацій, дослідник наголошує, що «у ХХІ столітті на перший план виходить так звана телескопія (фрагментація), коли новотвори формуються через зрощення двох частин (фрагментів, осколків) слів, або одного повного слова і частини другого» [8, с. 69], порівняно з кінцем ХХ століття, коли «перші позиції за активністю посідали такі способи, як афіксація та композиція (словоскладання)». Як зазначає дослідник С. К. Кобзар, «оскільки англійський словник продовжує рости дивовижними темпами, більшість нових слів утворюються з чинних ресурсів, <...>, слідуючи тому, що Отто Єсперсен назвав Принципом Ефективності (лінгвістичною бритвою Оккама): зробити багато, використовуючи мало» [9, с. 54], іншими словами, поповнення англійської лексики в останні десятиліття здійснюється завдяки власним мовним ресурсам.

Значну кількість наукових праць присвячено сферам вживання лексичних інновацій ХХІ століття: описано специфіку англомовних неоло-

гізмів у сучасному економічному дискурсі [4]; розглянуто нову суспільно-політичну лексику й термінологію, яка стала невід'ємним компонентом мови сучасних засобів масової інформації [16]; піддано аналізу функціонування лексичних інновацій у сучасному англомовному інтернет-дискурсі [12]; детальне висвітлення отримали англійські лексичні інновації, які виникли під час пандемії COVID-19 [3; 5], а також нова лексика в сучасному англомовному воєнно-політичному дискурсі [15].

На початку XXI століття дослідниця І. В. Андрусак здійснила групування англійських неологізмів і виокремила 13 секторів виникнення нової лексики зазначеного періоду: «Комп'ютерні технології», «Людина й суспільство», «Масова культура», «Медицина», «Мистецтво й музика», «Навколишнє середовище», «Наука й техніка», «Політика», «Світ бізнесу», «Спорт», «Спосіб життя та дозвілля», «Наркотики», «Війна та зброя», при цьому найінтенсивніше поповнення новою лексикою відбувалось у секторах «Спосіб життя та дозвілля», «Масова культура» та «Людина й суспільство», зміст яких охоплює людину, її спосіб життя, повсякденну діяльність, стосунки з іншими членами суспільства й культуру [2, с. 9]. Субкатегорія «назва особи», за даними І. В. Андрусак, вміщує такі мікрокатегорії: особа; професіонал; представники жіночої та чоловічої статі; терміни, які характеризують людину; родинні зв'язки; пацієнт; вікова характеристика; житель.

Попри значну увагу дослідників до лексичних інновацій, лексико-тематична група англійських інновацій-антропосемізмів дотепер не отримала вичерпного висвітлення в мовному та лінгвокультурному аспектах, що й зумовило мету нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у з'ясуванні й описі семантичних і лінгвокультурних особливостей англійських лексичних інновацій на позначення особи. **Об'єкт** дослідження становлять новоутворення англійської мови у сфері номінації осіб. **Предметом** аналізу обрано їхні семантичні й лінгвокультурні особливості. **Матеріал дослідження** склали 370 лексичних одиниць (далі – ЛО), які позначають особу, виокремлених шляхом суцільного обстеження лексикографічних та мережевих джерел [11; 19].

Для опису мовних особливостей англійських новоутворень-антропосемізмів застосовано метод дефініційно-компонентного аналізу; контекстуально-інтерпретаційний метод; метод культурної інтерпретації лексичних одиниць, метод кількісних підрахунків, а також метод лінгвіс-

тичного опису для представлення результатів дослідження.

Слова в мові об'єднані за спільністю значень у групи, мікросистеми [10, с. 210], серед яких провідним засобом організації лексики вважається *лексико-семантичне поле* (далі – ЛСП). У нашому дослідженні, услід за М. П. Кочерганом, тлумачимо ЛСП як «сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту, і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ» [10, с. 211], при цьому, кожна окрема одиниця ЛСП має відрізнятися від інших одиниць цього ж поля хоча б однією диференційною ознакою (семою).

Згідно з асертивно-пресупозиційною моделлю [див.: 13, с. 83], аналіз семантики імені особи дає змогу виокремити одну або декілька ознак, що входять до значення цієї лексичної одиниці, наприклад, психологічний шар семантики може охоплювати ознаки, які позначають риси характеру людини: дивацтво; слабка воля; боягузтво тощо; соціальний шар семантики охоплює такі ознаки: професія, соціальний статус, трудова діяльність, спосіб життя тощо; ментальний шар семантики описує знання (багато або мало), рівень інтелекту (високий, низький) тощо; фізичний шар семантики фіксує риси обличчя, притаманні представникам певної етнічної групи, колір шкіри, фігуру тощо; фізіологічний шар семантики описує вік, стать, задоволення потреб у їжі, особливі гастрономічні уподобання тощо; мовленнєвий шар семантики охоплює вимову, якість і кількість мовлення. Вище зазначені компоненти слугували семантичними критеріями для нашої класифікації лексичних інновацій-антропосемізмів.

Виклад основного матеріалу. Застосування дефініційно-компонентного аналізу дозволило структурувати антрополоксику корпусу матеріалу спостереження на 11 лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ), які подаємо за спаданням частоти:

1) сфера/напрямок (професійної або суспільної) діяльності особи (154 ЛО / 41,6%), напр.: *body shopper* (HR-менеджер у країні третього світу, який набирає місцевих програмістів і пропонує їхні послуги програмним компаніям у Північній Америці);

2) погляди/переконавання особи (57 / 15,4%), напр.: *deather* (особа, яка вважає, що реформа системи охорони здоров'я США спричинить збільшення кількості смертей, особливо серед людей похилого віку);

3) психічні риси/поведінка (44 ЛО / 11,9%), напр.: *adultescent* (доросла людина, яка бере участь у молодіжній культурі та насолоджується нею);

4) звички/хобі (22 ЛО / 6,0%), напр.: *apple tourist* (турист, схилений на відвідуванні яблуневих садів);

5) сімейні стосунки (20 ЛО / 5,4%), напр.: *tiger mother / mom* (мати-тигриця – сувора мати, яка докладає багато зусиль для того, щоб її дитина досягла успіху; вважається найбільш поширеним серед американських матерів азійського походження);

6) вподобання в їжі (19 ЛО / 5,1%), напр.: *climatarian* (особа, раціон якої складається переважно з продуктів, які не сприяють антропогенній зміні клімату);

7) розумові здібності (16 ЛО / 4,3%), напр.: *celebutard* (знаменитість із низьким рівнем інтелекту);

8) вік/покоління (12 ЛО / 3,2%), напр.: *Xennial* (представник мікропокоління людей, народжених у пізніх 1970-х чи ранніх 1980-х, тобто на межі між поколінням X та поколінням Y (міленіали));

9) фізичні якості (11 ЛО / 3,0%), напр.: *eye broccoli* (неприваблива людина);

10) соціальний статус (11 ЛО / 3,0%), *alpha pup* (зірка школи);

11) етнічні ознаки/належність (4 ЛО / 1,1%), напр.: *Afropolitan* (особа африканського походження, яка проживає поза Африкою, але все ще має інтерес до її культури та спадщини).

Розгалуженість дослідженого ЛСП «Person» свідчить про широту та різноманітність лексичних номінацій носіїв англомовних лінгвокультур. Найбільше представлення (72,1%) отримали нові антропосемізи за трьома параметрами: особливості діяльності особи, її погляди на життя, специфіка психіки та поведінки.

Загально визнано, що семантична щільність тієї або іншої групи слів, деталізація найменування, виділення смислових відтінків є сигналами лінгвістичної цінності позамовних об'єктів. З'ясуємо, які тенденції англомовних культур знайшли вербалізацію в нових назвах особи. У наукових дослідженнях, які присвячені опису ціннісних домінант англомовних культур на зламі XX–XXI століть, у першу чергу, американської, визначено декілька тенденцій [18, с. 5]: 1) життя в технотронному світі, де людина повинна володіти достатньою компетентністю, щоб бути соціально успішною, порівняно з попередніми періодами розвитку суспільства: «*American culture is preoccupied with new technology*»; 2) життя в суспільстві споживання, в якому багато людей виявляє залежність (*addiction*) від їжі, покупок, розваг, а також наркотиків: *Members of contemporary American culture live in the*

consumer society in which much experience can be metaphorically described by addiction <...> to food, shopping, drugs, and entertainment; 3) тенденція до накопичення найновіших речей, гаджетів, адже засоби масової інформації, реклама постійно скеровують споживачів купувати нові речі, тому образно американська лінгвокультура може бути схарактеризована як *the culture of neophiliacs* (любителі, шанувальники нового): «*present-day American culture is obsessed with the love of the new, <...> and American economy is geared to producing soon-to-be obsolete fashionable consumer goods*».

Згідно з нашими даними, у другому-третьому десятилітті XXI століття в англомовних лінгвокультурах особливе значення набуває людина-діяч (actor) та людина-творець (creator), адже більше половини лексичних інновацій (57%) нашої картотеки позначають осіб за їхньою професійною/суспільною діяльністю або активною життєвою позицією.

Нові соціальні й економічні явища вимагають нових назв для осіб у нових видах зайнятості, так, наприклад, за аналогією до *chief executive officer* (головний виконавчий директор) утворено антрополоксеми: *chief experience officer / CXO* (особа, яка за посадою відповідає за позитивний досвід клієнтів у користуванні послугами або товарами компанії); *chief green officer* (особа, відповідальна за розробку й втілення заходів збереження довкілля на рівні компанії); *chief happiness officer* (посада особи у великих корпораціях, яка повинна забезпечувати психологічний добробут персоналу і стежити за рівнем задоволеності роботою); *chief heat officer* (особа, яка відповідає за заходи, спрямовані на протидію наслідкам глобального потепління в місті); *chief hacking officer* (посада особи у великих корпораціях, відповідальної за тестування систем з метою перевірки їх вразливості до хакерських атак). Приклади специфічних видів діяльності осіб відображено в таких антрополоксемах: *coolhunter*, фахівець, який шукає нові тренди в культурі, моді чи маркетингу, що стало важливим у світі глобалізації; *crowdworker* (працівник краудсорсингу) ілюструє вплив цифрових платформ і краудсорсингу, що дає змогу працювати дистанційно над короткотерміновими завданнями; *cocktailian* (міксолог) акцентує увагу на високій майстерності особи у створенні коктейлів, підносячи вміння до рівня мистецтва; *bee hacker* (особа, яка застосовує технічні або програмні рішення для оптимізації бджільництва). Антрополоксема *manny* позначає чоловіка-няню як прийнятний варіант у сучасному суспільстві, тим самим підкреслюючи значні гендерні зміни в професії догляду за дітьми.

Вербалізацію мікрокатегорії «людина-творець (creator)» засвідчено багатьма прикладами з антропологізмом *influencer* (від *to influence* – впливати), особа, яка користується великим впливом/популярністю у соціальних мережах (укр. *впливова особа у певній сфері* або *інфлюенсер/інфлуенсер*). Сфери, у яких особи створюють вплив, реальну або віртуальну продукцію, охоплюють *рекламу*: *kidfluencer* (дитина, яка публікує відео в соціальних мережах, має багато підписників і зазвичай заробляє гроші на рекламі), *cleanfluencer* (особа, яка розміщує в соціальних мережах контент про підтримання чистоти та порядку); *фінансові послуги*: *finfluencer* (особа, яка збирає велику кількість підписників у соціальних мережах, надаючи фінансові поради); *медичні послуги*: *medfluencer* (медфлуенсер, лікар), *nursefluencer* (медсестра), які дають поради або рекомендують ліки в соціальних мережах; *освіту*: *dadpreneur* (чоловік, який веде бізнес на товарах чи послугах, пов'язаних з батьківством), *edutuber* / *EduTuber* (особа, яка публікує навчальні відео на платформі YouTube); *створення власного іміджу*: *thinkfluencer* (особа, яка ділиться в соціальних мережах власними думками й поглядами, збираючи багато підписників) [приклади відібрано з джерела: 11].

Активна життєва позиція особи щодо певної проблеми знайшла відображення в таких антропологізмах: *upstander* (активіст, небайдужий); *grass tops* (лідери думок); *idea hamster* (генератор ідей); *fracktivist* (особа, яка виступає проти фрекінгу, методу видобутку нафти і газу, що вважається шкідливим для довкілля та здоров'я людей); *carborexic* (особа, яка дуже переймається зменшенням власного вуглецевого сліду); *chequebook environmentalist* (особа, яка підтримує екологічні ініціативи або організації, переважно роблячи фінансові внески); *austrian* (людина, яка вважає, що крайня економія бюджетних коштів є ключем до вирішення економічних проблем); *ethical eater* (прихильник концепту етичного споживання їжі); *fiver* (людина, яка жертвує п'ять відсотків свого прибутку на благодійність та/або витрачає п'ять годин на тиждень на волонтерську роботу). Наведені приклади лексичних інновацій свідчать про активне залучення носіїв англомовних лінгвокультур до суспільно значущих тем/видів діяльності (охорона довкілля, здоровий спосіб життя, економія, благодійність), отже, мова виступає дзеркалом суспільних процесів, відображаючи цінності, конфлікти та пріоритети лінгвокультур.

Слова на позначення особливостей психіки або поведінки людей посідають третє місце в корпусі нашого матеріалу спостереження, напр.: *fun*

sponge (безрадісна або буркотлива людина, яка зазвичай псує всім настрій), *perma-lescence* (доросла людина, яка є емоційно або інтелектуально незрілою), *cyberchondriac* (кіберхондрик, особа, яка вважає, що має певну хворобу, симптоми якої відповідають описам на інтернет-сайтах здоров'я), *frienemy* (друг, який поводить себе як ворог; друг з прихованими намірами), *smartphone zombie* (особа, яка так занурена у свій смартфон, що не помічає нічого довкола), *ROM brains* (особа, яка висловлює власні ідеї та думки, але не сприймає інших людей), *meh-sayer* (особа, яка виражає байдужість або апатію до чогось), *Cumber-World* (нікчема). Такі слова відображають акцент на індивідуальних характеристиках людини, які впливають на її взаємодію з іншими. Висока частотність номінацій цього типу свідчить про зростання інтересу до психологічних аспектів в англомовних лінгвокультурах і важливість вербалізації поведінкових моделей, які викликають резонанс у суспільстві.

Як і на попередніх етапах розвитку, носіям англомовних лінгвокультур на часі властиві різноманітні уподобання: колекціонування, захоплення аматорськими видами спорту, подорожуванням, мистецтвом і літературою, флорою та фауною, гаджетами, іграми, при цьому назви осіб таких захоплень виявляють як позитивну конотацію: *Potterhead* (потероман), *pumpkineer* (людина, яка вирощує велетенські гарбузи, особливо ті, що призначені для участі в змаганнях), *agritourist* (агротурист), так і негативну: *Harold* (особа, яка вештається кладовищами), *meformer* (особа, яка постійно публікує дописи виключно про особисте життя).

Культурно-специфічними групами англійських антропологізмів вважаємо назви осіб за ознакою «сімейні стосунки» (20 ЛО / 5,4%), напр.: *alpha earner* (жінка-годувальниця), *lawnmower parents* (батьки, які намагаються завжди вирішувати проблеми своїх дітей), *dolphin parents* (батьки, які виховують дитину з урахуванням її бажань і здібностей, без надмірної опіки та нав'язування), *parachute kids* (діти, які живуть закордоном окремо від батьків); та ознакою «вік/покоління» (12 ЛО / 3,2%), напр.: *elder orphan* (людина похилого віку, яка залишилася без родини), *zoomer* (представник покоління Z, тобто людей, народжених між 1995 і 2012 роками), *Generation Mute* (німе покоління, покоління Y (покоління міленіалів) через схильність до текстового спілкування замість голосових дзвінків). Зазначені антропологізми не притаманні українській лінгвокультурі.

Висновки. Англійські лексичні інновації-антропосемізми утворюють значний пласт лексики, яка виявляє оригінальні риси на семантичному й лінгвокультурному рівнях. Метод культурної інтерпретації нових номінацій особи дозволив встановити відображення таких цінностей англословних лінгвокультур в антрополоксії: індивідуальні досягнення/успіх, активний спосіб життя/життєва позиція, при цьому людина-діяч (actor) та людина-творець (creator) посідають чільне місце. Це узгоджується з традиційним ціннісно-орієнтаційним профілем англословних лінгвокультур як

індивідуалістичних (individualistic), які цінують досягнення індивіда (the doing cultures) вище його статусу. Якщо назви осіб розглядати як своєрідний «контейнер» культури на поточний момент, то нові англійські антрополоксії віддзеркалюють глобальні процеси (життя в технотронному світі, консюмеризм/споживацтво), та локальні контексти (нові поведінкові моделі індивідів, зумовлені соціальними викликами життя в ХХІ столітті).

Перспективи подальших досліджень убачаємо в описі емоційно-оцінних конотацій нових англійських антропосемізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусяк І. В. Англійська новітня лексика сфери сімейного життя. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017, № 9(1). С. 12–17.
2. Андрусяк І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
3. Бабелюк О. А., Дідух Л. І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англословному епідеміологічному дискурсі. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 7. С. 5–12.
4. Демченко Н., Береговенко Н. Англословні неологізми у сучасному економічному дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології*. 2022. Вип. 16. С. 25–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2022-16-4>.
5. Дячук Л. С., Довженко І. В. Особливості відтворення неологізмів, пов'язаних з COVID-19 в англійських медійних текстах українською мовою. *Міжнародний філологічний часопис*. 2021. Том. 12. № 1. С. 80–87.
6. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови у 80-ті-90-ті роки ХХ століття : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 36 с.
7. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80-90х років ХХ століття. Запоріжжя : РА «Тандем-У», 1997. 396 с.
8. Зацний Ю. А. Тенденції та процеси розвитку лексики-семантичної макросистеми сучасної англійської мови. *Актуальні питання іноземної філології: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*. 2016. № 4. С. 68–74.
9. Кобзар С. К. Основні тенденції словотвору сучасного американського варіанту англійської мови. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 1999. № 4. С. 54–59.
10. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К.: Академія, 2006. 368 с.
11. Крамар Н. *Словник англословних неологізмів ХХІ століття*. К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2022. 240 с.
12. Очеретян Т., Марченко В. Особливості функціонування лексичних інновацій у сучасному англословному інтернет-дискурсі. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 468–471. DOI: [10.32839/2304-5809/2020-11-87-101](https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-101).
13. Парашук В. Ю. Лексичні засоби вербалізації етнолінгвокультурного типуажу Australian person/Австралієць. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: філологічні науки. 2014. Вип. 129. С. 81–86.
14. Ребрій О. В. Оказіоналізми в сучасній англійській мові (структурно-функціональний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 1997. 18 с.
15. Ткач П. Б., Ведь Т. М. Лексичні інновації в сучасному англословному воєнно-політичному дискурсі та фактори, які впливають на їх створення. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2018. № 10. С. 23–30.
16. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англословному медійному дискурсі початку ХХІ століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2018. 237 с.
17. Янков А. В. Соціально-політичні неологізми та оказіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура – семантика – функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2004. 20 с.
18. Gozzi R. Jr. New words and a changing American culture. Columbia: University of South Carolina Press, 1990. 106 p.
19. Word Spy. URL: <https://wordspy.com/tags/people/>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *WAR* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА МОВЛЕННІREPRESENTATION OF THE CONCEPT *WAR*
IN THE ENGLISH LANGUAGE AND SPEECH

Савранчук І.П.,

orcid.org/0000-0001-6191-2298

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Тхор Н.М.,

orcid.org/0000-0003-4306-4242

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена дослідженню концепту *WAR* в англійській мові та мовленні, що є актуальним не лише в межах сучасної когнітивної парадигми, а і у контексті сучасних глобалізаційних процесів, міжкультурної комунікації та викликів сучасності, таких як інформаційні війни, геополітичні конфлікти та вплив масмедійної риторики на суспільну свідомість. Концепт *WAR* розглядається як багатовимірний когнітивно-семантичний феномен, який відображає як традиційні уявлення про війну, так і сучасні інтерпретації цього поняття в різних дискурсивних контекстах. Метою дослідження є виявлення особливостей репрезентації концепту *WAR*, аналіз його мовних, семантичних і прагматичних характеристик, а також встановлення зв'язків між мовними засобами вираження концепту та культурними, соціальними й ідеологічними чинниками, які впливають на його формування. У дослідженні використано комплексну методику: когнітивно-дискурсивний аналіз для вивчення способів концептуалізації *WAR* у текстах різних жанрів і дискурсів (публіцистичного, політичного, художнього); метод фреймового аналізу для моделювання структурної організації концепту та визначення його ключових компонентів; компонентний аналіз для ідентифікації базових семантичних ознак концепту; аналіз метафоричних моделей, таких як *WAR IS A GAME*, *WAR IS A FIRE*, і *WAR IS A DISEASE*, які відображають такі концептуальні ознаки: стратегічність, руйнівність і згубність цього явища. Результати проведеного дослідження демонструють гнучкість і багатогранність концепту *WAR*, його адаптацію до різних дискурсивних умов та ключову роль у формуванні культурних, соціальних і мовних уявлень про конфлікти й боротьбу. Дослідження сприяє не лише поглибленню розуміння когнітивно-семантичної специфіки англійської мови, але й розвитку міжкультурного діалогу, що є особливо важливим у сучасному мультикультурному світі.

Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, когнітивно-дискурсивний аналіз, фреймовий аналіз, метафоричні моделі.

The article is devoted to the study of the concept *WAR* in the English language and speech, which is relevant not only within the framework of the modern cognitive paradigm, but also in the context of modern globalization processes, intercultural communication and challenges of modernity, such as information wars, geopolitical conflicts and the influence of mass media rhetoric on public consciousness. The concept *WAR* is considered as a multidimensional cognitive-semantic phenomenon that reflects both traditional ideas about war and modern interpretations of this concept in various discursive contexts. The aim of the study is to identify the features of the representation of the concept *WAR*, analyze its linguistic, semantic and pragmatic characteristics, as well as establish connections between the linguistic means of expressing the concept and the cultural, social and ideological factors that influence its formation. The study used a comprehensive methodology: cognitive-discursive analysis to study the ways of conceptualizing *WAR* in texts of various genres and discourses (publicist, political, artistic); the frame analysis method to model the structural organization of the concept and determine its key components; component analysis to identify the basic semantic features of the concept; analysis of metaphorical models, such as *WAR IS A GAME*, *WAR IS A FIRE*, and *WAR IS A DISEASE*, which reflect the following conceptual features: strategicity, destructiveness, and perniciousness of this phenomenon. The results of the study demonstrate the flexibility and versatility of the given concept, its adaptation to various discursive conditions, and its key role in the formation of cultural, social, and linguistic representations of conflicts and struggle. The study contributes not only to a deeper understanding of the cognitive-semantic specificity of the English language, but also to the development of intercultural dialogue, which is especially important in the modern multicultural world.

Key words: concept, cognitive linguistics, cognitive-discursive analysis, frame analysis, metaphorical models.

Постановка проблеми. Актуальність лінгво-когнітивних досліджень зумовлена їхньою здатністю розкривати зв'язок між мовою, мисленням та культурою, що є важливим у контексті глобалізації та міжкультурної комунікації. Подібні присвячено вивченню концептуальних систем,

аналізу національних мовних картин світу та розвитку технологій штучного інтелекту, пов'язаних із мовою [5].

В сучасному глобалізованому світі концепт *WAR* набуває особливого значення як у політичному, так і у соціокультурному контексті. Його

репрезентація в англійській мові та мовленні відображає не лише історичний розвиток англійських країн, а й сучасні геополітичні, соціальні та культурні реалії. Концепт WAR є одним із ключових у когнітивно-семантичній системі англійської мови, втілюючи складні смислові, емоційні та ідеологічні компоненти. Особливої актуальності набуває аналіз даного концепту у контексті сучасних викликів, таких як інформаційні війни, геополітичні конфлікти та вплив масмедійної риторики на суспільну думку. Дослідження механізмів мовної репрезентації цього концепту в англійській мові дозволяє не лише виявити його когнітивно-семантичну структуру, але й сприяє розвитку міжкультурного розуміння у сучасному мультикультурному світі.

Концепт WAR в англійській мові є багатовимірним і складним феноменом, який охоплює широку палітру семантичних, емоційних та ідеологічних аспектів. Його репрезентація у мовленні відображає як традиційні уявлення про війну, так і сучасні інтерпретації цього поняття у контексті глобалізації, медіатизації та політичного дискурсу. Попри значну кількість досліджень, присвячених когнітивним і семантичним аспектам концептів [1; 3], аналіз концепту WAR в англійській мові залишається фрагментарним.

Проблема полягає у тому, що репрезентація цього концепту є динамічною і залежить від контексту його використання: політичної риторики, медійного дискурсу, літературних текстів чи розмовного мовлення. Вищезазначене створює потребу у системному підході до вивчення мовних засобів, які формують даний концепт, та їхнього впливу на формування уявлень про конфлікти і боротьбу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивна лінгвістика є відносно новою школою лінгвістичної думки. Її становлення розпочалося у 70-х роках XX століття з досліджень невеликої групи американських науковців. Основну увагу перших досліджень було приділено взаємозв'язкам між мовою і свідомістю, які не могли бути пояснені лише через аналіз внутрішніх структурних особливостей мови. Натомість учені прагнули розкрити залежність мовних структур від зовнішніх факторів і контекстів, що оточують мову [6].

А. Приходько наголошує, що лінгвоконцептологічний підхід порівняно з традиційною семантикою характеризується орієнтацією на розширення гуманітарного знання, що забезпечує більшу пояснювальну силу щодо універсальних і етноспецифічних аспектів культури, мовної свідомості та комунікативної поведінки. Цей підхід

залучає методологічний потенціал різних наукових дисциплін, розглядає семантику мовних одиниць у етно-, соціо- та субкультурній перспективі, застосовує фреймове моделювання когнітивних конструктів і збагачує мовознавство інноваційними методами та новим емпіричним матеріалом, що розширює можливості досліджень у лінгвокогнітивному, лінгвокультурологічному та інших напрямках [2, с. 7–8].

О. Селіванова детально окреслює основні завдання лінгвоконцептології як науки про концепти, зокрема: розмежування концепту та поняття, залежність концепту від мовної вербалізації, його класифікація за способами формування, зв'язок із значенням, а також аналіз оцінно-емотивних, ціннісних і прагматичних компонентів у його структурі. Дослідження охоплює питання належності концептів індивідуальній або колективній свідомості, залежності їхнього обсягу від репрезентації, типологію, структуру та методи аналізу концептів [4, с. 411].

Отже, когнітивна лінгвістика є сучасним напрямом мовознавства, що ґрунтується на дослідженні взаємозв'язків між мовою, свідомістю та зовнішніми чинниками. Лінгвоконцептологічний підхід, як одна з ключових складових когнітивної лінгвістики, розширює горизонти гуманітарного знання, інтегруючи методології з різних дисциплін і зосереджуючи увагу на культурних, соціальних і субкультурних аспектах мовних явищ. Він також пропонує нові інструменти для аналізу концептів, зокрема їх структури, типології, емоційних та ціннісних компонентів, що забезпечує більш глибоке розуміння як універсальних, так і специфічних для окремих культур явищ.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення особливостей репрезентації концепту WAR в англійській мові та мовленні, зокрема аналіз його мовних та когнітивних характеристик, семантичних і прагматичних аспектів, а також способів його реалізації в дискурсі. Дослідження спрямоване на встановлення зв'язку між мовними засобами вираження концепту WAR і культурними, соціальними та ідеологічними чинниками, що впливають на його формування та функціонування.

Для досягнення мети дослідження застосовано комплексну методику, яка дозволяє всебічно проаналізувати концепт WAR в англійській мові та мовленні. Когнітивно-дискурсивний аналіз використовується для вивчення способів концептуалізації WAR у текстах різних жанрів і дискурсів, таких як публіцистичний, політичний та художній. Метод фреймового аналізу дозволяє

моделювати структурну організацію концепту та визначати його ключові складники. Крім того, компонентний аналіз допомагає ідентифікувати базові семантичні ознаки, що визначають характер концепту WAR.

Виклад основного матеріалу. Репрезентація концепту WAR в англійській мові та мовленні демонструє його багатогранність залежно від жанру та дискурсу. Когнітивно-дискурсивний аналіз дав змогу дослідити, як концепт WAR репрезентується та інтерпретується в різних жанрах і дискурсах, відображаючи багатогранність його сприйняття.

У публіцистичному дискурсі WAR часто представлений через яскраві метафори, які викликають емоційний відгук у читачів. Наприклад, у газетних заголовках можна зустріти фрази на кшталт *"The war on climate change"* або *"The battle against inequality"*, де війна метафорично використовується як символ інтенсивної боротьби з глобальними викликами [9].

У політичному дискурсі концепт WAR найчастіше використовується для легітимації дій урядів або коаліцій. Наприклад, вислови на кшталт *"We are at war against terror"* або *"This is a necessary war for peace"* підкреслюють стратегічність і неминучість військових дій [9]. Політики часто використовують такий підхід для створення відчуття єдності та мобілізації суспільства навколо спільної мети. У цьому дискурсі WAR нерідко постає як явище, яке має чіткі цілі та виправдані наслідки.

Художній дискурс розкриває концепт WAR через особисті переживання героїв або деталізовані описи подій. Так, наприклад, збірка оповідань Тіма О'Браєна *"The Things They Carried"* присвячена В'єтнамській війні й висвітлює як емоційний, так і фізичний тягар, який несуть солдати. Символічним елементом у тексті стають речі, які вони носять із собою, що перетворюються на метафору для страху, провини та пам'яті. Уривок *"They carried all the emotional baggage of men who might die. Grief, terror, love, longing—these were intangibles, but the intangibles had their own mass and specific gravity, they had tangible weight"* [9] показує, що війна виходить за межі бойових дій, стаючи внутрішньою боротьбою кожного солдата.

Роман Ернеста Хемінгуей *"For Whom the Bell Tolls"* зображає Громадянську війну в Іспанії як неминучий виклик, що потребує морального вибору. Головний герой Роберт Джордан стикається з глибокими етичними дилемами. В уривку *"There is nothing noble in war except for the*

courage and camaraderie of the men who fight it" [9] Хемінгуей підкреслює абсурдність і трагізм війни, але також показує людську стійкість і відданість.

Роман Джозефа Геллера *"Catch-22"* є сатирою на Другої світової війни, у якій висміюється бюрократична абсурдність військового життя. Концепт війни тут представлений через культову фразу: *"Catch-22 means they have a right to do anything we can't stop them from doing"* [9]. У цьому контексті війна є не лише актом насильства, а й абсурдною системою, що створює ситуації, у яких людське життя втрачає свою цінність.

У романі Курта Воннегута *"Slaughterhouse-Five"* війна постає через поєднання фантастики та автобіографічних елементів, які відображають жахи Другої світової війни. В описі бомбардування Дрездена звучить: *"Everything was gone but the cloud of unknowing"* [9], що символізує хаос і відсутність будь-якої логіки чи порядку. Автор акцентує увагу на абсурдності та нелюдності війни, показуючи її руйнівну природу.

Отже, у публіцистичних текстах WAR викликає тривогу або закликає до дії; у політичному дискурсі – виправдовує дії й формує стратегії; у художньому – розкриває складність і багатогранність людського досвіду.

Фрейм концепту WAR є складною когнітивною структурою, яка охоплює ключові елементи, що відображають багатогранність явища війни. Основними компонентами цього фрейму є дійова особа (солдат, армія, держава, коаліція), ціль (захист території, досягнення перемоги, знищення ворога, відновлення справедливості), сценарій (битва, напад, оборона, мирні переговори) та результат (перемога, поразка, компроміс, руйнування). Кожен із цих компонентів набуває унікального акценту залежно від дискурсивного контексту.

У політичному дискурсі концепт WAR зосереджується на раціональних і стратегічних аспектах. Наприклад, війна часто представлена як необхідний крок для захисту національних інтересів або підтримання міжнародного порядку. Вислови на кшталт *"We fight to protect our freedom"* або *"This war is a necessary evil"* акцентують увагу на виправданості дій та їхніх стратегічних цілях. Тут дійовими особами виступають держави, лідери або коаліції, а сценарії передбачають планування операцій, дипломатичні маневри та контроль за ситуацією.

У художньому дискурсі фрейм WAR набуває емоційного забарвлення, зосереджуючи увагу на людських переживаннях, моральних дилемах та

травматичних наслідках. Персонажі в літературі або кіно можуть представляти солдатів, жертв війни чи спостерігачів, які стикаються з руйнівними наслідками конфліктів. Тут сценарії включають не лише битви, а й моменти страху, втрат та пошуку сенсу серед хаосу.

У публіцистичному дискурсі концепт WAR часто розглядається як глобальна проблема або криза, яка потребує негайного вирішення. Наприклад, у заголовках газет фрази на зразок *"The war on poverty"* або *"The fight against climate change"* використовують метафору війни, щоб підкреслити масштабність і серйозність викликів. У цьому випадку фрейм адаптується до умов, де війна є не фізичним конфліктом, а символічною боротьбою з труднощами.

Таким чином, фрейм концепту WAR є гнучким і багатогарбовим. Він адаптується до специфіки дискурсу, відображаючи як стратегічні й раціональні аспекти війни в політиці, так і її емоційні та гуманітарні наслідки в художній літературі та медіа, що свідчить про його центральну роль у формуванні культурних, соціальних та мовних уявлень про конфлікт.

Метафоричні моделі [7], такі як WAR IS A GAME (*"Winning the war depends on the strategy"*), WAR IS A FIRE (*"The war spread like wildfire"*) і WAR IS A DISEASE (*"War infects the soul of humanity"*), допомагають відобразити різні аспекти сприйняття війни, включаючи її стратегічність, руйнівність і згубність.

Семантична структура концепту включає ключові компоненти, такі як агресія, руйнування, стратегія, захист і наслідки. Вони формують основні значення концепту WAR, що адаптуються до конкретного контексту, зберігаючи базові риси. Аналіз демонструє культурно та емоційно насичений характер концепту, який відображає мовну й когнітивну специфіку англійської мови.

Висновки. Репрезентація концепту WAR в англійській мові та мовленні є багатогарним

феноменом, який відображає взаємодію мови, культури, історії та сучасних соціальних реалій. Дослідження показало, що концепт WAR має складну когнітивно-семантичну структуру, яка адаптується до різних дискурсивних контекстів. У публіцистичному дискурсі він представлений як метафора боротьби з глобальними викликами, що викликає емоційний відгук і мобілізує увагу аудиторії. Політичний дискурс використовує концепт WAR для легітимації дій і створення стратегічних наративів, підкреслюючи раціональність і неминучість війни. Художній дискурс, натомисть, розкриває глибокі емоційні та моральні аспекти війни, акцентуючи увагу на людських переживаннях і травматичних наслідках.

Фрейм концепту WAR включає дійових осіб, цілі, сценарії та результати, які набувають різних акцентів залежно від контексту. Метафоричні моделі, такі як WAR IS A GAME, WAR IS A FIRE, і WAR IS A DISEASE, дозволяють висвітлити різні аспекти сприйняття війни: її стратегічність, руйнівність і згубність. Ці моделі демонструють, як концепт WAR функціонує як інструмент для формування уявлень про конфлікти та боротьбу.

Аналіз семантичної структури концепту показав, що він складається з базових компонентів, таких як агресія, руйнування, стратегія, захист і наслідки, які є універсальними, але адаптуються залежно від культурного та соціального контексту. Ці елементи дозволяють концепту WAR зберігати свої ключові риси, водночас відображаючи специфіку кожного дискурсу.

Загалом, концепт WAR відіграє центральну роль у когнітивно-семантичній системі англійської мови, виступаючи не лише як засіб комунікації, а й як інструмент відображення та впливу на соціальні уявлення. Його дослідження сприяє не лише глибшому розумінню мовних механізмів, але й формуванню міжкультурного діалогу в умовах сучасного глобалізованого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гоменюк О. Концепт ВІЙНА в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк...»). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. № 6. С. 21–26. <http://dx.doi.org/10.14746/sup.2018.6.02>.
2. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: «Прем'єр», 2008. 332 с.
3. Рись Л., Якимчук М. Лексикографічна репрезентація концепту FRIEDEN в сучасній німецькій мові. *Актуальні питання іноземної філології*. 2021. № 12. С. 180–186. <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2020-12-26>
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Строченко Л. В. Вербалізація концепту GENIUS / ГЕНІЙ в англомовному художньому мовленні. *Нова філологія*. 2024. № 95. С. 56–61. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-95-8>
6. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, 2006. 830 p.
7. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press, 1985. 242 p.
8. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Geeraerts D., Cuyckens H. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010, 1368 p.
9. British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (дата звернення: 12.12.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
В АНГЛОМОВНОМУ ФАНФІКШЕН

PECULIARITIES OF INTERTEXTUAL CONNECTIONS IN ENGLISH FANFICTION

Станко Д.В.,
orcid.org/0000-0002-7858-8663
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету

У статті досліджуються особливості інтертекстуальних зв'язків в англomовному фанфікшені, яке розглядається як динамічний і креативний феномен сучасної літератури. Мета роботи – визначити особливості інтертекстуальних зв'язків в англomовному фанфікшені, зокрема механізми адаптації та трансформації вихідних текстів, їхню взаємодію з іншими культурними і літературними контекстами, а також вплив цих зв'язків на структуру та зміст текстів. Дослідження ґрунтується на використанні таких методів: контекстуально-інтерпретаційний метод, порівняльний метод, контент-аналіз. Встановлено, що інтертекстуальність є основою фанфікшену, створюючи багатшарову взаємодію між оригінальними текстами, авторськими інтерпретаціями та культурним контекстом. Виокремлено три основні типи інтертекстуальних зв'язків: прямі (цитати й діалоги), семантичні (адаптація тем і мотивів) та транстекстуальні (реакція на тексти інших авторів). Проаналізовано, як у фанфіках здійснюється трансформація оригінальних сюжетів, зокрема через зміну локусу дії, жанрову адаптацію та переосмислення ролей персонажів. Окрему увагу приділено жанровому та стилістичному різноманіттю фанфікшену, яке виходить за межі канонічних текстів, інтегруючи елементи романтики, гумору, сюрреалізму та навіть наукової фантастики. Висвітлено соціокультурний контекст фанфікшену, де онлайн-платформи, колаборативні проекти та інтерактивні обговорення стають простором для творчої співпраці, обміну ідеями та підтримки нових авторів. Дослідження підтверджує, що фанфікшен є важливим елементом культури участі, який не лише збагачує оригінальні тексти, але й сприяє формуванню нових підходів до розуміння літературної творчості, авторства та взаємодії між текстами. Визначено перспективи подальших досліджень феномену фанфікшену у контексті його впливу на трансформацію жанрів, адаптацію текстів та культурну інтеграцію в цифрову епоху.

Ключові слова: фанфікшен, інтертекстуальність, трансформація тексту, жанр, соціокультурний контекст, цифрова творчість.

The article examines the features of intertextual connections in English fan fiction, which is considered a dynamic and creative phenomenon of modern literature. The purpose of the work is to determine the features of intertextual connections in English fan fiction, in particular, the mechanisms of adaptation and transformation of source texts, their interaction with other cultural and literary contexts, as well as the impact of these connections on the structure and content of texts. The study is based on the usage of the following methods: contextual-interpretative method, comparative method, content analysis. It has been established that intertextuality is the basis of fan fiction, creating a multi-layered interaction between original texts, authors' interpretations and cultural context. Three main types of intertextual connections are distinguished: direct (quotes and dialogues), semantic (adaptation of themes and motifs) and transtextual (reaction to texts by other authors). It analyzes how fan fiction transforms original plots, in particular through changing the locus of action, genre adaptation, and rethinking the roles of characters. Special attention is paid to the genre and stylistic diversity of fan fiction, which goes beyond canonical texts, integrating elements of romance, humor, surrealism, and even science fiction. The sociocultural context of fan fiction is highlighted, where online platforms, collaborative projects, and interactive discussions become a space for creative collaboration, exchange of ideas, and support for new authors. The study confirms that fan fiction is an important element of participatory culture, which not only enriches original texts, but also contributes to the formation of new approaches to understanding literary creativity, authorship, and interaction between texts. Prospects for further research into the phenomenon of fan fiction are identified in the context of its impact on genre transformation, text adaptation, and cultural integration in the digital age.

Key words: fan fiction, intertextuality, text transformation, genre, sociocultural context, digital creativity.

Постановка проблеми. Фанфікшен, як один із найбільш динамічних видів сучасної літературної творчості, привертає дедалі більше уваги дослідників у галузі літературознавства, культурології та лінгвістики [4; 8; 10]. Його феномен полягає у створенні нових текстів на основі вже існуючих художніх творів, що відкриває унікальні можливості для аналізу інтертекстуальних зв'язків. В англomовному фанфікшені інтертекстуальність відіграє ключову роль, забезпечуючи глибо-

кий взаємозв'язок між оригінальними творами, фанатською інтерпретацією та ширшим культурним контекстом. Аналіз цих зв'язків дозволяє краще зрозуміти механізми переосмислення текстів, функціонування культури реміксу та вплив масової культури на літературну творчість. У контексті глобалізації та цифровізації дослідження феномену інтертекстуальності в англomовному фанфікшені сприяє розкриттю його ролі у формуванні сучасної культурної парадигми.

Попри значний інтерес до фанфікшену як до феномену сучасної культури, інтертекстуальні зв'язки у цьому жанрі залишаються недостатньо дослідженими. Складність проблеми полягає в тому, що англomовний фанфікшен функціонує як поліваріативна текстуальна форма, де перехрещуються численні джерела, жанрові особливості та стилістичні прийоми [4]. Нині існує потреба у систематизації підходів до аналізу інтертекстуальних зв'язків, що дозволяє простежити, як творці фанфікшену адаптують, змінюють і трансформують вихідні тексти для створення нових смислів. У статті досліджується природа цих зв'язків, їхній вплив на структуру та зміст тексту, а також механізми, за допомогою яких автори фанфікшену вступають у діалог із оригінальними творами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фанфікшен є важливим явищем сучасної культури, яке перебуває у фокусі досліджень багатьох учених. Роботи з цієї тематики охоплюють широкий спектр аспектів, пов'язаних із феноменом фанатської творчості, включаючи її літературний, культурний та соціальний контексти.

Дослідження, присвячені фанфікшену, акцентують увагу на його ролі у формуванні цифрової грамотності та взаємодії між авторами та читачами в онлайн-спільнотах [1]. У багатьох працях підкреслюється демократичний характер жанру, що дозволяє створювати тексти незалежно від формального літературного канону та долучати до творчості широку аудиторію [2; 10].

Фанфікшен аналізується як унікальна форма літератури, що базується на архонтічній природі текстів, де нові твори органічно доповнюють оригінальні, створюючи багатопланову інтертекстуальну мережу [4]. Окремі дослідження зосереджуються на жанрових і стилістичних характеристиках фанфікшену, досліджуючи, як він адаптує і трансформує традиційні літературні форми [5].

Культурний контекст фанфікшену висвітлюється через аналіз феномену фендому, який забезпечує соціальні механізми творення, обміну та популяризації текстів серед фанатської спільноти [7; 8]. Крім того, фанфікшен розглядається як важливий елемент культури участі, що сприяє переосмисленню традиційних уявлень про авторство і творчість [8].

Особливу увагу приділено емоційній складовій фанатської діяльності, яка відіграє важливу роль у залученні читачів до створення та споживання фанфікшену [9]. Також підкреслюється значення інтернету як платформи, що сприяє роз-

витку спільнот та забезпечує простір для поширення фанатських текстів [3].

Фанфікшен усе більше розглядається як форма культурного спротиву, що кинула виклик традиційним літературним нормам, формуючи нові підходи до аналізу тексту в контексті сучасної культури [2; 6]. Вивчення цього явища дозволяє розширити уявлення про межі літературної творчості та взаємодію між текстами, аудиторією та авторами.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити особливості інтертекстуальних зв'язків в англomовному фанфікшені, зокрема механізми адаптації та трансформації вихідних текстів, їхню взаємодію з іншими культурними і літературними контекстами, а також вплив цих зв'язків на структуру та зміст текстів. Для досягнення поставленої мети в роботі слід виконати такі завдання: проаналізувати теоретичні підходи до інтертекстуальності та їх застосування у дослідженні фанфікшену; виокремити основні типи інтертекстуальних зв'язків, характерних для англomовного фанфікшену; дослідити механізми трансформації вихідних текстів у фанфікшені та способи створення нових смислів; розглянути вплив інтертекстуальних зв'язків на жанрову та стилістичну структуру текстів фанфікшену; проаналізувати соціально-культурний контекст англomовного фанфікшену як явища культури участі та реміксу.

Дослідження ґрунтується на використанні таких методів: контекстуально-інтерпретаційний метод (для виявлення та аналізу інтертекстуальних зв'язків у вибраних текстах англomовного фанфікшену), порівняльний метод (для визначення відмінностей та схожостей у використанні інтертекстуальних прийомів у фанфікшені та оригінальних текстах), контент-аналіз (для дослідження тематичних та жанрових особливостей фанфікшену в контексті інтертекстуальних зв'язків).

Виклад основного матеріалу. Фанфікшен часто пов'язується з архонтічною літературою, де тексти доповнюють та розширюють оригінальне джерело [4]. Наприклад, в аспекті дослідження перетворення сенсів, показовими є тексти з фандому *Harry Potter*, де персонажі, які в каноні мають мінімальне значення, отримують глибокий розвиток особистості та свої сюжетні лінії.

Основні типи інтертекстуальних зв'язків у фанфікшені можна умовно розділити на три категорії:

– Прямі зв'язки – копіювання діалогів або цитат з оригінального тексту. Наприклад, у фандомі *Sherlock* (версія BBC) можна знайти фан-

фіки, де прямі цитати з творів Артура Конан Дойла інтегруються у нові сюжетні лінії, надаючи їм пізнаваність та автентичність.

– Семантичні зв'язки – використання тем, мотивів чи концепцій, які були присутні в оригінальному тексті. У фандомі *The Hunger Games* шанувальники часто створюють історії, що зосереджуються на темі боротьби за виживання у постапокаліптичному світі, трансформуючи її у нові сюжети, які можуть навіть об'єднувати елементи з інших фандомів.

– Транстекстуальні зв'язки – реакція на тексти інших авторів, які також можуть бути фанфікшеном. Подібним прикладом є *The Marauders Era* (молоді роки батьків Гаррі Поттера), де автори фанфіків розширюють сюжет оригінальної історії. Наприклад, у фанфіках часто поглиблюються взаємини між Сіріусом Блєм і Ремусом Люпином, показуючи їхній розвиток задовго до подій, описаних у книгах Джоан Роулінг.

У фанфікшені здійснюється реінтерпретація оригінальних сюжетів та персонажів, що дозволяє авторам експериментувати з новими контекстами, жанрами та мораллю, які не були присутні в каноні.

У фандомі *Marvel Cinematic Universe* популярними є так звані *Alternate Universe (AU)* сценарії, де події розгортаються у зовсім іншому середовищі. Наприклад, сюжети типу *High School AU* уявляють головних героїв як учнів школи, які взаємодіють у типових шкільних обставинах. Ще одним прикладом є *Coffee Shop AU*, де персонажі працюють у кав'ярні або є її постійними відвідувачами, і через цей контекст розкриваються їхні нові грані та взаємини.

У фандомі часто змінюється ставлення до антагоністів, надаючи їм складнішого, багатогранного образу. Наприклад, Локі у фанфіках часто зображується як герой, який проходить шлях спокути, відкриваючи своє краще «я» через стосунки з іншими персонажами, такими як Тор чи Тоні Старк.

У багатьох фандомах канонічні пригодницькі або бойові сюжети трансформуються в романтичні, гумористичні чи навіть трилери. Наприклад, у фандомі *Star Wars* фанфіки часто переосмислюють стосунки між Анакіном Скайвокером та Обі-Ваном Кенобі, зосереджуючись на емоціях і внутрішніх конфліктах, яких бракує у фільмах.

У фандомі *Harry Potter* автори додають нові сюжетні лінії, які розкривають другорядних персонажів. Наприклад, історії про життя Регулуса Блека до його смерті часто досліджують його

внутрішні конфлікти та його роль у війні проти Волдеморта, підкреслюючи його героїзм і жертву.

У фандомі *The Lord of the Rings* фанфіки часто поміщають героїв у сучасний світ, наприклад, уявляючи Фродо та Сем у ролях студентів університету, які стикаються з труднощами дорослого життя. Вищевказані трансформації вихідних текстів розкривають креативність фанатів і дають змогу глибше досліджувати персонажів, взаємини та сюжетні конфлікти, створюючи багатогранний простір для літературного експерименту.

Фанфікшен має здатність виходити за межі жанрових обмежень оригінальних текстів, додаючи їм нових емоційних, соціальних або навіть філософських аспектів. Завдяки цьому фанфіки представляють оригінальні сюжети у новому світлі, дозволяючи авторам і читачам глибше зануритися у світ твору.

Так, у фандомі *Star Wars* фанати створюють романтичні історії, які концентруються на емоційних зв'язках між персонажами. Наприклад, відносини між Анакіном Скайвокером і Падме Амідалою розширюються, додаючи більше деталей їхнього спільного життя, або зображуються альтернативні романтичні лінії, такі як стосунки між Обі-Ваном і Сатін Крайз. Такі сюжети дозволяють дослідити невисвітлені аспекти їхніх особистостей.

У тому ж фандомі *Star Wars* можна знайти тексти, які експериментують із сюрреалістичними сюжетами. Наприклад, фанфіки, де Люк Скайвокер потрапляє у паралельний вимір, де Імперія не існує, або де персонажі взаємодіють у світі снів, створюючи метафоричний вимір оригінальної історії.

Фанфікшен також дозволяє створювати пародії та комічні інтерпретації серйозних канонічних сюжетів. Наприклад, у фандомі *The Lord of the Rings* можна знайти тексти, де персонажі стикаються з буденними сучасними ситуаціями, такими як змагання у приготуванні їжі чи проблеми з інтернет-зв'язком у Середзем'ї.

У фандомі *Harry Potter* популярними є фанфіки, які переосмислюють історію з точки зору антагоністів, таких як Волдеморт чи Белатриса Лестранж. У таких творах досліджуються їхні внутрішні мотивації, моральні дилеми та особисті конфлікти, що робить їх образи багатограннішими. У фандомі *Marvel Cinematic Universe* деякі фанати використовують науково-фантастичні елементи, наприклад, розробляючи альтернативні технології для костюмів супергероїв або вигадуючи нові види інопланетних рас, що взаємодіють із Землею.

Слід зазначити, що у фанфіках часто зустрічаються тексти, написані у формі щоденників, листів чи чатів між персонажами. Такі стилістичні підходи створюють відчуття близькості та дають змогу поглибити розуміння героїв.

Фанфікшен не лише є творчою діяльністю, а й створює унікальні соціокультурні спільноти, які об'єднують читачів та авторів та стають просторами для обговорення, співпраці та розповідження текстів, сприяючи розвитку культури участі. Так, наприклад, у фандомі The Lord of the Rings читачі та письменники активно використовують платформи, такі як Archive of Our Own (АОЗ) та FanFiction.net, що дають змогу авторам ділитися своїми роботами, отримувати відгуки та знаходити однодумців. Наприклад, популярні фанфіки про романтичні чи дружні взаємини між Фродо і Семом часто стають темою гарячих дискусій у коментарях.

У багатьох фандомах існують колаборативні проекти, коли кілька авторів працюють над одним фанфіком або тематично пов'язаною серією текстів. Наприклад, у фандомі Harry Potter фанати часто створюють збірки текстів, присвячених одному персонажу або темі, такі як "Alternative Endings" для Снейпа. У фанатських спільнотах популярні різні творчі виклики, такі як Big Bang проекти, де автори пишуть довгі тексти за певний період, а художники створюють ілюстрації до них. Наприклад, у фандомі Sherlock такі події сприяють не лише поширенню нових творів, а й взаємодії між різними типами творчих людей.

Фанати активно обговорюють теорії, мотиви та можливі сюжетні повороти, які залишилися поза канонам. Наприклад, у фандомі Star Wars популярною темою є альтернативні історії для героїв, таких як Рей або Кайло Рен, що стимулює створення фанфіків і нових інтерпретацій подій. Онлайн-спільноти часто заохочують новачків, надаючи їм зворотний зв'язок та поради. Наприклад, у фандомі Marvel Cinematic Universe на форумах і в коментарях до текстів можна знайти корисні поради щодо стилю, структури сюжету та розвитку персонажів. Деякі фікрайтери створюють тексти, які об'єднують персонажів із різних фандомів. Наприклад, у спільноті Crossover AU можна знайти роботи, де персонажі The Lord of

the Rings взаємодіють із героями Harry Potter, що сприяє інтеграції різних фандомів у межах однієї спільноти.

Отже, соціокультурний контекст фанфікшену демонструє його вплив як на розвиток окремих фандомів, так і на створення глобальної мережі творчих спільнот, які сприяють обміну ідеями та культурним збагаченню.

Висновки. Дослідження інтертекстуальних зв'язків в англomовному фанфікшені показало його унікальну роль у сучасному літературному просторі, що поєднує творчість, культурну участь і соціальну взаємодію. Фанфікшен базується на інтертекстуальності, яка створює багатшарову мережу взаємодії між оригінальними творами, авторськими переосмисленнями та новими текстами. Прямі, семантичні та транстекстуальні зв'язки забезпечують поглиблення літературних тем, мотивів і персонажів, розкриваючи їх у нових контекстах.

Фанфіки дозволяють авторам переосмислювати оригінальні сюжети, змінювати локус дії, розширювати жанрові межі та досліджувати нові аспекти персонажів. Оригінальні твори стають платформою для експериментів, де створюються альтернативні реальності, підсилюється емоційна глибина та досліджуються моральні дилеми. Завдяки жанровому та стилістичному різноманіттю фанфікшен долає обмеження канону, інтегруючи романтичні, гумористичні, психологічні, сюрреалістичні та науково-фантастичні елементи. Це надає класичним сюжетам новий вимір, адаптуючи їх до сучасних очікувань читачів.

Фанфікшен є не лише літературною формою, а й культурним явищем, яке об'єднує людей у глобальні спільноти. Онлайн-платформи, колаборативні проекти, творчі змагання та інтерактивні обговорення створюють середовище для взаємодії, підтримки та обміну ідеями між авторами та читачами. Таким чином, фанфікшен виконує важливу роль у сучасній культурі, сприяючи розвитку інтертекстуальних зв'язків, творчості та участі в культурному діалозі. Подальші дослідження є перспективними з точки зору розгляду механізмів адаптації текстів, їхнього впливу на аудиторію та трансформацію літературних жанрів у цифрову епоху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Black R. W. Access and Affiliation : The Literacy and Composition Practices of English-Language Learners in an Online Fanfiction Community. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 2005. Vol. 49 (2). P. 118–128.
2. Bronwen T. What Is Fanfiction and Why Are People Saying Such Nice Things about It? *Story Worlds : A Journal of Narrative Studies*. 2011. Vol. 3. P. 1–24.
3. Busse K. Work in Progress / K. Busse, K. Hellekson. *Fan Fiction And Fan Communities in the Age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : McFarland & Company, 2006. P. 5–32.

4. Derecho A. Archontic literature : A definition, a history and several theories of fan fiction. Fan fiction and fan communities in the age of the Internet. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 61–78.
5. Driscoll C. One true pairing : the romance of pornography and the pornography of romance. Fan fiction and fan communities in the age of the Internet. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 79–98.
6. Fanfiction. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fan_fiction (дата звернення: 10.05.2024).
7. Fiske J. The cultural economy of fandom. The adoring audience. Fan culture and popular media. London : Routledge, 1992. P. 30–49.
8. Jenkins H. Textual poachers: Television fans and participatory culture. London: Routledge, 1992. 424 p.
9. Grossberg L. The affective sensibility of fandom. The adoring audience. Fan culture and popular media. London : Routledge, 1992. P. 50–65.
10. Pugh S. The democratic genre. Fan fiction in a literary context / S. Pugh. Brigend, UK : Seren Books, 2005. 282 p.

АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО: ЕФЕКТИВНІСТЬ «СИРОГО» ВАРІАНТУ В НАПИСАННІ ДИПЛОМНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ З ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ (З ПРИКЛАДОМ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ГРАМАТИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

ACADEMIC WRITING: THE EFFECTIVENESS OF THE “RAW” VARIANT IN WRITING OF A DIPLOMA (MASTER’S) THESIS IN PHILOLOGICAL SPECIALTIES (WITH AN EXAMPLE OF A SCIENTIFIC RESEARCHING ON GERMAN GRAMMAR)

Ткачук Н.О.,

orcid.org/0000-0002-0668-7953

доктор філософії,

доцент кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Шацька Г.М.,

orcid.org/0000-0003-0672-6657

старший викладач кафедри німецької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття розглядає підготовку «сирого» варіанту тексту наукового дослідження в рамках дипломної (магістерської) роботи як ефективний інструмент та етап в процесі написання цієї роботи для здобувачів освітніх рівнів з філологічних спеціальностей. Теоретичні твердження статті можуть бути використані також для аналізу ефективності «сирого» варіанту тексту дипломної (магістерської) роботи з нефілологічних спеціальностей. Практичний приклад «сирого» варіанту та опрацьованого редакційного варіантів частини наукового дослідження на тему з граматики сучасної німецької мови «*Tempus vs. temporale Konstruktion*» вказує на технічні особливості «сирого» варіанту, демонструючи перехід від «сирого» варіанту до кінцевого варіанту, підкреслюючи тим самим ефективність «сирого» варіанту.

В статті подані основні характеристики дипломної (магістерської) роботи з філологічних спеціальностей, до яких належать теоретичний та практичний (емпіричний) розділи, описані сім етапів її написання, серед яких етап підготовки «сирого» варіанту тексту знаходиться на 5-у місці, після якої відбувається опрацювання тексту та його кінцеве редактування як – відповідно – 6-ий та 7-ий етапи.

Стаття подає дев'ять кроків підготовки «сирого» варіанту дипломної (магістерської) роботи, до основних з яких належать слідування за планом/ змістом дипломної роботи, нотування думок, змістове оформлення думок, не беручи до уваги мовно-стилістичне оформлення, тимчасове ігнорування правопису та стилю при нотуванні думок та ідей. Стаття подає чотири основні характеристики «сирого» варіанту тексту дипломної (магістерської) роботи, які полягають в тому, що «сирий» варіант містить всі основні короткі концептуальні твердження, без їх кінцевого мовного оформлення чи правильної структури, щоб визначити їх правильну послідовність в тексті наукового дослідження, показати автору хід думок та уможливити побачити основну концептуальну лінію наукового дослідження, яке представляє дипломна (магістерська) робота.

Результати статті можуть бути використані для методичних рекомендацій з організації написання дипломної (магістерської) роботи та методики організації наукових досліджень.

Ключові слова: «сирий» варіант, основні концептуальні твердження, редактування, послідовність, структура, етап написання, наукове дослідження, хід думок, текст дипломної (магістерської) роботи.

The article deals with the preparation of a “raw” variant of the text of a scientific research within the framework of a diploma (master’s) thesis as an effective tool and stage in the process of writing this work for students of philological specialties. The theoretical statements of the article can be used to analyze the effectiveness of the “raw” variant of the text of a diploma (master’s) thesis in non-philological specialties. A practical example of the “raw” and revised variants of a part of a research paper on the grammar of modern German “*Tempus vs. temporale Konstruktion*” indicates the technical features of the “raw” variant, demonstrating the transition from the “raw” to the final version, thus emphasizing the effectiveness of the “raw” variant.

The article presents the main characteristics of a diploma (master’s) thesis in philology, which includes theoretical and practical (empirical) sections, describes seven stages of its writing, among which the stage of preparing the “raw” variant of the text takes the 5th place, followed by the revision of the text and its final editing as – accordingly – the 6th and 7th stages.

The article presents nine steps in preparing a “raw” variant of a diploma (master’s) thesis, the main ones being following the outline/content of the thesis, noting down thoughts, arranging thoughts in a meaningful way without taking into account the language and stylistic design, temporarily ignoring spelling and style when noting down thoughts and ideas. The article presents four main characteristics of the “raw” variant of the text of a diploma (master’s) thesis, which are that the “raw” variant contains all the main short conceptual statements, without their final linguistic form or correct structure in order to determine their correct sequence in the text of a scientific research, to show the author the sequence of thoughts and to make it possible to see the main conceptual line of the scientific research.

The results of the article can be used for methodological recommendations on the organization of writing a diploma (master’s) thesis and methods of organizing scientific research, which is represented by a diploma (master’s) thesis.

Key words: “raw” variant, main conceptual statements, editing, sequence, structure, writing stage, scientific research, train of thought, text of a diploma (master’s) thesis.

Постановка проблеми. Стаття ставить за мету показати, що написання «сирого» варіанту магістерської роботи (МР) з філологічних спеціальностей є не лише одним із семи етапів процесу написання МР, але й також його ефективним етапом, який забезпечує високу якість наукового дослідження, його успішний захист та готує до (можливих) наступних наукових досліджень. Стаття пропонує аналіз ефективного написання МР через «сирий» варіант, який попереджає та допомагає уникнути труднощів, на які натрапляють здобувачі освітнього рівня «Магістр», працюючи над темою наукового дослідження в рамках дипломної (магістерської) роботи. Основні тези статті можуть бути використані як консультативний матеріал для написання інших наукових робіт (курсова робота, реферат, наукове есе, наукове експозе тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо говорити про тематику досліджень, які стосуються написання магістерських чи інших наукових робіт, то до неї здебільшого належать організація роботи над темою наукового дослідження, правила цитування наукових джерел, пошук та опрацювання наукової літератури. Наукові дослідження на тематику академічного письма, які знаходяться в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних вчених, стосуються проблеми наукового писемного мовлення, іншими словами якості інтелектуальних тестових продуктів, чи анотування та реферування текстів. Беручи до уваги, що освітня компонента «Академічне письмо» належить до навчальних планів освітніх програм підготовки здобувачів освітніх рівнів лише недовгий час, то дослідження здебільшого розглядають необхідність освітньої компоненти, програми курсу та впровадження академічного іншомовного письма [1, с. 328].

Постановка завдання. Стаття має описати «сирий» варіант МР, його завдання та цілі, розглянути методи та кроки написання «сирого» варіанту, вказати на ефективність цих методів при написанні магістерської роботи, подати приклад уривку «сирого варіанту» наукового дослідження з граматики німецької мови на тему «*Tempus vs. temporale Konstruktion*», описати перехід від «сирого» варіанту до кінцевого варіанту, запропонувати часові рамки підготовки «сирого варіанту» МР. Стаття має бути базою для подальшого дослідження ефективності «сирого» варіанту МР з точки зору наукового керівника МР.

Виклад основного матеріалу. В сучасних університетах України здобувають вищу освіту на двох рівнях: першому бакалаврському та дру-

гому магістерському. Навчання на другому рівні завершується захистом дипломної (магістерської) роботи. Цьому захисту передують написання дипломної (магістерської) роботи. В [2, с. 2] подано, що «дипломна робота – це самостійна науково-дослідницька кваліфікаційна праця, що синтезує підсумок теоретичної та практичної підготовки в межах нормативної та варіативної складових освітніх програм підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти та є формою контролю набутих студентом у процесі навчання інтегрованих знань, умінь і навичок, необхідних для виконання професійних обов'язків». Дипломна (магістерська) робота належить до наукових досліджень, які слугують поширенню наукових висновків, відрізняючись від інших видів наукових робіт тим, що дипломна (магістерська) робота не публікується, а має передусім характер перевірки.

Написання дипломної (магістерської) роботи здійснюється: (i) на певну тему, яка запропонована викладачем фахової кафедри, який згодом стає керівником дипломної (магістерської) роботи, вибрана самостійно здобувачем із списку запропонованих тем наукових досліджень та затверджена на засіданні фахової кафедри; (ii) за індивідуальним планом, погодженим керівником та здобувачем; (iii) відповідно до змісту, який до кінцевого написання роботи може вважатися робочим змістом (планом), поряд з робочим заголовком МР.

Виходячи з того, що МР має характер перевірки, який полягає в перевірці здібності автора, працювати самостійно над науковою темою, правильна організація підготовки дипломної роботи є надто важлива, бо від неї залежить якість дипломної роботи, збереження зацікавленості до теми дослідження та мотивація успішної роботи над нею.

До організації написання дипломної (магістерської) роботи належить підготовка так званого «сирого» варіанту роботи, що складає один з семи етапів написання дипломної роботи [4, с. VII]. Послідовність семи етапів представляємо таким чином:

1 – знайти тему; 2 – запланувати зміст; 3 – шукати, знайти та попередньо проаналізувати матеріал та літературу; 4 – знайти основну ідею: структурувати матеріал та ідеї; 5 – написати «сирий» варіант; 6 – працювати над «сирим» варіантом: писати означає переписувати; 7 – редагувати кінцевий варіант та здати його [4, с. 13–71].

Термін «сирий» варіант, який використовується в даній статті, є відповідником до термінів

німецької мови «*Rohfassung*», «*Rohmanuskript*», «*Rohtext*», які зустрічаються в німецькомовній літературі до рекомендацій написання магістерських робіт [5, с. 174–176; 8, с. 134;]. Також вживаним поряд з названими термінами є термін німецькою мовою «*Erstentwurf*» [3, с. 146], який українською мовою можемо передати терміном «перший» варіант.

Ми погоджуємося з тим, що кожен науковий текст виникає на основі «сирого» варіанту та отримує свій остаточний вигляд після багаторазового опрацювання цього варіанту [4, с. 55]. Написання «сирого варіанту» полягає у формулюванні теоретичних тверджень чи висновків та результатів, які не є остаточними, не є «перфектними», а такими, які виникають із спроби реалізувати пункти із змісту дипломної роботи такими, якими вони можуть бути на момент їх написання.

Написання «сирого» варіанту магістерської роботи з філологічних спеціальностей тісно пов'язане з особливістю МР з філологічних спеціальностей. Ця особливість полягає в:

(i) написанні теоретичного розділу, який носить описовий характер певного мовного явища (синтаксичної структури, семантичної групи чи семантико-лексичного поля тощо) на основі певної концепції, на основі запропонованих наукових тез чи тверджень;

(ii) написанні практичного (емпіричного) розділу, в якому подається аналіз емпіричного матеріалу на базі теоретичних висновків чи тверджень, які містяться в теоретичному розділі.

Важлива особливість магістерської роботи з усіх спеціальностей, включаючи філологічні, полягає в тому, що при написанні МР йдеться про те, що в роботі з обмеженою кількістю сторінок необхідно представити максимум інформації та аспектів.

Саме особливості, описані вище, зумовлюють необхідність написання «сирого» варіанту дипломної роботи, який забезпечить цілісне бачення наукового дослідження, бачення всіх взаємозв'язків між різними аспектами дослідження. Йдеться саме про написання «сирого» варіанту цілої дипломної (магістерської) роботи, а не «сирого» варіанту окремих її розділів, однак поділ роботи на розділи «сирій» варіант також демонструє. Такі частини магістерської роботи, як вступ та висновки не потребують на нашу думку написання «сирого» варіанту, що зумовлено тим, що вступ та висновки є значно меншими за обсягом порівняно з розділами МР, мають чіткі вимоги до структури та пишуться автором тоді, коли МР вже пройшла кінцеве редагування. Таким чином під написанням «сирого»

варіанту дипломної (магістерської) роботи маємо на увазі написання «сирого варіанту» її основної частини. Зазначимо, що написання «сирого» варіанту дипломної (магістерської) роботи необов'язково відбувається в послідовності (під)розділів робочого плану/ змісту дослідження.

Для процесу написання «сирого» варіанту дипломної роботи автором Д. Перріном [6, с. 10–11] запропонований алгоритм чергування асоціативного та раціонального мислення. Основна ціль цього алгоритму полягає в тому, щоб автор міг працювати в «ритмі писання». Цей алгоритм має кроки чи етапи, які опишемо так:

1) Фокусування: Що я хочу (цим текстом) сказати? (*асоціативне мислення*).

2) Планування структури: Що та в якій послідовності я хочу в тексті сказати? (*раціональне мислення*).

3) Писання під час писання: Що (нове) мені спадає на думку під час процесу написання? (*асоціативне мислення*).

4) Думання над текстом: Як можна текст опрацювати? (*раціональне мислення*).

Важлива та основна вимога до автора під час підготовки «сирого» варіанту магістерської роботи полягає в тому, що автор не повинен ставити собі одразу за мету працювати над (правильними) формулюваннями, оскільки це вестиме до зменшення чи взагалі до зникнення думок та ідей, до зникнення плинності думок. Працювати під час написання «сирого» варіанту над формулюваннями було би помилковим, оскільки те чи інше речення із відмінно сформульованою думкою або ідеєю може згодом бути взагалі видалене з тексту магістерської роботи.

Ефективність підготовки «сирого» варіанту магістерської роботи забезпечується такими кроками:

1) Постановка питання. Найкраще занотувати питання на самому початку тексту;

2) Слідування за робочим планом роботи для нотування думок;

3) Нотування основних думок;

4) Змістове оформлення думок, не беручи до уваги мовно-стилістичне оформлення тексту;

5) Уникнення довготривалого підбору лексичного наповнення тексту. Підбір слова чи словосполучення відбувається спонтанно, без особливих затрат часу, оскільки це слово чи словосполучення можуть змінитися або замінитися під час кінцевого опрацювання чи редагування тексту магістерської роботи;

6) Уникнення довготривалого обдумування формулювання кожного речення, натомість запи-

сування речення, яким воно видається авторові на момент написання, що перешкоджатиме, що думка чи ідея не будуть записані або будуть записані інші, непотрібні думки;

7) Нотування з пам'яті цитат, тверджень з опрацьованої літератури та прикладів. Їхнє остаточне формулювання належить до етапу кінцевого опрацювання та редагування тексту магістерської роботи.

8) Тимчасове ігнорування правопису чи стилю при нотуванні основних думок та ідей;

9) Тимчасове ігнорування критичного погляду автора на написаний текст «сирого» варіанту дипломної (магістерської) роботи.

До основних характеристик «сирого» варіанту дипломної роботи належать:

- написані твердження мають передати основні концептуальні висновки для визначення їх правильної послідовності;

- з попередньої характеристики випливає, що «сирий» варіант дипломної роботи має містити всі основні концептуальні твердження роботи, без їх кінцевого мовного оформлення;

- написані твердження мають бути короткими, не мати обов'язково правильну структуру речення, але містити ключові слова;

- написані твердження мають бути такими, які автору дипломної роботи під час подальшого опрацювання тексту покажуть хід думок в своїй роботі, забезпечать можливість перетворення «сирого» варіанту у зв'язний текст та уможливають побачити основну концептуальну лінію наукового дослідження.

В нашій статті вважаємо необхідним подати приклад «сирого» варіанту та редагованого варіанту уривку наукового дослідження. Темою цього наукового дослідження є темпоральна інтерпретація інфінітивних речень сучасної німецької мови, яка базується на концепції темпоральних конструкцій. Зважаючи на рамки цієї статті, обмежимося поданням прикладу частини одного з параграфів, який подає протиставлення морфологічного часу дієслів німецької мови (*Tempus*) та синтаксичної темпоральної конструкції (*Temporale Konstruktion*) [8, с. 9–13].

«Сирий» варіант частини параграфу (як приклад) може мати наступний вигляд.

Tempus vs. temporale Konstruktion

Die eingebetteten infiniten Sätze nach Einstellungsprädikaten scheinen die selben temporalen Interpretationen (TI) zu haben wie die finiten, aufgrund der intuitiven temporalen Analyse der Sätze.

Als Beispiele die Sätze

(a) Monika hofft, dass sie die richtige Wahl trifft. vs.

(b) Monika hofft, die richtige Wahl zu treffen.

- mit finitem Präsens und infinitem Präsens (Das Treffen der Wahl gleichzeitig zum Hoffen),

- mit finitem Präsensperfekt und infinitem Präsensperfekt (Das Treffen der Wahl vor dem Hoffen)

- mit finitem Präsens und infinitem Präsens und dem Temporaladverbial morgen (in beiden Sätzen akzeptabel)

- mit finitem Präsens und infinitem Präsens und dem Temporaladverbial gestern (in beiden Sätzen inakzeptabel)

- mit finitem Präsensperfekt und infinitem Präsensperfekt und dem Temporaladverbial gestern (in beiden Sätzen akzeptabel)

Die infiniten eingebetteten Sätze sind mit derselben TI wie die finiten, obwohl in infinite nur infinite Verbformen vorkommen, ohne Tempus aber mit dem Status (als zu-Infinitiv den II. Status).

Ist Präsens für die TI nicht notwendig? Ist Präsens des Hilfsverbs für die TI nicht entscheidend? Entscheidend ist, dass in beiden Sätzen die Konstruktion aus dem Hilfsverb haben und dem Partizip II des Verbs treffen vorkommt.

Die Analogie der TI der finiten und infiniten eingebetteten Sätze, die auch das Vorkommen von Temporaladverbialen betrifft, spricht dafür, dass die TI nicht wesentlich am Tempus liegt. Es entsteht die Frage, wodurch die TI von eingebetteten infiniten Sätzen geleistet wird, die gleich der TI von finiten eingebetteten Sätzen ist.

Aufgrund der Feststellung, dass das Tempus nicht entscheidend für die TI der Sätze ist, möglich, das Tempus als rein formales Merkmal ohne Semantik zu betrachten, ein morphosyntaktisches Merkmal der finiten Verbformen, zum Unterscheiden von den infiniten Verbformen, also (morphologisches) Tempus.

Die TI von Sätzen wird wesentlich durch temporale Konstruktionen (TK) geleistet. Definition der TK: Eine syntaktische Einheit aus Verbformen (nicht-temporale Hilfsverben und temporale Hilfsverben), legt die TI von Sätzen alleine oder mit anderen Sprachmitteln fest.

Опрацьований та відредагований «сирий» варіант, який поданий вище, має наступний вигляд:

Die eingebetteten infiniten Sätze nach Einstellungsprädikaten scheinen dieselben temporalen Interpretationen zu haben wie die finiten. Schauen wir uns dazu als Erstes die folgenden Sätze mit Einbettungen an und versuchen wir, ihre temporalen Interpretationen intuitiv zu bestimmen.

a. Monika hofft, dass sie die richtige Wahl trifft.

b. Monika hofft, die richtige Wahl zu treffen.

Die Zeit des Treffens der Wahl ist in beiden Sätzen gleichzeitig zu der Zeit des Hoffens.

a. Monika hofft, dass sie die richtige Wahl getroffen hat.

b. Monika hofft, die richtige Wahl getroffen zu haben.

Die Zeit des Treffens der Wahl liegt vor der Zeit des Hoffens.

a. Monika hofft, dass sie morgen die richtige Wahl trifft.

b. Monika hofft, morgen die richtige Wahl zu treffen.

Das Vorkommen des Temporaladverbials morgen ist in beiden Sätzen akzeptabel und diese haben die gleiche Lesart: Die Zeit des Treffens der Wahl ist nach der Zeit des Hoffens und am morgigen Tag.

a. * Monika hofft, dass sie gestern die richtige Wahl trifft.

b. * Monika hofft, gestern die richtige Wahl zu treffen.

Das Temporaladverbial gestern macht die beiden Sätze unakzeptabel.

a. Monika hofft, dass sie gestern die richtige Wahl getroffen hat.

b. Monika hofft, gestern die richtige Wahl getroffen zu haben.

Das Vorkommen des Temporaladverbials gestern ist hier möglich. Die Zeit des Treffens der Wahl ist sowohl in (a) als auch in (b) vor der Zeit des Hoffens und am Tag vor der Äußerung.

a. * Monika hofft, dass sie morgen die richtige Wahl getroffen hat.

b. * Monika hofft, morgen die richtige Wahl getroffen zu haben.

In den Sätzen ist das Temporaladverbial morgen nicht akzeptabel.

a. Monika hofft, dass sie bis morgen Mittag die richtige Wahl getroffen hat.

b. Monika hofft, bis morgen Mittag die richtige Wahl getroffen zu haben.

In dem finiten wie in dem infiniten eingebetteten Satz ist das Temporaladverbial bis morgen Mittag akzeptabel. Die Sätze haben folgende Lesart: Die Zeit des Treffens der Wahl ist vor der Zeit, die das Temporaladverbial angibt, und nach der Zeit des Hoffens.

Wir haben gesehen, dass die infiniten eingebetteten Sätze dieselbe temporale Interpretation wie die finiten haben, obwohl in diesen Sätzen nur infinite Verbformen vorkommen, die als infinite kein Tempus aufweisen, sondern einen Status (als zu-Infinitiv den zweiten Status). Die beiden eingebetteten Sätze haben beispielsweise das gleiche Verb, nämlich treffen, das in (a) im Präsens vorkommt und in (b) im 2. Status. Es scheint so zu sein, dass Präsens für die gegebene temporale Interpretation nicht notwendig ist. Die

(anderen) eingebetteten Sätze unterscheiden sich dadurch, dass in (a) das Hilfsverb haben im Präsens vorkommt und in (b) im 2. Status. Man kann damit sagen, dass für die mögliche temporale Interpretation der Sätze das Präsens des Hilfsverbs nicht die entscheidende Rolle spielt. Entscheidend scheint zu sein, dass wir in beiden Sätzen die Konstruktion aus dem Hilfsverb haben und dem Partizip II des Verbs treffen haben. Das Temporaladverbial morgen ist bei der finiten Form im Präsens und bei der infiniten Form im 2. Status des Verbs treffen akzeptabel, aber das Temporaladverbial gestern nicht.

Die Konstruktion mit der finiten Form im Präsens und die Konstruktion mit der infiniten Form im 2. Status des Hilfsverbs haben lassen das Temporaladverbial gestern zu. Das Vorkommen des Temporaladverbials ist bei den Verbformen im Präsens und den infiniten Verbformen parallel.

Die Analogie der temporalen Interpretation der finiten und infiniten eingebetteten Sätze, die auch das Vorkommen von Temporaladverbialen betrifft, spricht dafür, dass die temporale Interpretation von Sätzen nicht wesentlich vom Tempus abhängt. Es stellt sich nun die Frage, wodurch die temporale Interpretation von eingebetteten infiniten Sätzen geleistet wird, die der temporalen Interpretation von finiten eingebetteten Sätzen entspricht.

Aufgrund der Feststellung, dass das Tempus nicht die entscheidende Rolle für die temporale Interpretation der Sätze spielt, liegt es nahe, das Tempus lediglich als rein formales Merkmal ohne direkte semantische Interpretation zu betrachten. Es ist ein morphosyntaktisches Merkmal der finiten Verbformen, wodurch sie sich von den infiniten Verbformen unterscheiden. Dieses Merkmal nenne ich (morphologisches) Tempus:

Tempus ist ein morphosyntaktisches Merkmal, das die finiten Verbformen im Unterschied zu den infiniten Verbformen aufweisen, und das keine temporale Bedeutung besitzt.

Die temporale Interpretation von Sätzen wird wesentlich durch temporale Konstruktionen geleistet. Eine temporale Konstruktion möchte ich wie folgt definieren:

Eine temporale Konstruktion ist eine syntaktische Einheit, die aus Verbformen besteht und die temporale Interpretation von Sätzen alleine oder in der Interaktion mit anderen Sprachmitteln des Zeitausdrucks festlegt.

Висновки. Стаття демонструє ефективність підготовки «сирого» варіанту тексту наукового дослідження дипломної (магістерської) роботи, яка полягає в тому, що автор в «сирому» варіанті бачить своє наукове дослідження в цілісно-

сті, здатний зберегти не лише послідовність та структуру наукових думок та тверджень, включаючи основну тезу наукового дослідження, а й досягти того, що жодна наукова думка чи твердження не залишаються не висловленими. Ефективність «сирого» варіанту полягає також в тому, що за допомогою цього варіанту тексту дипломної (магістерської) роботи автор потра-

пляє в так званий «ритм писання», який надто важливий в процесі написання тексту наукового дослідження. Ефективність «сирого» варіанту полягає також в тому, що через написання цього варіанту автор готується до захисту свого наукового дослідження, оскільки працює з короткими та основними твердженнями, бачить взаємозв'язок між ними в тексті наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Духаніна, Н. М. Академічне письмо : проблеми, процеси, підходи. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. універ. ім. Г. Сковороди». Тематичний випуск «Міжнародні челпанівські психолого-педагогічні читання». – Київ : Гнозис, 2018. – Вип. 37 (4), Том I (23). – С. 328-336.
2. Методичні рекомендації до написання та захисту дипломної роботи за другим (магістерським) рівнем вищої освіти. Матеріали науково-методичної ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. URL: https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2021/04/Polozhennia-pro-magisterski-roboty_nove.pdf
3. Boeglin, M. Wissenschaftlich arbeiten Schritt für Schritt. München • Paderborn : Wilhelm Fink, 2007. 188 p.
4. Frank, A., Haacke, S., Lahm, S. Schlüsselkompetenzen : Schreiben in Studium und Beruf. Stuttgart • Weimar : Verlag J.B. Metzler, 2007. 208 p.
5. Frank, N., Sary, J. Die Technik wissenschaftlichen Arbeitens. Eine praktische Anleitung. Paderborn • München • Wien • Zürich : Ferdinand Schöningh, 2008. 307 p.
6. Perrin, D. Schreiben ohne Reibungsverlust : Schreibcoaching für Profis. Zürich : Werd-Verlag, 1999. 124 p.
7. Tkatschuk, N. Zeit ohne Tempus. Zur temporalen Interpretation satzwertiger Infinitive im Deutschen. Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2011. 167 p.
8. Wolfsberger, J. frei geschrieben. Mut, Freiheit & Strategie für wissenschaftliche Abschlussarbeiten. Wien • Köln • Weimar : Böhlau Verlag, 2009. 259 p.

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО МЕДІА-ДИСКУРСУ

TYPOLOGICAL FEATURES OF ENGLISH MEDIA DISCOURSE

Томчаковська Ю.О.,

orcid.org/0000-0003-0117-2704

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Англомовний медіа-дискурс відіграє важливу роль у сучасному комунікаційному середовищі, впливаючи на формування суспільної думки, культурних процесів та глобальних інформаційних потоків. У статті досліджуються типологічні особливості медіа-дискурсу, зокрема його жанрове і стилістичне різноманіття, структурні та функціональні характеристики, а також стратегії впливу на аудиторію. Особливу увагу приділено адаптації медіа-дискурсу до соціокультурних контекстів, впливу цифрових технологій та інтерактивності. Медіа-дискурс характеризується мультимодальністю, яка поєднує текст, зображення, аудіо та відео для створення багатоканальної передачі інформації. У статті розглянуто різні жанри, зокрема новинні статті, аналітичні огляди, блоги, рекламні кампанії та соціальні медіа. Зроблено акцент на їхніх мовних особливостях, таких як використання неологізмів, метафор, гіпербол та інших лексико-стилістичних прийомів. Аналіз показує, що англомовний медіа-дискурс демонструє гнучкість та адаптивність у міжкультурному середовищі. Приклади з рекламних кампаній McDonald's, Starbucks і Netflix ілюструють, як медіа-тексти адаптуються до культурних особливостей аудиторії, акцентуючи увагу на сімейних цінностях, індивідуалізмі чи технологічних інноваціях залежно від регіону. Сучасні цифрові технології значно трансформували медіа-дискурс, розширивши його можливості за рахунок інтерактивності, персоналізації та мультимодальності. Використання таких інструментів, як доповнена реальність, анімація та алгоритми персоналізації, дозволяє медіа-дискурсу залишатися релевантним у динамічному інформаційному просторі. Виявлено, що сучасні цифрові технології сприяють інтерактивності та персоналізації, підсилюючи емоційний вплив медіа. Результати дослідження мають практичну цінність для розробки ефективних стратегій міжкультурної комунікації та створення інноваційних медіапроектів. Перспективним напрямом дослідження у лінгвістичному аспекті є аналіз і порівняння англомовних та україномовних медіа-платформ.

Ключові слова: медіа-дискурс, медіа-текст, мультимодальність, типологія.

English media discourse plays an important role in the modern communication environment, influencing the formation of public opinion, cultural processes and global information flows. The article examines the typological features of media discourse, in particular its genre and stylistic diversity, structural and functional characteristics, as well as strategies for influencing the audience. Particular attention is paid to the adaptation of media discourse to socio-cultural contexts, the impact of digital technologies and interactivity. Media discourse is characterized by multimodality, which combines text, images, audio and video to create multi-channel information transmission. The article examines various genres, including news articles, analytical reviews, blogs, advertising campaigns and social media. The emphasis is on their linguistic features, such as the use of neologisms, metaphors, hyperbole and other lexical and stylistic devices. The analysis shows that English media discourse demonstrates flexibility and adaptability in an intercultural environment. Examples from McDonald's, Starbucks, and Netflix advertising campaigns illustrate how media texts adapt to the cultural characteristics of the audience, emphasizing family values, individualism, or technological innovations, depending on the region. Modern digital technologies have significantly transformed media discourse, expanding its capabilities through interactivity, personalization, and multimodality. The use of tools such as augmented reality, animation, and personalization algorithms allows media discourse to remain relevant in a dynamic information space. It was found that modern digital technologies contribute to interactivity and personalization, enhancing the emotional impact of media. The results of the study have practical value for developing effective strategies for intercultural communication and creating innovative media projects. A promising direction of research in the linguistic aspect is the analysis and comparison of English and Ukrainian media platforms.

Key words: media discourse, media text, multimodality, typology.

Постановка проблеми. Сучасний англомовний медіа-дискурс є важливим інструментом комунікації, який впливає на формування суспільної думки, культурні процеси та глобальні інформаційні потоки. У добу цифрових технологій медіа-дискурс зазнає значної трансформації, інтегруючи нові жанри, платформи та форми комунікації. Його багатокomпонентна структура, що поєднує текстові, візуальні та аудіальні елементи, робить медіа-дискурс потужним засобом впливу на свідомість аудиторії. Вивчення типо-

логічних особливостей англомовного медіа-дискурсу є актуальним, оскільки дозволяє зрозуміти, як різні форми медіа-текстів функціонують у глобальному інформаційному просторі, адаптуються до культурних контекстів та задовольняють потреби аудиторії.

Крім того, зростання міжкультурної взаємодії та використання англійської мови як глобального засобу комунікації підкреслюють важливість дослідження типології медіа-дискурсу для розробки ефективних стратегій міжкультурної

комунікації. Аналіз структурних і функціональних характеристик англomовного медіа-дискурсу дозволяє краще зрозуміти механізми його впливу на аудиторію та пристосування до сучасних викликів, таких як дезінформація, маніпуляція та зростання інтерактивності в медіа. Особливу увагу привертають питання адаптації англomовного медіа-дискурсу до різних соціокультурних контекстів, а також впливу цифрових технологій на його структуру та функціонування. Виявлення типологічних особливостей медіа-дискурсу, визначення його структурних і функціональних характеристик, а також аналіз стратегій впливу є ключовими аспектами для розуміння його ролі в сучасному світі. Пропоноване дослідження має сприяти розкриттю закономірностей розвитку медіа-дискурсу та створенню теоретичної бази для аналізу медіа-текстів у різних контекстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження медійного дискурсу акцентують увагу на його лінгвістичних особливостях, функціональних аспектах та соціокультурному впливі. Аналіз англomовних медійних текстів, їхніх структурних та перекладацьких характеристик демонструє, як специфічні мовні засоби використовуються для досягнення прагматичних цілей у медіа [1]. Розгляд термінології англomовного мас-медійного дискурсу дозволяє краще зрозуміти теоретичні та методологічні засади його аналізу, зокрема в контексті актуальних комунікаційних викликів та освітніх завдань [2; 6].

Маніпуляція суспільною свідомістю через політичний дискурс медіа також є важливим аспектом сучасних мовознавчих досліджень, що розглядається через призму лексичних і стилістичних прийомів, які впливають на сприйняття інформації аудиторією [3]. Комплексний аналіз англomовного медіа-дискурсу як когнітивного та мотиваційного феномену демонструє його здатність формувати суспільні настрої та поведінкові моделі [4].

Медійний дискурс розглядається як сфера суспільної комунікації, де текст і візуальні елементи взаємодіють для створення впливових повідомлень. Це забезпечує інтеграцію вербальних і невербальних компонентів, що сприяє кращому розумінню та засвоєнню інформації [5]. Англomовні газетні тексти, у свою чергу, досліджуються з точки зору їхніх лінгвістичних характеристик, адаптованих до специфіки масмедіа [7].

Особливу увагу приділено лексичним інноваціям у медійному дискурсі. Аналіз новоутворень показує їхню структурну та прагматичну роль у створенні сучасних англomовних текстів [8].

Смислове представлення неологізмів також розглядається як важливий аспект формування нових значень у медіа [9].

Медіалінгвістика, що виникла як окрема дисципліна, досліджує специфіку медійного тексту в сучасній Україні, аналізуючи взаємодію мовних і позамовних факторів [10]. Комплексний підхід до аналізу медіа-дискурсу у сучасних дослідженнях демонструє його значення у формуванні масової культури та суспільної думки [11].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у визначенні типологічних особливостей англomовного медіадискурсу, аналізі його структурних, функціональних і комунікативних характеристик, а також розкритті стратегій впливу на аудиторію в умовах глобального інформаційного простору.

Завданнями дослідження є: розкрити сутність і основні типологічні риси англomовного медіа-дискурсу; визначити жанрове і стилістичне розмаїття медіа-дискурсу та його ключові функціональні особливості; дослідити взаємодію вербальних і невербальних компонентів у медіа-текстах; проаналізувати лексико-стилістичні та когнітивні особливості англomовного медіа-дискурсу; виявити основні стратегії впливу медіа-дискурсу на аудиторію та їхню реалізацію через текстові й візуальні засоби; розглянути культурні та соціальні аспекти адаптації англomовного медіа-дискурсу в міжкультурному середовищі; окреслити сучасні тенденції розвитку медіа-дискурсу, зокрема в контексті цифрових технологій і інтерактивності. Зазначені завдання дозволяють комплексно дослідити англomовний медіа-дискурс, розкрити його специфіку та сприяти розумінню його ролі в сучасній комунікації.

Виклад основного матеріалу. Класифікація медійних жанрів охоплює різноманітні форми подання інформації, що розрізняються за типом медіа, цільовою аудиторією, функціями та формою представлення. До медійних жанрів належать друковані медіа, як-от статті, рецензії чи репортажі, аудіовізуальні формати, такі як телепередачі та ток-шоу, а також інтернет-жанри, зокрема блоги, подкасти чи пости в соціальних мережах. Їх можна також поділити за цільовою аудиторією на масові та спеціалізовані, або за функціями на інформаційні, розважальні, рекламні та соціально-інтерактивні. Щодо форми подання, жанри бувають усними (наприклад, подкасти), письмовими (як статті) та змішаними, що поєднують текст, звук і зображення.

Мовні особливості медійних жанрів залежать від їхньої функціональної спрямованості. Наприклад, інформаційні жанри орієнтуються

на точність, об'єктивність та використання офіційного стилю, тоді як розважальні жанри характерні легкістю, неформальністю та багатством емоційно забарвлених засобів. Аналітичні жанри використовують детальний аналіз, спеціальну термінологію, цитати та аргументацію. Рекламні жанри відзначаються переконливістю, використанням яскравих риторичних прийомів, таких як лозунги, повтори чи епітети, спрямованих на емоційний вплив. Соціально-інтерактивні жанри зосереджені на діалогічності та суб'єктивності, часто використовують скорочення, емодзі та неформальні звертання.

Сучасні медійні жанри зазнають впливу технологій, зокрема мультимедійних форматів і штучного інтелекту. Це сприяє появі нових форм контенту, як-от мему, інтерактивні матеріали чи автоматично створені тексти, що теж формують власні мовні особливості.

Аналіз англомовних медіа-текстів із різних джерел (новинні платформи, соціальні мережі, рекламні кампанії) підтвердив, що медіа-дискурс вирізняється мультимодальністю, тобто поєднанням тексту, зображень і аудіовізуальних компонентів. Наприклад, новинний портал *The New York Times* активно використовує інтерактивні інфографіки для підтримки текстового матеріалу, що додає повідомленням більшої інформативності. У свою чергу, соціальні мережі, такі як *LinkedIn*, орієнтуються на лаконічні повідомлення, підсилені графічними елементами.

Як вже було зазначено, медіа-дискурс охоплює різні жанри, такі як аналітичні огляди, блоги, рекламні ролики, новинні репортажі та соціальні кампанії. У політичній рекламі часто використовуються заклики, що створюють емоційний зв'язок із аудиторією, наприклад: "Your Vote, Your Voice" у кампаніях щодо виборів у США. Для розважальних текстів характерні гумор і іронія, що полегшують сприйняття інформації та сприяють її запам'ятовуванню.

Аналіз кампанії "*Red Bull Gives You Wings*" демонструє, як слоган поєднується з динамічними відео спортсменів-екстремалів. Вербальний компонент створює метафору енергії, а візуальний – підсилює її через образи польотів, акцентуючи увагу на надзвичайних можливостях. Інший приклад – реклама *Samsung Galaxy*, де слоган "Do What You Can't" супроводжується зображеннями інноваційних функцій смартфонів, що підкреслюють технологічну перевагу продукту.

Англомовний медіадискурс демонструє активне використання неологізмів, наприклад, "binge-watch" (перегляд великої кількості серій

серіалу поспіль) або "eco-conscious" (екологічна свідомість). У рекламних текстах активно використовуються гіперболи: наприклад, слоган *Subway* – Eat Fresh" – створює асоціацію зі свіжістю, навіть якщо це не завжди відповідає реальності. Метафори, такі як "fuel your dreams" у рекламі напоїв, додають тексту мотиваційного відтінку.

У рекламних кампаніях *Apple* використовується стратегія акценту на унікальності, наприклад, у слогані "Think Different", який супроводжується зображеннями видатних особистостей, що підсилюють ідею творчості та інновацій. У соціальних кампаніях, таких як "*Save the Children*", застосовуються емоційні зображення дітей із лаконічними текстами, які апелюють до емпатії аудиторії.

Англомовний медіа-дискурс демонструє гнучкість у адаптації до міжкультурного контексту. Наприклад, у рекламі *McDonald's* у США акцент робиться на індивідуалізмі та швидкості обслуговування ("I'm Lovin' It"), тоді як у країнах Азії кампанії часто підкреслюють сімейні цінності, зображуючи сцени спільного прийому їжі. *Starbucks* у США акцентує увагу на персоналізації послуг і свободі вибору ("Order your way"), пропонуючи індивідуальні налаштування напоїв. У країнах Східної Азії, таких як Японія, реклама зосереджена на сезонних пропозиціях, які гармонійно поєднуються з місцевими культурними традиціями, наприклад, спеціальними напоями до цвітіння сакури. *Netflix* у своїй маркетинговій стратегії використовує різні підходи залежно від регіону. У США кампанії зосереджені на різноманітності контенту ("Something for Everyone"), тоді як у країнах Латинської Америки реклама робить акцент на популярних місцевих серіалах і культурно значущих темах, як-от сімейні цінності або драма [12].

Дослідження платформ, таких як *Instagram* і *YouTube*, показало, що сучасний медіа-дискурс активно використовує мультимодальні формати, включаючи відео з субтитрами, інтерактивні публікації та анімацію. Наприклад, кампанії *Nike* у *TikTok* інтегрують короткі відео, які поєднують музику, текст і динамічні зображення, створюючи ефект глибокої взаємодії з користувачами.

Висновки. Дослідження типологічних особливостей англомовного медіадискурсу виявило його багатогранність, адаптивність і функціональну ефективність у сучасному комунікаційному середовищі. Медійний дискурс охоплює різноманітні жанри, такі як новинні статті, аналітичні матеріали, політичні виступи, рекламні

кампанії та розважальні тексти, кожен із яких має свої унікальні характеристики, стиль і вплив на аудиторію.

Однією з ключових особливостей медіа-дискурсу є його мультимодальність, що проявляється в інтеграції тексту, зображень, графіки, аудіо та відео. Саме це забезпечує багатоканальну передачу інформації, підсилює емоційний вплив і сприяє кращому запам'ятовуванню повідомлень. Лексико-стилістичні прийоми, такі як використання неологізмів, метафор, гіпербол та інших засобів, дозволяють створювати яскраві й привабливі медіа-тексти, що легко сприймаються аудиторією.

Англомовний медіа-дискурс активно використовує стратегії переконання та емоційного впливу, які сприяють формуванню позитивних асоціацій і стимулюють до дії. Завдяки адаптації до культурних і соціальних контекстів медіа-дискурс демонструє високу ефективність у міжкультурному середовищі, використовуючи уні-

версальні символи й теми, які долають мовні та культурні бар'єри.

Сучасні цифрові технології значно трансформували медіа-дискурс, розширивши його можливості за рахунок інтерактивності, персоналізації та мультимодальності. Використання таких інструментів, як доповнена реальність, анімація та алгоритми персоналізації, дозволяє медіа-дискурсу залишатися релевантним у динамічному інформаційному просторі.

Отже, англомовний медіа-дискурс є важливим інструментом глобальної комунікації, що адаптується до сучасних викликів і забезпечує ефективну взаємодію з аудиторією. Отримані результати сприяють глибшому розумінню його специфіки та можуть бути використані для створення інноваційних комунікаційних стратегій у сфері медіа та міжкультурної комунікації.

Перспективним напрямом дослідження у лінгвістичному аспекті є аналіз і порівняння англомовних та україномовних медіа-платформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гайдук Н.А., Хоровець В.Є. Лінгвістичні особливості англомовних медійних текстів та способи їх перекладу українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 27. Том 1. С. 164-169. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.28>
2. Красівський О.М. Термінологія англійського мас-медійного дискурсу: теоретичні та методологічні засади. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71) № 6 Ч. С. 133-137. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-1/24>
3. Лойко В.В. До питання маніпуляції суспільною свідомістю у політичному дискурсі ЗМІ. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2011. Вип. 57. С. 179-181.
4. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти. Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
5. Рябокін Н. О., Капіталова Т. І. Медійний дискурс як сфера суспільної комунікації. *Нова філологія*. 2023. № 87. С. 62-66. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-87-10>
6. Строченко Л.В., Томчаковська Ю.О. Основні аспекти дослідження англомовної медійної термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024. № 65. С. 118-121. DOI <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.65.25>
7. Чугу С. Д. Дослідження сучасного англомовного газетного тексту в категоріях медіалінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2018. Вип. 4(72). С. 57-60.
8. Чумак Л.М. Лексичні інновації в англомовному медійному дискурсі початку XXI століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04. Київ, 2018. 237 с.
9. Чумак Л.М. Сміслові представлення лексичних неологічних одиниць у сучасних англомовних медіатекстах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2017. № 29. Т. 2. С. 91-94.
10. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2013. Вип. 26. С. 3-12.
11. Matheson D. *Media discourses: analysing media texts*. London : Open University Press, 2005. 206 p.
12. Comparing different social media platforms: a detailed insight. URL: <https://www.ocoya.com/blog/comparing-social-media-platforms> (дата звернення: 23.12.2024).

ПОЛІКОДОВІСТЬ АНГЛОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

POLYCODE CHARACTER OF ENGLISH ADVERTISING DISCOURSE

Томчаковський О.Г.,

orcid.org/0000-0001-6586-8095

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню полікодовості англomовного рекламного дискурсу, який вирізняється поєднанням вербальних і невербальних компонентів, таких як текст, зображення, звук, колір і відео. Полікодовий підхід дозволяє забезпечити інтеграцію різноманітних елементів у єдиний семантичний площину, що сприяє досягненню трьох основних цілей: привертання уваги, формування емоційного впливу та покращення запам'ятовування рекламного повідомлення. Аналіз проведено на основі сучасних досліджень, що охоплюють масмедіа, соціальну рекламу та навчальні матеріали. Підкреслено, що полікодові тексти функціонують як складні багатокомпонентні утворення, у яких текст виконує роль інформаційного ядра, тоді як графічні, кольорові та візуальні елементи забезпечують емоційну насиченість і привабливість. Наприклад, у відомому слогані Nike "Just Do It" імперативна форма тексту підсилюється зображеннями атлетів, які долають перешкоди, створюючи багатосаровий дискурс, що мотивує до дії. Аналогічно, слоган Coca-Cola "Taste the Feeling" через метафоричне перенесення поєднує сенсорний досвід із емоційним контекстом, доповнюючи це візуальними образами радості й спілкування. Полікодовість аналізується також у контексті міжкультурної адаптації, де враховуються культурні та соціальні аспекти сприйняття аудиторії. Важливу роль відіграють сучасні технології, що сприяють використанню інтерактивних елементів, таких як доповнена реальність і персоналізовані повідомлення, які підвищують ефективність комунікації. Стаття акцентує на ключових функціях полікодових текстів, зокрема інформативній, емоційній, естетичній і прагматичній, та демонструє, як синергія компонентів реклами формує когерентний текстово-візуальний простір, що забезпечує глибокий вплив на аудиторію. Перспективою даного дослідження є аналіз та порівняння полікодовості різних типів рекламного дискурсу – соціального, політичного тощо.

Ключові слова: вербальний та невербальний компоненти, полікодовість, рекламний дискурс, функції.

The article is devoted to the study of the polycode nature of English advertising discourse, which is characterized by a combination of verbal and non-verbal components, such as text, image, sound, color and video. The polycode approach allows for the integration of heterogeneous elements in a single semantic plane, which contributes to the achievement of three main goals: attracting attention, forming an emotional impact and improving the memorization of the advertising message. The analysis is based on modern research covering mass media, social advertising and educational materials. It is emphasized that polycode texts function as complex multi-component formations in which the text plays the role of an information core, while graphic, color and visual elements provide emotional richness and attractiveness. For example, in the famous Nike slogan "Just Do It", the imperative form of the text is reinforced by images of athletes overcoming obstacles, creating a multilayered discourse that motivates to action. Similarly, Coca-Cola's slogan "Taste the Feeling" through metaphorical transfer combines sensory experience with emotional context, complementing it with visual images of joy and communication. Polycode is also analyzed in the context of cross-cultural adaptation, where cultural and social aspects of audience perception are taken into account. Modern technologies play an important role, facilitating the use of interactive elements, such as augmented reality and personalized messages, which increase the effectiveness of communication. The article focuses on the key functions of polycode texts, in particular informative, emotional, aesthetic and pragmatic, and demonstrates how the synergy of advertising components forms a coherent textual-visual space, which provides a deep impact on the audience. The perspective of this study is the analysis and comparison of polycode of different types of advertising discourse – social, political, etc.

Key words: verbal and non-verbal components, polycode, advertising discourse, functions.

Постановка проблеми. Сучасний англomовний рекламний дискурс є багатогранним явищем, яке характеризується динамічністю, креативністю та здатністю впливати на споживача через різні канали комунікації. Однією з характерних рис цього дискурсу є його полікодовість – використання різних комунікативних кодів, таких як текст, зображення, звук, відео та навіть інтерактивні елементи. Полікодовий підхід дозволяє ефективніше передавати інформацію, викликати емоційний відгук і забезпечувати довготривале запам'ятовування рекламних повідомлень.

Англomовна реклама, як глобальне явище, втілює у собі культурні, соціальні та економічні цінності, створюючи багаторівневий простір комунікації, де текстові й візуальні компоненти взаємодіють та доповнюють одне одного. Аналіз полікодовості рекламного дискурсу є важливим для розуміння механізмів формування впливу на аудиторію, адаптації до міжкультурного середовища, а також вивчення новітніх тенденцій у лінгвістичних дослідженнях. У цій статті досліджується феномен полікодовості в англomовному

рекламному дискурсі, його мовні та немовні компоненти, способи їх взаємодії та впливу на реципієнта. Основна увага приділяється аналізу засобів реалізації полікодовості, її функцій та комунікативних стратегій у різних типах рекламних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасних мовознавчих студіях реклама, зокрема соціальна, вивчається як складний полікодовий текст, що ставить перед перекладачами низку викликів, пов'язаних із збереженням автентичності змісту й емоційного впливу [1, 10]. У масмедійному дискурсі дослідники звертають увагу на використання графічних і текстових компонентів, які працюють разом для досягнення прагматичних цілей, зокрема привертання уваги аудиторії та донесення ключових повідомлень [2, 3, 4, 8].

Дослідження мовленнєвих характеристик полікодових текстів засвідчують їхню унікальну функціональну специфіку, що проявляється у взаємодії різнорідних кодів комунікації. Вони розглядаються як складне утворення, що поєднує текст, зображення, графічні елементи, які разом утворюють синергетичний ефект і впливають на реципієнта. Постмодерні підходи до аналізу художніх текстів підкреслюють важливість поєднання вербальних і графічних елементів, які створюють багатопланові структури, що підвищують можливості інтерпретації [5].

У навчальних матеріалах взаємодія тексту й ілюстрацій сприяє кращому розумінню інформації користувачами, що особливо важливо для лексикографії. Розглядається також комунікативна специфіка англomовних словників, у яких ілюстрації та інші немовні елементи відіграють важливу роль у спрощенні сприйняття інформації. Дослідники наголошують на ефективності використання зображень і графіків у поєднанні з текстом для покращення розуміння користувачем [6]. Окрему увагу приділено ролі ілюстрацій у словниках, де зображення сприяють більш повному сприйняттю значення слова і розширюють комунікативні можливості таких текстів. Вивчення вербально-візуальної взаємодії у навчальних словниках дозволяє краще зрозуміти механізми інтеграції текстових і візуальних компонентів [9]. У свою чергу, медіа-дискурс аналізується з точки зору його впливу на суспільні процеси, акцентуючи увагу на ролі візуальних і текстових компонентів у формуванні суспільної думки [7].

Отже, всі проаналізовані джерела розкривають багатогранність полікодових текстів як важливого елементу сучасної комунікації, їхню функці-

ональність у різних контекстах і вплив на аудиторію. Вони демонструють, як поєднання тексту, зображень, символів та інших елементів створює нові можливості для передачі інформації та емоційного впливу.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження особливостей полікодовості англomовного рекламного дискурсу, визначення його структурних, функціональних і комунікативних характеристик, а також аналіз його впливу на аудиторію. Для досягнення цієї мети було вирішено такі завдання: визначити сутність та основні риси полікодових текстів у контексті англomовного рекламного дискурсу; проаналізувати взаємодію вербальних і немовних компонентів у рекламних текстах; дослідити функції полікодових елементів у рекламі та їхній вплив на сприйняття повідомлення реципієнтами; розглянути культурні та соціальні аспекти полікодовості, що впливають на адаптацію англomовних рекламних текстів у міжкультурному середовищі; виявити сучасні тенденції та інновації у використанні полікодових текстів в англomовному рекламному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Полікодові тексти об'єднують вербальні (текст, слоган) і немовні (зображення, графіка, колір) елементи, що функціонують у єдиній семантичній площині. У рекламному дискурсі вони виконують три основні завдання: привертання уваги, забезпечення зрозумілості повідомлення та формування емоційного впливу. Полікодовість у рекламі підсилює комунікативну ефективність завдяки взаємодії різнорідних кодів. Наприклад, яскраве зображення може привертати увагу до тексту, тоді як текст уточнює або деталізує зміст зображення.

Вербальні компоненти реклами (слогани, опис продукту) найчастіше характеризуються лаконічністю, метафоричністю та яскравою емоційною забарвленістю. Немовні елементи (зображення, графічні ефекти, колір) підсилюють зміст і формують візуальну привабливість повідомлення. Наприклад, у рекламних постерах часто використовуються контрастні кольори для акцентування ключових моментів, а зображення товару в дії стимулює інтерес споживача. Розглянемо декілька прикладів.

Відомий слоган компанії *Nike "Just Do It"* є лаконічним, використовує імперативний модус як засіб прямого звернення до аудиторії. Лексема "just" акцентує на простоті та невідкладності дії, створюючи ілюзію легкості виконання будь-якої задачі. Інфінітивна конструкція "Do It" універсальна, що дозволяє споживачам інтерпретувати її в контексті своїх особистих цілей чи викли-

ків. Зазначений вербальний компонент підсилюється візуальним рядом: зображенням атлетів, які долають перешкоди, і динамічними кадрами, що апелюють до сили, рішучості й невідкладності. Поєднання тексту та візуальних елементів створює когерентний дискурс, де лінгвістична простота компенсується багатством візуального контексту. Такий підхід сприяє формуванню чіткої, але гнучкої ідеології, асоційованої з брендом, де «достатньо зробити» перетворюється на метафору особистого тріумфу.

Слоган компанії *Coca-Cola* "*Taste the Feeling*" реалізує метафоричне перенесення з сенсорної на емоційну сферу. Лексична одиниця "taste" у прямому значенні відсилає до дегустації напою, однак у контексті реклами вона перетворюється на заклик «відчути» атмосферу задоволення, асоційовану зі споживанням *Coca-Cola*. Використання означеного артикля "the" конкретизує абстрактне поняття "feeling", надаючи йому унікального значення в межах рекламного дискурсу. Візуальна складова доповнює текстову: кадри людей, які п'ють *Coca-Cola* під час веселих і невимушених моментів, ілюструють «почуття», що закладене в текстовому повідомленні. У цьому випадку текст і зображення перебувають у симбіотичному зв'язку: текст задає ідею, а візуальна складова конкретизує її, пропонуючи емоційно насичений контекст. Така взаємодія вербального й невербального елементів дозволяє бренду апелювати до універсальних людських емоцій – радості, тепла та відчуття єдності.

Вищенаведені приклади використовують лексичні одиниці, які є простими для розуміння, але багатозначними у своїх конотаціях. Їхня полікодовість підсилює комунікативну ефективність, інтегруючи текст у візуальний контекст для створення більш глибокого і впливового повідомлення.

Отже, синергія тексту й зображення створює когерентний текстово-візуальний простір. У рекламних кампаніях часто використовують метафоричне зображення, яке викликає асоціації, що текст підсилює чи пояснює.

Проведене дослідження уможливило виокремлення низки функцій полікодових елементів:

- Інформативна функція (надання основної інформації про продукт чи послугу);
- Емоційна функція (викликання позитивних емоцій або створення певного настрою);
- Естетична функція (формування візуальної привабливості реклами);
- Прагматична функція (стимулювання до купівлі чи іншої дії).

Наприклад, у рекламі автомобілів зображення руху (динаміка) у поєднанні з коротким текстом,

що акцентує увагу на швидкості чи безпеці, підсилює емоційне сприйняття аудиторії.

Полікодові тексти ефективно адаптуються до міжкультурного середовища, враховуючи специфіку сприйняття різних аудиторій. У західному рекламному дискурсі акцент робиться на індивідуалізмі та інноваціях, що відображається у виборі кольорів, стилю зображень і формулюваннях. Використання символів, зрозумілих у конкретному культурному контексті, підсилює ефективність реклами. Соціальні аспекти також важливі, адже реклами часто орієнтуються на певні групи споживачів, враховуючи їхні цінності, інтереси та стиль життя.

Сучасні цифрові технології значно розширили можливості полікодових текстів у рекламному дискурсі. Використання інтерактивних елементів, таких як анімація, відео та доповнена реальність (AR), створює нові рівні взаємодії з аудиторією. Наприклад, реклама в соціальних мережах інтегрує текст, відео, звук та інтерактивність для максимальної залученості користувачів. Інновації також включають персоналізацію рекламних повідомлень, коли текстово-візуальні елементи адаптуються до вподобань конкретного споживача за допомогою алгоритмів машинного навчання.

Полікодовість є ключовою характеристикою англомовного рекламного дискурсу, що забезпечує його ефективність у сучасних умовах глобальної комунікації. Взаємодія вербальних і немовних елементів формує багатоканальний вплив на аудиторію, адаптуючись до її культурних, соціальних та технічних потреб. Сучасні тенденції демонструють, що розвиток полікодових текстів пов'язаний із цифровими технологіями, що забезпечують нові можливості для інтерактивності та персоналізації реклами.

Висновки. Дослідження полікодовості англомовного рекламного дискурсу дозволило глибше зрозуміти багатокомпонентну структуру, функціональні особливості та вплив полікодових текстів на аудиторію. Полікодовість є ключовою рисою сучасної реклами, яка забезпечує ефективність комунікації через гармонійну інтеграцію тексту, зображень, кольорів, звуків та інших немовних елементів. Завдяки цьому створюються емоційно насичені повідомлення, що не лише інформують, але й формують позитивний імідж продукту чи послуги.

Важливим аспектом є взаємодія вербальних і немовних компонентів у полікодових текстах. Лаконічний текст виконує функцію передачі основної інформації, тоді як зображення, кольорова гама та графічні елементи привертають

увагу й формують емоційний фон. Така синергія компонентів дозволяє адаптувати повідомлення до потреб різних аудиторій, забезпечуючи їх зрозумілість, привабливість та ефективність.

Полікодові тексти виконують низку функцій, серед яких інформативна, емоційна, естетична та прагматична. Вони створюють багаторівневе повідомлення, яке не лише надає інформацію про товар чи послугу, але й викликає позитивні емоції та спонукає до певних дій. Такий підхід підвищує ефективність рекламного дискурсу, роблячи його універсальним і доступним для широкої аудиторії.

Особливості полікодовості виявляються також у врахуванні культурних і соціальних аспектів. Полікодові тексти успішно адаптуються до міжкультурного середовища, враховуючи специфіку сприйняття у різних культурах. Це забезпечує їхню універсальність і водночас культурну чутливість. Важливим є врахування соціального контексту, оскільки реклама орієнтується на цільові

групи аудиторії, їхні цінності та уподобання, роблячи повідомлення більш релевантними та персоналізованими.

Сучасні технології сприяють подальшому розвитку полікодовості. Інтерактивні елементи, доповнена реальність, персоналізовані повідомлення значно розширюють можливості для створення глибокої взаємодії з аудиторією. У майбутньому можна очікувати ще більшої інтеграції мультимодальних підходів, які включатимуть нові коди комунікації, що відповідатимуть глобальним викликам і потребам.

Отже, полікодовість англomовного рекламного дискурсу є важливою характеристикою, яка дозволяє ефективно адаптуватися до змін у соціальному, культурному та технологічному середовищі. Результати дослідження мають практичне значення для створення інноваційних рекламних стратегій, що відповідають сучасним умовам глобальної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кожемяченко Н.В. Соціальна реклама як полікодовий текст: перекладацькі проблеми та рішення. *Науковий вісник ХДУ. Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. № 2. С. 97-102.
2. Макарук Л.Л. Лінгвопрагматика піктограм та ідеограм в англomовному масмедійному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2013. 20 с.
3. Македонова О. Лінгвостилістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня к. філол. н.: спеціальність 10.02.04 – германські мови. Запоріжжя, 2017. 19 с.
4. Рогач Ю.І. Засоби реалізації полікодовості в англomовному газетному дискурсі (на матеріалі друкованої преси Австралії): автореф. дис...канд. філол. наук: спец. 10.02.04. «Германські мови». Одеса, 2019. 24 с.
5. Сподарик О.В. Постмодерна характеристика полікодового художнього тексту. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. 2012. Випуск 27. С. 274-276.
6. Томчаковський О. Г. Комунікативна специфіка англomовних навчальних словників. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.)*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 783-785.
7. Fairclough N. *Media Discourse*. London : Bloomsbury Academic, 2011. 214 p.
8. Lannon J. *How Public Advertising Works*. Washington: World Advertising Research Center, 2008. 526 p.
9. Nesi H. How Many Words is a Picture Worth? A Review of Illustrations in Dictionaries. *Learners' dictionary: state of the art* / Ed. by M.L.Tickoo. Singapore: Seameo regional language center, 1989. Anthology Series 23. P. 124-134.
10. Schuman D. *Social Advertising and the World Wide Web*. N.Y.: Psychology Press, 2013. 328 p.

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ WAYS OF TERM FORMATION IN THE FIELD OF PSYCHOLOGY

Чумакова К.О.,

orcid.org/0000-0001-5684-4921

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
Хортицької національної академії*

Єрмакова Н.М.,

orcid.org/0000-0003-4700-8248

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
Хортицької національної академії*

Глущенко Г.Б.,

orcid.org/0000-0003-2199-2849

*старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
Хортицької національної академії*

Дослідження присвячене аналізу способів терміноутворення в галузі психології. У статті висвітлено семантичні та структурні особливості зазначених термінологічних одиниць.

Мета дослідження – проаналізувати структурні особливості психологічних термінів в англійській мові. Поставлена мета вимагає виконання таких **завдань**:

- визначити морфологічні характеристики, притаманні зазначеним термінологічним одиницям;
- описати основні способи терміноутворення;
- схарактеризувати структурні моделі, що використовуються для утворення досліджуваних багатокомпонентних термінів.

У роботі використано лінгвістичні (метод суцільної вибірки, метод морфемного та словотвірного аналізу, структурно-етимологічний аналіз) та загальнонаукові (метод кількісного аналізу, систематизації та класифікації, узагальнення) методи дослідження.

У результаті дослідження було отримано такі результати:

- а) створено глосарій психологічних термінів;
- б) окреслено способи терміноутворення;
- в) виявлено найпоширеніші моделі утворення багатокомпонентних термінологічних одиниць у досліджуваній галузі.

Висновки. Упродовж останніх десятиліть терміносистеми привертають дедалі більшу увагу лінгвістів. Попри той факт, що терміноодиниці належать до лексичної системи мови (а отже, для них характерні ті ж способи творення, що застосовуються для творення загальноновживаних лексем), співвідношення різних процесів номінації може відрізнитися. Серед досліджених термінів галузі психології в англійській мові 22% представлені монолексемними терміноодиницями, тоді як 73% є мультикомпонентними термінами. Більшість термінів-слів утворено за допомогою афіксації. Більшість полілексемних одиниць складається з двох елементів, а найбільш уживаною структурою таких термінів є N + N. Аббревіатури (5% загальної кількості досліджених терміноодиниць) вживаються паралельно з повними їхніми формами.

Ключові слова: афіксація, лексична система, монолексеми, полілексеми, терміноодиниці.

The research is devoted to analysing term formation methods in the field of psychology. The article covers the semantic and structural features of the specified terminological units.

The **objective** of the research is to analyze the structural features of psychological terms in the English language. The objective requires the fulfillment of the following **tasks**:

- to define the morphological characteristics which are typical for the stated terminological units;
- to describe the main ways of terms formation;
- to characterize the structural models used to form the studied multicomponent terms.

The methods applied in this research are linguistic ones (the continuous sampling method, the method of morphemic analysis and word-building analysis, structural and etymological analysis) and general scientific ones (quantification method, systematization and classification, generalization).

The following **results** of the research have been obtained:

- a) a glossary of psychological terms has been created;
- b) term formation methods have been outlined;
- c) the most common patterns of multicomponent terminological units formation in the studied field have been identified.

Conclusions. Nowadays, terminological units are the subject of numerous linguistic studies. Although terminological units are part of the lexical system and are formed using the same formation methods as common lexemes, the proportion of specific nomination processes can vary. The research demonstrated that monolexeme terminological units and polylexeme psychological terms occur in a ratio of 22% to 73%, respectively. Most monolexeme terms are created through affixation. Most of the multicomponent terminological units under study consist of two elements, and the most frequent patterns are N + N and Adj. + N. Abbreviated terms are used parallelly with full forms.

Key words: affixation, lexical system, monolexemes, polylexemes, terminological units.

Постановка проблеми. Попит на висококваліфікованих фахівців у галузі ментального здоров'я в усьому світі, та в Україні зокрема, підвищує важливість інтеграції психологів у міжнародну професійну спільноту для обміну знаннями та досліджень. Активні процеси термінотворення, що відбуваються в досліджуваній термінологічній сфері, супроводжуються значною варіативністю найменувань і зумовлюють необхідність уніфікації зазначеної термінологічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінологічні системи привертати увагу таких українських і закордонних дослідників, як В. Бялик і Ю. Попович [9], Р. Дудок [2], М. Кабре [12; 13], Т. Кияк [4], Р. Ковалю [5] тощо. Своєю чергою, термінологія предметної галузі досліджувалася в працях Ю. Дев'ятко [1], І. Мартинюк [8], С. Колосової та К. Зубкової [6; 7], Дж. Райса [17], В. Хотич [15].

Постановка завдання. Актуальність обраної теми дослідження визначається тим, що структурні та семантичні особливості психологічної термінології ще недостатньо висвітлені дослідниками. **Об'єктом** дослідження є **психологічні** термінологічні одиниці, а шляхи їх формування – його **предметом**. **Метою** наукової розвідки є дослідження структурних особливостей зазначених термінів в англійській мові. Для її досягнення у дослідженні необхідно виконати такі **завдання**:

- проаналізувати морфологічні характеристики, які є типовими для досліджуваних терміноодиниць;
- визначити основні способи їх творення;
- визначити структурні моделі, що використовуються для творення мультикомпонентних термінологічних одиниць досліджуваної галузі в англійській мові.

Матеріал для дослідження (1800 термінологічних одиниць) було відібрано методом безперервної вибірки з матеріалів веб-платформи Life Science Network, присвяченої медико-біологічним наукам [16], а також статей, розміщених на порталі Американської асоціації психологів [14], і перевірено за спеціалізованими, ідеографічними, тезаурусними й етимологічними словниками [10; 11; 18; 19].

Виклад основного матеріалу. Більшість згаданих вище вчених стверджують, що термін має

специфічні особливості, що відрізняють його від загальновживаних лексичних одиниць. Разом з тим наголошується, що термінологічні системи належать до лексичної системи певної мови. Таким чином, перші регулюються тими ж правилами, що використовуються для загальновживаних лексичних одиниць [4]. Втім, співвідношення тих чи інших номінаційних процесів може бути різним [3, с. 96]. Беручи до уваги приналежність термінології до лексичної системи мови, можна зробити висновок, що для неї повинні бути характерні одні й ті ж способи утворення одиниць, їхні структурні типи й семантичні процеси. Як і будь-яка інша сфера людської діяльності, психологія не є ізольованою, тому значна кількість термінів, що використовуються психологами, була запозичена з медицини (*anxiety, phobia, autism*), біохімії (*acetylcholine, melatonin, hydrocortisone*), біології (*circadian rhythm, ultradian rhythm, gene*), фізіології (*alpha waves, hormone, (in)voluntary*), психіатрії (*altered state, catatonic schizophrenia, dissociative fugue*), анатомії (*amygdala, brain stem, cerebellum*) тощо. Провівши аналіз термінологічних одиниць досліджуваної галузі, ми виділили монолексемні, утворені морфологічно або за допомогою семантичної деривації, та терміни-полілексемні, утворені синтаксично.

Утворення монолексемних термінів

Варто зазначити, що частка основних монолексемних термінів, виявлених під час нашого дослідження, досить низька (близько п'ятої частини від загального числа аналізованих одиниць). Серед монолексемних термінів виділяють:

а) 10% непохідних або однокоренових слів, наприклад, *id* (part of the human psyche that seeks pleasure and satisfaction and operates at an unconscious level to fulfill its desires), *stress* (a nervous feeling that makes people feel worried and unable to relax), *trust* (an emotion in which someone believes that another person's thoughts or actions are good);

б) 65% одиниць, утворених шляхом афіксації, наприклад, *anxiety* (a feeling of worry or nervousness, and is a combination of fear and anticipation a feeling of worry or nervousness, and is a combination of fear and anticipation), *aggressiveness* (a feeling of wanting to hurt someone, and is a combination of anger and anticipation), *conformity* (the tendency of group members to exhibit the same behaviors

as other members of a group), *consciousness* (a person's immediate awareness of his or her thoughts, sensations, existence, and surrounding environment);

в) до 10% сполук, тобто термінологічних одиниць, які складаються з кількох кореневих слів або основ, об'єднаних разом, таких як: *psychoanalysis* (a form of therapy in which a psychologist tries to help a person bring his or her unconscious desires into the conscious mind, usually to resolve conflicts between divisions of the psyche), *groupthink* (the process or occurrence of approaching issues as a collective or by consensus rather than individually and independently), *psychometrician* (a person who specializes in the psychological measurement of knowledge, abilities, attitudes, and personality, and possesses a psychometric qualification with a clinical or educational background).

Провівши етимологічний аналіз кореневих термінів з досліджуваної галузі, можемо зробити висновок, що відсоток виявлених термінів, утворених за допомогою семантичної деривації, не був значним, наприклад: *awe* (a feeling of respect and admiration, and is a combination of surprise and fear) або *bias* (an idea or prejudice that influences a person's thinking).

Близько 25% монолексемних термінів були утворені з використанням префіксів, причому найбільш продуктивними є *pre-*, *sub-*, *un-*, *cross-*, *de-*, *self-*, *super-*, *di-* та *en-*, наприклад, *preconscious*, *subconscious*, *unconscious*, *cross-culture*, *depression*, *self-esteem*, *superego*, *disappointment*, *enculturation*. Майже 10% термінологічних одиниць утворено за допомогою суфіксів, найбільш широко вживаними з яких є *-tion* та *-ism*, наприклад, *memorization*, *obsession*, *optimism*, *altruism*. Переважна більшість термінів утворилася з використанням як префіксів, так і суфіксів, таких як: *subconsciousness*, *unconsciousness*, *deindividuation*, *maladaptation*.

Утворення полілексемних термінів

Досліджувані полілексемні терміни розрізняються залежно від кількості елементів, що входять до їхнього складу, і граматичної закономірності. Їх можна поділити на ті, що складаються з двох елементів (*behavioural effect* – an effect on the behavior of individuals, groups, systems, organizations, and governments), трьох елементів (*unconditional positive regard* – the acceptance and support of a person, regardless of what the person says or does), багатокомпонентні (*attention deficit hyperactivity disorder* – a mental disorder in which a person has extreme difficulty concentrating and also struggles to remain quiet and still) та фразові, які містять прийменники або сполучники (*Theory of Multiple Intelligences* – the idea that there are many

different elements of intelligence, and that people can have varying levels of them).

Результати досліджень свідчать про те, що приблизно 73% психологічних термінів представлені одиницями полілексеми, що можна пояснити тим, що певним чином забезпечує більш високий рівень спеціалізації значень. Більшість полілексемних термінів в досліджуваній галузі складаються з двох елементів; найбільш продуктивними моделями є N+N (*stress response*, *anxiety disorder*, *impression formation*) і Adj.+N (*psychological process*, *respondent behavior*, *selective attention*).

Серед трикомпонентних термінологічних одиниць переважають моделі Adj.+N+N і Adj.+Adj.+N (по 40% від загального числа 3-компонентних термінів кожен), наприклад, *narcissistic personality disorder*, *occupational health psychology*, *unconditional positive regard*, *concrete operational stage*. Ще однією продуктивною моделлю, яка використовується для формування трикомпонентних термінологічних одиниць у досліджуваній галузі, є N+N+N, де два перших елементи часто пишуться через дефіс і функціонують як означення до першого елементу, наприклад, *actor-observer effect*, *borderline personality disorder*, *hand-eye coordination*, *person-positivity bias*. Цікаво, що протиставлення в трикомпонентних термінах демонструється за допомогою дефісів і скісних рисок, наприклад, *long/short-term memory*, *high/low-context culture*, *homeostatic-regulation theory*, *opponent-process theory*. Крім того, в цій групі присутні терміни-епоніми, які позначають в основному теорії або стадії, винаходи, відповідно імен тих, хто їх розробив або винайшов, такі як: *Piaget's theory*, *Piagetian stages*, *Skinner box*, *Pons Varolii*, *Pavlov's dogs*. Чотири- і п'ятикомпонентні терміни також були виявлені в ході нашого аналізу, але їх загальна частка становить лише 1% від загального числа, наприклад, *post-traumatic stress disorder*, *rapid eye movement sleep*, *attention deficit hyperactivity disorder*, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*.

Серед полілексемних термінів фразового типу, одним з елементів яких є прийменник або сполучник, більшість утворені за допомогою *of* і *to*, наприклад, *law of similarity*, *diffusion of responsibility*, *form to function*, *function to form*. Отже, можна дійти висновку, що частота використання згаданих моделей свідчить про спробу структурувати й систематизувати термінологічні одиниці, що, своєю чергою, сприяє вербалізації складних понять галузі.

Згідно з нашими висновками, майже 5% від загальної кількості досліджуваних термінів

є аббревіатурами, що є, наочним прикладом мовної економії. Більшість ідентифікованих аббревіатур є акронімами, наприклад, *OCD (obsessive compulsive disorder)*, *PDD (pervasive developmental disorder)*, *QTL (Quantitative trait loci)*, *WHO (World Health Organization)*, *APA (American Psychiatric Association)*, *ICD (International Classification of Diseases)*. Примітно, що повні форми та їхні скорочені варіанти функціонують як синоніми. Існують також аббревіатури, де один елемент скорочується, а інший – ні, наприклад: *REM sleep (rapid eye movement sleep)*, *IQ test (intelligence quotient test)*. Крім аббревіатур, ми виділили й інші

поширені скорочення, такі як: *Dep. (залежний)*, *Ex. (приклад)*, *EX (вправа)* та інші.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, можна дійти висновку, що велика частка термінів потрапила до сфери психології з медицини, соціології, психотерапії, анатомії, біології та фізіології. В досліджуваній терміносистемі монолексемні та полілексемні налічують 22% та 73% відповідно. Переважна більшість термінологічних монолексемних утворюється за допомогою афіксації, а найбільш частотною моделлю для утворення полілексемних термінів є Adj+N. 5% термінів галузі психології складають аббревіатури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дев'ятко Ю. С. Типологія стоматологічної термінології в українській і англійській мовах та її лексикографічне відтворення : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.21. Одеса, 2021. 389 с.
2. Дудок Р. І. Міжмовні процеси інтерференції в термінологічній системі англійської мови. *Термінологічний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 129–135. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/termvisnik/terv_2017_4_19.pdf (дата звернення: 11.11.2024)/
3. Жуйкова М. Трансляція культурної інформації в процесах номінації. *Типологія та функції мовних одиниць*. 2014. № 1. С. 95–105.
4. Кияк Т. Р., Каменська О. І. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2493/1/08ktrnto.pdf> (дата звернення: 20.10.2024).
5. Коваль Р. Вимоги до терміна реабілітації. *International research and practice conference "Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine": Conference Proceedings, Lublin, April 28–29 2017*. Lublin, 2017. P. 91–94
6. Колосова С. О., Зубкова К. В. Terms of psychology and ways of their creation in the English and Ukrainian languages. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 37. Ч. 4. С. 58–60/
7. Колосова С. О., Радецька С. В. Формування англійської термінології індустрії моди. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн. 1. С. 26–29.
8. Мартинюк І. А. Короткий українсько-англійський словник термінів із психології для студентів денної форми навчання напряму підготовки «Соціальна педагогіка». Київ, 2012. URL: <https://studfile.net/preview/5377067/> (дата звернення: 03.10.2024)/
9. Попович Ю. В., Бялик В. Д. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 2. С. 206–211. DOI: 10.32838/2663-6069/2020.2-2/36
10. A Dictionary of Psychology (4 ed). Current Online Version. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199657681.001.0001/acref-9780199657681>
11. APA Dictionary of Psychology. American Psychological Association. URL: <https://dictionary.apa.org/>
12. Cabré Castellví M. T. Theories of terminology: their description, prescription and explanation. *Terminology*. 2003. № 9 (2). P. 163–199.
13. Cabré M. T. La Teoría Comunicativa de la Terminología, una aproximación lingüística a los términos. *Revue française de linguistique appliquée*. 2009. Vol. 14. № 2. P. 9–15.
14. Free APA Journals™ Articles. American Psychological Association. URL: <https://www.apa.org/pubs/highlights/sample>
15. Hotych V. The conceptual substantiation of the terms resilience, hardiness, psychological resilience, vitality in socio-psychological research. *Kyiv Journal of Modern Psychology and Psychotherapy*. 2023. № 5(1). P. 15–23. DOI: 10.48020/mpj.2023.01.02
16. Life Science Network. URL: <https://www.lifescience.net/publications/latest/>
17. Rice J. Medical Terminology for Health Care Professionals. New York : Pearson, 2016. 845 p.
18. The Online Psychology Dictionary. URL: <https://allpsych.com/reference/dictionary/>
19. VandenBos, G. R. (Ed.) (2015). APA dictionary of psychology (2nd ed.). American Psychological Association, 2015. DOI: 10.1037/14646-000

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1+81'42+32.019.5+808.5

DOI

ЕВОЛЮЦІЯ КЛЮЧОВИХ НАРАТИВІВ ПРОПАГАНДИ У ФРАНЦУЗЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

EVOLUTION OF KEY PROPAGANDA NARRATIVES IN FRENCH POLITICAL DISCOURSE

Хода А.О.,

orcid.org/0009-0003-8507-1579*викладач, аспірантка кафедри італійської і французької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті розглянуто прогрес ключових пропагандистських наративів у французькомовному політичному дискурсі минулих століть і сьогодення. Проаналізовано варіанти використання пропаганди для формування суспільної думки та легітимізації політичної влади, з урахуванням історичних, соціальних та культурних контекстів. У політичному дискурсі часто використовуються такі засоби, як риторика, символіка, використання наративів національної ідентичності, культури та моральних цінностей для мобілізації суспільства або обґрунтування певних політичних рішень. Пропаганда є невід'ємною частиною політичного дискурсу і може бути яскраво вираженою або ж прихованою. Виявлено, що від самого початку термінопоняття «пропаганда» не мало тієї негативної конотації, яку можна констатувати сьогодні. Протягом століть, а також змін у політичному житті Франції, поняття набуло теперішнього значення. Особливу увагу приділено трьом історичним етапам: революційному періоду XVIII століття, епосі правління Наполеона, а також періоду двох світових воєн. Зокрема, під час Французької революції пропаганда ґрунтувалася на ідеях свободи, рівності та братерства, спрямованих на подолання феодальної системи. У Наполеонівську епоху основним наративом стало возвеличення імперії та культу особистості імператора. У XX столітті французький політичний дискурс демонстрував використання пропаганди як інструменту боротьби між протилежними ідеологіями. У сучасному ж французькомовному політичному дискурсі виділено кілька основних напрямів пропагандистських наративів: захист національної ідентичності, соціальна справедливість, екологічна відповідальність та європейська інтеграція. Досліджено, що політичні устрої, революції, окупації неодмінно і значно впливали на настрої та пропагандистські наративи, змінюючи їх відповідно до політичних поглядів. Однак, можна простежити і певні схожості в основних ідеях, принципах чи намірах. Зрештою, результати демонструють, що пропаганда, незалежно від епохи, залишається потужним інструментом політичної комунікації, здатним мобілізувати суспільство та впливати на його сприйняття реальності.

Ключові слова: пропаганда, наратив, дискурс, комунікація, політичний дискурс, ідентичність, суспільство.

The article examines the progress of key propaganda narratives in French political discourse of past centuries and the present. The options for using propaganda to shape public opinion and legitimize political power are analyzed, taking into account historical, social, and cultural contexts. Political discourse often uses such means as rhetoric, symbolism, and the use of narratives of national identity, culture, and moral values to mobilize society or justify certain political decisions. Propaganda is an integral part of political discourse and can be either overt or covert. It is revealed that from the very beginning the term "propaganda" did not have the negative connotation that can be stated today. Over the centuries, as well as changes in the political life of France, the concept has acquired its current meaning. Particular attention is paid to three historical stages: the revolutionary period of the 18th century, the era of Napoleon's reign, and the period of two world wars. In particular, during the French Revolution, propaganda was based on the ideas of freedom, equality and fraternity, aimed at overcoming the feudal system. In the Napoleonic era, the main narrative was the glorification of the empire and the cult of the emperor's personality. In the 20th century, French political discourse demonstrated the use of propaganda as a tool of struggle between opposing ideologies. In modern French political discourse, several main directions of propaganda narratives have been identified: the protection of national identity, social justice, environmental responsibility and European integration. It has been studied that political systems, revolutions, occupations have inevitably and significantly influenced moods and propaganda narratives, changing them in accordance with political views. However, certain similarities in the main ideas, principles or intentions can be traced. Ultimately, the results demonstrate that propaganda, regardless of the era, remains a powerful tool of political communication, capable of mobilizing society and influencing its perception of reality.

Key words: propaganda, narrative, discourse, communication, political discourse, identity, society.

Постановка проблеми. Пропаганда залишається одним з найефективніших і найпотужніших інструментів впливу на людську свідомість. Французька історія багата на революції, війни,

зміни ідеологій, які, безумовно, впливали на ключові ідеї, світоглядні принципи у політиці, а зараз і у політичному дискурсі. Для дослідження прогресу наративів пропаганди, для визначення

тих, які стають ключовими у ту чи іншу епоху значущими є зміни у політичному і суспільному контекстах. Отже, постає необхідність у глибокому аналізі історичних подій, конфліктів і того, як політичний дискурс адаптується до політичних і соціальних змін, впливаючи на суспільну думку. Порівняння пропагандистських наративів крізь призму епох, з урахуванням зростання впливу медіа та розвиток технологій є важливим для аналізу змін у методах маніпуляції свідомістю та оцінки їхнього впливу на суспільну думку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками питання пропаганди у політичному дискурсі цікавить як багатьох європейських, так і українських дослідників (З. Земан, К. Олів'є-Янів, П. Шародо, Д. Менгено, Д. Шурхало, М. Гулей, О. Гуз, С. Потапенко). Однак, питання ключових наративів пропаганди саме у французькомовному політичному дискурсі, їхні зміни, ступінь схожості залише простір для нових досліджень.

Постановка завдання. Політика завжди є важливою частиною будь-якого суспільства, а політичний дискурс – невід'ємною частиною політичної діяльності. Досліджуючи політичний дискурс крізь призму століть, можемо простежити як змінювалися наративи та ідеології, чи є спільні риси у пропагандистських наративів минулих століть і сучасності, чи відслідковуються закономірності.

Виклад основного матеріалу. У демократичному суспільстві пропаганда, політичний дискурс та маніпуляція – це поняття, які слугують для характеристики обміну політичним дискурсом між політичними професіоналами та громадянами за допомогою засобів масової інформації та з метою переконання чи нав'язування тієї чи іншої інформації. [1, р. 31]. Останні дослідження у Франції, які були зосереджені на цих питаннях, показують, що політичний дискурс поступово замінюється пропагандою, тобто між ними стираються кордони, крім того, маніпулювання у політичному дискурсі не зникло з публічного простору демократії, а, навпаки, співіснує з ним [2].

На нашу думку, пропаганда – це цілеспрямоване поширення ідей та моделей поведінки у суспільстві. Етимологія терміна походить від латини і в перекладі означає «те, що має бути поширене».

Наразі складно з'ясувати точно сутність пропаганди та денотата цього термінопоняття, адже одні мовознавці і філософи (М. Фуко, Р. Барт) говорять про її ідеологічну сутність, інші (Г. Лебон, Ж. Еллюль) – психологічну, а треті (Г. Ласвелл, Ю.Габермас) вказують на комунікативну.

Пропаганду завжди пов'язували з владою, яка реалізовувалася як панування над умами людей, проте пропагандистська влада не має бути насильницькою, а діяти «м'яко», зваблювати. Науковці використовують термін «пропаганда» для позначення:

- 1) певних типів переконливих повідомлень та мовних зворотів;
- 2) розмаїття маніпулятивних практик або окремих методів;
- 3) об'єкта дослідження;
- 4) інтерпретації концепцій в різних наукових галузях: психологія, комунікація, політологія, історія та соціологія [3, с. 328].

Пропаганда – це, певною мірою, поширення знань, що можуть сформувати основи світоглядних установок, які є прийнятними з позицій діючих політичних суб'єктів. Результати її впливу проявляються згодом, не одразу, а сама інформація подається через призму інтересів деяких соціальних груп – в ідеологічному аспекті [4, с. 140].

Пропаганда – це потужна зброя, яку при правильному використанні можна застосувати проти численної аудиторії. Правильно підібрані вербальні структури, методики та механізми впливу, засоби вираження емоцій (вербальні та невербальні) можуть стати вирішальними у подачі пропагандистської інформації.

Доволі часто пропаганда подає інформацію вибірково, використовуючи емоційно заряджені повідомлення, що допомагає реципієнтам її узагальнювати і спонукає їх до більш емоційних реакцій. На нашу думку, пропаганду від звичайного переконання відрізняють такі характерні риси: односторонність, маніпулятивність, масовість, систематичність, визначеність цільової аудиторії.

Сутністю політичної пропаганди є мета, характер і способи її реалізації. Н. Бакланова і А. Михайліченко зазначають, що пропаганда – це завжди маніпуляція думками або ж спосіб спонукати до дій для реалізації тих чи інших інтересів [5, с. 11].

Пропаганда як засіб політичного впливу у французькомовному дискурсі має глибоке історичне коріння. З розвитком державності, військових конфліктів і соціальних рухів у Франції та франкомовних країнах, зміст і характер пропагандистських наративів змінювалися відповідно до політичних і соціальних контекстів та подій. Задля кращого розуміння розвитку і впливу пропаганди у французькомовному політичному дискурсі є сенс дослідити еволюцію ключових пропагандистських наративів від минулих століть до сучасності, а також їхню роль у формуванні громадської думки.

Саме поняття «пропаганда» міцно вкорінилося у французькому політичному тезаурусі під час Французької Революції (1789 рік) і спочатку означало акт поширення думок та ідей, який сприймається протягом XIX століття як ейтральний, такий, що ще не корелює з маніпуляціями, обманом, чи упередженістю. Таким чином, словник Літтре [6] просто визначає «пропаганду» як спробу поширювати політичні, соціальні, релігійні думки чи системи. Лише у XX столітті цей термін, як вже було попередньо зазначено, набув абсолютно негативного відтінку, особливо після Першої світової війни та остаточно після Другої світової війни [7, р. 85]. Отже, можемо простежити трансформацію цього термінопоняття: від нейтрального до негативного.

Французька революція кінця XVIII століття є одним із найяскравіших прикладів використання пропаганди для зміни суспільних парадигм. Основними наративами були ідеї свободи, рівності та братерства, які спрямовували громадську думку проти абсолютної монархії та феодальних привілеїв. Звідси походить і девіз Революції, а заодно і нинішньої Французької Республіки: «Свобода, рівність, братерство» (*Liberté, Égalité, Fraternité*), який був прийнятий на противагу попередньому, монархічному: «Нація, Закон, Король» (*La Nation, la Loi, le Roi*). Тобто, орієнтирами тодішньої ще доволі нейтральної пропаганди були рівність і свобода у суспільстві. Пропаганда революційних ідей відбувалася через памфлети, гасла та публічні виступи, де підкреслювалася необхідність докорінних змін. Ці наративи стали центральними у формуванні політичної ідентичності нового Французького суспільства. Образи та символи, такі як гільйотина чи штурм, а пізніше взяття Бастилії, стали потужними пропагандистськими інструментами, які посилювали вплив революційних ідей.

З приходом Наполеона до влади у французькому політичному дискурсі відбувається зміна пропагандистських акцентів. Наполеон використовував пропаганду для легітимізації свого правління та підтримки експансіоністських амбіцій. Основний наратив полягав у возвеличенні імперії, особистості імператора як геніального військового стратега та захисника досягнень революції. Ці ідеї активно поширювалися через пресу, публічні виступи та мистецькі твори, а культ особистості став основою для мобілізації суспільної підтримки.

Самого Наполеона можна вважати ледь не першим пропагандистом, засновником французької державної системи пропаганди. Його інстру-

ментом поширення пропагандистських наративів стали газети (деякі з тих, що існували попередньо, він закрив), які були під сильним і жорстким контролем [8]. Таким чином, можемо стверджувати, що свободи слова у тодішній Франції не існувало.

Саме пропаганда допомогла Наполеонові отримати підтримку у політичній діяльності – його соратники вміло знеславляли вже непопулярну на той час Директорію, використовуючи французьку пресу, яка, у свою чергу, звеличувала перемоги і успіхи Наполеона в Єгипті і замовчувала невдачі [9].

За часів частих воєн, особливо у період Першої світової війни, спостерігаємо нагальну необхідність мобілізувати все населення, «мобілізувати свідомість»: тому маніпулювання громадською думкою стає необхідним для військових потреб. Пропаганда набуває нових вимірів та цілей, якими стають: розвиток міжнародних конфліктів та здатності населення до самопожертви, звернення до емоційної зброї, координація політичних сил та засобів масової інформації (через цензуру, дезінформацію, контроль інформації та встановлення істеблішменту, пропагандистських технік), використання таких сфер, як наука, культура або мистецтво тощо, аби досягти поставлених цілей [7, р. 85]. Під час Першої світової війни основним наративом французької пропаганди був патріотизм та захист національних інтересів перед агресією Німеччини. Уряди активно використовували плакати, листівки та пресу для піднесення бойового духу та мобілізації населення на підтримку військових зусиль.

У період Другої світової війни пропагандистські наративи набули нових форм через протистояння між колабораціоністським режимом Віші та рухом Опору. Одна сторона намагалася переконати населення у необхідності співпраці з нацистською Німеччиною, водночас Рух Опору використовував протилежні наративи про свободу, відновлення національної гідності та боротьбу проти фашизму. Для цього періоду характерне використання пропаганди для боротьби двох ідеологічно протилежних сил. Також у Вішістського уряду Франції з'являється новий девіз, запропонований маршалом Петеном, який за структурою нагадує попередній революційний, але має вже інші орієнтири: «Робота, сім'я, батьківщина» (*Travail, famille, patrie*) [10].

Сучасний французькомовний політичний дискурс характеризується широким спектром пропагандистських наративів, що відображають складність сучасних соціальних, економічних та політичних викликів. Зокрема, у риториці політичних партій можна виділити кілька основних напрямів.

1. Ідея суверенітету та національної ідентичності. Вона є ключовою у риториці націоналістичних рухів, таких як «Національний фронт». Цей наратив зосереджений на захисті національних кордонів, культури та економіки від зовнішніх впливів, зокрема імміграції та глобалізації. Протягом довгого часу французька влада проводила політику запобігання сегрегації іммігрантських співтовариств задля того, щоб зберегти унітарне, єдине та уніфіковане суспільство [11, с. 58]. Наприклад, Ніколя Саркозі, намагаючись завоювати прихильність прибічників «Національного фронту» під час президентської кампанії 2007 року, звернув увагу на питання національної ідентичності. Під час одного з виступів у Безансоні 13 березня 2007 року він зазначив, що «C'est une France que chaque histoire personnelle, chaque destin particulier contribue à enrichir, à transformer. La France éternelle, ce n'est pas pour moi la France éternellement identique à elle-même. C'est la France qui ne meurt pas mais qui se métamorphose tous les jours» – «Це Франція, у якій кожна особиста історія, кожна окрема доля сприяє збагаченню та трансформації. Для мене вічна Франція – це не та, що одна й та сама. Це та Франція, яка не вмирає, а щодня змінюється» [12]. Тобто, Франція постійно змінюється завдяки людям, які проживають на її території. На думку Н. Саркозі, Франція залишатиметься Францією, перебуваючи у вічному русі, трансформуючись, набуваючи нових рис, традицій, історій.

Відомий Закон Тубона (названий на честь Жака Тубона, колишнього міністра культури і франкомовності) у 1994 набув чинності і відтоді регламентує вживання французької мови у засобах масової інформації, освіті, торгівлі, публічних послуг тощо. Закон має три основні цілі: збагачення мови, обов'язковість використання французької мови, захист французької мови як мови Республіки. Таким чином, французька – це єдина мова офіційна мова у Французькій Республіці, всі офіційні повідомлення, інформація, наукові чи політичні статті мають бути саме французькою [13]. Отже, прогресує наратив щодо мовного закону, який був успішно прийнятий і діє й донині. Особливого розмаху набуває боротьба з англіцизмами. Англійські слова, які часто вживаються у французькій мові, такі як «le trailer», «le scan», «le clip» піддаються критиці та заміні – «le trailer» можна замінити французьким словом «la bande-annonce», англіцизм «le scan» має кілька значень, наприклад «l'analyse» або «la revue». Останнє слово «le clip» виявилось зручнішим у вживанні, з огляду на аспект мовної

екології, адже щоб замінити це слово, потрібно використовувати досить громіздке словосполучення «la bande vidéo promotionnelle», а отже, простіше використовувати «le clip».

Проте, Закон Тубона сприймався негативно і часто неправильно тлумачився британською та американською пресою. Закон Тубона критикують за його наслідки для французьких мовних меншин. Відповідно до закону, держава не фінансує навчання в школах з іншою мовою, аніж французькою. Таким чином, функціонування регіональних мов, зокрема бретонської та провансальської, значно обмежене.

2. Соціальна справедливість та рівність: ліві політичні сили, зокрема соціалісти, активно використовують цей наратив у боротьбі за соціальні реформи та протидію економічній нерівності. Пропаганда цього напрямку спрямована на створення образу держави як гаранта соціального захисту і добробуту.

3. Екологічні наративи: останнім часом екологічні проблеми та кліматичні зміни стали важливою частиною політичної риторики. Зорієнтовані на зелений рух партії поширюють наративи про необхідність радикальних змін у ставленні до довкілля для запобігання катастрофічним наслідкам глобального потепління. Вагомим наративом є позиція щодо ролі Франції в Європейському Союзі. Пропаганда тут може мати різні спрямування – від підтримки глибокої інтеграції та спільної політики до скептичного ставлення і підкреслення суверенітету. Наприклад, Емманюель Макрон, впевнено говорить про можливе перетворення Європи до 2030 року на світового лідера в нових і стратегічних секторах (штучний інтелект, квантові обчислення, космос, біотехнології та нові джерела енергії, пов'язані з воднем). Тобто, Президент пропагує технологічні можливості Франції у рамках Європи [14].

Окрім цього, можна зазначити питання іммігрантів, яке є досить суперечливим у французькій політиці. Наприклад, чинний Президент Франції Емманюель Макрон закликає Європу до тіснішої співпраці, пропонує «політичну структуру» на європейському рівні з питань міграції, злочинності та тероризму, а також говорить про те, що задля безпеки ЄС варто звернути увагу на Шенгенську раду. Однак, він також наголошує на боротьбі з контрабандистами і торговцями людьми [15].

Отже, пропагандистські наративи у французькому політичному дискурсі є відображенням історичних, культурних та соціальних процесів. Від часів французької революції до сучасності ці наративи змінювалися відповідно до політичної кон'юнк-

тури, проте їхня роль у формуванні громадської думки залишається незмінною. Пропаганда продовжує бути важливим інструментом, за допомогою якого політичні діячі формують суспільні настрої, мобілізують підтримку та легітимізують свої дії.

Висновки. Пропагандистські нарративи минулих століть, зокрема в період Французької революції та епохи Наполеона, були спрямовані на мобілізацію мас навколо ідеалів свободи, рівності та братерства. У цей час політична пропаганда акцентувала увагу на ідеологічній боротьбі за права та свободи, а також на утвердженні нових політичних режимів. Пізніше особливого значення набули нарративи про національну велич, колоніальну місію, а також образи ворога, які формувалися для виправдання зовнішньої політики Франції. Ці нарративи були спрямовані на обґрунтування дій уряду і збереження політичної стабільності в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. У сучасному французькому політичному дискурсі нарративи

пропаганди змінили свій зміст і методи поширення. В епоху глобалізації та розвитку цифрових технологій пропаганда набуває нових форм, зокрема через медіа та соціальні мережі. Ключовими нарративами сучасної пропаганди залишаються теми національної ідентичності, захисту суверенітету, безпеки та боротьби з тероризмом, питання іммігрантів. Політичні лідери активно використовують риторику патріотизму, захисту національних інтересів і мобілізації суспільства навколо спільних цінностей, також просувають ідеї екологічного напрямку і проблематики Європейського союзу.

Загалом, розгляд ключових нарративів пропаганди у французькому політичному дискурсі минулих століть і сучасності дозволив виявити схожість деяких тем і мотивів, що є центральними для політичної риторики у Франції. Водночас нові умови впливають на трансформацію змісту та форм сучасної пропаганди і динаміку політичної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ollivier-Yaniv C. Discours politiques, propagande, communication, manipulation. Mots. Les langages du politique. 2010. № 94. P. 31–37.
2. Miège B. La société conquise par la communication, T. 2 : La communication entre l'industrie et l'espace public. Grenoble : Presses universitaires de Grenoble, 1997. 216 p.
3. Павлов Д. Політична пропаганда: до визначення поняття. Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 79. С. 328–331. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_79_102 (дата звернення: 07.12.2024).
4. Горбань Ю. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. № 1. С. 136–141.
5. Бакланова Н., Михайліченко А. Політична пропаганда як один із найефективніших засобів формування громадської думки. Політикус: наук. журнал. 2023. № 1. С. 7–11. DOI: 10.24195/2414-9616.2023-1.1.
6. Propagande. Dictionnaire de la langue française, par É. Littré. URL: <https://www.littre.org/definition/propagande> (дата звернення: 07.12.2024).
7. Palate E. Propagande, mythes et réalité. Liege: EPL – Dossier 14–18. 2014. P. 84–108. URL: <https://www.provincedeliege.be/sites/default/files/media/524/EPL%20-%20Dossier%2014-18%20-%2015%20-%20Propagande%2C%20mythes%20et%20r%C3%A9alit%C3%A9.pdf> (дата звернення: 07.12.2024).
8. Шурхало Д. Наполеонівський міф: французьке, польське і українське прочитання. Радіо Свобода. Історична свобода. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30114742.html> (дата звернення: 07.12.2024).
9. Лехнюк Р. Популярний генерал проти політиків. ZAXID.NET. 2024. URL: https://zaxid.net/populyarniy_general_proti_politikiv_n1580986 (дата звернення: 07.12.2024).
10. Liberté, Égalité, Fraternité. Wikipedia encyclopédie libre. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Libert%C3%A9,_%C3%89galit%C3%A9,_Fraternit%C3%A9 (дата звернення: 07.12.2024).
11. Кочубей Л. Франція: сучасні дискусії про національну ідентичність. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. 2012. Вип. 1. С. 58–69.
12. Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, ministre de l'intérieur et de l'aménagement du territoire, président de l'UMP et candidat à l'élection présidentielle, sur la réhabilitation de l'identité nationale et la transmission de la culture et des valeurs, Besançon le 13 mars 2007. Vie publique. URL: <https://www.vie-publique.fr/discours/165824-nicolas-sarkozy-13032007-identite-nationale-transmission-de-la-culture> (дата звернення: 07.12.2024).
13. La Loi Toubon (LOI n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française (1)). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000349929> (дата звернення: 07.12.2024).
14. Красноштан І. Три завдання Європи Макрона: як президент Франції прагне змінити ЄС та яким є місце України. Європейська правда. 2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/04/26/7184718/> (дата звернення: 07.12.2024).
15. Mazuir V. Ce qu'il faut retenir du discours d'Emmanuel Macron sur l'Europe à la Sorbonne. Les Echos. 2024. URL: <https://www.lesechos.fr/elections/europeennes/suivez-en-direct-le-discours-demmanuel-macron-sur-leurope-a-la-sorbonne-2091093> (дата звернення: 07.12.2024).

РОЗДІЛ 4

ІБЕРІЙСЬКО-КАВКАЗЬКІ МОВИ

UDC 297

DOI

THE WRITTEN MONUMENTS OF AZERBAIJAN, THE MANUSCRIPTS OF AZERBAIJAN, THE SCRIBE-CALLIGRAPHERS OF AZERBAIJAN (THE ETERNAL AND GLORIOUS WEALTH)

ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ АЗЕРБАЙДЖАНУ, МАНУСКРИПТИ АЗЕРБАЙДЖАНУ, ПИСАРІ-КАЛІГРАФИ АЗЕРБАЙДЖАНУ (ВІЧНЕ І СЛАВНЕ БАГАТСТВО)

Gaibova I.S.,

orcid.org/0009-0008-7923-7962

Senior Researcher

Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of National Academy of Sciences of Azerbaijan

The material, material-spiritual, spiritual-cultural heritage, including the written monuments of the people of Azerbaijan are the best spokesmens and guides of the ancestry, identity, history of this people, and they are the best sources, that reflect the skill and talent, intelligence and outlook, taste and spirituality, science, literature, culture and art, in short, all the truths of the life of this people. During a very long period of time from the "Avesta" to the end of the 19th century and the beginning of the 20th century the written monuments, including the manuscripts of Azerbaijan were created, lived and reached today thanks to the hard work of our scribes and calligraphers. The main aim of the research is to investigate the written monuments of Azerbaijan, with a particular focus on the manuscripts and the contributions of scribe-calligraphers. The study explores the role of these calligraphers in preserving and enhancing the writing and book culture of Azerbaijan, and their influence on the development of calligraphy styles, especially during the Middle Ages. It emphasizes the importance of understanding the lives and works of these calligraphers, as well as their impact on the cultural and historical heritage of Azerbaijan. Additionally, the research examines the role of tazkirahs, particularly Mirza Sanglakh's "Tazkiratul-Khattatin," in documenting the history of these calligraphers and their contributions to the art of writing. The study is intended to highlight the global significance of Azerbaijani manuscript culture and its contributions to the broader Islamic and Eastern world.

The comprehensive study and research of the life and creativity of the scribes and calligraphers of Azerbaijan is not only from the point of view of the Azerbaijani studies and oriental studies, but also it has a great universal importance as a whole, covering the history and literature, science and culture, religious-ideological, social-political situations, outlooks. The sources, that talk about the life and creativity of the scribes and calligraphers of Azerbaijan, who lived and created in the Middle Ages, including the tazkirahs, are very valuable in this regard. One of the such sources is the work of the 19th century Iranian author Mirza Sanglakh, called "The book of scholars examination", which consists of a tazkirah about the calligraphers. This work is mainly known as "Tazkiratul-khattatin".

Key words: the written monuments of Azerbaijan, the scribe-calligraphers, the writing and book culture, the eternal values, M. Sanglakh, "Tazkiratul-khattatin".

Матеріальна, матеріально-духовна та духовно-культурна спадщина, включаючи писемні пам'ятки народу Азербайджану, є найкращими представниками та провідниками родоводу, ідентичності, історії цього народу, і вони є найкращими джерелами, що відображають майстерність і талант, інтелект та світогляд, смак і духовність, науку, літературу, культуру та мистецтво, коротше кажучи, всі істини життя цього народу. Протягом дуже довгого періоду часу від «Авести» до кінця XIX століття та початку XX століття писемні пам'ятки, включаючи манускрипти Азербайджану, створювалися, існували та дійшли до сьогодні завдяки важкій праці наших писарів і каліграфів. Основною метою дослідження є вивчення писемних пам'яток Азербайджану, з особливою увагою до манускриптів і внеску писарів-каліграфів. Дослідження розглядає роль цих каліграфів у збереженні та розвитку культури письма та книгодруку Азербайджану, а також їхній вплив на розвиток стилів каліграфії, особливо в середньовіччі. У дослідженні наголошується на важливості розуміння життя та творчості цих каліграфів, а також їхнього впливу на культурну та історичну спадщину Азербайджану. Крім того, дослідження вивчає роль тазкір, зокрема «Тазкіратуль-хаттатін» Мірзи Санглаха, у документуванні історії цих каліграфів і їхнього внеску в мистецтво письма. Метою дослідження є підкреслення глобального значення азербайджанської манускриптно-культури та її внеску в ширший ісламський та Східний світ.

Всеосяжне дослідження життя та творчості писарів і каліграфів Азербайджану є важливим не лише з точки зору азербайджаністики та орієнталістики, але й має велике універсальне значення в цілому, охоплюючи історію та літературу, науку та культуру, релігійно-ідеологічні, соціально-політичні ситуації, світогляди. Джерела, що розповідають про життя та творчість писарів і каліграфів Азербайджану, які жили та творили в середньовіччі, зокрема тазкіри, є дуже цінними в цьому контексті. Одним з таких джерел є праця іранського автора XIX століття Мірзи Санглаха, яка називається «Книга іспиту вчених», що складається з тазкір про каліграфів. Ця праця в основному відома як «Тазкіратуль-хаттатін».

Ключові слова: писемні пам'ятки Азербайджану, писарі-каліграфи, культура письма та книгодруку, вічні цінності, М. Санглах, «Тазкіратуль-хаттатін».

Introduction. The very diverse and rich material and material-spiritual monuments, including the written monuments, created in the historical territory of Azerbaijan since ancient times are the evidences and incomparable and glorious sources covering the history, social, economic, religious-ideological, political situation, the science and literature, culture and art, in other words, all areas of the life of Azerbaijan and Eastern world in general. The magnificent material, material-spiritual, spiritual-cultural heritage, created by the ancestors of the people of Azerbaijan thousands of years ago are the very valuable, unparalleled and eternal wealth not only of Azerbaijan and Eastern world, but of the humanity in general. In fortunately, many of the material and material-spiritual monuments created in the historical territory of Azerbaijan were destroyed and has not reached us to this day as a result of the various historical events, natural disasters, robberies, wars, biased attitudes, reasons arising from the socio-political and religious-ideological situations, fires, etc.

The written monuments, especially manuscripts, created in the historical territory of Azerbaijan in the ancient times and in the Middle Ages are the most valuable witnesses and very reliable spokespersons of the history of the development of not only the one nation and one region, but also the humanity in general. The many different examples of the manuscripts, written by the scribes-calligraphers of Azerbaijan during the Middle Ages are protected in the many museums, libraries, scientific-research institutes, in the science, literature and culture centers and funds, private collections, etc., in the world today. These monuments have a special place in the world cultural treasury with their value and importance. It is extremely important and necessary to perfectly and thoroughly investigate, research and present the results of the studies of the manuscripts, as well as the life and creativity of their authors and scribes-calligraphers, who gave them the life through the writing. This is of unparalleled importance not only in terms of Azerbaijani studies and oriental studies, but also in terms of the revealing the realities and values of the humanity and accurately presenting them to humanity. Let's remember, that the scribe-calligraphers of the people of Azerbaijan, who are the part of the humanity, were not only the executors, they were also the creators – inventors of the new handwriting styles, and they played a great and important role in the development of the arts of the calligraphy, writing and book cultures, and most of them were the well educated people, who knew many fields of the science, literature and art, and in some cases, they were the figures close to the ruling circles and active participants in the social-political life, too. Their activities and creativities are of global and universal

importance – the eternal riches, that are useful and beautiful, serve mankind and humanity as a whole. And knowing the truths is always very important and very necessary.

Methods and Materials. This investigation relies on a qualitative analysis of historical Azerbaijani manuscripts, with a focus on understanding the role and evolution of scribe-calligraphers. Primary sources include a range of manuscripts and tazkirahs from the Middle Ages to the 20th century, particularly Mirza Sanglakh's "Tazkiratul-khattatin." The study draws on archival research conducted at the Institute of Manuscripts in Baku, Azerbaijan, where original manuscripts and lithographic copies are preserved. Additional primary resources were examined in museums and private collections that hold Azerbaijani manuscripts, providing a broad perspective on both the content and stylistic features of the calligraphy.

The research methodology integrates philological analysis, art historical study, and historical contextualization. Philological analysis was applied to evaluate the language, vocabulary, and structure of the manuscripts, shedding light on their evolution and cultural significance. Art historical methods enabled a detailed study of calligraphic styles, tracing the development and unique contributions of Azerbaijani scribe-calligraphers. Additionally, historical contextualization provided an understanding of the social, political, and religious influences on the manuscripts' production, particularly in connection with Islamic art and the development of writing systems in the region.

The materials studied include both physical manuscripts and lithographic reproductions, which were carefully documented and analyzed for stylistic and content-related details. The research also incorporates secondary sources, including scholarly texts on Azerbaijani and Islamic calligraphy, to frame the findings within existing literature. The combination of primary and secondary sources, alongside multi-disciplinary methods, enables a comprehensive understanding of Azerbaijan's manuscript heritage, emphasizing the scribe-calligraphers' contributions and the significance of their work within the broader cultural and historical landscape.

Results. It all started with the small lines and signs, with the small and different lines and signs, scratched, carved, engraved by the most ancient people on the ground, snow, clay, stones, rocks, woods, bones, skin, etc., with the various means.

A person expressed his opinion, goal, wish and dream through the word and speech, and communicated through the talking. A language – speech, which is the most important and necessary means of the communication for every person, was created between the people, within the society, and gradually

developed and enriched as a human consciousness, understanding, lifestyle and society in general, and evolved and became richer step by step over the centuries. However a spoken and vocal language could not satisfy the necessary and essential needs of the persons and masses of people to record and store the certain information and transmit it over the different distances. A person understood his need and desire to preserve, record, engrave, store, convey and transmit his idea, goal, knowledge and the certain information, and a person had to resort to another means. Those lines, signs, images, drawings gradually increased as necessary, went beyond the scope of simplicity, were gradually arranged and systematized. And thus, those various lines, signs, images and drawings became the first steps on the way to the emergence of the writing, which is the greatest success and the greatest miracle in the human life and human history. A writing, which was the result of the first steps taken thousands of years ago, developed along with the development of the human and society. The lines, images, drawings, the very short or large sentences, engraved on the various bodies and objects, that are visible in the certain areas and uncovered in the certain areas as a result of the archaeological researches the written monuments has an unparalleled importance and great value as the sources of the information about the people, society and humanity in general, covering the human history. Let's note, that all these factors also reflect the importance of the textual studies, which is one of the important scientific fields of philology. As is known, there have been the important stages in the history of the creation and development of the writing over the millennia. Thus, the types of the writing appeared: a pictographic writing (a pictorial writing; emerged during the transition to the Neolithic period in the VIII–VI millennia BC); an ideographic writing (a conditional sign of object); a logographic writing (a verbal writing); a syllabic writing (one sign represents a whole syllable; 2nd millennium B. C.), a phonetic writing (XI–X centuries B. C.) [1, p. 30–31; 2, p. 5; 3, p. 10–11]. The phonetic writing was invented for the first time by the Phoenicians. Let us remind you, that almost all of the world's phonetic alphabets are derived from the Phoenician alphabet [4, p. 563]. The creation of the sound (phonography) writing led to the formation of the alphabet. In the East, the Aramaic script was created based on the Phoenician alphabet [5, p. 48–49]. The Aramaic script was used among the Semitic peoples in a large area from Asia minor to India and the Jewish, Syrian, Iranian (Pahlavi), Arabic, ancient Turkish (Uyghur), Mongolian alphabets were formed based on that writing [5, p. 49]. These posts are written from right to left. The alphabets in the Western world are also derived from the Phoenician alphabet – around the

8th century B. C. the Greek alphabet derived from the that alphabet underwent certain changes and was improved, acquired new features (the signs for vowel sounds were created, the direction of the writing changed from left to right and alphabets used in the Western world are also derived from the Greek alphabet [5, p. 49].

Azerbaijan is one of the oldest human settlements and one of the oldest cultural centers in the world. The various material and material-spiritual monuments, created in the historical territories of Azerbaijan thousands of years ago are evidences of the past and ancient times of this land and the best guides and interpreters of the truths about the life, activities and abilities of our ancestors, who lived in these territories. The information about the historical territory of Azerbaijan and the life of the people, who lived there – mainly the Turkic ethnic groups – was obtained thanks to archaeological research and written sources. Note that there are few written sources covering those periods. Due to the fact that the sources of ancient Azerbaijan have not reached us, the information about the most ancient and ancient periods of its history, as well as the early Middle Ages obtained from the cuneiform inscriptions of the Sumerian, Akkadian and Assyrian states, that existed in Mesopotamia, as well as the state of Urartu (III–I millennia B. C.), the ancient sources (5th–3rd centuries B. C.), especially the works of the Greek historians and the historians of Rome and the Greek and Roman geographers, including the work “History” of the ancient Greek historian Herodotus (490/80 B. C. – 425 B. C.), the work “Geography” of the ancient Greek historian and geographer Strabo (64/63 B. C. – 23/24 A. D.), etc. There are the important information about the Caucasian Albania, the geographical position and conditions of Atropathena, its inhabitants, the city of Gazaka (Shiz), etc. in this work of Strabo. The written sources of the early Middle Ages (IV–X centuries), including the Byzantine, Arab, Albanian sources (the sources belonging to Albania, one of the ancient states of Azerbaijan), the epigraphic inscriptions contain very valuable information about the historical territory and inhabitants of ancient Azerbaijan. The 7th century Albanian historian Musa Kalankatli's work “The history of Albania” is one of the most important sources.

As a result of archaeological epigraphic researches conducted in the different periods in the territory of Azerbaijan, especially in the middle of the 20th century, a very valuable facts and information relating to thousands of years ago were obtained. These studies confirm, that the formation and settlement of the oldest-primitive people took place in the historical territory of Azerbaijan millions of years ago. The historical territory of Azerbaijan is included among the regions, where a primitive man was formed on the Earth [6, p. 20–21]. Azikh, Taglar caves in Karabakh,

Zar cave in Kalbajar, Gazma cave in Nakhchivan, Dashsalahli, Aveydag, Damjili cave camps in Gazakh, etc. are the cultural remains of the Paleolithic period (started 2, 7 million years ago), Gobustan (near Baku), Gillikdag (Khanlar region), the Yanigtepe (near Tabriz) and others are cultural remains of the Neolithic period (starting from the 8th millennium B. C.). The Guruchay archaeological culture discovered in the Karabakh region of Azerbaijan is one of the oldest human cultures in the world, it is more than 1,5 million years old. The Guruchay valley near the city of Fuzuli and the Azikh cave located on its edge are one of the oldest known human settlements in the world, and it has the same date (the Paleolithic) as the Olduvai culture located in Africa (Tanzania) and according to the archaeological scale, it belongs to the pre-Acheulean stage [6, p. 20–23; 7, p. 183]. In this cave, there are six halls connected to each other with the narrow passages, and in those halls, the various hunting and farm tools from the oldest times, as well as a jaw bone belonging to a person, who lived approximately 400 thousand years ago, were discovered. The oldest hearth remains found here are about 700 thousand years old.

The various items: a simple dishes, or a dishes with the beautiful patterns and paintings engraved on them, the animal figures, pitchers, seals, ornaments, belts (especially a bronze belts with the charming patterns, belonging to the Gadabay-Khojali culture), household, the farm and hunting tools, etc. found in Gadabay, Gazakh, Khojaly, Ganja, Mingachevir, Nakhchivan, Shamakhi, Gabala, Zangilan, Absheron, etc. regions of Azerbaijan belongs to the oldest and ancient times – IV–I millennia B. C. The sound of the material and material-spiritual monuments of the people of Azerbaijan comes from thousands of years ago, from the ancient states such as Aratta, the first state formed in the southern part of the historical territory of Azerbaijan in the first half of the III millennium B. C., Lullubum, the second early state, which was established in the southern part of Azerbaijan in the second half of the third millennium B. C., the state of Kuttium, which was formed in the western part of the historical territory of Azerbaijan in the second half of the third millennium B.C., Manna (early 1st millennium B. C.), Media (728 B. C. – 549 B. C.), Albania (4th – 3rd centuries B.C.), Atropathena (4th B. C. – 5th century A. D.). The people of Azerbaijan are among the peoples with the ancient traditions and experience of statehood [6, p. 65].

Gobustan – nowadays Gobustan open inherited from the XV–XII millennia B.C. and one of the oldest human settlements in the world is located near Baku, at the foot of the Boyukdash mountain. About 4000 signs, images engraved by the oldest people thousands of years ago on the hundreds of stone and

rock fragments in Gobustan are the best examples of pictographic writing. The working and hunting tools, ornaments, etc., discovered as a result of archaeological research in the Gobustan area, provides very interesting information about the oldest people – an ancestors of the people of Azerbaijan.

The researchers conducted in the territory of Azerbaijan revealed very valuable facts and evidences about the lifestyle, outlook and beliefs of the people, who lived in this ancient land during the Middle Paleolithic (120/100-40/30 millenniums B. C.), Mesolithic (XII–VIII millenniums B. C.), Neolithic (VII–VI millenniums B. C.), Eneolithic (VI–IV millenniums B. C.), Late Bronze and Early Iran (XIV–VIII centuries B. C.), Ages. Our goal in reminding them is the existence of the necessary conditions for the creation and development of material, material-spiritual, spiritual-cultural monuments in the historical territory of Azerbaijan from the earliest times, to create a general idea about the material and material-spiritual heritage created by the ancestors of the people of Azerbaijan, to briefly describe our distant past, and to take a brief trip to our very distant past.

The worldview, religious-philosophical, spiritual and moral ideas, conclusions and views of the thinker, philosopher and poet Zarathustra, who was born in Shiz (Gazakha) in the territory of ancient Azerbaijan (Atropathena) in the 7th century B. C., were written down in “Avesta”. “Avesta” was written on the parchment made of 12000 ox hides in the 6th century B. C., and it is one of the largest examples of the flat book type (canon) in the world. As the prominent scientist of Azerbaijan, prof. J.Kahramanov stated, the history of the book of Azerbaijan, for now, is calculated starting from the date of creation “Avesta” [8, p. 5]. The “Avesta”, which was created about three thousand years ago and became famous not only in the Eastern world, but also in the world in general, was written in the alphabet of “dindabira”, and was written from right to left, and its language is fundamentally different from the languages of the peoples of Central Asia, as well as the eastern peoples of Iran. The language of “Avesta” belongs to the western part of Iran – Azerbaijan [9, p. 27–29]. It should be noted, that “Avesta”, which is considered the first book of Azerbaijan, was first destroyed during the invasion campaigns of Alexander the Great (IV century B. C.) and later it was not possible to restore its text as it was. A third of the “Avesta” was composed in the Pahlavi language during the reign of the Sasanians (IV century) [9, p. 27–28]. And the second time “Avesta” was destroyed during the Arab invasions (VII century). But many of the Zoroastrians, who had to emigrate to India at that time tried to restore their books and established their own centers in the city of

Bombey [10, p. 4–5]. Undoubtedly, our great written monument like “Avesta”, which invites the people to the spiritual and moral beauty, purity, goodness and benevolence, to be honest and fair, was not created suddenly and in a vacuum. Based on this book, it is possible to come to a general conclusion about the writing and book culture of the people of Azerbaijan in the relevant periods. And beginning with this written monument, the unique writing and book culture of the people of Azerbaijan undoubtedly developed over a long period of time, including the early Middle Ages. And in ancient times, in the early Middle Ages, a single alphabet was not used in the historical territory of Azerbaijan. We would like to remind you, that as early as B. C. in the 3rd millennium and subsequent millennia the cuneiform alphabet (the cuneiform alphabet was created by the Sumerians at the end of the IV millennium B. C., and later it was used by the other peoples, mainly the neighboring peoples) was used in the southern part of Azerbaijan, and not one, but the several were used in the northern part. Ancient Albania had its own alphabet. This is proven and confirmed by the archaeological research: 21 letters, 52 letters, etc. the existence of alphabets is also confirmed by the epigraphic inscriptions. The existence of 21 letter and 52 letter, etc. alphabets is also confirmed by the epigraphic inscriptions. There was a rich literature in Albania in the 5th century, and the 5th–8th centuries were the period of the flowering of the Albanian writing, book and literature. During the reign (637–680) of the Albanian ruler Javanshir (616–680), in the VII–VIII centuries, the Albanian book experienced its peak period [11].

By the way, we would like to remind, that as confirmed by the sources covering 3rd–1st millennium B. C. and the 1st millennium A. D., the inhabitants of the historical territory of Azerbaijan were Turkish speaking – the early Turks from the earliest times, and the main ethnic composition of the population remained stable for millennia, and those, who immigrated to this area in the later times were mainly of Turkic origin [6, p. 220]. This idea also applies to Caucasian Albania. Strabo in his work “The Geography” clearly showed the dialect differences among the inhabitants of Albania (a tribes speaking in 26 dialects) [4, p. 44]. It goes without saying, that the other ethnic groups also lived in this area. As confirmed by the archaeological and epigraphic studies, the several alphabets existed in the territory of ancient Albania. M. Adilov, the scientist of Azerbaijan, the doctor of philological sciences, in his work “The paleography of Azerbaijan” gives detailed information about this and reminds that 18 letters, which are often used in the Albanian script found in Mingachevir in 1948–52, do not exist in the Albanian script discovered in 1937. Also, 13 letters belonging

the Turkish runic (Orkhon-Yenisei script) were used 65 times in the Albanian epigraphic samples discovered in 1948–52 [1, p. 44]. M. Adilov reminds, that in the VI–VII centuries, they used the Turkish runic alphabet in Khazar Khaganate, located north of the Darband fortress of ancient Azerbaijan [1, p. 46]. Thus, in ancient Azerbaijan, which is one of the beautiful and rich corners of the Old East and a part of the great Turkic world, the Orkhon-Yenisei – Turkish runic alphabet was also used first by the Albanian tribes, and then by the other Turkic tribes [1, p. 47].

Thus, in the historical territory of Azerbaijan, the writing culture was created and developed step by step, passing a long and complicated path. And the top of this development path is book, book culture. Our book culture itself has gone through a very large and complex development path, and our great book called “Kitabi-Dada Gorgud” has a special place on this road. This magnificent monument, a relic of the 10th–11th centuries, is a historical epic, that describes the ancient culture of the people of Azerbaijan, the social life conditions, political-administrative, military-geographical environment in the language of oral folk literature [12, p. 3]. And this work, which consists of ancient Oguz epics, reflects the spiritual and moral values, the fine traditions, the bravery and heroism of the people of Azerbaijan, and this work is a life lesson full of admonitions told by the wise of Dada Gorgud, the spiritual leader of the people.

During the attack of the army of the Arab caliphate in the 40's of the 7th century, Azerbaijan was the part of the Sassanid Empire – in the 3rd century, the ancient lands of Azerbaijan included Albania, Atropathena, etc. was conquered by the Sassanians and included in the Sassanian Empire (III–VII centuries). The Arab invasion led to the collapse of the Sassanian empire, and thus, like many countries, the historical territory of Azerbaijan was included in the Arab Caliphate. Gradually, the rule of the Arab caliphate (VII–XI centuries) covering a very large area from Spain to the borders of China, as well as Egypt, North Africa, a large part of the Liberian Peninsula, etc., caused the radical changes in the life of the people of Azerbaijan as well as many peoples of the world. We would like to remind, that in the early Middle Ages, as a result of unite of the various Turkic ethnic groups, the universal Azerbaijani (Turkish) language was formed in the 7th–8th centuries, and the Turks of Azerbaijan were formed as a single nation [6, p. 237]. And it goes without saying, that this nation included an other ethnic groups, who were the inhabitants of the historical territory of Azerbaijan. It should be noted, that in the period up to the 7th century, the ancient nation of Azerbaijan was one of the nations with developed writing and book cultures, and with a schools and libraries [13, p. 56–57].

“Like a number of developed nations, the Turks of Azerbaijan also had a developed culture until the 7th century, a considerable number of religious and secular books rich a philosophical judgments related to the ancient traditions, and in the IV–VII centuries Darband, Shamakhi, Tabriz, Sheki, Nakhchivan, Ganja, Gabala, Barda, etc. cities of Azerbaijan were distinguished by their highly developed cultural life and rich book wealth” [13, p. 56–57].

At the beginning of the 7th century, a great event took place in the human history, a turning point event in the human history, an event, that opened a completely new page in the human life. In 610 the first verses of the Holy Quran were revealed to Muhammad ibn Abdullah (570/71, Mecca – 8.6.632, Medina), a descendant of Bani Hashim of the Gureysh tribe, for the first time in Hira cave on the mount Nur by God’s command through Gabriel. After the first revelation, there was a break of three years, and after three years, for 23 years the verses of the Holy Quran were revealed to Hz. Muhammad (pbuh.) [14, p. 183–185; 15, p. 534]. As soon as the Quran was revealed (610–632), the companions memorized it, and the scribes wrote down the Quran’s verses. At first, the verses of Quran were written on the parchment, papyrus, palm leaves and back bones of animals. The first examples were written in Kufic, and sometimes in Hijazi script [14, p. 199]. In 630, Mecca, and then a large part of Arabian Peninsula was captured by the first muslimes, who were the followers of Hz. Muhammad (pbuh.), and the first Muslim Arab state was established. From the end of the 7th century, the religion of Islam began to spread in the Central Asia and Transcaucasia (especially in Azerbaijan), and in the 9th–11th centuries in the North Caucasus, Volga-Kama basin and Urals.

It should be noted, that the Himyar language and the Himyar script were used in the southern part of Arabia in the period of Jahiliyyat – before the Islam – until about the 10th century. Later, a language and script of the northern part of Arabia overtook it and eliminated it [14, p. 82]. In the northern part of Arabia, there were two types of script: a naskh script derived from the nabati script and a kufic script derived from the syriac script [14, p. 13]. Since the kufic script was widespread in Hira, it was also called the hiri script. After the establishment of the Islamic religion, a writing was given the special importance and value. The Arabic alphabet was formed on the basis of nabati script [14, p. 82]. We remind you, that the arabic language belongs to the southern group of semitic languages, and the nabateans, a group of ancient arab tribes living in the northern part of the Arabian Peninsula, used the aramaic script for a long time, and in the 3rd century they created the alphabet, that forms the basis of modern Arabic script [16, p. 215].

Like many other nations within the Arab caliphate, great changes took place in the life of the people of Azerbaijan. This was primarily related to the Holy Quran and Islam. In connection with the Islamic religion, the completely new aspects and characteristics appeared in the people’s way of life, traditions, trainings, fields of education and science, literature, culture, art, religious beliefs, etc. A new alphabet entered the life of the people of Azerbaijan – the Arabic alphabet, the Arabic writing. The Azerbaijan’s material and material-spiritual culture acquired a completely new shades. The Arabic was declared the official language. The Arabic alphabet, which we call “the old alphabet” today, dominated the writing culture of the people of Azerbaijan for many centuries – until 1929. Let’s note, that the Azerbaijan Democratic Republic, which was established in the northern part of Azerbaijan at the beginning of the 20th century (1918–1920) and was the first democratic republic in the East, created a special commission in 1919 with the aim of canceling the use of the Arabic alphabet in this republic, and adopting and applying the latin alphabet. The parliament of ADR adopted a corresponding decision. However, after the fall of the ADR, this decision was invalidated. In the years 1929–1939, the latin alphabet was established in the Republic of Azerbaijan, in the years 1939–1991, the cyrillic alphabet, and since 1991, the latin alphabet was established again. And over many centuries, the Arabic script itself has undergone the great development path, underwent changes, was enriched and raised to a high levels, thanks to new styles and manners, and a new types of handwriting styles.

Like other nations within the Arab caliphate, in the early stages a writing down copies of the Holy Quran, hadiths, a various works on religious topics, including interpretations and commentaries, was the main place in the writing and book culture of the people of Azerbaijan, kufi and naskh handwriting styles, were used. The Holy Quran was mainly written in the kufic script, but from the beginning of the 12th century the naskh script supplanted the kufic scrip and gained dominance. Due to the expansion and development of the writing and book culture, the expansion of the subject and scope, and the attitude of the society to written monuments, especially manuscript books, a new types of handwriting styles – first of all, the classic six handwriting styles, popularly known as “the classic six”, appeared (in later periods, other handwriting styles appeared and the number of handwriting styles increased significantly): the suls (created by the arab calligrapher Abu Ali Muhammad ibn Mugla in the 10th century); the reyhani and muhaggag created by Ali ibn Hilal, known under the pseudonym “Ibn al-Bawwab” in the 11th century); the ruga and touqi (created by the Abdulfazl Dinavari, the poet

and calligrapher of Baghdad in the 13th century), and the naskh handwriting style, which we mentioned earlier. The classic six handwriting styles was applied to the subject and control of various texts and manuscripts, to the purpose and purpose, and to the certain moments. As the economy, socio-political relations, science, literature, culture, art, religion conditions and conditions, in general, as the society developed, the writing and book culture also developed. A speed, quality and beauty, were an important factors in the writing. Always it is one of the most characteristic human characteristics to search for something more appropriate, more convenient, better quality, more efficient and more beautiful in his life and activity. And it goes without saying, that calligraphy was born and developed from these characteristics. This factor was related not only to the writing equipment.

Unlike the ordinary writing, the beautifully, clearly and expressively writing, based on certain norms and rules, led to the creation of calligraphy as a necessity. It should be noted, that due to known reasons, when we talk about the calligraphy in Azerbaijan in the Middle Ages, we are talking about the Arabic script and within the frame of Arabic script. And in the Middle Ages, the formation and systematization of the calligraphy in the historical territory of Azerbaijan occurred in the X–XI centuries. We remind you, that in the period up to the VII–VIII centuries, as confirmed by the sources, the developed writing and book culture, scribe-calligraphy existed in Azerbaijan. Born out of the needs and requirements of time and circumstances, calligraphy developed and rose in the later stages of the Middle Ages enriched thanks to new types of the handwriting styles, a new styles, and rose to the level of wonder. And in this fields there was a special and great role of the people of Azerbaijan. Created by the great calligrapher of Azerbaijan of the 14th century Mir Ali Tabrizi as a result of combining the handwriting styles of “naskh” and “taliq”, the nastaliq opened a new and beautiful page in the world of Arabic writing, and became the most and widely used type of handwriting styles; the wonderful “shikaste” handwriting style, created by the 18th century calligrapher of Azerbaijan Murtuzaqulukhan Shamlu was of great importance in terms of ensuring speed in the writing, also stood at a special moment in terms of artistic writing; the great calligrapher of Azerbaijan of the 14th century, Abdulla Seyrafi Tabrizi, created the “musenna” writing style (a reflection of the writing in a mirror), and gave the writing a new charm, and expended the possibilities of artistic writing, etc.

Many scribe-calligraphers, who lived in different periods of the Middle Ages – Mubarakshah Qutb Zarringalam, Mir Ali Tabrizi, Abdulla Seyrafi, Azhar Tabrizi, Malik Daylami, Molla Muhammad Huseyn

Tabrizi, Ali Reza Tabrizi, Darvish Abdulmajid Talegani, Mir Imad Ghazvini, etc. – written monuments created by them, including manuscripts, are incomparable wealth and rare pearls not only of Azerbaijan and the Eastern world, but also of the world’s cultural treasure in general. As it is known, the manuscript book was created as a result of the great efforts of several artists; a scribe-calligraphers, papermakers, bookbinders, miniature painters, painters-muzahhibs, who produce and prepare paper. It goes without saying. That the most important factors of our writing and book culture were scribe-calligraphers. Note that, the prominent scientist of Azerbaijan prof. J. Gahramanov (1927–1995) evaluated a manuscript books in terms of layout and divided them into three party; an ordinary books, a moderately designed books, a high-level works of art [17, p. 9].

The establishment of the first printing house and the first book printing in the territory of Azerbaijan took place in the city of Tabriz, which is one of the scientific and cultural centers not only of Azerbaijan, but of the Eastern world as a whole, and the world in general. The sources provide the different information about the history of that event: 1812, 1817, 1818, 1819, etc. Abbas Mirza (1789–1833), the eldest son of Fatali shah (1766–1834), a ruler of Azerbaijan from the Qajar dynasty, made a special contribution to the establishment of a printing house in Tabriz. It was under his personal initiative and patronage, that Mirza Jafar from Tabriz was sent to Moscow to bring a litographic printing press and learn the art of printing in this printing press. Abbas Mirza sent Mirza Saleh Shirazi to England for the same purpose. He returned to Tabriz in 1819 and brought a printing press with him. In 1819 the great poet of Azerbaijan Muhammad Fuzuli’s poem “Leyli and Majnun” was published in Tabriz. According to some sources, the first book printed in Tabriz was “Jahadiyya” by Isa ibn Husayn Qaimmaqam Farahani. Thus, the first printing house in Azerbaijan was established in the first quarter of the 19th century in the city of Tabriz. And the last creator of exquisite manuscripts in the territory of the Republic of Azerbaijan was an outstanding scientist, pedagogue, bibliophile and calligrapher Abdulgani Nukhavi Khalisagarizade (1817–1897) and his son Abdulla.

Thus, starting from “Avesta”, which we consider our first book, over a very long period of time, including the 19th century and the beginning of the 20th century, the written monuments of the people of Azerbaijan, including the manuscript books, were created, existed and developed thanks to the scribe-calligraphers.

The written monuments, including the manuscript books, created by the great genius, are always valuable, as a unique and very important heritage. As we

already stated, according to the reality born from the known historical circumstances, the life and creativity of scribe-calligraphers of Azerbaijan are investigated and studied within the framework of a great period starting from the 8th century. And in that period, an Arabic script types went through the great development, went beyond the framework of the “classic six” and became numerous.

Tazkirahs have a special place and a special significance among the sources, that talk about the life and creativity of scribe-calligraphers of Azerbaijan, who lived and Azerbaijan, who lived and created in the Middle Ages. Tazkirahs, which has an encyclopedic feature, are scientific-literary works, that provide an information about the poets, scientists, artists, etc., in the Eastern world. And they are one of the epic genres. The origin of tazkirahs is the works of the arabs, called “tabaqat” (the layers). “Tazkirah” is a word of Arabic origin, derived from the word “zikr” (to remember), and means “to remember”. In the Arabic literature, the 11th–12th centuries are characterized as a period of renewal. It happened in the Abbasid period and is manifested in the last period of the Arab caliphate. During that period, the Arabic literature developed, a dictionaries, anthologies and biographical works called “tabaqat” proliferated. The initial period of renewal covers 8th–9th centuries. The first samples of tabaqat were created in that period. Hammad ar-Raviyyah (695–772), Abu Abdullah ibn Sallam al-Jumahi (756–846; he had two works “Tabaqat” about the poets of Jahiliyyah and Islamic period), Ibn Qutayba (828–889), Ibn al-Mutazz (861–908) were the creators of the first tabaqats. In these tabaqats information about the life and creativity of poets and writers was given in a manner divided into layers based on a certain principle, and examples of works were presented. Let’s remember, that although “tazkirah” is a word of Arabic origin, but it was not used in arabs as a literary term. Among the Turkishspeaking peoples the first tazkirah was created by the great uzbek poet Alishir Navai (1441–1501) – the tazkirah called “Majalisun-nafais”. “Tohfeyi-Sami” written by Sam Mirza (1518–1567) is the first tazkirah of Azerbaijan. In terms of being able to correctly assess the historical conditions, literary, socio-political and economic situation, scientific and cultural environment of a certain period, the tazkirahs are of the great importance and are considered primary sources for the study of the history of culture of the Middle Ages Eastern peoples. Thus, it is of great importance to translate tazkirahs and to study them thoroughly.

One of the tazkirahs, that tells about the life and creativity of the scribe-calligraphers the Eastern world, Azerbaijan, who lived and created in the Middle Ages, is the 19th century Iranian author Mirza Sanglakh’s “The examination of scholars”,

or the tazkirah about the the calligraphers. Mirza Sanglakh lived and created during the reign of Agha Muhammad shah (1742–1797), Fatali shah (1771–1834) and Nasiraddin shah (1831–1896) from the Qajar dynasty. He lived for 110 years, he had the talent of poetry and calligraphy, and was the sufi and dervish [18, p. 813]. This work (“Tazkiratul-khattatin”) of him for a first time translated from Persian to Azerbaijani language by the author of this article, thoroughly researched and included in the research. The information about the M.Sanglakh’s life and work and creativity is limited and scarce. The relatively complete information about him was presented by the 20th century Iranian scientist Mehdi Bayani (1908–1969) in his work “The life and works of calligraphers”. It is also possible to obtain the certain information about M.Sanglakh from his own tazkirah. Considering, that M.Sanglakh lived for 110 years and died in h.q. 1294/1877 in Tabriz, we can say, that he was born in h.q. 1184/1767.

On the page 10 of the “Danishmandani-Azerbaijan” – “The scientists of Azerbaijan” the work of prominent scientist, educator, social-political figure of Azerbaijan Muhammadali Tarbiyat (1877–1940), edited and republished by Gulamrza Tabatabai in h.sh. 1394/2016, the following information is given under the heading “Tazkiratul-khattatin”: “Tazkiratul-khattatin” is a book written in Persian about the rules of calligraphy and the life and creativity of calligraphers, its author is Mirza Sanglakh Bocnurdi Khorasani (died in h. sh. 1294), another name of this work is “Ketabi-imtahanul-fuzala” – “The examination of scholars”. This work was published for the first time in one volume in h.q. 1276 in Istanbul, and for the second time in two volumes in h.q. 1295 in Tabriz by lithographic method [19, p. 10]. In the Institute of Manuscripts named after Muhamad Fuzuli of the Azerbaijan National Academy of Sciences, there are both copies of this work – Istanbul and Tabriz copies.

He wrote the nastalik and shikasta-nastalik handwriting styles very good and he knew and identified the handwriting styles. It is known from his works that he was a dervish, without an eye for worldly goods, the humble, poor, helpless, lonely, homeless, familyless, childless servant. Similarly, we witness his excessive self-satisfaction, excessive praise and exaltation of himself and his works, boasting, arrogance and self-adoration.

On the page 10 in the last edition of the “Danishmandani-Azerbaijan” – “The scientists of Azerbaijan” the work (tazkirah) of the prominent scientist of Azerbaijan, the educator, democrat, public figure Muhammadali Tarbiyat (1877–1940), edited and republished by Gulamrza Tabatabai in h.sh. 1394 (2015/16), under the heading “Tazkiratul-khattatin”

the following information is given: “Tazkiratul-khattatin is a book written in Persian language about the rules of calligraphy and the life of calligraphers, the author is Mirza Sanglakh Bocnurd Khorasani (died in 1294 h.l.), the other name of the work is “Imtahanul-fuzala” (Bajnurd or Bijengord is one of the cities included in the territory of Khorasan, it is located in its northwestern part, bordering Guchan country). This work for the first time was published in h.l. 1276 in one volume in Istanbul, and for the second time was published in h.l. 1295 in two volumes in Tabriz by the lithography method [19, p. 10]. Let’s not, that the both copies of this work are available at the Institute of Manuscript named after Muhammad Fuzuli of ANAS, and they are protected under the following codes: VI-178/2143 (the Istanbul copy); XIII-184/4143 (I volume of the Tabriz copy); XIII-181/4140 (II volume of the Tabriz copy). Both copies are the exquisite manuscript books. The Istanbul copy consists of 398 pages (199 sheets); the first volume of the Tabriz copy consists of 928 pages (464 sheets), and the second volume consists of 446 pages (223 sheets). Both copies are original. Since the cover, and title page of both volumes of the Tabriz copy were damaged, the restoration work was carried out on it (by the restoration department of the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS), it was bound in blue-gray, strong car board. Both copies are lithographically published on the industrially produced white near and Middle Eastern paper and are the palaeographically indistinguishable, including the writing and artistic design of the work. At the beginning of both copies – before the beginning of the text of the work, a one page letter written to M. Sanglakh by Mirza Abdurrahim khan, the general consul of Iran in Tiflis regarding the fate of the work of art known as “Bismillah stone” was placed. The order of the pages is shown in the Oriental style. Regarding the structure of the work, we say, that it is written in a layered manner, that is, it is divided into layers – parts according to a certain principle. This work is written in tahkiyya style, the verse and prose parts are alternated. The Istanbul copy consists of a preface and a text dedicated to the calligraphers of ancient times and after both parts, the corresponding galatnama – the correction of errors in the writing – was presented. There is absolutely no difference between the Istanbul copy and the Tabriz copy in the relevant part of the first volume. It’s just, that the author continued his work based on the topic and content, and wrote the new parts. Thus, the first volume of the Tabriz copy consists of parts such as the preface, calligraphers, of ancient times, M. Sanglakh’s travels to the different cities, M. Sanglakh’s students, calligraphers of the Ottoman state. The second volume of the tazkirah

consists of a preface, a section dedicated to the calligraphers of recent times, and after this section, the copies of “The Siratus-sotur” by Sultanali Mashadi, “The midadul-khoatut” by Mir Ali Heravi, “The adabul-mashq” by Mir Imad Ghazvini, the verses containing advice (the advisory), the part dedicated to well-known calligraphers of the handwriting style of naskh have been presented. Thus, the different and unique aspects of this tazkirah in terms of subject matter and content and structure are clearly evident.

Although the work consists of a tazkirah about the scribe-calligraphers, its subject covers several aspects: the life and creativity of scribe-calligraphers; a travel document – sayahatname; an anthology. An explanatory glossary compiled by the author is given in the margins throughout the work. Taking into account that the language of the work is very difficult, and the author uses many words in zand, pazand, hindi languages and the many words in the different dialects, we must say, that many parts of this work would be incomprehensible if it were not for the explanatory dictionary provided by the author in the margins.

As we have already stated, M. Sanglakh’s tazkirah is about the calligraphers, first of all talks about the life and creativity of the famous calligraphers of ancient times, and among these calligraphers there are dozens scribe-calligraphers of Azerbaijan; Mubarakshah Zarringalam, Abdulla Seyrafi, Mir Ali Tabrizi, Mir Abdulla, Abdulbagi Tabrizi, Ala bek Tabrizi, Mulla Muhammad Huseyn Tabrizi, Ali Reza Tabrizi, Azhar Heravi, Malik Deylami, Mir Imad Ghazvini, Abdulmajid, Taleqani, etc.

In M. Sanglakh’s tazkirah about the calligraphers, a separate section is devoted to the scribe-calligraphers of the Ottoman state, and in this section are told about the life and creativity of Sheikhulislam Valiaddin Efendi, Muhammad al-Yasari Istanbuli, Mahmoud Chelebi Istanbuli, Katibzade Muhammad Rafi Efendi, Toremishzade Efendi, Ismayil Rafiq Efendi, Dadazade Muhammad Efendi and others.

The section about the each scribe-calligrapher is presented under the heading of interpretation of the corresponding person’s population. And the parts of poetry throughout the work given as the verses, bayt, fard, kita, etc. after getting acquainted with the content of the work, we come to the following conclusion; the volume of the work is large, and the content is incomplete, the information presented in the cover of pompous, in many cases, unnecessary expressions and sentences is incomplete, inaccuracy and sometimes flawed.

It should be noted, that in M. Sanglakh’s tazkirah about the scribe-calligraphers and as reported by some Iranian researchers, he also has works such as “Dorji-javahir” (“The jeweler of jevel”) and “Majmaul-ousaf”

(“The collection of description”). The work “Dorji-javahir” published in Egypt and it was translated into Azerbaijani language by the author of this article and involved in research. “Majmaul-ousaf” consists of the praises and descriptions of M.Sanglakh by others, and “Dorji-javahir” consists of a set of signatures – statements written by M. Sanglakh within the certain order at the end of his writings.

About the “Bismillah stone”, let’s note that the same stone was used by the M.Sanglakh for the tomb of Hz. Muhammad (pbuh) the prophet of islam. But he could not achieve his wish, and he did not succeed in moving the stone to the apartment and in the end, he brought the stone to Tabriz, placed it on the wall in the mausoleum of Seyyid Ibrahim. And when he died, he was buried in front of that wall.

Conclusion. The written monuments, including the manuscript books, created by the scribe-calligraphers of Azerbaijan, who lived and created in the Middle Ages, are the rare pearls, that have a special place in the culture of humanity and the world’s cultural treasure. And the source, that talks about the life and work of scribe-cal-

ligraphers of Azerbaijan is important in terms of uncovering and presenting the truth. Despite the certain flaws and short-comings, “The book of scholars examination, or the tazkirah about the scribe-calligraphers by the 19th century Iranian author M.Sanglakh gives an information about the culture of writing and book in the Eastern world, including the Azerbaijan in the Middle Ages, the life and activities of scribe-calligraphers, historical conditions, socio-political, economic? Religious-ideological situation, attitude to art, science, literature, culture, etc. this work once again confirms, that medieval scribe-calligraphers of Azerbaijan, were not only engaged in writing, but also worked in the various field’s of science, culture and art, and were remembered for their literary activities, M. Sanglakh’s tazkirah about the scribe-calligraphers is interesting and important as a source from the point of view of history, material and moral culture, literary studies, oriental studies And Azerbaijani studies. It is important to involve this work, which was translated from Persian into Azerbaijani for a first time by the author of this article, into the comprehensive study.

REFERENCES

1. Adilov M. *Azərbaycan paleoqrafiyası*. Bakı: Elm. 2010. 224 s.
2. Allahverdiyev B. *Kitablar haqqında kitab*. Bakı: Gənclik. 1972. 95 s.
3. Həsənov H. *Azərbaycan kitabının inkişaf mərhələləri*. Bakı: Azərənşr. 1989. 255 s.
4. ASE. IX. Bakı: ASE-nin Baş Redaksiyası. 1986. 624 s.
5. ASE. V c. Bakı: ASE-nin Baş Redaksiyası. 1981. 592 s.
6. *Azərbaycan tarixi*. I c. Bakı: “Çıraq” nəşriyyatı. 2005. 720 s.
7. ASE. I c. Bakı: ASE-nin Baş Redaksiyası. 1976. 592 s.
8. Qəhrəmanov C. *Azərbaycan əlyazma kitabı tarixindən. Əlyazmalar xəzinəsində*. VIII c. Bakı: Elm. 1987. 136 s.
9. Dadaşzadə M. *Azərbaycan xalqının orta əsr mənəvi mədəniyyəti*. Bakı: Elm. 1985. 213 s.
10. *Avesta*. Bakı: Azərənşr. 1995. 103 s.
11. Bünyadov Z. *Azərbaycan VII–IX əsrlərdə*. Bakı: Azərənşr. 1989. 336 s.
12. Cəmişidov Ş. *Kitabi-Dədə Qorqud (Qısa bələdçi)*. Bakı: “Örnək” nəşriyyatı. 2000. 54 s.
13. Zəkiyev İ. *Azərbaycan kitabının inkişaf yolu (Qədim dövrdən XIX əsrin sonuna qədər)*. Bakı: “Azərbaycan Ensiklopediyası” NPB. Bakı. 2000. 388 s.
14. Qasimova A. *Ərəb ədəbiyyatı. V–VIII əsrlər*. Bakı: Elm. 2019. 676 s.
15. ASE. VI c. Bakı: ASE-nin Baş Redaksiyası. 1982. 608 s.
16. ASE. VII c. Bakı: ASE-nin Baş Redaksiyası. 1983. 624 s.
17. Qəhrəmanov C. *Xalqın mənəvi irsi bizim sərvətimizdir. Əlyazmalar xəzinəsində*. VII c. Bakı: “Elm” nəşriyyatı. 1986. 144 s.
18. Moin M. *Fərhəngi-farsi*. V c. Tehran: Moəsseseyi-Enteşarati-Əmir Kəbir. 1378. 1229 s.
19. Tərbiyə M. *Danışməndani-Azərbaycan*. Tehran: Əxtər. Hasemi Sudməad. 1391. 752 s.

РОЗДІЛ 5

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.521'342

DOI

УКРАЇНЬСЬКА ТРАДИЦІЯ ТРАНСКРИПЦІЇ ЯПОНСЬКИХ СЛІВ: ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ХАРБІНІ ТА СИСТЕМА ТРАНСКРИПЦІЇ АНАТОЛЯ ДІБРОВИ (1944)

UKRAINIAN TRADITION OF JAPANESE WORDS' TRANSCRIPTION: THE WORK OF UKRAINIAN DIASPORA IN HARBIN AND THE TRANSCRIPTION SYSTEM OF ANATOL DIBROVA (1944)

Дементьєва Т.С.,

*orcid.org/0009-0009-6252-9368**викладачка кафедри корейської і японської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Комарницька Т.К.,

*orcid.org/0000-0001-7196-0066**кандидатка філологічних наук, доцентка,
докторантка кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Метою статті є розгляд передумов створення та аналіз однієї з перших систем практичної транскрипції японських слів засобами української абетки, розробленої українським дослідником А. Дібровою, а також вивчення особливостей застосування системи японсько-української транскрипції у праці І. Світа. У результаті застосування описового методу і методу суцільної вибірки вперше у вітчизняній японістиці було продемонстровано, що у першому в історії українсько-японському словнику А. Діброви й В. Одинця за назвою «Українсько-Ніппонський словник» (1944) транскрипції японських слів українською подекуди бракує системності: зокрема, у відтворенні японських шиплячих алофонів застосовуються українські літери на позначення то шиплячих, то свистячих приголосних, однак наявні і відмінності від радянсько-російського підходу, нав'язаного у тому числі українській мові. Систему Діброви поряд із системою Гепберна у своїй праці застосовує також один із провідних діячів української діаспори на Далекому Сході І. Світ, що, разом із тим, критикує російську систему. Як висновки з дослідження було вказано, що справжня українська традиція транскрибування японських слів не відповідає радянсько-російській системі Є. Поліванова, яка відтворює японські шиплячі алофони літерами на позначення свистячих приголосних і стала основою системи І. Бондаренка (1999), що на неї нерідко спираються як на «традиційну». У зв'язку з цим авторки статті закликають до всебічної наукової дискусії в японознавчих колах із метою остаточного затвердження єдиної системи практичної транскрипції японських слів засобами української мови, яка би спиралася на справжню українську традицію і максимально точно відображала особливості японської вимови.

Ключові слова: японська мова, фонетика японської мови, японсько-українська практична транскрипція, шиплячі алофони, система кирилізації.

The purpose of the paper is to consider the circumstances of the creation and to analyse one of the first systems of practical transcription of Japanese words using the Ukrainian alphabet, created by the Ukrainian researcher A. Dibrova, as well as to study the features of the application of the system of transcription of Japanese names using the Ukrainian language in the work of I. Svit (J. Sweet). As a result of the application of the descriptive method and the method of continuous sampling, it was demonstrated for the first time in Ukrainian Japanese studies that in the first ever Ukrainian-Japanese dictionary by A. Dibrova and V. Odynets, entitled «Ukrainian-Nipponese Dictionary» (1944), the transcription of Japanese words into Ukrainian sometimes lacks systematicity: in particular, the Japanese hushing allophones are recorded in Ukrainian letters that are used to denote either hushing, or whistling consonants, but there are also differences from the Soviet-Russian approach that was imposed on the Ukrainian language as well. One of the leading figures of the Ukrainian diaspora in the Far East, I. Svit in his work also uses Dibrova's system along with the Hepburn's one. As conclusions from the study, it was indicated that the real Ukrainian tradition of transcribing Japanese words does not correspond to Ye. Polivanov's system, which reproduces Japanese hushing allophones with letters to denote whistling consonants and became the basis of I. Bondarenko's 1999 system, which is often relied on as «traditional». In this regard, the authors of the paper call for a comprehensive scientific discussion among the Japanologists in order to finally approve a single system of practical transcription of Japanese words using the Ukrainian language, which would be based on the true Ukrainian tradition and reflect the peculiarities of Japanese pronunciation as accurately as possible.

Key words: Japanese language, Japanese phonetics, Japanese-Ukrainian practical transcription, hushing allophones, Cyrillic system.

Постановка проблеми. У численних дискусіях, присвячених системам японсько-української практичної транскрипції (далі – ЯУПТ) часто згадується так звана «традиційна» система, під якою мається на увазі доробок І. Бондаренка (1999), що, за визначенням самого автора, спирається на російсько-радянську систему Є. Поліванова, яка відтворює особливості російської фонетики та використовувалася в радянській, а нині – російській японістиці [1, с. 84]. Як пише сам І. Бондаренко: *«Подобається це комусь чи ні, але найближчим часом – поки в Україні не буде створена власна науково-теоретична і методична база вивчення японської мови – наші співвітчизники будуть активно користуватися плодами майже трьохсотлітнього російського японознавства»* [1, с. 85]. Однак річ у тому, що насправді українська японознавча школа має свою історію і традицію; як ми згадували у першій статті цього циклу, проблема полягає лиш у тім, що радянська влада доклала неабияких зусиль задля знищення паростків української японістики у 1920-1930-х рр. (автора першого українського підручника японської мови Ф. Пуценка було репресовано, а журнал «Східний світ» й освітні установи, де викладали японську – закрито). Втім, українську японознавчу традицію продовжили представники української діаспори, чий доробок у контексті тогочасних історичних подій донедавна не був широко відомим у колі сучасних вітчизняних японістів. У зв'язку з цим нам хотілося би ґрунтовно проаналізувати ці системи транскрипції, провівши їхній порівняльний аналіз і вказавши на принципові відмінності від радянського підходу, який часто помилково сприймають як «традиційний» для української японістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ЯУПТ турбує вже не одне покоління вітчизняних японістів. Так, після відновлення української японознавчої школи наприкінці ХХ ст. першим на теренах незалежної України свою систему розробив М. Федоришин (1994). Відтак І. Бондаренко у згаданій вище статті спирався на систему Є. Поліванова, хоча у 2011 р. сам відмовився від неї на користь системи «Годжюон», яку розробила японська секція кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії (на той час – кафедра китайської, корейської та японської філології) КНУ імені Тараса Шевченка, й основою якої стала пропозиція М. Івахненко та А. Шпігунова (2008) щодо відтворення японських шиплячих алофонів українськими літерами на позначення шиплячих звуків. Власні системи

розробили також В. Рубель (2009) та О. Коваленко (2012), а найновішу наразі систему транскрипції використала співавторка цієї статті Т. Дементьєва у своєму підручнику «Практична фонетика японської мови» (2024), взявши за основу систему О. Коваленка. Втім, як показали останні події, питання ґрунтовного опису витоків української традиції транскрибування, яке б допомогло відмовитися від нав'язаних радянських принципів, досі лишається відкритим.

Мета дослідження. Створення такої чималої кількості систем ЯУПТ, на жаль, не привело до консенсусу в японознавчих колах щодо того, яким чином транскрибувати японські слова в українських перекладах, зокрема, як відтворювати японські шиплячі алофони, у зв'язку з чим досі лунають заклики спиратися на радянський підхід до транскрибування як «традиційний». Відповідно, вважаємо за необхідне проаналізувати перші дійсно українські системи ЯУПТ, які заклали підвалини української традиції транскрибування, порівняти і систематизувати їх у вигляді таблиць. З огляду на великий обсяг архівних матеріалів було вирішено провести аналіз у кілька етапів: у першій статті ми окреслили три основні віхи формування української традиції транскрибування японських слів засобами української мови й детально розглянули першу з них – особливості ЯУПТ, що народилася з-під пера українського японознавця Ф. Пуценка у його підручнику (1918 / 1926 рр.) й інших працях, а також авторів публікацій у журналі «Східний світ» у 1920–1930-ті рр. Відтак у цій статті маємо намір проаналізувати системи ЯУПТ представників української діаспори Зеленого Клину, які де в чому перегукуються з системою Ф. Пуценка, хоча й вочевидь підпадають під певний російський чи китайський вплив. Для досягнення цієї мети ми будемо послуговуватися такими методами: лінгвістичним описовим, зіставним, структурним, методом порівняльного аналізу і методом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Після злету української орієнталістики на початку ХХ ст. послідувало її падіння в результаті нищівних сталінських репресій 1930-х рр., і з того часу протягом кількох десятиліть японознавства в Україні практично не існувало, здобутки покоління «Східного світу» на деякий час пішли у забуття, наслідком чого стало проникнення російського підходу до транскрибування японських слів в усі сфери. Один із провідних діячів української діаспори на Далекому Сході І. Світ слушно зауважував: *«Транслітерація японських термінів та назв, яка вживається в сучасній*

Україні, постала частинно під впливом загальної радянсько-московської термінології, з якою автор цієї праці не погоджується з багатьох причин. [...] Транслітерація японських словників в т. з. «ромадзі» системі Генбурна (*Herbun H.*), якої тримаються всі видання у світі, дуже близька до вимови японського народу. Основи ж московської транслітерації були опрацьовані в другій половині минулого століття та початку цього професорами Спальвіним та Кюннером із Східного Інституту у Владивостоці, і її тримаються з деякими змінами до сьогодні в СРСР. Напр. в останньому виданні творів Акутагава або в поезіях Маніошу, антології стародавньої японської літератури, перший том якої вийшов у Москві 1971 року» [2, с. 358–359].

Наступною знаковою подією для становлення української японознавчої традиції став вихід у світ першого в історії українсько-японського словника авторів Анатолія Діброва й Василя Одинця за назвою «Українсько-Ніппонський словник» (1944, за редакцією Ясуди Сабуро) обсягом близько 11 тис. слів, що був виданий у кількості 1000 примірників завдяки зусиллям представників української діаспори в Маньчжурії [3]. За словами дослідника Йошіхіко Окабе, схоже, що справжнє прізвище А. Діброва – Тищенко, а також він використовував прізвище дружини – Квітченко [4, с. 10]. На жаль, у зв'язку з трагічними подіями Другої світової війни про авторів Словника відомо небагато: вони були викладачами китайської мови в Харбінському інституті іноземних мов, знали японську розмовну мову (а В. Одинець – ще й письмову) і крім словника готували до друку граматику української мови і хрестоматію [2, с. 296–297], видати які не вдалося, оскільки після вступу до Маньчжурії радянської армії у 1945 р. А. Діброву й В. Одинця арештували й засудили на різні строки ув'язнення; сліди А. Діброва після цього загубилися, а про В. Одинця відомо, що він помер у 1975 р. в Казахстані [5]. Трагічна доля спіткала і сам словник. Як зазначає І. Світ, значну частину накладу словника А. Діброва й В. Одинця було надіслано до офіційних установ, університетів тощо, а решта тиражу зберігалась у домі Української Національної Колонії у Харбіні, доки його не знищила червона армія, яка зайшла у місто. Шість примірників словника дивом уціліли завдяки І. Світові, який встиг вислати їх до бібліотек Українського Центру у Вінніпезі та Стамфордського університету, а також у Францію і до Сайгону, а один залишив у своїй бібліотеці; окрім цього було виготовлено мікрофільм словника для департаменту азійських

мов у Нью-Йоркській бібліотеці [2, с. 298–299]. Через такі обставини доступ до самого Словника є обмеженим, і лиш декілька вчених мали нагоду працювати з ним (І. Бондаренко й Хіно Такао, Ю. Малахова, Йошіхіко Окабе). Ми ж завдячуємо колезі-японознавиці О. Сіліврі, що люб'язно надала нам можливість ознайомитися з копією вищезгаданого мікрофільму Словника, звідки ми й братимемо приклади транскрибованих слів для аналізу.

Характерною особливістю Словника була його лінгвокраїнознавча спрямованість: автори навіть планували «додати до нього першу спробу маленької енциклопедії з українознавства й українську граматику», перетворивши його на ілюстроване енциклопедичне видання, однак за браком коштів і часу були змушені обмежитися лише включенням «Коротенького нариса з українознавства» японською та близько 120 одиниць країнознавчої лексики (імен та прізвищ відомих історичних осіб і діячів української культури, географічних назв, найменувань українських політичних організацій та громадських установ, релігійних свят, багатьох безеквівалентних слів – українізмів і історизмів тощо) [2, с. 297; 5]. Окрім цього, в тексті посвяти Словника його автори написали: «Славної пам'яті всіх тих, що полягли в боротьбі за відродження Української Національної Незалежної Соборної Держави та живим наслідувачам цієї Великої Ідеї, присвячуємо свій маленький твір» [3, с. III].

З Передмови до Словника відомо, що «переклад українських слів на ніппонську мову виконаний Василем Одинцем, а вся робота по складанню словника: як-то: упорядкування українсько-російського тексту, українська транскрипція ніппонських слів, вступ – «Коротенький нарис з українознавства», транслітерація української абетки, а також вся робота по коректурі та виданню словника переведена Анатолем Дібровом» [3, с. VI], що й дозволяє нам називати описаний підхід саме системою Діброва. Крім цього, їм удалося залучити до співпраці вісьмох японців, що працювали в різних установах Харбіна [2, с. 296]. Структурно словник було впорядковано за алфавітним принципом. Після українського слова у дужках автори подають російський відповідник, але суто «як порівняння для тих ніппонців, що володіють московською мовою» [2, с. 297], а не для використання росіянами, а відтак – японський в оригіналі і транскрибований засобами української мови варіант. Транскрипція, над якою працював А. Діброва, далася йому нелегко у зв'язку з браком відповідної освіти. Як пише у своїх спогадах

І. Світ, «на цю працю пішло три місяці, провів її А. Діброва з допомогою кількох японців. Зроблено понад 60 тисяч транслітерацій різних японських слів українською абеткою і то вперше в історії нашого словництва» [2, с. 296]. Дійсно, якщо врахувати, що підручник Ф. Пуценка спирався здебільшого на латиничний варіант Гепберна, то саме у Словнику можемо побачити фактично першу спробу відтворити такий значний масив японських слів засобами української абетки. При цьому, з огляду на складні умови написання словника, брак фахівців, ресурсів і часу, його автори цілком усвідомлювали недосконалість розробленої системи транскрипції. Так, А. Діброва в листі до І. Світа писав: «Можливо, виявляться деякі помилки в тій транслітерації» [2, с. 297]. І дійсно, як буде продемонстровано нижче, підходів А. Діброва до транскрибування японських слів українською подекуди бракує системності.

Наприклад, звуки ряду ザ (і мори ぢ, づ) хаотично передаються за допомогою /з/ (ガリチャ人 «гарічія-зін», 才祖父チャン «озіі-чан», 風 «казе», 気付ク «кізуку»), то через комбінацію літер /дз/ (訊問スル «дзіммон-суру», 愚人 «гудзін», 上手 «дзюодзу», 間近ノ «мадзіка-но», 靴工場 «куцу-коодзюо», ナラズ者 «нарадзумоно»); натрапляємо на 子音文字 «сіін-модзі», але 文字 «мозі»; 全然 – «зен-зен» або «дзензен». Знак い у збігах голосних у межах ієрогліфічних основ відтворюється то за допомогою голосного /і/ (軍隊 «гунтай», 世紀 «сеікі», 時代 «дзідай», 永遠ノ «еіен-но», 裁縫 «саіхоо», 小貨幣 «сьюокахеі»), то – хоча й рідше – за допомогою «й» (堆積スル «тайсейкі-суру», 唯一 «юйіцу», 大学院ノ «дайгакуін-но»), однак на межі морфем всюди бачимо /і/: 速イ «хаяі», 抜イタモノ «нуіта-моно», 子音文字 «сіін-модзі» 乏シイ «тобосіі», 白イ «сіроі», 病院 «бюоін». До речі, знаходимо також йотування /і/ на початку слова: ім'я /іде/ у Передмові відтворене як «Іде». У відтворенні японських шиплячих алофонів рядів サ і タ й відповідних дзвінких ザ і ダ застосовуються українські літери на позначення то шиплячих, то свистячих приголосних – загалом завжди використовуються /сі, дзі/, але /чі/: 朝食 «чюосюку», 塩 «сіо», ガリチャ人 «гарічія-зін», 私語 «сіго», 家畜 «качіку». Пом'якшена вимова цих шиплячих алофонів то відтворюється за допомогою /я, ю/ чи м'якого знаку (冗談 «дзюодан», 移住者 «ізіюся», 調和サセル «чюова-сасеру», 中傷スル «чюусюо-суру»), то не відтворюється взагалі (蝶 «чоо», 調査 «чооса», 茶目 «чаме», 中世 «чуусеі»). Бракує системності й у правописі японських відмінкових часток (суфіксів), які є аглютинативними елементами, що приєднуються до іменників: подекуди трапляється запис іменника і відмінкового форманта через дефіс (一敗ノ «іппай-но», 丸顔ノ «маругао-но», 間近ノ «мадзіка-но»), подекуди – разом (地方ノ «чіхооно»). Та більшою мірою через дефіс записуються усі слова у словосполученнях: 更ニ速ク «сара-ні-хаяку», 車ノ連結棒 «курума-но-ренкецубоо», 柳ノ枝 «янагі-но-еда», ウクライナ古代ノ小貨幣 «укураіна-кодай-но-сьюокахеі», 駄目ニスル «даме-ні-суру». Відтворення асиміляції японського назального ん також є хаотичним: 本間 «хомма», 訊問スル «дзіммон-суру», 散歩 «сампо», але 山脈 «санмяку», 三倍 «санбай», 鉛筆 «енпіцу». Всі ці огріхи можемо пояснити комплексом несприятливих обставин, у яких вимушені були працювати А. Діброва й В. Одинець, а також браком української японознавчої школи, сформуватися якій так і не дала радянська влада. До речі, схожу асистемність у транскрипції японських назв спостерігаємо і в І. Світа, який допомагав А. Діброві й В. Одинцю в написанні Словника, й у праці якого трапляються транскрипції: Гоницу, Шикоку, Кію-Сю, Хоккайдо, Рію-К'ю, шагунат, камікази, Хирохіто, Гірошіма, Мицутаке, Гундзі, Китагава, Симамура, Гірогіто [2] тощо. На варіант «камікази» натрапляємо також в однойменній поемі С. Панаса, опублікованій у Нью-Йорку в 1955 р., де автор використовує цілий спектр відмінків цього слова: «літунів-каміказів», «японські камікази», «мова йде про... каміказе», «будь славним каміказом», «шестю смертями каміказ» [6].

Якщо ж говорити про загальні принципи транскрипції, що їх дотримувалися автори Словника, то А. Діброва подекуди використовує дефіс, щоби, за словами Ю. Малахової [7, с. 26], вказати на окрему вимову наступного звука, тобто невелику паузу (建築家 «кенчіку-ка», 学究的 «гаккю-текі-но»). Однак, на нашу думку, дефіс скоріше був покликаний виражати морфемну структуру слів, зокрема, відокремлює суфікси, як-от 家 /ка/ чи 的 /текі/, а також закінчення напівпредикативних прикметників (速力ナ «суміяка-на», 迅速ナ «дзінсоку-на»). Чітко прослідковуємо використання забороненої на теренах УРСР літери «г» для приголосних ряду ガ (学究的 «гаккю-текі», 私語 «сіго», 柳 «янагі», ガサガサ鳴ル «гасагаса-нару», 稍々馬鹿ゲタ «яя-бакагета») та використання літери «х» для приголосних ряду ハ відповідно (秘密 «хіміцу», 早イコト «хаяі-кото», 光ル «хікару», 裁縫 «саіхоо», 紐 «хімо», 悲哀 «хіаі»). Редукція японських голосних звуків в українській транскрипції не передається (少シ «сукосі», 退屈 «таікуцу», 如何デスカ «ікага-десука»), а в позиції після ん перед голосними стоїть апостроф

(ノ範囲外ニ «но-хан'igai-ni», 遷延セシメル «сен'ен-сесімеру», 単位 «тан'і», 全権委員 «дзен-кен'іін», 派遣員 «хакен'ін», 塵埃 «дзін'аі», 暗雲 «ан'ун»). Довгі приголосні відтворюються двома українськими приголосними відповідно: 女 «онна», 結婚 «кеккон», 学校 «гаккоо», 悪漢 «аккан», 尾 «сіппо»; сюди віднесемо і слово з самої назви словника: «ніппонський». До речі, таку саму форму («Ніппон», «ніппонський», а не «Японія», «японський») використовували і в Харбінській періодиці, зокрема, у журналі «Далекий Схід» (1938) [8, с. 231–237].

Довгі японські голосні також здебільшого відтворюються двома українськими голосними відповідно (大馬鹿 «ообака», 蝶 «чоо», 冗談 «дзьоодан», 号泣スル «гоокюу-суру», 連結棒 «ренкецубоо», 靴工場 «куцу-коодзьоо», 小貨幣 «сьоокахеі», フーフー «фууфуу», 才祖父チャン «озіі-чан», 中傷スル «чюусьоо-суру», 小サナ «чііса-на»), хоча і тут трапляються винятки: так, довгий /e/ передається як збіг голосних /ei/ (先生 «сенсеі», 計算スル «кеісан-суру»); у слові 学究的 «гаккю-текі» відтворено лише подвоєння приголосних, алене подовження голосних; у слові 専門学校 «сенмон-гаккоу» довгий японський звук /o/ відтворений не двома українськими /o/, а комбінацією «оу», хоча в іншій словниковій статті натрапляємо на 学校 «гаккоо»; у слові コーヒー довгота передана частково як «коохі», «коохі-но»; в ономапоєях довгота то передається (フーフー言ッテ怒ル «фууфуу-ютте-окору», ホーホー、グーグー等ト鳴ク «хоохоо-гуугуу надо то наку»), то ігнорується (猫ガニャーニャー鳴ク «неко-га-ня-ня-наку»). Також це помітно у наведеному в Передмові переліку імен людей, що брали участь у підготовці Словника: так, знаходимо «Ясуда Сабуро» і «Косіма Кендзіро» без подовження /o/ в кінці імен, яке присутнє в оригіналі, але в «Масуда Сейдзоо» та «Оокосі Хідео» довгота /o/ відтворена. Нагромадження більше ніж двох ідентичних літер А. Діброва розмежовує дефісом: 饗応 «кьоо-оо».

Знаходимо цікавими фрази 冗談ヲ言ウ人 «дзьоодан-о юу-хіто», 礼を言う «реі-о-юу», モグモグ言ウ人 «могу-могу-юу-хіто», 馬鹿ヲ言ウナ «бака-о-юуна» тощо, зокрема, транскрипцію «юу», яка відповідає слову 言う (говорити), що абеткою записується як いふ /iy/. Такий не часто вживаний сучасними японознавцями варіант, на нашу думку, фонетично є найбільш точним, оскільки відображає як йотування на початку слова, що виникло еволюційно, так і довготу голосного звука. Крім того, застосування двох окремих літер, на відміну від діакритичних

позначок, що застосовуються у сучасних системах транскрипції (/iō/ чи /yo:/), дозволяє передати й морфологічну структуру слова, де /ю/ – корінь, а /у/ – закінчення [9, с. 65–66].

Отже, на тлі більш-менш вироблених стандартів транскрипції у Словнику наявна ціла низка неузгоджених асистемних підходів, що, безперечно, ускладнює зведення принципів транскрибування А. Діброва у систему. Зазначимо при цьому, що спроба Ю. Малахової [7] унаочнити систему транскрипції А. Діброва явно є невдалою, оскільки в основному тексті статті дослідниця наводить приклади зі Словника 蝶 «чоо», 真一 «Шін'ічі» тощо, де японські шиплячі алофони відтворені українськими шиплячими, а в таблиці за назвою «Система транслітерації для української мови за Анатолієм Дібровою та Василем Одинцем» вже чомусь фігурують комбінації «тьо», «сі», «ті» на позначення цих самих японських шиплячих алофонів [7, с. 27], а це чітко суперечить наведеним прикладам із самого Словника. У зв'язку з цим вважаємо, що нам варто здійснити власну спробу систематизувати підхід А. Діброва, при цьому відобразивши і проблемні хаотичні моменти. Разом із тим залишається відкритим питання використаних автором сполучень «сі, дзі» при передачі українською мовою мор し та じ: на нашу думку, важко визначити, чи тут мала певний вплив російська мова і досвід роботи авторів (як Діброва й Одинця, так і японців, що їм допомагали) з російськими джерелами, чи подекуди був застосований фонематичний підхід до транскрибування. Крім того, на думку дослідниці О. Сіліври, мало вплив те, що вочевидь автори знали китайську мову краще за японську і могли послуговуватися досвідом транскрибування з китайської при роботі з ЯУПТ. Однак, не можемо не врахувати і прозорий підхід А. Діброва до зворотної українсько-японської транслітерації, яку знаходимо у додатку «До Українсько-Ніппонського Словника» за назвою «Українська абетка / ウクライナ文字» [3, с. XII]. А. Діброва наводить таблицю, де підібрав японський відповідник до кожної української літери, що ми представимо у Таблиці 1 в порядку, що його запропонував автор; переклад японських назв наводимо наш. Не зважаючи на використані у словникових статтях сполучення «сі, дзі», для позначення української літери «ш» автор наводить саме мору し, а для «ж» – мору じ, тоді як для літери «с» подано окрему мору す, а для «з» – мору ず. Сюди ж додамо і мору ち на позначення українського «ч». Окрім шиплячих зауважимо і диференціацію «х» – は та «г» – ぐ, хоча при

цьому морою <г> відтворюються дві літери: як «г», так і «г».

На додачу детальніше розглянемо й особливості ЯУПТ у роботі І. Світа «Українсько-японські взаємини 1903–1945» [2, с. 5–359], який допомагав А. Діброві й В. Одинцю в укладанні Словника. Як уже було згадано вище, приклади, наведені Світом, є досить асистемними, однак серед них можемо відмітити такі цікаві пари, як-от «Фудзі-яма або Фуджі-яма» [2, с. 7] – по всьому тексту наявні слова, що були відтворені кількома способами. Не зважаючи на велику кількість слів, транскрибованих вочевидь шляхом посередництва російської системи (як-от «Сібата») (вірогідно, завдяки різноманітності цитованих джерел), у багатьох прикладах також застосовані і суто українські сполучення «ші», «чі», «джі» («Кагошіма», «Цушіма» [у покажчику – «Цусіма»], «Того Шігенорі», «Бушідо», «росяго шімбункіша», «Ошіма», «з п. Кавашімою», «Йошію», «Мусаші», «Шінто» [але «шинтоїстського»]; «святкування «О-Мікоші»», «на Гірошіму» [у покажчику також – «Хірошіма»]; «Харбін-нічі-нічі», «Тераучі», «Чічібу», «Хигучі», «Онаучі», «Ямагучі», «Осака Майнічі»; «Іваджіма», «Моджі», «Сайоджі», «Катсуджі Фусе») або ж українізовані «си», «ши», «чи» («Симоносекі» [у покажчику також – «Шимоносекі»], «Симамото», «Симамура», «Симамурою», «Хасимото», «Косиро Касивага», «Сигео», «Шикоку» [у покажчику – «Шікоку»], «з Іошімою», «Тачибана»

[у покажчику також – «Тачібана»]), абовзагалі будь-які сполучення з українським /и/ («Мицутаке», «Китагава», «Ниссо-Цусин», «Хигучі»).

Пояснення цьому знаходимо у післяслові «У справі цього видання», де І. Світ зазначає: «Транслітерація японських назв, деяких термінів та особових імен узгоджена із загальноприйнятою в американських та англомовних працях системою і співзвучна з Українсько-Ніппонським словником, що був виданий у Харбіні 1944 року. [...] Основи для української транслітерації японських назв і термінів опрацьовані авторами названого словника, редакція якого мала в своєму складі визначних авторитетів. В початках праці над словником брав участь наш відомий японознавець Степан Левинський. [...] В нашій праці ми трималися цих норм транслітерації, але свідомі того, що в цій книзі трапилися помилки» [2, с. 358–359].

На нашу думку, можна вважати, що І. Світ свідомо підійшов до транскрибування якщо не усіх, то принаймні значної частини термінів, оскільки іноді наводить і власні міркування щодо цього: «Перший термін («малороси») звучить у нашій транскрипції – «чі-росія-гіто» (або «зін»), а другий (великороси) – «о-росія-гіто» (або «зін») [2, с. 317]; чи розповідає бувальщину, коментуючи японську, яку чув: «Нагло він повернувся і, побачивши мене, різко сказав Танаці: «Викиньте геть його «росяго шімбункіша» з кімнати! Я запро-тестував, заявивши, що я не є жодним «росяго» (себто москалем)» [2, с. 109].

Таблиця 1

Українсько-японська транслітерація А. Діброви

№	[Укр.] друковані літери	[Запис] вимови		№	[Укр.] друковані літери	[Запис] вимови	
		япон. знаками	латин. абеткою			япон. знаками	латин. абеткою
1	А а	ア	a	18	Н н	ン	n
2	Б б	ブ	b	19	О о	オ	o
3	В в	ヴ	v	20	П п	プ (?)	p
4	Г г	グ	h	21	Р р	ル	r
5	Ґ ґ	グ	g	22	С с	ス	s
6	Д д	ド	d	23	Т т	トゥー	t
7	Е е	エ	e	24	У у	ウ	ou
8	Є є	イエー	ye	25	Ф ф	フ	f
9	Ж ж	ジ	j	26	Х х	ハ	kh
10	З з	ズ	z	27	Ц ц	ツ	ts
11	И и	ウイー	ooui	28	Ч ч	チ	ch
12	І і	イ	i	29	Ш ш	シ	sh
13	Ї ї	イー	i	30	Щ щ	スチ	shch
14	Й й	напів-голосний * イ	yi	31	Ю ю	ユ	yu
15	К к	ク	k	32	Я я	ヤ	ya
16	Л л	リ	l	33	Ь	м'який знак	
17	М м	ム	m	34	,	апостроф	

На рівні з, вірогідно, калькованим з російської чи латинської систем сполученням «тсу», що критикував і Ф. Пущенко («Сатсума», «Морікатсу», «Татсукі» тощо), Світ наводить і безліч слів із «цу»: «Цушіма», «Мицутаке», «Мацусіма», «Комацубара», «Ниссо-Цусин», «Мантецу», «Мацуда» тощо. Помітне і використання літери «г» у передачі приголосних ряду ㄱ (адже автор жив і працював поза межами СРСР, де цю літеру репресували): бачимо як «шогунат», «Китагава», «Сугіхара», «Касивага», «Янагіта», «Хагасакі», «Інагакі», «Накагавою», «Акагі», так і «Кагошіма», «Того Шігенорі», «Канагава», «росяго», «Гаймушо», «Ітагакі»; як «Токугава», «Нагасакі» й «Нагоя», так і «Токугава», «Нагасакі» й «Нагоя». Крім того, приголосний /х/ ряду ㄴ передається літерою «х» («Хасимото», «Хигучі»), однак подекуди літера «г» також застосована: «Гоншу», «Нігон», «Гіротта», «Гаясі», «Йокогаму», «Гіранума», «Гіратаке» [у покажчику – «Хіратаке»], «на Гірошіму» [у покажчику також – «Хірошіма»] тощо. Таким чином натрапляємо на ім'я одного з японських імператорів у варіантах: «Хірохіто», «Хирохіто» чи «Гірогіто». Дослідник коментує цю особливість так: *«Як на аномалію треба вказати на заборону вживати в Україні літеру «г» в сучасних виданнях українською мовою і тому немає можливості в транслітерації японських слів вказувати різницю між «г» та «х», що часто приводить до заміни «г» на «х», всупереч нормам японської мови»* [2, с. 358]. Це пояснює плутанину у застосуванні літер на позначення приголосних ряду ㄱ, однак припускаємо, що на ідею щодо передачі приголосних ряду ㄴ саме через «г» міг, серед іншого, вплинути й досвід життя автора в англійських країнах та проєкція на японську мову норм, що застосовуються при транскрипції з англійської мови.

Примітно, що приголосний ряду ㄷ всередині слів часто переданий як «з», що більш точно відповідає оригінальній вимові: окрім «Мейдзі», «Ходзукі Одзані» чи «Сейдзоо» натрапляємо також на варіанти «Сузукі», «Озава», «Міязакі», «Кавазакакі», «Дензоо», «Фузівара» [але також – «Фуджівара»] тощо. Також цікавими є приклади зі зменшеними йотованими голосними в оригіналі, де /~yo/ часто замінено на «іо» (як і в «Токіо» чи «Кіото»): «дайміо», «Ріоюн», «в поезіях Маніошу» або просто тверде /o/: «шогунат», «Тоджо», «Гаймушо», «Кейджо», «Хейджо». На с. 5 одразу бачимо такий запис у порівнянні (і

навіть присутній варіант з апострофом): «Кію-Сю або Кію-Сію (Кію-шу)»; «Рію-К'ю» (Рію-Кію)). Також помітне використання комбінації «ша» на позначення мори しゃ («шімбункіша») чи навіть «сію» на позначення мори しゆ («Бунгей Сіюндзюу (Bungei Shunjū)»). Довготу голосних І. Світ передає вибірково, і якщо передає, то подібно до того, як це робить А. Діброва, – подвоєнням відповідних літер чи додаванням якісно близьких звуків: «японця Коосая Тачибана», «ген. Оої», «Сейдзоо», «Бунгей Сіюндзюу». Відтворює також і подвоєння приголосних, як в «Даї Ніппон», «Хоккайдо» [але у покажчику – «Хокайдо»], «Ниссо-Цусин» чи «сеппуку», але у післяслові знаходимо: «Сапоро університет». Редукцію голосних не передає, як в «Оцука», «Акікуса», «Фукуї», «Йосуке», «Фукуоки», «Кейсуке» тощо.

Наостанок звернемо увагу на збіги голосних з /i/ (як на межах морфем, так і у межах ієрогліфічних основ), серед яких можливо знайти як відтворення без йотування («і»), як в «Коісо», так і з йотуванням («ї»), як в «Даї Ніппон», «Йонаї», «Фукуї», «Фукуем». Однак здебільшого у межах он-них читань Світ використовує сполучення «ай, ей»: «дайміо», «Айзава», «Гаймушо», «Майнічі»; «Мейдзі», «Хейджо», «Кейсуке», «Сейдзоо», «Ейджі». Сполучення /ie/ у Світа йотування (/ie/) не набуває: «Хоріе», «Каніе».

Отже, у підходах А. Діброви й І. Світа спостерігаємо деяку хаотичність, викликану, вочевидь, історичним фактором і досвідом роботи авторів з іншими мовами, та водночас констатуємо й деякі відмінності від прийнятої на той час радянської системи, що й не дивно з огляду на незаангажованість японістів діаспори, а випадку І. Світа – явну з нею незгоду, описану на сторінках його праць. Кількість прикладів на сторінках Словника дозволяє нам майже повністю сформулювати цілу систему транскрипції, яку наводимо у порівняльних Таблицях 2–3 як систему Діброви. Там само для порівняння наводимо також хаотичну систему Світа, яку ми можемо виокремити з його праці (1972), що дає змогу краще візуалізувати підходи науковців Зеленого Клину до запису японських слів засобами української мови. У квадратних дужках ми навели буквосполучення, які не знайшли на практиці, однак, вірогідно, вони також могли бути використані, зважаючи на вже наявні у прикладах. Жирним шрифтом виділені буквосполучення, які суттєво вирізняються.

Таблиця 2

**Порівняння українських систем транскрипції японської мови (Зелений Клини):
передавання окремих символів**

Ряди	Діброва (1944)	Світ (1972)
ア	а, і, у, е, о	а, і, у, е, о
カ, キヤ	ка, кі, ку, ке, ко; кя, кю, кьо	ка, кі / ки , ку, ке, ко; [кя], кію / к'ю , [кьо / кіо]
ガ, ギヤ	га, гі, гу, ге, го; гя, гю, гьо	га, гі [гу], ге, го; [гя, гю / гію, гьо / гіо] <i>також га, гі, гу, ге, го</i>
サ, シヤ	са, сі (у таблиці ш), су, се, со; ся, сю, сьо	са, ші / ши / сі / си , су, се, со; ша / ся, шу / сю / сію / сіюу, шо
ザ, ジヤ	за / дза, зі / дзі (у таблиці ж), зу / дзу, зе / дзе, зо / дзо; дзя, зю / дзю, зьо / дзьо	за / дза, джі / дзі / зі , зу / дзу, [зе / дзе], зо / дзо; [джа / дзя], дзю / жу, джо
タ, チヤ	та, чі , цу, те, то; чя / ча , чю / чу / чью , чьо / чо	та, чі / чи , цу / тсу , те, то; [чя, чю / чію , чо]
ダ	да, зі / дзі , зу / дзу, де, до	да, [джі / дзі / зі, зу / дзу], де, до
ナ, ニヤ	на, ні, ну, не, но; ня, ню, ньо	на, ні / ни , ну, [не], но; [ня, ню / нію , ньо / нію]
ハ, ヒヤ	ха, хі, фу, хе, хо; хя, [хю], хьо	ха, хі / хи , фу, хе, хо; [хя, хю / хію , хьо / хію] <i>також: га, гі, фу, [ге], го</i>
バ, ビヤ	ба, бі, бу, бе, бо; [бя, бю], бьо	ба, [бі], бу, бе, [бо]; [бя, бю / бію , бьо / бію]
パ, ピヤ	па, пі, пу, пе, по; [пя, пю, пьо]	па, [пі], пу, [пе], по; [пя, пю / пію , пьо / пію]
マ, ミヤ	ма, мі, му, ме, мо; мя, [мю], мьо	ма, мі / ми , му, ме, мо; [мя, мю / мію], мію
ヤ	я, ю, йо / ~ьо	я / ~а, ю / ~у / ~ію, йо / [ьо] / ~ію / ~о
ラ, リヤ	ра, рі, ру, ре, ро; ря, рю, рьо	ра, рі, ру, [ре], ро; [ря], рію, рію
ワ	ва, о	ва, [о]
ん	н	н

Таблиця 3

Порівняння українських систем транскрипції японської мови (Зелений Клини): інші особливості

	Діброва (1944)	Світ (1972)
Довгота голосних (окрім /ei/)	здебільшого подвоєння відповідної літери; іноді не передається; /oo/ як «oo», іноді як «ou»	подвоєння відповідної літери; довге /ю/ як «юу»; іноді не передається
Редукція голосних	не передається	
Збіги голосних з /i/ в одній ієрогліфічній основі (псевдодифтонги)	ai (саі.хoo) / ай (дай.гаку), ei (сен.сеі), юй (юй.іцу)	ай (дай.мію) / аї (даї, йо.наї), ей (кей.джо)
Збіги голосних з /i/ на стику ієрогліфічних основ чи морфем	ai (ака.і), ii (сі.ін), ui (дай.гаку.ін, ну.іта), oi (бьоо.ін)	oi (ко.ісо), уї (фуку.ї)
Інші збіги голосних	слово 言 う : «юу»	/ie/ як «іе»
Подвоєння приголосних	подвоєння відповідної літери	подвоєння відповідної літери; іноді не передається
ん перед голосними	апостроф між ん і наступним голосним	<i>невідомо, можливо вико- ристовується прокладка звуком /i/ (まんようしゅ → Маніюшу)</i>
ん перед /б, п, м/	н, м	м
Дефіси	між частинами складного слова; між іменниками і граматичними част- ками (не завжди); між прикметниками і закінченнями	між частинами складного слова; між іменниками і гоноративними префіксами (о-мікоші)
Відмінювання	<i>невідомо</i>	застосовується

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Проаналізувавши підходи до УЯПТ у працях А. Діброви й В. Одинця та І. Світа, а також порівнявши їх із раніше розробленою системою транскрипції Ф. Пуценка, яку ми розглянули у першій статті циклу, відзначаємо деяку спільність підходів, зокрема, щодо відтворення «проблемних» японських алофонів рядів さ/ざ і た/ українськими шиплячими сполученнями «ш»/«шш»/«ші», «ч»/«чі», «ц»/«цу» і «ж, дж»/«жі, джі», які А. Діброва та І. Світ застосовують на ряду з калькованими чи фонематич-

ними комбінаціями. Такий підхід, який точніше відтворює особливості оригінальної вимови, був перейнятий і сучасними системами ЯУПТ (2011, 2012, 2024). Ці українські традиційні системи транскрибування японських слів мають небагато спільного з російською системою Є. Поліванова чи системою І. Бондаренка (1999), що була створена на основі першої. У зв'язку з цим закликаємо вітчизняних японістів до конструктивної наукової дискусії з метою затвердження єдиної системи ЯУПТ, яка би спиралася на справжню українську традицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко І. Транскрипція японської лексики літерами українського алфавіту. *Записки з українського мовознавства*. 1999. № 7. С. 77-88.
2. Світ І. Українсько-японські взаємини 1903-1945. Нью-Йорк: Українське Історичне Товариство, 1972. 371 с.
3. Діброва А., Одинець В. Українсько-ніппонський словник. Харбін, 1944. 267 с.
4. 岡部 芳彦. ハルビンにおけるウクライナ人の日本研究. - 『遠東雑誌』と『ウクライナ・日本語辞典』 -. *Kobe Gakuin University. Working Paper Series*. 2021. № 31. С. 1-21.
5. Бондаренко І., Хіно Такао. Перший українсько-японський словник. *«Мовознавство»*, 1994, № 2-3. С. 20-29.
6. Панас С. Камікази: поема. Нью-Йорк, 1955. 112 с.
7. Малахова Ю. Структура словникових статей першого українсько-японського словника Анатолія Діброви та Василя Одинця. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. 2014. № 1(20). С. 25-28.
8. Далекий Схід / відп. ред. Ю. Рой. Харбін: Українська національна колонія в Маньчжу-Ді-Го, 1938. Ч. 15.
9. Дементьева Т. Особливості передачі японських напівголосних звуків українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2023. № 64. С. 64-70.

РОЗДІЛ 6

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.162.1'37

DOI

МОРФО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ КАУЗАЦІЇ ГНІВУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ)

MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC STRUCTURE OF COMMUNICATIVE SITUATIONS OF THE CAUSATION OF ANGER (ON POLISH LANGUAGE MATERIAL)

Коваленко Д.І.,

*orcid.org/0000-0002-6887-6127**молодший науковий співробітник відділу романських, германських та балтійських мов
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України*

Гнів – сильна емоційна реакція, що може виникати як відповідь на певні зовнішні фактори (несправедливість, конфлікти, загрози, перешкоди у досягненні мети та ін.), а також внутрішні фактори (особисті переконання, цінності). У короткостроковій перспективі гнів може бути корисним для людини. Однак, якщо його не контролювати, це може призвести до негативних наслідків, як для здоров'я, так і для взаємин з іншими людьми. Тому, важливо навчитися керувати цією емоцією, щоб не дати їй руйнівню впливати на життя. Наша стаття присвячена дослідженню морфологічного і синтаксичного вираження синтетичних та аналітичних каузативів гніву в польській мові. Під каузативністю ми розуміємо семантичну категорію, яка виражає причинно-наслідкові зв'язки між реаліями позамовної дійсності. Як і більшість дослідників, ми вважаємо, що категорія каузативності репрезентується на семантичному, синтаксичному та морфологічному рівнях. Каузація гніву у польській мові може позначатися за допомогою дієслів, фразеологічних одиниць та синтаксичних конструкцій, що включають назву емоції та допоміжне дієслово. У нашому дослідженні усі комунікативні ситуації каузації гніву ми поділяємо на агентивні та неагентивні (в залежності від наявності чи відсутності агенса). У семантичній структурі агентивних комунікативних ситуацій виділяємо агенса, каузатора (або причину), експерієнцера та предикат. Агента – це актант, який здійснює емоційний вплив. Експерієнцера – той, хто переживає емоційний стан. У ролі каузатора, або причини, може виступати подія, стан, предмет, який викликає у об'єкта емоційний стан. При аналізі мовної об'єктивації каузації емоцій каузатор відіграє важливу роль. У неагентивних комунікативних ситуаціях агента відсутній. Кожен компонент цієї семантичної структури має свою синтаксичну реалізацію. Усі аналізовані конструкції розділяємо на три групи: агентивні розщеплені, агентивні нерозщеплені та неагентивні конструкції. До розщеплених відносимо такі конструкції, у яких агент і каузатор є окремими актантами, а до нерозщеплених – такі, де ці семантичні ролі поєднуються в одному актанті. Результати дослідження показали, що неагентивні конструкції є найчисленнішою групою.

Ключові слова: каузатив, каузатор, агент, агентивний, неагентивний, розщеплений, нерозщеплений.

Anger – is a strong emotional reaction that can arise in response to certain external factors (such as injustice, conflicts, threats, obstacles to achieving goals, etc.) as well as internal factors (personal beliefs, values). In the short term, anger can be beneficial for a person. However, if not controlled, it can lead to negative consequences for both health and relationships with others. Therefore, it is important to learn to manage this emotion in order to prevent it from having a destructive impact on one's life. The article analyses the morphological and syntactic expression of the causator (or cause) in the communicative situations of causation of anger in the Polish language. By causation we mean the semantic category which expresses the causal relationships between the fundamentals of non-linguistic reality. The causation of anger in Polish can be indicated by means of verbs, phraseological units and syntactic constructions that include the name of the emotion and an auxiliary verb. The purpose of this study is to analyse the syntactic structure of communicative situations of causation of anger. We divide them into agentive and non-agentive (depending on the presence or absence of an agent). In the semantic structure of agentive communicative situations, we distinguish an agent, a causer, an experiencer, and a predicate. In non-agentive communicative situations, the agent is absent. Each component of this semantic structure has its own syntactic implementation. An agent is an actant that exerts emotional influence. An experiencer is someone who experiences an emotional state. A causer, condition or object that causes an emotional state. When analyzing the linguistic objectification of the causation of emotions, the causator plays an important role. All of the analysed constructions were divided into three groups: agentive split constructions, agentive unsplit constructions and non-agentive constructions. Split constructions refer to those in which the agent and causer are separate actants, while unsplit ones refer to those in which these semantic roles are combined into one actant. The results of the study show that the most numerous group among the examples is that of non-agentive constructions.

Key words: causative; causator; agent; agentive; non-agentive; split; unsplit.

Постановка проблеми. Емоції, не важливо, чи вони несуть у собі щось позитивне, чи негативне, це невід’ємна частина нашої натури, і гнів не є виключенням. Більшість психологів та психотерапевтів говорять про те, що гнів – це цілком здорова емоція, яка доволі часто викликає осуд та несхвалення в суспільстві. Але гнів приносить користь людині лише в невеликих об’ємах. Для того, щоб не перейти межу та вміло керувати своїм гнівом людина повинна знайти та розібратися з причиною його виникнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський психолог Керол Ізард, вивчаючи психологію емоцій, визначає гнів як фундаментальну емоцію. Вчений пише про те, що гнів – це негативний емоційний стан, який протікає у формі афекту. Такий стан зазвичай спричиняється раптовим виникненням серйозної перешкоди на шляху до задоволення виключно важливої для суб’єкта потреби. Серед причин, які можуть викликати гнів, К. Ізард виділяє такі: нанесені людині образи, несправедливі дії та вчинки оточуючих осіб [3].

Український богослов, письменник, поет і науковець Феофан Прокопович у восьмому розділі першого тому своєї праці «Філософські твори у трьох томах», апелюючи до Аристотеля та його «Риторики», відносить гнів, ненависть та обурення до почуттів другого класу, називаючи обурення «видом благородного гніву, коли нас зворушує негідність об’єкта», а гнів та ненависть – почуттями, які не можуть існувати одне без одного [2, с. 316]. Науковець пише про особливі фактори збудження гніву, до яких відносить зневагу, презирство, зарозумілість, моральне падіння людини, гнів на тих, хто радіє з нашого горя, перешкоджає нам у досягненні певної мети, пригнічує бідних. Протилежним до ненависті та гніву почуттям Ф. Прокопович вважає співчуття [2, с. 317–318, 322].

Розглядаючи гнів з мовознавчої точки зору в універсальному словнику польської мови знаходимо таке визначення: *gniew – gwałtowna reakcja na jakiś przykry bodziec zewnętrzny wyrażająca się niezadowolaniem i agresją* [6].

Польська лінгвістка Агнешка Миколайчук у праці «*Gniew we współczesnym języku polskim*», аналізуючи ознаки гніву в польській мові, робить висновок про те, що гнів може стати причиною розладу в функціонуванні людського організму. У творах польських авторів А. Миколайчук знаходить наступні прояви гніву: зростання температури тіла, розлади в роботі внутрішніх органів людини, хаотичність рухів її кінцівок, зміна

виразу обличчя, агресивна поведінка. Перелічені прояви гніву дослідниця називає типовими для цієї емоції [4, с. 220–221].

Оксана Лозинська, українська мовознавчиня, аналізуючи фразеосемантичне поле „гнів” у польській мові пише про те, що ця емоція найчастіше виражається мімічними фразеологічними одиницями, які включають у себе рух очей („погляд, що виражає гнів”, „очі, що блищать”) [1, с. 146].

Отже, гнів як емоція має зовнішні та внутрішні прояви, що репрезентуються як на вербальному, так і на невербальному рівнях міжособистісної комунікації.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз синтаксичної структури комунікативних ситуацій каузації гніву, які ми поділяємо на агентивні та неагентивні (в залежності від наявності чи відсутності агенса). У семантичній структурі агентивних комунікативних ситуацій виділяємо агенс, каузатор (або причину), експерієнцер та предикат. У неагентивних комунікативних ситуаціях агенс відсутній. Кожен компонент цієї семантичної структури має свою синтаксичну реалізацію. Агентивні конструкції, своєю чергою, ми поділяємо на розщеплені та нерозщеплені. У нерозщеплених конструкціях агенс і каузатор поєднуються, а в розщеплених – виступають окремо. Розглянемо докладно морфо-синтаксичне вираження кожного з актантів, що належать до семантичних структур комунікативних ситуацій каузації гніву в польській мові. Матеріал для дослідження було зібрано з Національного корпусу польської мови [5].

Виклад основного матеріалу. Морфо-синтаксичне вираження агенса в агентивних розщеплених конструкціях.

Агенсом найчастіше виступають іменники – назви істот, які на синтаксичному рівні займають позицію підмета. Іменники можуть бути як власними, так і загальними назвами. Також агенс може виражатися іменниково-прикметниковими конструкціями, напр.:

„Przestali grabić cerkwie, a chociaż jakiś czas temu przyjeśli wiarę Mahometa, *lud ruski* zażywał względnego spokoju, chyba że rozgniewał czymś nowych panów” [W. Jabłoński. Ogród miłości], „Poszło o jedno nieudane zagranie, którym *były premier* strasznie rozgniewał obecnego premiera” [Polityka i obyczaje. Polityka nr 2673].

Іноді у ролі агенса може виступати поєднання вказівного займенника та іменника, напр.:

„*Ten facet* od początku mnie irytuje. Nie znam nikogo, kto by się przed przejściem przez Bramę nie denerwował, nie wiercił, nie zerkał na zegarek i tak

dalej. A ten się nawet nie poci!” [J. Dukaj. W kraju niewiernych].

Агенс у агентивних розщеплених конструкціях на синтаксичному рівні може виступати підметом у складнопідрядному реченні, напр.:

„Mimo to *boy* płakał coraz bardziej, i to Romana wreszcie zgniewało, tym bardziej że usłyszał pukanie w stół” [H. Worcell. Zakłète rewiry], „*To, że Bogna natychmiast przyznała mu słuszność*, zgniewało go jeszcze bardziej” [T. Dołęga-Mostowicz. Świat Pani Malinowskiej].

Оскільки для польської мови досить характерною особливістю є відсутність у реченнях займенників, підмет у таких випадках визначається за допомогою особових закінчень дієслів. Розглянемо декілька прикладів із захованим у закінченні дієслова агенсом.

У поданому нижче прикладі агенс також виражений займенником *on*, на що вказує особове закінчення дієслова в формі минулого часу *miał*:

„*Miał* rację i *to* złościło dziewczynę najbardziej” [M. Wroński. Officium Secretum: pies pański].

У наступному прикладі агенс виражений займенником *ty*, на що вказує особове закінчення дієслова в формі теперішнього часу *dajesz* :

„*Złości* mnie *to*, że *nie dajesz mi dojść do słowa*” [M. Król-Fijewska. Stanowczo, łagodnie, bez lęku].

У поданому нижче прикладі агенс і експерієнцер виступають в одній особі. Ці два актанти виражені особовим займенником у формі знахідного відмінка *go*:

„*Złościło go*, że *zaspał*, przez co same rano stało się praktycznie samym południem” [A. Sapkowski. Miecz przeznaczenia].

Морфо-синтаксичне вираження причини (каузатора) в агентивних розщеплених конструкціях.

Каузатором на морфологічному рівні можуть виступати конструкції, що включають у себе іменники (власні та загальні назви), прикметники та займенники. На синтаксичному рівні каузатор у більшості випадків займає позицію непрямого додатка, напр.:

„*Niewdzięcznością* rozgniewał monarchę zatwardziały błazen” [M. Raczyńska. Teleoligarhia], „Sportowca zbulwersowało *zachowanie włodarzy gminy*” [L. Zep. Tygodnik Tucholski nr 669].

Можна знайти приклади, в яких каузатор на синтаксичному рівні виражений частиною складного речення, яке знаходиться в препозиції до речення з каузативним дієсловом, напр.:

„Ale wtedy *spojrzał na mnie prawie złym okiem*, tak że nawet uczułam, jak moja twarz poczęła zamarzać. Trochę *to* mnie ubawiło,

trochę pogniewało” [M. Choromański. Zazdrość i medycyna], „Julek zdał sobie sprawę, że *Marian może mieć rację*. Rozgniewało go *to*, więc żeby sobie ulżyć, kopnął z impetem kamień, leżący na drodze” [I. Jurgielewiczowa. Ten obcy].

Або може виражатися цілим реченням без підмета, в ролі якого виступає агенс, напр.:

„*Nikt nie przyszedł*. Zgniewało *to* Jasieńczyka” [I. Newerly. Pamiątka z Celulozy], „*Ula nigdy nie zwraca niczyjej uwagi, zawsze trzyma się na boku*. Pęstkę nieraz *to* nawet złościło” [I. Jurgielewiczowa. Ten obcy], „*Młody człowiek wciąż siedział pod brzozą, tylko w jego żrenicach zapaliły się jak gdyby ogniki*. *Kpił z niej po prostu*. *To* ją jeszcze bardziej rozgniewało” [J. Iwaszkiewicz. Brzezina i inne opowiadania Kochankowie].

Варто сказати про вказівний займенник *to* при каузативних дієсловах. Цей займенник виступає підметом, але він не є агенсом чи каузатором. Він виступає лише як вказівка на справжній агенс чи каузатор.

Каузатор також може виражатися за допомогою відносного займенника *co*, який виступає в ролі підмета:

„*Minister miał się zorientować i oddzwonić, czego nie uczynił do tej pory*. *Co* barona wzburzyło” [J. Solska. Polityka nr 2437].

Серед опрацьованого матеріалу є група однотипних прикладів складнопідрядних речень з підрядним з'ясувальним, які з'єднуються між собою за допомогою сполучника *że*. Каузатором у таких випадках виступає уся підрядна частина речення без підмета, в ролі якого виступає агенс, напр.:

„*Złościło go, że nie chcesz mieszkać z nim w Warszawie*” [T. Świtanie, przemijanie], „*Złościło ją, że ledwie opłukane wrzucają do garnków, że nie potrafią kapusty poszatować nożem cienko, jak listki tytoniu na skręta*” [W. Żukrowski. Za kurtyną mroku. Zabawa w chowanego], „*Złościło go, że nie wie, co mówią wieczorami, co robią i jakie snują plany*” [T. Kwiatkowski. Panopticum].

Морфо-синтаксичне вираження агенса та причини (каузатора) в агентивних нерозщеплених конструкціях.

У нерозщеплених конструкціях агенс та каузатор поєднуються в одному актанті і на синтаксичному рівні можуть виступати в ролі підмета. Морфологічно вони можуть виражатися іменниками, займенниками, або поєднанням іменників – власних і загальних назв, напр.:

„*Synaja rozgniewał jakiś handlarz świń*” [H. Worcell. Zakłète rewiry], „*Bardzo mnie rozgniewał ten Francuz*” [T. Konwicki. Wiatr i pył], „*W każdym bądź razie Napoleon źle zrobił*.

Rozgniewał Rosję, choć myślę, że konflikt był nieunikniony” [Estera. Blokada kontynentalna].

Є приклади, в яких агенс і каузатор можуть знаходитися в попередньому реченні та на синтаксичному рівні також займати позицію підмета, напр.:

„*Władysław* był szczerze zasmucony tą niefortunną audiencją. Generała tylko rozgniewał i może źle usposobił na przyszłość” [W. Gąsiorowski. Pigularz].

Морфо-синтаксичне вираження причини (каузатора) в неагентивних конструкціях.

У таких конструкціях причина може виражатися іменниками, займенниками або прикметниково-іменниковими конструкціями. На синтаксичному рівні каузатор зазвичай займає позиції кількох членів речення, найчастіше – підмета та додатка, напр.:

„Niecierpliwiła mnie ta zwłoka i złościło *gderanie ludzi w kolejkach*” [J. Stawiński. Piszczek], „Jedno, co mnie wkurzyło, a zarazem przeraziło, *to stanowisko pewnej partii*, która po raz kolejny dała wyraz swej "elastyczności”” [R. Romuald-Dadaczyński. Czas Ostrzeszowski nr 200649].

Є приклади, в яких каузатор виступає в ролі підмета та означення, напр.:

„*To odkrycie* najpierw go rozgniewało, potem zatrwożyło; było to tak, jakby kapitan okrętu wpadł na trop, że ktoś z załogi wysłał poza jego wiedzą sygnały i jest w kontakcie z ludźmi, od których on zależy” [J. Parandowski. Niebo w płomieniach], „Jasne, że Dorotę złościło *milczenie matki i te uważne, rzecz można, badawcze spojrzenia*” [E. Nowacka. As w rękawie], „Złości cię *twoja pamięć*, która podsuwa ci obrazy widziane niedawno, wiesz, że jest niedoskonała” [I. Iredyński. Dzień oszusta. Człowiek epoki], „...*ten podstępny atak* tak nas rozgniewał, że rzuciliśmy się wplaw do naruszającej już nasze wody terytorialne wrogiej feluki” [A. Czcibor-Piotrowski. Cud w Esfahani].

Можна також знайти приклади, в яких каузатор виступає лише в ролі підмета, напр.:

„*Żart* tak rozgniewał króla, że zakazał odtąd używania jakichkolwiek przebrań i teraz wszyscy goście redutowi mogą nosić tylko jednakowe czarne domina” [M. Brandys. Nieznany Książę Poniatowski], „Złości mnie, wyznam, *myśl*, że utuczył się nimi, przypadkiem i niezastuzenie, jakiś bałwan w typie Buka von Krossiga” [A. Sapkowski. Narrenturm], „Sawickiego rozgniewało *nieposłuszeństwo*” [W. Gąsiorowski. Rok 1809].

Каузатор у неагентивних конструкціях може виражатися цілим реченням, напр.:

„*Termometr wskazywał 36 i 6*. Rozgniewało ją *to* – pragnęła chorować teraz i umrzeć”

[M. Kuncewiczowa. Cudzoziemka], „*Ale Józinkowi odebrano tę wolność*. I *to* właśnie tak mnie złości” [K. Dunin. Tabu].

Є приклади, в яких каузатор може знаходитися в іншому реченні, а в реченні з каузативним дієсловом виражатися з допомогою особового закінчення дієслова-присудка. У поданому нижче прикладі каузатор виражений займенником *on*, на що вказує особове закінчення дієслова в формі минулого часу *dzwonił*, напр.:

„Z całą pewnością, jak znam ten świat, *telefon* nie pozwalał im ani na chwilę zapomnieć o tym, co się wydarzyło. *Dzwonił* doprowadzając do szaleństwa” [E. Przybylska. Dotyk motyla]

У випадках складнопідрядних речень причина може виражатися підрядним з’ясувальним реченням. У головному вона виражається відносним займенником *co*, який може виступати в ролі підмета або додатка. Власне займенник *co* служить для поєднання головного речення з підрядним, напр.:

„*Jego konie i źrebięta błyszczą jak wysmarowane oliwą, są spalone (co złości ojca), rozbijają boksy z nadmiaru energii i ponoszą podczas jazdy (na co z kolei wścieka się mama, której wierzchówka robi to regularnie)*” [D. Koral. Wydziedziczeni], „*Pierwsza część meczu przyniosła cztery remisy, najczęściej po niewielu ruchach, co mocno zezłościło widzów*” [J. Panasewicz. Mecze i turnieje].

Також підрядні з’ясувальні речення, якими виражається причина, можуть приєднуватися до головного за допомогою інших сполучних слів, напр.:

„Złości nas, *gdy magię, sztukę, którą nauczono nas traktować jako elitarny kunszt, przywilej najlepszych i święte misterium, widzimy w rękach profanów i naturzyczków*” [A. Sapkowski. Miecz przeznaczenia], „Dlatego tak bardzo irytuje mnie teraz, *kiedy ryczałowo odsądza się od czci i wiary jakieś kategorie ludzi określane prostymi liczmanami – czerwoni, różowi, czarni*” [A. Michnik. Między Panem a Plebanem].

Висновки і перспективи. Аналізуючи морфо-синтаксичне вираження каузатора та агенса в польській мові ми виокремили три групи: агентивні розщеплені конструкції, агентивні нерозщеплені конструкції та неагентивні конструкції. Розщепленою є така конструкція, в якій агенс та каузатор виступають як окремі актанти, а нерозщепленою – така, в якій ці семантичні ролі поєднуються в одному актанті.

В агентивних розщеплених конструкціях аналіз агенса показав, що цей актант на синтаксичному рівні завжди займає позицію підмета. На

морфологічному рівні агенс виражається іменниками (назвами істот, власними та загальними назвами). Каузатор в агентивних розщеплених конструкціях на синтаксичному рівні репрезентується непрямыми додатками або цілими реченнями, які найчастіше знаходяться в препозиції до речень з каузативним дієсловом. Також каузатор може виражатися підрядними з'ясувальними реченнями.

В агентивних нерозщеплених конструкціях агенс та каузатор поєднуються в одному актанті,

який на синтаксичному рівні може займати позицію підмета або непрямого додатка.

У неагентивних конструкціях каузатор на синтаксичному рівні може займати позицію підмета або поєднання підмета з додатком чи підмета з означенням. Найбільшу групу становлять конструкції з каузатором, який виступає у ролі підрядного з'ясувального речення.

Результати дослідження показали, що з-поміж розглянутих нами прикладів, найчисленнішу групу становлять саме неагентивні конструкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лозинська О. Фразеосемантичне поле „гнів“ у польській мові (на матеріалі польської кінематографічної фразеології). *Zielonogórskie seminaria językoznawcze*, 2016. С. 137–150.
2. Прокопович Ф. Філософські твори у трьох томах. Т. 3. Київ, 1981. 524 с.
3. Izard C. The psychology of emotions. New York, 1991.
4. Mikołajczuk A. Gniew we współczesnym języku polskim: analiza semantyczna. Warszawa, 1999. 256 s.
5. Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL: <https://nkjp.pl> (дата звернення 10.12.2024).
6. Uniwersalny Słownik Języka Polskiego. URL: <https://usjp.pwn.pl> (дата звернення: 10.12.2024).

THE ROLE OF CYBER NEOLOGISMS
IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE INTERNET DISCOURSEРОЛЬ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ
У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

Nahorna O.O.,

orcid.org/0000-0003-1848-4368*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,**Head of the Linguistics Department of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi**University of Management and Law*

The article considers the role of cyber neologisms in the modern English Internet discourse, identifies their main functions, structure and influence on language communication. The article analyses the doctrine of scientists regarding the concept of "cyber neologisms" and explains the term as a new lexical unit created on the basis of various types of morphological word formation in order to describe phenomena, processes and objects related to the development of cybernetics, the Internet, digital and computer technologies and the information sphere, while forming an up-to-date linguistic picture of the world. Particular attention is paid to the functions of cyber neologisms, in particular, to simplify the transfer of information, designate new phenomena and strengthen the identity of online communities.

The types of morphological word formation of cyber neologisms are distinguished: affixation (including the use of prefixes, suffixes or their combinations to form new words); word compounding (combining two or more bases to create a compound word); conversion (transferring a word from one part of speech to another without changing its form); reversion (forming a new word by truncating endings or suffixes); contamination (combining elements of different words to form a new one); abbreviation (forming new words through truncation, abbreviation, acronym).

The study examines examples of cyber neologisms based on the material of the BBC online newspaper for 2024 and their role in enriching the lexical composition of the English language. Taking into account the quantitative data obtained, it is worth presenting statistical data on the use of the main types of morphological word formation of cyber neologisms, based on the selected corpus: word formation (45%), affixation (19%), conversion (15%), contraction (15%), contamination (4%), reversion (2%) (Figure 2). The article also highlights the cultural and social aspects of the use of cyber neologisms, in particular their impact on the formation of digital culture.

Thus, cyber neologisms are not only a means of communication, but also a reflection of the dynamic processes of transformation of modern society and language. The conclusions of the study give better understanding of the interaction of language, culture and innovation in the age of new technologies.

Key words: cyber neologisms, linguistic mechanisms, modern English-language Internet discourse, transformation, lexical composition, morphological word formation.

У статті розглянуто роль кібернеологізмів у сучасному англійському Інтернет-дискурсі, виокремлено основні функції, структуру і вплив на мовну комунікацію. Проаналізовано вчення науковців щодо поняття «кібернеологізми» та розтлумачено термін як нову лексичну одиницю, створену на основі різних видів морфологічного словотвору, з метою опису явищ, процесів і об'єктів, які пов'язані із розвитком кібернетики, Інтернету, цифрових, комп'ютерних технологій й інформаційної сфери, формуючи при цьому актуальну мовну картину світу. Особлива увага приділяється функціям кібернеологізмів, зокрема спрощенню передачі інформації, позначенню нових явищ та зміцненню ідентичності інтернет-спільнот. Виокремлено види морфологічного словотвору кібернеологізмів: афіксація (включає використання префіксів, суфіксів або їх комбінацій для утворення нових слів); словоскладання (об'єднання двох або більше основ для створення складного слова); конверсія (перехід слова з однієї частини мови в іншу без зміни його форми); реверсія (утворення нового слова шляхом усічення закінчень чи суфіксів); контамінація (комбінування елементів різних слів для утворення нового); скорочення (утворення нових слів через усічення, аббревіацію, акронімію).

У дослідженні розглянуто приклади кібернеологізмів на матеріалі Інтернет-газети BBC за 2024 рік та їхню роль у збагаченні лексичного складу англійської мови. Враховуючи отримані дані кількісних даних, варто презентувати статистичні дані використання основних видів морфологічного словотвору кібернеологізмів, на основі відібраного корпусу: словоскладання (45%), афіксація (19%), конверсія (15%), скорочення (15%), контамінація (4%), реверсія (2%) (рисунк 2). Також висвітлено культурні та соціальні аспекти використання кібернеологізмів, зокрема їхній вплив на формування цифрової культури.

Отже, кібернеологізми є не лише засобом комунікації, а й відображенням динамічних процесів трансформації сучасного суспільства та мови. Висновки дослідження дозволяють якісніше зрозуміти взаємодію мови, культури й інновацій у час новітніх технологій.

Ключові слова: кібернеологізми, мовні механізми, сучасний англійський Інтернет-дискурс, трансформація, лексичний склад, морфологічний словотвір.

Statement of the problem. The modern English-language Internet discourse is rapidly changing under the influence of digital technologies, which leads to the active development of the language and the emergence of new lexical units – cyber neologisms. These new words reflect current social, cultural, and technological changes. However, despite the proliferation of cyber neologisms, their role in the structure of Internet discourse is not sufficiently studied.

It is important to analyse the mechanisms of formation of cyber neologisms and the factors that influence their spread in different languages, including English. Therefore, the relevance of the study is determined by the need to determine the role of cyber neologisms in modern English-language Internet discourse, their functions, structural characteristics and impact on digital communication.

Literature review. The concept of cyber neologism has been studied in the works of scholars: O. Artysh [1], Y. Zatsnyi [4], M. Quinion [9], M. Kizil [5], H. Levun [1], S. Petrova [1], O. Yasinska [7] and others. The ways of forming English computer vocabulary are considered by the following authors: O. Vasylenko [2], S. Yenikieieva [3], Y. Zatsnyi [4], O. Nikolenko [6] and others.

Goal of the article. The aim of the article is to determine the role of cyber neologisms in modern English-language Internet discourse, to analyse their functions, mechanisms of formation and influence on the lexical fund in the digital environment.

To achieve this goal, the following tasks have been identified:

- to study the concept of “cyber neologisms”;
- to identify the main functions of cyber neologisms in the Internet discourse;
- to analyse the linguistic mechanisms of cyber neologisms formation;
- to identify the influence of cyber neologisms on changes in the lexical vocabulary of the English language;
- to determine the prospects for further development of cyber neologisms in the context of Internet globalisation.

Base material. As knowledge about the world around us expands, the language is constantly changing, especially at the level of changes in lexical composition. The main source of new words in the modern English language is scientific achievements, especially in the field of computer technology. Rapid progress in this field and the widespread use of personal computers in various aspects of human life have enriched the English language with specific terminology and new expressions. This phenomenon emphasises the importance of studying the processes

of formation and organisation of information technology-related vocabulary, making this topic extremely relevant.

According to O. Vasylenko, the widespread introduction of personal computers and the emergence of the Internet have led to the enrichment of computer terminology by various social groups. The relatively young age of professionals working in the field of IT technologies and the popularity of computer technologies among young people are shaping trends in the use of new lexical items among users [2].

A similar opinion is shared by O. Artysh [1], G. Levun [1], S. Petrova [1], noting that the lexical composition of the language is constantly changing, which is due to the new cognitive and communicative needs of speakers. Rapid progress in the field of technology and information systems stimulates the emergence of new concepts, on the basis of which specific terms for different fields of activity are formed.

According to O. Vasylenko’s research, computer vocabulary, depending on the sphere of its use, can be divided into several categories: commonly used computer vocabulary, terms used by Internet users, professional language of programmers, vocabulary of software users, terms related to computer games, etc. The lexical content of texts related to computer discourse is characterised by the richness of speech with specialised terms. Among them are the following:

- highly specialised computer vocabulary used mainly by specialists;
- words borrowed from other fields and reinterpreted in the context of the computer environment;
- common words that have acquired a specific meaning in computer communication [2].

The peculiarity of computer discourse is the selective combination of seemingly incompatible elements, the creation of neologisms, which sometimes gives the message an ironic or humorous colouring, which is often characteristic of the youth audience.

The British linguist M. Quinion calls the widespread use of neologisms a “*cyber plague*” [9]. Yu. Zatsnyi notes that cyber neologisms began to actively penetrate the English language only in the 1990s, which was due to the growing importance of the Internet. The term *cyberplague* became particularly popular. In addition to the dominant element *cyber-* in English, other productive components for the formation of computer vocabulary, such as *techno-* and *tele-*, are also actively used at the present stage [4].

According to O. Yasinska, cybernetics is a science that studies the control of complex dynamic systems, as well as the processes of collecting, processing and transmitting information in living organisms and

technical systems. It serves as a source of new words known as cyber neologisms, which the author understands as a lexical unit that denotes new objects, phenomena and processes related to the development of cybernetics, the Internet and human computer activity. Cyber neologisms influence the formation of a linguistic picture of the world in the human mind, enriching the mental vocabulary of an individual [7].

M. Kizil, studying the concept of cyber neologisms, defines it as a term derived from the concept of “cyberspace”, which contains computer-labelled vocabulary [5].

Guided by the definitions of scientists, we interpret cyber neologisms as a new lexical unit created on the basis of various types of morphological word formation in order to describe phenomena, processes and objects related to the development of cybernetics, the Internet, digital, computer technologies and the information sphere, forming an up-to-date linguistic picture of the world.

O. Vasylenko examined in more detail the ways of forming English computer vocabulary. According to the scientist, six main types of morphological and lexical-semantic types of word formation are currently the most productive:

- use of affixes;
- formation of compound words (word compounding);
- changing the part of speech without changing the form of the word (conversion);
- reverse formation (reversion);
- combining parts of different words (contamination or blending);
- formation of shortened word forms [2].

O. Vasylenko notes that affixation is one of the most productive ways of forming computer vocabulary, which includes the use of suffixes, prefixes and their combined use. At the present stage of development of computer terminology, the suffix method of word formation is considered to be the most active. Accordingly, the author notes that the most common prefixes are those of Latin origin, such as *inter-*, *mini-*, *super*, *micro*, *non-*, *hyper-*, *re-*, *un-*, та інші. The most common prefixes also include: *anti-*, *co-*, *de-*, *post-*, *pre-*, *sub-*, *in-*. The presence of computer-specific prefixes, such as: *e-*, *cyber-*. The most commonly used suffixes in English computer terminology are *-er*, *-or*, *-ware*. It is worth noting a purely slang suix *-o* [2].

Word formation is a way of forming new words by combining two or more stems. There are several types of this process: simple stemming, merging, and combined stemming using affixes. Compound words often have additional emotional and expres-

sive meanings or elements of metaphor. Some terms are created by telescoping, i.e. combining parts of the stems of several words. One of the most popular word formation methods is compression, which helps to avoid excessive information when using complex concepts. This approach is especially important in creating terminology. Compression is manifested through the use of stem truncation, stem shortening, abbreviations, acronyms [2].

Abbreviations are quite common. They are divided into two types: the abbreviation itself and truncated words, or a compound abbreviation. A modern abbreviation is often characterised by the use of initialisms, which may include not only initial letters but also other parts of words [2].

S. Yenikieieva notes that the process of forming new affixes in English occurs through the transformation of full-sense words into formants or by disassociating words with their subsequent transformation into affixes. Word formalisation consists in the transformation of an independent, syntactically independent lexeme into a related morpheme that loses its communicative autonomy. Word formation by analogy plays an important role in this process, when new words are created on the basis of existing neologisms [3].

Analysing English neologisms, Yu. Zatsnyi distinguishes the following types of word formation:

- lexical items formed with the use of new affixes or semi-affixes, such as: *nano-*, *mega-*, *hyper-*, *multi-*, *cyber-*, *eco-*, *e-*, *i-*, *mini-*, *-ist*, *-holic*, *-gate*;
- the following suffixes are used, especially when it is necessary to characterise a person: *er* / *-or*; *-ist*, *-man*, *-ee*, *-eer*, *-ster*, *-ite*, *-an* / *-ian*, *-ant* / *-ent*, *-arian*, *-ard*, *-ician*, *-ess*, *-ie* / *-y*, *-nik*; new terms with a suffix are being actively formed for people related to the IT sector *-er*;

- combining the bases of two words or their parts to form new names [4].

O. Nikolenko identifies the main ways of neologism formation: suffixation, prefixation, telescoping, abbreviation, acronymisation [6].

Morphological word formation is one of the main ways of forming neologisms in English. Based on the research of scientists, we propose to distinguish the following types:

- affixation (includes the use of prefixes, suffixes or combinations of these to form new words);
- word compounding (combining two or more bases to create a compound word);
- conversion (transfer of a word from one part of speech to another without changing its form);
- reversion (formation of a new word by truncating endings or suffixes);

- contamination (combining elements of different words to form a new one);
- shortening (formation of new words by truncation, abbreviation, acronym).

These methods allow the language system to effectively adapt to changes and form lexical items that meet the modern needs of communication.

Here are examples of the use of cyber neologisms in the BBC online newspaper for 2024.

Affixation is most often represented by the use of the prefix *cyber-*, for example, *cyber attack*, *cyber-security knowledge*, *cyber criminals' devices*, *cyber and digital centre*, *cyber security hub*, *cyber issue*, *cyber security reasons*, *cyber war*, *cyber schemes* and others [8].

Word formation is presented through the word formation of several words: *username*, *honeytrap*, *lifeline*, *network*, *shareholders*, *blacksmithing* and others [8].

However, word formation with affixation is quite common: *cyber criminals' devices*, *the cyber capital*, *cyber and digital centre*, *cyber security hub*, *cyber issue*, *cyber security reasons*, *cyber war*, *cyber schemes* and others [8].

Conversion in cyber neologisms allows for the economical use of language resources and quick adaptation of language to new technological realities: *microsoft faces*, *cloud computing*, *data processing and streaming*, *data corrupted*, *robust speeding report*, *pinching*, *blacksmithing* and others [8].

Reversal in cyber neologisms helps to simplify the language and adapt it to the rapid pace of technological development, in particular in the field of digital communication: *to net* and others [8].

Contamination enables to create short, expressive words that are easy to remember and reflect current trends in cyberspace. It is especially popular in tech and youth vocabulary due to its conciseness and creative approach. For example, *in the blogosphere*, *online webinar* and others [8].

Abbreviations in cyber-linguistics are an extremely common way of forming new terms and words in the digital and technological spheres. It aims to reduce the length of words or phrases to save space and time, which is especially important in the context of rapid information exchange on the Internet, in chats, and on social media. For example, *IT consultants*, *the Information Commissioner's Office (ICO)*, *POLIT*, *IT systems*, *NDA Group CEO*, *IT threats*, *artificial intelligence (AI) applications* and others [8].

To calculate the statistical data, the study used Voyant Tools [10], a digital text analysis and data visualisation tool used to study text corpora. This tool helps to determine the frequency of words in the cor-

pus, ignores uninformative words, such as articles in English, breaks the text into separate tokens, creates graphs, word clouds, charts, has a quick search function for keywords or expressions, and supports texts in different languages, making it useful for global digital corpus research.

Given the effectiveness of the tool for processing digital data, we have analysed a corpus of texts based on selected words from the BBC online newspaper for 2024 and formed a word circle that reflects the most frequently used words by the authors of articles (Fig. 1).

Fig. 1. Word cirrus

According to the frequency of use of words, quantitative data on the use of words in the formed corpus were generated: *cyber* (9); *data* (4); *security* (2); *blacksmithing* (2); *attack* (2); *webinar* (1); *war* (1); *username* (1); *threats* (1); *systems* (1); *streaming* (1); *speeding* (1); *shareholders* (1); *schemes* (1); *robust* (1); *report* (1); *reasons* (1); *processing* (1); *polit* (1); *pinching* (1); *phone* (1); *online* (1); *office* (1); *network* (1); *net* (1); *nda* (1); *mobile* (1); *microsoft* (1); *media* (1); *manipulation* (1); *lifeline* (1); *knowledge* (1); *issue* (1); *investigations* (1); *intelligence* (1); *information* (1); *ico* (1); *hub* (1); *honeytrap* (1); *home* (1); *hammer* (1); *group* (1); *faces* (1); *dormant* (1); *digital* (1); *devices* (1); *cybersecurity* (1); *criminals* (1); *criminal* (1); *corrupted* (1); *consultants* (1); *computing* (1); *commissioner's* (1); *cloud* (1); *ceo* (1); *centres* (1); *centre* (1); *capital* (1); *blogosphere* (1) [8].

Taking into account the quantitative data obtained, it is worth presenting statistical data on the use of the main types of morphological word formation of cyber neologisms, based on the selected corpus: word formation (45%), affixation (19%), conversion (15%), contraction (15%), contamination (4%), reversion (2%) (Figure 2).

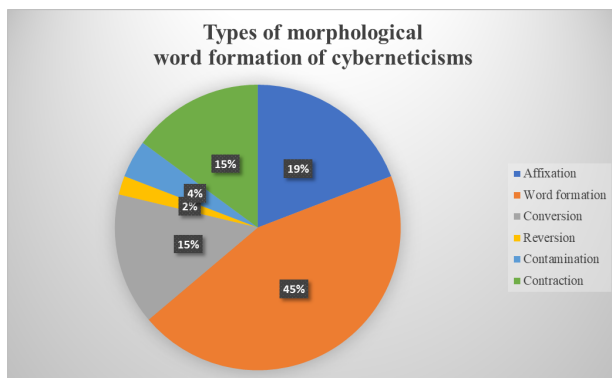

Fig. 2. Types of morphological word formation of cyber neologisms

Thus, according to our observations, the key factor of lexical and semantic changes is the rapid progress of information technologies. These technologies not only contribute to the emergence of new designations, but also influence qualitative transformations in the development of the modern English language, in particular through the formation of new words and changes in the meaning of existing vocabulary. Thus, the Internet and social media are playing an important role in shaping language practice, enabling social media users to choose their own language of communication, using newly formed cyber neologisms, which significantly affects linguistic identity in the context of global integration.

The study has found out that the use of cyber neologisms has a significant impact on cultural and social aspects of life.

Cultural aspects include:

- formation of digital culture (cyber-linguistics reflect new phenomena that arise in the digital environment and help to adapt the language to the needs of cyber culture, making it more relevant);
- cultural identity (the use of cyber-linguistics is a sign of belonging to certain social groups that actively interact in the digital environment);

– linguistic diversity (cyber neologisms demonstrate the flexibility and adaptability of the language and the ability to develop creatively);

– popularisation of Internet culture (cyber neologisms are spreading rapidly and becoming part of global culture).

Among the social aspects, it is worth focusing on the following:

– changes in communication (thanks to new words, communication in the digital environment is more convenient, as simplified, short expressions are used);

– intergenerational language (the use of cyber-linguistics can become a barrier between generations, as young people learn and use new words faster than older generations);

– impact on education (the emergence of new terms stimulates the development of educational programmes to adapt to digital reality);

– globalisation (cyber-linguistics often originate in English and spread rapidly, contributing to globalisation).

Conclusions. Thus, cyber neologisms are not only a reflection of technological progress, but also a tool that transforms the ways of communication, thinking and cultural identity.

English, as a leader in global communication, is particularly active in integrating new terms, adapting them to the needs of different social and cultural groups. Due to their flexibility and ability to respond quickly to changes, cyber neologisms enrich the language, increasing its expressiveness and functionality in the digital age.

The development of cyber vocabulary demonstrates not only linguistic but also social significance: terms become identity markers, tools of creative expression, and means of global interaction. In the future, cyber neologisms will continue to influence English-language online discourse, shaping new models of communication and contributing to the evolution of modern language in the context of digitalisation.

REFERENCES:

1. Артиш О., Левун Г., Петрова С. Вплив сучасних технологій на розвиток лексики англійської мови: аналіз ІТ-термінології. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2024. № 1(11), С. 5–9. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.1>
2. Василенко О. В. Особливості формування англійської комп'ютерної лексики. *Актуальні питання іноземної філології*. 2019. № 10. С. 40–45.
3. Єнікєєва С. М. Телескопія як основа утворення нових дериваційних засобів англійської мови. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*. 1998. № 1. С. 46 – 48
4. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80-90 років XX століття. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. 396 с.
5. Кізіль М. А. Структурно-семантичні та соціофункціональні параметри метатерміносистеми англійської мови сфери комп'ютерних технологій: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 241 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/02_2016/Kizil_dis.pdf

6. Ніколенко О. В. Інформаційна революція як найвпливовіший чинник утворення назв людини в англійській мові на початку XXI сторіччя. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. 2014. Кн. 1. С. 153–158.
7. Ясінська О. В. Кібернеологізми як об'єкт мовної картини світу. *Science and Education a New Dimension: Philology*. 2013. Issue I (2). С. 201–205.
8. BBC. URL: <https://www.bbc.com/search?q=cyber&edgeauth=eyJhbGciOiAiSFMyNTYiLCJkaWwIjogIkpXVCJ9.eyJrZXkiOiAiZmFzdGx5LXVyaS10b2t0bi0xliwiZXhwIjogMTczNDMwMTQ5OSwibmJmljogMTczNDMwMTEzOSwicmVxdWVzdHVyaSI6IiIIMkZzZWFiY2glM0ZxJTNEY3liZXIifQ.wd3PTOsHEros8siKDR3X6wJk0RazYOk8If-IoUZrq2A> (дата звернення 21.12.2024).
9. Quinion M. Cyberplague. URL: <https://www.worldwidewords.org/cyber.htm> (дата звернення 21.12.2024).
10. Voyant tools. URL: <https://voyant-tools.org/> (дата звернення 21.12.2024).

UDC 811.581'36
DOIANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF FORMING GRAMMATICAL
COMPETENCE BASED ON THE "TOPIC-COMMENT" SYSTEM
FOR LEARNERS OF THE CHINESE LANGUAGE AT HSK 2 LEVELАНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
ЗА СИСТЕМОЮ «ТЕМА-КОМЕНТАР» ДЛЯ ТИХ, ХТО ВІВЧАЄ
КИТАЙСЬКУ МОВУ HSK 2 РІВНЯ

Semenist I.V.,

*orcid.org/0000-0002-0847-8856**Habilitation Doctor,**Professor at the Department of Oriental Culture and Literature**Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

Dobrovolska A.A.,

*orcid.org/0009-0009-2935-7971**Master of Philology,**Teacher of Foreign Language (Chinese)**Collegium Years*

The paper provides a comprehensive analysis of the effectiveness of the "Topic-Comment" (TC) method in teaching Chinese grammar to Ukrainian-speaking students at HSK 2 level. Taking into account the substantive structural differences between the Ukrainian and Chinese languages, the process of mastering Chinese grammar requires adaptation to the peculiarity of the Ukrainian language system. The TC method focuses on identifying the topic and comment structure in the sentence. This helps students build logically and sequentially grammatical constructions, and as a result, learners increase their level of assimilation of the material.

During the study was conducted an experiment with pupils and students, between the ages of 12 and 19, from two educational institutions: pupils were from the private institution "Collegium Years" and students were from Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University. Pupils were divided into two groups: the experimental group of pupils was using the TC method, while the control group used traditional methods. The university students were not divided into groups – they were asked to assess their knowledge subjectively: "before" and "after" completing the course of learning the "Topic-Comment" method. Knowledge diagnostic, objective and subjective assessments of progress after the course were provided by using Google Forms.

The study results showed that pupils who were studying with the TC method mastered word order and the usage of locatives compared to the control group. The TC method contributed to a deeper understanding of the grammatical structures of Chinese sentences and greater integration of grammar into communicative practice. Subjective assessments of the students demonstrated an increase the level of their grammatical competence. The obtained data confirm the feasibility of using the TC method in teaching Chinese grammar at the elementary level. Further research has a great promise to integrate TC with other approaches, evaluating its effectiveness at higher HSK levels, and studying its long-term impact on learning grammar.

Key words: Chinese grammar, Topic-Comment method, HSK 2, Ukrainian-speaking students, word order.

У статті здійснено комплексний аналіз ефективності методики «Топік-коментар» (ТК) у навчанні китайської граматики для україномовних студентів рівня HSK 2. Враховуючи суттєві структурні відмінності між українською та китайською мовами, процес засвоєння китайської граматики потребує адаптації до специфіки української мовної системи. Методика ТК, що базується на виділенні теми (топіка) й коментаря в структурі речення, допомагає студентам будувати граматичні конструкції логічно й послідовно, покращуючи рівень засвоєння матеріалу.

У дослідженні проведено експеримент із залученням учнів та студентів 12-19 років із навчальних закладів: учні приватного закладу «Колегіум Єарс» та студенти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Учні були поділені на 2 групи: учасники експериментальної групи працювали за методикою ТК, тоді як контрольна група використовувала традиційні методи. Студенти не були поділені на групи – їм було запропоновано суб'єктивно оцінити свої знання «до» та «після» проходження курсу за методикою «Топік-коментар». Діагностика знань, об'єктивна та суб'єктивна оцінки прогресу після курсу здійснювалися за допомогою Google Форм.

Результати дослідження показали, що учні, які навчалися за методикою ТК, ефективніше засвоїли порядок слів і використання локативів, ніж учні контрольної групи. Методика ТК сприяла глибшому розумінню граматичної структури китайських речень і більшій інтеграції граматики в комунікативну практику. Суб'єктивні оцінки студентів продемонстрували підвищення рівня граматичної компетентності. Отримані дані підтверджують доцільність використання методики ТК для навчання китайської граматики на початковому рівні. Перспективними є подальші дослідження для інтеграції ТК з іншими підходами, оцінки її ефективності на вищих рівнях HSK, а також дослідження довготривалого впливу на засвоєння граматики.

Ключові слова: китайська граматика, методика Топік-коментар, HSK 2, україномовні студенти, порядок слів.

Problem Statement. Ukrainian-speaking students face a number of difficulties while learning Chinese, particularly in the area of learning Chinese grammar at the elementary level. This is due to the substantive differences in sentence structure, the use of particles, word order, syntactic structures, and other language-specific features between Ukrainian and Chinese. These challenges highlight the necessity to use purpose-built methods that will be capable to adapt the process of learning Chinese grammar to the needs of the learners and specifics of the Ukrainian language system.

In this context, the “Topic-Comment” (TC) method, that is based on the concept of distinguishing the topic of a sentence and its comment, has a forward-looking approach for developing grammatical competence. The aim of this method is facilitation the teaching of Chinese grammar to Ukrainian-speaking learners. The effectiveness of this method is related to create conditions for building logical sentence structures and developing communicative skills. This allows learners to incorporate new knowledge into their speaking practice. The TC method is based on a systematic approach that unifies all aspects of Chinese grammar. Research is focused on the practical usage of the “Topic-Comment” method. It is relevant and essential because it allows to evaluate the effectiveness of the approach in teaching grammar to Ukrainian learners at the HSK 2 level.

The **purpose** of this paper is to present the 'Topic-Comment' system and the results of this study on the use of method in developing grammatical competence among learners at the HSK 2 level.

Metodology. Sentence communicative structure involves dividing it into the known parts – the topic, and the information that is given about it – the comment. The idea of such division existed among the proponents of the logical approach (Y. Holovatsky, M. Osadtsia), the psychological approach (O. Potebnia, W. Wundt), and the formal approach (P. Fortunatov, O. Shakhmatov, and others). The founders of the concept are the scholars of the Prague Linguistic School: V. Matesius, J. Firbas, F. Danes, and others [1].

At present, the study of the “Topic-Comment” system as a curriculum for studying Chinese grammar in Ukraine has not gained widespread attention. There are no widely available, specific publications or dissertations dedicated to this area of study in Ukraine. This issue is forward-looking for further research.

Future studies could explore effective ways to implement this system in classrooms, particularly for non-native speakers, and examine its potential benefits for enhancing grammar comprehension. Another

area of interest could involve conducting comparative studies between the “Topic-Comment” system and other grammatical frameworks, such as the subject-predicate system, to assess its advantages and disadvantages.

Main findings. Predicative connections in Chinese are exemplified in specific types. There are constructions with nouns, verbs, and adjectives. In these cases, the meaning of the predicate is closely related to semantic and functional aspects, as a result, assigning it a key role in semantic meaning and information.

The predicate in this model is expressed through the comment. The comment conveys the main information about the topic, just as the predicate conveys information about the subject in traditional syntactic structures. The main information provided by the comment (or predicate) about the topic (or subject) remains the central element of the utterance [2, 42].

Identifying the “Topic-Comment” structure requires determining the main idea of the sentence, which is usually found at the end of the sentence – in the comment. This is consistent with the role of the comment, as it is something new to hearer, while the topic is something that has already been established. To identify the topic, it is convenient to ask, “What is the sentence about?”. The answer will indicate the topic. Then, “What information is conveyed about this topic?”. The answer will indicate the comment [6]. Consider the following example: 我的哥哥去了伦敦。(My brother went to London.) Question: “What is the sentence about?” Answer: “My brother” (topic). Question: “What information is conveyed about this topic?” Answer: “Went to London” (comment).

One more way to identify the comment is to find the main idea of the sentence. Asking a question about the sentence may help the hearer define the topic and comment. The part that is repeated in both the question and the answer is already known – the topic. What remains as new information is the comment.

However, a simple sentence is not only limited to the “Topic-Comment” structure. There are other elements of the Chinese sentence, such as adverbials (状语), negations, modal verbs, verb complements (补语), verb suffixes (动词词尾), objects (宾语), and modal particles (语气词). We propose numbering these patterns by using “Cells”. For example, cells preceding the comment core refer to sentence elements placed before the comment, while cells following the comment core refer to elements placed after it.

In the “Topic-Comment” system, the main component is the core. The core of the topic may be omit-

ted in a sentence if its meaning is already clear from the context. Furthermore, the core of the topic shares a semantic bond with Cell 0, corresponding to the temporal and locational context (adverbial of time and place). The core of the comment cannot be omitted because it would lead to the loss of the sentence's meaning. As a result, the hearer will only perceive isolated lexical units or word combinations.

According to our analysis, there are four types of topics: simple, double, inverted, and absent. The core of the topic— a noun or pronoun— can be specified (with a modifier before the noun). Nouns are specified by adjectives, pronouns, numerals, participles, prepositional phrases, etc. Classifiers specify the category and quantity of objects. In a simple topic, there is cell 0 with adverbials (time, place, introductory words). Two cores are placed next to each other in a double topic. An inverted topic is moved to the back without any changes and contains only the cells of the comment. An absent topic has empty cells or an implicit noun/pronoun.

After analyzing the structure of simple sentences in Chinese, we have found three types of comments in the sentence: with a verb (verb predicate), a noun (nominal predicate), and an adjective (qualitative predicate). Each of these types of comments has its own unique features and construction rules.

The comment is based on a verb predicate, which is always present in the sentence. The cells before and after the verb can be filled with different complements: in Cell 5 can appear the simple direction complements, result complements, and prepositional complements; there can be placed time, frequency, possibility, and degree complements in Cell 7; complex direction complements, time complements, state complements, and frequency complements can appear in Cell 9.

The topic described by an adjective is called a qualitative predicate. The features of the cell filling are as follows: in Cell 4 can be placed a degree adverb must be used, such as 很, 非常, 特别, 真, 好, 挺, etc.; in Cell 5 the speaker may use direction complements, prepositional complements, complements of possibility, degree, evaluation, quantity, and the suffixes 过 and 了 can be used; in cell 6, a modal particle may appear.

Nominal predicates are typically characterized by the presence of the linking verb 是 between the topic and the comment. The cells before the core of the comment are similar to those in other sentence types, but in Cell 2, only the negation 不 can appear but never 没. In some cases, the linking verb 是 may be omitted if the sentence is short, affirmative, and used in spoken language. Cells 5-9 are not filled because

nominal predicates do not accept suffixes, complements, or objects.

The proposed system includes four preceding cells: adverbials, negations, and modal verbs, and six following cells: complements, suffixes, objects, and modal particles. For better visualization, we propose a generalized diagram of the "Topic-Comment" system, where the verb serves as the cell of the comment (see Table 1).

Table 1

The schematic overview of the 'Topic-Comment' system, where the verb serves as the core of the comment

0	Topic	Comment with a verb										
	Core of topic	1	2	3	4	Core of comment	5	6	7	8	9	10

Explanation of the numbers meanings in Table 1: 0, 1, 4 – adverbial; 2 – negation; 3 – modal verb; 5, 7, 9 – complements; 6 – suffixes 了, 过, 着; 8 – object; 10 – modal particle.

Based on "Topic-comment" system that was described above we have conducted the research. It process involved pupils from the private institution "Collegium Years" and students from Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University. Using Google Forms as a tool for diagnostics and analysis the participant's responses, identified challenging aspects of Chinese grammar and provided comparative data on the current levels of both groups.

During the preparatory stage of the research have been chosen participants, and some of them have been divided into groups and also prepared educational materials. The study involved pupils aged 12 years old and students aged 18-19 years old with an HSK 2 level of proficiency in Chinese.

Particular attention was paid to random formation of groups of students to avoid subjectivity and ensure representativeness. Two groups with seven participants in each were formed at "Collegium Years": one group used the "Topic-Comment" method and another one followed the traditional approach to grammar learning. In contradistinction to pupils, a group of 24 students from Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, who already had some experience in learning Chinese, was created without dividing them. The key point was to make objective evaluation of knowledge after the course for pupils and subjective for the students.

One of the key stages in the preparatory process was creating curricula for both courses, taking into account the age, learning format, and differing course durations.

At the beginning of the study, Google Forms were used to assess the initial knowledge of the pupils

and students, helping to identify the grammatical topics that caused the most difficulties. These topics included word order in sentences with clarified comments, the correct use of suffixes and particles (such as 了), constructing sentences with the 把 structure, and applying complements to verbs. This data enabled the creation of an adapted curriculum for each group, focusing on the problem areas and enhancing the effectiveness of the learning process.

The implementation of the “Topic-Comment” system at “Collegium Years” involved various methods and approaches to achieve practical results during the 20-session offline course, with each session lasting 45 minutes. The experimental group (pupils who were working with the “Topic-Comment” method) had the opportunity to learn the main patterns of sentence construction, emphasize the topic and comment, and practice this knowledge in various communicative situations. The training began with an introductory block explaining the meaning of the topic as the main subject of the sentence and the comment as additional information that expands upon the meaning of the topic. This phase ensured better integration of grammatical knowledge into practical usage and enhanced the overall understanding of Chinese sentence structure.

The group of pupils following the traditional grammar-learning approach (control group) focused on mastering the rules through lectures and written assignments. The theoretical lessons for this group aimed to explain grammatical rules in the traditional format, after which pupils completed written exercises to reinforce the material. The primary focus of this group was on memorizing and applying rules, rather than on integrating grammar into communicative situations. Participants completed gap-filling tasks, translations, and sentence transformations, which also contributed to the basic skills acquisition, but these exercises did not always meet the needs of communication.

The final lesson (Session 20) of the study have been used by both experimental and control group to complete a comparative analysis of their learning achievements. The results showed that pupils from both groups demonstrated an equal level of understanding of word order in simple sentences. However, for constructing complex sentences, the quality scores varied significantly. Experimental group achieved 80% (8 out of 10 correct answers), indicating a high level of understanding and the ability to construct sentences according to word order rules. In contrast, control group achieved a much lower result – 40% (4 out of 10 correct answers). This suggests that without proper methodological support and the implemen-

tation of the “Topic-Comment” system, pupils could not achieve a high level of understanding of simple sentence structure. For example, pupils in the control group frequently made mistakes by rearranging elements in sentences, leading to a loss of meaning.

When we analyzed the acquisition of verb complements, the results were significantly better. Experimental group demonstrated an excellent result – 100% (10 out of 10 correct answers), which confirms the effectiveness of using the “Topic-Comment” system in teaching this aspect of grammar. In comparison, control group achieved 80% (8 out of 10 correct answers). Although control mastered verb complements, their level of proficiency was lower than in experimental group. Pupils in the control group often skipped or misused complements – indicating a lack of practice and understanding.

The results of acquiring knowledge about the concepts of time and place were identical for both groups – 10 out of 10 correct answers. This suggests that both groups equally mastered these aspects of grammar, regardless of the use of the “Topic-Comment” system. Pupils were able to formulate successfully sentences that included temporal and spatial constructions, such as “Tomorrow we will go to the park” (明天我们去公园).

The assessment of mastering locatives revealed significant differences. Experimental group achieved 100% (10 out of 10 correct answers). Pupils demonstrated an excellent understanding and usage of locatives in sentences. Pupils in this group skillfully constructed sentences with locatives, such as “The cat is sleeping under the table” (猫在桌子下睡觉). In contrast, control group achieved 60% (6 out of 10 correct answers), indicates difficulty in mastering this grammatical aspect. Pupils in this group made mistakes with locatives frequently. For example, they got confused with “in” and “on”, which led to ambiguity in their sentences.

An analysis of the results reveals differences in the effectiveness of learning between experimental and control groups. The first one, which used the “Topic-Comment” system, achieved higher results in word order of complex sentences and locatives. In contrast, contrast group, which lacked of this support, showed lower results, particularly in word order.

The results presented in a grouped histogram for better visualization (Fig. 1), illustrating the research on various aspects of grammar mastery between the two pupil groups, across different categories: word order, verb complements, temporal and spatial constructions, and locatives.

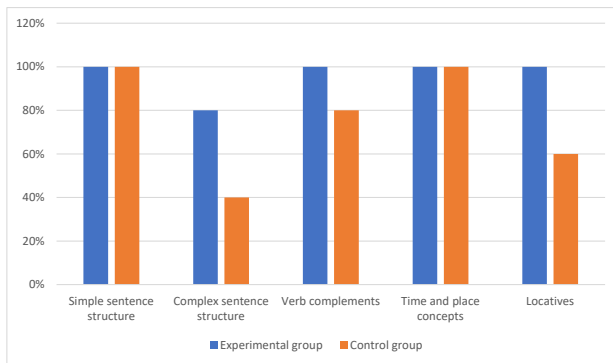

Fig. 1. Comparison of grammar proficiency between topic-comment and traditional teaching methods

The duration of the courses at the private institution “Collegium Years” and Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University was different. Another important aspect was to study the optimal duration of the programme to ensure effective planning of training beyond the curriculum.

Students at the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University completed an express course lasting 140 minutes, which has been developed according to the “Topic-Comment” methodology. It was developed with consideration of their previous knowledge and experience in studying Chinese. Based on a subjective analysis of responses from these students, the following types of difficulties in learning Chinese grammar were identified. These results are shown in the diagram below (Fig. 2):

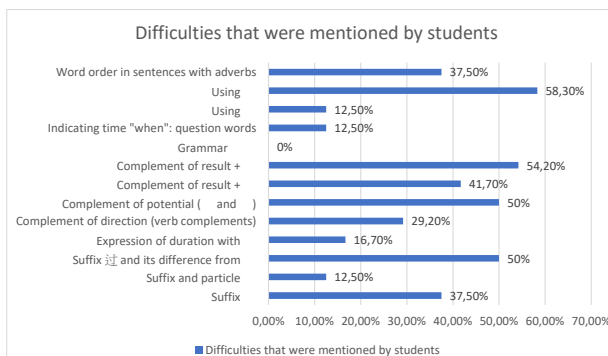

Fig. 2. Types of Difficulties in Learning Chinese Grammar (Responses from Students of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University)

Students at the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University were asked to assess their current level of grammar proficiency: 4.2% of students rated their current level as “very poor”, 29.2% as “poor”, 31.7% as “good”, and 25% as “satisfactory”, with no students rating their level as “excellent” (Fig. 3).

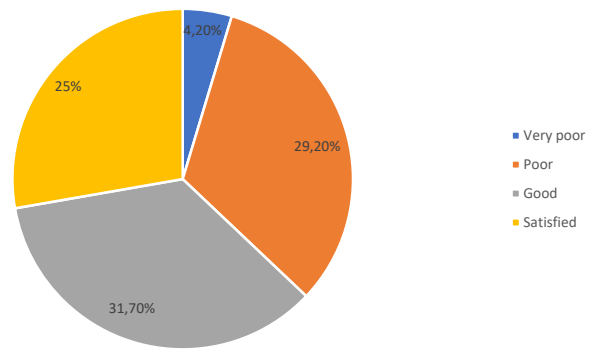

Fig. 3. Initial knowledge Level Before the “Topic-Comment” Express Course (Responses from Students of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University)

All surveyed students (100%) confirmed that they had no prior familiarity with the “Topic-Comment” methodology. This is essential for the objectivity of the study. It eliminates the influence of existing knowledge about the system on the results. As a result, it ensures a more accurate assessment of how well the material was understood after completing the course.

Students were invited to take a follow-up survey via Google Forms to evaluate their results after the course based on “Topic-Comment” system: 12 students reported that they understand how to form grammatically correct sentences without usage of direct translation; 10 students expressed willingness to apply their acquired knowledge in the written part of the HSK exam; 9 students noted that they have acquired a structured method of learning grammar, where they understand the links between topics instead of practicing it as individual parts. They are prepared to implement this understanding in their written tasks; 8 students mentioned that they can identify grammatical errors in word order in Chinese sentences; 6 students showed readiness to work with unadapted Chinese texts and understood how to use the verb complements; 4 students are able to explain the specifics of the topic within the structure of Chinese sentences. The detailed results are shown graphically in Figure 4:

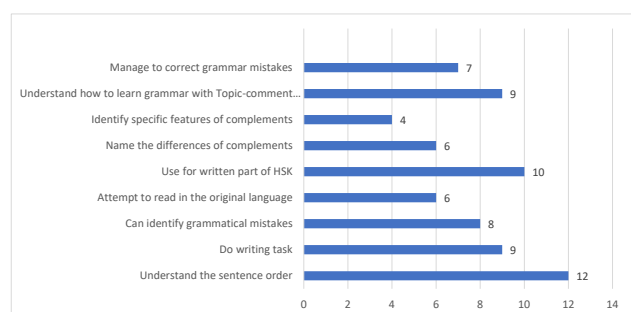

Fig. 4.

Furthermore, students were asked to assess their overall level after completing the course: 42.2% rated their level as “good”, 42.9% as “satisfactory”, and 14.3% as “excellent” (Fig. 5). When have been compared their self-assessments at the start of the course, no students rated themselves as “very poor” or “poor.” The “good” rating increased by 5.1%, and the “satisfactory” rating increased by 17.9%.

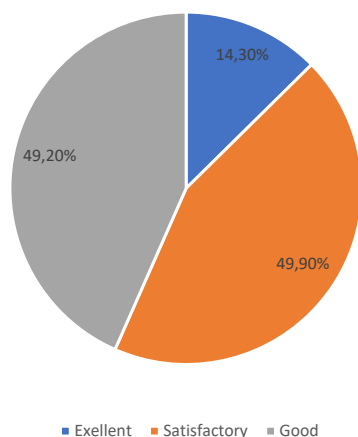

Fig. 5. Subjective self-assessment of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University students' knowledge

Conclusions. Both the objective results of the pupils and the subjective evaluations of the students confirm the hypothesis that the use of the “Topic-Comment” system can be an effective method for teaching grammar. It has the potential to improve students' grammatical competence. A comparison of the results between students and pupils showed that age and the format of the course (online or offline)

did not affect the outcomes. However, the duration of the course proved to be a key factor in enhancing the effectiveness of learning.

Based on the results of the study, it can be stated that the “Topic-Comment” system is an effective approach to teaching grammar for HSK 2-level students. However, to achieve better results, it is important to expand the research and adapt this methodology to other learning contexts.

Possible directions for the further development of this research include:

1. Future research can be focused on the impact of the “Topic-Comment” system on students at different levels (HSK 3–5). This would explore if the approach is effective for beginners as well as advanced students with strong grammatical skills. After the course, 85.7% of students said they would recommend it to others who is struggling with learning grammar.

2. Future research can explore integrating the “Topic-Comment” system with other teaching methods, such as the communicative approach, project-based learning, or gamification. This could create more comprehensive and effective teaching programs.

3. Future studies can assess the long-term effectiveness of the “Topic-Comment” system by conducting follow-up tests after some time. This would help evaluate the retention of grammatical structures. The “Topic-Comment” system shows great potential for further integration into the educational process. Expanding research in this area could not only confirm its effectiveness but also provide new methods for enhancing grammar teaching, ultimately improving students' language proficiency levels.

REFERENCES:

1. Zahniitko A. Ukrainian Syntax: Theoretical and Applied Aspect. Donetsk, 2009. 137 p.
2. Векла І. О. До проблем інверсії в сучасній китайській мові. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» 20–22 березня 2019 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2019. С. 42.
3. Карпека Д. Практичний курс китайської мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова Книга, 2023. 845 с.
4. Руда Н., Жукова К. Особливості предикативного ускладнення багатокомпонентного складного речення сучасної китайської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 38. С. 118–121.
5. Руда Н., Наumenko С., У Яньлін, Самойленко Н., Хижа І. Комплемент у китайській мові: навчальний посібник. Харків: ХНПУ, 2024. 68 с.
6. 樊晓燕. 英语中的定语是什么意思?大神给你解释!搜 狐. 2023. URL: https://www.sohu.com/a/713904590_121654639.
7. 介宾短语后置搜狗百. URL: <https://baike.sogou.com/v7931700.htm>.
8. 林星. 汉语量词的认知探讨. 新加坡: 新加坡国立大学中文系, 2006. 139 с.

UDC 811.111'27+81'373.43:004.738.5
DOI

A THEORETICAL FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING THE LINGUISTIC VARIABILITY OF ENGLISH IN SOCIAL MEDIA AND ONLINE COMMUNITIES

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ДЛЯ РОЗУМІННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА ОНЛАЙН-СПІЛЬНОТАХ

Stoika O.Ya.,

orcid.org/0000-0002-7695-6100

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Foreign Languages Department
Uzhhorod National University*

Cheypesh I.V.,

orcid.org/0000-0001-9225-8137

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department,
Uzhhorod National University*

Kravets O.V.,

orcid.org/0000-0002-0949-1091

*Assistant Professor at the Foreign Languages Department
Uzhhorod National University*

The Internet and social media have significantly impacted the English language, leading to notable changes in vocabulary, grammar, spelling, and communication practices. This article delves into the linguistic variability of English in digital environments, with a particular focus on the interaction between technology, culture, and language on social media platforms. Scholars such as J. Algeo (2019), G. McCulloch (2019), and A. Sa'aleek (2006) have examined how digital communication reshapes language, revealing how new linguistic forms and expressions emerge through online interactions.

The primary aim of the article is to develop a theoretical framework for better understanding linguistic variability in online communities. The key tasks of this research include defining linguistic variability within the context of social media, analyzing historical and technological influences on language change, categorizing emerging forms of digital communication, such as shortenings, acronyms, and emoticons, and exploring the cultural and technological factors that shape digital discourse. By employing a combination of qualitative and quantitative methods, the article offers a comprehensive analysis of the linguistic dynamics within digital spaces.

The findings of the research reveal that social media platforms not only facilitate but also encourage linguistic creativity. The rise of new terms such as "to google" and "to tweet," as well as the widespread use of abbreviations and emoticons, exemplify how online communication adapts to enhance user interaction. These changes reflect the global and culturally diverse nature of social media, where regional influences contribute to the continual evolution of language. Furthermore, the integration of non-verbal cues like emoticons helps bridge the gap between face-to-face and digital interactions, highlighting the need for more nuanced ways of communicating online.

The article provides valuable insights into the future of language as it continues to evolve in response to digital technologies. This research contributes to the growing body of knowledge on the sociolinguistic implications of online communication, offering both theoretical and practical implications for those working with digital language use.

Key words: linguistic variability, social media, English language evolution, digital communication, neologisms, sociolinguistics, online communities.

Інтернет і соціальні медіа значно вплинули на англійську мову, спричинивши помітні зміни у лексиконі, граматиці, орфографії та практиках комунікації. У статті розглядається лінгвістична варіативність англійської мови в цифрових середовищах, зокрема взаємодія технологій, культури та мови на платформах соціальних медіа. Вчені, такі як Дж. Алджіо (2019), Г. МакКаллох (2019) та А. Саалик (2006), досліджували, як цифрова комунікація змінює мову, розкриваючи, як нові мовні форми та вирази виникають у результаті онлайн-взаємодії.

Основна мета статті розкрити теоретичну основу для кращого розуміння лінгвістичної варіативності в онлайн-спільнотах. Ключові завдання цього дослідження включають визначення лінгвістичної варіативності в контексті соціальних медіа, аналіз історичних і технологічних впливів на мовні зміни, категоризацію нових форм цифрової комунікації, таких як скорочення, аббревіатури та емодзі, а також дослідження культурних і технологічних факторів, які формують цифровий дискурс. Застосовуючи комбінацію якісних та кількісних методів, стаття пропонує всебічний аналіз лінгвістичних динамік у цифрових просторах.

Результати дослідження показують, що платформи соціальних медіа не лише сприяють, а й стимулюють мовну креативність. Поява нових термінів, таких як «to google» і «to tweet», а також широке використання скорочень і емодзі є прикладами того, як онлайн-комунікація адаптується для покращення взаємодії користувачів. Крім того, інтеграція невербальних символів, таких як емодзі, допомагає подолати дистанцію між фізичною та цифровою взаємодією, підкреслюючи необхідність використання більш тонких способів онлайн комунікації.

Стаття надає цінну інформацію про майбутнє мови, оскільки вона продовжує еволюціонувати у відповідь на цифрові технології. Це дослідження робить вагомий внесок у зростаючий обсяг знань про соціолінгвістичні наслідки онлайн-комунікації, пропонуючи як теоретичні, так і практичні рекомендації для тих, хто працює з цифровим використанням мови.

Ключові слова: лінгвістична варіативність, соціальні медіа, еволюція англійської мови, цифрова комунікація, неологізми, соціолінгвістика, онлайн-спільноти.

Problem statement. The rapid and remarkable growth of social media over the past decade has significantly reshaped the way people communicate and interact. Social media platforms provide users with opportunities to participate, access information, connect with others, and build relationships, effectively breaking down traditional barriers of communication. These platforms have become integral to daily life, influencing everything from personal relationships to professional networks. The language used on social media tends to differ significantly from traditional forms of communication, often embracing non-formal language, slang, sarcasm, abbreviations, emojis, and even internet-specific memes. The informal nature of this communication creates a unique linguistic environment where grammar, syntax, and vocabulary may be adapted or ignored entirely, leading to a divergence from “standard” language norms. One of the defining characteristics of social media communication is the fluidity and adaptability of language. Unlike more formal contexts, where language use is guided by clear rules, social media allows for a dynamic and sometimes chaotic blending of diverse linguistic registers. This freedom of expression can result in misunderstandings, the use of offensive language, and the erosion of traditional norms. Additionally, the prevalence of abbreviations, acronyms, and shorthand expressions can further complicate understanding, especially for individuals who are less familiar with online jargon. Furthermore, the global nature of social media platforms means that English, as the dominant language of the internet, is subject to constant variations and adaptations. English users from different cultural backgrounds, regions, and linguistic traditions contribute to the development of new forms of expression, making it a rich field for study. Despite this linguistic diversity, there remains a tendency to view internet language as a “messy” or substandard variant of traditional English. The rapid pace of technological change and the constant evolution of online communication practices make it even more challenging to understand and document these shifts in language use. Therefore, it is increasingly important to explore and analyze the variability of the English language on social media, as this research can provide valuable insights into how language adapts in the face of new media and global communication. Understanding these linguistic shifts is critical not only for linguists

but also for educators, communication professionals, and anyone engaged in digital interactions. Given the ongoing changes in social media platforms and the growing scope of international communication, the study of this phenomenon is timely and crucial for comprehending the future of language in the digital age.

The analysis of recent research and publications on the evolution and impact of language, particularly in the digital age, reveals a broad and dynamic field of study. Scholars like J. Algeo [1] and McCulloch [11] have explored how the internet and social media platforms have transformed language use, highlighting the rise of new linguistic forms and the globalization of English. D. Crystal’s works, such as *Language and the Internet* [4], emphasize how digital communication fosters linguistic innovation and challenges traditional norms. Researchers such as F. Lyddy [9] have examined language change specifically in the context of British English and the internet, while A. Sa’alek [11] addresses the impact of the internet on language learning and teaching. The increasing presence of slang and abbreviations in online platforms, as seen in sources like the Urban Dictionary, further exemplifies how digital communication encourages the rapid evolution of language, blending formal and informal registers in ways that were previously unthinkable. These studies collectively provide a comprehensive picture of how technology, social media, and global communication are reshaping the English language, pushing the boundaries of what is considered “standard” language usage.

Task setting. The article aims to provide a comprehensive exploration of the evolving linguistic landscape influenced by digital communication platforms. The primary goal is to develop a theoretical framework that explains the nature and dynamics of English language variability in social media and online communities. To achieve this, the following tasks are outlined: to define the concept of linguistic variability as it applies to the English language in the context of social media and online communication; to analyze the historical and technological influences of the Internet on language, focusing on changes in vocabulary, orthography, grammar, and communication strategies; to identify and categorize forms of linguistic variation, including shortenings, contractions, acronyms, letter/number homophones, non-standard spellings, accent stylization, and the use of emoti-

cons; to develop a theoretical framework for understanding the interplay between language, technology, and social norms in digital environments.

A combination of qualitative and quantitative research methods underpins this study, ensuring a robust and multidisciplinary approach to analyzing the linguistic dynamics of social media and online communities.

Presentation of the Main Findings. Despite the fact that the Internet just emerged in the latter part of the 20th century, its impact on language started to grow about 1990 [3, p. 64]. It has drastically changed the way people communicate and use English both in writing and speaking. Consequently, the world has become increasingly interconnected through synchronous and asynchronous communicational scripts, such as SMS, online chat, Yahoo messengers, emails, blogs, and wikis, which have become retrievable as accessible corpora for analysis. The emergence of Web 2.0 tools and applications, such as Viber, Facebook, WhatsApp, Skype, and Twitter, can also highlight current changes in the English language. The Internet has given rise to what is arguably a new variety of English that differs from standard varieties [7, p. 34].

From the eighteenth to the twentieth century, colonial and economic expansion saw the English language spread rapidly across the world to become a global language when the Internet was conceived [11, p. 203].

While all languages change over time, the Internet has introduced a new medium for these changes to take place. Since the Internet became publicly available, English spelling, pronunciation, vocabularies, and grammar, have changed, resulting in conflicting views and debate among language researchers and pundits.

Traditionally, the history of the English language has been divided into three major periods: Old English (450–1100), Middle English (1150–1500), and Modern English (1500-onwards). During these times, the language has undergone considerable changes since it was first transplanted to the British Isles by the Angles, Saxons, and Jutes in the fifth century. The language these settlers spoke was called Englisc (= English) by them, but it could not have been very different from the languages spoken by those they had left behind on the mainland of Europe [8, pp. 1–2].

After successive waves of Old English and Old Norse speakers immigrating to the British Isles, another major shift came in 1066 after the Norman invasion and defeat of the English [9, p. 3].

The Middle English era was greatly impacted by this shift in governmental authority. The upper classes and the new ruling elites spoke French as

their primary language, which led to a proliferation of French vocabulary in English. By the fourteenth century, English became dominant again but retained the large influence of French loanwords. About 40% of the words in Chaucer's *Canterbury Tales* published in 1388, for example, had a French origin [9, p. 138].

Today, it seems to be difficult for the layperson to understand Middle English without translation into modern English. The period known as Modern English, which roughly spans from 1500 to the present, saw English continue to develop and change. It was set apart from Middle English by the Great Vowel Shift, standardization, and a fresh infusion of vocabulary from other languages. This period is often subdivided into Early Modern English and Late Modern English. After the sixteenth century, English speakers fanned out to establish colonies and trade throughout the world. Contact with the local languages of the colonies resulted in further waves of loanwords entering English. New words were also coined to meet the changing needs of the country. During this time, numerous commentators called for standardization [8, p. 6].

In the twentieth century, English expanded, becoming the national language not only of the British Empire, the United States, and their colonies but a global language. The international exchange of information between academics and 8 professionals as well as the rise of the United States as a commercial and diplomatic hub also made the globalization of English possible. As a result, many countries chose English as a language of education, diplomacy, science, and technology as well as to remain competitive in the global job market. The IT sector, for instance, is one of many industries that have adopted English as its mother-tongue, and due to this position, English became the most common language on the Internet. Cultural imperialism is another factor that has helped making English an international and global language [1, p. 98].

In the twentieth century, British and US political and economic power coincided with the growth of science and international commerce. Large number of words, such as electron, proton, neutron, quantum and relativity in general physics and x-ray, infrared, CT-scan, genetic code, test tube, and AIDS in the medical sciences, were added to the language. As touched on above, the English language has witnessed several changes in the way it is written and spoken throughout its history [2, p. 67].

When you think about important inventions in the 20th century which had a profound effect on our life, the computer and then later the Internet come to mind. The Internet was originally set up as a shared information space for government and academic institutions. In the first days of the Internet, it was not

expected to develop into a means for people all over the world to communicate with each other. Millennial generations have always been the ones to bring about language changes.

The language change includes changes in vocabulary, orthography, grammar, pragmatics, and style. Hundreds of words and neologisms have been added to the English lexicon. A common change is the 'verbification' of nouns, such as to google, to text, to email. Since people frequently communicate online more than in person and because the lines between online and offline communication are blurring, it may not always be easy (or necessary) for everyone to distinguish between standard and non-standard English in today's faddish, Internet-savvy age. We also bring our communication strategies and presumptions from the "real world" to the keyboard and vice versa [10, p. 10].

The Internet has ushered in new varieties of English with changes in vocabulary, grammar, spelling, and pronunciation. The Internet has increasingly been used for language learning and teaching, gradually becoming a necessity for language program worldwide. Under the auspices of the Internet, a flood of new words has been created and used. This has been true of every major invention or event throughout history, though. Technological developments in the era of WWI and WWII and the 'space race' spawned countless new words. For instance, all the people using online communication are net citizens (abbreviated as netizens). Under the influence of the wider use of computers and online communication, it is remarkable that such computer-related words are very common today, such as software, windows, monitor, motherboard, keyboard, inkjet, laser, printer, file, modem, the Internet, e-mail, formatting, mouse, and the list goes on. Not only have these additions enriched the English language, but have also affected cultural identities. CMC has probably resulted in more than other historical events, but the phenomenon is not unique to the development of e-technology [9, p. 16].

Changes in form and usage have caused some linguists to think of it as a new language called Internetese. In terms of frequency and scope of use, Internetese is currently the most prevalent medium for intercultural communication. For this reason, it has attracted a good deal of attention from all areas of linguistic enquiry (e.g., sociolinguistics, computational linguistics, and psycholinguistics). The ever-evolving English language is always unveiling new words and phrases, something even more evident since the rise of ubiquitous social media networks such as Facebook and Twitter. Social media has been also responsible for giving new uses to some existing words. For instance,

today it is common to use the word 'friend' – which is a noun – as a verb such as 'to friend/unfriend somebody on FB'. Other examples include 'google it', 'twit on twitter', and so on [6, p. 198].

Many terms are associated with the software which enables people to use the Internet, and which routinely appear on screen. Some have a permanent presence, in the form of the labels used to designate screen areas and functions, and to specify user options and commands: file, edit, insert, paste, format, tools, window, help, search, refresh, address, history, stop, contact. Some terms appear only at intervals on a screen, depending on circumstances – usually, when things are going wrong, in the form of error messages (there seem to be no positive messages to tell us that everything is going right): forbidden, illegal operation, error, not found, 404 error. The same applies to the use of the affixes 'cyber-' and 'hyper-' in words like 'hyperspace', 'cyberculture', 'cyberian' or 'hypertext' [4, p. 264].

Over the past twenty years, the Internet has radically transformed the way people communicate, both locally and globally. There are many forms of variation in the English language, including the following:

- Shortenings (missing end letters), e.g. 'lang' for 'language'
- Contractions (missing middle letters), e.g. 'gd' for 'good'
- Clipping (final letter missing), e.g. 'goin' for 'going', 'hav' for 'have'
- Acronyms and initialisms, e.g. 'v' for 'very'
- Letter/number homophones, e.g. '1' for 'one'
- Non-conventional spelling, e.g. 'sum' for 'some'
- Accent stylization (speaker tries to represent a particular pronunciation, for example regional speech), e.g. 'wivout' for 'without'
- Non-alphabetic symbol
- Emoticon

The shortened word is short compared to the source word and has only one meaning which makes this type of word formation easy and useful. Shortening is a unit or written or spoken language which is created by using some parts of the word or words, in some forms of shortenings separate letter(s), sounds can be taken. Abbreviations (and acronyms) have long been part of the written language tradition, appearing both in handwritten manuscripts and print. Their most common function in both offline writing and CMC is to conserve energy and/or space. In the case of medieval manuscripts, for example, use of abbreviations allowed additional words to be inscribed on a single page, reducing the number of animal skins needed to produce a book. In the case of CMC, saving time and energy is often a motiva-

tion when writing chat, IM, or SMS messages. Most CMC users are familiar with some of the basic CMC abbreviations, e.g.,

Brb – *be right back*

Imho – *in my humble opinion*

Btw – *by the way*

irl – *in real life*

cul8r – *see you later*

lol – *laughing out loud*

gr8 – *great*

rofl – *rolling on the floor laughing*

Emoticons first appeared in 1982, the creation of Scott Fahlman who was at Carnegie Mellon University [5, p. 34]. Fahlman wrote at the time: "I propose ... the following character sequence for joke markers: :-). Read it sideways. Actually, it is probably more economical to mark things that are NOT jokes, given current trends. For this use :-(. Emoticons are constructed by combining punctuation marks (sometimes along with characters or numerals) on the computer keyboard to represent emotions or semantic nuances such as happiness, sadness, or qualification. Among the most commonly used emoticons are:

:-) happiness, humor

:o shocked, amazed

:(sadness, displeasure

:(crying

;-) winking

:-] sarcastic

Among the most commonly used shortenings are:

– **Godda** = (have)got to – I've godda go now. -We godda do that. – Have they godda work?

– **Gonna** =going to – Nothing's gonna change my opinion. – I'm not gonna tell you. -What are you gonna do?

– **Wanna** = want to – I wanna go home.

– **Wanna** = want a – I wanna book.

– **Lemme** = let me – Lemme go!

– **Letcha** = let you -Why don't they letcha go and rest?

– **Musta** = must have -I musta cost him an arm and a leg.

Conclusions. In the article it is demonstrated that the Internet and social media have profoundly influenced the evolution of the English language, introducing notable changes in spelling, vocabulary, grammar, and communication practices. Initially designed as a shared information platform for government and educational institutions, the Internet has grown into a global communication tool that reshapes linguistic norms and practices.

One of the most significant outcomes of this transformation is the emergence of linguistic variability, characterized by new forms of expression such as shortenings, contractions, acronyms, and emoticons. These innovations not only enhance efficiency in digital communication but also mimic non-verbal cues to convey emotions and tone, bridging the gap between face-to-face and text-based interactions.

Furthermore, the integration of new words and neologisms, such as "to google" and "to tweet," into everyday language highlights the reciprocal relationship between technology and language. Social media platforms like Facebook, Twitter, and Instagram have become catalysts for this linguistic evolution, fostering creativity and adaptability in language use.

This research underlines the importance of understanding linguistic variability in digital environments, offering theoretical and practical insights for educators, linguists, and communication professionals. The findings contribute to a broader understanding of how the English language adapts to technological advancements, providing a framework for analyzing future changes in digital communication.

In conclusion, the dynamic interaction between technology, culture, and language underscores the necessity of continued exploration into the linguistic variability of English in online communities. This study lays the groundwork for further research into the sociolinguistic implications of the digital age.

REFERENCES:

1. Algeo J. The Origins and Development of the English Language (6th ed.). Wadsworth. 2019. 364 p.
2. Baugh A., Cable T. A History of the English Language. *Pearson Education*. 2002. 459 p.
3. Crystal D. English as a Global Language. *Cambridge University Press*. 1997. 229 p.
4. Crystal D. Language and the Internet. *Cambridge University Press*. 2001. 256 p.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language (2nd ed.). *Cambridge University Press*. 2003. 245 p.
6. Danet B., Susan C. The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online. *Oxford University Press*. 2007. 362 p.
7. Graddol D. The Future of English? *The British Council*. 1997. 66 p.
8. Hogg R. An Introduction to Old English. *Edinburgh University Press*. 2002. 162 p.
9. Lyddy F. Language change in the age of the Internet: The case of British English. *Journal of Linguistic Evolution*. 2014. 30 p.
10. McCulloch G. Because Internet: Understanding How Language Is Changing. *Riverhead Books*. 2019. 336 p.
11. Sa'aleek A. The impact of the Internet on English language learning and teaching. *International Journal of English Linguistics*. 2006. 303 p.

РОЗДІЛ 7 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 778.534.45: 81'25

DOI

ОСОБЛИВОСТІ ТИФЛОКОМЕНТУВАННЯ У НІМЕЦЬКІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ДРАМІ «UND VERGIB UNS UNSERE SCHULD»

CHARACTERISTICS OF TYPHLOCOMMENTARY IN THE GERMAN WAR DRAMA “UND VERGIB UNS UNSERE SCHULD”

Гаман І.А.,

orcid.org/0000-0002-9042-5162

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського

Чайковська О.Ю.,

orcid.org/0000-0001-9945-4296

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського

Данилюк А.С.,

orcid.org/0009-0006-9155-7665

здобувачка вищої освіти

Woolf GoIT Neoversity

У статті розглядається проблема доступу до відеоконтенту для людей з порушеннями зору, яка стала особливо актуальною в Україні на тлі війни. Внаслідок зростання числа осіб із фізичними обмеженнями, зокрема, повною або частковою втратою зору, необхідно знайти ефективні рішення для поліпшення їхнього життя та інтеграції в суспільство. Одним із таких рішень є тифлокоментування – спеціалізований аудіальний опис візуальних елементів, який дозволяє людям з порушеннями зору краще сприймати фільми, театральні вистави та інші культурні продукти.

Під час дослідження проблеми доступу людей з порушенням зору до відеоконтенту важливо акцентувати увагу на тому, що переважна частина інформації транслюється глядачеві за допомогою візуальних образів. Незважаючи на те, що незрячі люди сприймають на слух слова акторів та звуки навколишнього середовища, вони стикаються з труднощами у ідентифікації мовця, розумінні дій, що відбуваються з персонажами, інтерпретації реакцій та емоцій акторів, які часто передаються мімікою та рухами тіла. Завдяки тифлокоментарям до аудіовізуального контенту люди з порушенням зору отримують доступ до більш широкого спектру інформації, що міститься у відеоконтенті.

У статті викладений аналіз тифлокоментарів німецької військової драми «Und vergib uns unsere Schuld», яка висвітлює жорстокість нацистського режиму щодо людей з інвалідністю під час Другої світової війни. Досліджується роль тифлокоментарів у створенні емоційного контексту фільму, а також проблеми, пов'язані з їх реалізацією, такі як обмежений час для озвучення. Зокрема, у статті проаналізовано, як тифлокоментарі передають ключові моменти сюжету, характерні риси персонажів і важливі візуальні деталі, що сприяє повноцінному сприйняттю фільму людьми з порушенням зору.

Окрім того, автори статті підкреслюють важливість адаптації технологій для забезпечення рівного доступу до культурних і освітніх ресурсів. Обговорюється досвід українських та зарубіжних дослідників у цій сфері та значення тифлокоментування для розвитку інклюзивного середовища. Таким чином, стаття є важливим внеском у розуміння ролі доступності в інформаційному просторі та соціальній інтеграції осіб із порушеннями зору.

Ключові слова: тифлокоментування, порушення зору, аудіоопис, німецька військова драма.

The article discusses the problem of access to video content for people with visual impairments, which has become especially relevant in Ukraine amid the war. Due to the growing number of people with physical disabilities, including full or partial vision loss, effective solutions must be found to improve their lives and integration into society. One of these solutions is audio description, a specialized audio description of visual elements that allows visually impaired people to perceive better films, theatrical performances, and other cultural products.

When studying the problem of access to video content for visually impaired people, it is important to emphasize that the vast majority of information is transmitted to the viewer through visual images. Although blind people can hear the words of actors and the sounds of the environment, they face difficulties in identifying the speaker, understanding the characters'

actions, and interpreting the reactions and emotions of the actors, which are often conveyed by facial expressions and body movements. Thanks to audio descriptions of audiovisual content, people with impairments can access a wider range of information contained in video content.

The article presents an analysis of the audio description of the German war drama *Und vergib uns unsere Schuld*, which highlights the cruelty of the Nazi regime against people with disabilities during World War II. The role of audio commentary in creating the emotional context of the film is explored, as well as the problems associated with its implementation, such as the limited time for voice-over. In particular, the article analyzes how audio description conveys key plot points, character traits, and important visual details, contributing to visually impaired people's full perception of the film.

In addition, the article's authors emphasize the importance of adapting technologies to ensure equal access to cultural and educational resources. They discuss the experience of Ukrainian researchers in this area and the importance of audio commentary for developing an inclusive environment. Thus, the article is an important contribution to understanding the role of accessibility in the information space and social integration of visually impaired persons.

Key words: audio commentary, visual impairment, audio description, German war drama.

Постановка проблеми. В Україні спостерігається зростання кількості людей з порушеннями зору. Останні три роки цьому зростанню сприяє вторгнення країни-агресора на територію нашої держави. На превеликий жаль, захисники України повертаються з поля бою з фізичними порушеннями. Серед них – повна або часткова втрата зору. Це підкреслює серйозність проблеми, яка потребує уваги та заходів для покращення умов життя не лише українських захисників, а й цивільних громадян.

Ці люди використовують Інтернет завдяки спеціалізованим програмам, які частково уможливають перегляд різного виду контенту. Розвиток технологій сприяв створенню комп'ютерних систем, що полегшують комунікацію для осіб з порушеннями зору. Важливою є адаптація комп'ютерних технологій для їхньої інтеграції у суспільство.

Будь-який відеоконтент займає важливе місце в інформаційному просторі, проте його доступність для людей з порушенням зору залишається обмеженою. Зрячі отримують до 80% інформації через візуальний канал, а люди з повною втратою зору мають менше можливостей для сприйняття такої інформації, оскільки не кожен відеоматеріал має тифлокоментарі. Це може призвести до інформаційної нерівності та обмеження доступу до культурних і освітніх ресурсів.

Досліджуючи проблему доступу до відеоконтенту для осіб з порушеннями зору слід зазначити, що більшість інформації передається через візуальні образи [2, с. 139]. Незрячі сприймають звуки та голоси, але мають труднощі з ідентифікацією персонажів і розумінням подій, оскільки емоції та реакції часто передаються через міміку та жести. Тифлокоментарі забезпечують доступ до ширшого спектру інформації, що міститься у відеоконтенті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тифлокоментарів в українському та міжнародному науковому просторі присвятили свої роботи такі вчені, як А. Б. Демчук,

Т. Г. Лукьянова, В. А. Павленко, В. В. Литвин, Е. Ю. Хайке, Х. Д. Сінтес та інші. Їхні дослідження охоплюють широкий спектр тем, зокрема: лінгвістичні особливості тифлокоментарів, психологічні аспекти сприйняття тифлокоментарів, культурні та технічні аспекти створення тифлокоментарів.

Постановка завдання. Основною метою статті є аналіз особливостей тифлокоментування німецької військової драми «*Und vergib uns unsere Schuld*», порівняння тифлокоментування українською мовою з оригіналом німецькою.

Виклад основного матеріалу. *Тифлокоментування* – це спеціальний аудіальний опис візуальних елементів, який допомагає людям із порушеннями зору або повною втратою зору зрозуміти те, що відбувається на екрані, сцені чи в іншому візуальному контексті [1, с. 147]. Такий опис зазвичай надається глядачеві/слухачеві під час перегляду фільмів, вистав, спортивних матчів. Він включає в себе розповідь про дії, міміку, жести, пейзажі, костюми та інші важливі візуальні деталі, які інакше могли б залишитися непомітними для незрячих людей.

Тифлокоментування, або *аудіоопис*, використовують у різних сферах, щоб забезпечити доступність візуальної інформації для людей з порушеннями зору [3, с. 41].

У фільмах та серіалах тифлокоментарі додаються як окремий аудіотрек. Описуються сцени, які важко зрозуміти без зорової інформації: рухи персонажів, вирази обличчя, локації, важливі візуальні елементи сюжету.

У театральних виставах коментатори за допомогою спеціальної апаратури надають опис подій на сцені. Глядачі із зоровими порушеннями слухають коментарі через навушники.

У музеях тифлокоментарі використовуються для опису експонатів і загальної атмосфери виставок. Завдяки цьому люди з порушенням зору можуть отримати уявлення про зовнішній вигляд предметів мистецтва або артефактів.

Під час спортивних матчів тифлокоментування описує дії на полі, допомагаючи людям з пору-

шенням зору розуміти, що відбувається у грі.

Системи тифлокоментування використовуються також у громадських місцях, таких як аеропорти, вокзали чи торгові центри, щоб полегшити пересування людей з порушеннями зору [4, с. 43].

«Und vergib uns unsere Schuld» – це короткометражна драма (14 хвилин) про знищення людей з обмеженими можливостями в гітлерівській Німеччині. Фільм розгортається на тлі жаклих подій Другої світової війни (1939 рік), в епіцентрі яких опиняється юний хлопчик Пітер. Народжений без однієї руки, він з ранніх років стикається з жорстокістю та упередженнями з боку оточуючих. Із початком правління нацистів життя Пітера перетворюється на жахіття. Фашисти, вважаючи людину з інвалідністю неповноцінною та занадто дорогою для утримання, розпочинають систематичне винищення таких, як він. Мати Пітера, рятуючи сина від неминучої загибелі, організовує його втечу. З цього моменту юнакові доводиться самотійно виживати в жорсткому світі, де на кожному кроці його підстерігає небезпека. Фільм ґрунтується на трагічних подіях Голокосту, коли мільйони людей, в тому числі люди з інвалідністю, стали жертвами жорстокого режиму нацистів. Ця подія слугує жорстким нагадуванням про жакливі наслідки дискримінації, фанатизму та нетерпимості.

Фільм характеризується мінімальною кількістю діалогів, акцентуючи увагу на візуальних елементах, які відіграють ключову роль у створенні атмосфери та сприйнятті подій глядачами/слухачами. Ця особливість робить тифлокоментар особливо важливим для забезпечення доступності фільму для людей з порушеннями зору.

З 17 секунди починається епіграф, при цьому тифлокоментар починається, коли на екрані зображена назва фільму. Озвучення епіграфу розпочинається заздалегідь, адже його тривалість на екрані становить лише декілька секунд, що не дає актору дубляжу можливості озвучити його повністю. Одразу за епіграфом з'являється сцена, яку також необхідно описати протягом короткого проміжку часу, оскільки вона містить багато деталей, важливих для розуміння перед початком діалогу. З огляду на це, вважаємо, що акторами дубляжу та озвучення було прийнято рішення розпочати тифлокоментар епіграфу раніше, щоб встигнути його озвучити, не порушуючи цілісності опису наступної сцени та не забираючи час, необхідний для опису інших подій на екрані.

Die Moral einer Gesellschaft zeigt sich in dem, was sie für ihre Kinder tut. – Dietrich Bonhoeffer. – Моральність суспільства визна-

чається його ставленням до дітей. – Dietrich Bonhoeffer [5].

Починаючи з 22 секунди, отримуємо опис головного героя, проте в цей час на екрані досі зображений епіграф. Тифлокоментарі з'являються не одночасно із відповідними зображеннями, для того щоб люди з порушенням зору мали змогу отримати якомога точніший і повний опис того, що відбувається на екрані.

Через те, що опис складається з двох речень, а цитата однієї з героїнь починається вже через 3 секунди, пауза доволі коротка і актор має встигнути озвучити все, що на думку авторів є необхідним, щоб люди з порушенням зору мали повне уявлення, що відбувається на екрані. До того ж важливим елементом тифлокоментарів є швидкість озвучки, яка має на меті так само донести до адресата усе, що відбувається на екрані.

In einem Klassenzimmer notiert ein Zwölfjähriger mit blondem Haar und Seitenscheitel die Rechnung – zweihundertachtzehn minus zweihundertvierzehn. Seine Lösung – vier. – У класі дванадцятирічний хлопчик зі світлим волоссям і боковим проділом записує математичні дії – двісті вісімнадцять мінус двісті чотирнадцять. Його відповідь – чотири [5].

Слід зауважити, що тифлокоментар надає конкретний вік хлопця – дванадцять років. Таке врахування віку допомагає слухачеві з порушенням зору краще зрозуміти, що може переживати підліток та як він себе почуває.

Згідно свідчень очевидців та історичних записів тих подій, Адольф Гітлер ініціював програму «Т-4», яка мала на меті спершу стерилізацію, а потім фізичне усунення душевнохворих, розумововідсталіх та осіб зі спадковими захворюваннями. Відповідно, знищенню підлягали непрацездатні особи (люди з інвалідністю та хворі віком від 5 років). Починаючи від знищення дітей, програма впроваджувала цей підхід для всіх вікових груп. Опис наступних сцен надає адресату чітке уявлення про те, як поводить себе головний герой і що він конкретно робить:

Dem Blonden fehlt der rechte Unterarm. Bei dem Stumpf fixiert er einen Spitzer auf dem Tisch und spitzt mit Links einen Bleistift an. – У блондина відсутнє праве передпліччя. Біля кінцівки він закріплює на столі гострилку і лівою рукою гострить олівець [5].

Наступний опис надає уявлення про те, як виглядає клас, в якому навчається хлопчик:

Ein rotes Banner mit Hackenkreuz überspannt die Stirnseite des Klassenraums. An der Wand hängt ein Porträt von Adolf Hitler. Darauf in weißen Lettern:

«Ein Volk, ein Reich, ein Führer. – Червоний прапор з розсіченим хрестом перетинає передню частину класу. На стіні висить портрет Адольфа Гітлера. На ньому білими літерами написано: Один народ, один рейх, один фюрер [5].

Хоча вік учнів також є різним і це важлива інформація, обмежений час не дозволяє надати розширений тифлокоментар. У цьому випадку пріоритетом стає висвітлення ключових аспектів кімнати, що суттєво впливають на розуміння фільму для людей з порушенням зору.

Аналізуючи усю кінострічку ми можемо зазначити, що тифлокоментарі надають дуже драматичний характер сприйняттю, який допомагає відчутти всю напругу фільму. Прикладом може слугувати сцена, де будинок родини Веберів (мати – вчителька та син – хлопчик з інвалідністю) шукають солдати та офіцер Вермахту з метою знищення обох:

Die Mutter hat den Teller fallen lassen. Erschrocken springt Peter auf. Mit den Händen umschließt die Mutter Peters Gesicht. – Мама Пітера впустила тарілку. Хлопець підскакує, злякавшись. Жінка закриває обличчя Пітера руками.

Fahrig legt sie dem Jungen einen Mantel um. – Вона поспіхом одягає на хлопчика пальто [5].

Слід вказати, що наведені приклади не накладаються та не приглушують слова самих героїв, хоча між тифлокоментарями та репліками персонажів паузи становлять мікросекунди, що допомагає зробити висновок, що люди з вадами зору відчують безперервну напругу. Проте помічено, що інколи брак часу впливає на опис самого коментаря, змушуючи ділити його на частини, бо між ними є репліка одного з героїв:

Peter läuft davon ... – Пітер тікає....

...und verlässt das Haus durch die Hintertür. – ...і виходить з дому через задні двері [5].

Ще однією сценою, де тифлокоментар влучно передає напруженість фільму є втеча головного героя – хлопчика Пітера від солдатів:

Stolpernd läuft Peter über ein verschneites Feld mit hüfthohen Gräsern. Er trägt einen Strickpullover, Dreiviertel Hosen, Kniestrümpfe und Stiefel. Am Ende seiner Unterarmprothese befindet sich ein Bügel anstelle einer Hand. Peter erreicht einen umgestürzten Baum mit verzweigtem Astwerk. Er stützt sich gegen den Stamm und geht um ihn herum. Von der Seite stürmt der Offizier auf Peter zu und ergreift ihn. – Пітер спотикається на засніженому полі з травою по пояс. Він одягнений у в'язаний джемпер, штани довжиною три чверті, гольфи та черевики. На кінці його протезованого передпліччя замість руки – стремено. Пітер добігає до поваленого дерева зі скрученими гілками. Він спирається на стовбур і обходить його. Офіцер підбігає до Пітера збоку і хапає його [5].

У цій сцені увага зосереджена на одязі та діях Пітера, адже його спроби втекти від німецьких солдатів характеризують те, наскільки він прагне жити. Тому замість звичайного «Пітер втікає від солдатів», було зазначено кожен його крок: як він майже не падає на землю, добігає до дерева, спирається на нього. У свою чергу в тифлокоментарях не наводиться опис самої погоди, стану хлопця, адже ця інформація зайва та не потрібна для розуміння епізоду.

Висновки. Проаналізувавши тифлокоментарі до короткометражної військової драми «Und vergib uns unsere Schuld», можна зробити висновок, що основне завдання перекладача полягає не лише у відтворенні зовнішніх аспектів персонажів, інтер'єру та ключових подій, а й в описі емоцій героїв. Інша проблема полягає в тому, що під час перекладу виникали труднощі передачі інформації, коли паузи між діалогами були занадто короткими, що унеможливлювало включення всієї необхідної інформації в тифлокоментарі, а це прямо впливає на якість сприйняття матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демчук А. Б. Відеоконтент для незрячих: метод тифлокоментування. Радіоелектроніка, інформатика, управління. 2014. № 1 (30). С. 146-149.
2. Демчук А. Б. Підхід до розв'язування задачі вибору тифлокоментатора опису сюжету для людей з вадами зору. Інформаційні системи та мережі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2013. № 770. С. 138-142.
3. Литвин В. В. Освітній відеоконтент для людей з вадами зору. Напрацювання та досвід Національного університету «Львівська політехніка»: препринт / В. В. Литвин, А. Б. Демчук. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 20 с.
4. Heike E. Jüngst. Audiovisuelles Übersetzen: ein Lehr- und Arbeitsbuch. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. Narr Francke Attempo Verlag, 2020. 336 S.
5. «Пробач нам провини наші» («Forgive Us Our Trespasses»). Netflix. 2022. URL: <https://www.netflix.com/title/81320168> (дата звернення: 10.09.2024).

**МЕТАФОРИЧНО НОМІНОВАНА ФАХОВА ЛЕКСИКА
З ЕКОНОМІКИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ
В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ПЕРЕКЛАДАХ**

**METAPHORICALLY NOMINATED SPECIAL LEXICON
OF ECONOMICS AND WAYS OF ITS RENDERING
IN ENGLISH-UKRAINIAN SCIENTIFIC TRANSLATIONS**

Городецька Н.Г.,

orcid.org/0000-0002-9403-0272

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов*

Львівського національного університету природокористування

Турчин І.М.,

orcid.org/0000-0003-4630-8273

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов*

Львівського національного університету природокористування

Бондарчук Л.Й.,

orcid.org/0009-0007-1712-4447

старший викладач кафедри іноземних мов

Львівського національного університету природокористування

Пропонована стаття розглядає метафорино номіновану фахову лексику економічного змісту (терміни, напів-терміни, професіоналізми, фахові жаргони), яку вжито в англійському науковому дискурсі з економіки. Увагу дослідників спрямовано головним чином на метафору загального та спеціального рівнів, шляхи формування та функціонування таких лексем у науковому дискурсі англійської мови. Розглянуто один із виявів метафориноності терміна, коли він виступає одним із лексико-семантичних варіантів загальнозвичайного слова. На основі корпусу фахової лексики, зібраної і аналізованої дослідниками, визначено метафориноні асоціації економіки з іншими сферами життєдіяльності людини. Окрему увагу спрямовано на групу фахових лексем, які образно називають певні соціально-господарські поняття (угоди, ділові операції, засоби, зобов'язання, установи тощо) надто незвичними для економічного дискурсу словами: назвами тварин, меблів, машин, побутових та культурних явищ тощо). Попри неоднозначне сприйняття лінгвістами такого роду лексики, вона об'єктивно існує і становить чисельну групу як в англійському, так і українському економічному дискурсі, а тому в статті посідає вагоме місце. Образність значно ускладнює переклад не лише окремих оригінальних лексем, а й речень і загалом англійських наукових текстів, що традиційно перебувають під впливом науково-популярного, а в деяких випадках й художнього стилів. Стаття розглядає деякі способи відтворення такої лексики засобами цільової мови на матеріалах текстів сучасних англо-українських перекладів. Разом із стилістичними особливостями англійського наукового тексту з економіки метафорино номінована фахова лексика залишається серйозною проблемою не лише для англо-українського перекладу, а й для українських економістів, які активно використовують її у своїй діяльності.

Ключові слова: метафора, фахова лексика, термін, напівтермін, переклад, цільова мова.

The suggested article highlights metaphorically nominated special lexicon (terms, half-terms, professional idiomatic expressions, jargons, etc.) used in English and Ukrainian scientific economic discourse. The researchers' attention is mostly focused on the metaphors of general and special levels, ways of their formation and further functioning in oral and written scientific communication. The paper examines the situation when the economic term functions as one of lexically-semantic variants of the common used lexeme. Analysis of the corpus of special words collected by this article's authors allows them to distinguish metaphorical associations of economy with some other spheres of human life. Their particular attention is also focused on the group of special words nominating some socially-economic notions (contracts, business operations, means of production, obligations, institutions, etc.) by means of quite strange for economic discourse words denoting animals, furniture, food, clothing, people's manners and customs, etc. Despite the negative attitude of some linguists to this lexicon, such lexemes do exist and formulate quite a large group both in English and Ukrainian economic discourse and, therefore, they occupy a significant position in the research. Metaphorical imagery seriously complicates rendering of not only some problematic lexemes, but also sentences and whole original English texts which are traditionally influenced by popular and occasionally even belles-lettres styles. The article examines some ways of rendering of the mentioned above original lexical units by means of the target language on the materials of the current English-Ukrainian translations. Being closely connected with stylistic peculiarities of English scientific texts in economics, metaphorically nominated special lexicon formulates a serious problem both for translators and Ukrainian specialists in economics.

Key words: metaphor, special lexicon, term, half-term, translation, target language.

Постановка проблеми. Чисельну групу англomовної фахової лексики з економіки становлять лексеми, що називають наукові поняття загальноживаними словами й словосполученнями. Тривалий час, за умов браку в Україні та загалом в колишньому СРСР оригінальної наукової літератури, відсутності державної підтримки у справі наукового перекладу та вкрай рідкісних академічних контактів наших вчених із їхніми західними колегами, такого роду лексика часто залишалася поза увагою дослідників наукового дискурсу. З перших же років державної незалежності, коли виникла нагальна потреба впорядкування терміносистем і активізувався науковий переклад літератури різних галузей науки (особливо книг економічного змісту), питання ролі метафори у терміноутворенні та формуванні іншої фахової лексики англійської мови привернуло увагу багатьох українських мовознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На тлі багатьох лексико-семантичних, стилістичних, перекладознавчих та інших лінгвістичних питань феномен метафоричної номінації фахової лексики посідає важливе місце у наукових розвідках Т. Кияка (мотивування та стандартизація терміноутворення), В. Дубічинського (прикладний аспект термінознавства), Ю. Зацного (термінологічні неологізми), В. Карабана (перекладознавчі проблеми використання термінів) та інших дослідників. Зазначена тема дослідження, однак, недостатньо спирається на дані практики перекладу і дещо потерпає від недостатнього аналізу чинних перекладів наукової літератури.

Постановка завдання. Метафорична номінація фахової лексики з економіки стала предметом даного дослідження, а його об'єктом – тексти англо-українських перекладів наукової літератури з економіки, а також терміни та їхні субститути (напівтерміни, професійні жаргонізми, фразеологізми тощо) з лексикографічних праць сучасних авторів. Висновки формувалися на основі аналізу наукових позицій сучасних українських та зарубіжних лінгвістів, висловлених ними у мовознавчих монографіях, матеріалах наукових конференцій, полемічних публікаціях у наукових часописах та збірниках. Основне завдання дослідження спрямоване на перекладознавчі проблеми – з'ясувати як сучасні перекладачі розуміють метафоризовану фахову лексику, у який спосіб відтворюють її засобами цільової мови і чим при цьому керуються.

Виклад основного матеріалу. Британсько-американські та українські традиції наукового мовлення зароджувалися й активізувалися в різ-

ний час і на основі різних екстралінгвістичних чинників. Звідси – різні лексико-стилістичні підходи в тональності викладу наукової інформації та підборі відповідної лексики.

Метафора, зазвичай чужа й неприродна для традиційно стриманого українського наукового дискурсу, є звичною для дискурсу англomовного з його тяжінням до науково-популярного, а подекуди й до художнього стилю. Особливо відчутною є присутність різного роду метафор у науковій літературі економічного змісту.

З огляду на загальну тему нашого дослідження, саме метафора спеціального рівня цікавить нас найбільше. Формуючи фахову лексику шляхом метафоричної номінації, така метафора разом із метафорою загального рівня фігурує у лексикографічних працях термінологів і саме з числа таких слів перекладачі-практики визначають адекватні, на їхній погляд, варіанти відтворення цільовою мовою ключових слів фахового (зокрема економічного) тексту.

За спостереженнями У.Гендерсона [1], в текстах економічного змісту присутні метафори таких трьох видів: 1) образна метафора – *“The dollar votes of people affect prices of goods”* [2, с. 52]; 2) метафора загального рівня (та, яка трапляється у будь-якому контексті, в тому числі й економічного змісту), – *“He placed a ceiling on the price”* [3, с. 20]; 3) метафора спеціального рівня (та, що характеризує конкретні економічні проблеми й супроводжує виклад суто економічних ідей) – *“I have referred to featherbed practice”* [4, с. 61].

Г. Лакофф та М. Джонсон називають метафору “образною раціональністю” [5, с. 3], де реальні характерні риси одного поняття, проєктуються на інше поняття (іноді цілком несподіване), слугуючи джерелом його образного називання. На думку Р.Нормана, метафори, які використовують образи елементів природи (назви рослин, тварин, металів тощо) зберігають семантичний зв'язок з першоджерелом і тому в значній мірі є невинновими [6, с. 55]. Так, у термінологічному вислові *“frozen assets”* поняття *“liquid”* проєктується на поняття *“assets”*, формуючи онтологічні та гносеологічні відповідності між проєктувальним та проєктованим поняттями. Онтологічні відповідності встановлюються між поняттями *“liquid”* та *“assets”*, тоді як гносеологічні – між знаннями про ці поняття. Зокрема, відомо, що рідина (*liquid*) має здатність заморожуватися, тобто переставати циркулювати й текти. Аналогічно, коли заморожуються активи (*assets*), у клієнтів банку зникає можливість забирали гроші з рахунків (“рухати” їх).

Інтерпретація метафори, яку долучено до формування різного роду термінів, є глибоко суб'єктивним процесом, тому можливі різні варіанти її сприйняття. Так, лексика на зразок *“buoyant demand”* або *“floating rate”* в одних реципієнтів може викликати асоціації з водоймою, а в інших – з судном в океані.

На основі вибірки аналізованої нами фахової лексики ми визначили такі метафоричні асоціації економіки з іншими сферами життєдіяльності людини (табл. 1).

Як бачимо, в перекладі метафорично номінованої термінології метафора здебільшого зникає, поступаючись перифразу. Це явище, очевидно, можна пояснити тим, що, як справедливо зауважила Т. Добржинська: “...інтерпретація метафори строго мотивується культурними традиціями” (переклад наш) [7, с. 598]. Звідси – різне бачення окремих економічних явищ і, відповідно, лексичні трансформації в перекладі.

Одним із виявів метафоричності терміна є випадок, коли він виступає одним із лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) загальновживаного слова. Словами, що в англійській мові дали початок економічним термінам, може бути англійська загальновживана лексика без інтернаціонального

забарвлення, тобто в економічному контексті вона перекладатиметься термінами, які не транслітеровано з англійської мови: *purse* – гаманець, *казна*; *yield* – врожай, *прибуток*; *return* – повернення, *окупність*; *maturity* – стиглість, *погашення*; *share* – частка, *акція*; *bounty* – щедрий подарунок, *премія*.

Із двох ЛСВ, наведених для кожного англійського слова, друге є значенням економічного терміна. Перебуваючи у безпосередньому зв'язку з другим ЛСВ, перше значення є свого роду образним варіантом другого і, отже, перше значення виступає як первинне, а друге як похідне від першого, адже фактично прибуток – це свого роду “врожай” у бізнесі, а казна, відповідно, – “гаманець” держави.

Тенденція англійських економічних термінів утворюватися від загальновживаного слова реалізується і на рівні інших частин мови (прикметників і дієслів):

a sick bank – банк-банкрут (хворий);

a bad debt – безнадійний борг (поганий);

a sunk cost – незворотні витрати (утоплений);

Таблиця 1

Концептуальна метафоризація поняття «економіка» та шляхи її лексичної реалізації

Концептуальна метафора	Приклади лексичної реалізації метафори
економіка як людський організм	economic depression (економічна депресія) brainpower (наукові кадри) hand-to-hand currency (готівка)
економіка як поведінка людини	standstill agreement (мораторій на приватні борги) refugee capital (капітал, що витікає за кордон) perishable commodities (товари короткотермінового використання)
економіка як сім'я	parent bank (головний банк) daughter company (дочірня компанія) bastard commodities (товари низької якості)
економіка як флора і фауна	fishy accounting (сумнівні розрахунки) mosquito company (дрібна компанія) booming economy (процвітаюча економіка)
економіка як оселя	sheltered income (дохід, прихований від оподаткування) turnkey contract (контракт головного підрядника) blanket agreement (угода, що охоплює багато пунктів)
економіка як будівельна справа	build up (розгортання робіт) vault (банківське сховище) floor (верхній рівень економічного розвитку) straw bail (ненадійний поручитель)
економіка як механізм	cyclical mechanism (механізм економічного циклу) economic slowdown (економічне сповільнення) to gear (підпорядковувати)
економіка як одяг	blue collar (робітник, що виконує фізичну роботу) cap (верхній рівень) out-of-pocket cost (прямі витрати)
економіка як водойма	wage freeze (заморожування заробітної плати) sunk capital (капітал з повністю списаною вартістю) cash flow (рух готівки)

a nude contract – контракт без позивної сили (голий);

to marry – з'єднувати (наприклад, компанії) (одружувати).

До семантичної структури багатозначного слова-терміна можуть входити терміни не однієї, а кількох, іноді неспоріднених галузей. Так, термін *“banking”* в економічній галузі означає найчастіше банківську справу; в агрономії це підгортання (напр. картоплі), в техніці – дамба, в медицині – консервування органів для імплантації. Попри дивергентність значень, всі вони мають архисему “заготування, накопичення”, і, отже, між ними існує семантичний зв'язок.

На тлі усталених і звичних термінів, де метафора практично не відчувається, за останні десятиліття в англійській мові сформувалася потужна група фахових лексем, які образно (словом або словосполученням) називають певні ділові операції, угоди, засоби, обов'язки, установи тощо. Помітною особливістю такої лексики є вживання надто незвичних для даної галузі загальноновживаних слів: *cow, devil, bed and breakfast, golden parachute* тощо.

Відкритим залишається питання, чому існує така лексика. Одна із версій полягає в тому, що для точної назви певного фахового поняття потрібно було вжити багатокомпонентний термін. Таке сполучення слів було би важко запам'ятати. Дуже часто в такому випадку для мовної економії вживають скорочені слова або аббревіатури. Можливо, було важко підібрати милозвучну аббревіатуру і автори цих термінів пішли іншим шляхом, а саме: вони вирішили взяти для цієї мети загальноновживане слово, яке дуже влучно називає підрозділ чи фірму, наприклад *фірма-“зірка”*, тобто фірма, яка служить прикладом того, як розвивати бізнес тощо [8, с. 86].

Попри те, що лексеми такого типу у великій кількості вживають у науковому дискурсі, мас медіа, діловому спілкуванні, художній літературі і продовжується формування їхніх нових варіантів, – точний статус їх у мовознавстві не визначено. Простежуються такі позиції, що визначають статус вказаної лексики, як: 1) метафоричних (образних) терміносполучень [9]; 2) напівтермін [10]; 3) термінологічний фразеологізм [11].

Принциповим є те, що в деяких сучасних глумачних англо-англійських словниках лексика на зразок *“angel”, “poison pill”* тощо визначена авторами-укладачами як жаргони або ж як розмовна лексика [12, с. 25; с. 52]. В інших же оригінальних словниках така лексика, наприклад, *“shell company”* пропонується укладачами поряд із повноцінними термінами [13, с. 58].

На нашу думку, несприйняття деякими лексикографами таких лексем як терміноодиниць викликано надто великою семантичною віддаленістю образу від реального професійного поняття, яке ця лексема метафорично називає. Надмірна метафоричність віддаляє таку лексику від статусу терміна, який має призначення називати певне поняття максимально точно й визначено: “Образність, конотативна маркованість новоутворених одиниць є своєрідним каменем спотикання на шляху визнання їх повноцінними членами термінологічної системи” [9, с. 306]. Віднесення таких лексем до числа фразеологізмів є дискусійним, бо, як вважають Т. Панько, І. Кочан та Г. Мацюк, якщо фразеологічні сполуки допускають елементи змінного плану, то термінологічні при введенні в них нового слова або при пропущенні якогось члена цілком змінюють своє поняття. Фразеологічним сполукам не властива дефінітивна функція [14, с. 177]. Назвати таку лексику термінізованими жаргонами, на нашу думку, заважає те, що, як вважають Г.Гладіна та В.Сеніна, жаргон “викликає негативне ставлення а то й огиду до людей-носіїв” [10, с. 12].

Оскільки лексика такого розряду не завжди наділена негативною конотацією і не завжди стилістично занижена (як у випадку із лексикою на зразок *“golden parachute”, “superstar”, “green mail”, “stellage”*), очевидно, віднесення таких лексичних одиниць до розряду жаргонних не завжди виправдане.

Образність значно ускладнює переклад, оскільки, з одного боку, потрібна влучність передачі змісту, а з іншого, реципієнти не завжди бувають обізнаними з явищами, властивими світовому ринку і часто невластивими сучасній українській економіці. Неминучими в такому випадку є примітки або посилання на глосарій в кінці видання, що не завжди зручно для сприйняття інформації. Тому перекладачі часто уникають дослівного перекладу образної лексики, натомість вводячи у контекст пояснення її значення: *“The cold turkey strategy tries to cut the inflation rate fast”* [15, с. 536] – *“Політика різких змін намагається швидко сповільнити інфляцію”* [16, с. 519]; *“The so-called small menu cost approach argues that small costs of changing prices can have large effects”* [15, с. 700] – *“Згідно з так званим методом малих затрат, малі затрати на зміни цін можуть мати великі наслідки”* [16, с. 681]; *“Many states have “lemon laws”*” [17, с. 615]. – *“Багато умамів мають закони про непоміб”* [18, с. 427].

Деякі перекладачі транскрибують терміноїд, ігноруючи його образ, але не порушуючи ціліс-

ність інформації: *“Recent payoffs, called “green mail”, out of the corporate purse to those attempting to take over a firm have confirmed these views”* [19, с. 250]. – *“Нещодавно виплати з гаманця акціонерів (які одержали назву “грін мейл”) тим, хто прагнув викупити ту чи іншу фірму, лише підтвердили такі підозри”* [20, с. 250]. Натомість абсолютно неприйнятним вважаємо варіант перекладу, коли така трансформація на конотативному рівні не супроводжується будь-якими тлумаченнями: *“Trade Unions have long recognized the nature of the free-rider problem”* [19, с. 165]. – *“Профспілки давно зрозуміли “проблеми зайців””* [20, с. 212].

Як обов’язкові атрибути західної економіки, ці лексеми також часто вживають українські економісти у своїх дослідженнях, роблячи при цьому певне тлумачення, як-от: *“Не можна забувати про розповсюдження практики “безплатного проїзду” (free ride), коли хтось сподівається отримати бажаний ефект, не докладати власних зусиль”* [21, с. 109]; *“Якщо темпи зростання ринку і товарів однаковою мірою незначні, то товари дістають назву “собаки”. Іноді їх ще називають “невдахами””* [22, с. 29].

Суть окремих образів можна з’ясувати, скориставшись економічними тлумачними словниками, які укладають головно економісти: *“Акули” – (1) арбітражери і “хижаки”, приналежувати запахом “крові” жертви перед початком і в процесі поглинання компанії; (2) визискувачі типу лихварів, що позичають гроші під неймовірні проценти”* [23, с. 12]; *“Бранка” – формально незалежна дочірня фірма, що обслуговує виключно (або в основному) материнську компанію”* [24, с. 137].

У першому випадку образ хижаків-акул є символом тих юридичних осіб, які за сприятливих для них фінансових умов готові поглинути компанію, що зазнали краху. У другому випадку образ ув’язненої асоціюється з поняттям відсутності свободи економічної діяльності. Іншими словами, не лише загальний настрій (жорстокість і жадоба чи приниження і другорядність), а й семантично близькі явища, об’єднують ці образні терміни з економічними поняттями, які вони описують.

Переклад образних фахових лексем, що означають маловідомі або й цілком нові для вітчизняної економіки поняття, у глосаріях та термінологічних словниках здійснюють головно калькуванням *“golden parachute” – “золотий парашут”, “poison pill” – “отруйна таблетка”, “Chinese Wall” – “Китайська стіна”* тощо. Під час перекладу запозичується не зовнішня, а внутрішня

форма відтворюваного цільовою мовою слова: *“Employers often required yellow-dog contract”* [17, с. 716]. – *“При наймі робітників на роботу від них нерідко домагалися так званого “жовтого зобов’язання”, тобто угоди не вступати у трудову спілку”* [18, с. 551].

Як бачимо, образ, зафіксований напівтерміном, частково збережено перекладачем через напівкальку: перекладено колір, але залишено поза увагою образ собаки. Такий варіант перекладу вважаємо цілком коректним, оскільки, по-перше, лексема *“жовте зобов’язання”* вже існує в мові українських ЗМІ та лексикографії [24, с. 377], а, по-друге, цільова інформація залишається адекватною через пояснення в кінці речення.

Попри думку деяких лінгвістів, що *“... калькування, як правило засмічує мову, а то й спотворює чи перекручує значення слова чи виразу”* [15, с. 13], ми вважаємо, що у справі перекладу фахової лексики (і особливо напівтермінів чи професіоналізмів) виключати метод калькування неможливо. Лексична калька не завжди може точно пояснити господарське чи наукове поняття, але саме кальки поповнюють українську економічну науку знаннями про нові явища світового господарювання. *“Влучна калька – це надбання даного перекладу, яка за сприятливих умов (мовних та позамовних) може стати надбанням мови-реципієнта”* [25, с. 119.]

Однак у випадку із надто великим семантичним віддаленням фахової лексеми від свого оригінального значення його переклад калькуванням стає неможливим. Наприклад, лексема *“bucket shop”*, що зараз означає нелегальне брокерство і загалом будь-який нелегальний бізнес [26, с. 16], в оригіналі означає дешевий шинок, де алкогольні напої тримали у відрах. Символ зібрання нешанованого товариства став основою образної назви нешанованого державою нелегального бізнесу. Стара ж назва втратила своє історичне значення, оскільки в Англії давно немає *“відерних забігальників”*. Тому лексикографи або використовують транскрибований варіант лексеми *“бакет шоп”* [27, с. 96], або перекладають цю лексему поясненням.

Прикметно, що лексема *“bucket shop”* отримала своє продовження в лексичних похідних: *“bucketing”, “bucketee”*, переклад яких також здійснюють головно з допомогою транскрипції або пояснення: *“бакетинг”, “нелегальне брокерство”, “нелегальний бізнес”, “нелегальний брокер”, “нелегальний підприємець”*.

Як бачимо, економічні напівтерміни є унікальним лінгвістичним явищем, свого роду проміж-

ною ланкою між термінами і фаховою жаргонною лексикою у сфері бізнесу. Образи таких лексем не завжди мають чітке обґрунтування. Тому переклад напівтермінів у контексті головно здійснюють з допомогою додаткових тлумачень.

Переклад метафоризованої свого часу термінології відбувається звично, без особливого занурення в діякронію лексеми, оскільки чимало слів під час функціонування втратили свою внутрішню мотивацію, а подекуди набуло цілком несподіваних відтінків або й значень. У зв'язку з цим, мовознавці мають уважніше ставитися до такої лексики у своїх лексикографічних та термінознавчих розвідках.

Через те, що українському науковому дискурсові невластиве вживання жаргонів, переклад такої лексики теж зазнає стилістичної трансформації. Жаргонізми і фразеологізми в оригіналі відтворюються цільовою мовою стилістично нейтральною лексикою: *"The state can expropriate the profits from innovation through legal means such as excessive taxation or through illegal means such as demands from state bureaucrats for **kickbacks**"* [28, с. 50]. – *"Держава може експропріювати прибутки від інновацій законними засобами, до яких належить надмірне оподаткування або через незаконні дії (скажімо, вимога державного чиновника заплатити **хабаря**)"* [29, с. 92]; *"If you can't **keep your checkbook straight** and tend to put off paying bills, its unlikely you'll want to start an accounting service"* [30, с. 19]. – *"Якщо ви не вмієте **контролювати власні потреби** та схильні платити направо й наліво і залізати в борги, навряд чи в такому випадку ви захочете заснувати бухгалтерську фірму"* [31, с. 19].

Метафоризована лексика оригіналу звичайно відтворюється необразними нейтральними лексемами або ж термінами, від чого цільовий дискурс стає більш стриманий і термінонасичений: *"Interest rates have an impact on the **overall health of the economy**"* [17, с. 7]. – *"Процентні ставки впливають на **загальний стан економіки**"* [18, с. 39]. Проте у деяких перекладах образність лексем та загальна невимущена тональність оригіналу збережена: *"Mankind is not grateful for that sort of service and forgets quickly the names of the people who **write the librettos for its political operas**"* [32, с. 3]. – *"Людство не зберігає почуття вдячності за такі послуги і швидко забуває імена людей, які **пишуть лібретто до його політичних опер**"* [33, с. 19].

Попри те, що така позиція перекладачів у нашому дослідженні виступає нетиповою, її все ж можна обґрунтувати тим, що в останні роки

рамки допустимих лексико-стилістичних засобів в українській науковій мові певною мірою розширилися. Звідси – уникнення деякими перекладачами стилістичних трансформацій наукового перекладу ще у 80-х рр. ХХ ст.

Про послаблення стилістичних розбіжностей англо-американського та українського наукових дискурсів, а відтак, – наявність у перекладах рис, раніше невластивих українській науковій мові, вказує В.Карабан: *"Зараз спостерігається тенденція до збереження метафоричної образності у перекладі, що певним чином пов'язано з послабленням жанрово-стилістичних норм в українській мові щодо жаргонізмів та професіоналізмів"* [34, с. 204].

Послаблення таких норм, однак, на нашу думку, не означає радикальне віддалення від традицій українського наукового мовлення. Перенасичення української фахової мови різного роду заміниками термінів (напівтермінами, професіоналізмами і особливо – жаргонами чи сленгом) вважаємо не цілком коректним лінгвістичним явищем. З іншого боку, такого роду лексика практично безперервно вривається у нашу мову у формі кальок і транслітерованих лексем. Питання, чи вживати таку лексику, а якщо вживати, то в який спосіб, залишається дискусійним і для мовознавців, і для українських фахових економістів. Беззаперечним же залишається факт потреби її глибокого лексикографічного аналізу на всеукраїнському рівні з детальним розглядом фонетичних, стилістичних та перекладознавчих аспектів.

Висновки. На тлі численних стилістичних та лексико-семантичних проблем англomовного економічного дискурсу вживання метафорично номінованої фахової лексики залишається відкритою і, водночас, актуальною проблемою. Оригінальні лексеми такого типу активно проникають в українську мову не лише на рівні наукового дискурсу, а й у ЗМІ, художню літературу, побутове мовлення тощо. Попри ймовірні сумніви окремих мовознавців щодо коректності та милозвучності її в українській мові, вона, однак, є об'єктивно існуючим лінгвістичним феноменом і потребує подальших обґрунтувань, лексикографічних розробок, систематизації на матеріалах практичних наукових перекладів відповідної тематики, де поряд із питаннями адекватності відтворення тексту оригіналу може виникнути питання стилістичного та фонетичного плану, що неминуче передбачає співпрацю з дослідниками української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Henderson W. Metaphor, Economics and ESP : Some Comments. English for Specific Purposes. 2000. No.19. P. 167-173.
2. Samuelson P., Nordhaus D. Economics. New York : McGraw-Hill, Inc. 1992. 455 p.
3. Hallager R.R. Your Small Business Made Simple. N.Y. London-Toronto : Made Simple Book. 1989. 159 p.
4. Hazlitt H. Economics in One Lesson. The Shortest and Surest Way to Understand Basic Economics. N.Y. 1979. 218 p.
5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago : The University of Chicago. 1980. 242 p.
6. Norrman R. On the Degree of Motivation in Signs Used in Metaphors Involving Plant Symbolism. Cohesion and Semantics /ed. by J.O. Ostman. 1978. P. 35-59.
7. Dobrzynska T. Translating Metaphor : Problems of Meaning. Journal of Pragmatics. 1995. No. 24. P. 595-604.
8. Поплавська Ж., Свірська О. Англо-український словник із стратегічного менеджменту: матеріали другої західно-регіональної науково методичної конференції викладачів іноземних мов вищих навчальних закладів "Лінгво-дидактичний плюралізм навчального процесу з іноземних мов у вищих навчальних закладах", травень 1999 р. Тернопіль : Терноп. акад. нар. госп.. 1999. С. 84-86.
9. Плаксіє О. Метафора як спосіб творення сучасних економічних термінів (на матеріалі аналітичних конструкцій). Вісник : Проблеми української термінології. Львів : Нац. ун-т "Львівська політехніка". 2002. №453 /відп. ред. Л. Полюга. С. 304-309.
10. Гладіна І.І., Сеніна В.К. Питання мовленнєвої культури та стилістики. Київ : Факт. 2004. 177 с.
11. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя : Запорізьк. держ. ун-т. 1998. 429 с.
12. Longman Dictionary of Business Language /ed. by J.H. Adams. London : English Longman House. 1991. 405 p.
13. Business Dictionary /ed. by M. Greener. London : Penguin Books. 1994. 390 p.
14. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство : навч. пос. Львів : Світ. 1994. 216 с.
15. Dornbusch R., Fisher S. Macroeconomics. New York : McGraw-Hill Publ. Co. 1990. 828 с.
16. Дорнбуш Р., Фішер С. Макроекономіка /пер. з англ. В. Мусієнко та В. Овсієнко. Київ : Освіта. 1996. 814 с.
17. McConnell C.R., Brue S.L. Economics. Principles, Problems and Politics. New York : McGraw-Hill, Inc. 1996. 825 p.
18. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика /пер. з англ. за наук. ред. С. Панчишина. Львів : Просвіта. 1999. 650 с.
19. Stiglitz J.E. Economics of Public Sector. New-York, London : W. W. Norton and Company. 1988. 856 p.
20. Стігліц Дж. Економіка державного сектора /пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. Київ : Основи. 1998. 854 с.
21. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Київ : Логос. 2001. 380 с.
22. Герасимчук В.В. Маркетинг. Київ : Вища школа. 1994. 327 с.
23. Універсальний словник економічних термінів. Інвестування, конкуренція, менеджмент, маркетинг, підприємництво /уклад. В.А. Коломойцев. Київ : Молодь. 2000. 383 с.
24. Англо-український тлумачний словник економічної лексики /уклад. А. Шимків. Київ : Вид. дім "Києво-Могилян. акад.". 2004. 429 с.
25. Зорівчак Р.П. Принципи підходу до фразеологічної одиниці в перекладознавчих дослідженнях. *Теорія і практика перекладу*. Київ : Вид-во Київ. ун-ту. 1979. Вип. 1 /відп. ред. О. Чередниченко, В. Коптілов. С. 108-122.
26. Короткий англо-український тлумачний словник з фінансового менеджменту /уклад. Л.Й. Бондарчук, В.В. Бондарчук, І.М. Теплий. Львів : Українські технології. 2004. 74 с.
27. Базова економічна фінансова та ділова термінологія : англо-український словник /уклад. Р. Соневицький. Тернопіль : Збруч. 2001. 335 с.
28. Hinston P. The Greatest Bussiness Book. The Essential Guide to Starting a Small Business. 5 th ed. London : Hinston Associates. 1992. 120p.
29. Гінгстон П. Найкращий посібник з малого бізнесу /пер. з англ. Л.Каленський, О. Дедик. Львів : Сейбр-Світло. 1995. 176 с.
30. Hague P.N., Jackson P. Do Your Own Market Research. London : Cogan Page Ltd. 1987. 250 p.
31. Гейк П. Вчись аналізувати ринок : методика і практика /пер. з англ. В.Туницький. Львів : Сейбр-Світло. 1995. 270 с.
32. Schumpeter J.A. Capitalism, Socialism and Democracy. New York : Harper & Row Publishers. 1976. 431 p.
33. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія /пер. з англ. В.Ружицький, П. Паращук. Київ : Основи. 1995. 527 с.
34. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга. 2001. Ч.2. 303 с.

**PECULIARITIES OF TRANSLATION WITH REGARD
TO THE LINGUOCULTURAL AND SOCIOCULTURAL ASPECTS****ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ З УРАХУВАННЯМ
ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АСПЕКТІВ****Drabov N.Yu,***orcid.org/0000-0001-7332-6309**Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation
Uzhhorod National University***Tymchyk M.P.,***orcid.org/0009-0001-9763-3378**Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Applied Linguistics
Uzhhorod National University*

The article examines the peculiarities of translation between English and Ukrainian, and the challenges of overcoming the ethno-linguistic barrier in interlingual communication. Particular attention is paid to the influence of social and cultural factors on the meaning of linguistic units and their transmission. According to the study, language is not only a tool for transmitting thoughts but also a means of shaping them. It serves as a cognitive model of reality, influencing the perception and understanding of the surrounding world. At the same time, language reflects social and cultural processes within a specific community, acting as an integrative mechanism and shaping cultural norms and values.

The article analyzes the relationship between language and thought, as explored in numerous cognitive linguistics, philosophy, and psycholinguistics studies. In particular, the linguistic relativity hypothesis (Sapir-Whorf) emphasizes that language structure organizes cognitive processes, affecting thinking and perception. It is determined that translation is a unique form of intercultural communication that facilitates interaction and integration of different cultures. Successful translation requires the translator to understand both cultures deeply, adapt the text to the target audience's characteristics, and convey the original's functions in a new cultural context. Thus, the translator acts not only as a linguistic expert but also as a specialist in intercultural communication.

It is emphasized that the translator must be doubly culturally competent, possessing not only deep linguistic knowledge but also an understanding of cultural context, specific social values, traditions, and norms that shape worldviews and influence information perception. This includes analyzing cultural realities, identifying hidden meanings, and selecting appropriate means to convey them in another linguistic community. Such an approach ensures the accuracy of content transmission and the functional alignment of the translation with the cultural and social expectations of the target audience.

According to these findings, translation is a key tool of intercultural communication, uniting different cultures and promoting mutual understanding and integration. The success of a translation depends on the translator's high level of linguistic and cultural competence, his ability to consider the impact of language on thought formation, and his skill in adapting the text to the cultural and social peculiarities of the target audience. Future research perspectives include analyzing the adaptation of culturally specific elements, developing recommendations for translators, and studying the impact of modern technologies on translation quality in the context of globalization.

Key words: translation, language, culture, interlinguistic and intercultural communication, linguistic units, relationship and interaction of language and culture, cognitive linguistics, intercultural competence.

У статті досліджуються особливості перекладу між англійською та українською мовами, а також труднощі, що виникають у подоланні лінгвоетнічного бар'єру в міжмовній комунікації. Особлива увага приділяється впливу соціальних і культурних чинників на зміст мовних одиниць та їхню передачу. Згідно даної розвідки, мова є не лише інструментом передачі думок, а й засобом їхнього формування. Вона виконує функцію когнітивного моделювання реальності, впливаючи на спосіб сприйняття та осмислення навколишнього світу. Водночас мова відображає соціальні й культурні процеси в межах певної спільноти, виконуючи роль інтеграційного механізму та формуючи культурні норми й цінності.

У статті проаналізовано зв'язок між мовою та мисленням, який розглядається в численних дослідженнях когнітивної лінгвістики, філософії та психолінгвістики. Зокрема, гіпотеза лінгвістичної релятивності (Сапіра-Ворфа) підкреслює, що структура мови організовує когнітивні процеси, впливаючи на мислення та сприйняття. Визначено, що переклад – особлива форма міжкультурної комунікації, яка забезпечує взаємодію та інтеграцію різних культур. Успішний переклад вимагає від перекладача глибокого розуміння обох культур, адаптації тексту до особливостей цільової аудиторії та здатності передати функції оригіналу у новому культурному контексті. Таким чином, перекладач виконує не лише роль мовного експерта, але й спеціаліста з міжкультурної комунікації.

Наголошується, що перекладач має бути подвійно культурно компетентним, тобто володіти не лише глибоким знанням мов, а й розумінням культурного контексту, специфіки соціальних цінностей, традицій і норм, які формують світогляд та впливають на сприйняття інформації. Це включає здатність до аналізу культурних реалій, виявлення прихованих смислів і вибір адекватних засобів для їх передачі в іншій мовній спільноті. Такий підхід забезпечує не лише точність передачі змісту, але й функціональну відповідність перекладу культурним і соціальним очікуванням цільової аудиторії.

Отже, переклад є ключовим інструментом міжкультурної комунікації, який об'єднує різні культури, сприяючи взаєморозумінню та інтеграції. Успішність перекладу залежить від високого рівня лінгвістичної та культурної ком-

петентності перекладача, його здатності враховувати вплив мови на формування мислення і світогляду, а також від вміння адаптувати текст до культурних і соціальних особливостей цільової аудиторії. Перспективи подальших досліджень включають аналіз адаптації культурно-специфічних елементів, розробку рекомендацій для перекладачів та вивчення впливу сучасних технологій на якість перекладу в умовах глобалізації.

Ключові слова: переклад, мова, культура, лінгво-культурна комунікація, взаємозв'язок та взаємодія мови й культури, мовні одиниці, когнітивна лінгвістика, міжкультурна компетенція.

Statement of the problem and its meaning. At the current stage of science development, the need for a comprehensive study of language and socio-cultural processes in their functional interaction is becoming increasingly obvious. The expediency of such an approach is due to the impossibility of considering a number of the most important linguistic phenomena in isolation from the conditions of the functioning of society and the development of its culture. Accordingly, accounting for the linguistic context is of great importance for the adequate coverage of issues in the field of view of such related scientific disciplines as cultural studies, sociology, history, theory and practice of translation, etc.

The purpose. Modern linguistics increasingly focuses on understanding a nation's cultural consciousness through language. Language is the primary medium for humans to convey or exchange emotions, opinions, ideas, and views. It is a powerful communication tool, providing order, meaning, and coherence to abstract thoughts. One of its most important functions is the expression of identity. People from different communities or regions often use distinct languages for communication. The question of whether language reflects culture is central to linguistic studies.

The novelty. The growing importance of intercultural communication in today's globalized world highlights the need to systematize modern educational methods and techniques. Successful intercultural communication requires high intercultural competence, including linguistic and extralinguistic knowledge. It's essential to have a sufficient vocabulary and understand the extralinguistic meaning of words, linking them to cultural and historical contexts. The relationship between language and culture has long been a focal point for linguists, and despite different approaches, most agree on their close connection. This work explores the interaction of language and culture from a specific perspective without attempting to cover this complex and multifaceted topic exhaustively.

Practical implementation. Inclusion in the dialogue of cultures awareness of the role of the native language and culture reflected in the culture of another nation contributes to strengthening the communicative and cognitive motivation of students.

Linguistic phenomena, according to many researchers, are not only a means of communica-

tion and information transfer, but also a way of getting acquainted with the realities of another culture. Therefore, studying the features of different language terminologies is an important step on the way to mastering foreign language competence. When studying the language, it is worth focusing on the study of different layers of the vocabulary as a repository of cultural and historical information about the people who speak the language. In this way, we consider language as a means of storing cultural and historical information [9].

Analysis of studies and publications. For quite a long time the specifics of the relationship between the concepts of «language» and «culture» have been considered in the works of linguists, philosophers, logicians and in research on the theory and history of cultural studies. The problem of the interaction of culture and language was studied at different times by W. Humboldt, O. Potebnia, M. Kostomarov, E. Sepir, B. Whorf, V. Rusanivskyi, A. Wierzbicka and others. According to these linguists, language and culture are inseparable and the scholars do not consider them as separate systems because their influence on each other is undeniable. We also adhere to this opinion, with the present article supporting of it.

Presentation of the main material. Today, the issue of the connection between language and culture remains polemical, since any method of solving it can hardly be fully exhausted as the multifaceted nature of this problem determines its complexity and ambiguity. The very study of the relationship between the phenomena of «language» and «culture» is complicated by the lack of a clear and consistent definition of the concept of «culture». Specialists count dozens of definitions, and they operate a wide range of interpretations of the concept «culture» making it difficult for a non-culturologist to navigate in this sea of definitions. As a result, most often we have to be satisfied finally with an everyday view of «culture». Without going into the details of these definitions, we can note that culture is often identified with the entire set of spiritual and material values created by man, or with a historically acquired set of rules within society for its preservation and harmonization.

Therefore, there exists a whole series of definitions of the concepts of «language» and «culture». The term «culture» refers to the way of life, customs, and beliefs of a certain group of people during a spe-

cific period. Culture covers the entire lifestyle and lifeway of the community members, as much as this very community needs it. Accordingly, the idea of the role of language in the cultural process (as, for example, a part / element / tool / form of culture, etc.) varies. In general, the range of assessments includes either the complete dissolution of language in culture (and language is often wrongly attributed only to a purely instrumental role), or, on the contrary, the denial of a direct relationship between both phenomena. Researchers usually apply the concept of culture in a broader sense – as a set of material and spiritual values created by man. Moreover, the language is considered a mold, pattern, model, or even a matrix of this or that cultural layer, as a historically changing set of meanings, fixing the cultural progress of that society and its historical evolution. In other words, language records the layers of civilization, many of which are the subject of specialized etymological studies.

Language is a peculiar mirror of culture, which reflects not only the real world and the environment of a person, not only the real conditions of their life, but also the public self-consciousness of the people, their mentality, national character, way of life, traditions, customs, morality, the system of values, worldview and the world perception. Language preserves cultural values in vocabulary, grammatical systems, phraseology, proverbs, sayings, folklore, fiction and scientific literature, and written and oral forms of speech. Language serves as a means of naming everything that exists in culture, but it also reflects, models, and shapes it and unfolds and develops itself in culture.

Since domestic and foreign linguists consider language and culture indivisible and interdependent, with the study of a foreign language being regarded as possible only in the context of the corresponding culture, the need for a comprehensive study of linguistic and sociocultural processes in their functional interaction is obvious. And that is how the vast majority of linguists of the 20th century, as well as modern linguists consider the problem.

The views of the representatives of Noam Chomsky's school will prove to be an exception to the general vision. N. Chomsky, a prominent modern American linguist, is known for his psychological research on language. The scientist himself and his followers do not support the idea of the indivisibility of language and culture, arguing for the idea of the universality of human languages and the existence of an internal structure common to all languages [18, p. 11–12]. In his famous linguistic theory of language learning, N. Chomsky states that a person

comes into this world with the innate ability to speak, and the very process of speech development and acquisition of language skills is based on the study of language structures and grammar. N. Chomsky's theory is also known as biolinguistics. What he confirms in this theory is the existence of specific structures in our mind, which allow, firstly, the production of language and, secondly, the understanding of the message, regardless of the language. Therefore, the relative similarity in language learning in different cultures and the ease of learning a native language in childhood is due to the innate ability to understand everyday language structures, such as, for example, SVO (Subject – Verb – Object) in the English language. Thus, according to N. Chomsky's linguistic theory of language learning, children do not study language through influence and imitation. Still, they learn to associate their innate knowledge of the syntactic structures of the language with a limited set of words (also known as the lexicon), which is replenished throughout their life. This theory, having given rise to a new concept of linguistics, was later revised and modified by N. Chomsky himself into the theory of Universal Grammar (UG).

However, the issue of the relationship between language and culture does not belong exclusively to modernity. This is an ancient topic, which for centuries has been the cause of disputes among a number of scientists and thinkers. Some of them, starting with the ancient Greek philosopher Plato, argued that language creates culture, since ideas and concepts are embedded in our heads from birth, like veins in the depths of marble even before the sculptor begins to carve a figure out of it [18]. Others (W. von Humboldt and his followers) believed that language is a child of culture, and it reflects the entire national character. Language, in their opinion, depends on the spiritual strength of the people, it is an external manifestation of the spirit of the people: «The language of the people is its spirit, and the spirit of the people is its language» [21, p. 54–56].

Among the Ukrainian scientists, the one who supported this idea was the outstanding linguist, philosopher, literary critic, teacher, and doctor of philology O. Potebnia. In his philosophy of language, the starting point for the scholar was Humboldt's idea about language as an activity (*energeia*) of the spirit, about the creation of thought in language. O. Potebnia postulates the closest connection between language and thinking and according to his theory thought proves to reveal itself through language, with every speech act being creative and bearing the imprint of uniqueness. So, the process of communication is dialogic, understanding always involves misunderstanding.

Referring to the word «speech», O. Potebnia singles out its external form (articulated sound), content (meaning, thought), and internal form (image). The latter is determined by the originality of the folk (national) language with its unique perspective of vision and unique worldview. Thus, in O. Potebnia's theory language is believed to be the most important means of communication and knowledge exclusively in the context of culture [5, p. 25–26]. As a linguist, literary critic and philosopher O. Potebnia considers myth, folklore, and literature as modeling systems derived from language. Therefore, he puts the language in another essential relationship – to the people and the nationality (nation). Language is a product and manifestation of the «people's spirit»; it also outlines the national independence of the community, encoding a unique national worldview in the structures of the «intermediate» world created by it. This is the language where O. Potebnia finds the unique way and possibility for every person and every community to perceive the world, that is why the scholar strongly protested against denationalization as a mental, emotional, and spiritual decay. Even though O. Potebnia won respect among all philologists of the Russian Empire, as evidenced by the Lomonosov Prize, the researcher never betrayed the department of his native Kharkiv University and censured denationalization: «At all denationalization comes down to bad education, to moral illness: to incomplete use of the available means of perception, assimilation, influence, to a weakening of the energy of thought; to the abomination of desolation in the place of repressed but not replaced forms of consciousness; to the weakening of the connection between younger generations and adults, replaced only by a weak connection with strangers; to the disorganization of society, immorality, foulness and meanness» [17, p. 77–78].

A similar idea regarding the close relationship between culture and language is expressed by a modern philologist, Ukrainian linguist V. Rusanivskyi: «Man created culture, and culture created man. A person is realized in the culture of thought, the culture of work, the culture of language. Language is not only a means of communication, but also a natural reservoir of information about the world primarily about the people» [8, p. 6–8].

In the 1920s and 30s, American anthropologist and linguist Edward Sapir together with linguist Benjamin Whorf put forward their hypothesis about the relationship between language and culture. Scientists consider language as a cultural code of a nation and not just as a means of communication and knowledge. As evidenced by a number of scientific observations, it is the very culture that proves to be

the key to understanding and learning a language. After all, vocabulary that characterizes everyday life, phenomena from the life and history of one country, often do not have exact equivalents in the language of other nations. «No two languages are ever sufficiently similar to be considered as representing the same social reality. The worlds in which different societies live are distinct worlds, not merely the same world with different labels attached,» – Sapir emphasizes [19, p. 214]. That is, the world in which this or that people exist is completely original, and this originality is created not only by its own set of concepts. Besides, he espoused the viewpoint that because of the differences in the grammatical systems of languages, no two languages were similar enough to allow for perfect cross-translation. Sapir claimed that the speakers of different languages perceive reality differently because different languages represent reality differently. On the other hand, Sapir explicitly rejected strong *linguistic determinism* by stating: «It would be naive to imagine that any analysis of experience is dependent on pattern expressed in language» [19, p. 214–218].

The supporters of the Sapir-Whorf hypothesis also believe that cognition does not have an objective universal character, because similar phenomena essentially form different pictures due to differences in thinking. At the same time, it is pretty fair that the history of language and the history of culture develop in parallel. The semantics of the language reflect the general, universal components of universal human culture and the distinctiveness of the culture of a particular nation [19].

In the context of our topic regarding the relationship between the phenomena of «language» and «culture», it seems appropriate to mention the significance of faithful, proper translation and one of the most essential issues of translation, namely the search for correspondence, or equivalents, for the designation of concepts, objects, phenomena in different languages. Modern linguistics claims that only proper names, geographical names, scientific and technical terms, days of the week, names of months, and numbers have complete lexical correspondence in different languages and different cultures. But even this correspondence can be questioned. An example will be the Ukrainian word *неділя*. Or, relatively, its translation into different languages and a brief analysis of the word's etymology. In all Slavic languages, except for Russian, the name of this day of the week comes from the concept of «not working», and «having nothing to do». So, in Ukrainian the word «неділя» is used, in Bulgarian «неделя», in Belarusian «нядзеля», in Serbian «неделя», in

Macedonian «недела», in Polish «niedziela», in Czech «nedele», in Slovak «nedel», in Croatian «nedjelja», etc. Among the northern Germanic tribes, this day – the first day of the week – was dedicated to the Sun, so the name of this day has its roots in paganism. The first part of the word means «sun»: English «Sunday», German «Sonntag», Norwegian and Danish «Søndag», Dutch «Zondag», etc. And in the Russian language, the equivalent is «воскресение». The meaning of the very word is «resurrection», the etymology of the word «воскресение» naming the day of the week has purely Christian roots as it is associated with the resurrection of Jesus Christ that took place on this very day of the week.

Though thinking and language of the people are influenced by external factors, those of the surrounding world, are nevertheless formed first of all in their own, native environment. Therefore, the same lexical form (unit) in each language can hide very different concepts that are created in the depths of the history of its culture. But neither native speakers themselves, nor even more so foreigners, usually do not realize where, how and when this process takes place. We agree with the opinion of the prominent Polish linguist Anna Wierzbicka that a person's perception of the world is primarily determined by his native language, and this process is unconscious. After all, as a rule, we do not know why we put this or that meaning in a native word.

The linguist claims that every language has «key words» that lose their meaning when literally translated into another language, and transferred to a foreign culture. These words express essential concepts from various spheres of people's lives, which semantically do not coincide with their linguistic equivalents in another language, because when searching for equivalents in the target language, the component accountable for making up the essence and specificity of culture is lost. Having little or no knowledge at all about the way of life and traditions of the people, no understanding of the style of thinking, as well as knowing nothing or very little about culture and history, it is difficult or even impossible to translate such words. In her opinion, this applies to concepts such as «privacy» or «committed» in English, «душа» and «туга» in Ukrainian [20]. It is known that as lexical units, these words do not exist in a cultural vacuum. For a citizen of the United States of America, they are associated with the tradition of individualism and in Slavic states – with the Orthodox worldview.

When rendered into the English language, be it spoken or written variant, the Ukrainian word «душа» (corresponding the English «soul») is often interchanged with the word «heart» (corresponding Ukrainian «серце»). For example: *від душі* – with

all my heart; брати за душу – to touch sb. to the heart / to tug at someone's heartstrings; в глибині душі (відчуваю...) – in my heart / in my heart of hearts (I feel that...). Phraseological dictionaries give a number of stable expressions with the word «heart», which in the Ukrainian translation is «душа»: go to one's heart and to come home to one's heart ~зворушити до глибини душі, знайти відгук у чийсь душі; to open / uncover / pour out one's heart to sb – вилити / відкрити душу кому-небудь; he wears his heart on his sleeve – він душевна, щира людина; single heart – душевна простота/прямодушність.

Quite often, the Ukrainian word «душа» in the English translation is «mind» (the word corresponding Ukr. «розум»). For instance: чистий душею – pure-minded; спокій в душі / душевний спокій – peace of mind; однодушно /одностайно –with one mind; до душі, до вподоби – to one's mind; відкрити душу –open one's mind; камінь з душі звалився – off one's mind; відводити душу – to disburden one's mind; душевний спокій – an easy mind; великодушність – a high mind; душевна простота – singlemind [14]. In the English proverb «Face is the index of mind», the word «mind» is also used to denote «soul» (ukr.: «душа»): «Обличчя – дзеркало душі». At the same time, in the Latin counterpart, the word «anima», that is, «soul», «душа» is present: «Vultus est index animi» [11].

On the basis of idiomatic expressions, proverbs and sayings of ancient Roman and Latin origin, as well as biblical texts, we can state that the Ukrainian word «душа» (Latin «anima») is not often rendered into English by means of its equivalent «soul» in these texts. Still sometimes it happens: Lat.: «Не бійтеся тих, що вбивають тіло, душі ж убити неможуть; а бійтеся радше того, хто може погубити душу і тіло в пеклі». – Eng: «And do not fear those who kill the body but cannot kill the soul; rather fear him who can destroy both soul and body in hell» (Matthew 10:28).

(The following examples are taken from [11]): Lat.: Magnificat anima mea Dominum – Ukr.: Величає душа моя Господа. – Eng: My soul glorifies the Lord. Rather often the word denoting «soul» is omitted when translating into English:

Lat.: De profundis clamavi ad te Domine – Out of the depths I call to you, Lord = 3 глибини душі взиваю до тебе, Господи (Ps., 130:1).

Lat.: ...anima measi cuterrasinea quatibi – Ukr.: ...душа моя прагне Тебе, як води пересохла земля – Eng.: It thirst for you like a parched land. (Ps., 142:6);

Lat.: Et per desomnes, qui tribulant animam meam – Ukr.: І вигуби всіх, хто ненавидить душу мою – Eng.: Destroy all who attack me (Ps., 142:12);

Lat.: *Anima satur calcatur favum* – Ukr.: Сита *душа* топче і мед щільниковий – Eng.: One who is full, tramples on virgin honey (Pr., 27:7).

Besides, the Ukrainian word «*душа*» can be rendered by the English one *life* (i. e. Ukr. «життя»):

Lat.: ... quia ad te levavi *animam* meam – Ukr.: ... бо до тебе підношу я *душу* свою – Eng.: ... for to you I entrust my *life* (Ps., 142:8);

Lat.: In patientia vestra possidebitis *animas* vestras – Ukr.: Терпеливістю вашою *душі* свої ви здобудете – Eng.: By your perseverance you will secure your *lives*. (Лк., 21:19)

There is one more «key word» which may cause certain difficulties in the process of translation into English, according to Anna Wierzbicka, a Polish linguist. In the Ukrainian language it is rendered as «*тужа*». The word can be explained or interpreted for a foreigner as follows: «That is a kind of longing a person feels when wants something, but does not know exactly what; he or she only knows that it is unattainable» – this is the definition given by Anna Wierzbicka to this concept, in such a way depriving it of its mystery [20]. Ukrainian «*тужа* за Батьківщиною» can be *homesickness*, *longing after home*, *nostalgia*. If a person yearns, misses his or her native home (in Ukrainian «тужити за рідним домом») such a feeling can be conveyed by the English phrase «*be homesick*»: e.g. Живучи у Сполучених Штатах, вона страшенно тужила за Україною – Living in the USA she was terribly *homesick* for Ukraine. However, longing at separation is «*wrench*»: Leaving Uzhhorod had been a *wrench* for us – Нам було дуже важко покидати Ужгород. Here are some more instances of rendering the concept: гіркота розлуки – *the wrench of saying goodbye*; тужити за кимось, дуже скучити, сумувати – *to miss somebody*; тужити, томитися – *to yearn for/ after*; e. g.: тужити, сумувати за друзями, котрих немає поряд – *to yearn after absent friends*; томитися на чужині – *to yearn for home*. Another shade of meaning of the Ukrainian «*тужа*» is grief, sorrow, sadness. E.g.: Проїшло вже два роки після смерті Лори, та він все ще *глибоко тужить* за нею. – It has already passed two years after Lora's death but he still nurses his sorrow for her behind her.

So, the concept of «*тужа*» contains a number of different ingredients in Ukrainian, such as *смуток*, *печаль*, *журба*, *ностальгія*, *сум*, *скорбота*, *томління духу*, *меланхолія*. And although for each of these feelings in the English language you can choose your counterpart from the synonymic row *sadness*, *sorrow*, *grief*, *nostalgia*, *languor*, *dolour*, *melancholy* it is difficult to express and convey all shades of the meaning of the word «*тужа*».

If it is not possible to find an adequate equivalent for a word, it is worth mentioning a descriptive or explanatory translation. After all, every language has a non-equivalent vocabulary, including words to denote specific cultural phenomena, usually such units do not have a one-word translation into another language. When translating, a specialist must find an opportunity to convey such vocabulary descriptively or use borrowed words which are also called *exoticisms*. This can be achieved using a loan word or a loan word plus an explanation. Besides, translation by cultural substitution or translation by paraphrase can be used. Denying a possibility of translation would mean agreeing with the opinion of the Slavophiles of the Soviet era, who claimed that «the Russian character is so elusive and so intangible for foreigners, that it is impossible for others to cognize it». The translator's task is to skillfully possess professional competence, as well as knowledge of not only language, but also culture, to use various types of translation strategies to ensure adequate translation of even, at first glance, untranslatable lexical units denoting concepts characteristic of a certain culture, a separate nation.

Returning to the topic of the relationship between language and culture, we assert that language is inherently cultural, as it reflects various norms and factors in both subtle and explicit ways. A language may develop sayings that reflect cultural norms, slang terminology that reflects cultural trends, or even syntax that reflects cultural beliefs. Language is a part of culture and plays an important role in it. Since any language not only contains a nation's cultural background, but also reflects a national view of life and way of thinking, when studying a foreign language, one should do it exclusively in the context of two cultures.

We offer, as confirmation of this statement, to mention the so-called «optimistic language» or «positive language» of Americans. The fact that most Americans are optimistic about life is a well-known one. The mentality of Americans has long been the subject of close attention of representatives of other nationalities and cultures [22]. Due to specific historical circumstances, Americans have been inculcated in the power of «positive thinking» since early childhood, which implies a positive attitude and optimistic mood towards the world. It is evident that Americans try to fix their optimistic attitude to life in their language as well [22]. For example, goods that can barely be sold are not called «illiquid goods», but «minor flaws or imperfections or defects» or just «not the most optimal assortment». In Ukrainian it might sound like «не найбільш оптимальний асортимент». If the employer refuses

you after the interview, they say you did not have a complete mutual understanding («there was a failure to achieve mutual understanding or there was a lack of mutual understanding»). In Ukrainian it could be «не склалося повного взаєморозуміння». Any mass layoff will be called «staff optimization» (rationalizing the workforce/downsizing). It could be rendered into Ukrainian as «оптимізація штатів». And in the field of real estate trade, the word «cozy» will actually mean «very tight, there's nowhere to turn around».

It is common knowledge that Americans are actually used to both thinking and expressing themselves positively. That is why foreigners in the USA, when speaking English, often make a mistake related to «positive language» [13]. This is especially related to the incorrect understanding of the word OK. In its origin, this word is an exclamation, but in terms of its meaning it has a much wider sense, so it is very often used in the English language. One of the most famous publications in the USA about human relations – the book by Dr. Thomas Harris – is called by the author «I'm OK, you're OK» where he sets out to elucidate how we can understand our behavior using simple terminology.

«Everything's fine, everything's OK», – this is how Americans often answer the question: «How are things?» Unfortunately, many foreigners in the US not only use OK but sometimes misuse and misapply it. This happens when they want to express their approval or agreement, and automatically insert too much positive charge in OK. As a result, it is used by non-Americans too often and loses any meaning.

Although OK is not as popular among Americans as in other countries, the USA is probably the only place on the planet where the semantics of this word are not distorted. Here it is not a «regular» word, even though it is often used colloquially. In a formal business environment, OK is usually not used [13]. Example: responding to the boss's request «Could you please have your report ready by 4 p.m.?» it is not recommended to answer «OK, sure», it is better to say: «Yes. Of course / Certainly / Will do». In an informal setting, OK often acts as confirmation upon an already agreed arrangement: «So we're meeting at 7 at Sam's place for a talk, right?» – «OK then / OK, fine / OK. See you later.» OK is also used when the speaker asks a question or makes a request, expecting a positive answer: «Is it OK with you if the Browns join us? – Of course, that's OK. – I'll be glad to see them».

OK can also be used in the sense of «normal» or «not bad / good enough», but not in the sense of «wonderful»: «How are you feeling these days? – Good, I'm OK, but lately I've been rather tired for

I'm terribly busy.» Or, for example, «How was the performance? – It was OK, though nothing special... / It was an OK play but to tell the truth I wouldn't recommend it/ It was OK, but I'm not crazy about it».

A Ukrainian phrase with a positive connotation «Hy, a він таки нічого!» in no case should it be translated literally: «Well, he's just nothing!», but it can be translated with OK: «Well, he's OK!» or «Well, he's all right!». Though depending on the intonation and logical stress the phrase «Well, he's OK» can render something like «Hy, він так-собі...» in Ukrainian. That is why not only lexical and grammatical means are of great significance while translating.

OK can also mean consent, provided there are some circumstances or facts that one of the interlocutors must necessarily take into account: «Mom, I am to go out for a minute. I'll come in no time. – OK, but hurry up. You must come by 11:00. Otherwise we'll miss the bus».

In other contexts, especially if this word is repeated several times, OK indicates the speaker's irritation and dissatisfaction: «So please do remember to buy bread! – OK, OK! How many times will you say that?» We often forget the ambiguity of OK, believing that this word always means only an affirmation («Yes, all right» meaning «yes, I agree»). However, when used in a question form, it can mean «Did you understand me?» («You understood me, didn't you?»). For example, «Sorry, but we don't sell alcohol to teenagers, OK?». Such a question form does not require an answer at all. Here OK is close in meaning to the Ukrainian «Зрозуміло? / Understood?»

Ukrainians and Americans, as a rule, address a passerby who has slipped or grabbed their heart in different ways. The Americans, in view of their positive thinking, will say: «Are you OK?» In this case, a Ukrainian will most likely ask a question like: «Can I help you?» or «Are you unwell?», which will sound quite logical, although more gloomy.

These and many other nuances once again confirm the fact that any foreign language must be studied in the context of two cultures, taking into account the differences that exist in the mentality and culture of different countries, as well as their historical and national characteristics.

Conclusions from the study. Therefore, most linguists agree that language and culture are inseparable; they are interconnected, interdependent, and indivisible. Language is not only influenced by culture, but it is also incomprehensible without it. It serves not only as a means of creating culture but also as a fundamental component of it. While some specialists may view language and culture as separate

entities, they are, in fact, systems that interact closely with each other, influencing thinking and communication. Language shapes an individual's thoughts, as well as societal values and beliefs, guiding how a person perceives and interprets the world.

The influence of culture on language is undeniable and shapes the uniqueness of lexical and phraseological expressions, regulatory and stylistic systems, and speech etiquette. However, the impact of language on culture is often less visible, emerging only over time. The process of finding equivalents and addressing translation specifics between English and Ukrainian emphasizes that translation is a dialogue between cultures. This dialogue allows one culture to reveal itself more fully and deeply to the other.

Language is inherently cultural, as it not only reflects societal norms and values but also plays a vital role in encoding and transmitting culture across generations. The language we speak mirrors our beliefs and values, and these elements are inseparable. Language

is the medium through which humans think, engage in cultural activities, and communicate with one another.

Ultimately, linguistic and cultural diversity is a valuable aspect of human civilization, and translation plays a crucial role in preserving this diversity. As a unique form of interlinguistic and intercultural communication, translation facilitates understanding and interaction between different linguistic and cultural communities, enriching our collective heritage.

The prospects for further research include a deeper analysis of the influence of cultural factors on linguistic structures and the mechanisms of their translation. An important direction is studying the adaptation of culture-specific elements in translation, as well as exploring the role of modern technologies in the translation process, especially in the context of globalization. Additionally, it is necessary to develop methodological approaches to enhance the effectiveness of intercultural communication and improve translation in the framework of intercultural dialogue.

REFERENCES:

1. Бик І. Теорія і практика перекладу. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/571239/>
2. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2008. 576 с.
3. Коваленко А. Загальний курс науково-технічного перекладу: навчальний посібник. 2001. 290 с.
4. Лімбах Ф. Лінгвокраїнознавчий аспект підготовки перекладачів. К.: Вища школа, 2001. 108 с.
5. Потебня О. Думка й мова (фрагменти). *Слово Знак Дискурс Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М.Зубрицької. Львів, 1996. 633 с.
6. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. Іваньо, А. Колодної; Пер. А. Колодної. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
7. Потебня О. Про купальські вогні та споріднені з ними уявлення. *Фольклористичні зошити*. 2008. Вип. 11. С. 167–188.
8. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. К.: АртЕк, 2001. 392 с.
9. Сотниченко, В., Гупан. М. Лінгвокраїнознавчий аспект навчання іноземної мови. Львів: Сіач, 2005. 112 с.
10. Франчук В. Олександр Опанасович Потебня: Сторінки життя і наукової діяльності. К.: Видав. дім Д. Бурого, 2012. 376 с.
11. Цимбалюк Ю., Кобів І., Смурова Л., Латун Л. Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською та англійською мовами. Науково-навчальний посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. 410 с.
12. Faul S. Xenophobe's Guide to the Americans. Oval Books: 2008. 77 p.
13. Words and Their Stories: Where Did 'OK' Come From? URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/ok--85357622/115551.html>
14. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
15. Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів / Авт.-уклад.: Береза Т. А., Коцюк, Л. М., Кулинський О. С. Львів: БаК, 2011. 400 с.
16. Балахтар В., Балахтар К. Адекватність та еквівалентність перекладу. URL: <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>
17. Потебня А. Язык и народность. *Юрій Шевельов. Мова, національність, денаціоналізація*. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1992. С. 77–116. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2300/file.pdf>
18. Chomsky N. Syntactic Structures. Second edition. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2002. 118 p. URL: https://tallinzen.net/media/readings/chomsky_syntactic_structures.pdf
19. Sapir E. The Status of Linguistics as a Science. *Language*. 1929. Vol. 5 No. 4. URL: <http://www.bibleresearcher.com/sapir.html>
20. Wierzbicka A. English: Meaning and culture. Library of Congress Cataloging-in-Publication. Oxford University Press, Inc., 2006. URL: <http://eprints.dinus.ac.id/6245/1/33895172-English-Meaning-Culture.pdf>
21. Humboldt W. von. On Language: On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species / ed. by M. Losonsky; translated by P. Heath. Cambridge University Press. URL: https://assets.cambridge.org/97805216/67722/frontmatter/9780521667722_frontmatter.pdf
22. The Power of Positive Thinking: Raising Resilient Kids. URL: <https://brightchamps.com/blog/positive-thinking-for-kids/>

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПЕРЕКЛАДНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОСТІ
ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКАDISCURSIVE STRATEGIES IN THE TRANSLATIONAL RECEPTION
OF ERICH MARIA REMARQUE'S WORKS

Ігнатко Ю.В.,

*orcid.org/0009-0001-1338-1696**аспірант кафедри теорії та практики перекладу**Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»*

У статті простежено взаємозв'язок між поняттям дискурсу та його впливом на процес перекладу та рецепцію текстів. Також здійснено спробу проаналізувати різні підходи до трактування дискурсу в лінгвістиці та перекладознавстві, акцентуючи увагу на важливості культурних, соціальних та ідеологічних факторів, що впливають на сприйняття перекладених текстів. У статті розглянуто також, як дискурс, будучи не лише мовною структурою, а й способом комунікації, трансформується в процесі перекладу, адаптуючись до нових умов мовної та культурної реальності. Окрема увага приділена аналізу дискурсивних стратегій, які використовують перекладачі для забезпечення точності та відповідності перекладу оригіналу в контексті цільової аудиторії. Стаття пропонує узагальнені перспективи для розуміння ролі дискурсу в міжкультурному перекладі, вказуючи на його значення для досягнення ефективної комунікації. Також окреслено важливість дискурсу в процесі перекладної рецепції, підкреслюючи його вплив на сприйняття та адаптацію перекладених текстів. Важливо, щоб перекладачі усвідомлювали дискурсивні особливості обох мов та культур, намагаючись знайти баланс між точністю і культурною адекватністю.

Дискурс у творчості Еріх Марії Ремарк розглядаємо крізь призму того, як автор використовує мову для вираження соціальних, політичних і гуманістичних проблем, що переважно мають важливе значення для його епохи. Творчість Ремарка, зокрема його відомі романи, такі як «На Західному фронті без змін», «Три товариші», «Чорний обеліск», відзначається глибоким осмисленням війни, людських страждань та пошуків сенсу життя в умовах катастрофічних змін у суспільстві. Основними типами дискурсу в творчості Е.М. Ремарка є: психологічний дискурс, соціальний і політичний дискурс, екзистенційний та літературний дискурс, тема людяності.

Ключові слова: дискурс, текст, перекладна рецепція, дискурсивна стратегія, Еріх Марія Ремарк.

The article traces the relationship between the concept of discourse and its influence on the translation process and the reception of texts. We also tried to analyze different approaches to the interpretation of discourse in linguistics and translation studies, emphasizing the importance of cultural, social and ideological factors affecting the perception of translated texts. The article also examines how discourse, being not only a linguistic structure, but also a method of communication, is transformed in the process of translation, adapting to the new conditions of linguistic and cultural reality. Particular attention is paid to the analysis of discursive strategies used by translators to ensure the accuracy and appropriateness of the translation of the original in the context of the target audience. The article offers generalized perspectives for understanding the role of discourse in intercultural translation, pointing out its importance for achieving effective communication. We also tried to outline the importance of discourse in the process of translation reception, emphasizing its influence on the perception and adaptation of translated texts. It is important that translators are aware of the discursive features of both languages and cultures, trying to find a balance between accuracy and cultural adequacy.

Discourse in the work of Erich Maria Remarque is considered through the prism of how the author uses language to express social, political and humanistic problems, which are mostly important for his era. Remarque's work, in particular his famous novels such as „On the Western Front Without Changes”, „Three Comrades”, „The Black Obelisk”, is marked by a deep understanding of war, human suffering and the search for the meaning of life in conditions of catastrophic changes in society. The main features of the discourse in the work of E.M. Remarque's are: psychological discourse, social and political discourse, existential and literary discourse, the theme of humanity in the discourse.

Key words: discourse, text, translation reception, discursive strategy, Erich Maria Remarque.

Постановка проблеми. Дискурс є одним із ключових концептів у сучасних гуманітарних науках, зокрема в лінгвістиці, культурології та теорії перекладу. У контексті перекладної рецепції поняття дискурсу набуває особливого значення, адже питання перекладу виходять за межі простого буквального перенесення змісту з однієї мови на іншу. Дискурс вивчає не тільки мову в її структурному аспекті, а й контекст, у якому вона вживається. Як зазначає М. Фуко, дискурс є «способом говорити про світ», що надає йому

значення [12]. Це поняття включає загальні культурні та соціальні норми, які формують не лише зміст, а й стиль висловлювання. Зважаючи на це, переклад тексту стає не просто актом трансферу інформації, а важливим культурним процесом, що вимагає розуміння дискурсних практик обох мов. У процесі перекладу текстів важливо враховувати особливості дискурсу оригіналу. Дослідники, як-от Е. Бассет, підкреслюють, що «переклад є не лише передачею слів, а й включає передачу значень та контексту» [11]. Це означає,

що перекладач повинен бути уважним до дискурсивних характеристик, які можуть включати соціально-політичний контекст, стереотипи, а також культурну специфіку. Відтак, переклад може як зберігати, так і трансформувати оригінальний дискурс, впливаючи на сприйняття його змісту.

Аналіз останніх досліджень. Дискурс у різних виявах і напрямках вивчали науковці. Зокрема, О. Селіванова, С. Єрмоленко, А. Загнітко, І. Бик, Г. Кучик, І. Діденко, О. Іліаді, В. Омельченко, Н. Харчук, М. Телеки, В. Оніпко та інші. А. Загнітко у своїх працях ґрунтовно дослідив основи дискурсології, яка має науково-навчальне спрямування. О. Селіванова, аналізуючи новітні напрями в лінгвістиці, чималу увагу приділила саме основним поняттям дискурсу та класифікаційним ознакам, за якими виділяємо різні типи дискурсів. Нині також актуальними залишаються дослідження, присвячені впровадженню основних положень дискурсології в навчальний процес. Дискурс у творчості Е.М. Ремарка розглядали, зокрема, О. Грінько, О. Комарцев. Однак, дискурсивні стратегії в перекладній рецепції творів Еріх Марії Ремарка все ще потребують глибокого й ретельного дослідження.

Мета статті – висвітлення дискурсивних стратегій, які використовуються у процесі перекладу творів Еріха Марії Ремарка, зокрема в аспекті їхньої адаптації до культурного та соціального контексту цільової аудиторії, а також аналіз впливу цих стратегій на сприйняття ідей автора в різних мовних і культурних середовищах.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін дискурс був уведений у 1952 році і в той час позначав лінгвістичний термін *дискурс-аналіз* [8, с. 30]. Дискурс можна визначити як систему висловлювань, які реалізують певні соціокультурні практики та ідеології. Це не лише мова, але й контекст, у якому вона вживається, взаємодія між мовцем і слухачем, а також культурні особливості, які впливають на зміст і форму висловлювань. Дискурс охоплює різні жанри та стилі комунікації, від академічних статей до повсякденних розмов. О. Іліаді, узагальнюючи поняття дискурсу, вважає, що це «складне явище комунікативної культури, фактично – зв'язний текст у сумі з екстралінгвальними (прагматичними, соціокультурними, психологічними, емоційними) чинниками, які впливають на його вироблення та сприйняття» [6, с. 44].

Найдавніше значення слова *discours* виникло ще у французькій мові та позначало діалогічну мову. Уже в XIX столітті цей термін набув полісемічного характеру: у *Deutsches Wörterbuch* Якоба

Вільгельма Грімма (1860 рік) були зазначені такі значення терміна «дискурс»: 1) діалог, бесіда; 2) мова, лекція. Такий підхід був характерний для часу, коли лінгвістика перестала зосереджуватися виключно на дослідженні окремих речень і зосередила увагу на аналізі синтагматичних ланцюгів, що утворюють текст. Текст, своєю чергою, вирізняється такими рисами, як завершеність, цілісність, зв'язність тощо. Інтерес до тексту значно зріс через прагнення розглядати мову як комплексне комунікативне явище, а також досліджувати її взаємозв'язок із різними аспектами людської діяльності, які знаходять свій прояв через текст [3, с. 2].

Дискурс (франц. *discours* – промова, виступ, від лат. *discursus* – бесіда, розмова) – 1) одиниця спілкування, більша за речення, в якій наявні міжреченнєві зв'язки забезпечують цілісність і зв'язність висловлювання, логічне розгортання думки; 2) висловлення як безпосередня мовна діяльність, що реалізується у конкретній життєвій ситуації, у певній формі спілкування, поведінки, міміки, жестів, настрою мовця, а також у характерних соціокультурних, психолінгвальних умовах, коли на перший план виступає соціальна роль мови; 3) текст (письмовий і усний), об'єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, тобто відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови авторської мовотворчості» [4, с. 142–143; 2, с. 81]. Аналізуючи це визначення, можна сказати, що в сучасній лінгвістиці термін використовується для позначення поняття тексту, зокрема – лінгвістики тексту. На початкових етапах розвитку лінгвістичних вчень саме використовувався термін *лінгвістика тексту*, однак мовознавцям він не сподобався. З часом термін *дискурс* почав витіснити поняття *лінгвістика тексту* або ж використовуватися паралельно з ним. С. Єрмоленко вважає, що основне значення дискурсу полягає в розмові, діалозі та усному спілкуванні. Саме з таким значенням термін *дискурс* найчастіше вживається в сучасній лінгвістиці. Однак, дискурс як текст здебільшого використовують літературознавці, оскільки вони аналізують не тільки окремі мовні одиниці, а й зв'язок між ними в межах більш складних структур, таких як літературні твори, публікації чи інші форми комунікації [4, с. 142–143]. У такому контексті дискурс набуває значення більш широкого соціокультурного процесу, що включає в себе не тільки мовні, а й когнітивні та комунікативні аспекти.

У теорії перекладу дискурс посідає центральне місце, оскільки переклад не зводиться лише до

передачі слів. Потрібно враховувати культурні, соціальні та ідеологічні аспекти, які впливають на сприйняття і трактування тексту. В. Борисов все ж таки пропонує розмежовувати поняття дискурс і текст. Під поняттям дискурс він розуміє як когнітивний процес, пов'язаний із реальним процесом мовлення, створенням мовленнєвого акту, а текст визначає як комунікативну систему, структуру, модель, продукт мовленнєвої діяльності, роль автора й адресата в якій є значущою. Текст є завершеним результатом процесу мовленнєвої діяльності, що має кінцевий вихід у певній закінченій і письмово зафіксованій формі [1, с. 4]. У лінгвістичному словнику знаходимо ще таке визначення дискурсу: «це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками», тобто це мова, занурена в життя» [8, с. 32]. Виходячи з такого тлумачення поняття дискурсу, дослідники вважають, що дискурс не варто застосовувати до стародавніх текстів, зокрема тих, що втратили безпосередній зв'язок із реальністю.

Нині в літературознавстві та лінгвістичній науці загалом широко представлена спроба класифікування дискурсу за різними ознаками. Зокрема дискурс класифікують за типом комунікації, за змістом, за сферою застосування, за функціональною спрямованістю, за стилем, за інтенцією тощо. За типом комунікації О. Селіванова виділяє *усний та письмовий дискурс* [9, с. 134]. *Усний дискурс* пов'язаний з живим, безпосереднім спілкуванням. Включає діалоги, бесіди, лекції, доповіді, інтерв'ю тощо. Основною характеристикою є швидка змінність, взаємодія учасників комунікації, виражена інтонацією, невербальними засобами (жести, міміка). *Письмовий дискурс* – це тексти, що створюються для подальшого читання, наприклад, літературні твори, статті, есе, наукові праці, офіційні документи. Письмовий дискурс часто більш структурований, формальний і заздалегідь продуманий. О. Селіванова виділяє серед письмових дискурсів ще безадресні та адресатні [9, с. 135]. Але, можливо, коректніше було б сформулювати не безадресні, бо будь-який твір має свого адресата, а ті, що спрямовані на широке коло читачів, тобто мають загального адресата. Залежно від кількості учасників усний дискурс поділяють ще на внутрішню, міжлюдську комунікацію, комунікацію у малих групах, публічну та організаційну [9, с. 136].

За змістом виділяють *науковий дискурс*, характеризується використанням спеціалізованої термінології, логічною побудовою аргументів,

об'єктивністю, точністю викладу фактів і теорій, наприклад, статті, дослідницькі роботи, монографії; *публіцистичний дискурс*, що спрямований на вплив на громадську думку, часто має емоційне забарвлення, використовується в газетних статтях, виступах, блогах. Він має яскраву аргументацію, орієнтуючись на широку аудиторію; *літературний дискурс* обговорює художні тексти та процес їх створення. Зазвичай такий дискурс має багатозначність, образність, метафори, є суб'єктивним і спрямований на виклик емоцій у читача. Саме літературний дискурс і стане в майбутньому основним аспектом дослідження перекладної рецепції Е. М. Ремарка. У мовознавчій літературі згадана нами класифікація дискурсів ще представлена такими різновидами: педагогічний, політичний, військовий, критичний, етичний, юридичний. Така класифікація належить Н. Мироновій. А. Загнітко вважає, що в сучасній лінгвістиці якраз широко використовуються саме такі типи дискурсів [5, с. 24].

За сферою застосування виокремлюють *соціальний дискурс*: досліджує соціальні явища та процеси, включаючи політичні, економічні та культурні аспекти. Наприклад, дискурс в політиці, соціальних мережах, наукових конференціях, дискусіях; *освітній дискурс*: пов'язаний з процесом навчання та виховання, включає лекції, підручники, курси, презентації у межах освітнього процесу; *медичний дискурс*: охоплює терміни, дослідження та комунікацію, що стосуються медицини, здоров'я та лікування. Передбачає медичні статті, консультації, інформацію про хвороби та лікування. Зазначаємо, що це далеко не всі класифікації дискурсу, які наявні в науковій літературі.

Окремо ще варто відзначити перекладну рецепцію та дискурсивні стратегії, які є важливими аспектами вивчення міжкультурної комунікації, перекладу та аналізу текстів в контексті їхнього сприйняття та інтерпретації.

Перекладна рецепція – це процес сприйняття і осмислення перекладеного тексту в іншій культурі та мовному середовищі. Це явище передбачає взаємодію між оригінальним текстом і його перекладом, а також вплив культурних, соціальних і лінгвістичних факторів на те, як цей переклад буде сприйнятий і зрозумілий аудиторією в іншій країні чи мовній спільноті.

Перекладна рецепція є основним елементом у вивченні теорії і практики перекладу, оскільки вона допомагає зрозуміти, як переклад може змінювати, адаптувати або трансформувати оригінальне повідомлення відповідно до умов сприй-

няття новою аудиторією. Важливим є також вивчення того, як перекладач може впливати на рецепцію тексту через свій вибір щодо стратегії перекладу, враховуючи культурні контексти. Це явище має особливе значення для української літератури, оскільки завдяки здійсненню перекладів українські читачі отримують доступ до світових культурних надбань. Перекладна рецепція художньої літератури вже добре вивчена низкою науковців. Зокрема її вивчали: Р. Гром'як, В. Коптілов, Д. Дюришин, В. Жирмунський, В. Коптілов, Д. Наливайко, М. Новікова, А. Попович, В. Топер, Т. Херманс та інші.

В Україні перекладна література почала активно розвиватися з кінця XIX століття, коли національний культурний простір став активніше взаємодіяти з європейськими, і пізніше – світовими літературами, але найперші перекладні твори Святого Письма з'явилися ще в X ст. [7, с. 464–465] Однією з перших значущих постатей у цій сфері став Іван Франко, який перекладав твори таких авторів, як Й.В. фон Гете, В. Шекспір та А. Міцкевич. Як зазначав сам І. Франко: «Переклад є не просто механічним перенесенням слів з однієї мови на іншу, але глибоким проникненням у суть твору, його дух та контекст» [10, с. 207–217].

Ще одним важливим аспектом перекладної рецепції є створення нової культурної адаптації, в якій оригінальний текст може змінюватися внаслідок впливу певної культури. Це частина культурного діалогу, де переклад стає своєрідним мостом між традиціями. Отже, переклад – це не лише мовна трансформація, але й трактування, що відображає культурні, соціальні та історичні контексти, властиві новому середовищу. У наш час, попри глобалізацію, українські дослідники і перекладачі ставлять за мету зберегти автентичність і оригінальний сенс творів під час їх перекладу. Перекладна рецепція не лише знайомить українську аудиторію з новими іменами, а і забезпечує розвиток власної літературної традиції, інтегруючи в неї елементи з інших культур.

Дискурс у перекладній творчості Еріх Марії Ремарк можна розглядати через призму того, як автор використовує мову для вираження соціальних, політичних і гуманістичних проблем, що переважно мають важливе значення для його епохи. Творчість Ремарка, зокрема його відомі романи, такі як «На Західному фронті без змін», «Три товариші», «Чорний обеліск», відзначається глибоким осмисленням війни, людських страждань та пошуків сенсу життя в умовах катастрофічних змін у суспільстві.

Основними рисами дискурсу в творчості Е.М. Ремарка є:

Психологічний дискурс: Ремарк дуже часто використовує внутрішні монологи персонажів, щоб показати їхній психологічний стан, переживання і внутрішні конфлікти. Це дозволяє читачу краще зрозуміти мотивацію героїв, а також виявити їхню людську вразливість. Особливо це відображено в його творах, де персонажі мають справу з наслідками війни і психічними травмами.

Соціальний і політичний дискурс: у багатьох своїх творах Ремарк критикує політичну ситуацію, соціальні нерівності, а також порушує питання про змінені суспільні реалії після Першої та Другої світових війн. Його персонажі часто стикаються з наслідками соціальних катастроф, відображаючи відчуття безпорадності та незахищеності людей у мінливому світі.

Екзистенційний дискурс: тема пошуку сенсу життя, взаємин між людьми та відчуття втрати стають важливими складовими дискурсу Ремарка. Його герої намагаються знайти шлях у житті, розмірковуючи про смерть, втрату, кохання і моральні орієнтири в світі, що перевернувся через жорстокі реалії війни та політичної кризи.

Літературний дискурс: Ремарк також часто звертається до літературних прийомів, які допомагають йому створювати атмосферу тривоги, нестабільності та непевності. Мова його творів проста та лаконічна, але багата на метафори та символи, що дозволяє передати складність соціальних і психологічних ситуацій. Мова і стиль Ремарка часто підкреслюють трагізм та розпач, характерні для його героїв.

Тема людяності в дискурсі: центральною темою у творчості Ремарка є трагедія людського життя на тлі війни, а також боротьба за збереження людяності в умовах безжальності та насильства. Його дискурс часто звертається до універсальних питань моральності, що піднімаються в екстремальних обставинах, коли життя і смерть стають питаннями вибору.

Дискурс у творчості Еріх Марії Ремарка – це поєднання соціальних, психологічних, філософських і політичних аспектів, що дозволяє через глибоке розуміння людських страждань та прагнень передати відчуття загальної непевності та трагічності епохи. Критичний погляд на війну, соціальну нерівність та моральні дилеми робить його творчість надзвичайно актуальною і сьогодні.

Перекладна рецепція і дискурсивні стратегії тісно пов'язані, оскільки вибір перекладацьких стратегій має прямий вплив на те, як текст

буде сприйнятий новою аудиторією. Наприклад, у перекладі літературних творів або публіцистичних текстів важливо враховувати не тільки точність перекладу, а й те, як зберегти або адаптувати риторичні, культурні та соціальні нюанси, що містяться в оригіналі. У такому контексті перекладач виступає як посередник, який не просто передає слова з однієї мови на іншу, а активно використовує дискурсивні стратегії для того, щоб забезпечити правильне сприйняття та емоційний ефект, що був закладений у початковому тексті. Водночас дискурсивні стратегії дозволяють перекладачу адаптувати зміст до культурних особливостей і мови реципієнтів, що може включати вибір синонімів, адаптацію фразеологізмів або зміну структури речень, щоб текст став більш природним і зрозумілим для нової аудиторії.

Висновки. Поняття дискурсу в контексті перекладної рецепції є важливим інструментом для аналізу та розуміння складного процесу перекладу, розкриває складні взаємини між мовою, культурою та соціальними нормами. Дискурс дозволяє глибше зрозуміти, як мовні практики взаємодіють з культурними та соціальними явищами. Усвідомлення цих аспектів може допомогти не лише перекладачам, а й широкій аудиторії критично сприймати тексти, що з'являються у новій культурній традиції. Адже переклад – це не лише передання слів, а складний процес формування нових значень у контексті, що завжди змінюється. Успішний переклад враховує ці нюанси, забезпечуючи не лише адекватність змісту, а й збереження культурних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисов В.А. Дискурс і текст: формально-змістові диференціації. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fec5a2f8-cd30-4010-bb16-bc7b3f88ab6a/content> (дата звернення 09.12.2024).
2. Голянич М.І., Іванишин Н.Я., Ріжко Р.Л., Стефурак Р.І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів. Івано-Франківськ: Сімик, 2012. 392 с.
3. Діденко І.А. Дослідження поняття дискурсу у сучасній лінгвістиці. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/54-dvadtsyat-chetverta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/605-doslidzhennya-ponyattya-diskursu-u-suchasnij-lingvistitsi> (дата звернення 05.12.2024).
4. Єрмоленко С. Дискурс. *Українська мова: Енциклопедія*. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 142–143.
5. Загнітко А.П. Основи дискурсології: науково-навчальне видання. Донецьк: ДонНУ, 2008. 194 с.
6. Іліаді О.І. Проблеми текстології та дискурсології: конспект лекцій із силабусом. Навчальний посібник для здобувачів третього рівня вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія». Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2023. 117 с.
7. Коптілов В.В. Переклад. *Українська мова: Енциклопедія*. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 464–465.
8. Кучик Г.Б. Структурно-семантичні та дискурсні особливості англomовних текстів установчих документів міжнародних організацій. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. 10.02.04 – германські мови. Львів, 2016. 244 с.
9. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ: Український фітосоціологічний центр, 1999. 148 с.
10. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 2. С. 207–217.
11. Bassett E. Translation in a Multilingual Context: Theory and Application. Amsterdam: John Benjamins, 2010. 243 p.
12. Foucault M. The Archaeology of Knowledge. New York: Pantheon Books, 1972. 245 p.

НЕТИПОВИЙ ЛАТИНСЬКО-АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД МЕТАФОРИЧНИХ АНАТОМІЧНИХ І ПАТОАНАТОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

UNTYPICAL LATIN-ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF METAPHORICAL ANATOMICAL AND PATHOANATOMICAL TERMS

Лисенко Н.О.,

orcid.org/0000-0001-8607-2213

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та психології

Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації

Національного фармацевтичного університету

Кулікова О.В.,

orcid.org/0000-0001-9762-7886

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

У статті окреслено потенціал наукової медичної метафори, зокрема при виконанні номінативної функції.

Розглядаються особливості перекладу анатомічних та патоанатомічних термінів-метафор неметафоричним словом та монотерміном на матеріалі латинської, англійської та української мов, обґрунтовується історичний аспект такого вибору, класифіковано групи застосовуваних модифікаторів.

Проаналізовано досвід інших дослідників, зокрема О. Беляєвої та М. Малащенко, Ю. Макаренка та І. Ткаченко, Ю. Бражук, Н. Цісар, Г. Усик та Т. Кириленко.

Наведено власну комплексну класифікацію анатомічних та патоанатомічних термінів-бінарм, що враховує джерело метафоризації (зовнішня чи функційна подібність), лексико-семантичний тип модифікатора (бінарми з модифікатором, що належить до світу природи (зооморфні, антропоморфні, геоморфні), бінарми, модифікатор яких співвідноситься з предметною сферою, та ін.), вид перекладацької трансформації (за типологією В. Карабана), особливості морфологічної структури тощо.

Розглянуто такі геоморфні та зооморфні метафори: *кінська стопа, вовча паща, заяча губа, слоняча хвора, бичаче око, заяче око, суглобова западина, кульшова западина*, що становлять найчисленнішу групу серед досліджуваних термінів. А також проаналізовані метафоричні бінарми предметної сфери: *пробка мигдалика та апоневротичний шолом*.

Здійснено порівняльний аналіз перекладацьких трансформацій під час латинсько-англо-українського перекладу із застосуванням семно-компонентного аналізу на матеріалі «Міжнародної анатомічної термінології» (2010 р.), «Англо-українського ілюстрованого медичного словника Дорланда» (2002 р.) та енциклопедії «Здоров'я матері і дитини» (1994 р.) для патоанатомічних метафор, які не входять до шару офіційної медичної термінології.

Семно-компонентний аналіз проведено із застосуванням одинадцятитомного Словника української мови, за яким установлюються первинне лексичне значення, простежується перерозподіл сем, розвиток або заміна конотативного компонента.

Ключові слова: термін-метафора, метафорична бінарма, анатомічна метафора, патоанатомічна метафора, семно-компонентний аналіз, модифікатор.

The article explores the potential of scientific medical metaphor, in particular when performing a nominative function.

The features of the translation of anatomical and pathoanatomical terms-metaphors into non-metaphoric words and monoterms based on the material of Latin, English and Ukrainian languages are considered, the historical aspect of such a choice is substantiated, and the groups of modifiers used are classified.

The experience of other researchers is analyzed, in particular O. Belyaeva and M. Malashchenko, Yu. Makarenko and I. Tkachenko, Yu. Brazhuk, N. Tsisar, G. Usyk and T. Kyrylenko.

Our own comprehensive classification of anatomical and pathoanatomical terms-binarms is presented, which takes into account the source of metaphorization (external or functional similarity), lexical-semantic type of modifier (binarms with a modifier belonging to the natural world (zoomorphic, anthropomorphic, geomorphic binarms), binarms whose modifier correlates with the subject sphere, etc.), type of translational transformation (according to V. Karaban's typology), features of morphological structure, etc.

The following geomorphic and zoomorphic metaphors are considered: *equinus, cleft lip, hare's lip, lagophthalmos, elephantiasis (Barbados leg), crest, head, auricle, acetabulum, glenoid cavity*, which constitute the most numerous group among the studied terms. Metaphorical binarms of the "subject sphere" are also analyzed: *tonsil impaction* and *epicranial aponeurosis*.

A comparative analysis of translation transformations during Latin-English-Ukrainian translation was carried out using seme-component analysis on the material of the "International Anatomical Terminology" (2010), "Dorland's English-Ukrainian Illustrated Medical Dictionary" (2002), and the encyclopedia "Maternal and Child Health" (1994) for pathoanatomical metaphors that are not included in the layer of official medical terminology.

Seedcomponent analysis was performed using the eleven-volume Dictionary of the Ukrainian language, which establishes the primary lexical meaning, transformations and redistribution of seeds, the development or replacement of the connotative component.

Key words: term-metaphor, metaphorical binary, anatomical metaphor, patoanatomical metaphor, seed-component analysis, modifier.

Постановка проблеми. Питання потенціалу наукової метафори, урахувуючи невинний науково-технічний прогрес, зокрема і в медичній галузі, на сьогодні залишається актуальним.

Сучасна медична термінологія – одна із найрозвиненіших груп лексичного складу української мови – постійно поповнюється і зростає завдяки безпрецедентній активізації розвитку медицини: упровадженню та використанню нових терапевтичних методів, появі сучасних технологій та обладнання.

З іншого боку, термінологічний словник сучасної медицини, особливо анатомії, базується на грецькому та латинському ґрунті, звідки й запозичив численні елементи. Саме тому сучасну медичну лексику неможливо вивчати без порівняння з латиною, яка є спільною мовою всіх лікарів світу.

Сучасні лікарі послуговуються стандартною анатомічною номенклатурою. Будь-яка метафора, є результатом інтелектуальної та мовної діяльності особистості й ґрунтується на сукупності передбачуваних фонових знань, сформованих особливостями національного світогляду. Тому необхідно провести порівняльний аналіз семантичної трансформації медичної образної лексики при перекладі її з латинської на англійську та латинської мови на українську.

Актуальність наукової розвідки зумовлена відсутністю комплексного дослідження анатомічних метафоричних бінарм-термінів, переклад яких здійснюється неметафоричним словом або монотерміном. Оскільки зазначена група є нечисленною, вона зазвичай залишається поза увагою дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медична термінологічна метафора привертає увагу багатьох вітчизняних мовознавців.

Трансформації у процесі латинсько-англійського перекладу досліджують О. Беляєва та М. Малащенко [2], на специфіці українсько-англійського перекладу зосереджуються Ю. Макаренко та І. Ткаченко [10].

Вивчення процесів метафоризації в медичних термінах без порівняльного аналізу з іншими мовами спостерігаємо в роботах Ю. Бражук [3], Н. Цісар [14], Г. Усик та Т. Кириленко [15].

Однак зазначені праці мають констативний характер, не містять детального семно-компонентного аналізу, без якого не можливе встановлення

механізму народження метафори, що ми доводили у кількох наших попередніх розвідках [8; 9].

Постановка завдання. Нетипові варіанти перекладу анатомічних та патоанатомічних термінів-метафор (неметафоричним словом або монотерміном) вимагають усебічного дослідження.

Мета роботи – дослідити нечисленні приклади перекладу анатомічних та патоанатомічних термінів неметафоричним словом та монотерміном, провести семно-компонентний аналіз зазначених сполук.

Виклад основного матеріалу. Разом з В. Карабаном виділяємо три основні способи передачі метафоричних термінів при перекладі:

- метафоричним словом, яке має такий самий або дуже подібний характер образності (ця група є найчисленнішою із досліджуваних нами 25 000 анатомічних термінів);
- метафоричним словом, котре має інший характер образності;
- неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність [5, с. 21].

Остання підгрупа привернула нашу увагу, оскільки без урахування її особливостей загальна картина перекладу метафоричної медичної лексики залишається неповною. До зазначеної класифікації слід додати варіант перекладу монотерміном, зазвичай утвореним складанням двох основ.

У своїх попередніх дослідженнях ми вже наводили власну класифікацію шляхів виникнення та особливостей перекладу анатомічних та патоанатомічних термінів-метафор [8, с. 114]:

I. Джерело метафоризації			
Зовнішня подібність		Функційна схожість	
II. Лексико-семантичний тип модифікатора метафоричного терміна			
Антропоморфні та зооморфні бінарми	Фіто-морфні метафори	Бінарми предметної сфери	Геоморфні бінарми
III. Тип перекладу модифікатора метафоричного терміна за В. Карабаном [5, с. 21]: – метафоричним словом, яке має такий самий або дуже подібний характер образності; – метафоричним словом, котре має інший характер образності; – неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність			
IV. Структура			
Іменник+прикметник		Іменник+іменник	

На лексичному рівні, якщо враховувати весь масив анатомічної термінології, найбільшою серед досліджуваних є група бінарм предметної сфери, меншою за кількістю – із модифікатором, що належить до світу природи (геоморфні та зооморфні метафори). Проте серед термінів, які перекладаються неметафоричним словом або монотерміном, превалує група із зооморфними та геоморфними модифікаторами.

Серед патоанатомічних термінів спостерігаємо чимало прикладів метафоризації на підставі зорових асоціацій.

Кінська стопа. Термін внесено до словникової кодифікації, одночасно застосовуються такі варіанти, як еквінусна стопа, еквінус. Це патологічний стан ніг, який проявляється піднятим переднім краєм стопи і опущеним зовнішнім, ходінням на кінчиках пальців.

Лат.	pes equinus
Анг.	pes equinus, equinus, tip foot
Укр.	кінська стопа, еквінусна стопа

Бінарма латиною є метафоричною: pes (стопа) equinus (кінська). При латинсько-англійському перекладі застосовується кілька варіантів: pes equinus, монотермін – equinus, tip foot, що дослівно перекладається як кінчик стопи. Відтак переклад здійснюється або метафоричним словом, що має такий самий характер образності, або неметафоричним словом. Те саме спостерігаємо при англійсько-українському перекладі.

Вовча паща або заяча губа – дві патології ембріонального розвитку, сутність яких полягає у розщепленні піднебіння або верхньої губи. Обидва вирази не є на сьогодні офіційними медичними термінами. У спеціальній літературі вони зазвичай зазначаються в дужках.

Лат.	labium leporinum
Анг.	cleft lip
Укр.	розколина губи

Однак бінарний термін в латинській мові є метафорою: labium – губа, leporinus – заячий. При перекладі англійською метафоричність утрачається, cleft lip дослівно перекладається як щілина губи, отже, переклад модифікатора здійснюється неметафоричним словом.

При перекладі з англійської українською офіційного терміна спостерігаємо як у неметафоричних сполуках цілком логічно модифікатор перекладається неметафоричним словом. Якщо ж порівняти латинський варіант та метафоричну бінарму *заяча губа*, то спостерігаємо переклад

метафоричним словом, що має такий самий характер образності. Підставою для виникнення метафори є візуальна подібність. Можемо стверджувати, що в офіційній термінології українська наслідуює англійську схему, а в професійному мовленні базується на латинському варіанті.

Заяче око (лагофталм). Виникнення назви патології пояснюється зовнішньою подібністю: пацієнт не може повністю заплющити око.

Лат.	lagophthalmus
Анг.	lagophthalmos
Укр.	лагофталм, заяче око

На сьогодні англійський варіант терміна майже повністю дублює латинський і є моноконструкцією, але з етимологічної точки зору – lagos з грецької перекладається як заєць, ophthalmos – як око, отже, якщо брати бінарний варіант терміна українською і його англійський відповідник, то можна говорити про переклад метафоричним словом, що має такий самий характер образності. Підставою для утворення метафоричної бінарми є візуальна подібність та функціональна обмеженість.

Бичаче око (буфталм). Метафорична бінарма виникає на підставі зовнішньої подібності – патологічного збільшення розмірів очного яблука.

Лат.	buphthalmus
Анг.	buphthalmos
Укр.	буфталм, бичаче око

На сьогодні англійський варіант терміна ідентичний латинському і є моноконструкцією, але з етимологічної точки зору – bus з грецької перекладається як віл (бик), ophthalmos – як око, отже, якщо брати бінарний варіант терміна українською і його англійський відповідник, то переклад здійснюється метафоричним словом, що має такий самий характер образності. Підставою для утворення метафоричної бінарми є візуальна подібність.

Слонова хвороба. Виникнення метафоричної бінарми базується на візуальних асоціаціях: у хворих спостерігається хронічне потовщення шкіри та підшкірної жирової клітковини, пропорції кінцівок патологічно змінюються.

Лат.	elephantiasis
Анг.	elephantiasis, Barbados leg
Укр.	слоновість, або елефантіаз, або слонова хвороба

Для монотермінів застосовується дослівний переклад або, як це є в латинській та англійській

мові, той самий термін з незначними фонетичними змінами. При перекладі метафоричної бінарми Barbados leg (барбадоська нога) з англійської мови на українську спостерігаємо переклад метафоричним словом, що має інший характер образності. Однак причини виникнення обох бінарм зрозумілі: у спекотному кліматі зазначена патологія прогресувала, що пояснює етимологію назви в англійській мові. Український варіант бінарми перегукується з монотермінами, його виникнення пояснюють зорові асоціації.

Монотерміни застосовуються і для перекладу анатомічної лексики. Підставою для виникнення метафоричної валентності у бінармі *вушко передсердя* є подібність за формою та функційна схожість (здатність бути отвором).

Лат.	auricular atrii
Анг.	auricle
Укр.	вушко передсердя

При латинсько-англійському перекладі застосовується монотермін *auricule* (вушко), при перекладі на українську використовується метафорична бінарма, до якої зазначений термін входить як модифіковане слово. Підставою для виникнення бінарми в українській мові є подібність за формою.

У наступній бінармі причиною виникнення метафоричної валентності є зовнішня подібність. У модифікаторі актуальною залишається сема первинного значення. Для термінологічної сполуки *гребінь ребра* спостерігаємо аналогічний варіант при латинсько-українському перекладі і монотермін-метафора латинсько-англійському перекладі.

Лат.	crista costae	caput costae
Анг.	crest	head
Укр.	гребінь ребра	головка ребра

У модифікаторі *головка* актуалізується сема «закруглене потовщення кінцевої частини чого-небудь» [11, II, с. 112].

Послідовно здійснюється переклад метафоричним словом, що має такий самий характер образності. У другому, якщо розглядати латинсько-англійський переклад, бінарма стягується до монотерміна, для перекладу обирається неметафоричне слово.

Кульшова западина та *суглобова западина* належать до геоморфних метафоричних сполук.

При їх перекладі спостерігаємо інший варіант, коли перший приклад демонструє наявність метасемантики в українській термінології, якій в англій-

ській мові та латинській відповідає монотермін, а другий перекладається у традиційний для анатомічної термінології спосіб – метафоричним словом, що має такий самий характер образності.

Лат.	acetabulum	cavitas glenoidalis
Анг.	acetabulum	glenoid cavity
Укр.	кульшова западина	суглобова западина

У лексемі *западина* актуальною залишається сема «заглиблене місце на чому-небудь; яма, ямка» [11, III, с. 239]. Перенесення обґрунтоване зовнішньою подібністю.

У бінармі *пробка мигдалика* переклад з латинської мови демонструє традиційний для анатомічної термінології спосіб – метафоричне слова, що має такий самий характер образності: *suber* (лат.) – пробка (укр.).

Лат.	suber tonsillae
Анг.	tonsil impaction
Укр.	пробка мигдалика

Однак англійський варіант терміна втрачає ознаки метафори, оскільки *impaction* перекладається як *ураження*. Відтак, якщо порівнювати варіант за Terminologia Anatomica (TA) та термін англійською, то застосовується переклад неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст метафоричного слова, а не образність.

Лат.	galea aponeurotica
Анг.	epicranial aponeurosis
Укр.	апоневротичний шолом

У бінармі *апоневротичний шолом* метафоричне перенесення здійснюється на підставі подібності за формою та функційної схожості. У лексемі *шолом* актуалізується сема «спеціальний головний убір, що застосовується у військовій справі, на виробництві, в спорті, побуті для захисту голови й шиї від поранень, травм, холоду, сонячного проміння, опіків і т. ін.» [11, XI, с. 508]. А провідного значення набуває здатність захищати. З латинської мови на українську переклад здійснюється метафоричним словом, що має такий самий характер образності, з латини англійською – неметафоричним словом. Відтак в англійській мові утворюється неметафоричний термін-біном.

Висновки. Метафоризація – поліфункціональна і є одним із дієвих засобів пояснити невідоме через порівняння з відомими, уже усвідомленими об'єктами дійсності.

Медична метафора, виконуючи номінативну функцію, покликана якнайточніше передати специфіку певного явища.

У процесі дослідження було встановлено, що навіть тоді, коли переклад здійснюється моно-терміном (*lagophthalmos*, *elephantiasis*), спочатку утворювалася метафора, що стає зрозумілим на рівні словотворчого аналізу.

Для здобувачів вищої освіти, чий майбутній фах пов'язаний із опануванням великих масивів анатомічної термінології, розуміння механізмів

утворення терміна і застосування метафоризації при цьому є запорукою професійної компетентності в майбутньому. А на більш глобальному рівні дослідження перекладу медичної метафори допоможе зрозуміти національну специфіку мовного бачення навколишнього світу.

Перспективним напрямом для подальших наукових розвідок вважаємо аналогічне дослідження народних англійських та українських бінарних ботанічних назв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англо-український ілюстрований словник Дорланда : В 2-х томах. Львів : «НАУТИУПУС». 2002.
2. Беляєва О. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів. Київ : ВСВ «Медицина», 2016. 222 с.
3. Беляєва О. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів. Київ : ВСВ «Медицина», 2016. 222 с.
4. Бражук Ю. Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів). *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 224–228.
5. Здоров'я матері і дитини: Енциклопедія /за ред. О. Лук'янової. Київ : Українська енциклопедія. 1994. 702 с.
6. Карабан В. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову. Ч. 2. Вінниця : Нова книга, 2001. 324 с.
7. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів : В 4-х томах. Київ: Наукова думка, 2016.
8. Лисенко Н.О., Кулікова О.В. Специфіка латинсько-англійсько-українського перекладу анатомічних метафор-термінів. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32. Т. 1. С. 118–122.
9. Лисенко Н.О., Дорошина Л.Ф. Специфіка перекладу анатомічних термінів-метафор на матеріалі англійської та української мов. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 19. Т. 2. С. 110–115.
10. Макаренко Ю., Ткаченко І. До проблеми перекладу медичних термінів в науковому англомовному медичному тексті. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип 21. С. 268–271
11. Новий англо-український українсько-англійський медичний словник. Київ : Арій. 2020. 480 с.
12. Словник української мови: В 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
13. Черкасов В., Бобрик І., Гумінський Ю., Ковальчук О. Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти / за ред В. Черкасова. Вінниця : Нова книга, 2010 392 с.
14. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник: у 2-х т. Львів, 1995.
15. Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics*. 2020. № 5. С. 62–67.
16. Цісар Н. Метафора в медичній терміносистемі. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2005. № 538. С. 63–67.

ГЛОБАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ОДОМАШНЕННЯ ТА ОЧУЖЕННЯ
У ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІЙ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКАGLOBAL STRATEGIES OF DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION
IN THE IVAN FRANKO'S TRANSLATION CONCEPT

Мольдерф О.Є.,

*orcid.org/0009-0008-9654-7882**асистент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У дослідженні здійснено спробу реконструювати на основі ідентифікованих висловлювань погляди видатного українського перекладача, основоположника українського перекладознавства Івана Франка (1856–1916) на такі глобальні стратегії, як одомашнення та очуження, і їх реалізацію через різноманітні локальні стратегії. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження становить теорія соціального простору П'єра Бурдьє, яка дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки між констеляціями поля, позиціями агентів у цих полях, які зумовлені різними типами їхніх капіталів, та принципами сприйняття, поглядами та механізмами перекладацької поведінки. Виявлено, що осердям Франкової концепції в аспекті співвідношення «вихідна культура – текст – цільовий читач» є стратегія одомашнення, на позначення якої він використовує поняття «українізація» та «націоналізація» і яка виникає як реакція на суспільно-політичні, економічні та соціальні чинники розвитку українського перекладацького поля та його внутрішні закони у Франкову добу. На думку І. Франка, глобальна стратегія одомашнення може реалізовуватися через такі локальні стратегії, як деталізація чи скорочення певних змістових частин, надання локального колориту або його усунення (через локалізацію імен, назв, місця дії, використанням зразків національного гумору); використання типової для цільової культури версифікації; мовні трансформації тощо. На основі Франкових висловлювань показано, що І. Франко трансформує свої погляди на перекладацькі стратегії і зрештою у зрілий період виступає за поміркованість використання одомашнення як глобальної стратегії, якщо перекладач має на меті подати своєму читачеві переклад, а не переробку. Надмірна доместикація, як вважає І. Франко, робить текст поверхневим, примітивним і спрощеним, а надто радикальні зміни у мові, стилі можуть мати протилежний ефект і віддаляти текст від читача. У статті підкреслено, що назагал Франкові ідеї відповідають обставинам доби і перегукуються з поглядами, які домінували у західній перекладознавчій думці, зокрема вони суголосні ідеям Ф. Шлейєрмахера у трактуванні одомашнення як засобу формування літературного смаку серед широкої аудиторії, хоч І. Франко, на відміну від Ф. Шлейєрмахера, не вважав очуження еталонною стратегією.

Ключові слова: Іван Франко, переклад, соціологія перекладу, П'єр Бурдьє, стратегія перекладу, очуження, одомашнення.

The article attempts to reconstruct based on identified statements the views of the prominent Ukrainian translator and founder of Ukrainian Translation Studies, Ivan Franko (1856–1916), on global strategies such as domestication and foreignization, as well as their implementation through various local strategies. The theoretical and methodological framework of the research is Pierre Bourdieu's theory of social space, which facilitates the identification of causal relationships between field constellations, the positions of agents within these fields, shaped by various types of his capital, and the principles of perception, attitudes, and mechanisms of translational behavior. It was found that the core of Franko's concept regarding the "source culture – text – target reader" relationship lies in the strategy of domestication. Franko referred to this strategy with terms such as "Ukrainization," and "nationalization," seeing it as a response to the socio-political, economic, and social factors influencing the development of the Ukrainian translation field and its internal dynamics during his time. According to Franko, the global strategy of domestication can be realized through such local strategies as the expansion or reduction of certain content, the addition or removal of local flavour (via the localization of names, titles, settings, or the use of national humor); employing versification typical for the target culture; and linguistic transformations, among others. Based on Franko's statements, it is demonstrated that his views on translational strategies evolved over time. In his mature period, Franko advocated for moderation in the use of domestication as a global strategy if the translator's aim was to provide the reader with a translation rather than an adaptation. Excessive domestication, Franko argued, renders the text superficial, primitive, and overly simplified, while radical changes in language or style can have the opposite effect, distancing the text from the reader. The article emphasizes that, overall, Franko's ideas correspond to the conditions of his time and resonate with the dominant perspectives in Western Translation Studies. In particular, they align with Friedrich Schleiermacher's views on domestication as a means of cultivating literary taste among a broad audience. However, unlike Schleiermacher, Franko did not consider foreignization to be the exemplary strategy.

Key words: Ivan Franko, translation, translation sociology, Pierre Bourdieu, translation strategy, foreignization, domestication.

Постановка проблеми. Очевидним фактом є те, що франкознавство з первісно літературознавчої галузі у ході свого розвитку перетворилося у міждисциплінарні студії, що зумовлене полі-

функціональністю І. Франка як особистості і відповідно різноманіттям його спадщини, а також її масивом. Втім попри доволі системну роботу над дослідженням Франкового спадку, чимало питань

висвітлені ще доволі фрагментарно або потребують дослідження крізь призму сучасних теоретико-методологічних підходів. Це стосується і Франкової діяльності у галузі перекладу і перекладознавства. Важливість осмислення цього напрямку Франкової спадщини полягає у тому, що І. Франко в цілому не тільки помітно кількісно збагатив перекладну українську літературу як практик, а й «обґрунтував концепцію перекладу як єдності літературознавчих, лінгвістичних, лінгвостилістичних, етномовних, психологічних, психолінгвістичних та естетичних чинників» [10] як критик і теоретик, ставши чільним репрезентантом критико-теоретичного періоду українського перекладознавства [30, с. 31–36].

Як доцільно зазначив франкознавець М. Зимомря, «численні Франкові міркування про переклад, висловлені з різних приводів і розписані в багатьох статтях, склали б цілісне монографічне дослідження. Таке видання вже давно на часі. Із його сторінок постав би на повен зріст І. Франко як теоретик і майстер художнього перекладу, як основоположник українського наукового перекладознавства» [9, с. 226]. Якщо розглядати Франкову перекладацьку і перекладознавчу діяльність у світі домінантного в сучасному перекладознавстві соціологічного підходу, то однозначно більш глибокого осмислення вимагає взаємозв'язок Франкової оригінальної і перекладної творчості з його суспільно-політичною діяльністю. Важливим є питання, як на Франкових поглядах відображався контекст епохи і перекладацького поля, як він, маючи вагомий символічний капітал, впливав на принципи функціонування перекладацького поля, і наскільки його ідеї суголосні іншим представникам перекладознавчої думки того часу. Крім того, особливої уваги заслуговує триада «теоретик перекладу – практик перекладу – критик перекладу», що дозволяє розглядати не тільки Франкові експліцитні висловлювання, але і його переклади як джерело для реконструкції перекладознавчої концепції.

Пропонована праця з огляду на обмеження обсягу не ставить собі за мету розкрити Франкову перекладознавчу концепцію у її комплексі, а натомість фокусується на одному з її центральних аспектів – питанні перекладацької стратегії – в світлі соціологічного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтенсивність досліджень Франкового доробку залишається стабільно високою ще з прижиттєвих часів, коли з'явилися перші літературно-критичні праці про його творчість. Зосібна стан розвитку сучасного франкознавства показують

підрахунки О. Луцишин: за досліджуваний нею період приблизно 20 років (1988–2009) було підготовлено одних лише дисертацій, «які прямо чи опосередковано стосуються франкознавства» у кількості 119 одиниць (93 кандидатських та 26 докторських) [12, с. 396], відповідно перелік коротших за обсягом наукових праць, як-от розділи монографій, статті, тези тощо, є, очевидно, у рази більшим.

Початок досліджень Франкового перекладознавчого доробку датують 50–60-ми роками ХХ століття, коли з'явилися праці О. Домбровського [7], Ф. Арвата [6], які зосереджувалися на Франкових засадничих принципах, втім грішили методологічно-ідеологічними концептами радянської доби. Значний внесок у дослідження Франкового перекладознавчого доробку зробила Р. Зорівчак, звернувшись до цієї тематики у 70-х рр. та продовжуючи працювати над нею протягом усього подальшого періоду своєю науковою діяльністю, обґрунтувавши зокрема націєтворчу функцію перекладу як засадничу в Франковій перекладознавчій концепції [10]. Над вивченням Франкової перекладознавчої спадщини у незалежній Україні працювали також М. Зимомря [9], А. Паславська [13], І. Теплий [15; 16], О. Тетеріна [17], Т. Шмігер [30] та ін. Назагал класифікувати перекладознавчі франкознавчі дослідження, як зазначає Т. Шмігер, можна за такими категоріями: «а) перекладна література як націєтворчий чинник, б) проблеми техніки перекладу (переклад чи переспів; одомашнення; еквілінеарність тощо); в) перекладознавчий аналіз» [30, с. 43]. Варто зазначити, що на відміну від інших пластів Франкової спадщини, його перекладознавчі напрацювання в розвідках закордонних франкознавців поки не набули належного висвітлення.

Назагал варто погодитися з думкою М. Зимомрі, висловленою вище, про те, що комплексного наукового дослідження, в якому було б опрацьовано усю доступну джерельну базу (статті, рецензії, передмови, а також листування, яке за висловом Р. Зорівчак, у дослідженні перекладознавчого доробку І. Франка ще «частково цілина» [10]), розкрито формування перекладознавчої концепції І. Франка в діяхронії з урахуванням усього спектру зовнішніх чинників, які вплинули на цей процес, і розглянуто її як цілісну систему, в якому було б дано оцінку перекладознавчої концепції Івана Франка з позиції її відповідності станові тодішнього та сучасного перекладознавства, до сьогодні немає. Власне тому пропоноване дослідження має на меті частково заповнити цю лакуну.

Постановка завдання. Основне завдання пропонуваної публікації полягає у тому, щоб, із

урахування констеляції літературно-перекладацького поля Франкової доби, реконструювати його погляди на стратегії очуження та одомашнення як глобальні перекладацькі стратегії та на їх реалізації через локальні стратегії, а також розглянути Франкові погляди на стратегії перекладу в контексті тогочасної західноєвропейської перекладознавчої думки. При цьому теоретико-методологічне підґрунтя роботи творить соціологічний підхід, в основі якого – теорія соціального простору французького соціолога П. Бурдьє.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до теорії соціального простору П. Бурдьє принципи сприйняття і механізми поведінки індивідів не виникають у вакуумі, а є реакцією на констеляцію поля, в якому діє індивід зі залученням різноманітного капіталу, яким цей індивід володіє (від економічного до символічного). Літературне і перекладацьке поле, які є у фокусі уваги цієї розвідки, теж не існують ізольовано, а змінюються і модифікуються під впливом різноманітних чинників, до яких можуть належати суспільно-політичні, соціальні, економічні тощо [4]. Крім того, перекладацьке поле може перебувати у різноманітних реляціях із літературним полем. Як стверджує розробник іншої теорії, зокрема теорії полісистеми, І. Евен-Зохар, якщо національна література тільки формується, то перекладацтво матиме в ній центральне місце, адже відбувається запозичення зразків і моделей, відповідно в сформованих літературах місце перекладу більш другорядне [1, с. 46–49]. Тож досліджуючи літературно-перекладацьке поле та його модифікацію під впливом зовнішніх чинників, а також внутрішні механізми, і враховуючи різні типи капіталів певного учасника поля, можна досягнути формування габітусу учасника цього поля як сукупності диспозицій, «які, інтегруючи попередній досвід, виступають матрицею принципів сприйняття, оцінки та дій, а також уможливають успішне виконання необмежено різних завдань завдяки аналогічному трансферові схем» [5, с. 13].

До конкретних зовнішніх чинників, під впливом яких розвивалося українське літературно-перекладацьке поле Франкової доби, варто зараховувати такі: відсутність державності і відповідно брак будь-яких державних стимулів для розвитку перекладацької справи; цензуру, а іноді й навіть повну заборону українського друку; відсутність джерела фінансової підтримки перекладацької справи не тільки через колоніальну залежність, але й через відсутність прошарку багатой української еліти, яка б могла підтримати такі видання з власних фондів; соціальний характер читаць-

кої публіки – невелика її кількість вміла читати і писати [14, с. 266]; обмежене коло кваліфікованих фахівців, здатних якісно перекладати знакові твори світового письменства українською мовою, що зумовлено складним доступом до освіти і частою полонізацією чи русифікацією тих, кому цю освіту вдалося здобути. Відповідно ці чинники впливали на розвиток українського перекладацького поля, який умовно можна звести до трьох векторів:

1) З огляду на прагнення «наздогнати» літератури Західної Європи та необхідність охопити якнайширше коло читачів для реалізації цієї мети, потрібно було орієнтуватися на широкі маси населення як цільову аудиторію, що відповідно призводило до домінування вільного перекладу (мовні спрощення, надмірна локалізація, порушення принципу еквілінеарності) та використання переробок, щоправда, поступово, з розвитком шкільництва і розвитком читацьких смаків, вектор зміщується у бік вірного перекладу;

2) Під впливом внутрішньоукраїнської мовної дискусії кінця XIX століття змінюється мова перекладів, зокрема менш питомою стає доля діалектизмів, регіоналізмів у текстах, натомість мовне оформлення перекладів все більше набуває рис мови письменників Наддніпрянщини;

3) Українські перекладачі Франкової доби позиціонують себе як культуртрегери, що призводить до домінування утилітаристичних цілей над власною естетичною доктриною [2].

Така реконструкція сукупності чинників, в яких відбувалася перекладацька діяльність та перекладознавчі пошуки І. Франка, дозволяє краще розуміти адвокацію тієї чи іншої перекладацької стратегії, бо як зазначає українська перекладознавиця Л. Коломієць, «стратегії у продукуванні перекладів неминує виникати у відповідь на місцеві культурні ситуації» [11, с. 24].

Тлумачення «стратегії» у цій праці запозичено від фінського дослідника І. Гамб'є, який, беручи за основу військове розуміння стратегії, трактує її як «сплановану, чітко сформульовану, цілеспрямовану процедуру або програму дій, прийнятну для досягнення певної мети» [8, с. 311], а також диференціює між глобальними стратегіями, які реалізуються на культурно-соціологічному рівні, та локальними стратегіями, що відображаються на текстово-когнітивному рівні [8, с. 315–316]. Глобальні стратегії можуть базуватися на різних максимах: це і вибір текстів для перекладів, і співвідношення вірності оригіналу та перекладацької свободи, і ступінь наближення чи віддалення читача від оригінального тексту

та культури. Власне сприйняття стратегій одомашнення та очуження І. Франка і є центральним питанням цієї праці.

Враховуючи домінантний у Франкові часи більш вільний переклад, що зумовлювалося сукупністю вже згаданих зовнішніх і внутрішніх чинників перекладацького поля, логічно, що саме стратегії одомашнення І. Франко у своїх роздумах про перекладацьку справу приділяє найбільше уваги. Щоправда, потрібно зазначити, що замість термінів «одомашнення» чи «доместикація», він використовує поняття «українізація» («[...] він один од сього діла у нас спосібний, коли б тільки трохи вірніше держався оригіналу і не давав нам «українізованого» Гомера, так, як дав українізованого Софокла» [27, с. 11]) та «націоналізація», яке, очевидно, для І. Франка позначає крайній ступінь одомашнення, коли чужомовний твір перестає сприйматися як інокультурний: «Се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею» [25, с. 399].

Глобальна стратегія одомашнення може реалізуватися через різноманітні локальні стратегії (їх ще можна називати техніками), які на підставі Франкових експліцитних висловлювань можна звести до таких: 1) деталізація або скорочення певних частин змісту; 2) надання локального колориту або його нівелювання; 3) зміна версифікаційної структури на більш типову для цільової культури; 4) мовні трансформації.

Деталізація або скорочення певних частин змісту слугували Франкові для підсилення або ж навпаки для зменшення впливу окремих частин тексту до цілісності. Так, наприклад, здійснюючи автопереклад власної праці з німецької українською мовою, І. Франко коментує, що вбачав доцільність збільшити обсяг майже у 5 разів, аби текст надавався до повноцінного розуміння і відповідав потребам українського читача [24, с. 195]. В перекладі Данте І. Франко іде протилежним шляхом: визнаючи те, що у текстах Данте знайшлося б ще чимало важливих пасажів, та розуміючи, з іншого боку, що сприйняття цих пасажів потребувало б «незвичайного напруження уваги та фантазії», він вирішив не перекладати їх для українського читача [19, с. 8].

Щодо надання локального колориту, то реалізуватися така локальна стратегія (техніка) у розумінні І. Франка може через локалізацію імен, назв, місця дії, використання зразків національного гумору тощо. Показовим є переклад І. Франка «Заспіву до антології» Мелеагра Гадарського, де

той, за власними словами, відмовився від передачі старогрецьких назв, які викликали складнощі навіть у фахівців із античності, і замінив їх українськими варіантами [18, с. 115]. Щоправда, до адаптації персонажів та місць дії у перекладах Франко-критик не завжди ставився схвально, часто радив колегам, особливо у зрілий період своєї діяльності, бути більш поміркованими, тим більше якщо йшлося про знакові тексти. Так, оцінюючи переклад Біблії П. Куліша, І. Франко зазначив, що перетворення Мойсея у Мусія, Авраама в Оврама, а Ізраїля в Сруль [24, с. 323], надавало текстові неприродного, а часами навіть комічного звучання, слугуючи швидше віддаленню читача від тексту ніж його наближенню.

Доцільним і виправданим І. Франко вважає високий акцент на локалізацію імен, об'єктів та місць у текстах, які не претендують на статус перекладу, а натомість є переробками. Власне тому І. Франко позитивно відгукувався про «Енеїду» в українській переробці І. Котляревського, який «витворив розкішні зразки українського гумору, яскраві образи з українського життя» [24, с. 82], та «Пані Твардовську» А. Міцкевича в адаптованій версії П. Гулака-Артемовського, яка «оживлена українським гумором» [21, с. 385–386].

Одомашнення тексту може відбуватися і через версифікацію, коли в перекладі відбувається її зближення з місцевою поетичною традицією. Сам І. Франко неодноразово вдавався до такої локальної стратегії, як, наприклад, в перекладі «Короля Едіпа», де використання замість грецького триметра п'ятистопного ямба, на його думку, більш зближує переклад із духом української мови, а відповідно робить його більш зрозумілим для українського читача [23, с. 252].

Схвально, хоч і не завжди послідовно, судячи з рецензій попередніх років (праця «Михайло Петрович Старицький», 1902), І. Франко зокрема відгукується (1910) і про «Іліаду» С. Руданського, де заміна грецького гексаметра на дванадцятискладовики «вроді співанки», на його думку, наближує грецькі епоси до українського читача: «Гомерові герої в тім куцім одязі являються якимись ближчими і ріднішими нам, ніж у Гомерових гексаметрах» [24, с. 306–307].

Ще один спосіб одомашнення тексту – це мовні трансформації, як-от використання діалектної лексики, національної фразеології тощо. Зокрема, він позитивно оцінив використання Ю. Федьковичем у перекладі «Вільгельма Телля» гуцульського наріччя, бо це творить «оригінальну, місцеву фізіономію», зближуючи Шиллерівську драму із її потенційним читачем [28, с. 194].

І. Франко у зрілий період своєї перекладацької діяльності та діяльності як літературного критика застерігає від зловживань у реалізації стратегії одомашнення, бо це часто призводить до втрати оригінальних ідей, естетичних особливостей і загального художнього значення іншомовного твору. Так, він виступає проти переробки у «варварській формі» іноземних опер на мелодрами з використанням етнографічних мотивів, бо це зумовлює поверхневність, створення творів із чужим змістом, які втрачають свою оригінальну художню цінність: «[...] старалися чужі комедії на драми перероблювати, переливати в нашу народну форму, – розуміється, завжди не дуже удачно» [21, с. 368]. Також зауважуючи, що постановки драм світових корифеїв В. Шекспіра, Й. В. Гете, Ф. Шіллера в певний період стали звичними для українського глядача, він втім переконаний, що герої цих постановок «не мусять говорити чудернацьким українськи діалектом, як Гамлет Старицького або Кулішева Дездемона» [22, с. 284].

Попри фокус головню на одомашнення літературних творів, певну увагу Франко все ж приділяв і стратегії очуження, синонімом якої в нього слугує «екстраваганція» перекладу, зокрема, так він охарактеризував перший том перекладів з В. Шекспіра П. Куліша (1881) [29, с. 370].

Серед поодиноких прикладів, де І. Франко роздумує над очужувальною стратегією, – його коментар до перекладу «Маркізи О...» Г. Клейста, в якому він підкреслює, що свідомо поставив собі за мету зберегти особливості прозового стилю Г. Клейста, хоч це і ускладнювало переклад, та й, очевидно, і читацьке сприйняття твору: «Переклад скрутної і в високій мірі оригінальної прози, якою написаний отсей твір, був дуже нелегким завданням, тим більше, коли я поклав собі метою передати Клейстів спосіб вислову і стиль по змозі так, щоб переклад робив враження, подібне до оригіналу» [20, с. 251]. Втім, на відміну від представників німецької перекладознавчої думки на чолі з Ф. Шлейєрмахером, І. Франко був свідомий того, що ця стратегія не є назагал адекватною для реалізації в українському контексті з огляду на означену вище специфіку українського літературно-перекладацького поля.

Сьогодні достеменно невідомо, які праці слугували джерелом для Франкових перекладознавчих ідей (як доцільно зазначив Т. Шмігер, «загадкою перекладознавчої концепції І. Я. Франка завжди залишатимуться її джерела» [30, с. 43]) та чи був І. Франко, серед іншого знайомий із текстом відомої лекції Ф. Шлейєрмахером «Про різні методи

перекладу» (1813), втім варто підкреслити певне суголосся ідей. Зокрема, Ф. Шлейєрмахер, який, як відомо, в душі німецької культури перекладу, був прихильником очужувального перекладу, все ж не відкидав повністю одомашнення як стратегію, а також вільні переклади, переробки, переспіви тощо, вважаючи, що вони готують читача до пізнішого сприйняття очужувальних перекладів. У згаданій лекції він зазначає: «Поки освічена частина народу загалом не має досвіду більш глибокого проникнення в чужу мову, добрий геній тих, хто в цьому плані пройшов далі, має вберегти їх від підготовки таких [очужувальних – прим. О. М.] перекладів. Адже якщо вони візьмуть за мірило власне розуміння, то їх мало зрозуміють і вони мало на що вплинуть. Якщо ж їхній переклад буде виявом загального розуміння, то цей нерівномірний твір зійде зі сцени завчасно. В означений період інтерес до чужого мали б викликати і загострювати спочатку вільні переспіви, а готувати до розуміння – парафрази, торуючи в такий спосіб дорогу для майбутніх перекладів» [3, с. 49–50]. Власне подібні тези трапляються і у І. Франка, який вважав, що наближені до цільового читача, вільні переклади чи навіть недосконалі переклади мають потенціал позитивного впливу на розширення рецептивної здатності та розвиток літературних смаків широких мас читачів. Про це, він, серед іншого, згадує у листі до М. Драгоманова від 6 лютого 1877 р.: «[...] хоть переводы й не будутъ липші, як «Що діяти?», аби лиш наші люди читали та розуміли, то воно своє зробить» [26, с. 56]. Втім для І. Франка поступове більш помірковане використання стратегії одомашнення аж ніяк не означало, що він вважав очуження еталоном, як це було у випадку з Ф. Шлейєрмахером. Франковий вибір на користь поміркованого одомашнення зрештою диктувався функціональними особливостями тодішнього перекладацького поля, яке, займаючи центральне місце в літературному полі, діяло на зближення української літератури зі західними, на культуртрегерство, формування читацьких смаків тощо. У своїх працях більш зрілого періоду І. Франко сам відзначає, що його погляди на переклад зазнали змін, а в оцінці ранніх перекладів (наприклад, переклад першої частини «Фауста» Й. В. Гете), визнає ряд недоліків, попри які йому все ж вдалося подолати чимало викликів: «Переклад, розуміється, далеко не відповідає теперішнім моїм вимогам, але все-таки в ньому я поборов не малі мовні та речові труднощі» [24, с. 461].

Висновки. Загалом Франкові експліцитні висловлювання, зібрані з його об'ємного доробку, про глобальні та локальні стратегії перекладу свід-

чать про зміну його поглядів: перекладознавець в силу розвитку українського перекладацького поля і особливо формування кращих рецептивних здатностей читацької публіки відходить від повного прийняття доместикації для формування у цільової публіки компетенцій для рецепції фундаментальних творів світового письменства до більш збалансованого підходу, який передбачає, з одного боку, адаптацію до потреб і очікувань цільового читача, але, з іншого боку, уникнення негативного впливу на оригінальні форму і зміст твору. І хоча І. Франко був прихильником стратегії одомашнення, він не виключав можливості застосування стратегії очуження у випадках, коли це було необхідно перекладачеві для збереження

оригінального стилю та змісту твору. Назагал він критично ставився до надмірної або невдалої реалізації обох глобальних стратегій, усвідомлюючи потенційні недоліки такого підходу в контексті розвитку української літератури, яка у другій половині XIX – на початку XX століття розвивалася в бездержавних умовах, без належних джерел фінансування, з обмеженим колом як перекладачів, так і читацької публіки.

Перспективи подальших досліджень полягають у зверненні до інших аспектів Франкової перекладознавчої концепції, зокрема питань функцій перекладу, цільової аудиторії, етики та критики перекладу, феноменів мікротекстуального рівня тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Even-Zohar I. Polysystem Studies. *Poetics today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication*. 1990. Vol. 11. Nr. 1. 268 p.
2. Molderf O. Iwan Franko und die ukrainische Translationskultur in der zweiten Hälfte des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts. *Brüche und Kontinuitäten: Aktuelle Themen der Ukrainischen Germanistik nach Februar 2022* : Open-Access-Tagungsdokumentation eines Symposiums im Rahmen der Themenwoche „Krieg in der Ukraine – Perspektiven der Wissenschaft“ / L. Bezugla, A. Ketzer-Nöltge, D. Spaniel-Weise, J. Wolbergs, L. Höfler (Hrsg.). 2023. S. 156–162.
3. Problem des Übersetzens / Hg. von Hans Joachim Störig. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973. 474 S.
4. Schwingel M. Pierre Bourdieu zur Einführung. Hamburg : Junius, 2000. 185 S.
5. Wolf M. The sociology of translation and its “activist turn”. *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies*. Amsterdam ; Philadelphia, 2014. P. 7–21.
6. Арват Ф. Іван Франко – теоретик перекладу : лекції із спецкурсу «3 історії українського перекладу». Чернівці, 1969. 36 с.
7. Домбровський О. Іван Франко – теоретик перекладу. *Іван Франко: Статті і матеріали*. Львів, 1958. 36. 6. С. 306–330.
8. Енциклопедія перекладознавства : у 4 т. Т. 1: пер. з англ. / за ред. Івз Гамбієра та Люка ван Дорслара ; за заг. ред. О. Кальниченка та Л. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. 552 с.
9. Зимомря М. Перекладацький світ Івана Франка: дискурс культурологічної стратегії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2013. Вип. 58. С. 219–231.
10. Зорівчак Р. Засновник українського перекладознавства. *Каменяр*. 2016. № 3–4. URL: <http://kameniar.lnu.edu.ua/?p=5347> (дата звернення: 27.12.2024).
11. Коломієць Л. Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця XIX до початку XXI століття (на матеріалі перекладів англومовної поезії та поетичної драми) : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 495 с.
12. Луцишин О. Іван Франко в дисертаційних дослідженнях (1988–2009 рр.). Матеріали до бібліографії. *Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації : збірник наукових праць*. Київ; Львів, 2011. Випуск I: Огляди. Статті. Твори. Листування. Спогади. Бібліографія. С. 396–408.
13. Паславська А. Поліфонія творів та німецькомовних перекладів Івана Франка. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 70. С. 397–408.
14. Субтельний О. Україна: історія. Київ, 1991. 512 с.
15. Теплий І. Перекладознавча проблематика Івана Франка (на матеріалі науково-критичних праць та листів). *Іван Франко: дух, наука, думка, воля* : матеріали Міжнарод. наук. конгресу, присвяч. 150-річчю від дня народження І. Франка, м. Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р. Львів : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2008. Т. 1. С. 1025–1046.
16. Теплий І. Перекладознавчий дискурс Івана Франка (на матеріалі слов'янських мов). *Проблеми слов'янознавства*. 2013. Вип. 62. С. 129–146.
17. Тетеріна О. Переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці XIX – початку XX ст. (компаративний дискурс) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Київ, 2004. 20 с.
18. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 9. Київ, 1977. 527 с.

19. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 12. Київ, 1978. 727 с.
20. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 25. Київ, 1980. 607 с.
21. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 26. Київ, 1980. 462 с.
22. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 28. Київ, 1980. 439 с.
23. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 30. Київ, 1981. 720 с.
24. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 41. Київ, 1984. 683 с.
25. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 43. Київ, 1986. 480 с.
26. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 48. Київ, 1986. 767 с.
27. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 49. Київ, 1986. 810 с.
28. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 53. Київ, 2008. 830 с.
29. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 54. Київ, 2010. 1214 с.
30. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства XX сторіччя. Київ, 2009. 342 с.

LEXICAL AND TERMINOLOGICAL CHALLENGES IN TRANSLATING
MUSICOLOGICAL TEXTS FROM ENGLISH INTO UKRAINIANЛЕКСИЧНІ ТА ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ТРУДНОЩІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ
МУЗИКОЗНАВЧИХ ТЕКСТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Monastyrova L.V.,

orcid.org/0000-0002-4973-7308*Senior Lecturer at the Department of Philology, Translation and Strategic Communications
National Academy of National Guard of Ukraine*

The article emphasizes the necessity and relevance of studying musicological terminology and the translation of English-language musicological terms into Ukrainian, as these issues have not yet been the subject of in-depth linguistic and translation analysis. Given the influence of the English language on the development of musicological terminology in Ukraine, the research focuses on examining the specifics and challenges of term translation, contributing to the development of Ukrainian musicological terminology, improving translation accuracy, and enriching national musicology in the context of international scientific communication. Difficulties in translating terms from English to Ukrainian require adapting borrowed terms to the linguistic features of the Ukrainian language while preserving their meaning and accuracy. There is a definition of "term", analysis of the features of its creation, studying modern musicological terminology, and exploration of translation challenges. Special attention is given to analyzing complex terms, abbreviations, and their translation characteristics, requiring a precise and well-founded approach. By addressing these challenges, the research aims to contribute to the further development of Ukrainian musicological terminology and improve academic communication in the field. The research material includes English-language terms selected from musicological sources, such as scientific publications, catalogs, journals, and online resources. The research methods include structural-semantic analysis and translation analysis to develop appropriate strategies for accurate translation. The scientific novelty of the work lies in the comprehensive analysis of English-language terms and their Ukrainian equivalents, outlining translation issues and suggesting practical solutions. The practical significance of the research is in its use for training translators and students in philological and translation departments working with musicological texts, improving translation quality, and promoting Ukrainian musicological terminology.

Key words: musicological terminology, translation analysis, compound terms, abbreviations, musicological terms.

У статті зацентовано увагу на необхідності та доречності вивчення музикознавчої термінології та перекладу англomовних музикознавчих термінів на українську мову, оскільки ці питання до цього часу не стали предметом ґрунтовного лінгвістичного та перекладознавчого аналізу. З огляду на вплив англійської мови на розвиток музикознавчої термінології в Україні, дослідження спрямоване на вивчення специфіки перекладу термінів, що сприятиме розвитку української музикознавчої термінології, підвищенню точності перекладів та збагаченню національного музикознавства в контексті міжнародної наукової комунікації. Оскільки в процесі перекладу термінів з англійської мови на українську виникають труднощі, важливо знайти шляхи адаптації запозичених термінів до мовних особливостей української мови, зберігаючи при цьому їхній смисловий зміст та точність.

Дослідження зосереджено на вирішенні низки завдань, таких як визначення поняття «термін», особливості його створення, вивчення сучасної музикознавчої термінології та проблем перекладу термінів з англійської мови на українську. Велика увага приділяється аналізу складних термінів, аббревіатур та їхніх специфічних особливостей у перекладі, що потребує точного та обґрунтованого підходу.

Матеріал дослідження охоплює англomовні терміни, відібрані з музикознавчих джерел, таких як наукові публікації, каталоги, журнали та онлайн-ресурси, що дозволяє виявити основні тенденції в їх використанні та відображає різноманітність музикознавчих концептів. Методи дослідження включають структурно-семантичний аналіз та перекладознавчий підхід для розробки адекватних методів перекладу.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі англomовних термінів і їхніх українських відповідників, що дає змогу окреслити основні проблеми перекладу музикознавчих термінів та шляхи їх вирішення. Практична значущість дослідження полягає в можливості використання результатів у підготовці перекладачів, студентів філологічних і перекладацьких факультетів, що працюють з музикознавчими текстами.

Ключові слова: музикознавча термінологія, перекладознавчий аналіз, складні терміни, аббревіатури, терміни в музикознавстві.

This research focuses on studying lexical and terminological challenges in translating musicological texts from English into Ukrainian. The development and improvement of the musicology field, the intensification of international collaboration, and full-fledged intercultural communication within the domain are impossible without advancing rele-

vant terminology. It is noteworthy that the Ukrainian musicological terminological system is significantly influenced by the English language, which serves as the primary source of borrowed terms in contemporary musicology due to its global status.

Currently, the field of linguistics offers a limited number of studies on musicological terminology,

specifically its structural, semantic, and translational characteristics. The relevance of this study arises from the rapid evolution of English-language musicology, which leads to the emergence of numerous new terms lacking precise Ukrainian equivalents. Addressing this issue is essential for effective work in the fields of musicology and art studies. Furthermore, the urgency of this topic lies in the need for a comprehensive examination of the specificity of musicological terminology and the peculiarities of translating English musicological terms into Ukrainian, which have not yet been the subject of linguistic studies and translation analysis. The resolution of challenges related to the adequate translation of musicological terms will contribute to the enrichment and advancement of Ukrainian musicological terminology.

Research analysis. The study of terminology has been a focus of numerous linguistic scholars, including Ukrainian ones, such as T. Andrienko [1], K. Voronina [2], V. Karaban [3] and T. Panko [6], whose research has contributed to the theoretical and practical understanding of specialized language systems. Their work has provided a foundation for analyzing the structure, standardization, and evolution of terminologies across various disciplines. Concurrently, issues pertaining to translation have been the subject of extensive investigation by prominent scholars such as V. Karaban [4], I. Korunets [5], J. Munday [11], J. Catford [8], and R. Jakobson [10]. These researchers have addressed critical aspects of translation theory, including equivalence, adaptation, and the interplay between source and target languages. Together, their studies form a cohesive framework for examining the intersection of terminology and translation, highlighting their mutual influence in facilitating cross-cultural and interdisciplinary communication.

The aim of the article. Despite the increasing importance of musicological translation, relatively few studies have explored the unique characteristics of this domain. Previous research primarily focused on general terminological challenges without offering a detailed analysis specific to musicology. The processes of term formation and the challenges of terminological equivalence, yet the issue of adapting musicological terms to the Ukrainian context remains underexplored have been examined.

Some foundational works provide insights into linguistic and cultural adaptation strategies. However, they often lack a focus on the interdisciplinary nature of musicology, which combines theoretical knowledge with practical application. This study builds on existing research while addressing the gaps in understanding the structural, semantic, and functional peculiarities of musicological terminology.

So, *the purpose of this article* is to clarify general problems related to translating musicological terminology, with a focus on understanding the processes of new term formation, analyzing the structural and semantic characteristics of musicological terms and identifying effective translation strategies for adapting English musicological terms into Ukrainian. Also, this research aims to contribute to the theoretical framework of terminology studies and provide practical recommendations for translating musicological texts effectively.

Presentation of the main material of the article. Scientific terminology broadly refers to the lexical system of modern language that encompasses names for concepts in science, technology, and their applications in production, social life, or specific disciplines. This terminology reflects objects, phenomena, and concepts in science and technology that either objectively exist or are identified through scientific analysis [2, 4]. It is a linguistic phenomenon that evolves historically, aligning with the development of science and technology, and represents a dialectical unity of form and content [12].

Terms, as elements of this system, are defined as words or phrases denoting specific objects and concepts used by specialists in a particular field. They can include both highly specialized words and specific meanings of common words. A term functions as part of a terminological system – an organized set of terms that accurately reflects the system of concepts within a given domain of human knowledge or activity.

The creation of new terms is guided by objective factors and adheres to the general principles of lexical development within a language. In scientific and technical contexts, term formation is consciously regulated, enabling the selection of optimal linguistic means to convey specialized information. Common methods for creating new terms include terminologization, determinologization, borrowing, calquing, and abbreviation [4, p. 315–320].

In musicology, the development and refinement of corresponding terminology are essential to support the discipline's growth and enhance international cooperation and intercultural communication. This terminology reflects the conceptual system of musicology and integrates abstract vocabulary (terms denoting concepts) with terms for specific objects (terms denoting items). As a result, the musicological terminological system can be regarded as a distinct semiotic system, with its components categorized into single-word terms, multi-word terms, and abbreviations.

The modern Ukrainian terminological system in musicology is significantly influenced by English,

which, as a global lingua franca, serves as the primary source for term creation in this field. Borrowing from English often replaces existing Ukrainian terms with identical meanings, resulting in the coexistence of duplicate terms. Recent translations frequently employ transcoding or calque of foreign terminological units [5, p. 225].

Given the rapid evolution of musicology, there is a pressing need for in-depth research into its terminology. Such research seeks to examine the structural, semantic, word-formation, and translational features of terms in this domain to establish interlingual equivalents. This comprehensive investigation will improve the understanding and translation of musicological terminology, thereby enriching the Ukrainian terminological system.

The most frequently used translation techniques are examined and illustrated with examples, with all definitions of these methods.

1. *Selection of a Variant Equivalent* – a translation method applied to ambiguous words. Selecting an equivalent from the lexical resources of the target language is a common approach. This method is used when the term in the source language has a counterpart in the terminological system of the target language and does not require the creation of a new term. The equivalent may originate from the internal resources of the target language or be borrowed from another language. For instance, the noun promotion has several meanings in the dictionary: (1) *career advancement, rank promotion*; (2) *encouragement*; (3) *stimulation*; (4) *development*; (5) *facilitation*; (6) *advertising*; (7) *transfer to the next grade*; (8) *publicity*. Considering the field of application, the meaning (8) "publicity" was chosen [5, p. 91].

2. *Transcoding* – a translation method where the phonetic and/or graphic form of a word in the source language is conveyed through the alphabet of the target language. During the translation the following types of transcoding can be used:

- transcription: transferring the phonetic form of a word using the letters of the target language, for example: *acid* – *ейсід*, *atmospheric* – *атмосферік*, *break-beat* – *брейкбїт*, *house* – *хаус*, *techno* – *техно*, etc.

- transliteration: transferring a source language word letter-by-letter, for example: *brit* – *брит*, *electro* – *електро*, *jazz* – *джаз*, *rock and roll* – *рок енд рол*, etc.

- mixed transcoding: combining transcription and transliteration, for example: *big beat* – *біг бїт*, *dark synth* – *дарк синт*, *electro funk* – *електро фанк*, *epic trance* – *епїк транс*, etc.

- adaptive transcoding: adapting the source language word to the phonetic or grammatical struc-

ture of the target language, for example: *graphic equalizer* – *графічний еквалайзер*, *sampling* – *семпльовання*, etc. [4, p. 282].

3. *Calque (literal or word-for-word translation)* – a translation method where a source language term is rendered using the first-order equivalent in the dictionary. This approach is applied when translating derivative, compound, or compound-derivative words, for example: *black music* – *чорна музика*, *classical* – *класичний*, *dance music* – *танцювальна музика*, *microphone* – *мікрофон*, etc. Calque may be combined with transcoding to form a semi-calque, for example: *abstract hip-hop* – *абстрактний хїп-хоп*, *jazz-band* – *джаз-оркестр*, *pop-music* – *популярна музика*, etc. [3, p. 386].

4. *Descriptive translation*, on the other hand, is a technique used to translate new lexical elements from the source language by replacing them in the target language with a phrase that adequately conveys the meaning of the term. This approach should be employed only when no other techniques are applicable and must adhere to the following requirements:

- the translation must accurately reflect the primary meaning of the concept;
- the description should not be overly detailed;
- the syntactic structure of the phrase should not be overly complex [4, p. 297].

Descriptive translation is often used in structural differences between the word-formation units of two languages. Examples of descriptive translation include: *blackface* – "a style of theatrical makeup used in America to portray characters with dark skin"; *woodstock* – "the largest music festival in rock history, held from August 15 to 17, 1969, near New York"; *sample* – "a process in digital sound recording that converts real-world sounds into numerical codes"; *hippies* – "a youth movement from the 1960s–1970s known for their beards, long hair, old jeans, and calls for peace and love"; *soundcheck* – "the process of adjusting sound levels before a concert"; *dub* – "a musical style often used to create a chill-out atmosphere" [16, 17].

In some cases, descriptive translation can be used as a supplementary method alongside other techniques, such as transcoding or calquing, particularly for new terms that are unfamiliar to the target audience. For instance, terms from the source language may receive a provisional designation in the target language with a brief explanation provided in parentheses. Borrowed and less familiar terms may also require clarification to ensure proper understanding and usage. Such explanations facilitate comprehension and the correct application of these terms.

Quantitative analysis of this research reveals that the primary translation methods for terms in musi-

cology from English to Ukrainian are: transcription (31%), abbreviations (22%), variant calque (14%).

It is necessary to emphasize that in addition to calque and transcoding, descriptive translation is advisable for conveying novel terms. Other methods are used irregularly and can be considered secondary.

The adaptation of abbreviations also plays a significant role in musical terminology. Scientific and technical literature, including the field of musicology, frequently employs abbreviations. Abbreviations are unique linguistic units representing other language elements, often derived from initial letters, syllables, or combinations of these components. This dual nature – the abbreviated form and the full initial form with the same meaning – creates specific challenges in translation. Within the domain of musical terminology, the most common type of abbreviation is the initialism, formed by combining the initial letters of words in a term or phrase [10]. Examples include: *BPM* (*beats per minute*) – “beats per minute” (удари в хвилину); *CD* (*compact disk*) – “compact disk” (компакт диск); *DAT* (*digital audio track*) – “digital audio track” (числовий аудіо трек); *EBM* (*electronic body music*) – “electronic body music” (електронна боді музика); *IDM* (*intelligent dance music*) – “intelligent dance music” (інтелектуальна танцювальна музика); *LP* (*long play*) – “long play” (довгограюча вінілова платівка); *RIAA* (*Recording Industry Association of America*) – “Recording Industry Association of America” (Асоціація звукозаписуючої Промисловості Америки); *SP* (*short play*) – “short play” (маленька платівка по 1 пісні на кожній стороні); *VGM* (*video game music*) – “video game music” (музика з відео ігор) [18].

Occasionally, second letters or syllables of individual words are included, such as: *Hi-Fi* (*high fidelity*) – “high fidelity” (висока точність відтворення); *EQ* (*equalizer*) – “equalizer” (еквалайзер); *D’n’B* (*Drum and Bass*) – “Drum and Bass” (Драм енд Бейс); *R’n’B* (*Rhythm and Blues*) – “Rhythm and Blues” (Ритм енд Блюз); *J Pop* (*Japanese techno*) – “Japanese techno” (японське техно); *NRG* (*energy*) – “energy” (енерджи).

In translation, four primary methods are applied to render abbreviations into the target language. These include 1) creating an equivalent abbreviation in the

target language, 2) translating the full form of the term, 3) transcoding the abbreviation or 4) transferring the original abbreviation unchanged. The latter is common for newly established terms or internationally recognized abbreviations [15].

In practice, the most prevalent approach in musicology involves translating abbreviations into their expanded forms when no equivalent abbreviation exists in the target language. For instance: *BPM* (*beats per minute*) – “beats per minute” (удари в хвилину); *CD* (*compact disk*) – “compact disk” (компакт диск); *DAT* (*digital audio track*) – “digital audio track” (числовий аудіо трек); *IDM* (*intelligent dance music*) – “intelligent dance music” (інтелектуальна танцювальна музика) [17].

By incorporating these methods, translators effectively bridge linguistic gaps while preserving the clarity and functionality of musical terminology in translated texts. This exploration highlights the nuances of calquing, descriptive translation, and abbreviation adaptation as essential tools in the adaptation of musicological terminology, contributing to the enrichment and clarity of translated texts in this field.

In conclusion, this research has explored the translation techniques used in musicology, particularly in the adaptation of English musicological terms into Ukrainian. The findings underscore the significant influence of English on the evolution of Ukrainian terminology, highlighting the key methods employed, such as transcoding, calque, and descriptive translation. These techniques are essential for ensuring the accuracy, clarity, and systematic nature of translated terms, while also facilitating effective communication within the field of musicology. Additionally, the research emphasizes the role of English borrowings in shaping the Ukrainian musicological terminological system and its ongoing development. It also contributes to a broader understanding of the dynamics of term creation, borrowing, and translation in specialized fields. Future research could build on these findings, expanding the scope of analysis to encompass additional languages and fields of study, and contribute to the development of comprehensive resources and guidelines for translating musicological terminology.

REFERENCES:

1. Андрієнко Т. П. Терміни-дублети як відображення різних когнітивних структур. *Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»*. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. С. 3-4.
2. Вороніна К. В. Функції термінів як об'єкт комплексного лінгвістичного аналізу. *Вісник Харківськ. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна*, 2005. № 649. С. 86-89.
3. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2003. 608 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця: Нова книга, 2001. 304 с.

5. Корунець І. В. Теорія та практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2003. 448 с.
6. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 216 с.
7. Carlos H. S. Aspects of linguistic contrast and translation: The natural perspective. Frankfurt am Main : P. Lang, 1994. 170 p.
8. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. URL: https://www.academia.edu/5249177/J_c_catford_a_linguistic_theory_of_translation_PDF (дата звернення 18.12.2024).
9. Frawley W. Translation: Literary, Linguistic and Philosophical Perspectives. Newark: Associated University Press, 1984. 218 p.
10. Jakobson, R. On Linguistic Aspects of Translation. URL: https://www.academia.edu/26570349/Jakobson_Roman_1959_On_Linguistic_Aspects_of_Translation (дата звернення 18.12.2024).
11. Munday J. Translation Studies. N.Y.: Routledge, 2001. 364 p.
12. RELCONF: Relations, Meetings and document Services. URL: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/info/translatns/translator.htm> (дата звернення 19.12.2024).
13. Translation and language: Linguistic theories explained. Manchester : St. Jerome Pub., 1997. 160 p.
14. Translation and Drafting Resources. URL: http://ec.europa.eu/translation/index_en.htm (дата звернення 18.12.2024).
15. Tytler A.F. Essays on the Principles of Translation. URL: <https://open.unive.it/hitrade/books/Tytler.pdf> (дата звернення 20.12.2024).
16. Answers. The Most Trusted Place for Answering Life's Questions: веб-сайт. URL: <https://www.answers.com/> (дата звернення 15.12.2024).
17. Drum&Bass Arena. Bringing You Full Spectrum of D&B: веб-сайт. URL: <https://breakbeat.co.uk/> (дата звернення 15.12.2024).
18. DI.FM – Addictive Electronic Music: веб-сайт. URL: <https://www.di.fm/> (дата звернення 17.12.2024).

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ВІДМІННОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ
ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ З ПОЛЬСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУLINGUISTIC AND CULTURAL DIFFERENCES IN THE TRANSLATION
OF TEXTS OF OFFICIAL BUSINESS STYLE FROM POLISH INTO UKRAINIAN

Недашківська Т.Є.,

*orcid.org/0000-0001-7810-8773**кандидат філологічних наук, професор,**завідувач кафедри слов'янської і германської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Дослідження лінгвокультурних відмінностей, що виникають під час перекладу текстів офіційно-ділового стилю з польської на українську мову є темою, яка пов'язана насамперед зі специфікою перекладу одиниць, які часто містять культурні, історичні та соціальні контексти. Офіційні документи досить часто ілюструють труднощі перекладу, зокрема багатозначність лексем, контекстуальні зміни та структурні відмінності між мовами. Мета статті – аналіз лінгвокультурних відмінностей у перекладі текстів офіційно-ділового стилю з польської на українську та систематизація викликів, які трапляються під час такого специфічного перекладу їх за структурно-семантичними характеристиками, з огляду на вплив змісту висловлення і культурних особливостей на вибір методів перекладу. Результати аналізу визначили ефективні стратегії для подолання лінгвокультурних бар'єрів, зокрема збереження оригінальної структури, трансформацію зі зміною частини мови та використання слів із переносним значенням. У роботі підкреслено важливість культурного контексту та мовної адаптації в процесі перекладу, що є критично важливим для забезпечення точності й адекватності передачі змісту оригіналу, а також акцентовано на тому, як зміст висловлення, його контекст та культурні особливості обох мов впливають на вибір методів перекладу. Спираючись на сучасні принципи перекладознавства, особливо в контексті офіційно-ділового стилю, в статті також розглянуто специфіку схожих лексем, які можуть змінювати своє значення в іншій мові. Висновки: важливим аспектом є практика використання словників та інших лінгвістичних ресурсів для збереження змісту та стилю оригіналу, визначення шляхів та методів перекладу текстів офіційно-ділового стилю, зокрема варіанти, які включають збереження оригінальної структури, незначні зміни, зміни компонентів або повну заміну, що є основною стратегією перекладу. Представлена робота підкреслює важливість культурного контексту та мовної адаптації в процесі перекладу текстів офіційно-ділового стилю.

Ключові слова: перекладознавство, культурний контекст, лінгвокультурні відмінності, перекладацька трансформація, обмін інформацією, польсько-український переклад.

The study of linguistic and cultural differences arising in the translation of official business texts from Polish into Ukrainian is a topic that is primarily related to the specifics of translating units that often contain cultural, historical, and social contexts. Official documents often illustrate the difficulties of translation, in particular, the ambiguity of lexemes, contextual changes, and structural differences between the languages. The purpose of the article is to analyze the linguistic and cultural differences in the translation of official business texts from Polish into Ukrainian and to systematize the challenges encountered in this specific translation based on their structural and semantic characteristics, taking into account the influence of the content of the statement and cultural peculiarities on the choice of translation methods. The results of the analysis have identified effective strategies for overcoming linguistic and cultural barriers, including preservation of the original structure, transformation with a change of part of speech, and the use of words with figurative meanings. The paper emphasizes the importance of cultural context and linguistic adaptation in the translation process, which is critical to ensuring the accuracy and adequacy of the original meaning, and highlights how the meaning of the expression, its context, and cultural characteristics of both languages influence the choice of translation methods. Based on the modern principles of translation studies, especially in the context of formal business style, the article also discusses the specifics of similar lexemes that may change their meaning in another language. Conclusions: An important aspect is the practice of using dictionaries and other linguistic resources to preserve the content and style of the original, to determine ways and methods of translating texts of formal business style, in particular, options that include preserving the original structure, minor changes, changes in components or complete replacement, which is the main translation strategy. The presented work emphasizes the importance of cultural context and linguistic adaptation in the process of translating texts of formal business style.

Key words: translation studies, cultural context, linguistic and cultural differences, translation transformation, information exchange, Polish-Ukrainian translation.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлює щораз вища інтенсивність міжкультурної взаємодії між Польщею та Україною. Забезпечення ефективної комунікації вимагає якісного перекладу текстів та промов в офіційно-діловому стилі. Проблеми перекладу полягають у складності передачі термінологічної

точності, відтворення стилістичної відповідності та врахування культурних особливостей мов. Взаємовплив польської та української мов, зокрема в офіційно-діловому стилі, відображає політичні, економічні та соціальні процеси, які потребують системного дослідження для вдосконалення перекладацьких стратегій.

Офіційно-діловий стиль як важлива складова частина комунікації в професійному середовищі вимагає особливої уваги до лексичних і граматичних аспектів. Переклад текстів цього стилю з польської на українську мову стає складним завданням через культурні та лінгвістичні відмінності, до прикладу, запозичення з інших мов, які присутні в польській, можуть не мати адекватних відповідників в українській. Це стосується не лише лексичних одиниць, а й культурних понять, які можуть бути специфічними для певної національної чи соціальної групи.

Історично польська мова зазнала впливу різних мов, включаючи латинську, чеську, німецьку та французьку. Латинські терміни, які стали основою для формування офіційно-ділового стилю, часто використовуються в юридичних та адміністративних текстах. Проте в перекладі офіційно-ділових текстів із польської на українську мову виникають труднощі, пов'язані не лише з передачею семантики, а й з урахуванням культурного контексту, в якому використовуються певні терміни та фрази. Подібні труднощі виникають з такими словами, як «*uchwala*» (рішення органу влади або колегіального органу), яке може бути неправильно інтерпретоване як «*постанова*» чи «*ухвала*», залежно від юридичного контексту. Різниця в правових системах Польщі та України також впливає на те, як ці терміни сприймаються та перекладаються, що вимагає від перекладача не лише лінгвістичних знань, але й розуміння відповідного правового поля.

Також слід зауважити, що культурні відмінності можуть впливати на сприйняття офіційно-ділового стилю в різних мовах. Польська мова має специфічні вирази, які не мають прямого перекладу українською, що може ускладнити переклад. Наприклад, фрази, що використовуються в діловій кореспонденції, можуть бути формальними в польській, тоді як українська мова може вимагати більш неформального підходу. У польській мові вираз «*z upoważnienia Prezesa*» дослівно перекладається як «з уповноваження Президента». В офіційно-діловому стилі української мови це формулювання може бути незрозумілим, оскільки термін «з уповноваження» не є поширеним у подібних контекстах. Відповідним варіантом перекладу буде «за дорученням Голови», що краще відповідає українському офіційно-діловому стилю.

Отже, під час перекладу текстів офіційно-ділового стилю з польської на українську важливо враховувати лексичні та граматичні особливості та культурні контексти, що формують мовні

нюанси. Це дозволить забезпечити точність і адекватність перекладу, зберігаючи при цьому комунікаційний ефект.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад, етимологічно походячи від латинського дієслова «*traducere*», що означає «переносити» або «переходити через», із самого початку відображає ідею міжкультурного діалогу [1]. Це особливо актуально для офіційно-ділового стилю, де важливо правильно передати зміст та врахувати культурні особливості, що впливають на розуміння тексту. Нюанси мови в таких текстах часто визначають, як саме інформацію буде сприйнято й інтерпретовано, тому переклад у цій сфері потребує ретельного аналізу не лише мовного, але й культурного контексту, в якому функціонує оригінал.

У своїх дослідженнях Д. Катан та М. Тайбі виділяють три основні типи перекладу: внутрішньомовний, міжмовний і міжсеміотичний. На думку учених, внутрішньомовний переклад, що є перефразуванням у межах однієї мови, не відрізняється суттєво від міжмовного перекладу, оскільки обидва процеси вимагають глибокого розуміння контексту [6]. Дж. Мандей, С. Пінто, Дж. Блейсклі порівнюють цей процес із дитячим досвідом навчання мови, підкреслюючи, що переклад є невід'ємною частиною будь-якого мовного навчання [9].

С. Наместюк зазначає, що роль перекладача в сучасному світі вважається надзвичайно важливою, адже перекладач виступає не лише як технічний виконавець, а і як культурний медіатор, що формує сприйняття тексту іншою мовою [10, с. 68]. У цьому контексті Р. Турсунович, продовжуючи ідеї Жака Дерріда, використовує поняття ідентифікаційного перекладу, підкреслюючи важливість адаптації тексту до культурних норм цільової мови [13, с. 171].

На стратегії перекладу також звертають увагу А. Тичиніна, С. Наместюк та Ю. Вільчанська, зокрема на поняття одомашнення та екзотизації, які визначають, як перекладач взаємодіє з оригінальним текстом та його культурним контекстом [14]. Дослідники акцентують увагу на тому, що ідеологія та домінуючий дискурс можуть впливати на вибір стратегії перекладу, а також на видимість чи невидимість перекладача в процесі.

У цьому ж контексті слід зазначити, що різноманітність мов є даром, що стимулює культурне збагачення, незважаючи на труднощі спілкування. Це підкреслює важливість соціального та культурного контексту в перекладі, особливо в офіційно-діловому стилі, де точність і зро-

зумілість є критично важливими. Схожу ідею висувують О. Верховцова та О. Куценко, які наголошують на тому, що існування тисяч мов є свідченням унікальності та людської індивідуальності. Переклад, на їхню думку, є необхідністю, що виникає в різних соціальних ситуаціях, і ця потреба змінюється залежно від культурних, соціальних і вікових чинників [15, с. 166].

У контексті складності піднятої теми зазначимо, що лінгвокультурні відмінності в перекладі текстів офіційно-ділового стилю з польської на українську вимагають уважного аналізу як мовних, так і культурних аспектів. Розуміння цих відмінностей є ключовим для забезпечення адекватності та точності перекладу, що відповідає специфіці цільової аудиторії.

Виклики перекладу наукової лексики являють собою окрему дослідницьку галузь, яка останніми роками привертає значну увагу науковців як в Україні, так і в Польщі, адже ця тема має надзвичайну важливість і потребує ретельного вивчення. Дослідження Н. Павлюк зосереджено на теоретичних та практичних аспектах перекладу, включаючи його функції, використання різних стилів і лексики, а також їх вплив на цільову аудиторію [12, с. 2430]. У роботі Т. Недашківської, К. Яриновської, А. Гудманян та С. Нижник проаналізовано техніки перекладу та педагогічні підходи, які застосовуються для розвитку навичок перекладу з польської на українську мову [11, с. 43]. М. Марчак та О. Бондаренко обґрунтовують ефективність інтеграції інноваційних підходів у навчання польсько-українського перекладу наукових текстів.

Проведений аналіз літератури продемонстрував перспективність упровадження ініціатив у сфері перекладу наукових і науково-популярних текстів. Подальші дослідження в цій сфері розкриють такі аспекти, як теорія і практика перекладу, значення термінології та книжкової лексики в польськомовних текстах, дослідження ролі традицій у використанні та створенні наукової лексики, а також застосування сучасних технологій для оптимізації процесу перекладу.

Постановка завдання. Офіційно-діловий стиль є важливою складовою частиною мовної комунікації у сфері бізнесу, адміністрації та державного управління. Переклад текстів такого стилю вимагає мовних знань та розуміння культурних особливостей, які можуть суттєво вплинути на зміст і форму тексту. Польська та українська мови мають свої лінгвокультурні особливості, які необхідно враховувати під час перекладу. Завданням запропонованого дослідження є вияв-

лення та аналіз лінгвокультурних відмінностей, що впливають на переклад текстів офіційно-ділового стилю з польської мови на українську, аналіз лексичних одиниць для вивчення специфіки вживання термінології в обох мовах з акцентом на фахових термінах та їхніх відповідниках.

Визначення основних лінгвокультурних відмінностей між польською та українською мовами в контексті офіційно-ділового стилю уможливить розроблення рекомендацій для перекладачів, що стосуються обліку культурних особливостей у перекладі.

Дослідження лінгвокультурних відмінностей у перекладі текстів офіційно-ділового стилю є важливим кроком для покращення якості перекладів та ефективної комунікації між представниками польської та української культур. Розуміння цих відмінностей дозволить перекладачам уникати помилок і створювати адекватні та культурно відповідні переклади.

Виклад основного матеріалу. Коли йдеться про польсько-українські мовні взаємини, важливо враховувати не лише лексичні запозичення, але й культурні та соціальні контексти, які формують ці відносини. Історія взаємодії цих двох мов, що налічує понад шістьсот років, створила унікальний фон для розвитку лінгвістичних асиметрій, які відображаються в перекладах офіційно-ділових текстів. Полонізми в українській мові – це слова та вирази, які стали частиною української лексики завдяки запозиченню з польської мови [7, с. 133]. Вони часто використовуються в офіційно-діловій комунікації, що свідчить про культурний вплив Польщі на Україну. Наприклад, термін «*протокол*» позначає документ, що фіксує результати засідання, а «*доповідь*» є звичним у діловій практиці, хоча українське слово «*доповідь*» також існує. Слово «*засідання*» вживається для опису зборів чи нарад. Хоча для цих понять є українські відповідники, полонізми надають певного відтінку, підкреслюючи вплив польської культури на українське мовлення.

У польській мові, в свою чергу, можна спостерігати українізми – слова та вирази, запозичені з української. Наприклад, слово «*село*» може вживатися в контексті, пов'язаному з українською культурою, а «*громада*» часто використовується в організаціях та спілках, що відображає українську модель самоуправління. Ці запозичення свідчать про взаємодію обох культур та мов.

При перекладі текстів офіційно-ділового стилю важливо враховувати культурні нюанси, для чого використовуються кілька стратегій. Дослівний переклад дозволяє зберегти структуру

оригіналу, але може призвести до втрати сенсу, наприклад, термін «*zarzqd*» може бути переведений як «*управління*», але в конкретному контексті потребує адаптації. Адаптація полягає у зміні терміну для кращого сприйняття в цільовій культурі, як у випадку з польським «*krajowy*» (*національний*), що може бути адаптовано до «*вітчизняний*». Калькування дозволяє створити нове слово на основі оригінальної структури, що особливо корисно для термінів без прямого аналога в українській мові. Перекладачі також використовують термінологічні словники для точного перекладу спеціалізованих слів, які вживаються в юридичних або економічних контекстах.

Процес перекладу текстів офіційно-ділового стилю між польською та українською мовами вимагає уважного підходу, врахування культурних особливостей та використання різних стратегій. Полонізми та українізми свідчать про глибокий вплив культур і мов один на одного, що робить цей процес ще більш цікавим і складним.

Таким чином, з одного боку, в українській мові спостерігається масова присутність полонізмів, що свідчить про тривалий політичний і культурний вплив Польщі на Україну. Це призвело до того, що багато слів і виразів із польської мови стали частиною українського лексикону. У цьому контексті терміни, що стосуються адміністративних і правових аспектів, часто містять полонізми, які українці використовують у діловому спілкуванні. Ці запозичення, хоч і є частиною повсякденної мови, можуть створювати труднощі в процесі перекладу, адже їх значення та вживання можуть варіюватися залежно від контексту [2, с. 200].

З іншого боку, українізми в польській мові, хоч і не настільки чисельні, мають своє місце у стандартній польській. Вони не лише збагачують польську лексику, але й відображають культурні особливості України [4, с. 166]. Під час перекладу офіційно-ділових текстів важливо враховувати лексичний зміст і культурні асоціації, які можуть бути приховані за словами.

Одним із ключових аспектів, що впливають на переклад, є нерівномірна асиміляція іноземних елементів. Деякі з них стали частиною повсякденної мови, тоді як інші залишилися на периферії [3]. Перекладач, таким чином, повинен бути уважним до контексту вживання слів та їх культурного забарвлення, щоб не втратити важливі нюанси.

Важливим моментом є також те, що запозичення в рідких випадках є свідомими. Часто вони виникають унаслідок природного мовного кон-

такту, коли слова та вирази переходять з однієї мови в іншу через спілкування, торгівлю, культурні обміни тощо. Це може призвести до ситуацій, коли перекладачі стикаються з термінами, які, на перший погляд, можуть здаватися зрозумілими, але насправді несуть специфічні культурні значення, які складно передати без додаткових пояснень (наприклад, терміни, що стосуються традиційних українських свят або обрядів, можуть викликати труднощі в перекладі, якщо їх не адаптувати до польської культурної реальності). У такому разі важливо не лише перекласти слово, але й пояснити його значення та контекст, щоб польський читач зміг зрозуміти його у всій повноті.

Лінгвокультурні відмінності в перекладі текстів офіційно-ділового стилю з польської на українську є важливим аспектом, який відображає не лише мовні, але й культурні особливості двох народів. Продовжене співіснування в межах Речі Посполитої сприяло формуванню спільних мовних рис, що своєю чергою вплинуло на термінологічний вибір у перекладах. Визначення терміна «прикордонні дослідження» вимагає врахування не лише лексичних, але й культурних контекстів, оскільки поняття, що виникли на межі двох культур, можуть мати специфічні нюанси, які важливо відобразити в перекладі.

Завдяки активним мовним контактам, які мали місце в українсько-польських історичних відносинах, виникли нові діалектні форми, що стали основою для розвитку літературної польської мови. Це свідчить про те, що запозичення та впливи між мовами є двосторонніми й активними процесами. Період посиленої полонізації, коли українські лексичні елементи проникали в польську поезію, демонструє, як культурний обмін збагачує літературні традиції обох народів.

Не менш важливим є той факт, що, незважаючи на домінування польської культури, українська народна традиція здобула значний вплив у польській художній літературі, живопису та музиці. Творчість польських поетів «Української школи» ілюструє цей процес: використання українських традицій в їхній літературі свідчить про глибоке розуміння та повагу до культурних коренів [7]. Відповідно, під час перекладу текстів офіційно-ділового стилю з польської на українську важливо не лише точно передати значення термінів, але й урахувати культурні контексти, які можуть суттєво змінити інтерпретацію тексту. Лінгвокультурні відмінності, що виникають на перетині української та польської мов, збагачують процес перекладу, вносячи в нього нові сенси

та відтінки, які сприяють глибшому порозумінню між народами.

Важливим ресурсом для дослідження є словники польської та української мов, а також приклади слововживання, зафіксовані в мовних корпусах обох мов. Учені визначають такі шляхи та методи перекладу лексичних одиниць, зокрема: вибір безпосередніх відповідників з урахуванням синонімічних значень; трансформацію зі зміною частини мови; фразеологізацію; використання слів із переносним значенням; опускання лексеми без втрати сенсу.

Проте переклад текстів офіційно-ділового стилю між польською та українською мовами може бути складним через різні лінгвокультурні контексти. Ось кілька прикладів, які ілюструють зазначені шляхи та методи перекладу (табл. 1):

Переклад текстів офіційно-ділового стилю вимагає високого рівня точності, дотримання стилістичних норм та врахування комунікативного наміру автора. У цьому процесі особливу роль відіграють лінгвокультурні особливості польської та української мов, адже вони впливають як на вибір лексичних одиниць, так і на побудову синтаксичних структур. Збереження змісту оригіналу часто потребує адаптації елементів тексту для досягнення семантичної еквівалентності та відповідності стилю.

Одна зі стратегій, спрямованих на подолання лінгвокультурних відмінностей, полягає у використанні контекстуального аналізу. Це дозволяє перекладачеві визначити приховані значення термінів та фраз, ураховуючи правові, соціальні та культурні реалії обох мов.

Ще одним важливим підходом є використання трансформацій для корекції синтаксичних відмінностей. Наприклад, у польській мові часто опускаються займенники підмета, тоді як в українській вони зазвичай обов'язкові. Це може при-

зводити до розширення тексту під час перекладу, змінюючи його ритм і структуру. У таких випадках необхідно зберігати баланс між точністю передачі змісту та відповідністю граматичним нормам цільової мови.

Не менш важливою є стратегія адаптації стилістичних особливостей. Офіційно-діловий стиль характеризується використанням стандартизованих мовних формул, які не завжди мають прямі аналоги в іншій мові. Перекладач має враховувати функціональні еквіваленти, що дозволяють зберегти відповідний стиль без утрати змісту. Наприклад, польський вислів «*w załączeniu przesyłamy*» перекладається як «*додаємо до цього листа*» або «*додається*», залежно від формату тексту.

Ефективний переклад офіційно-ділових текстів передбачає інтеграцію кількох стратегій, спрямованих на врахування лексичних, синтаксичних і стилістичних особливостей обох мов. Це дозволяє досягти еквівалентності та забезпечити відповідність тексту його функціональному призначенню.

Також варто зазначити, що в польській мові інверсія часто використовується для підкреслення виразності висловлювань. Це може викликати необхідність зміни структури речення в українському перекладі, де більш традиційний порядок слів може бути більш зрозумілим і природним для носіїв мови.

Крім граматичних трансформацій, особливу увагу слід приділити пунктуаційним відмінностям між польською та українською мовами, адже в польській мові розділові знаки можуть використовуватися менш строго, що потребує корекції в разі перекладу на українську.

Переклад текстів офіційно-ділового стилю з польської на українську вимагає від перекладача не лише лексичної точності, але й глибокого розу-

Таблиця 1

Лінгвокультурні контексти та стратегії в польсько-українському перекладі

Стратегія	Польська лексема та переклад	Роз'яснення
Вибір безпосередніх відповідників з урахуванням синонімічних значень	Właściwości (властивості)	характеристики (як синонімічне значення, яке може бути використано в специфічних контекстах)
Трансформація зі зміною частини мови	Zastosowanie (використання)	Застосовувати (дієслово, що вказує на дію)
Фразеологізація	wziąć pod uwagę (взяти до уваги)	врахувати (інша фразеологічна форма, що має аналогічне значення)
Використання слів з переносним значенням	wspólna płaszczyzna (спільна площина)	спільна основа (використання метафори для передачі концепції)
Опускання лексеми без втрати смислу	tamty na myśli (маємо на увазі)	маємо (опускаємо «на увазі», оскільки зміст зрозумілий з контексту)

Джерело: власна розробка автора

міння культурних контекстів, які можуть впливати на сприйняття тексту. Перекладач має бути уважним до нюансів обох мов, щоб зберегти оригінальний стиль та комунікативний намір автора. У результаті якісний переклад може стати містком між культурами, забезпечуючи взаєморозуміння та комунікацію на різних рівнях.

Переклад наукових та офіційно-ділових текстів займає окреме місце в теорії й практиці перекладу, адже ці жанри вимагають особливої уваги до лексичних, стилістичних і культурних тонкощів. У контексті перекладу з польської на українську важливим є усвідомлення лінгвокультурних відмінностей, які можуть впливати на точність та адекватність перекладу. Наукові тексти зазвичай підпорядковуються загальним правилам перекладу, але їх специфіка виявляється у використанні фахової лексики, термінів та інших мовних одиниць, що мають особливе значення в науковій традиції. Ця специфіка вимагає від перекладача глибокого розуміння не лише змісту тексту, але й контексту, в якому ці терміни функціонують.

Термінологія, яка використовується в офіційно-діловому стилі, часто є результатом впливу міжнародної наукової спільноти, що може призводити до запозичення іншомовних термінів. Це своєю чергою створює потребу у вивченні та дослідженні джерел походження термінів, їх традиційного вживання, а також впливу на сприйняття читача. Перекладач має бути обізнаним у культурних та соціальних аспектах обох мов, щоб адекватно передати не лише зміст, але й емоційний заряд, який можуть нести терміни.

Відповідно, дослідження зв'язків між термінами, офіційно-діловою лексикою та польськомовними науковими текстами є досить складним явищем. Важливо визначити, яку роль виконують ці лексичні одиниці, як вони впливають на реципієнта та яким чином можуть бути перекладені на українську мову.

У процесі перекладу термінів, квазітермінів та офіційно-ділової лексики існує декілька ефективних стратегій, які дозволяють досягти максимальної точності та відповідності між мовою оригіналу та цільовою мовою. Кожна із цих стратегій має свої особливості та обмеження, що визначають їх застосування.

Перший підхід передбачає використання відповідного терміна, який вже існує в українській мові. Це найоптимальніший варіант, оскільки встановлений термін відображає поняття, характерне для мови оригіналу, і є зрозумілим для носіїв цільової мови. Такий метод забезпечує точність і стабільність термінології, що важливо для офіційно-ділових текстів.

Інша стратегія полягає в утворенні нового терміна. Цей підхід застосовується, коли відповідний еквівалент у цільовій мові відсутній. У такому разі створюється новий термін, який відображає специфіку предметної області. Наприклад, у сфері технологій або права часто виникає необхідність у формуванні нових понять, щоб урахувати особливості культури або правової системи.

Ще одним варіантом є перенесення іншомовного словосполучення. Ця стратегія використовується тоді, коли адекватного відповідника в цільовій мові не існує. У такому разі термін можна перенести без змін, але супроводити поясненням для забезпечення його зрозумілості. Наприклад, у текстах міжнародних договорів часто залишають оригінальні назви інституцій або документів, щоб уникнути двозначностей.

Остання стратегія передбачає заміну терміна на більш уживаний в українській мові відповідник. Цей підхід застосовується, коли в українській науковій або офіційно-діловій спільноті вже є усталений термін, що відрізняється від оригіналу, але є зрозумілим і прийнятним. Такий варіант забезпечує легкість сприйняття тексту носіями цільової мови, зберігаючи його функціональність. Такі стратегії відображають прагнення досягти балансу між точністю передачі змісту, стилістичною відповідністю і зрозумілістю для цільової аудиторії, враховуючи лінгвокультурні особливості обох мов.

Отже, переклад текстів офіційно-діловою стилем з польської на українську мову є складним і багатогранним процесом, що вимагає від перекладача мовних навичок та глибокого розуміння культурних контекстів, термінологічних стандартів і специфіки наукової комунікації. Це підкреслює важливість лінгвокультурних досліджень у сфері перекладу, які можуть суттєво вплинути на якість і точність передачі знань між мовами.

Висновки і пропозиції. Таким чином, результати дослідження демонструють значущість лінгвокультурного контексту в процесі перекладу. Під час перекладу текстів офіційно-ділового стилю з польської на українську мову визначальним фактором є врахування культурних, історичних і соціальних контекстів, що дозволяє забезпечити точність і адекватність передачі змісту оригіналу. Звичайно, такого типу переклади є складним явищем, існують певні труднощі перекладу, серед яких: багатозначність лексем, особливо таких, що містять полонізми або англіцизми; контекстуальні зміни значень слів, зумовлені культурними особливостями; граматичні та структурні відмінності між мовами, що впливають на формулювання

змісту. У цьому контексті вчені пропонують різноманітні стратегії перекладу. Найбільш ефективними підходами є збереження оригінальної структури (якщо це можливо без втрати змісту), трансформація з граматичними або лексичними змінами (для адаптації до українського контексту), одомашнення (або пояснення термінів, специфічних для польської культури). У роботі також підкреслено ключову роль культурної адаптації в процесі перекладу. Це особливо актуально для юридичних та адміністративних текстів, де часто зустрічаються терміни з усталеними значеннями в польському контексті, але які потребують трансформації для сприйняття українською аудиторією. Аналіз літератури вказав і на важливість інноваційних підходів. Сучасні технології, зокрема електронні словники, термінологічні бази та автоматизовані системи перекладу, можуть значно підвищити якість і точність перекладів, забезпечуючи збереження стилю й відповідність оригінальному тексту.

Таким чином, аналіз лінгвокультурних відмінностей між польською та українською мовами є значним внеском у теорію та практику перекладу офіційно-ділових текстів, створюючи підґрунтя для подальших досліджень.

Рекомендаціями в контексті запропонованої роботи є активне використання перекладачами словників, посібників з офіційно-ділового стилю та ресурсів про культурні особливості двох мов. Для викладачів та здобувачів перекладознавства доцільно зосередитися на реальних прикладах міжмовних адаптацій у межах польсько-українських перекладів.

Перспективним для подальших досліджень видається продовження дослідження ролі полонізмів та англіцизмів у перекладних текстах, зокрема для адміністративно-правових документів.

Отже, представлена робота підкреслює, що успішний переклад текстів офіційно-ділового стилю є результатом балансу між точністю та культурною чутливістю, що дозволяє підтримувати ефективну міжкультурну комунікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hermans T. Translation and history: A textbook. Routledge, 2022. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315178134> (date of access: 08.12.2024).
2. Hubych P., Aleksandrova S. Peculiarities of using translation transformations when translating from Ukrainian into English and Polish (based on the material of war diaries). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. С. 200. URL: http://aphn-journal.in.ua/archive/75_2024/part_2/75-2_2024.pdf#page=200 (дата звернення: 08.12.2024).
3. Ingold T. The art of translation in a continuous world. In: *Beyond boundaries*. 2020. С. 210–230. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003135159-10> (date of access: 08.12.2024).
4. Kalnychenko O., Kolomiyets L. Translation in Ukraine during the Stalinist period: Literary translation policies and practices. In: *Translation Under Communism*. 2022. С. 141–172. Cham: Springer International Publishing. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-79664-8_6 (date of access: 08.12.2024).
5. Katan D., Taibi M. Translating cultures: An introduction for translators, interpreters and mediators. Routledge, 2021. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003178170> (date of access: 08.12.2024).
6. Koput A. Ukrainian Literature Translated into Polish from the Interwar Period to the Present. *Studia Polsko-Ukraińskie*. 2023. №10. С. 119–136. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1134608> (дата звернення: 08.12.2024).
7. Marczak M., Bondarenko O. Translator education in Poland and Ukraine: Does the academia vs industry gap persist? *The Interpreter and Translator Trainer*. 2022. Т. 16, №1. С. 115–134. DOI: <https://doi.org/10.1080/1750399X.2021.1891516> (date of access: 08.12.2024).
8. Munday J., Pinto S. R., Blakesley J. Introducing translation studies: Theories and applications. Routledge, 2022. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429352461> (date of access: 08.12.2024).
9. Namestiuk S. Phraseologism's transgressive potential. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukraińskie Studia Naukowe*. 2022. Т. 6, №3. С. 67–71. DOI: 10.15804/PPUSN.2022.03.07 (date of access: 08.12.2024).
10. Nedashkivska T., Yarynovska K., Gudmanian A., Nyzhnyk S. Peculiarities of translation of scientific literature vocabulary from Polish into Ukrainian. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*. 2023. Т. 16, Nese2. С. 40–49. DOI: <https://doi.org/10.14571/brajets.v16.nse2.40-49> (date of access: 08.12.2024).
11. Pavliuk N. A Potential of Legal Terminology to be Translated: The Case of 'Regulation' Translated into Ukrainian. *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique*. 2023. Т. 36, №6. С. 2429–2454. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11196-023-10034-x> (date of access: 08.12.2024).
12. Tursunovich R. I. Linguistic and cultural aspects of literary translation and translation skills. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*. 2023. Т. 10. С. 168–173. URL: <https://www.journalzone.org/index.php/bjgesd/article/view/158> (date of access: 08.12.2024).
13. Tychinina A., Namestiuk S., Vilchanska Y. The transitivity as a genrological factor of intertextuality. 2020. DOI: 10.34079/2226-3055-2020-13-23-72-77 (date of access: 08.12.2024).
14. Verhovtsova O. M., Kutsenko O. V. Word clipping as a current language trend. 2022. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_1/31.pdf (date of access: 08.12.2024).

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ LEXICAL INNOVATIONS IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

Онучак Л.В.,
orcid.org/0000-0003-2178-4863
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Державного податкового університету

Руженська Т.М.,
orcid.org/0009-0009-2808-9629
старший викладач кафедри іноземних мов
Державного податкового університету

Стаття присвячена дослідженню особливостей лексичних інновацій у сучасній англійській мові. Бурхливий розвиток суспільства, використання новітніх комп'ютерних технологій, пандемія COVID-19, військові дії забезпечують постійне збагачення мови новими лексичними одиницями, що відображають зміни у суспільстві, технологіях, культурі та економіці. Лексичні інновації, до яких відносяться нові слова, словосполучення або зміни значення існуючих одиниць, є важливою складовою мовної еволюції. Тому й актуальним постає питання їх вивчення та способів перекладу українською мовою.

У роботі розглядаються лексичні інновації як лексичні одиниці, надано їх пояснення та з'ясовано, що серед них переважають слова, які позначають поняття, що мають новий зміст та форму.

Детально розглядаються стадії розвитку лексичних інновацій, оскільки вчені дискутують на предмет того, що слід вважати лексичною інновацією, а що – загальноновживаною лексикою.

Вивчаються різноманітні процеси, за допомогою яких нові слова, вирази та значення входять в активний обіг, а також методи їх адаптації в мовному середовищі. Крім того, досліджуються різні типи інновацій, зокрема неологізми, запозичення, калькування, морфологічні інновації та зміни в значеннях слів.

У статті також здійснено аналіз механізмів, за допомогою яких лексичні інновації передаються іншими мовами, зокрема через переклад на українську, що дозволяє краще розуміти їхнє функціонування в міжкультурному контексті.

Під час дослідження було з'ясовано, що при перекладі лексичних інновацій українською мовою виникають певні труднощі, які пов'язані з тим, що нові слова не встигають потрапити до словників, а контекст не завжди допомагає зрозуміти, про що йде мова в оригіналі. Тому важливо розуміти структуру лексичних інновацій та їх особливості.

Акцент зроблено на важливості лексичних інновацій як відображенні змін у суспільстві та їхній ролі у формуванні нової мовної картини світу.

Ключові слова: лексичні інновації, лексичні одиниці, транслітерація, описовий переклад.

The article is devoted to the research of features of lexical innovations in modern English. The rapid development of society, the use of the latest computer technologies, the COVID-19 pandemic, military operations ensure the constant enrichment of the language with new lexical units reflecting changes in society, technology, culture and economy. Lexical innovations, which include new words, phrases or changes in the meaning of existing units, are an important part of linguistic evolution. Therefore, the question of studying lexical innovations and ways of translating them into Ukrainian becomes relevant.

Lexical innovations as lexical units are considered in the work, their explanation is provided and it is found out that among them words prevail, which denote concepts that have a new meaning and form.

The stages of development of lexical innovations are considered in detail, as scientists discuss what should be considered lexical innovation and what is common vocabulary.

Various processes are studied by which new words, expressions and meanings enter into active circulation, as well as methods of their adaptation in the language environment. In addition, various types of innovations are investigated, in particular neologisms, borrowing, tracing, morphological innovations and changes in the meanings of words.

The article also analyzes the mechanisms by which lexical innovations are transmitted to other languages, in particular through translation into Ukrainian, which allows better understanding of their functioning in the intercultural context.

During the study, it was found that when translating lexical innovations into Ukrainian, certain difficulties arise that are associated with the fact that new words do not have time to get into dictionaries, and the context does not always help to understand what is said in the original. Therefore, it is important to understand the structure of lexical innovations and their features.

The emphasis is on the importance of lexical innovations as a reflection of changes in society and their role in the formation of a new linguistic picture of the world.

Key words: lexical innovations, lexical units, transliteration, descriptive translation.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття, що відзначається стрімким розвитком науки і техніки, англійська мова постійно збагачується новими лексичними одиницями, оскільки вона тісно пов'язана з різними сферами людської діяльності. Щодня в англійській мові з'являються десятки нових слів і виразів, які відображають зміни в навколишньому світі. Ці нові лексичні утворення називають інноваціями. Для того щоб вважати слово інновацією, слід врахувати кілька важливих чинників. По-перше, потрібно відрізнити лексичну інновацію від okazіоналізму – мовного явища, яке не завжди стає частиною загальноживаної лексики. По-друге, відсутні чіткі критерії, що визначають, скільки часу потрібно, аби слово отримало статус інновації. З огляду на це, актуальність цього дослідження зумовлена потребою вивчення лексичних інновацій англійської мови та аналізу способів їх перекладу українською.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження лексичних інновацій у сучасній англійській мові є предметом наукових розвідок багатьох відомих мовознавців. До їх числа належать такі зарубіжні вчені: Девід Крістал, Джеффри Ліч, Жан Атчісон, Сюзанна Ромаїне, Джон Маквортер, Пітер Траджилл, Крістофер Холл. Серед сучасних українських лінгвістів, які присвячують свої наукові дослідження проблемі лексичних інновацій, можна виділити таких авторів: А.В. Бабенка, Л.М. Паламар, В.І. Кононенко, Л.Т. Масенко. Дослідження цих науковців дають можливість простежити, як відбувається інтеграція нових слів у мовну систему, їх адаптація та роль у сучасній комунікації.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у всебічному аналізі нової лексики, її ролі в розвитку мови та відображенні в сучасній англомовній культурі. Об'єкт дослідження охоплює як самі лексичні одиниці, так і процеси, що впливають на їх появу, адаптацію та функціонування в мовній системі сучасної англійської мови. Предметом дослідження є методи передачі лексичних інновацій засобами української мови.

Виклад основного матеріалу. Сучасні лінгвісти зосереджують особливу увагу на дослідженні взаємозв'язку між мовою та культурою, мовою і мисленням, а також на ролі національно-культурної специфіки у формуванні мови та її впливу на створення мовної картини світу. Мова є відображенням дійсності, тому зміни в різних сферах людської діяльності знаходять своє відображення і в мовній системі, зокрема на рівні лексики. Щодня з'являються нові слова, а вже існуючі лексичні одиниці отримують додаткові значення.

Більшість мовознавців дають різні трактування терміну «лексична інновація», але всі вони згодні з тим, що його основною ознакою є новизна. Для визначення цього терміну ми спираємося на визначення, запропоноване Ю.А. Зацним. Лексичні інновації – це слова чи словосполучення або нові значення чи відтінки значень слів, що з'являються в мові [2, с. 253].

Дослідження лексичних інновацій дає змогу не тільки виявити способи й засоби вираження нових концептів і категорій, еволюцію мовної картини світу, але й відкриває шлях до розуміння унікальності культури носіїв мови, їхньої системи цінностей та світосприйняття. Лексичні інновації відображають ключові зміни в суспільстві і є джерелом поширення нових мовних одиниць.

Для того, щоб слово вважалось інновацією, воно повинно використовуватися в повсякденному мовленні протягом п'яти років. Однак слово, яке має певну новизну, залишатиметься інновацією допоки людська свідомість сприйматиме його як нове. Проте більшість лексичних інновацій, які потрапляють у словники, сприймаються носіями мови як звичайна лексика, оскільки вони активно використовують ці слова в повсякденному житті протягом кількох років.

Етапи розвитку лексичних інновацій в сучасній англійській мові можна розглядати як поступовий процес створення, адаптації та поширення нових слів або значень. За Х. Бусманном цей процес складається з кількох ключових етапів [1, с. 84]:

1. Виникнення. Початковий етап – це момент, коли створюються нові лексичні одиниці, зазвичай шляхом креативної маніпуляції існуючими словами або формами (наприклад, через поєднання, аббревіацію або запозичення). Інновація може виникати у відповідь на нові технології, соціальні тренди або зміни в культурних потребах.

2. Адаптація. Другий етап, який включає поширення нового слова. На цьому етапі вирішальну роль відіграють соціальні мережі та динаміка спільноти. Для того, щоб лексичні інновації стали успішними, їх зазвичай повинна прийняти широка група мовців. Дослідники, зокрема Х. Бусман, наголошують на важливості «слабких зв'язків» у сприянні поширенню, оскільки люди, які мають багато периферійних контактів, більш схильні вводити нові слова в різні соціальні групи.

3. Стабілізація. Завершальний етап, який настає, коли новий термін стає широко прийнятим та інтегрується у стандартний лексикон. На цьому етапі його починають використовувати

більш послідовно в різних контекстах, а його значення стає усталеним. Траєкторія слова може слідувати різним моделям залежно від його семантичної «несучої здатності», тобто здатності адаптуватися та зберігати значення з часом.

Зважаючи на те, що лексичні інновації в сучасній англійській мові – це процеси створення та впровадження нових слів або значень, вони можуть виникати через різні соціальні, культурні, технологічні чи лінгвістичні зміни. У зв'язку з цим, лексичні інновації можна класифікувати наступним чином:

Неологізми, що становлять найбільшу групу слів, які поєднують новизну форми та змісту. Це процес утворення абсолютно нових слів або значень, що виникають у відповідь на появу нових соціальних явищ, наукових відкриттів або культурних тенденцій. Такі слова часто з'являються у сферах технологій, поп-культури та соціальних мереж. Значна кількість неологізмів також з'явилася під час пандемії COVID-19, яка спричинила зміни в умовах праці та виникнення нових явищ у сфері зайнятості, що потребували надання відповідних назв. Таким чином, в англійській мові з'явилися слова, які описують робочий час, що пов'язаний із дистанційною роботою, та відображають сучасні тренди в умовах гнучкості та технологічного розвитку [5, с. 80]. Ось кілька прикладів:

1. *WFH (Working From Home)* – скорочення, що позначає роботу з дому, яка стала популярною під час пандемії COVID-19, і залишається актуальною для багатьох професій.

2. *Hybrid Work* – модель, за якої працівники частину часу працюють дистанційно, а частину – в офісі.

3. *Workation* – комбінація "work" і "vacation", що описує роботу під час відпустки або подорожей, дозволяючи поєднувати відпочинок із виконанням професійних обов'язків.

4. *Async Work (Asynchronous Work)* – робота, яка не вимагає синхронної участі співробітників, що дозволяє працювати у власному темпі, та з урахуванням різниці в часі.

5. *Compressed Workweek* – робочий графік, за якого працівники виконують свою норму годин за меншу кількість днів (наприклад, чотири дні замість п'яти, працюючи довше кожного дня) [3, с. 167].

Ці терміни відображають зміни у підходах до роботи, що стали результатом впливу дистанційної роботи та нових умов працевлаштування.

Наступна група – це *запозичення*, які є лексичними інноваціями, що виникають через запозичення слів з інших мов.

Це може бути результатом культурних обмінів, глобалізації чи технологічних інновацій. Запозичення можуть бути адаптовані до англійської фонетики, граматики та правопису.

Ось кілька прикладів слів, які англійська мова перейняла з інших мов на сучасному етапі:

1. *Café* (фр.) – позначає кав'ярню, прийшло з французької та широко використовується у всьому світі.

2. *Tsunami* (яп.) – слово японського походження, що означає сильну морську хвилю, викликану землетрусом або іншими підводними подіями.

3. *Emoji* (яп.) – запозичення з японської, що позначає графічні символи, які використовуються у цифровій комунікації.

4. *Ramen* (яп.) – страва японської кухні, яка стала популярною у всьому світі.

5. *Hygge* (дат.) – данське слово, що описує комфорт, затишок і задоволення.

6. *Bungalow* (гінд.) – запозичення з хінді, що означає одно- або двоповерховий будинок, зазвичай із широкою верандою.

Дані приклади ілюструють постійне збагачення англійської мови завдяки культурним, технологічним і гастрономічним впливам з усього світу.

Калькування (або буквальный переклад компонентів слова чи фрази з іншої мови) є популярним способом створення лексичних інновацій у сучасній англійській мові. Це процес перекладу іноземних слів або виразів за допомогою власних лексичних одиниць англійської мови, що дозволяє зберегти сутність слова чи виразу, при цьому створюючи нове слово, яке є «калькою» з іншої мови.

Ось кілька прикладів, що демонструють цей процес:

1. *Worldview* (нім. Weltanschauung) – буквальный переклад складових частин, що описує загальне сприйняття світу чи філософський підхід.

2. *Skyscraper* (фр. gratte-ciel) – калька, що описує високі будівлі, буквально перекладаючи «той, що дряпає небо».

3. *Brainwashing* (кит. xǐnǎo, «мити мозок») – термін, що означає ідеологічну обробку або маніпуляцію свідомістю.

4. *Flea market* (ісп. mercado de pulgas) – буквальный переклад, який описує місце для торгівлі уживаними товарами.

5. *Death by overwork* (яп. karoshi, 過労死) – калька, що означає смертельне виснаження через надмірну працю.

6. **Superman** (лат. *super hominem*, через німецьке *Übermensch*) – концепт, який був адаптований у популярній культурі.

Зазначені приклади чудово демонструють як англійська мова адаптує концепти з інших мов, буквально перекладаючи їхні складові, часто вводячи нові слова чи фрази, які стають невід'ємною частиною лексики.

Морфологічні інновації в сучасній англійській мові виникають завдяки впровадженню нових методів словотворення або адаптації вже існуючих. Приклади таких інновацій:

1. **Додавання нових суфіксів і префіксів:**

– **-scape**: використовується для позначення «середовища» або «пейзажу». Наприклад: *datascape* (середовище даних), *soundscape* (звуковий ландшафт).

– **Un-**: додається до звичайних понять, створюючи нові значення, як у *unfriend* (видалити з друзів у соцмережах) і *unmute* (вимкнути беззвучний режим).

2. **Блендинг (злиття слів):**

– **Brunch** (*breakfast + lunch*) – пізній сніданок.
– **Infomercial** (*information + commercial*) – інформаційна реклама.
– **Workation** (*work + vacation*) – поєднання роботи й відпочинку.

3. **Зміна частин мови (функціональна зміна)** (іменники переходять у дієслова):

– **Google** → *to google* («шукати в інтернеті»).
– **Friend** → *to friend* («додати до друзів у соцмережах»).

4. **Суфікси для позначення стану чи належності:**

– **-gate**: додається до назв, щоб позначити скандали, наприклад: *Pizzagate*, *Deflategate*.

– **-preneur**: використовують для підприємницької діяльності, як у *momprenuer* (мати-підприємець).

5. **Скорочення та акроніми:**

– **FOMO** (*Fear Of Missing Out*) – страх щось пропустити.

– **YOLO** (*You Only Live Once*) – популярне виправдання ризикованих рішень.

6. **Розширення стандартних морфологічних моделей** (створення нових форм на основі існуючих):

– **Adulting** (від *adult*) – виконання дорослих обов'язків.

– **Gamify** (від *game*) – перетворення чогось на гру.

Такі інновації демонструють, як сучасна англійська мова еволюціонує, впроваджуючи нові морфологічні конструкції для адаптації до змін у суспільстві, технологіях і культурі.

Словотворчі процеси. У сучасній англійській мові активно використовуються різні словотворчі процеси для створення нових лексичних одиниць. Нижче наведено приклади:

1. **Блендинг (Blending)** – процес, який поєднує частини двох або більше слів для створення нового:

– **Brunch** (*breakfast + lunch*) – пізній сніданок.
– **Staycation** (*stay + vacation*) – відпустка вдома.

– **Mansplain** (*man + explain*) – поблажливе пояснення чоловіком очевидних речей.

2. **Деривація (Derivation)** (додавання префіксів або суфіксів для утворення нових слів):

– **Selfie** (суфікс *-ie*) – фотографія себе.
– **Eco-friendly** (префікс *eco-*) – екологічно дружній.

– **Bingeable** (суфікс *-able*) – те, що можна дивитися залпом (серіали).

3. **Конверсія (Conversion)** (перехід слова з однієї частини мови до іншої):

– **Google** (іменник) → *to google* (дієслово, «шукати в інтернеті»).

– **Adult** (іменник) → *adulting* (дієслово, «виконувати обов'язки дорослого»).

– **Impact** (іменник) → *to impact* (дієслово, «впливати»).

4. **Скорочення (Clipping)** (скорочення слів до простішої форми):

– **Totes** (від *totally*) – абсолютно.

– **App** (від *application*) – додаток.

– **Blog** (від *weblog*) – онлайн-журнал.

5. **Акроніми та аббревіатури (Acronyms and Initialisms)** (утворення слів з початкових літер або частин фраз):

– **YOLO** (*You Only Live Once*) – живеш лише раз.

– **FOMO** (*Fear of Missing Out*) – страх щось пропустити.

– **GIF** (*Graphics Interchange Format*) – формат зображень.

6. **Винайдення (Coinage)** (створення абсолютно нових слів, часто пов'язаних з брендами або технологіями):

– **Kleenex** – бренд, що став синонімом серветок.

– **Xerox** – спочатку бренд копіювальних машин, тепер означає «робити копію».

– **Uber** – сервіс таксі, який також використовується для позначення подібних послуг.

7. **Редуплікація (Reduplication)** (подвоєння звуків або складів для створення слів) [5, с. 317]:

– **Bling-bling** – прикраси, що символізують багатство.

- *Dum-dum* – дурник.
- *Walkie-talkie* – рація.

Ці процеси підкреслюють багатство та динамічність англійської мови, яка здатна постійно змінюватися, відображаючи нові тенденції в культурі, технологіях і суспільстві.

Перехід значень (семантична зміна) у лексичних інноваціях сучасної англійської мови відображає адаптацію слів до нових соціальних, технологічних і культурних реалій. Ось кілька прикладів таких змін:

1. *Розширення значення (Semantic Broadening)* (слово починає використовуватися у ширшому контексті):

- Mouse – раніше означало лише тварину, тепер також позначає комп'ютерний пристрій.
- Cookie – з печива стало означати невеликий файл даних, який зберігається у веб-браузері.
- Stream – від фізичного потоку води до потоку цифрового контенту, наприклад, відео чи музики.

2. *Звуження значення (Semantic Narrowing)* (слово отримує більш специфічне значення).

- Meat – в староанглійській означало будь-яку їжу, тепер позначає лише м'ясо.
- Girl – раніше вживалося щодо дітей обох статей, тепер використовується лише щодо дівчат.

3. *Метафора (Metaphor)* (перенесення значення з одного контексту в інший на основі подібності).

- Cloud – від хмари в небі до «хмари» у технологіях, яка означає інтернет-сервіси.
- Surf – від серфінгу на хвилях до «серфінгу в інтернеті».
- Virus – від біологічного вірусу до комп'ютерного.

4. *Метонімія (Metonymy)* (перенесення значення на основі асоціації):

- Hollywood – від географічного району до індустрії кіно.
- Silicon Valley – від місця до символу технологічної індустрії.
- Bottle – від ємності до вмісту (наприклад, "He drank the whole bottle").

5. *Пейоратив (Pejoration)* (слово набуває негативного відтінку):

- Karen – ім'я, яке стало позначати стереотипну образливу чи вимогливу людину.
- Basic – від нейтрального значення «основний» до негативного – «простий, банальний».

6. *Меліорація (Amelioration)* (слово набуває позитивного відтінку):

- Bad – в сленговому вжитку може означати щось «круте» або «гарне».

- Sick – використовується у значенні «дивовижний» або «неймовірний».

7. *Евфемізми та політично коректні зміни* (слова змінюють значення, щоб стати соціально прийнятними):

- Senior citizen – замість old person (старий).
- Pass away – замість die (померти).
- Downsizing – для позначення скорочення робочих місць.

8. *Функціональна зміна (Functional Shift)* (слово переходить до іншої частини мови, а значення адаптується):

- Google (іменник) → to google (дієслово, шукати в інтернеті).
- Friend (іменник) → to friend (дієслово, додати в друзі в соцмережах).

Ці приклади показують, як значення слів змінюється під впливом інновацій, культурних зрушень і технологічних змін. Така динаміка дозволяє англійській мові залишатися актуальною та багатою.

Інтертекстуальність і вживання в культурному контексті: Лексичні інновації можуть з'являтися в результаті масових медіа, таких як телевізійні шоу, фільми, книги чи соціальні медіа. Вони стають популярними завдяки мемам або культурним явищам, що здобули широке розповсюдження в суспільстві.

Згадані групи ілюструють складність і багатогранність процесу лексичних інновацій, завдяки яким мова постійно змінюється, адаптуючись до нових соціальних, культурних та технологічних умов.

Висновки. Лексичні інновації в сучасній англійській мові є важливим інструментом, який відображає постійні зміни в суспільстві, технологіях і культурі. Ці інновації включають створення нових слів, перехід значень, адаптацію існуючих форм, а також використання нових методів словотворення, таких як блендинг, деривація, калькування та конверсія. Вони є реакцією на нові соціальні явища, наукові досягнення та культурні зміни.

Ці процеси показують, як мова адаптується до швидкого розвитку технологій і нових соціальних реалій, таких як цифрові технології, соціальні мережі, глобалізація та зміни в стилі життя. Лексичні інновації не тільки збагачують словниковий запас, але й забезпечують комунікацію в нових умовах, сприяючи розвитку нових значень і функцій слів.

Важливо відзначити, що процес лексичних інновацій є складним і багатогранним. Він відображає динамічність англійської мови, яка, адаптуючись до змін, зберігає свою гнучкість і здатність до інновацій. З кожною новою інновацією мова набуває нових можливостей для вираження, що дозволяє більш точно відображати реалії сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaf. Stuttgart. 2002. 390 s.
2. Зацний Ю.А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Словник. Вінниця: Нова Книга, 2008. 360 с.
3. Козаченко І.В. Особливості перекладу неологізмів англійської мови. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2014. № 25. Том 2. С. 166–168.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. 716 с.
5. Шутова М.О. Неологізми в сучасні англійській мові. Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія, Педагогіка, Психологія. 2010. № 21. С. 79–85.

ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ С. ЖИЖЕКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

TRANSFERRING THE INDIVIDUAL STYLE OF S. ŽIŽEK IN UKRAINIAN TRANSLATION

Подвойська О.В.,

orcid.org/0009-0009-5835-4083

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри галузевого перекладу та іноземних мов
Херсонського національного технічного університету*

Аганісв В.Д.,

orcid.org/0009-0004-3454-0299

*студент II курсу магістратури факультету міжнародних економічних відносин, управління і бізнесу
Херсонського національного технічного університету*

У пропонованій статті розглядається специфіка відтворення домінантних рис ідіостилю Славоя Жижека як автора сучасних науково-популярних філософських творів у процесі англо-українського перекладу Павлом Шведом. При цьому під ідіостилем автора розуміється процес свідомого вибору та реалізації конкретних засобів із сукупності усіх наявних мовних одиниць, якими може послуговуватись індивід. Цей вибір може зумовлюватися соціальним контекстом та історичними умовами, жанровими ознаками твору, прагматикою авторського тексту, світоглядом автора, його психологічним та емоційним станом. Ідіостиль охоплює усі рівні мови і є суттєвою складовою текстів нехудожніх жанрів, зокрема і науково-популярних творів.

Серед ключових елементів ідіостилю С. Жижека на основі досліджених творів визначено використання інтертекстуальних маркерів, а саме 55 інтертекстуальних маркерів, пов'язаних із внутрішньофілософською дискусією, 46 маркери, що позначають політичні реалії або політичну історію, 16 маркерів, що відсилають до класичної культури, та 54 маркери, що відсилають до сучасної культури. Також сюди відносимо і специфічний синтаксис, що проявляється у поширеності вставних елементів, специфічній пояснювальній структурі у його текстах та загальній складності авторського синтаксису. Наступною рисою ідіостилю С. Жижека є специфічне поводження автора з термінами, зокрема ранжування термінів за значенням для власної терміносистеми (непереклад найважливіших термінів) та позначення термінів лапками для розширеного цитування через узагальнення позиції цитованих авторів або задля пояснення цих термінів.

Аналіз відтворення виявлених домінантних рис ідіостилю С. Жижека в українському перекладі показав, що перекладач у повній мірі фіксує позафілософську інтертекстуальність у текстах С. Жижека, коректно відтворюючи її щодо смислового наповнення та зважаючи на контекст всередині «потoku» тексту. При перекладі термінів спостерігається цілком коректне відтворення термінологічних одиниць та розлогі пояснення у форматі виносів та приміток, до яких залучаються спеціалісти у цій сфері, але у деяких, доволі рідкісних, випадках той чи інший термін не фіксується саме як термін, що робить сприйняття інформації неточним. Щодо відтворення авторського синтаксису перекладач часто вдається до калькування синтаксичних структур, іноді втім адаптуючи під норми та узус мови перекладу.

Ключові слова: ідіостиль, інтертекстуальність, інтертекстуальні маркери, філософський науково-популярний текст, авторський синтаксис, термін, переклад.

The article deals with the specifics of transferring the dominant features of Slavoj Žižek's individual style as an author of modern popular science philosophical works in the process of English-Ukrainian translation by Pavlo Šved. In this case, the author's individual style is understood as the process of consciously choosing and implementing specific means from the totality of all available linguistic units that an individual can use. This choice may be determined by the social context and historical conditions, genre features of the text, pragmatics of the author's text, the author's worldview, and their psychological and emotional state. Individual style covers all language levels and is essential to nonfiction texts, including popular science works.

Among the key elements of Žižek's individual style, based on the studied works, the use of intertextual markers, namely 55 intertextual markers related to the internal philosophical discussion, 46 markers denoting political realities or political history, 16 markers referring to classical culture, and 54 markers referring to contemporary culture is identified. We also include here a specific syntax, manifested in the prevalence of inserted elements, a specific explanatory structure in his texts, and the general complexity of the author's syntax. The next feature of Žižek's individual style is the author's specific use of terms, in particular, ranking terms by their importance for his terminology (non-translation of the essential terms) and marking terms with quotation marks for extended citation by summarizing the position of the quoted authors or for explaining these terms.

The analysis of the transferring of the identified dominant features of Žižek's individual style in the Ukrainian translation has shown that the translator fully captures the extra-philosophical intertextuality in Žižek's texts, correctly transferring it in terms of semantic content and taking into account the context within the 'flow' of the text. When translating terms, there is a correct reproduction of terminological units and extensive explanations in footnotes and notes, which engage specialists in this field. Still, in some relatively rare cases, a term is not recorded as a term, which makes the perception of information inaccurate. In reproducing the author's syntax, the translator often resorts to calquing syntactic structures, sometimes adapting them to the norms and usages of the translation language.

Key words: individual style, intertextuality, intertextual markers, philosophical popular science text, author's syntax, term, translation.

Постановка проблеми. Вивчення ідіостилю автора, або індивідуального стилю, є однією із дедалі більш популярних тем мовознавчих та літературознавчих досліджень останніх десятиліть [3, с. 439]. Утім, явище індивідуального стилю як на письмі, так і, наприклад, в публічних виступах, уже давно є предметом наукового та філософського інтересу [4, с. 937]. Особлива увага тут приділяється передусім дослідженню індивідуального стилю авторів художніх текстів, рідше публіцистичних, чого не скажеш про наукових. Але автори наукових робіт і передусім науково-популярних як і будь-які інші мають свої прийоми і засоби відображення своєї мовної і мовленнєвої особистості, що виділяє їх серед усіх інших, привертає увагу читачів, зокрема до актуальних наукових питань, поширюючи наукові знання та популяризуючи їх. І перед перекладачем такої літератури постає проблема – відтворити не тільки комунікативну функцію таких текстів, а і відобразити мовну та мовленнєву індивідуальність автора. Філософія часто включає в себе складну, насичену нюансами мову, і авторський стиль є важливою частиною їхнього змісту. Переклад таких текстів вимагає балансу між вірністю оригінальним ідеям та збереженням стилістичних і риторичних нюансів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як було вже зазначено вище, ідіостиль автора є об'єктом значної кількості сучасних мовознавчих та літературознавчих розвідок. У нашому дослідженні ми засновуємося переважно на дослідженнях ідіостилю мовознавців Г. Пойкерта, Б. Зандіг, Б. Зовінського, У. Фікс, А. Гардта, Т. Германса [5], Дж. Рее [6] та інших. Специфіку відтворення індивідуального стилю авторів філософських творів у міжнародній науковій спільноті досліджували А. Берман, Л. Венуті [7], В. Беньямін, Дж. Штайнер, У. Еко та інші, у вітчизняних студіях слід назвати поодинокі, але значеннєві роботи Р. Гром'яка, М. Ільницького та О. Кульчицького. Зауважимо втім, що тема відображення ідіостилю авторів філософської науково-популярної літератури, зокрема у світлі українськомовного перекладу, досі залишається недостатньо висвітленою та розробленою в наявній мовознавчій літературі.

Постановка завдання. Славою Жижек, всесвітньо відомий словенський філософ, один із найвидатніших сучасних філософів, твори якого, написані скоріш в науково-популярному стилі, характеризуються сьогодні не аби якою популярністю у світі, а отже потрапляють і в коло перекладацьких задач. **Метою** пропонованого дослід-

ження постає визначення специфіки відтворення ідіостилю Славою Жижек в українськомовних перекладах його праць, що сприятиме виділенню перекладацької стратегії відтворення ідіостилю автора філософських творів у перекладі на українську мову.

Виклад основного матеріалу. Ідіостиль є доволі складним поняттям із довгою історією творення та великою кількістю можливих трактувань – від розуміння його як метафізичної категорії людського природи, потім як прояву людського характеру і душі, пізніше як соціального прояву, до розуміння його як ментальної категорії. При цьому українська мовознавча традиція йде у фарватері загальноєвропейського і світового академічного контексту дослідження цього питання, розмежовуючи поняття ідіолекту як більш ширшого поняття і ідіостилю як більш вузького.

Під ідіостилем ми розуміємо, узагальнюючи наявні його трактування, процес індивідуального вибору образотворчих засобів із наявного і змінного з часом мовного інвентаря, тобто ідіолекту. Фактично, ідіостиль – це безпосередня реалізація доступного людині інвентаря образотворчих засобів. При цьому рушійними силами для творення як ідіолекту, так і ідіостилю, є соціальний, культурний контексти, в яких перебуває автор, світогляд та світобачення автора, його психічні стани, когнітивні властивості тощо.

Виходячи з такого розуміння ідіостилю, дослідження індивідуального стилю С. Жижек відкрило нам кілька його важливих рис.

Однією з важливих ознак ідіостилю С. Жижек в його творах є рясність в інтертекстуальних маркерах, особливо у маркерах, що покликаються до сучасної та популярної культури: насправді, С. Жижек є найбільш «інтертекстуальним» філософом із запропонованих нами для дослідження в межах цієї роботи – прагматика його застосування інтертекстуальності полягає у, по-перше, конструюванні власного іміджу як «сучасного», популярного публічного мислителя, і по-друге, завдяки першому ж пунктові доступне донесення до широкого читача доволі складних матеріалів засобами посилення на широковідомі зразки популярної культури [1, с. 104–110].

За допомогою корпусно-статистичного методу у 40-сторінковому фрагменті книги «Hegel in a Wired Brain» (2020) на 80 тисяч друкованих символів, зі сторінки 28 по 68 (без урахування вступу, виноска, задля зосередження лише на авторському тексті), було знайдено: 55 інтертекстуальних маркерів, пов'язаних із внутрішньофілософською дискусією, 46 інтертекстуальних маркерів, що

позначають політичні реалії або політичну історію, 16 інтертекстуальних маркерів, що відсилають до класичної культури, та 54 маркери, що відсилають до культури сучасної.

Для індивідуального стилю С. Жижека також характерна комплексна синтаксична структура, що проявляється не тільки на рівні власне речення: поширеність складних речень, велика кількість та великий об'єм вставних елементів; але й на рівні абзацу, наприклад, стиль «розгортання» пояснень через окремі речення, де коротку тезу, оформлену простим реченням, супроводжують доволі складні структури в наступних реченнях.

Ще однією з домінантних рис ідіостилу С. Жижека є «особливе» використання філософської термінології, що виражається, по-перше, у застосуванні до неї графічних елементів (лапки) залежно від ролі термінології у власній філософській системі та прагматики її використання, і по-друге, у перекладі тих чи інших термінів безпосередньо у тексті, де непереклад термінів цілком може виражати повагу до їхнього першоджерела.

Отже, проаналізуємо, яким чином було відтворено ці ключові елементи ідіостилу Славоя Жижека у перекладі його твору «Looking Awry...» 1992 року – «Погляд навскіс: Вступ до теорії Жака Лакана через популярну культуру» авторства Павла Шведа, виданого у 2022 році видавництвом «КОМУБООК», засновником якого і є Павло Швед.

Інтертекстуальність відіграє наріжну роль в ідіостилі С. Жижека, це вже зрозуміло хоча б за фактором тематики: вступ до Лаканівського психоаналізу засобами популярної культури. Відповідно, інтертекстуальні маркери популярної культури зустрічаємо повсюдно. Звичайно ж, не слід забувати і про ті маркери, які ми означили як маркери класичної культури та внутрішньофілософської дискусії.

Наприклад, з останніх і починається книга, у передмові першим реченням бачимо такий пасаж: «*Walter Benjamin... had in mind specifically [...] a reading of the sublime ideal of the love couple represented by Mozart's Magic Flute together with the definition of marriage found in Immanuel Kant*» [7, с. 3] – «*Вальтер Бенямін... мав на увазі прочитання піднесеного ідеалу пари закоханих у «Магічний флейті» Моцарта у зіставленні з визначенням шлюбу, яке ми знаходимо у Іммануїла Канта*» [2, с. 7; тут і далі – переклад П. Шведа – прим.]. Отже, тут бачимо відтворення двох покликань до філософії: більш сучасної – Вальтер Бенямін (на якого С. Жижек часто посилається у власних працях за фактором аналогічного ідеологічного спрямування) – та класичної – Кант

(на якого посилаються всі); а також посилення на класичну культуру. Загалом, відтворення маркерів такого формату не передбачає особливих складнощів, тому тут і в інших схожих прикладах можемо спостерігати коректне відтворення перекладачем.

Інші приклади, зі вступу ж: «*...exemplary cases of contemporary mass culture: not only Alfred Hitchcock, [...] but also film noir, science fiction, detective novels, sentimental kitsch, and [...] Stephen King*» [7, с. 4] – «*...зразкових феноменів сучасної масової культури: не лише Альфреда Гічкока, [...] але також фільмів нуар, наукової фантастики, детективних романів, сентиментального кітчу, і аж до [...] Стівена Кінга*» [2, с. 7-8]; «*"great" names like Shakespeare and Kafka [...] are read strictly as kitsch authors...*» [7, с. 4]. – «*«великі» імена, такі як Шекспір та Кафка, [...] потрактовані тут строго як кітчеві автори...*» [2, с. 8]. У вступі С. Жижек роз'яснює нам базові ідейні та практичні засади, на яких функціонуватиме книжка, і там же пояснює що інтертекстуальні маркери слугують апаратом популярного пояснення теорії Ж. Лакана, тому оминуті наведені імена та явища було би щонайменше необачно. Як бачимо, перекладач їх не оминув – цілком очікувано відтворюючи їх традиційними перекладацькими прийомами.

Інтертекстуальність популярної культури пережжена із посиланнями на класичну, загальносвіттову культурну спадщину у структурі, де популярна інтертекстуальність править нам доступним поясненням філософської та психоаналітичної проблематики, ілюстрацією якої є, власне, класична культура: «*...the same problem also arises in Antigone (which could almost be called The Trouble with Polynices): the action is set in motion by the fact that Creon forbids Antigone to bury her brother and perform the burial rites*» [7, с. 27]. – «*...така сама проблема виникає і в «Антигоні» (яку можна було б навіть назвати «Проблеми з Полініком»): в основі сюжету цієї драми – заборона, яку Креон накладає на поховання брата Антигони і проведення належних ритуалів*» [2, с. 53]. «Проблеми з Полініком» є жартівливим покликанням на фільм Альфреда Гічкока «Проблеми з Гаррі», яким С. Жижек ілюструє власні роздуми впродовж відповідного розділу – увесь розділ, власне, і присвячено психоаналізу через цю Гічcockівську стрічку. Тут інтертекстуальність цілком відтворено. Втім, у попередньому абзаці бачимо елемент, що лишився поза увагою перекладача: «*...the film's ironic subversion of the basic procedure of Hitchcock's other films. Far from diverting a peaceful, everyday situation into the unheimlich...*» [7, с. 26]. – «*...фільм*

піддає іронічній субверсії базову процедуру інших фільмів Гічкока. Замість того, щоб перетворювати мирну буденну ситуацію на *unheimlich***...» [2, с. 52]. Важливим у цьому пасажі є термін (а це саме термін) «*unheimlich*», відтворений нульовим перекладом з виноскою: «Моторошний (нім.)» [2, с. 52]. Річ у тім, що це не просто іншомовне вкраплення: словом «*unheimlich*» Зігмунд Фройд позначав моторошний досвід людини, що стикається із субверсією цілком знайомих їй речей, субверсією буденності [7, с. 117]. Фройд, між тим, написав про це цілу статтю – про все це варто було би зазначити у виносці, банально задля кращого розуміння матеріалу читачем.

У цілому, ми можемо побачити певну тенденцію у відтворенні інтертекстуальних маркерів П. Шведом: очевидні посилання на популярну культуру, класичну культуру, філософську дискусію тощо цілком еквівалентно відтворюються перекладачем, але іноді він може випустити з уваги менш очевидні покликання, – вони нечисленні та передані іншою відносно мови оригіналу мовою; одним із джерел цієї проблеми є відсутність тлумачень або виносок до подібних елементів у тексті оригіналу.

Щодо відтворення перекладачем наступної домінантної риси ідіостилу С. Жижєка – його синтаксису, який характеризується «рясністю», складністю, великою кількістю вставних елементів та особливою пояснювальною структурою, було виявлено наступну специфіку в українському перекладі: кальковане відтворення авторського синтаксису, відтворення з урахуванням норм та узусу мови перекладу.

Так, у Жижєківській пояснювальній структурі бачимо: «*Our mention of Kafka apropos of the disproportion between outside and inside was by no means accidental. The Kafkaesque Court, that absurd, obscene, culpabilizing agency, has to be located precisely as this surplus of the inside in relation to the outside, as this fantasy space of the nonexistent thirteenth floor. In the mysterious "commiuee" that interrogates Randall, it is not difficult to recognize a new version of the Katkaesque Court, of the obscene figure of an evil superegoic law*» [7, с. 18] – «Наша згадка про Кафку у зв'язку з диспропорцією між зовнішнім та внутрішнім в жодному разі не була випадковою: кафкіанський Суд, цю абсурдну, непристойну установу, що породжує почуття провини, треба помістити саме у цьому надлишку внутрішнього над зовнішнім, на зразок вже згаданого фантазійного простору неіснуючого тринадцятого поверху. У таємничому «комітеті», який допитує Ренделла, не складно упізнати оновлену версію кафкіанського Суду, непри-

стойної фігури злого закону супер-его» [2, с. 40]. Отже, вводиться базова теза: «Наша згадка про Кафку [...] не була випадковою» (тут важливий контекст: С. Жижек проводить паралель між одним із творів Роберта Гайнлайна [2, с. 32] та Кафкою) – в оригіналі вона оформлена як окреме просте речення, у перекладі – об'єднана із другою частиною двокрапкою; друга частина (у перекладі) містить складнопідрядне речення – слід, втім, бути з ним обачним – як засіб відтворення герундіальної форми «culpabilizing», що у оригінальному реченні виступає просто означенням. В оригіналі ж складнопідрядне речення – з означальною частиною – йде останнім та не містить особливих ускладнень – так само і в перекладі. Тут ми бачимо цілком еквівалентне, у межах засобів української мови, відтворення доволі урізаної пояснювальної конструкції.

Дещо складнішим є інший приклад: «*What we have here are thus two realities, two "substances." On the level of the first metaphor, we have commonsense reality seen as "substance with twenty shadows," as a thing split into twenty reflections by our subjective view, in short, as a substantial "reality" distorted by our subjective perspective. If we look at a thing straight on, matter-of-factly, we see it "as it really is," while the gaze puzzled by our desires and anxieties ("looking awry") gives us a distorted, blurred image. On the level of the second metaphor, however, the relation is exactly the opposite: if we look at a thing straight on, i.e., matter-of-factly, disinterestedly, objectively, we see nothing but a formless spot; the object assumes clear and distinctive features only if we look at it "at an angle," i.e., with an "interested" view, supported, permeated, and "distorted" by desire*» [7, с. 12]. – «Отже, тут ми маємо справу з двома реальностями, з двома «субстанціями». На рівні першої метафори йдеться про звичну реальність, яку ми бачимо як «двадцять відтінків гіркоти», як річ, розщеплену нашим суб'єктивним поглядом на двадцять відображень, одне слово, як матеріальну «реальність», викривлену нашою суб'єктивною перспективою. Якщо ми поглянемо на певну річ прямо, приземлено, то побачимо її такою, «як вона є насправді», тоді як погляд, затьмарений нашими бажаннями й тривогами («погляд навскіс») породжує спотворений, розмитий образ. Утім, на рівні другої метафори, відношення між ними діаметрально протилежне: якщо ми подивимось на якусь річ прямо, тобто приземлено, незацікавлено, об'єктивно, то побачимо лише безформну пляму; об'єкт набирає чітких та виразних рис лише тоді, коли ми поглянемо на нього «під кутом», тобто «зацікавленим» поглядом, пронизаним та «викривленим» бажанням, яке його підтримує» [2, с. 29]. Цей

фрагмент у перекладі, – лише частина абзацу, – що за смисловим обсягом є цільною мікротемою, містить усі типові для С. Жижека синтаксичні пояснювальні прийоми: просте речення, за яким слідує ускладнені підрядністю, вставними словами та словосполученнями (зокрема в дужках) конструкції, що супроводжуються типовими для Жижека сполученнями формату двокрапок та крапок з комою – якщо двокрапки слугують пояснювальній меті, то крапки з комою намагаються утримати купи частини речення, цілком об'єднані мисленнєво, втім не надто сумісні синтаксично за фактором закінченості думки в кожному з них. Павло Швед цілком передає цю множинність конструкцій як з точки зору безпосередніх стильових рис «на папері» (що могло би здатися буквалізмом), так і на рівні «духу» тексту – «розтікання» аркушем, певною мірою, є впізнаваним авторським стилем через «посередництво» перекладача.

Тепер погляньмо на більш екстремальний приклад вставних конструкцій у С. Жижека та те, як перекладач відтворює їх не лише за формою, але й за внутрішньою структурою: «...*Habermas constructs the opposition between modernism (defined by its claim to a universality of reason, its refusal of the authority of tradition, its acceptance of rational argument as the only way to defend conviction, its ideal of a communal life guided by mutual understanding and recognition and by the absence of constraint) and postmodernism (defined as the "deconstruction" of this claim to universality, from Nietzsche to "poststructuralism"; the endeavor to prove that this claim to universality is necessarily, constitutively "false," that it masks a particular network of power relations; that universal reason is as such, in its very form, "repressive" and "totalitarian"; that its truth claim is nothing but an effect of a series of rhetorical figures)*» [7, с. 109]. – «... Габермас конструює протиставлення між модернізмом (що визначається через його претензію на універсальність розуму, відмову від авторитету традиції, прийняття раціонального аргументу як єдиного способу захисту певних переконань, його ідеал життя спільноти, що керується взаєморозумінням та взаємовизнанням, а також відсутністю гніту) та постмодернізмом (що визначається як «деконструкція» цієї претензії на універсальність, від Ніцше до «постструктуралізму»; як намагання довести, що така претензія на універсальність є за необхідності конститутивно «фальшивою», що вона маскує специфічні мережі владних відносин; що універсальний розум є як такий, самою своєю формою, «репресивним» та «тоталітарним»; що його претензія на істину є всього-на-всього ефектом певної серії риторичних фігур)» [2, с. 244-245]. Просте речення поза дужками нас мало цікавить,

оскільки у конкретно його відтворенні ми не знаходимо труднощів та помилок; найцікавіше тут міститься в дужках: від відтворення дієприкметників минулого часу в оригіналі («*defined by*» і «*defined as*») означено-особовим реченням у перекладі («*що визначається...*»), – що є цілком еквівалентним варіантом в обох випадках, – збереження оригінальної синтаксичної структури на рівні взаємозв'язку речень, включно зі сполучниками – знаками пунктуації, до, насправді, буквалістичного і, на наш погляд, неправильного перекладу фрази «...*claim to universality is necessarily, constitutively "false,"...*» як «*претензія на універсальність є за необхідності конститутивно «фальшивою»*»: проблема тут із «за необхідності», оскільки «*necessarily*» у цьому контексті означає виключно «неодмінно», «обов'язково», або «виключно» – С. Жижек тут вдається до використання однорідних членів речення для підсилення власної думки, оскільки і «*constitutively*» тут має аналогічне значення – неправильність як внутрішня, інгерентна риса.

Загалом же, те, що може здатися буквалізмом, – майже достеменне відтворення Жижеківського синтаксису та пунктуації – є, радше, прагненням перекладача до автентики та відтворення «духу» праць С. Жижека аналогічними засобами, що, певною мірою, вдається. Утім, як і з інтертекстуальністю, деякі – нечисленні – елементи як індивідуального стилю, так і «голового» смислового навантаження оригіналу лишаються неправильно потрактованими або незрозумілими перекладачеві.

Переклад філософської термінології, як ми вже могли зрозуміти, має власну, особливу специфіку, можливо, навіть дещо обособлену від інших елементів стилю С. Жижека. Хоча б тому, що філософські терміни як такі складно назвати достеменно належними ідіостилеві за фактором їхньої абсолютної інтертекстуальності – покликання як реальність навколо, що ми її сприймаємо органами чуття, так і на континуїтет філософської дискусії, що може тягнутися століттями та більше.

Під час розгляду відтворення інтертекстуального аспекту ідіостилу С. Жижека ми звернули увагу на те, що деякі терміни, – виражені, переважно, іншомовними вкрапленнями в тексті, («*unheimlich*», «*bricolage*») – з невідомих нам причин лишились поза увагою перекладача. Нашим припущенням є рішення П. Шведа ретельно слідувати текстові оригіналу, який не містить майже жодних роз'яснень до цих термінів у відповідному контексті.

Зважаючи на вже знайдені несказаності в перекладі, розглянемо те, як перекладач відтворює

описане нами раніше Жижекове ставлення до термінів як таких, що знаходить вираження в тексті та графіці.

Почнімо з «класики»: «*Where do we find the objet petit a? The objet a is precisely that surplus, that elusive make-believe that drove the man to change his existence. In "reality," it is nothing at all, just an empty surface (his life after the break is the same as before), but because of it the break is nonetheless well worth the trouble*» [7, с. 8] – «Де ж тут *objet petit a*? *Objet a* і є, власне, тим надлишком, тією невовимою оманю, яка змусила цього чоловіка змінити своє життя. У «реальності» це буквально ніщо, просто порожня поверхня (його життя після цього розриву таке саме, як і було до цього), але завдяки йому сам розрив, попри все, був вартий того, щоб його здійснити» [2, с. 24]. Отже. С. Жижек записував цей термін, не вдаючись до перекладу (майже не вдаючись до перекладу – про це – трохи нижче), керуючись безпосередньою настановою Жака Лакана, автора терміна. Перекладач відтворює цей термін аналогічним чином – і для цього є цілком позамовна причина, у бекграунді власне перекладача: Павло Швед є також есеїстом філософського спрямування, що доволі довгий час вивчав як доробок Жижека, так і психоаналіз загалом. І хоча це пояснення робить причини такого перекладацького рішення напрощуд очевидними, вони ставлять нас у незручне становище: чому, тоді, перекладач уневажив термін «*unheimlich*» – класичний елемент психоаналізу? Причини нам невідомі.

Тепер – трохи про «майже», яке ми зауважили в дужках. Річ у тім, що С. Жижек, попри очевидно шанобливе ставлення до Лаканівської термінології, усе ж вдався до перекладу цього терміна: «*Perhaps we can now understand what Lacan meant when he said that the object small a "is what philosophical reflection lacks in order to be able to locate itself, i.e., to ascertain its nullity"*» [7, с. 6]. – «Можливо, тепер ми маємо збагнути, що мав на увазі Лакан, стверджуючи, що об'єкт маленьке *a* – це те саме, «чого не вистачає філософській рефлексії, щоб мати змогу локалізувати себе, тобто щоб констатувати свою недійсність» [2, с. 21]. По-перше, С. Жижек вчинив такий крок якраз із шанобливого ставлення – аби ввести читача у відповідну термінологію у менш «абразивний» спосіб; перекладач же тут керується загальною «течією» тексту – цілком слушно; по-друге, звернімо увагу на графічний аспект: і в оригіналі, і в перекладі, саме «*a*» виділена курсивом – оскільки Лакан намагався надати цьому термінові саме алгебраїчного значення («*a*» для

«*objet petit a*» – як і «*A*» для «*Autre*»); таким же чином цей термін відтворено і в перекладі. Інший приклад: «*Herein lies the connection between the objet petit a, surplus enjoyment, and the Marxian notion of surplus value (Lacan himself coined the term surplus enjoyment on the model of surplus value): surplus value is the "material" remainder; the surplus contents, appropriated by the capitalist through the very form of the equivalent exchange between capital and the labor force*» [7, с. 166]. – «У цьому й полягає зв'язок між *objet petit a*, надлишковою насолодою, та марксистським поняттям надлишкової вартості (Лакан, власне, й вигадав термін надлишкова насолода, апелюючи до надлишкової вартості як моделі): надлишкова вартість – це «матеріальний» залишок, надлишковий зміст, який привласнюється капіталістом за допомогою самої форми еквівалентного обміну між капіталом та робочою силою» [2, с. 288]. Тут нам варто звернути увагу на ще один термін, – «*surplus enjoyment*», – перекладений як «*надлишкова насолода*» (цілком коректно, зважаючи на традицію перекладу терміна «*Mehrwert*» або «*surplus value*» як «*надлишкова вартість*»). Він теж є одним із важливих додатків до термінологічної системи С. Жижека, і йому, як виміру *objet petit a*, присвячено щонайменше одну велику працю.

Тепер дещо про «*Autre*»: у тексті оригіналу С. Жижек перекладає цей термін як «*the big Other*» (тут зважаємо на розділення між «*autre*» і «*Autre*» у самого Лакана – це два різних терміни, що позначають різні речі, де початкове «*autre*» є дещо подібним на Гайдеггерівське початкове «*Das Man*», або на Фройдівське «*der Andere*»), оскільки Лакан не висував конкретних настанов щодо його неперекладності. Тепер до прикладів: «*The very notion of the big Other (of the symbolic order) is founded on the special kind of double deception that becomes visible in a scene from the Marx brothers' Duck Soup...*» [7, с. 73] – «Саме поняття великого Іншого (символічного порядку) засноване на особливому різновиді подвійного обману, прикладом якого є сцена з фільму «Суп із качки» братів Маркс...» [2, с. 129]. По-перше, інтертекстуальності Жижека неможливо уникнути. По-друге, перекладач діє абсолютно аналогічним до Жижека чином, перекладаючи термін у такий же спосіб.

Тепер звернімо увагу на терміни в лапках, почавши зі вже знайомої нам цитати: «*One is dealing then with a true dialectical Hegelian inversion: the opposition of love and duty is "sublated" (aufgehoben) when one feels duty itself to*

be "only another name for love" [7, с. 123] – «Отже, тут ми маємо справу з дійсно діалектичною гегельянською інверсією: протиставлення кохання та обов'язку *«скасовується» (aufgehoben)**, коли ми відчуваємо, що сам обов'язок є лиш «іншим ім'ям кохання». Окрім ідентичній оригіналові графічної форми передачі цього терміна (перекладене слово у лапках та оригінал у дужках), у перекладі ми маємо посилання на доволі розлогу виноску: «Німецькому дієслову *aufheben* термінологічного характеру надав Гегель у своїй праці «Феноменологія духу». Це слово поєднує протилежні значення – як «скасовувати, усувати», так і «зберігати», які обидва важливі для Гегеля. У діалектичному русі свідомості, якій присвячена праця «Феноменологія духу», чергуються щаблі: від семантично найбіднішої «чуттєвої певності» (*sinnliche Gewißheit*) до семантично «абсолютного знання» (*absolutes Wissen*), яке полягає в знанні про те, що те, що є, збігається з тим, що значить. Механізм *aufheben* веде свідомість до цього знання, яке, врешті-решт, є знанням про себе. Кожен зі щаблів під час діалектичного руху свідомості долається, але водночас зберігається як умова можливості подальшого руху». Слід зазначити, що ця вичерпна виноска оформлена не власне перекладачем, а Іваном Іващенко, безпосереднім фахівцем у філософії, кандидатом філософських наук.

Загалом, зваживши наведені приклади, можемо сказати, що хоча й перекладач намагається відтворити представлені у книзі терміни якомога автентичніше, на цілковито Жижеківський манір, деколи

власне терміни лишаяються поза його увагою через відсутність відповідних роз'яснень у оригіналі. Інші ж, окрім коректного відносно оригіналу перекладу, можуть супроводжуватися доволі розлогими поясненнями у виносках – у цьому відчувається певна непослідовність або неуважність, оскільки складно пояснити цей момент банальною непоінформованістю.

Висновки та перспективи. Перекладач Павло Швед, працюючи з книгою «Looking Awry...» намагався максимально автентично відтворити не лише смислове навантаження праці, але й авторський стиль Славоя Жижека, що полягає у підвищеній інтертекстуальності, синтаксичній складності та особливому ставленні до термінів. І якщо із синтаксичною стороною відтворення не виникало майже жодних проблем (те ж можна сказати і про інтертекстуальність – втім, з ремаркою: філософські терміни теж є виявом інтертекстуальності), переклад філософських термінів у деяких аспектах може, цілком легітимно, здатися непослідовним (хоча й ми бачимо прагнення до максимальної автентики у перекладі). Дещо згладжує наявні помилки та недосказаності у перекладі термінології той факт, що ці помилки не стосуються наріжних термінів у світоглядній системі С. Жижека, а є радше доповненням до загальної картини.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо подальше вивчення відображення ідіостилю С. Жижека в німецьких перекладах його творів, що пояснюється суттєвою роллю німецької мови у розвитку філософської думки взагалі і її термінології зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агап'єв В.Д., Подвойська О.В. Інтертекстуальність як складова ідіостилю у філософській літературі на прикладі творів С. Жижека. *Причорноморські філологічні студії*. 2024. №4. С. 104-112.
2. Жижек С. Погляд навскіс. Вступ до теорії Жака Лакана через популярну культуру. 2-ге видання (пер. Павло Швед). Київ : KOMUBOOK, 2022. 320 с.
3. Baker M., Saldanha G. Routledge Encyclopedia of Translation Studies, 2nd edn. London and New York, Routledge, 2011. 700 p.
4. Fix U., Gardt A., Knappe J. Rhetorik und Stilistik: Band 1. Berlin, Walter de Gruyter, 2008. 1197 p.
5. Hermans T. Translation, Irritation and Resonance. In *Constructing a Sociology of Translation*, edited by Michaela Wolf and Alexandra Fukari. Amsterdam: John Benjamins. PP. 57–75.
6. R  e J. The Translation of Philosophy. *New Literary History*. 2001. Vol. 32, №2. С. 223-257.
7. Venuti L. Translation, Intertextuality, Interpretation. *Romance studies*. 2009. Vol. 27, № 3. PP. 157–173.
8.   i  ek S. Looking Awry: Looking Awry: An Introduction to Jacques Lacan through Popular Culture. The MIT Press, 1992. 201 p.

LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF TRANSLATING UN PRESS RELEASES INTO UKRAINIAN

ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕС-РЕЛІЗІВ ООН УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Podola M.R.,

orcid.org/0009-0007-2238-8770

4th year student at the Faculty of Translation in English

Lviv State University of Life Safety

Kucherenko M.V.,

orcid.org/0000-0002-4803-8089

Lecturer at the Foreign Languages and Translation Studies Department

Lviv State University of Life Safety

Translating press releases from the United Nations (UN) poses significant challenges due to the vast linguistic and cultural diversity of its audience. The UN operates as an international organization where various languages and cultural contexts intersect, using a unique style and specific vocabulary to convey its core values and goals. However, ensuring that the intended message is accurately interpreted across different cultural and linguistic backgrounds is not straightforward. One primary difficulty stems from the lexical and grammatical features of the original English press releases. These often include nuances, idiomatic expressions, and cultural references that lack direct equivalents in other languages, especially Ukrainian. Thus, careful adaptation during translation is essential to preserve the original meaning while maintaining the intended impact.

This article discusses the challenges involved in translating UN press releases from English to Ukrainian, emphasizing key aspects such as terminological accuracy, which is vital for preserving content integrity and ensuring that specific terms resonate appropriately within their context. We highlight the importance of cultural adaptation, which requires modifying references and expressions to suit the cultural norms of the Ukrainian audience.

Additionally, we stress the necessity of keeping grammatical structures that align with the original communication objectives. Through our examination of these linguistic and cultural challenges, we explore how specific language choices affect target audience perception. To support translators, we provide practical recommendations based on our findings, focusing on effective translation strategies.

Overall, this research contributes to theoretical discussions in translation studies and offers valuable insights into global communication. By addressing these complexities, we aim to foster an appreciation for the nuances involved in translating press materials in a way that resonates universally while respecting local contexts.

Key words: translation of press releases, challenges, adaptation, terminology, communication, recommendations.

Переклад прес-релізів Організації Об'єднаних Націй (ООН) пов'язаний зі значними труднощами через широке мовне та культурне розмаїття її аудиторії. ООН функціонує як міжнародна організація, де перетинаються різні мови та культурні контексти, використовуючи унікальний стиль і специфічну лексику для донесення своїх основних цінностей і цілей. Однак забезпечити точну інтерпретацію задуманого послання в різних культурних і мовних контекстах не так просто. Одна з головних складностей пов'язана з лексичними та граматичними особливостями оригінальних англійських прес-релізів. Вони часто включають нюанси, ідіоматичні вирази та культурні посилання, які не мають прямих еквівалентів в інших мовах, особливо в українській. Таким чином, ретельна адаптація під час перекладу має важливе значення для збереження оригінального змісту та досягнення запланованого впливу.

У цій статті розглядаються виклики, пов'язані з перекладом прес-релізів ООН з англійської на українську мову, з акцентом на таких ключових аспектах, як термінологічна точність, яка є життєво важливою для збереження цілісності змісту та забезпечення належного резонування конкретних термінів у їхньому контексті. Ми підкреслюємо важливість культурної адаптації, яка вимагає модифікації посилань і виразів відповідно до культурних норм української аудиторії.

Крім того, ми наголошуємо на необхідності збереження граматичних структур, які відповідають початковим цілям комунікації. Вивчаючи ці лінгвістичні та культурні виклики, ми досліджуємо, як конкретний вибір мови впливає на сприйняття цільової аудиторії. Щоб допомогти перекладачам, ми надаємо практичні рекомендації, засновані на наших висновках, зосереджуючись на ефективних стратегіях перекладу.

Загалом, це дослідження робить внесок у теоретичні дискусії в перекладознавстві та пропонує цінне розуміння глобальної комунікації. Розглядаючи ці складнощі, ми прагнемо сприяти розумінню нюансів, пов'язаних із перекладом матеріалів для преси таким чином, щоб вони мали універсальний резонанс і водночас враховували місцевий контекст.

Ключові слова: переклад прес-релізів, труднощі, адаптація, термінологія, комунікація, рекомендації.

Problem statement. The translation of United Nations (UN) press releases poses a significant challenge due to their unique lexical and grammatical characteristics, which reflect the organization's

values, goals, and principles. These challenges are amplified when adapting the content for diverse linguistic and cultural audiences, such as translating English press releases into Ukrainian.

Effective communication of UN press releases involves several key considerations. Firstly, the use of specialized terminology requires accurate translation to ensure meaning and consistency are preserved. Additionally, messages must be culturally adapted to resonate with diverse audiences, necessitating careful consideration of nuances. Grammatical structures present another challenge, as English forms may not have direct equivalents in languages like Ukrainian, which can affect the integrity of the original message. Finally, the overarching communication goals – such as clarity, persuasiveness, and formality – must be maintained across languages to enhance overall effectiveness. By addressing these complexities, we can achieve more impactful and meaningful communication.

This research addresses these issues by analyzing the lexical and grammatical features of English UN press releases and their translation into Ukrainian. It aims to identify the specific translation challenges and provide practical recommendations to enhance the translation process. The findings will be valuable for both theoretical exploration and practical application in translation studies, contributing to the broader understanding of effective international communication.

The analysis of the latest researches and publications. The analysis of the latest researches and publications highlights significant interest in the topic of lexical and grammatical features of translating official documents, including press releases, into Ukrainian. A range of scholars has contributed to this domain, offering insights that inform the current study. A. Volkovenko's work, "Lexical and Grammatical Transformations in Translating English-Language Press Headlines into Ukrainian" (2023), explores the challenges of maintaining semantic accuracy and stylistic norms in translating English press headlines into Ukrainian. He identifies strategies such as lexical substitution and syntactic restructuring, relevant for translating UN press releases. Similarly, A. Shuhaiev's study on "Lexico-Grammatical Peculiarities of Translating International Legal Documents" highlights challenges in translating formalized terminology between English and Ukrainian, emphasizing the need for precision in sensitive translations. Broader studies on official texts have examined how cultural factors and audience expectations influence translation. However, there remains a gap in focused research on translating UN press releases into Ukrainian, with existing studies often overlooking the unique demands of this genre.

The purpose of this research is to thoroughly investigate the distinctive lexical and grammati-

cal characteristics found in English-language press release texts. Additionally, it aims to identify the specific challenges that arise when translating these texts into Ukrainian. Through a detailed analysis of word choices, phrase structures, and the cultural nuances embedded within the language, the research aspires to enhance the quality and effectiveness of translations between English and Ukrainian, fostering clearer communication and understanding.

To achieve this purpose, the study sets the following objectives:

- Examine the vocabulary and grammatical structures frequently used in English-language press releases to better understand their composition.
- Explore the cultural and stylistic features that may present challenges when translating these texts into Ukrainian.
- Identify and categorize the common challenges faced in translating press releases, with an emphasis on preserving both meaning and tone.
- Formulate effective strategies aimed at improving translation quality and achieving cross-linguistic equivalence.

By addressing these objectives, the research seeks to contribute valuable insights into translation studies and support practitioners in achieving accurate and culturally sensitive translations of press releases.

Presentation of the main material. Lexical transformations present an opportunity to enhance the word-based elements of a text, including vocabulary, morphology, and syntax, while effectively preserving its original meaning and structure. By engaging in activities such as replacing synonyms, stemming words, and restructuring grammar, we can improve the quality of the translated text. This approach is particularly applicable to natural language processing tasks such as paraphrasing, text generation, and machine translation. It aims to enhance readability, diversify language use, and tailor texts to specific audiences or contexts, ultimately making our communication more engaging and effective. In his work, a Ukrainian scholar of translation and linguistics Karaban V. I., divides lexical transformations into:

- specification of the meaning of a word;
- generalization of the meaning of a word;
- addition of a word;
- deletion of a word;
- replacement of a word of one part of speech with a word of another part of speech;
- rearrangement of a word [2, p. 38].

Specification: replacement of a word of a more general meaning with a word of a more specific meaning. Specification is a lexical transformation that results in a word (term) of broader semantics

being replaced by a word (term) of narrower semantics. From the words of broad semantics that function in English socio-political vocabulary, we can cite, in particular, the following: entity, thing, unit, authority, power, and deal [3, p. 85].

The press releases also contain examples of specifications, namely: “...*launching an attack knowing that it would be disproportionate is a breach of this law*.” «Завдання удару, знаючи наперед, що він буде непропорційним, є порушенням міжнародного гуманітарного права».

In the original, only “*this law*” is mentioned, while the translation specifies which right was violated.

“*International humanitarian law requires the protection of civilian population...*”. «Міжнародним гуманітарним правом передбачено обов'язок щодо захисту цивільного населення».

Here, the translator replaced “*requires*” with «*передбачено обов'язок щодо*», which conveys a more accurate emotional meaning of the importance of protecting civilians [7].

“*Together, we are working hard to elevate women's voices*”.

«Разом ми робимо все можливе, щоб жіночі голоси почули».

In our opinion, “*We are working hard*” is a more general phrase, so it was translated as «*робимо все можливе*», which also conveys an emotional meaning [7].

“*Russia's invasion has set back women, girls, LGBTQI+, and Roma people's rights and equality*.”

«Через російське вторгнення частково втрачено те, чого вже вдалося досягти для забезпечення прав та рівності жінок, дівчаток, представників ЛГБТКІ+ та ромської спільноти».

In this example, the definition of the word “*set something back*” should be understood, as the Cambridge Dictionary suggests “*to reduce something to a weaker or less advanced state*” [6]. As we can see, the translator has concretized this example so that the reader fully understands the author's idea.

Adding a word: adding a word that was not in the original. When translating socio-political vocabulary, there is often a need to add a word, which is caused by the so-called compression of the English language. The essence of this transformation is conveyed by its other name, amplification. For example: “*In 2008, the UN proposed a world conference on food supplies*.”

«У 2008 році ООН запропонувала скликати всесвітню конференцію з питань забезпечення людства продовольчими ресурсами».

Such phrases as: «*питань забезпечення людства продовольчими ресурсами*» are not present in the English sentence; their meaning is implicit, i.e., with-

out direct expression of this part of the information content [7].

There are examples of additions during translation in the submitted press releases:

“*These attacks also took lives and affected homes and schools, causing further suffering*.”

«Через ці удари також загинули люди та були пошкоджені домівки та школи, що спричинило нові страждання для людей».

The original used the phrase “*causing further suffering*”, while the translation uses «*спричинило нові страждання для людей*», which is more accurate and conveys the emotional message of the sentence [7].

Removing a word refers to the careful exclusion of specific terms from the original text and serves important purposes. One reason is to eliminate semantic redundancy – removing words that convey the same meaning as others can enhance clarity and conciseness. Additionally, excluding certain words can help align the translated text with the norms of the target language. Some phrases may not resonate well or be appropriate in the new context. In such cases, it is essential to find alternative expressions that maintain the intended meaning while adhering to the audience's linguistic and cultural expectations. This ensures a more effective and engaging translation.

Excluding words from a text demands careful consideration and meticulous attention to detail. Translators must fully understand the nuances of both languages and decisively determine which elements of the original text are essential and which can be omitted without jeopardizing the overall meaning or intent. The submitted press releases contain clear examples of this practice in action. “*International humanitarian law explicitly safeguards civilians and civilian infrastructure*.”

«Згідно з міжнародним гуманітарним правом, мирні мешканці та цивільна інфраструктура мають бути захищені».

Exclusion was used in this sentence: “*law explicitly*” is omitted. Another example: “*This evening, a dozen civilians, including children, were injured in Dnipro City in eastern Ukraine by a strike*.”

«Сьогодні ввечері внаслідок удару по місту Дніпро на сході України було поранено більш ніж десятеро мирних мешканців, у тому числі діти».

The English original clearly states that the event occurred “*This evening*”, i.e., this evening. However, the Ukrainian translation does not contain this information about the time of the event, simply stating that «*Сьогодні ввечері внаслідок удару по місту Дніпро на сході України...*».

“*Russian Federation to impose Russian language, citizenship, laws, court system, and education curricula on the occupied areas...*”

«Заходи Російської Федерації нав'язувати російську мову, громадянство, закони, судову систему та навчальні програми на окупованих територіях...»

In some cases, the Ukrainian translation omits some details that were present in the original. For example, the original refers to *“the measures taken by the Russian Federation to impose the Russian language, citizenship, laws, judicial system, and educational curricula on the occupied areas”*. At the same time, the translation only states *«заходи Російської Федерації нав'язувати російську мову, громадянство, закони, судову систему та навчальні програми на окупованих територіях»*. Some details that may be considered less significant may be omitted in the translation.

Rearranging a word: changing the order of words in a sentence. Changes might involve re-ordering words within the sentence. This is done to maintain natural sentence structure in the target language. For example: *“Indiscriminate attacks violating international humanitarian law.”*

«Недавні невибіркові напади у порушення міжнародного гуманітарного права.»

Here, the order of adjectives and the prepositional phrase is adjusted for better readability in Ukrainian. Even though the word order changes, the overall meaning of the sentence is preserved in the translation. This is a crucial aspect of achieving a natural and accurate translation [7].

We consider that it is important to mention the translation transformation, such as word substitution, which is used to replace a word or phrase in the original with another word or phrase in the target language.

Lack of an equivalent: In some cases, there may not be an exact equivalent in the target language for a word or phrase in the source language. In this case, the translator may use a more general word or phrase, or explain the meaning of the word or phrase.

– Stylistic considerations: A translator may use word substitution to make a text more stylistically neutral, formal, or informal.

– Grammatical considerations: In some cases, the grammatical structure of the target language may require the use of a different word or phrase than in the source language.

– Striving for better sound: A translator may use word substitution to make a text more sonorous or easier to understand.

It's important to note that not all words can be replaced without losing meaning. The translator must rely on their own experience, knowledge of the language, and context to choose the most accurate and appropriate translation.

Here are some examples of word substitution:

– The English word *“to get”* can be translated into the Ukrainian words *«отримати», «здобути», «захотіти», «взяти»* depending on the context.

– The Ukrainian word *«гарний»* can be translated into the English words *“beautiful”, “handsome”, “pretty”, and “good”* depending on the context.

Example from given press releases: *“This tragedy left the man's 15-year-old son orphaned.”*

«Через цю трагедію 15-річний син чоловіка залишився сиротою.»

The above example of translation of the phrase *“This tragedy left the man's 15-year-old son orphaned.”* uses lexical transformation, namely word substitution. In this case, the word *“orphaned”* is replaced by *«сиротою»* in the Ukrainian translation. This is because there is no exact equivalent of the word *“orphaned”* in Ukrainian, which means *“to be left without parents”*. The word *“orphan”*, although not an exact equivalent, is the word that best conveys the meaning of the original in Ukrainian. In contrast to the previous example, in this fragment of the translation, the translator skipped this type of transformation. However, in our opinion, it was essential here:

“...and launching an attack knowing that it would be disproportionate is a breach of this law.”

«Завдання удару, знаючи наперед, що він буде непропорційним, є порушенням міжнародного гуманітарного права.»

According to the Cambridge Dictionary, *“disproportionate”* does actually mean *«непропорційний»*, but it is necessary to note that in English there is a collocation for the example *“disproportionate punishment”*. A literal translation into Ukrainian in this case, as in the example, is impossible because it loses its meaning. Therefore, *“disproportionate”* should be translated as:

Невиправдано жорстокий: This option emphasizes the cruelty and unjustified use of excessive force, making it more emotionally charged.

Надмірний: This option is more neutral and concise, but still clearly conveys the essence of the violation being described.

Незаконний: This option emphasizes that disproportionate strikes are a violation of international law, emphasizing the legal consequences of such actions.

Злочинний: This option is used to emphasize the gravity of the crime committed by the disproportionate strike and carries an emotional charge.

Grammatical transformations involve altering the structure or arrangement of words within a sentence while preserving its underlying meaning. This process includes various operations such as changing

voice (active to passive or vice versa), rearranging word order, modifying verb tense or aspect, converting affirmative statements to negative ones and vice versa, transforming declarative sentences into interrogative ones, splitting or combining sentences, and adjusting relative clauses. These transformations are used in linguistics, natural language processing, and language education to analyze and manipulate sentence structures for purposes such as stylistic variation, clarity enhancement, or conveying different nuances of meaning [7].

Therefore, Ukrainian translation scholar, who we have already mentioned, V. Karaban distinguishes between five main types of grammatical transformations: literal translation, permutation (rearrangement), substitution (replacement), addition, deletion, and complex transformation [1, p. 253].

Syntactic equivalence, or literal translation, is a translation method where the syntactic structure of the source language is closely mirrored in the target language. This technique works best when both languages have similar grammatical frameworks, allowing for a direct correspondence in elements like word order. It is particularly useful in contexts such as legal documents or technical manuals where precision is crucial. However, this approach can lead to awkward phrasing if the languages differ significantly in syntax or contain idiomatic expressions, emphasizing the need to consider each language's unique characteristics for effective communication. *"I always remember his words"* – *«Я завжди пам'ятаю його слова»*.

There are examples of literal translation in the given press releases:

"Nevertheless, Roma is an important part of Ukrainian society and the country's rich multicultural historical heritage."

«Тим не менш, роми є важливою частиною українського суспільства та багатокультурної історичної спадщини країни.»

"We're grateful that KSrelief chose to support a vital component of our emergency programs in Ukraine – which provides relief to the most vulnerable Ukrainians ..."

«Ми вдячні, що KSrelief вирішив підтримати життєво важливу складову наших програм екстреної допомоги в Україні, яка надає допомогу найвразливішим українцям...»

The examples clearly demonstrate that the translators employed a literal translation approach, as the sentence structure and word choice directly mirror the original English text. Here are some definitive signs of a word-for-word translation: the conjunction *"Nevertheless"* is translated as *«Тим не менш»*. The

Ukrainian equivalent accurately captures its meaning in the given context. Both translations adhere to the typical word order and structure characteristic of a literal translation [7].

This approach intentionally avoids fluent interpretation or adaptation, which is often associated with translations that emphasize preserving meaning rather than ensuring literary accuracy.

"The ongoing Russian assault does not exempt Ukrainian forces from their own obligations to respect international human rights law and international humanitarian law," said the UN Human Rights Chief."

«Триваючий російський напад не звільняє українські сили від їхніх власних зобов'язань поважати міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право», – сказав Верховний комісар ООН з прав людини.

This fragment is an example of a literal translation, as the words *"ongoing"* and *"assault"* were translated into Ukrainian as accurately as possible, without taking into account the context and natural sound of the language. A more natural translation would have been *«триваюча російська агресія»* or *«російська збройна атака, що триває»* [7].

Syntactic structure transformation: changing the order of words, clauses, etc. It is a translation method that converts a sentence's structure in the source language into two or more predicate structures in the target language. This conversion may result in transforming a simple sentence into a compound sentence, or a simple or compound sentence into two or more independent clauses. For instance:

"On 29 March, a 50-year-old man, a single parent who had lost his wife last year, was killed when his tractor triggered what appeared to be an anti-tank mine buried in a field in a village in the northern Kherson region."

«29 березня 50-річний чоловік загинув, коли він на тракторі наїхав на імовірно протитанкову міну, закладену в полі в селі на півночі Херсонської області. Чоловік був самотнім батьком, який минулого року втратив дружину.»

This press release features a deliberate rearrangement of sentence structures, with one original sentence confidently split into two for clarity. Despite these adjustments, the overall meaning is preserved and communicated clearly. This grammatical transformation was essential to maintain the integrity of the message [7].

Next example: *"They are at the forefront of the front-line humanitarian response."*

«Саме вони забезпечують гуманітарну допомогу на місцях, попри всі складнощі...»

As demonstrated here, the sentence structure has changed from SVO (subject-verb-object) to SOV (subject-object-verb). This change in sentence structure is typical for the Ukrainian language, where the word order in a sentence can be more free than in English.

Grammatical changes in translation involve transforming grammatical units from the source language into distinct units in the target language, which can shift meaning. This can occur at different levels, including word forms, parts of speech, and sentence types. While both English and Ukrainian typically have corresponding singular and plural nouns, there are exceptions. For instance, the English singular "money" translates to the plural "гроші" in Ukrainian, while the plural "struggles" becomes the singular "боротьба" and "outskirts" translates to "окраїна." This strategy of changing number forms in translation can enhance the text's richness and depth, contributing to the overall meaning and creativity of the translation process [7].

"We are searching for talent everywhere." – *«Ми всюди шукаємо таланти.»*

A very common type of grammatical substitution is also the substitution of a part of speech: *"He is a poor swimmer."* – *«Він погано плаває.»*

Example: *"...was immediately followed by another, impacting rescuers, including a health worker, who rushed to help."*

«За ним ще один, у результаті якого постраждали рятувальники, у тому числі парамедик, які виїхали для надання допомоги.»

In one of the given press releases, there is a vivid example of replacing one part of speech with another. In the original press release, *"who rushed to help"* would have been translated literally as *«хто поспішав допомогти»*, but the translator made a certain transformation, thus replacing the verb "to help" with *«надання допомоги»*, a change from a verb to a noun. In our opinion, this grammatical transformation was appropriate and conveyed the emotional style of the sentence.

"This tragedy left the man's 15-year-old son orphaned."

«Через цю трагедію 15-річний син чоловіка залишився сиротою.»

The original uses the active construction *"the tragedy left"*, while the Ukrainian translation *«через цю трагедію»* uses the passive construction. In Ukrainian, the passive voice is more often used when the subject of the action is unknown or unimportant. In this case, the focus is on the tragedy, not on who caused it [7].

Addition: Add words that were not in the original. Addition in translation is a device intended for the

compensation of structural elements implicitly present in the source text or paradigm forms missing in the target language. Additions in translation from English into Ukrainian stem from the differences in the syntactic and semantic structure of these languages. In English, being an analytical language, the syntactic and semantic relations are often implicitly expressed through an order of syntactic elements and context environment, whereas in predominantly synthetic Ukrainian these relations are explicit (expressed in relevant words). When translating from English into Ukrainian, a translator is to visualize the implicit objects and relations through additions [4, p. 163].

Deleting words: Deleting words that were in the original. The deletion is a grammatical transformation that results in the removal of a certain linguistic element (often a pleonastic word, word form, clause, or part of a sentence) from the translation. It is usually used to convey grammatical phenomena that do not exist in the target language or to translate words, word forms, clauses, or parts of a sentence that are redundant [5, p. 127].

In the given press releases, there are quite frequent deleting words, especially the verb *"be"*, as it is quite common in the original, while in Ukrainian it is more common to omit the verb *«є»*. Here are some examples:

"I am appalled by the horrible tragedy that struck Odesa City hours ago."

«Я приголомшена жахливою трагедією, що сталася в Одесі кілька годин тому.»

"The situation in Ukraine is incredibly difficult."

«Ситуація в Україні неймовірно складна.»

The translation does not change its meaning, and despite this transformation, it remains clear and precise for readers.

Conclusion. This study on 'Lexical and Grammatical Features of Translating UN Press Releases into Ukrainian' highlights critical factors influencing the translation of official documents. The primary goal was to analyze the unique challenges inherent in translating texts from international organizations. We found that UN press releases are characterized by specialized terminology, abbreviations, and a formal style, which impose specific lexical requirements. Translators must possess both linguistic skills and a deep understanding of the subject matter to convey meaning accurately. Familiarity with established international terminology is crucial for translation accuracy. Additionally, English often uses more compact structures that require expansion when translated into Ukrainian, creating challenges for clarity and grammatical correctness. Our study emphasized the need for translators to balance struc-

tural accuracy with readability for the Ukrainian audience. In conclusion, translating UN press releases requires high linguistic competence, a strong grasp of terminology, and cultural understanding. Access to specialized resources and ongoing skill development

are essential for tackling complex language structures. Our findings can guide the creation of training programs for translators, ultimately enhancing communication between the UN and Ukrainian audiences and fostering international cooperation.

REFERENCES:

1. Волченко О. М., Нікішина В. В. Граматичні трансформації в англо-українському художньому перекладі. *Науковий вісник*. Т. 4, № 43. р. 253.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Ч. 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця: Нова книга, 2020. С. 38–54.
3. Клименко І., Зоренко І. С. Лексичні трансформації при передачі політичної термінології українською мовою: навч. посіб. 8-ме вид. Київ: Видавничий дім «Академія», 2012. С. 85.
4. Кузенко Г. Basic translation devices. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/331/35.pdf>
5. Шишко А. В. Граматичні трансформації в художньому перекладі. *Науковий вісник*. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v43/part_4/32.pdf. p. 127.
6. Downey L. Press Release: What It Is, How It Works, Pros and Cons. URL: <https://www.investopedia.com/terms/p/pressrelease.as>
7. Podola M. Translational transformations encountered while translating press releases into the ukrainian language. «Мовний простір сучасного світу»: Всеукраїнська наукова конференція. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b6c7d0b1-24a8-4697-8b47-532b19e9ece2/content>

**ГАМЛЕТІАНА МАРІЇ ГАБЛЕВИЧ:
ОФЕЛІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФЕМІНІСТИЧНОЇ КРИТИКИ****HAMLETIANA BY MARIA GABLEVICH:
OPHELIA THROUGH THE PRISM OF FEMINIST CRITICISM**

Свередюк А.Т.,

*orcid.org/0009-0008-8426-6039**аспірантка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті розглянуто образ Офелії з позиції феміністичної теорії в інтерпретації української критикині, коментаторки, дослідниці Шекспіра та практикуючої перекладачки Марії Габлевич (нар. 1950 року).

Розвиток феміністичних напрямків у літературознавстві та перекладознавстві посилюється в II пол. XX ст., проте на українському ґрунті з'являється лише починаючи з 90-х рр. минулого століття. Увага до головних чоловічих персонажів драми, радше поверхнєве бачення жіночих персонажів зумовлюють необхідність нового тлумачення знакового Шекспірового твору. Інтерпретація Марії Габлевич суголосна новітнім підходам в літературознавстві проте їй довгий час бракувало висвітлення в ширшому науковому контексті. Тому метою статті є продемонструвати маловідомий жіночий погляд української дослідниці на жіночого персонажа драми й водночас заповнити цим прогалину в українському шекспірознавстві стосовно шекспірівських героїнь. Таке переосмислення може стати стимулом до нових версій у перекладі.

Основними методами дослідження є критико-інтерпретаційний та компаративний із елементами перекладознавчого.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що українська критикиня переосмислює образ Офелії в дусі фемінізму рівності (Е. Шовалтер) та фемінізму інакшості (Е. Сіксу), виводячи її на рівень чоловічих персонажів. Відтак, Офелія більше не мислиться як жертва (Г. Блум), об'єкт хоті (Ж. Лакан) чи жіночий варіант Едипового комплексу (Т. Лідз). Інтерпретація М. Габлевич дозволяє розглядати її як Жінку, що звільняється з-під влади Полонія і Лаерта завдяки божевіллю, та своєрідну Кассандру, якій відома правда трагедії, що розігрується перед глядачами. Таке тлумачення можна вважати прикладом вияву надінтерпретації, коли критик розвиває закладені у текст сенси.

Ключові слова: Марія Габлевич, шекспірознавство, фемінізм рівності, фемінізм інакшості, Офелія, символи, надінтерпретація, деконструкція.

The article looks at the image of Ophelia from the perspective of feminist criticism as presented by Ukrainian critic, commentator, Shakespeare scholar, and practicing translator Maria Hablevych (b. 1950).

The development of feminist trends in literary criticism and translation studies increased in the second half of the 20th century, yet they have emerged on Ukrainian soil only since the 1990s. Emphasis on the main male characters of the drama and a rather superficial vision of the female characters necessitate a reconsideration of Shakespeare's iconic work. The vision of Maria Hablevych is consistent with the latest approaches in literary and translation studies, but it has long lacked coverage in a broader scholarly context. Therefore, the purpose of the article is to demonstrate the obscure female perspective of a Ukrainian researcher on the female character in the drama and to bridge the gap in Ukrainian Shakespeare studies regarding Shakespeare's heroines using interpretive and comparative methods of analysis, as well as the elements of TS analysis.

The findings suggest that the Ukrainian female critic, Shakespeare Studies scholar, editor and practicing translator Maria Hablevych rethinks the image of Ophelia in the spirit of feminism of equality (E. Showalter) and feminism of otherness (E. Cixous), elevating her to the equal level of male characters. Thus, Ophelia is no longer thought of as a victim (H. Bloom), an object of desire (J. Lacan), or a female version of the Oedipus complex (T. Lidz). The interpretation of M. Hablevych allows us to consider her as a woman who is freed from the power of Polonius and Laertes through madness, and a certain Cassandra who is aware of the truth of the unfolding tragedy before the spectators. Such an interpretation can be considered an example of a manifestation of superinterpretation, when the critic develops the meanings inherent in the text.

Key words: Maria Hablevych, Shakespeare Studies, equality feminism, difference feminism, Ophelia, symbols, over-interpretation, deconstruction.

Постановка проблеми. Шекспірів «Гамлет» став своєрідним перехрестям шекспірознавства, як і англomовного, про що засвідчують праці Г. Блума, Н. Фрая, серед інших, так і власне, українських. Саме переклад «Гамлета» започаткував і стимулював українське шекспірознавство, ініційоване І. Франком та відкрив шлях до лінгво-стилістичного аналізу художнього тексту в українському перекладознавстві [1, с. 203]. Зміна парадигми, поява новіт-

ніх течій в полях літературний перекладу, сприяє абстрагуванню від мовностилістичних рис перекладу, змушуючи дивитися на текст, навіть такий канонічний як «Гамлет» як на поле породження нових зв'язків [5, с. 218]. Такими потенційними об'єктами актуалізації надінтерпретації можуть стати жіночі образи драми, які українські дослідники залишають радше на маргінесі. Так само недоозвученим залишається жіночий ракурс

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська гамлетіана отримала широке теоретичне осмислення починаючи від паратекстів І Франка до Кулішевого перекладу 1899 року, передмови Я. Гординського зі статтею А. Ніковського до перекладу М. Старицького (1928), всеохопної статті Г. Кочура «Шекспір на Україні» (1964). Власне, розглядаючи чи і цілу драму, чи образ самого Гамлета, більшість дослідників переважно зупиняється на рецепції в перекладах або вивчає його як складову шекспіріани у творчості окремого українського перекладача. До першої категорії, зокрема, відносимо праці М. Ажнюк «Про багатозначність словесних образів у «Гамлеті» В. Шекспіра та її відтворення в українських перекладах» та «Відтворення ритмо-інтонаційного ладу «Гамлета». До другої – «Шекспір в українській літературі» М. Шаповалової. Низка дослідниць розглядає драму з ракурсів особистості перекладача: розвідка Р.П. Зорівчак «Українська Гамлетіана і Михайло Рудницький» (2004), А. Василик-Фурман «Стратегія М. Рудницького в контексті історії українського художнього перекладу ХХ ст.» (2012), або ж з погляду конкретної перекладознавчої проблеми: О. Дзера «Інтерпретація біблійних мотивів трагедії Шекспіра «Гамлет» українськими перекладачами» (2008), О. Олексин «Соціологічні аспекти українських перекладів п'єс В. Шекспіра у ХХІ ст.» (2024). Наведений перелік не є повністю вичерпним. Він скоріше засвідчує певну тенденційність – орієнтованість на перекладача і текст перекладу радше ніж на першотвір, і зосередженість на ключових персонажах.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки полягає в тому, аби заповнити окреслену нішу, що виникла в українському шекспірознавстві, а саме висвітлити один із найвідоміших Шекспірових творів із феміністичної перспективи.

Виклад основного матеріалу. Підходячи до тексту з позицій структури, відкритої до множинних інтерпретацій, перекладач чи критик отримує змогу реалізації власного бачення художнього твору [5, с. 218]. Така надінтерпретація посилює певні мотиви або з зміщує акценти з головних персонажів на другорядних, відкриваючи шлях до нового прочитання. Марія Габлевич (нар. 1950 року) – одна з нечисленних перших дослідниць Шекспіра в незалежній Україні, хто, застосовуючи таку надінтерпретацію, зосереджується на жіночих образах драми «Гамлет». Марія Габлевич значно розширює об'єкти уваги феміністичної критики, екстраполюючи її з літе-

ратурознавства і шекспірознавства на перекладознавство й практично втілюючи у власних перекладах (зосібна, інтерпретуючи образ Клеопатри в перекладі драми «Антоній і Клеопатра» в авторській редакції 2013 року).

Образ Офелії як утілення (стереотипних) жіночих рис привертав увагу критиків переважно виключно постільки, поскільки він допомагав краще збагнути Гамлета та його поведінку. Іншими словами, Офелія завжди була своєрідною призмою, водночас утілюючи слабкість і правдиве божевілля. Представники *традиційного підходу* (зосібна Г. Блум, у праці «Hamlet: Poem Unlimited», 2004) вбачають в Офелії *жертву* чоловіків – Гамлета, який штовхає її до самогубства нездатністю любити будь-кого, Полонія, хто робить із неї свого шпигуна [10, с. 39–41].

Подібна ситуація характерна і для української літературознавчої критики, відображеної в переказах. Показовим є твердження І. Франка у передмові до Кулішевого видання 1899 року: «*Сей болючий досвід звучить у терпких словах Гамлета про жіноцтво і в його розмові з Офелією*» [7, с. XII]. Ставлення самого Шекспіра транслюється устами одного з персонажів. Однак нові методи досліджень уможливають вихід за рамки суто біографічного методу аналізу й нового погляду на героїню.

Психоаналітики приписують Офелії низку комплексів через складні стосунки із батьком та частково братом. Теодор Лідз згадує нереалізований жіночий потенціал внаслідок Едипового комплексу стосовно батька, який Офелія так і не перенесла на коханого чоловіка [14, с. 90]. Жак Лакан підходить до Офелії значно радикальніше, роблячи її своєрідним придатком Гамлета та об'єктом його жадання, позбавляючи Офелію будь-якої самостійності [14, с. 77].

Користуючись образом Офелії, саме феміністична критика заговорила про роль і місце жінки, способи її присутності в радше патріархальному суспільстві та можливості для самовираження. За словами Елейн Шовалтер феміністки допомогли висунути на перший план теоретичну дискусію стосовно культурних зав'язків між жіночністю, сексуальністю та репрезентацією [14, с. 78].

При тім, зважаючи на численні течії усередині самої феміністичної критики, перспективи розуміння Офелії різняться. Усі представниці феміністичної теорії підкреслюють, що саме божевілля – єдина легітимна можливість репрезентації та вираження жіночого начала в патріархальному суспільстві. Офелія, Жінка, у чоловічому суспільстві апіорі постає як бракована істота. Єдине, що

допомагає їй піднятися над чоловіками й вивільнитися з-під їхньої влади (батьківської, братової) – божевілья. З його допомогою Офелія мимовільно набуває сили.

«Фемінізм рівності» акцентує на природній рівності чоловіків і жінок [13, с. 4]. Нерівність виникає внаслідок виховання, освіти, законів чи традицій. Прихильниці окресленого напрямку фемінізму, зокрема, Джуліет Дасінбер, наголошують на важливості жіночого вибору та рівних можливостей із чоловіками, розглядаючи їх крізь призму XVI ст. та впливу ідей Мартіна Лютера й Жана Кальвіна.

Порушення питанні рівності жінки й чоловіка стало можливим не в останнє завдяки впливу гуманістичних ідей та Реформації. [12, с. 305]. Ідея саме духовної рівності посинає викристалізовуватися в пуританських джерелах того часу. І хоча автори не заперечують ідеї підпорядкованості чоловікові, шлюб розглядається як спільність, а присутність жінки – знак благословення чоловіка в очах Божих [12, с. XVII].

Інша течія, означена «фемінізмом інакшості», послуговуючись методами деконструкції Жака Дерріди й Юлії Кристевой, підкреслює цінність жіночності та рис і переживань, які асоціюються із жіночим началом [11]. Фемінізм інакшості виник у відповідь на наративи психоаналітиків про перевагу чоловіків над жінками. Тому Елен Сіксу як одна із найяскравіших постатей цієї течії фемінізму, поставили за мету деконструювати символічний парний порядок «культура-природа», «день-ніч», «активний-пасивний», «розум-емоції», «логос-пафос», «розмова-письмо», «високий-низький», закорінений у філософії, літературі й культурі. У цій системі чоловік повинен перемагати. Що більше, чоловікові належить активна роль, жінка – пасивна або відсутня [11, 63–64].

На практиці декілька різних теоретичних підходів часто поєднуються (Novy 2017: 5). Це виправдовує використання і елементів фемінізму рівності, і елементів фемінізму інакшості в аналізі образу Офелії.

З перспективи фемінізму рівності Марія Габлевич звертає увагу на репліку з уст Полонія, що влаштовує їй зустріч із Гамлетом:

Ophelia, walke you here. ... Reade on this booke,
That shew of such an exercise may colour

Your loneliness. We are oft too blame in this,
(Q2: your lowliness)

'Tis too much prou'd, that with Deuotions visage,
And pious Action, we doe *surge o're* (Q2: sugar ore)
The diuell himselfe.

(Ham F [III.i.1595-700]) [3, с. 191].

У традиційній інтерпретації британського коментатора драми Г. Дженкінса (1982) [3], Офелія читає молитовник чи Псалтир (Book of Prayers), згідно із іконографічною традицією, де жінок зображали виключно із релігійною літературою в руках, що вважався атрибутом Діви Марії [3, *ibid.*]. За словами британської дослідниці Сари Гріствуд, попри перевагу протестантизму в Англії, культ Діви Марії був розповсюдженим – із Божою Матір'ю співвідносили Єлизавету [4, с. 206].

Утім низкою аргументів, які Марія Габлевич протиставляє британському критикові є відсутність підписів на книжках на іконах. Окрім цього, жінки, які читають, не завжди перебувають на самоті. Урешті Офелія не може молитися у прохідній галереї, де зібралися персонажі, королівський радник не може вручити молитовник у присутності короля [3, с. 195].

Як завважує українська дослідниця, видавець-чоловік, імовірно, мислив стереотипними образами, згідно з якими жінка на самоті може займатися виключно шиттям, а якщо читати – то релігійні книги [3, *ibid.*]. На противагу наведеному тлумаченню, зауважує Марія Габлевич, коментатор-чоловік не уточнює книги (*a Booke: : this Booke*) в руках Гамлета в попередній сцені, наголошуючи, що «спроби ідентифікувати цю книжку марні» [3, с. 195]. Це залишає чоловікам значно ширший вибір літератури, звужуючи жіночі книги до однієї конкретної тематики, направленої на виховання й перевиховання. Наказ батька «*Colour your loneliness*» витлумачений як вдавання побожності має виправдати ситуацію Офелії адже поруч відсутній чоловік. Отже, нетипова для того часу картина заняття жінки на самоті прикрашена вдаваною побожністю та грамотністю доньки вельможі.

З усіх українських перекладачів драми, лишень у перекладі Пантелеймона Куліша збережено непряму конкретизацію книги: «*Офеліє, прогуляйся тут! (...) // Читай сю книжку, дочко, // Щоб сим прикрийть, що ти одинока*» [8, с. 72]. Натомість, у Кочура використано граматичну трансформацію: «*Офеліє, ти походжай отут. Ходи самотньо, так, немов читаєш*» [3, с. 195]. Подібна конкретизація відсутня й у версії Гребінки: «*Вдайте, ніби // Читаєте ви з книжки на розраду // Своїй самоті*» [9, с. 162].

Фемінізм рівності частково перегукується із концепцією Юнга про чоловіче начало (Анімуса), характерного для жінки та жіночого начала в чоловіку (Аніма). Сильний зовнішній образ чоловіка компенсується внутрішньою вразливістю. Водночас показна слабкість жінки вирівнюється внутрішньою мужньою сутністю [6, с. 138].

Марія Габлевич послуговується мовою символів, що, відповідно, позначають чоловічі та жіночі риси, співвідносячи Офелію із водною стихією, а Гамлета – із вогненною. У такому єднанні природних стихій виникає й продовжується життя [3, с. 193]. Саме в цьому злитті води і вогню відбувається повернення до первородної Людини – Адама із його двоїними рисами. За міркуваннями М. Габлевич, гебрейське «*adam*», похідне від «*adamah*», «земля», означало (в його контексті) «земна людина». Це свідчить про те, що адам був просто «людиною» – двостатевою (чи, точніше, різностатевою) істотою, що втілювала-символізувала собою весь людський рід, перш ніж із його ребра вилучили жінку [3, с. 195]. М. Габлевич наголошує на гуманізмі світогляду Шекспіра, що втілювався в однаковому ставленні і до жінок і до чоловіків, що простежується в його творах [3].

Патріархальний світ трактує жінку як призвідницю лиха, віддалення від Бога, що видно із виразу «*woe of man*» – горе чоловіче [3, *ibid.*]. Відтак патріархальне суспільство засуджує прояв жіночих і хвалить прояв чоловічих рис. Жіноча емоційність, чуттєвість і ніжність ідентифікується як «негідне» і «бабське». Страх втрати чоловічих рис і влади жінки розбурхує вогонь егоїзму [3, с. 191]. Тому чоловіки-герої драми не проливають сліз, або ж проливають їх украй помірковано, уважаючи їх виявом жіночості, з усієї сили придушують у собі цю рису, що ще більше поглиблює суперечності, кульмінацією яких стає самогубство Офелії. Адже замість співчуття вона одержує вказівки, а подеколи й звинувачення.

Нехтування комплементарністю, утім, порушує природу речей, що й спричиняє конфліктну лінію у драмі: Офелія сходить із розуму і врешті гине через неможливість реалізації жіночого начала, а чоловіків, і Гамлета, зокрема, губить надмір чоловічого Его, яким забороняється проявляти слабший бік свого характеру.

Трагедія Офелії частково закорінена у стосунках із батьком (за міркуваннями української дослідниці, сироті-Офелії бракує саме батьківського тепла [3, с. 192]). Однак на відміну від психоаналітиків, і Лакана зокрема, українська дослідниця не пов'язує образ із комплексами, ані нав'язує суб'єктність, втіленим бажанням. Навпаки для М. Габлевич – Офелія повноцінна і рівноправна людина, жінка, що звільняється від нав'язаної їй патріархальним світом суб'єктності, переходячи у вільний стан. З такого ракурсу, Офелія не просто позбавлена розуму нещасна, а причинна, юродива, чийми устами говорить Бог. Окреслена концепція, як завважує М. Габлевич, характерна більше східно-

європейській культурі і менш типова для західної [3, с. 204]. Тож у тлумаченні української дослідниці вбачаємо унікальну інтерпретацію в дусі української народної традиції: **ЮРОДИВИЙ** ж. Жебрак, божевільний, що має дар віщуна [10].

Офелії відомо значно більше, ніж персонажам п'єси, вона бачить на рівні із глядачами чи читачами драми, про що свідчить сцена роздавання квітів. У згаданому епізоді кожна квітка відіграє певну роль, розкриваючи мотиви учинків герої драми: Клавдія, Королеви, Лаерта [3, с. 204]. Те, що Офелії відомо більше, ні Гамлету, з одного боку ставить її в ряд із Привидом, а з іншого – підносить із ролі слабкої, другорядної, часто об'єктифікованої героїні до самостійного і важливого суб'єкта. Перефразовуючи цю думку, можемо стверджувати, що Офелія завойовує своє місце в драмі та увагу критиків і глядачів (читачів) завдяки своєму божевільню.

Висновки. Розглянувши детальний аналіз образу Офелії, запропонований Марією Габлевич, можна стверджувати, що вона вибудовує своєрідну модель, поєднуючи обидва підходи. **Фемінізм рівності:** надмір нереалізованого жіночого начала (Води), втопив Офелію у власні невикористані жіночий Любові, а відтак, буквально у воді. Тут дослідниця наголошує, що брак жіночої думки і жіночого плеча посилив чоловічий егоїзм (а він, метафорично, асоціюється з вогнем [3, с. 190]). **Фемінізм інакшості:** поведінку Офелії розглянуто в ієрархійній системі зв'язків із батьком, братом та Гамлетом, тобто, патріархальному устрою. За такого укладу жінку розглядають як *другу статтю* (термін Сімони де Бовуар, «*Le Deuxième Sexe*» 1949). Патріархальний лад Шекспір критикує або піддає сумніву, але його актуалізують пізніші коментатори, а на їхній основі – українські перекладачі (переважно чоловіки). Чоловіче сприйняття актуалізує або ж посилює стереотипи стосовно жінок.

На основі обох підходів виникає можливість деконструкції образу Офелії як незначної слабосилої героїні до майже божественної Віщунки, Кассандри з потойбіччя. Феміністичне тлумачення певним чином наділяє Офелію владою і голосом у патріархальному суспільстві елизаветинської епохи, яке можна екстраполувати на сучасні прочитання й пере-прочитання. Такий є цілком обґрунтованим, якщо виходити з позиції, що в кожному тексті закладений потенціал множинної інтерпретації, а він у подальшому відображається у перекладах. Запропоноване трактування образу Офелії можна розглядати як вагомий внесок у феміністичну перспективу шекспірознавства, а його здобуток – підставу для створення нових версій перекладів драми в українській літературній полісистемі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ажнюк М. Т. Доля інтерпретацій українського Гамлета. *Григорій Кочур і український переклад: матеріали міжнародної науково-практичної конференції Київ-Ірпінь, 27-29 жовтня 2003 року*. Київ-Ірпінь : Перун, 2004. С. 203-206.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Режим доступу: <https://slovnnyk.me/dict/vts>. (Дата звернення:.....).
3. Габлевич М. Б. Світло і сутінь Шекспірового храму: Статті, переклади. Львів : Terra Incognita, 2019. 544 с.
4. Гріствуд С. Закохані Тюдори: Як любили і ненавиділи в середньовічній Англії. / Пер. з англ. Ю. Лозова, наук. ред. С. Демчук. Київ : Лабораторія. 2024. 416 с.
5. Дзера, О. Інтерпретація біблійних мотивів трагедії Шекспіра «Гамлет» українськими перекладачами. *Григорій Кочур і український переклад: мат. Міжнарод. наук.-практичної конференції. 27-29 жовтня 2003 року*. Київ-Ірпінь : Перун, 2004. С. 218-226.
6. Зборовська Н. В. *Психоаналіз і літературознавство: Посібник*. Академвидав, 2003. 392 с.
7. Франко І. Я. Передмова [до видання: Уільям Шекспір. Гамлет, принц датський] / Шекспір В. *Гамлет, Принц датський*. Переклад П.А. Куліша. Виданий з поясненнями і передм. Др. І.Франка. Львів : Українсько-руська Видавнича Спілка, 1899. С. III-XXIII.
8. Шекспір В. Гамлет, принц данський / Пер. з англ. П. А. Куліша. Вид. з передм. і поясн. Др. Ів.Франка. Львів : Українсько-руська видавнича спілка, 1899. 172 с.
9. Шекспір В. Гамлет: Трагедія. / З англ. пер. Леонід Гребінка. *Всесвіт*, 1975. № 7. С. 97-166.
10. Bloom H. *Hamlet: poem unlimited*. Penguin, 2004. 156 p.
11. Cixous H. Sorties: Out and Out: Attacks/Ways Out/Forays. / H. Cixous and C. Clément (eds), *The Newly Born Woman*, trans. B. Wing, Minneapolis : University of Minnesota Press. 1986, P. 63-129.
12. Dusiherre J. *Shakespeare and the Nature of Women*. Springer, 1996. 329 p.
13. Novy M. *Shakespeare and Feminist Theory*. 2017. 224 p.
14. Showalter E. Representing Ophelia: women, madness, and the responsibilities of feminist criticism. *Shakespeare and the Question of Theory*. Routledge, 2004. С. 77-94.

РОЗДІЛ 8

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'362'367.626=161.2=111

DOI

ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАЙМЕННИКА В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

EVALUATIVE POTENTIAL OF PRONOUNS IN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

Ковтун О.В.,

*orcid.org/0000-0002-9139-8987**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри англійської філології**Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Стаття присвячена дослідженню оцінного потенціалу займенників в українській та англійській мовах у контексті сучасної лінгвоаксіології – наукового напрямку, що вивчає оцінні аспекти мовної системи. Займенник як лексико-граматична одиниця має унікальні властивості, які дають змогу словам цієї частини мови виконувати функцію моделювання аксіологічності, що виявляється в його здатності набувати прагматичних значень. У статті здійснюється порівняння функційно-прагматичного навантаження займенників української і англійської мов, виявлено подібності та відмінності в аксіологічних стратегіях їх використання. Особливу увагу приділено функційній семантиці займенників, зокрема їх ролі у вираженні оцінних значень за допомогою таких аксіологічних моделей: «Я + ТИ = МИ», «Я – ТИ», «Я – ВИ», «МИ + ТВИЙ = НАШ», а також у конструюванні емоційної амбівалентності за допомогою актуалізації моделей «Я – НИХТО», «МИ – НИХТО». Розглянуто явище «перемикання особи» в українській мові, що відсутнє в англійській через її граматичні особливості. Порівняльний аналіз дав змогу визначити відмінності між оцінними можливостями українських і англійських займенників, включаючи аспекти формального вираження та семантичного змісту. Установлено, що українські займенники можуть входити в структуру синтаксичних фразеологізмів у разі, коли моделюються незайменникові експресивні значення і смисли або ж їх уживають в оказіональних формах. Англійській мові властиве моделювання подібних значень через займенниково-прийменникові конструкції, але такі форми менш варіативні. У статті проаналізовано випадки пропуску займенників як способу створення значень безособовості, що характерно для українського мовлення. Порівняння з англійською мовою показує, що така практика менш поширена в англійській традиції. У дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних методів, зокрема це описовий, інтерпретативний, класифікаційний, дискурсивний та компаративний, що дають змогу презентувати авторську концепцію й повноцінно висвітлити поставлену мету.

Результати дослідження демонструють багатогранність аксіологічного потенціалу займенників і їх важливу роль у вербалізації оцінних значень. Це сприяє подальшому розвитку граматики оцінки та поглибленню знань про функції займенників у різних мовах і культурах.

Зроблено висновок, що займенник є важливим компонентом аксіологічного виміру граматики, здатним моделювати систему значень і смислів у різних комунікативних ситуаціях. Вивчення цього феномену має значний потенціал для подальших досліджень у галузях когнітивної лінгвістики, дискурс-аналізу та стилістики. Виконане дослідження сприяє розвитку порівняльної морфології української і англійської мов, зокрема компаративної морфології оцінки та методики викладання англійської мови в україномовній аудиторії. Стаття свідчить про важливість вивчення займенників в новій функційно-прагматичній парадигмі знань, урахувавши й граматику інтиму, поетичну граматику, граматику креативу та ін., що відкриває перспективи для наукових досліджень.

Ключові слова: займенник, лінгвоаксіологія, компаративна морфологія оцінки, оцінне значення, синтаксичний фразеологізм, амбівалентність, аксіологічний потенціал.

The article focuses on the evaluative potential of pronouns in Ukrainian and English within the context of modern linguo-axiology – a scientific field that examines the evaluative aspects of language systems. As a lexico-grammatical unit, the pronoun possesses unique properties that enable words of this part of speech to model axiology, which manifests in their ability to acquire pragmatic meanings. The article compares the functional-pragmatic load of pronouns in Ukrainian and English, identifying similarities and differences in their axiological strategies of use. Particular attention is paid to the functional semantics of pronouns, especially their role in expressing evaluative meanings through such axiological models as "I + YOU = WE" («Я + ТИ = МИ»), "I – YOU" («Я – ТИ»), "I – YOU (formal)" («Я – ВИ»), "MY + YOUR = OUR" («МИ + ТВИЙ = НАШ»), and in constructing emotional ambivalence via the models "I – NOBODY" («Я – НИХТО»), "WE – NOBODY" («МИ – НИХТО»).

The phenomenon of "person-switching" in Ukrainian, absent in English due to its grammatical peculiarities, is also explored. A comparative analysis reveals differences in the evaluative potential of Ukrainian and English pronouns, including aspects of formal expression and semantic content. It is established that Ukrainian pronouns can be part of syntactic

idiomatic expressions, modeling non-pronominal expressive meanings and senses or being used in occasional forms. In contrast, English models similar meanings through pronoun-preposition constructions, which exhibit less variability. The article analyzes cases of pronoun omission as a means of creating impersonal meanings, typical for Ukrainian speech, whereas this practice is less common in English tradition.

The study employs a range of general scientific and specialized linguistic methods, including descriptive, interpretative, classificatory, discursive, and comparative approaches, allowing the author to present an original concept and comprehensively address the research objectives.

The results of the study demonstrate the multifaceted axiological potential of pronouns and their significant role in verbalizing evaluative meanings. This contributes to the further development of the grammar of evaluation and deepens the understanding of pronoun functions across different languages and cultures. It is concluded that the pronoun is a crucial component of the axiological dimension of grammar, capable of modeling systems of meanings and senses in various communicative situations.

The exploration of this phenomenon holds substantial potential for further research in cognitive linguistics, discourse analysis, and stylistics. The study advances comparative morphology of Ukrainian and English, particularly in evaluative morphology, and enriches methodologies for teaching English to Ukrainian-speaking audiences. The article highlights the importance of studying pronouns within a new functional-pragmatic paradigm, taking into account intimacy grammar, poetic grammar, creative grammar, and more, thus opening new prospects for scientific inquiry.

Key words: pronoun, linguo-axiology, comparative morphology of evaluation, evaluative meaning, syntactic idiomatic expression, ambivalence, axiological potential.

Постановка проблеми. У сучасному українському мовознавстві активно розвивається лінгвоаксіологія, що спроектована на різні рівні мовної системи, зокрема й на граматику: виокремлено морфологію оцінки й синтаксис оцінки. Однак цей напрям потребує розвитку й у компаративному фокусі – на матеріалі української й англійської мов, оскільки англійська мова посідає сьогодні важливе місце в українському лінгвопросторі. Увагу привертає проблема осмислення своєрідності виконання аксіологічних функцій різними частинами мови, зокрема й займенником, що має спільні граматичні риси з іншими частинами мови, тому вчені інтерпретують цю частину мови у вузькому розумінні, наголошуючи й на її особливому функційно-прагматичному наповненні [9]. Займенник може переосмислюватися і трансформуватися в інші частини мови, що також потребує дослідницької уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увагу привертає проблема осмислення своєрідності виконання аксіологічних функцій займенником, що має спільні граматичні риси з іншими частинами мови [9; 27]. Окремі роздуми щодо аксіологічного потенціалу займенника окреслили у своїх працях І. Шкіцька [17; 18], М. Скаб [12], А. Яновець [19], М. Густафссон Сенден і Т. Ліндхолм [24; 25], Б. Окундаре [28], Б. Ключ [27]. Міркування про оцінний потенціал займенника простежуємо й у підручниках зі стилістики, наприклад, В. Ващенко [1] й П. Сімпсона [29].

Учені доводять *широкі можливості займенника для моделювання образних засобів* [2; 10; 11], зокрема анафори [3; 10], повтору [4] та ін. Приваблюють дослідження, виконані в *парадигмі поетичної граматики*, оскільки дослідники виокремлюють широку гаму семантико-прагматичних значень займенників різних

розрядів, що проєктується на прозові тексти, напр., О. Забужко [16], а також поетичні тексти, наприклад, Т. Шевченка [15]. Досліджуючи поетичне мовлення шістдесятників (І. Драча, Б. Олійника, М. Вінграновського та Л. Костенко), О. Олексенко презентує систему типів семантизації займенника: (1) «особистісне Я»; (2) «функційне Я»; (3) «зіставне Я»; (4) «Я ліричного персонажа»; (5) «опредметнене Я»; (6) «Я уособленого персонажа»; (7) «Ти конкретного ліричного співрозмовника»; (8) «Ти відстороненого співрозмовника»; (9) «любовне Ти»; (10) «зіставне Ти» «Ти = Я»; (11) «функційне Ти» [8, с. 247, 264]. Займенники виявляють своєрідність у процесі функціонування в різних стилях мовлення та в різних жанрових різновидах, в ідіостильних мовних особистостях. Нові характеристики займенника виокремлюються під час його дослідження у фокусі лінгвостилістики, а також крізь призму нових наукових напрямів, як-от: поетична граматика (моделювання індивідуальних смислів), граматика оцінки (моделювання аксіологічних смислів), граматика інтиму (своєрідність вербалізації категорії інтимізації) тощо.

Досліджується своєрідність значення займенників, що має абстраговану семантику, тому вчені схильні вважати, як наголошувалося вище, що займенник має природу, яка пов'язана з прагматикою: значення займенника окреслюється як «порожнє». Своєрідність цього значення дає змогу займеннику змінювати категорійні ознаки й набувати широкої прагматики, що потребує його вивчення у фокусі сучасних наукових парадигм: функційно-прагматичній, тексто– та дискурсцентричній і когнітивній.

Усе зазначене обумовлює неоднозначне трактування статусу займенника та виокремлення системи характерних для нього функцій (див. схему 1).

Схема 1. Функції займенника

Постановка завдання. *Мета* цієї наукової студії – показати потенціал займенника української і англійської мов у спроможності моделювати значення оцінки. Для досягнення поставленої мети передбачено здійснити аналіз аксіологічного потенціалу займенників української та англійської мов, описати їх функції, дослідити оказіональне вживання займенникових форм та механізми моделювання оцінних значень.

У статті актуалізовано такі дослідницькі *методи*, як *описовий*, що традиційно використовується для викладу матеріалу, *інтерпретативний* – для демонстрації підходів й аспектів презентації історії питання, *класифікаційний* – для розподілу матеріалу щодо аксіологічної функції займенника, а також *компаративний* метод, оскільки дослідження спроектовано на українську й англійську мови.

Виклад основного матеріалу. Щоб презентувати аксіологічні можливості лексико-граматичного класу займенника української мови, зупинимося на концепціях Т. Космеди, М. Скаба, О. Халіман, І. Щкіцької, виклавши основні їхні постулати щодо актуалізованого питання й порівнявши з аналогічними можливостями англійського займенника.

У колективній монографії О. Калашник, О. Олексенко та О. Халіман [5] на основі аналізу ліричних поетичних текстів вишуканих українських мовних особистостей виокремлено такі моделі актуалізації займенників, які простежуємо й у поезії та прозі англійської мови [23; 26]: (1) модель «**Я + ТИ = МИ**», де «Я» – особа ліричного героя / героїні, «ТИ» – особа ліричного героя – об'єкта почуттів («*любовне ТИ*»), МИ – цілісний образ суб'єкта й об'єкта кохання («*любовне МИ*»), порівн.: англ. *For I would we were changed to white birds on the wandering foam: I and you! Were we only white birds, my beloved, buoyed out on the foam of the sea!* (W. B. Yeats)

(укр. *Бо я б хотів, щоб ми стали білими птахами на хвилях піни: я і ти! Якби ми були лише білими птахами, моя люба, що пливають на піні моря!* /єдність ліричного героя і його коханої; моделюється позитивне значення гармонії, любові та спільності/); (2) модель «**Я – ВИ**»: звертання на «ВИ» презентує *семантику пошанності* (коханий / кохана – муза, ідеал) або *відчуженості внаслідок розриву стосунків*, порівн.: англ. *Mr. Darcy, you are too generous to trifle with me. If your feelings are still what they were last April, tell me so at once* (J. Austen) (укр. *Містер Дарсі, Ви занадто великодушні, щоб жартувати зі мною. Якщо Ваші почуття залишилися такими ж, як і минулого квітня, скажіть мені це одразу /значення пошанності, але з підкресленням дистанції між героями, акцентуванням офіційності й відчуженості, спричинених напруженими стосунками/); (3) модель «Я – ТИ – ВИ» демонструє явище «перемикання особи» як вияв виникнення дистанції. Така модель відсутня в англійській мові, оскільки you позначає обидві форми – ти і Ви; (4) модель «ВОНА – ВІН» передає *семантику відстороненості*: «погляд збоку» на певну інтимну ситуацію, порівн.: англ. *He watched her working through the window of her small dressmaking shop from his vantage point across the narrow street, her head down, totally focused on the task at hand, her fingers nimble and quick as they worked the fabric through the machine* (T. Morey) (укр. *Він спостерігав за нею через вікно її невеликої кравецької майстерні зі свого місця через вузьку вулицю, її голова була нахилена, повністю зосереджена на завданні, її пальці спритно й швидко обробляли тканину на машинці /конотації відчуження та спостереження за індивідуальним світом іншого/); (5) модель «МІЙ + ТВІЙ = НАШ» передає *особливості внутрішнього світу, емоції та почуття*, порівн.: англ. *My heart is yours, your joy is mine, and our love binds us together eternally* (B. Shelton) (укр. *Моє серце належить тобі, твоя радість – моя, і наша любов вічно єднає нас /значення спільності та взаємної належності/); (6) моделі «Я – ХІХТО»; «МИ – ХІХТО (Я + ТИ)»; «ХІХТО, КРІМ МЕНЕ»; «ХІХТО, КРІМ ТЕБЕ»; «ХІХТО – ВЗАГАЛІ ЖОДЕН» слугують для вербалізації амбівалентної емоційної оцінки, оскільки можуть виражати і позитивний («ХІХТО, КРІМ ТЕБЕ»; «ХІХТО, КРІМ МЕНЕ»), і негативний («Я – ХІХТО») типи оцінки (див.: Калашник та ін. 2022), порівн.: англ. *I'm Nobody! Who are you? Are you – Nobody – too? Then there's a pair of us!* (E. Dickinson) (укр. *Я – Хіхто! А ти хто? Ти теж – Хіхто? Тоді****

нас двоє! /підкреслено почуття власної незначущості та ізолюваності, створено зв'язок між двома *ніхто*, що моделює амбівалентну емоційну оцінку – одночасне негативне сприйняття себе та позитивне відчуття спільності з іншим/).

Викристалізувалася **система формул** української мови, **що презентує синтаксичні фразеологізми із займенниками чи займенниковими формами** (перехід займенника в інші частини мови), зокрема й у формі множини їх структурних компонентів. Наголошуючи, услід за Т. Космедою [6, с. 234–247], що ці формули – яскраві презентанти моделювання оцінних значень, О. Халіман систематизує їх формули, порівн.: (а) «*всякі (усякі, усіякі)* + іменник у мн.»; (б) «*всі (усі)* + іменник у мн.»; (в) «*ці (ті, оті, такі)* + іменник у мн.»; (г) «*які* + іменник у мн., *які* можуть бути + іменник у мн.»; (ґ) «*якісь* + іменник у мн.»; (д) «*не якісь* + іменник у мн., а...»; (е) «*ніякі (жодні)* + іменник у Н. в. мн.; *ніяких (жодних)* + іменник у Р. в. мн.»; «не треба *ніяких (жодних)* + іменник у Р. в. мн.; немає *ніяких (жодних)* + іменник у Р. в. мн.»; (є) «*що за* + іменник у мн.» [13, с. 147–151]. Водночас О. Халіман зауважує, що «у конструкціях описаного вище типу (синтаксичний фразеологізм) займенник *усякий (всякий)* у формі множини презентує незайменникові експресивно-оцінні значення ‘не вартий уваги, негативний’, тому й можлива його подальша субстантивізація з таким самим значенням, порівн. в укр. мові: – *Я ж вам ясно, громадянине, сказала: начальника немає й сьогодні не буде. Ходять тут усякі...* (з розм. мовл.)» [14, с. 185]. В англійській мові такі значення можуть моделюватися за допомогою конструкцій з узагальнювальним займенником *all* + іменник у мн. + *of* на зразок *all sorts of* та *all kinds of* [22], що містять експресивно-оцінне значення, указуючи на осіб або речі, які не варті уваги, не відповідають певним стандартам [21], порівн.: англ. <...> *I know all the chief dramatists, and I could get her a part to-morrow, but I shouldn't like her to mix with all sorts of people* (W. Somerset Maugham) (укр. <...> *Я знаю всіх головних драматургів і міг би влаштувати їй роль хоч завтра, але мені б не хотілося, щоб вона спілкувалася з усякими людьми*). Подібні конструкції в англійській мові можуть виконувати функцію, аналогічну українському *всякі* з негативним експресивно-оцінним значенням.

Виокремлюємо й **комунікативні ситуації автокомунікації та самономінації**: у цьому разі простежуємо моделювання амбівалентних значень (і позитиву, і негативу), омовлених формою *2-ої особи однини* в імперативних та індикативних

конструкціях. Зазначене виокремлює Т. Космеда, характеризуючи поведінку жінки-стерви: ідеться про діалог її *Ego* й *Alter Ego*. Жінки здатні до самозхисту від оточення й можуть створювати собі гарний настрій. Як наголошує зазначена вчена, жінки, які себе люблять, можуть навіювати позитив і після того, як, наприклад, вони чихнули, можуть самі собі сказати: «Будь здорова, дорога, ти дивись у мене, не хворій!»; а після конфліктної розмови, зауважень на свою адресу можуть звернутися до себе, наприклад, так: «Усе одно я найпрекрасніша й найчарівніша у всьому!». Якщо ж є потреба налаштуватися на позитив, то можна до себе звернутися й так: «Подивися, дорога, який прекрасний день! Яке сонечко! Скільки навколо цікавого й приємного!» [7], про що згадує і О. Халіман, називаючи наведений комунікативний жанр «похвали себе, кохану» [14, с. 316]. Крім того, у комунікації інколи мовець звертається до себе у формі *3-ої особи однини*, коли виникає бажання зробити собі зауваження чи, навпаки, похвалити себе, ніби побачивши збоку, порівн. приклад із розмовного мовлення: «*Я подумав про себе: А він це зробив не дуже добре*». Чи: «*Я побачила себе ніби збоку і подумала: а вона правильно відповідає*». Про себе можна думати і добре, і погано. Це залежить від багатьох екстралінгвальних чинників, психотипу мовної особистості. Крім того, наголосімо, що «в сучасному українському мовленнєвому етикеті чинною є заборона щодо вживання **займенників він (вона)** у присутності *іншого*, того, власне, кого й стосується цей займенник. Мовлення людини, яка говорить про співрозмовника в його присутності як про відсутнього під час розмови, оцінюють негативно, вважають порушенням норм мовленнєвої поведінки» [14, с. 57–58]. В англійській мові такі ситуації теж простежуються [20; 21; 24].

Український займенник має також специфічні оцінні механізми, що не властиві англійській мові: (1) **можливість моделювання компаративних форм присвійних займенників**, що слугують для вербалізації оцінки. Ці форми, зрозуміло, є okazіональними: вони порушують чинну норму, порівн.: *Жінка твоя. Але я твояша* (Л. Костенко); *Ніка Кічурка видала збірку віршів «Я твояша»*. Книгу присвятила своєму чоловіку Геннадію, який був оборонцем Маріуполя; *Мені «зайшла» фраза «я твояша»*. **Це ще більше, ніж просто «я твоя»,** – пояснила Ніка Кічурка. До збірки увійшли 54 вірші. Це інтимна лірика про... (<https://cutt.ly/bwZcEljW>); **Найтвоїші** кешбеки та знижки в Приват24! (<https://privatbank.ua/>). Зазначені форми, як бачимо, є амбівалентними

щодо моделювання значення оцінки. Чимало прикладів подібного okazіонального ступенювання ілюструє *означальний займенник сам*, порівн.: *Ія зі своєї сибірської глибинки дивлюся на киян, на москалів, на білорусів як на чужих людей, котрі між собою посварилися й сперечаються – а хто саміший?* (<https://cutt.ly/UwZcENJf>); *Краєзнавча година «Саміший з найсаміших» (до 80-річчя від дня народження Бориса Нечерди)* (<http://bibliotalveg.blogspot.com/2019/07/80.html>); ... *саміший чи власне самотніший? якщо такі друге – ой не раджу ту глибу в глибину вимірювати... то з тих глиб, які не мають дна* (<https://tsynamon.livejournal.com/92968.html>); *Внутрішні відділення продумані так, щоб усе необхідне малося на своїх місцях, а найсаміше – в окремих кишеньках* (<https://cutt.ly/TwZcRupG>); **(2) зумисний пропуск займенникових форм у дискурсі також має проєкцію на моделювання значення оцінки.** Про це пише О. Халіман, узагальнивши досвід інших учених, порівн.: «...сама відсутність займенників може створювати значення безособовості, що зумовлює появу негативних смислових відтінків <...> уникання вербальної вказівки на значення особи можливе в минулому часі й умовному способі шляхом зумисного неживання особового займенника. Усе-таки ігнорування особового займенника можливе, наприклад, і в теперішньому часі, що створює описаний ефект безособовості, наприклад: *Подивись, іде...* (іронічно про особу)» (жирний шрифт автор. – О. К.) [14, с. 319].

Висновки. У статті здійснено аналіз аксіологічного потенціалу займенників в українській та англійській мовах, що дало змогу окреслити їх роль у моделюванні оцінних значень. Завдяки своїй граматичній гнучкості й прагматичній природі,

займенники виконують низку функцій, зокрема субституційну, дейктичну, анафоричну, контактотворчу, інтимізувальну й прагматичну, що дає їм змогу моделювати нові конотації та конструювати синтаксичні фразеологізми із займенниками чи займенниковими формами. Застосування компаративного аналізу дало змогу виявити подібність у використанні займенників для трансформації емоційно-оцінних значень, водночас підкресливши мовно-культурні особливості, зокрема okazіональні компаративні форми в українській мові та конструкції з узагальнювальними займенниками в англійській.

Схарактеризовано особливості функціонування займенників, насамперед наголошено на їх ролі в автокомунікації, зумисному пропуску в тексті та переходу в інші частини мови. Аналіз ліричних текстів і прозових зразків українських і англійських авторів підтвердив, що займенники здатні вербалізувати і позитивні, і негативні аксіологічні смисли, а також передавати амбівалентні оцінки. Виявлено, що моделі актуалізації займенників «Я + ТИ = МИ» та «МІЙ + ТВІЙ = НАШ» є універсальними для обох мов, водночас модель «Я – ТИ – ВИ» характерна лише для української лінгвокультури.

Унаслідок дослідження визначено, що займенники української мови презентують специфічні механізми оцінності, передусім ідеться про компаративні форми присвійних займенників та okazіональне ступенювання означальних займенників, що не мають прямих аналогів в англійській мові.

Отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень аксіологічного потенціалу займенників у різних мовах, а також для поглибленого аналізу їх ролі в художньому, публіцистичному та інших стилях мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващенко В. С. Стилiстична морфологiя української мови. Дніпропетровськ, 1970. 87 с.
2. Калашник О. В. Займенник як засіб творення стилістичних фігур. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. / Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса; гол. ред. А. П. Загнітко. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2016. Вип. 32. С. 37–41.
3. Калашник О. В. Займенники у складі художньої анафори як стилетвірні елементи інтимної лірики. *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка*. Сер. «Філологічні науки». Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. Вип. 44. С. 155–158.
4. Калашник О. В., Олексенко О. А. Морфологічно акцентовані повтори як стилістичний прийом у поезії. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 53. С. 230–241.
5. Калашник О. В., Олексенко О. А., Халіман О. В. Художня семантика й стилістика займенника в українській інтимній поезії II пол. XX – поч. XXI ст.: моногр. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2022. 160 с.
6. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 350 с.

7. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: колект. моногр. / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.
8. Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис / за наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 308 с.
9. Космеда Т. А., Халіман О. В. Прагматика займенника: традиція і сучасний дискурс українців. *Наук. записки Луган. нац. ун-ту*. Вип. IX. Сер. «Філологічні науки»: зб. наук. пр. «Пред'явлення Світу в гуманітарних дискурсах ХХІ ст.». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка». 2010. С. 40–55.
10. Матвійчук Т. П., Житар І. В. Вказівні займенники у функції корелятив анафоричних конструкцій. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Сер. 10: «Проблеми граматики і лексикології української мови»: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 14. С. 75–79.
11. Мацько Л. І. Стилистичні функції займенників у поетичних творах Лесі Українки. *Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження*. Київ: Наук. думка, 1973. С. 96–103.
12. Скаб М. С. Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматики, прагматика, стилістика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 30 с.
13. Халіман О. В. Морфологічні засоби вираження оцінки в сучасній українській мові: рід і число: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01. Харків, 2010. 280 с.
14. Халіман О. В. Граматики оцінки: морфологічні категорії української мови: моногр. / переднє слово, наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 458 с.
15. Циганок І. Б. Іменники і займенниковість в ідіостилі Т. Г. Шевченка: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 22 с.
16. Шаренко Ю. О. Займенники я і ти як репрезентанти поетичного світу Оксани Забужко. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харків: Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2014. Вип. 37. С. 97–102.
17. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ, 2012. 465 с.
18. Шкіцька І. Ю. Займенники “ти” – “ви” в маніпулятивній стратегії позитиву. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Сер. «Лінгвістика і літературознавство»: міжвуз. зб. наук. ст. 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 400–408.
19. Яновець А. І. Прагматика засобів вираження негативної оцінки в сучасній англійській мові. *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки*. Луцьк, 2007. Вип. 4. С. 248–252.
20. Alderson-Day B., Mitrenga K., Wilkinson S., McCarthy-Jones S., Fernyhough C. The varieties of inner speech questionnaire–revised (VISQ-R): replicating and refining links between inner speech and psychopathology. *Conscious. Cogn.* 2018. 65. P. 48–58.
21. Buring D. Pronouns. In Klaus von Heusinger, Claudia Maienborn & Paul Portner (eds.). *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*. De Gruyter Mouton. 2011. P. 971–996.
22. Carter R., McCarthy M. *Cambridge Grammar of English. A Comprehensive Guide*. Spoken and Written English. Grammar and Usage. N.Y.: Cambridge University Press, 2006. 973 p.
23. Godwin O. U. The Peculiar English Pronoun ‘I’. *Research on Humanities and Social Sciences*. 2013. Vol. 3. No. 6. P. 71–75.
24. Gustafsson Senden M., Lindholm T., Sikström S. Biases in News Media as Reflected by Personal Pronouns in Evaluative Contexts. *Social Psychology*. 2013. 45. P. 103–111.
25. Gustafsson Senden M., Lindholm T., Sikström S. Selection bias in choice of words: Evaluations of “I” and “we” differ between contexts, but “they” are always worse. *Journal of Language and Social Psychology*. 2014. 33. P. 49–67.
26. Helmbrecht J. *Personal Pronouns – Form, Function, and Grammaticalization: Habilitationsschrift*. Regensburg: University of Regensburg, 2004. 497 p.
27. Kluge. B. The Pragmatics of Personal Pronouns. *English Text Construction*. 2019. Vol. 12(1). P. 154–161.
28. Okundare B. K. Evaluating the Communicative Values of Personal Pronouns. *European Journal of Literature, Language and Linguistics Studies*. 2024. 1. P. 79–86.
29. Simpson P. *Stylistics: A Resource Book for Students (Routledge English Language Introductions)*. New York: Routledge, 2004. 247 p.

УДК 811.163.2:08Врачанський
DOI

СПИСОК ТОДОРА ВРАЧАНСЬКОГО КАТЕХІЗИЧНИХ ПОВЧАНЬ ФЕОДОРА СТУДИТА У РУКОПИСНІЙ ЗБІРЦІ № 338 (НБКМ¹, СОФІЯ)

LIST OF TODOR VRACHANSKY'S CATECHETICAL TEACHINGS OF THEODORE THE STUDITE IN MANUSCRIPT COLLECTION NO. 338 (NBKM, SOFIA)

Стоянова Д.Ф.,

orcid.org/0000-0001-9741-2519

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Статтю присвячено дослідженню поширення та побутування Катехізичних повчань Феодора Студита у болгарській рукописній традиції XVIII ст. Катехізичні повчання Феодора Студита – це практичні настанови монахам щодо здійснення чернечого служіння та ведення духовної боротьби з гріховною плоттю, які були укладені у «Великий» та «Малий збірник». Проповіді Феодора Студита для монахів були популярними серед слов'ян і не втрачали своєї популярності протягом століть. Науці відомий факт, що у 1676 р. у Венеції опубліковано книгу новогрецькою мовою «Κατηχητικόν», яка містила переважно повчальні слова МК. Дослідження опирається на результати попередніх праць, за якими саме це видання у XVIII в. двічі було перекладено болгарським перекладачем, письменником та проповідником Йосифом Брадатим. Один з його перекладів є більш повним і точніше відтворює зміст оригіналу, інший – скороченим та спрощеним. Автограф першого перекладу збережений і представлений рукописом НБКМ (Національною бібліотекою Св.св.Кирила та Мефодія) № 1058, автограф другого – ще не відкрито, переклад міститься у декількох списках (анонімному – НБКМ № 1059 та списку Тодора Врачанського – НБКМ № 1062). Метою розвідки є визначення корпусу рукописів, що містять списки катехізичні повчання Феодора Студита, виконані послідовниками Йосифа Брадатого, та з'ясування їхньої приналежності до групи списків першого чи другого перекладу. Встановлено, що список проповідей Феодора Студита НБКМ № 338, здійснений Тодором Врачанським у 1789 р., відображає другий переклад Й.Брадатого. Визначено особливості складу списку, який зіставлено з іншими відомими списками; описано основні текстологічні та мовні особливості списку НБКМ № 338. Точність списків Тодора Врачанського може сприяти реконструюванню не відкритого нині автографу Й. Брадатого, однак для встановлення його мовних особливостей необхідний ретельний всебічний аналіз усіх списків другого перекладу.

Ключові слова: Тодор Врачанський, Катехізичні повчання, Феодор Студит, рукопис № 338, Національна бібліотека Св.св.Кирила та Мефодія, автограф, список.

The article is devoted to the study of the dissemination of the Catechetical Homilies written by the Theodore the Studite in the Bulgarian manuscript tradition of the 18th century. Catechetical Homilies of Theodore the Studite are practical instructions for monks on performing monastic service and waging spiritual warfare against sinful flesh, compiled into the Large (LC) and Small Collections (SC) of the Catechetical Homilies. Theodore the Studite's sermons for monks were popular among the Slavs and retained their relevance over the centuries. It is known to science that in 1676 in Venice was published a book in Modern Greek titled *Κατηχητικόν*, which primarily contained Catechetical Homilies from the SC. The study builds upon previous research showing that this edition was translated twice in the 18th century by the Bulgarian translator, writer, and preacher Josif Bradati. One of his translations is more complete and accurately reflects the content of the original, while the other is abridged and simplified. The autograph of the first translation is represented by manuscript No. 1058 (National Library "St. St. Cyril and Methodius", Sofia). The autograph of the second translation has not yet been discovered; the translation exists in several copies (an anonymous copy – MS No. 1059, and the copy by Todor Vrachanski – MS No. 1062, National Library, Sofia). The aim of the study is to identify the corpus of manuscripts containing copies of Theodore the Studite's Catechetical Homilies made by Josif Bradati's followers and to determine their affiliation with either the first or second translation group. It is proved that the Theodore the Studite's sermons in MS No. 338, National Library, Sofia which was copied by Todor Vrachanski in 1789, reflects Josif Bradati's second translation. The composition of the collection is analyzed and compared with other known copies; the primary textological and linguistic features of manuscript MS. No. 338 National Library, Sofia are described. The accuracy of Todor Vrachanski's copies may contribute to the reconstruction of Josif Bradati's currently undiscovered autograph. However, a thorough and comprehensive analysis of all copies of the second translation is necessary to determine its linguistic features.

Key words: Todor Vrachanski, Catechetical Homilies, Theodore the Studite, MS No. 338, National Library "St. St. Cyril and Methodius", Sofia, autograph, copy.

Постановка проблеми. Дослідженню життєвої та творчої біографії Феодора Студита (759–826) – візантійського монаха, аскета, натхненного проповідника, активного церковного діяча з непохитною позицією та стійкими

принципами, теолога та видатного письменника – присвячували свої роботи чимало вчених, серед яких Бачев Д., Гроссу М., Галазда Д., Дімітрова А. Доброклонский В., Іщенко Д. С., Повић Р. В., Leroy J., Pratsch Th., Shevchenko I. Один

¹ НБКМ – Національна бібліотека імені Св.св. Кирила та Мефодія в Софії, Болгарія.

із Великих отців Церкви у добу Середньовіччя, захисник православної віри, палкий борець з ересю та іконоборством, Феодор Студит увійшов в історію своєї епохи і як реформатор чернечого життя. Будучи засновником та ігуменом монастиря «Студіон» у Константинополі, він укладає монастирський устав, за яким закріпилася назва «Студійський», – ряд правил та вказівок, що регулюють соціальні та матеріальні відносини між монахами, а також порядок здійснення богослужіння у святих обителях, який було сприйнято на Святій горі, Південній Італії та серед слов'янських народів, зокрема на Русі [7, с. 512]. Серед багатой та різноманітної у тематично-жанровому плані творчій спадщини талановитого майстра слова, яка представлена богословськими, екзегетичними, аскетичними, гімнічними, полемічними, епістолярними та іншими творами, особливе місце посідають два збірники духовних настанов, адресованих монахам, відомих під назвою «Великий збірник повчань» («Великий катехізис», ВК) та «Малий збірник повчань» («Малий катехізис», МК) [6; 16, с. 28]. Зміст проповідей в обох катехізисах мало відрізнявся між собою, повчальні слова в них мали на меті дати ченцям конкретні вказівки щодо достойного здійснення чернечого служіння та ведення духовної боротьби з гріховною плоттю. Відмінності між збірниками стосуються в основному їхнього складу. Так, до ВК входять 3 окремі книги, а до МК – 134 проповіді [5; 6]. Як і у Візантії, так і на слов'янському православному ареалі у ранню добу більшої популярності набув МК [6]. Д. С. Іщенко здійснено широкий та детальний огляд корпусу рукописів слов'янських та неслов'янських бібліотек, які містять слов'янські списки ВК та МК різного датування, від XIII до XVII ст. Однак поширення катехізичних повчань Феодора Студита у пізній рукописній традиції XVIII ст., зосібна на болгарському ґрунті, ще не отримало повного та всебічного висвітлення. Г. Петков зазначає, що в Болгарії проповіді богослова активно розповсюджуються під час турецького поневолення, однак ніяких конкретних доказів не подається [14, с. 506]. Тож будь-яке дослідження, спрямоване на з'ясування особливостей побутування творів Феодора Студита у болгарській літературі XVIII ст., є не лише актуальним, але й необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У болгаристичній науці не так багато студій, зосереджених на дослідженні проблеми поширення творів Феодора Студита у Болгарії у XVIII ст. та їх мовно-текстологічного аналізу. З цієї точки зору однією з найважливіших є робота Д. Петканової

«Из гръцко-българските книжовни отношения през XVII–XVIII в.», в якій вона встановлює, що розвиток книгодрукування сприяв відродженню інтересу болгарських книжників XVIII ст. до творів класичної візантійської літератури. Так, підготовлену до друку і опубліковану у Венеції у 1676 р. видавцем Ніколаосом Глікісом книгу «Κατηχητικόν», написаною новогрецькою мовою, у XVIII ст. було перекладено видатним болгарським книжником, оратором, народним учителем і засновником літературної школи у Рилському монастирі Йосифом Брадатим. Книга містила 95 повчань Теодора Студита, його заповіт монахам та передмову видавця [13, с. 134–138]. На думку Д. Петканової, Й. Брадатий двічі здійснює переклад цього видання: один з перекладів є повнішим, точнішим, ближчим до грецького оригіналу, аніж другий, який скоріше схожий на скорочений, спрощений, стислий переказ вихідного тексту. Автограф першого (характеристики «перший» і «другий» вживаються умовно, адже невідомо, який з перекладів є більш раннім) перекладу збережено – це рукопис № 1058 з рукописної колекції Софійської національної бібліотеки імені Св. св. Кирила та Мефодія (далі НБКМ). Пам'ятка недатована, пошкоджена, не має кінця, окрім проповідей Феодора Студита, містить інші твори [17, с. 327–333]. Д. Петканова вважає, що автограф другого, скороченого, перекладу Й. Брадатого також дійшов до наших днів і представлений рукописом № 1059, НБКМ. Однак пильна робота над пам'яткою підказує, що такий висновок не є точним: НБКМ № 1059 є, власне, списком, копією перекладу Й. Брадатого, здійсненою рукою невідомого переписувача, який проте без змін відтворює приписку самого перекладача: арк. 1766 «*писах азъ ѿсифъ въ лѣто 1740 м(с)ца февруаріа 8 оу село...*» [17, с. 333–336]. В описі рукописів також зазначається, що це «дамаскин Й. Брадатого» [17, с. 333], але в описі рукопису дигітальної бібліотеки такої характеристики вже не подається. Тож завдяки запису анонімного копіста легко встановлюється рік здійснення другого перекладу – 1740.

Послідовність розміщення проповідей в обох перекладах відповідає венеціанському виданню «Κατηχητικόν», але їх нумерація книжниками не записується [13, с. 135]. Переклади починаються не з самого початку книги, а з 41 повчального слова – про митаря та фарисея. Д. Петканова у НБКМ № 1058 нараховує 32 повчальних слова Феодора Студита із загальної кількості 95, однак нами було виявлено, що їх у рукописі 33: повчання на Вознесіння, порушуючи послі-

довність, розміщується перед усім комплексом проповідей візантійського оратора. У другому варіанті книга перекладена до кінця – з 41-го до 95-го повчального слова з пропуском декількох з них [13, с. 135]. Такий висновок впливає не лише на основі роботи зі списком НБКМ № 1059. Оскільки у рукописі втрачено перших 26 аркушів, достеменно не можна сказати, які саме повчання на них розміщувалися. Інший список проповідей Теодора Студита, виконаний згідно з припискою монахом Тодором Врачанським у 1789 р., НБКМ № 1062 [17, с. 349–353], який дуже близький до НБКМ № 1059, містить 13 відсутніх в останньому НБКМ № 1059 повчальних слів [13, с. 135]. Зауважимо, що у списку Тодора Врачанського 1789 р. не збережено 12 кінцевих повчань, які однак містяться в НБКМ № 1059. Як бачимо, два рукописи НБКМ № 1059 1740 р. та НБКМ № 1062 1789 р., доповнюючи один одного, дають змогу реконструювати склад другого перекладу – 45 повчальних слів Феодора Студита.

Наявні також наукові розвідки, в яких розглядається Одеський список повчань Теодора Студита, що входить до складу рукопису № 1/154 (38/64) 1757 р. рукописного зібрання Одеської національної наукової бібліотеки [12, с. 103–113]. Окрім аналізу мовних особливостей списку [19; 20; 21; 22], у них сформульовано декілька важливих спостережень: по-перше, до Одеського списку входять переважно проповіді МК, по-друге, список пов'язаний з перекладом Й. Брадатого і відображає його більш повний, точніший, варіант; по-третє між списком № 1/154 та автографом НБКМ № 1058 зафіксовано суттєві текстологічні розбіжності, витoki яких ще не визначено [18].

Саме факт існування значних текстологічних різниць між автографом Й. Брадатого НБКМ № 1058 та Одеським списком № 1/154 викликає необхідність пошуку серед літературної продукції XVIII ст., насамперед серед доробку послідовників Й. Брадатого, писемних пам'яток, які містять один з його перекладів повчань Теодора Студита. Подальша робота передбачає зіставлення відкритих списків з автографом перекладача (для списків «першого» перекладу) й між собою (для списків «другого» перекладу) та можливу ідентифікацію тексту, репрезентованого в Одеському списку.

У результаті ретельної перевірки рукописного надбання представників Рильського скрипторського осередку виявлено, що повчання Феодора Студита, окрім вже згаданих (анонімний список НБКМ № 1059 від 1970 р.; список Тодора Врачанського НБКМ № 1062 від 1789 р., Одеський

список № 1/154 (38/64) від 1757 р.), містяться у таких рукописах: НБКМ № 324, НБКМ № 338, НБКМ № 689, НБКМ № 1061, НБКМ № 1063. Переважна більшість списків належать Тодору Врачанському і лише НБКМ № 689 – переписувачу Янкулу.

Постановка завдання. Мета даного дослідження полягає у тому, щоб визначити, до групи списків якого з перекладів – першого (точнішого) чи другого (скороченого та спрощеного) – належить список Тодора Врачанського НБКМ № 338 та схарактеризувати основні мовно-текстологічні особливості, які відрізняють його від інших списків або автографа.

Виклад основного матеріалу. Тодор Врачанський – книжник, переписувач, учень Йосифа Брадатого, який славиться своєю працелюбністю, старанністю та надзвичайною продуктивністю. Значну частину свого життя провів у м. Враца, де працював священником, а свої рукописи підписував як піп Тодор з Враци. У другій половині свого життєвого шляху він постригся у монахи в Рильському монастирі та прийняв нове духовне ім'я Теофан Рильський, про що свідчить одна з його приписок від 1772 року [23, с. 513]. Довгий час вважалося, що Тодор Врачанський та Теофан Рильський – це різні люди, аж допоки Б.Райков не спростував цю думку і не довів протилежне [15]. З 1775 р. він збирав пожертви для Рильського монастиря у м. Пазарджик. Тодор Врачанський залишив у спадок наступним поколінням велику кількість власноруч написаних рукописів. У близько 20 його рукописах книжник у приписках зазначає своє ім'я. Це його автографи. Однак відомі рукописи, палеографічні та кодикологічні особливості яких вказують на Тодора Врачанського, хоч вони і не містять приписок, які ідентифікують його особу. Піп Тодор з Враци (Теофан Рильський) впродовж всієї діяльності переписував насамперед твори, переклади та компіляції свого вчителя Й. Брадатого.

Рукопис НБКМ № 338 вражає своїм розміром та обсягом. На майже 600 сторінках дрібним, наближеним до скоропису півуставом написано понад 120 повчальних слів, проповідей, житій тощо [24, с. 346–353]. Пам'ятка зберігає оригінальну пагінацію. Кілька десятків аркушів, зокрема останні, втрачено. Вцілілі в кінці рукопису аркуші пошкоджені, їхній текст прочитується лише частково. Згідно з припискою, цю величезну збірку завершено у 1761 р. У записі книжника, окрім року укладання рукопису, подається й інша важлива культурно-історична інформація: ім'я перекладача, з роботи якого робиться

список, де і коли (що можна зрозуміти з вказаного імені тогочасного Владики) він працював, мова, з якої перекладав. І хоч окремі фрагменти приписки неможливо прочитати, проте емоційність, щирість та безпосередність, якими вона пронизана, відчувуються дуже чітко. Автор запису виражає своє богобоязне, відповідальне, сповнене благоговіння перед Творцем, ставлення до цього нелегкого труда: *«(Отъ гр)чѣски извотъ написахъ ѿ дховника иисифа ѿ монастырь [...] ки: при вл(д)ка Теофила и патрона попа кр(с)кя. (Попъ) Оевдоръ ѿ Враца. Много трудъ положихъ ради сию (книгу) догде ю писахъ и ѿ много изводе приложихъ тлъкуваніе... и... житіа стѣмъ мучеником и преподобнымъ, малимъ...и великимъ празником. бѣродични и стѣмъ: токмо...блѣгословите а не клънете. понеже не писахмѣ ѿ много книго...много усрьдие и ревность; ꙗзѣо – ꙗѣѣа. ... ить мои родители ...драгана и чада».*

На сторінках рукопису знаходимо також чимало пізніших приписок, які повідомляють про подальше місцезнаходження пам'ятки та її міграцію з села в село, з монастиря у монастир

[24, с. 353].

У НБКМ № 338 представлені лише декілька повчань Феодора Студита, які розміщені у фінальній частині рукопису. Але оскільки кінцеві аркуші втрачено чи пошкоджено, можна припустити, що не всі його проповіді збереглися. Катехізичні повчання починаються з неділі митаря і фарисея, що, як вже згадувалося, було характерним для обох перекладів Й. Брадатого, і продовжуються до проповіді у середу першого тижня Великого посту. Однак вона не збереглася повністю, її текст доходить до кінця сторінки, а вже на наступному аркуші розміщується уривок іншого повчального слова. На тому ж аркуші викладено проповідь «Въ среду средопосною неделю», а за нею – «Въ петок средопосною неделю», основна і завершальна частини якої теж втрачені. Через серйозні пошкодження сторінок останніх двох повчань Феодора Студита пагінації не видно. Найімовірніше між проповіддю у середу першого тижня Великого посту та уривком останньої («Въ петок средопосною неделю») містилися інші, яким не пощастило дійти до наших днів.

Перший переклад	
НБКМ № 1058, Йосиф Брадатий	Одеський анонімний список № 1/154 (38/64), 1757 р.
Сѡглашение преподобнаго и бѣгоснаго ѡца нашего Оевдора Студита ради мирѣіане написа(х) го ѿ митара и фарисея дрѣжитъ до васе стѣи	Слово прѣбнагѡ и бѣгоснаго оца нашего Оевдора Студита въ нѣдлю митара и фарисеа како подобаетъ совершати бж(с)твѣни заповѣди и праведное прещеніе въ небреженіи и ва лености живущимъ
...203а Моисевѡвъ / заповѣдъ ѡббиваетъ ѡ оу/ биство еѡ(г)лие повѣле/ ваєтъ не разгневати се на/ некого аще и многу буде/ тѣ ти сагрѣшилъ да не ѡбе/ съчаствуемъ едины друга(го) // 203б нѣ тѣкмо на врага вѣсєгда да се гневаємъ до живота/ своего. Паки законъ повѣле/ ваєтъ да не сатвориме блудъ/ хс рече аще кои погледнеѣ на жену сасъ лукаво поми/ шление аще и с тело не сатво/ рѣ блудъ свою душу wskврѣ/ естѣ паки законъ повѣле/ ваєтъ да се не клъ- нема на лѣ/ жу хс глаголетъ ни на лѣ/ жу/ ни на правду не клети се тои/ законъ повѣлеваєтъ да любѣ/ ме кои на(с) любать х(с)ъ рече/ любите враги ваши кои ми/ слать вамъ зло и досаждають вамъ/ и мрѣзать на всѣ и васака сла оуко/ ризна рекутъ вамъ ви же да се/ молитѣ раде нѣхно спасение / видите ли благо- словени // 204а хрѣстіане колико далеко/ естѣ стари законъ ѡ новою/ благодети. Стари законъ/ ѡбиваетъ ѡ вѣлики и дебѣли/ греховѣ. Еѡ(г)лие и ѡ мали и тѣ/ нѣки вѣщи ѡбиваетъ ѣ изько/ реневаєтъ понеже ѡ мали вѣщи/ зачинаєтъ се и бивають вѣ/ лики греховѣ. Того ради ѡсека/ етѣ мали вѣщи ѡ ср(д)ца наша да се не зачинають вѣлики злоби/ Нѣ чудимо се что да реку/ и что да ѡвѣщаю въ тѣа наша/ времена и лита каковы / станаха православни хрѣсти/яне егда се крѣстѣха васѣ/ зли вѣщи ѡрекоха се и потапъ/ каха ги/ и поплуха ги потомъ които вѣщи ѡрекоха се и поплуха ги/ паки звѣвратѣха се и оуко/ ризни вѣщи приеха ги и всѣ//204б любѣиха ги како да ги наре/чемъ хѣстіане православни/ или да ги наречемъ конечно/ неверѣни ни по старому зако/на живутъ ни по еѡ(г)ельское бла(го)/детію нѣ провождають житіе/ яко езици невѣрѣ/ни...	...183а Моисевѡвъ законъ/ ѡбиваетъ ѡ убивство еѡ(г)лие по/велѣваєтъ не токмо не оубити / но ниже да се разгне- ваємъ на (не)кого/ аще и многу будетъ намъ согрѣши(л)/ и да не ѡбезчастимъ друг друга/ но токмо на врага да са гневаема/ вєсєгда до живота своего. Паки/ законъ повѣлеваєтъ да не сотворимъ/ блудъ хр(с)тосъ и зреніе ѡсекаєтъ/ рече возревѣи на жену с похотию/ аще и сос тело не сотворить блудъ/ но с помишленіе wskверниль естѣ/ душу свою паки законъ повелѣ/ ваєтъ не клети са на лѣ/ жу хр(с)тосъ же/ глаголетъ не клети се ни на правду // 183б тои же законъ повѣлеваєтъ да лю/бѣма любѣщихъ насъ хр(с)тосъ глѣтъ/ любѣма враги ваша кои мислатъ/ вамъ злѡ и досаждають вам и мѣ/ рзуть на васъ и всака сла и оукоризна/ рекутъ вам а вѣе да се молитѣ ради/ нѣхно душевное спасеніе видите ли/ оѣцы и братѣа колико да заимст/ вують стари законъ ѡ новою/ блг(д) тѣ. Стари законъ ѡбиваетъ ѡ вѣ/ лики и дебѣли грехове. Еѡ(г)лие не то/ кмо ѡ грѣх ѡбиваетъ но и танки/ и мали вѣщи ѡбиваетъ и изькорене/ ваєтъ понеже ѡ мали вѣщи зачина/ ют са и совершаютьсѣ велики/ грѣхове. Того ради ѡсекаєтъ мали/ вѣщи ѡ ср(д)ца наша. Оѣцы и бра- тѣа/ наша чудимсѣ что да реку/ и что/ да ѡвѣщаю ва тѣа наша лѣта и в/ ремана како да нареку иноческаго / чина да ги нареку мирѣане или/ иноци излагахмѣ прѣ(д) бѣа и реко/ хме гдѣ ѡрицаемсѣ мирски вѣщи// 184а Потомъ паки мирски вѣщи любѣма/ да ги наречемъ конечно мирѣане/ да ги нареку иноци не творять по ино/ческому оуставу ни по старому за/кону творять ни по еѡ(г) оскому пове/ лѣнію жителствуютъ но прово/ждаема дны наши якоже язѣ/чницы и невѣрѣни...

Зауважимо також, що у рукописі наявна проповідь Іоанна Златоуста на День Святого Воскресіння, яка традиційно входила як до ВК, так і до МК [6; 19]. Вона розміщується перед зафіксованими словами Феодора Студита і відокремлюється від них 2 іншими повчаннями.

Зіставивши рукопис НБКМ № 338 з НБКМ № 1058, Одеським списком № 1/154 (перший переклад Й. Брадатого) та з НБКМ № 1062 (другий переклад), було з'ясовано, що він відображає другий, скорочений та спрощений, переклад Й. Брадатого. На прикладі пасажу з проповіді «Про митаря та фарисея» порівняймо².

Отож, рукописи НБКМ № 338 від 1761 р. та НБКМ № 1062 від 1789 р. є списками другого Йосифового перекладу, при чому у хронологічному плані НБКМ № 338 ближчий до перекладу, здійсненого, згідно з припискою у 1740 р.

Зіставлення складу обох списків (див. нижче таблицю) дає можливість припустити, що між збереженими уривками втрачених повчань Теодора Студита у НБКМ № 338 містилися 10 інших, представлених у списку НБКМ № 1062, а саме: Въ петокъ а седмица; въ неделю прѣва сѣаго поста; въ среду в ю неделю; въ петокъ в неделя; въ неделю в ю; въ среду г ю неделю; въ петокъ г неделю w въздръжаніе и ради добродетель; въ неделю г ю; на память сѣи м мченикъ; на блгвещение прѣстеи бѣи.

Слово на Святе Христове Воскресіння у списку НБКМ № 1062, як і в НБКМ № 338, передує циклу проповідей Феодора Студита, що може

свідчити про використання книжником одного і того ж антиграфа. У списку НБКМ № 1059, можливо, найближчого до не відкритого нині автографа Й. Брадатого, це повчальне слово стоїть між проповідями на Страсну П'ятницю та П'ятдесятницю, що не зовсім точно відповідає послідовності повчань у виданні Глікиса і не узгоджується з церковним календарем, однак все-таки ближче до початкового варіанту, аніж у списках Феодора Врачанського.

Здійснене зіставлення списків показує, що незважаючи на майже тридцятирічний інтервал між їх створенням, відмінностей фіксується небагато, що є не тільки цікавим, але й неочікуваним явищем для пізньої рукописної традиції. Як відомо, твори болгарського Середньовіччя та Проторенесансу характеризуються як «відкриті», «незамкнені», адже могли змінюватися, виправлятися і дороблятися книжниками на різних рівнях (як тестовому, так і мовному) не тільки на конкретному часовому зрізі, а й у віках, з покоління в покоління, перетворюючи їхнє існування на своєрідний динамічний процес, завдяки чому вони розвиваються, прогресують і живуть [1, с. 22]. Особливості роботи Тодора Врачанського у підготовці списків характеризують його як точного, прецизного переписувача, який проте не усвідомлював себе як співавтор чи редактор тексту, з яким він працював. З іншого боку, списки книжника можуть дати досить чітке і правдиве уяв-

Другий переклад	
НБКМ № 338, 1761 р. Тодор Врачанський	НБКМ № 1062, 1789 р. Теофан Рильський
Неделю митара и фарисея: поучение. Слово сѣго преподобнаго вѣца нашего Ѡеу(д)ра Студита: Слово на простомъ езикомъ ѿ грѣчьски изводъ	Въ неделю митара и фарисея: поучение сло(в) сѣаго и преподобнаго вѣца нашего Ѡеу(д)ора Студита на простомъ езикомъ ѿ грѣчьски изводъ
...583а Въ старимъ законъ речено/ естъ да не убиеш и прелюбодеиство да не сѣтвориши да не/ украдеш да не лъжеш нъ нови законъ сѣое еу(г)лие по/ тѣньки вещи казуеъ не тѣмо да не убиемо нъ ни да се/ разгневаемъ на некоего или да укоримъ некого тѣмо на/ врага да се гневаем и да го безъчаствуемо и всѣгда да/ имаме ненавистъ на врага паки законъ повелеваеъ блудъ/ не творити хс рече аще кои възритъ на жену съ(с) лукавство блудникъ нарицаеъ се с тело не е сѣтворилъ дѣша естъ/ wskврѣнилъ паки законъ повелеваеъ да не клѣнеш се нъ/ лъжу ни на правду стари законъ повелеваеъ да любиши които та любать да ненавидиши които та ненавидатъ/ хс повелеваеъ и рече любите враги ваши добро творите // 583б ненавидѣши васъ и които клѣнутъ васъ молитѣ се за/ них видите ли колико далеко стоить стари законъ ѿ нова блгодатъ сирѣчь еу(г)лие стари законъ ѿ грѣхъ ѿбиваеъ/ хс искореневаеъ ѿгдѣ се грѣхи раждають...	...199б Въ стари законъ речено естъ да не уби/ еши и прелюбодеиство да не сѣтвориши да не/ украднеш да не лъжеш нъ нови законъ/ сѣое еу(г)ліе по/ тѣньки вещи казуеъ/ нъ ни да се разгневаемъ на некоего или да/ укоримъ кого тѣмо на врага да се гневаемъ/ 200а и да го безъчаствуемо и всѣгда/ да имаме ненавистъ на врага паки зако/ нъ повелеваеъ блудъ не творити хс рече/ аще кои възритъ на жену съ(с) лукавство блудникъ нарицаеъ се с тело не е сѣтворилъ дѣша естъ wskврѣнилъ паки законъ/ повелеваеъ да не клѣнеш се на лъжу и/ ли на правду стари законъ повелеваеъ да любиши които та любать да ненави/ диши които та ненавидатъ хс повеле/ ваеъ и рече любите враги ваша добро/ творите ненавидѣши васъ и които клѣнутъ васъ молитѣ се за них видите ли/ колико далеко стоить стари законъ ѿ нова блгодатъ сирѣчь еу(г)лие стари законъ ѿ грѣхъ ѿбиваеъ хс скорене/ ваеъ ѿгдѣ се грѣхи раждаеъ...

² Текст подаємо згідно з оригіналом. Виносні літери вносимо в рядок у дужках. Титла не розкриваємо.

лення про текстове наповнення антиграфа, яким він послуговувався.

Текстологічні різночитання між списками НБКМ № 338 та НБКМ № 1062 дрібні та несуттєві, що зводяться здебільшого до додавання окремих слів, словосполучень, фраз у списку у 1789 р. Деякі з таких доповнень демонструють глибоку пошану книжника до Творця, його благоговіння перед Ним, визнання верховенства Його волі та могутності, наприклад: № 338 *тому подобаєть чьсть и похвала* – № 1062 *тому подобаєть вьсака слава чьсть и поклонение и похвала* (2)³; *наследуите уготовано вамъ цр(с)тво* – *наследуите уготовано вамъ цр(с)тво нб(с)ное* (3); *и егда прилучитъ се да wskвернине крѣщение съ(с) грехъ* – *и егда се прилучитъ да wskвернине стѣе крѣщение съ(с) некои грехъ* (4). Окрім того, у НБКМ № 1062 після кожного заголовка до проповіді книжник додає звернення до Всевишнього «Г҃че бл҃гослови прочести», розуміючи, що без Його благословення така навіть звична для монастирсько-церковного люду дія як читання проповіді не може бути здійснена достойно. Деякі додавання книжника продиктовані його прагненням конкретизувати, уточнити зміст висловлювання: *и да творатъ како имъ повелитъ* – *и да творатъ како имъ повелитъ господинъ* (6) *егда намъ врагъ на умъ нашъ некое зло принесетъ да не приїмаемъ* – *егда намъ врагъ на умъ нашъ некое зло принесетъ да*

неїмаемъ его (6). У пасажі, в якому наводиться для ілюстрації думки приклад про худобину, яка впала у яму і яку добрий господар обов'язково пожалів би, Тодор Врачанський для логічного завершення речення додає «і дістав би [її, худобину]» *не ли би го пожалилъ* – *не ли би го пожалилъ и їзвалилъ* (5). У наступних двох випадках переписувач не додає лексичні елементи, а навпаки уникає уживання конкретної лексики – «вино». Напевне, на думку Тодора Врачанського, істинним віруючим варто про надлишкове споживання вина соромно навіть і згадувати, порівняймо. *Сѣбѣядение и много вино питие* – *вбѣядение и много питие* (2) *како страшно ядутъ и вино пиятъ* – *како страшно ядутъ и пиятъ* (3). Подібна зміна має системний характер, адже відбувається у всіх подібних контекстах. Книжник може вдаватися до скорочень, аби уникнути дублювання інформації: *несъ достоянь вьсего поста да узимаєть анафора и причещение да не узимаєть на вьскрсение* – *несъ достоянь вьсего поста да узимаєть анафора или причещение* (6). Іноді допускаються помилкові випадкові пропуски: *ев(г)лие по тѣнки вещи казуєтъ не тѣкмо да не убиєме нъ ни да се разгневаемъ* – *ев(г)ліє по тѣнки вещи казуєтъ нъ ни да се разгневаемъ* (1).

Мовні особливості Тодора Врачанського вичерпно описані у роботах М. Дімітрової та В. Гешева, які проаналізовано з урахуванням спе-

	НБКМ № 338, 1761 р. Феодор Врачанський	НБКМ № 1062, 1789 р. Теофан Рильський
1	5766. ¹ Преподобнаго и бгноснаго вѣца нашего Ѡвѣдора Студита. Предисловие. Иже въ сѣти вѣца нашего Иванны златоустаго. Въ стую и великою неделю пасхи.	1956–1976. Преподобнаго и бгноснаго вѣца нашего Ѡвѣ(д)ора Студита. Предисловие. Иже въ сѣти вѣца нашегѡ Иванны Златоустаго. Въ стую и великою неделю Пасху.
2	5836 Неделю митара и фарисея: поучение. Слово ст҃го преподобнаго вѣца нашего Ѡвѣ(д)ра Студита: Слово на простомъ езикомъ ѡ грѣчьски изводъ	1996–2016 Въ неделю митара и фарисея: поучение сло(в) ст҃аго и преподобнаго вѣца нашего Ѡвѣ(д)ора Студита на простомъ езикомъ ѡ грѣчьски изводъ
2	584a Въ неделю блуднаго ради въздрѣжаніе и ісповѣданіе	2016–203a Въ неделю блуднаго ради въздрѣжаніе и ісповѣданіе
3	585a Неделю месупусною показуєтъ ради втораго пришьствіа г҃а нашего іса х҃а	203a–2046 Въ неделю месопусною показуєтъ ради второго пришествіа г҃а нашего Ііса Х҃а
4	5856. Въ среду сирупусною. Како подобаєтъ да помишляемъ да почитаемъ велики даръ б҃жи и да имаємо вѣниманіе и да радиме да сѡврѣшаемъ заповѣди.	205a–206a. Въ среду сиропусною како подобаєтъ да помишляемъ и да почитаемъ велики даръ б҃жи и да имаєме вѣниманіе и да радиме да сѡврѣшаемъ заповѣди.
5	586a. Въ петокъ сирни· ради въздрѣжаніе и молитва	206a–207a. Въ петокъ сирниї ради въздрѣжаніє и млїтва
6	586 Въ неделю сирупусною	207a–209a Въ неделю сиропусною
7	587a Въ среду а҃седмица ради сѣти постъ и чистота (представлена лише вступна частина повчанія)	209a–211a. Въ среду прѣва седмица
		10 повчанъ
8	5876 Въ среду среду посною неделю (аркуш пошкоджено)	224a–2256 Въ среду средопосною не(д)лю
9	588a. Въ петокъ средопосною неделю (аркуш пошкоджено)	2256–226a Въ петокъ средопосною не(д)лю

³ Цифрою в дужках позначається порядковий номер повчального слова Феодора Студита у списках. Тут і далі першими подаватимуться приклади зі списку НБКМ № 338, а другими – зі списку НБКМ № 1062.

цифіки тогочасної мовної ситуації [2, с. 240–263; 3; 4, с. 401–43], що знаходить своє відображення у відборі мовних елементів з арсеналу традиційних книжних засобів та живомовних інновацій. Тут зупинимося на розгляді лише тих мовних фактів, які відрізняють більш ранній список Тодора Врачанського проповідей Феодора Студита від більш пізнього.

На правописно-графічному рівні спостерігається стабільність у дотриманні орфографічних принципів, якими керувався Тодор Врачанський: практична відсутність надрядкових знаків, не використання таких літер як **ы** (на місці якого бачимо **и**), **а та ѣ** (рефлексом яких виступає **е**, вкрай рідко рефлексом **а** може бути **а**, згідно з східнослов'янською орфографічною нормою, що пов'язано з впливом богослужбних друкованих книг, які потрапляли до Болгарії з цих земель і були особливо поширеними й авторитетними у XVIII ст. [9, с. 39; 10, с. 153], наприклад *чеда – чада* (6), лігатурного **оу** (пишеться лише **у**), графеми **ѣ, ѡ, Ѣ**, з'являються переважно в окремих словах іншомовного походження, а **ѡ, ѡ** – переважно на початку слова, уживання **ї** мінімізується, **ѣ** використовується для позначення числа. Пам'ятка одноєрова, представлений лише знак **ѣ**.

До фонетичних різночитань належать: відображення в НБКМ № 338 редукції **о** в **у** (*многоу члѣвци – много члѣвци* (2), *поклонци многоу творатъ – поклони много творатъ* (6), а в НБКМ № 1062 – **а в ѣ** (*на подобие – нѣ подобие* (2); в окремих випадках, насамперед у сполучнику **нѣ**, вокалізація **ѣ** в **о** за східнослов'янським зразком, наприклад: *нѣ ради то да се не ѡчаемъ нѣ да се молиме – но ради то да се не ѡчаемъ но да се молиме* (2); *но прилично естъ вамъ – нѣ прилично естъ вамъ* (5) або в поодиноких випадках наявність **а** на місці **ѣ**: *въ сародници свои – въ сѣродници свои* (1); асиміляція дзвінких приголосних перед глухими в НБКМ № 338 (*упадоша въ мужолошки грехъ – упадоша въ мужоложъски грехъ* (2); наявність в НБКМ № 338 епентетичного **л** (*иматъ уготовлена бѣга – иматъ уготована бѣга* (4).

Однією з важливих рис морфологічної системи досліджуваних списків є варіативність граматичних форм, тобто паралельне використання книжних та народно-розмовних грамем в одному і тому ж граматичному контексті. Так, у Н.в. мн. іменників чол. р. з суфіксами **-тел-**, **-ар-**, або назв осіб за приналежністю до певної спільноти чергується вживання закінчень **-и** та **-е**, характерних як для більшості болгарських діалектів, так і для писемної мови, наприклад: *християне – христи-*

яни, wskvъrnitele – wskvъrniteli (1), *елине – елини; господарѣ – господари* (2). Варіативність закінчень спостерігається і у формах Н.в. мн. односкладових іменників чол. р. – давнього староболгарського **-и** та середньоболгарського **-ове**: *велики грехове – велики грехи* (3).

Варіативними є також форми повних та коротких прикметників: *скоти полские – скоти полски* (4) *страшни судѣ – страшний судѣ*.

В обох списках домінує аналітичний спосіб вираження відношень між словами, відмінкові форми зберігаються найчастіше у стандартизованих формулах та мовних кліше, які є обов'язковою ознакою тексту релігійного дискурсу та складовою певних композиційних частин повчальних слів [8]. Однак і в одному, і в іншому рукописі зустрічаються порушення вживання відмінкових форм і їхнього неузгодження в атрибутивно-іменникових конструкціях, що свідчить про відсутність даної граматичної категорії у мовній свідомості тогочасних носіїв, порівняймо: *въ старимъ законъ – въ стари законъ* (1) (ще в староболгарський період закінчення О.в. одн. повних прикметників м'якої групи витісняє з ужитку закономірне закінчення **ѣемъ**, що з часом стає властивим і для прикметників твердої групи [11, с. 177]); *секира лежить при корень древо – секира лежить при корене древо* (1); *грехъ ради нашии(х) – грехъ ради наши, съ(с) славою великою – съ(с) славою велику* (3).

Артикль у рукописах практично не зустрічається. Як зазначає М.Дімітрова, «незважаючи на те, що означений артикль в історії болгарської мови сформувався відносно рано (найімовірніше у різних діалектах у різний час), упродовж багатьох століть болгарські книжники уникають його: від школи Патріарха Євфимія, у рукописах тих болгарських копіїстів, які послуговувалися ресавським правописом, до деяких книжників 1-ої половини XIX ст., як наприклад Хр. Павлович, Г. Раковський...» [2, с. 250], оскільки існувала певна мовно-літературна мембрана, своєрідне уявлення книжників про нормативність писемної мови, яка не пропускала проникнення артиклевих форм [2, с. 263]. На нашому матеріалі зустрічаються поодинокі випадки вживання означеного артикля, який Тодор Врачанський у пізнішому своєму списку не відображає, наприклад: *егда не почете поста изгнанъ бистъ – егда не почете постъ изгнанъ бистъ* (2).

Варіативними є також деякі форми парадигми особових займенників, наприклад архаїчного книжного **ми** I ос. мн. та живомовного діалектного **ниа** (*что будемъ ми творити – что будемъ ниа*

творити); 3. в. мн. **ихъ** та **ги** (и да кръщаєте ихъ – и да ги кръщаєте) (1), а також деяких дієслівних форм. Так, у дієсловах 1 ос. мн. теп. ч. фіксуємо західноболгарське діалектне закінчення **ме** для дієслів 1-ої дієвідміни й більш давнє та книжне **мъ**: **вбезъчаствуеме** – **вбезъчаствуемъ**, **можемъ** **исповедати** – **можеме** **исповедати** (2) **и да будемъ прости и незлобиви** – **и да будеме прости и незлобиви** (3); у 1. ос. одн. народну форму **знамъ** (1 дієвідміна) та форму з східнослов'янським рефлексом –у на місці ж: **не знамъ васъ** – **не знаю васъ** (3). Співвідношення старих та нових форм спостерігаємо у 2 та 3 ос. мн. дієслова **быти** теп. ч. (**есте** – **сте**; **су** – **са**) **кому есте слугували** – **кому сте слугували** (3); **егда прїдетъ часть да са готови** – **егда прїдетъ часть да су готови** (2); **не су достоини да се нарекутъ християни** – **не са достоини да се нарекутъ християни** (2); у 3.ос. одн. та мн. аориста та імперфекта: **егда се покаяху прие ги** – **егда се покаяха прие ги** (1); **имеаше мешецъ** – **имаше мешецъ** (5) **и ап(с)ли имеаху промишление ради празникъ** – **и ап(с)ли имаха промишление ради празника**; **въси сѣти жєлаху ради грешнимъ сп(с)ение** – **въси сѣти жєлаха ради грешнимъ сп(с)ение** (5); у вживанні да-конструкції та інфінітива: **рече хъ купи потреби на празникъ или милостиня да даде на сиромаси** – **рече хъ купи потреби на празникъ или милостиня дати на сиромаси** (5).

Синтаксичні різночитання проявляються в альтернативності вибору між прямим та непрямым порядком слів, при чому інверсивний порядок змінює стилістичну тональність висловлювання, надаючи йому урочистості та виразнішої емоційної забарвленості: **наше сп(с)ение** – **сп(с)ение наше** (4), **насъ ради** – **ради насъ** (4).

На лексичному рівні також фіксуємо лише декілька заміни. Варіації можуть бути як між лексемами словникового фонду традиційної писемної (**ѡкуду есте** – **ѡгде есте** (3) або народно-розмовної мови (**и въ вгънь го поставляетъ** – **и въ вгънь вѣметаєт го** (4), **повеление бжїе преслушахомъ** – **повеление бжїе не послушахомъ** (4), так і між ними: **и еѡ(г)елски речи да земемъ** – **и еѡ(г)елски речи да последуемъ** (4) **и почнете яко мали дѣти играти** – **и почнете яко мали деца играти** (6).

Висновки. До наукового обігу вводиться ще один список перекладу катехізичних повчань Феодора Студита, здійсненого Йосифом Брадатим у 1740 р., – рукопис Тодора Врачанського НБКМ № 338, завершений ним у 1789 р. Досліджуваний список відображає другий, скорочений та спрощений переклад, Й. Брадатого. Зіставлення двох списків даного перекладу (НБКМ № 1062 та НБКМ № 338), часовий розрив між виконанням яких майже 30 років, виявляє точність та прецизність, з якою працював переписувач. Відмінностей між списками зафіксовано небагато. Текстологічні різночитання обмежуються обережним та акуратним додаванням або пропуском окремих слів та виразів, граматичні варіації вкладаються в межі характерного для епохи балансування між засобами традиційної писемної і живої народної мови та адекватного їх підбору. Точність списків Тодора Врачанського може сприяти реконструюванню не відкритого нині автографу Й. Брадатого, однак для встановлення його мовних особливостей необхідний ретельний всебічний аналіз усіх списків другого перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ангушева А. Особенности на старобългарската литература. *История на българската средновековна литература* / съст. А. Милтенова. София: Изток-Запад, 2009. С. 18–24.
2. Ангушева-Тиханова, А., Димитрова, М. Устност, език, текст и вариации в *Словото за празници бабини* на Йосиф Брадати. *Старобългарска литература*. 2024. кн. 69–70. С. 215–284.
3. Гешев В. История на българския език: езикова структура, книжовна традиция, степен на обособеност. София: Унив-ко узд-во «Св. Кл. Охридски», 2022. 774 с.
4. Гешев В. Книжноезикови стилове на българския XVIII век. *Съпоставително езикознание*. 2008. № 3. С. 23–53.
5. Галадза Д. Святий Теодор Студит про божественну літургію і частоту евхаристії. *Наукові записки УКУ: Богослов'я*. 2021. Вип. 8. С. 89–110.
6. Іщенко Д. С. Катехізичні повчання Феодора Студита в українській рукописній збірці XVII ст. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1982. XXVII. С. 211–215.
7. Коцева Е. Типик. *Старобългарска литература: енциклопедичен речник* / съст. Д. Петканова. Велико Търново: Абагар, 2003. С. 511–513.
8. Кочева Е. За превръщане на граматичните архаизми в езикови формули в дамаскините от XVIII в. *Известия на Института за български език*. 1968. кн. № XVI. С. 417–423.
9. Минчева А. Езикова ситуация в българските земи през XVIII в. и Паисиевата «История славянобългарска». *Paleobulgarica*. 1982. VI, № 4. С. 37–43.

10. Минчева А. Въпроси на нормата в ранния етап на формирането на новобългарския книжовен език. *Годишник на Софийския университет "Климент Охридски". Серия : Факултет по славянски филологии за 1980.* 1985. т. 74, 3. С. 149–163.
11. Мирчев К. Историческа граматика на българския език. София : Наука и изкуство, 1978. 276 с.
12. Мочульский В. Н. Описание рукописей В. И. Григоровича. *Летопись Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете.* Одесса, 1890. Вып. 1. С. 53–133.
13. Петканова-Тотева Д. Из гръцко-българските книжовни отношения през XVII–XVIII в. *Годишник на Софийския университет. Факултет по славянски филологии, за 1968 г.* София, 1969. Т. 62. С. 51–153.
14. Петков Г. Теодор Студит *Старобългарска литература: енциклопедичен речник* / съст. Д. Петканова. Велико Търново: Абагар, 2003. С. 506.
15. Райков Б. Малки приноси към историята на българската литература от епохата на прехода. *Старобългарска литература.* 1991. Кн. 25–26. С. 213–215.
16. Св. Теодор Студит – повчання монахам /релігійне видання/. Переклад Ю. Кобильника. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2012. 632 с., іл.
17. Стоянов М., Кодов Хр. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. София: Държавно изд-во «Наука и изкуство», 1964. Т. 3. 500 с.
18. Стоянова Д. Ф. Щодо співжиття граматичних архаїзмів та новоболгарських інновацій у перекладі «Катехізічних повчань» Й. Брадатого та його Одеському списку. *Годишник на Софийския университет «Св. Климент Охридски». Филологически факультет.* София, 2019. Т. 104. С. 127–147.
19. Стоянова Д. Ф. Графічно-орфографічні особливості Одеського списку новоболгарського перекладу «Катехізічних повчань» Теодора Студита. *Мова.* 2022. № 38. С.21–29.
20. Стоянова Д.Ф. Морфологічні особливості іменної системи Одеського списку новоболгарського перекладу «Катехізічних повчань» Теодора Студита. *Мова.* 2023. № 39. С.44–51.
21. Стоянова Д. Ф. Nomina agentis та Nomina actoris в Одеському списку «Малого збірника повчань» Феодора Студита XVIII ст. *Мова.* 2023. № 40. С.30–38.
22. Стоянова Д.Ф. Особливості темпоральної системи одеського списку «Малого збірника повчань» Теодора Студита. *Folia Philologica.* 2023. № 5. С.46–52.
23. Христова Б. Тодор Врачански. *Старобългарска литература: енциклопедичен речник* / съст. Д. Петканова. Велико Търново: Абагар, 2003. С. 513.
24. Цонев Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София. София: Държавна печатница, 1910. Т. 1. 555 с.

(FOOTNOTES)

- 1 Використовується сучасна нумерація аркушів.

РОЗДІЛ 9 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111.09/82.09Шев

DOI

ПАНТЕЇСТИЧНІ МОТИВИ У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «РОЗРИТА МОГИЛА», «ЗАПОВІТ», «СЕЛО», «МЕНІ ТРИНАДЦЯТИЙ МИНАЛО», «І МЕРТВИМ. І ЖИВИМ...» В АНГЛІЙСЬКІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДЖОНА ВІРА ТА ВІРИ РІЧ

PANTHEISTIC MOTIVES IN TARAS SHEVCHENKO'S POEMS "THE PLUNDERED GRAVE", "MY TESTAMENT," "THE VILLAGE," "I WAS THIRTEEN," "TO THE DEAD, THE LIVING AND THE UNBORN" IN THE ENGLISH INTERPRETATION OF JOHN WEIR AND VERA RICH

Мітіна Т.М.,

orcid.org/0009-0005-8422-6828

аспірантка

*Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка,**старша наукова співробітниця відділу наукових досліджень**Шевченківського національного заповідника*

Стаття присвячена аналізу пантеїстичних мотивів у поезії Тараса Шевченка та їх інтерпретації в англійських перекладах Джона Віра та Віри Річ. Звернено увагу на те, як перекладачі передають гармонію між природою, людиною та божественним, що є центральною ідеєю творчості Шевченка. Використано компаративний структурно-семантичний аналіз для порівняння оригінального тексту й перекладених версій. Окрему увагу приділено збереженню стилістичних і ритмічних особливостей оригіналу, а також адаптації образів і символів для англійської аудиторії. Дослідження охоплює твори «За горами гори...», «Розрита могила», «І мертвим, і живим...», «Як умру, то поховайте...», «Княжна», «Мені тринадцятий минало...». У статті показано, як Джон Вір та Віра Річ відтворюють символіку природи, яка у Шевченка виступає відображенням божественного порядку. Віра Річ зосереджується на святковій гармонійності природи, водночас Джон Вір акцентує на її динаміці й силі, підкреслюючи зв'язок із боротьбою за свободу. Пантеїстичні мотиви, такі як зв'язок природи з божественним і людською душею, передаються через використання метафор, символів і ритмічних конструкцій, які адаптуються відповідно до вимог англійського контексту. Результати дослідження свідчать, що перекладачі зберігають основну ідею Шевченкової поезії, але змінюють акценти залежно від своїх перекладацьких стратегій. У Віри Річ пантеїзм частіше інтерпретується через образи гармонійної природи, тоді як Джон Вір підкреслює її силу й символіку свободи. Незважаючи на відмінності, обидва перекладачі демонструють глибоке розуміння творчості Шевченка, зберігаючи її багатогранність і універсальність.

Ключові слова: пантеїзм, Тарас Шевченко, Джон Вір, Віра Річ, переклад, природа, символ, гармонія, божественне, поезія.

Introduction. The article analyzes the contents of the original works of Taras Shevchenko with a focus on pantheistic motifs as interpreted in the English translations by John Weir and Vera Rich. These translations are explored in the context of Shevchenko's profound connection between nature, humanity, and the divine, reflecting his philosophical worldview. The study also highlights the relevance of Shevchenko's poetry to contemporary challenges faced by Ukraine, particularly the ongoing war since 2014 and the full-scale invasion in 2022.

The purpose. The purpose of this investigation is to identify pantheistic motifs and images in the original poems of Taras Shevchenko and analyze how they are represented in the English translations by John Weir and Vera Rich. The study aims to explore the degree of correspondence between the original texts and their translations, particularly in the context of stylistic, cultural, and semantic fidelity.

The methods. The investigation employs comparative structural and semantic analysis, alongside synthesis. Component and linguistic analysis is used to examine the grammatical and semantic correspondence between the original texts and their English translations.

Main results of the study. The analysis identifies whether the translators successfully conveyed the pantheistic motifs of Shevchenko's poetry through the means of the English language and evaluates the accuracy and stylistic integrity of their interpretations.

Originality. The originality of this study lies in its focus on the translation of Shevchenko's works through the lens of pantheism, a perspective that has not been previously explored in translation studies.

Conclusions and specific suggestions of the author. Comparing the Ukrainian originals of Shevchenko's poetry to their English translations by John Weir and Vera Rich reveals that both translators effectively conveyed the pantheistic imagery

and philosophical depth of the works. They succeeded in preserving the poetic, stylistic, and emotional integrity of the originals while adapting them to the English language. The translations demonstrate the translators' mastery in capturing the spiritual and cultural essence of Shevchenko's works, showcasing their skill in the art of poetic translation.

Key words: pantheistic motif, Taras Shevchenko, John Weir, Vera Rich, translation, English interpretation, nature, divine, poetic rhythm, stylistic integrity.

Вступ. Тарас Шевченко відомий у всьому світі як геній української літератури, і його творчість продовжує захоплювати перекладачів та дослідників. Англomовні переклади творів Шевченка виконувалися різними авторами, включаючи таких видатних перекладачів, як Джон Вір та Віра Річ. Їхня робота є цінною для популяризації творчості Шевченка на міжнародному рівні та демонструє різні підходи до передачі змісту, ритміки й емоційності поезії. Особливу увагу заслуговують пантеїстичні мотиви, які пронизують творчість Шевченка і відображають його світогляд, де природа, людина та божественне утворюють гармонійну єдність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Переклади поезії Тараса Шевченка англійською мовою є важливою частиною вивчення його творчості у світовому контексті. Серед досліджень, присвячених цій темі, особлива увага приділяється збереженню художньої виразності, національного колориту та культурної ідентичності текстів Шевченка. Такі аспекти розглядаються в роботах М. О. Акішиної, Т. Ботвин, З. Ю. Воронової, А. С. Єлісєєвої, М. В. Кондратюк, О. С. Бойван, М. С. Шапран та інших дослідників.

Дослідження М. О. Акішиної (2015) зосереджене на комунікативно-прагматичному потенціалі тропів у англomовних поетичних текстах. Її висновки допомагають зрозуміти, як через тропи в перекладах можна зберегти естетику й глибину авторського задуму.

Особливості перекладу лексичних лакун у «Кобзарі» аналізує Т. Ботвин (2024), акцентуючи увагу на техніках адаптації, таких як транскрипція, описова перифраза і компенсація, що дозволяє зберегти семантику та емоційне наповнення оригіналу, що є критично важливим для передачі національної специфіки.

З. Ю. Воронова (2021) вивчає відтворення українських художніх текстів в англomовних перекладах, підкреслюючи важливість стилістичної точності. Вона наголошує, що передача художніх засобів Шевченка потребує уважного врахування ритміки та емоційної насиченості тексту.

Аспекти передачі ритму й метафоричної структури текстів розглядає А. С. Єлісєєва (2022), наголошуючи на складності адаптації творів XIX століття до англomовного контексту. Її робота виділяє виклики, з якими стикаються перекладачі під час збереження поетичної форми.

Практичні й методичні аспекти перекладу поетичних творів аналізують М. В. Кондратюк і О. С. Бойван (2022). Їхні висновки стосуються використання компенсаційних прийомів, які дозволяють досягти балансу між збереженням форми й змісту тексту.

Значення культурно-прагматичних аспектів перекладів досліджує М. С. Шапран (2021). Її робота підкреслює важливість історичного й символічного контексту в перекладах, що дозволяє адаптувати текст до іншомовної аудиторії без втрати художньої глибини.

На роль творчості Шевченка у світовому контексті вказує С. О. Марцин (2019), наголошуючи, що його твори є важливим елементом міжкультурного діалогу. Аналіз перекладів допомагає виявити, як інші культури інтерпретують поетичний стиль Шевченка.

Метою цієї роботи є виокремлення пантеїстичних мотивів у творчості Шевченка та їхня передача в англomовних перекладах Джона Віра та Віри Річ. Завдання включають аналіз перекладу пантеїстичних образів та засобів, виявлення точності відтворення змісту й художньої виразності оригіналу.

Матеріали й методи дослідження. Дослідження базується на оригінальних текстах Тараса Шевченка та їхніх перекладах Джоном Віром і Вірою Річ («За горами гори...», «Розрита могила», «І мертвим, і живим...», «Заповіт», «Княжна», «Мені тринадцятий минало...»). Використано методи суцільного пошуку, компонентного аналізу, компаративного структурно-семантичного аналізу, а також синтезу для встановлення лексико-стилістичних особливостей перекладів. Проведений аналіз демонструє, як пантеїстичні мотиви, що є центральними у творчості Шевченка, адаптуються в перекладах Джона Віра та Віри Річ. Їхні підходи до передачі художніх образів дозволяють по-новому зрозуміти універсальність та багатогранність творчості великого поета.

Результати дослідження та їх обговорення. Поезія – літературний жанр, заснований на взаємодії ритму, звуків і слів, які утворюють складні образи та ідеї. Основною ознакою поезії є використання рими та метра – системи правил, що визначає кількість і порядок складів у рядках. На відміну від прози, що створюється без ритмічної

організації, поетичний текст нанизує слова, формуючи естетичну єдність, здатну передати багатогранні й абстрактні сенси. Особливість поезії полягає у тому, що її структура впливає не лише на зміст, але й на звучання, створюючи гармонійний синтез думки та форми (Крупа, 1997: 18–20).

Історично поезія передувала письмовій літературі, оскільки використовувалася для усної передачі знань, історій і законів. Завдяки ритмічній і повторюваній структурі вірші сприяли запам'ятовуванню та передачі інформації у до-письмову епоху. Основна увага в поезії приділяється образній мові, яка збагачує сенси, надаючи словам додаткові відтінки значення. Незалежно від жанру, поетичні твори часто мають спільні риси, серед яких використання ритму, рими, метафор і літературних фігур, що підкреслюють естетичну природу мови (Меу, 12: 12–14).

Поезія вирізняється високим ступенем асоціативності, використанням метафор і синтезу різних смислових рівнів. Особливу увагу привертає її здатність впливати на читача через комбінацію фонологічних, семантичних і синтаксичних засобів. Мова поезії відрізняється від мови інших літературних жанрів завдяки особливій організації, яка створює унікальні естетичні ефекти. Таким чином, поетичний текст – це впорядкована і трансформована мова, яка через свої засоби відкриває нові горизонти сприйняття і художнього осмислення дійсності.

Сучасна лінгвістика розглядає мову як складне явище, що функціонує під впливом багатьох факторів, зокрема соціальних, культурних, когнітивних та прагматичних. Аналіз дискурсу охоплює вивчення як усних, так і письмових текстів, враховуючи ситуаційний контекст, історичне та культурне середовище, а також ідеологічні й психологічні аспекти. У межах літературного дискурсу відбувається взаємодія між автором і читачем, яка базується на спільних культурних цінностях, світоглядних уявленнях і емоційній чутливості. Застосування стилістичних прийомів у цьому контексті сприяє досягненню естетичного та емоційного впливу, що вимагає комплексного аналізу когнітивних і прагматичних аспектів для повного розуміння функціонування мовних засобів (Кондратюк, 2022: 129).

Мова є носієм культурного коду народу, який відображається у семантичній структурі її одиниць. У значенні окремих слів часто наявний культурний компонент, що демонструє взаємозв'язок між мовою та культурою. У міжкультурному спілкуванні цей компонент стає визначальним, оскільки прагматичний аспект перекладу зале-

жить від фонових знань реципієнтів та їхнього ставлення до тексту. Перекладачі враховують відмінності у базових знаннях і мовному етикеті, що характерні для різних культур, та прагнуть зберегти не лише інформаційний зміст, але й прагматичні відносини між вихідним і перекладним текстами. Це вимагає уважного врахування як мовних, так і екстралінгвістичних параметрів комунікації (Акішина, 2015: 14–15).

Прагматичний зміст висловлювання залежить від його співвідношення із комунікативним контекстом і реакцією адресата. Під час перекладу важливо враховувати очікувану немовну реакцію реципієнта, через що текст перекладу часто зазнає змін для досягнення потрібного ефекту. У цьому процесі можуть виникати семантичні втрати, однак завдання перекладача полягає у мінімізації таких втрат. Досягнення цього балансу є важливим кроком у створенні тексту, здатного викликати відповідну реакцію аудиторії, не втрачаючи при цьому своєї автентичності.

Переклади відіграють важливу роль у збагаченні міжкультурного спілкування та створенні спільного культурного простору. Особливо значущими є художні переклади, які сприяють формуванню загальнолюдських цінностей та культурної єдності. Основним завданням перекладача є не лише передача змісту оригіналу, але й урахування його прагматичних аспектів, таких як стиль, емоційний вплив та естетика тексту. Художній переклад є творчим процесом, що вимагає глибокого розуміння як мови оригіналу, так і культурного контексту, де потрібний гнучкий і творчий підхід (Reiss, 2000: 213–214).

Переклад поетичних творів вирізняється своєю специфікою, оскільки головною метою такого перекладу є збереження поетичної комунікативної функції. Крім передавання інформації, поетичний текст має викликати емоції, створювати художні образи та естетичне враження. Образи персонажів, природи чи інших деталей, закладені в оригінальному тексті, повинні впливати на читача так само, як це задумав автор. Перекладач мусить враховувати ці аспекти, аби забезпечити адекватне сприйняття тексту. Саме ця поетична спрямованість відрізняє переклад художніх текстів від перекладу інформативних матеріалів (Ребрій, 2012: 121).

Перед перекладачем постає завдання не лише зберегти зміст і форму, але й передати настрій та інтонацію оригіналу. Дослівний переклад часто не здатен передати глибину літературного твору, тому допускаються певні відхилення від стандартних правил, спрямовані на збереження

художньої цілісності тексту. Успішний переклад створює для читача новий художній світ, який, попри інший мовний контекст, зберігає ідейну наповненість та естетичну виразність оригіналу. Художній переклад вимагає особливого балансу між збереженням змісту та створенням нової, адаптованої для іншої культури, форми.

Робота перекладача з поетичним текстом передбачає насамперед вирішення питання відповідності структури оригінального вірша й рим перекладного тексту. У разі зміни структури необхідно визначити, якій формі слід надати перевагу, враховуючи зміст твору. Зовнішня форма перекладу повинна відображати підтексти оригіналу, забезпечуючи їхню гармонію з художнім задумом. Поєднання первинного змісту та адекватної форми є однією з найскладніших задач у поетичному перекладі, адже дослівна передача змісту зустрічається вкрай рідко, особливо у віршованих текстах.

Особливу складність становить передача ритмічної структури оригіналу, яка є суттєвим компонентом поетичного висловлювання. Ритм забезпечує інтонаційну виразність поетичних фраз, тому теоретики перекладу наголошують на важливості його збереження. Однак повноцінна передача ритмічних особливостей часто неможлива через відмінності між мовами, що змушує перекладачів адаптувати лише загальний ритм тексту, вносячи відхилення від метра оригіналу. Такі відхилення є компромісом, спрямованим на збереження художньої цілісності, а не точності (Ботвин, 2024: 174).

Головною метою поетичного перекладу залишається передача основної ідеї та настрою оригінального тексту. Перекладач має знайти баланс між формою та змістом, забезпечуючи емоційну відповідність і виразність, притаманну першотвору. У цьому процесі творчість і гнучкість перекладача відіграють ключову роль, оскільки дозволяють адаптувати текст до нової культурної та мовної реальності, зберігаючи його поетичну сутність.

Переклади поезій Тараса Шевченка виконувались у багатьох країнах світу, демонструючи універсальність ідей його творчості. Англomовні інтерпретації Шевченка охоплюють широкий часовий діапазон і належать різним поколінням перекладачів. Серед найвідоміших слід згадати Вільяма Морфіла, Етель Ліліан Войнич, Джона Віра, Віру Річ, а також Пітера Селвера. Їхні роботи сприяли знайомству англomовного читача з культурним і духовним надбанням України. Кожен із цих перекладачів мав власний підхід до передачі

змісту та форми, намагаючись зберегти ритміку, метафоричність і глибокий символізм оригінальних творів. Особливу увагу перекладачі приділяли знаковим творам, як-от «Заповіт» і «Кобзар», які репрезентують творчий дух Шевченка (Марцин, 2019: 36–40).

Переклади англійською мовою поезій Тараса Шевченка, виконані Джоном Віром і Вірою Річ, займають вагомe місце в міжнародному сприйнятті українського поетичного слова. Джон Вір прагнув досягти балансу між передачею змісту та збереженням ритмічної структури оригіналу. У його перекладах, як і в багатьох інших англomовних інтерпретаціях Шевченка, зустрічається проблема відтворення асоціативного поля української мови. Джон Вір акцентував увагу на зрозумілості змісту для англomовної аудиторії, інколи жертвуючи емоційною напругою оригінального тексту.

Віра Річ відзначилася глибоким розумінням поетичної специфіки Шевченкового слова. У своїх перекладах вона зберігала художню цілісність творів, передаючи не лише зміст, але й ритміко-мелодійні особливості тексту. Її збірка «Song out of Darkness» стала однією з найбільш значущих англomовних публікацій шевченківської поезії. Віра Річ намагалася передати багатшаровість української мови, зокрема використання церковнослов'янських елементів та народної лексики, що дозволяло англomовним читачам краще зрозуміти контекст творів.

Особливе місце у творчості Віри Річ займає переклад «Заповіту», який вважається одним із найкращих завдяки збереженню емоційної сили й символічного значення тексту. Перекладачка також вдало інтерпретувала поеми Шевченка, зокрема «Причинну» та «Неофітів», підкреслюючи універсальність ідей, які пронизують творчість українського поета. Її внесок у популяризацію української літератури в англomовному світі залишається невичерпним джерелом для подальших досліджень (Марцин, 2019 : 39).

Переклад поезій Тараса Шевченка ускладнюється через заковану у текстах мовну картину світу. У його творах зустрічаються реалії, національні символи та історичні алюзії, що мають глибоке культурне й символічне значення (наприклад, бандура, калина, Коліївщина). Значення багатьох слів і образів тісно пов'язане зі світоглядом поета, як-от: «недви́га серцем» чи «печаль, як москаль». Для перекладача важливо зберегти асоціативне поле цих понять, передаючи їхній емоційний та семантичний заряд. Складнощі також виникають через переплетення у Шевченковій

мові народної лексики та церковнослов'янських елементів, які мають багатшарове художнє навантаження. Відтворення ритмомелодики, поетичної інтонації й пісенної природи текстів додає ще одного рівня складності (Марцин, 2019: 35).

Філософська складова поезії Шевченка є невід'ємною частиною його творчості. Вона проявляється через пантеїстичні мотиви, де природа виступає знаком божественної присутності, а людина є її складовою, що має підкоритися законам природного світу. Такий підхід розкриває етичну й естетичну красу буття, яке сприймається як частина великого гармонійного цілого. Подібні ідеї перегукуються із сентименталізмом, але у творчості Шевченка вони набувають романтичного характеру, зображуючи героя-мандрівника. Цей образ, часто присутній у його поезіях, є символом єдності людини та природи, що втілює глибинну філософію гармонії та взаємозв'язку світу.

Зображення природи й філософського осмислення людського буття вимагає від перекладача збереження не лише змісту, але й емоційного тону та світоглядного контексту. Відтворення цих аспектів є ключовим для збереження унікального духу Шевченкової поезії у перекладі.

Образи у творах Тараса Шевченка часто несуть багатшаровий символічний зміст, який може бути втрачений під час перекладу. Їхнє збереження є критично важливим, адже ці образи відіграють ключову роль у створенні унікального світогляду й емоційної глибини його поезії. Особливо складним є завдання передати ці символи англійською мовою, де поетична структура, ритміка й стиль суттєво відрізняються від української. Передача архаїзмів, діалектів і культурно маркованої лексики потребує ґрунтового знання як мови оригіналу, так і англійської мови, а також розуміння їхніх культурних контекстів.

Кожен перекладач, працюючи з Шевченковою поезією, неминуче додає до тексту елементи власного розуміння й інтерпретації. Цей процес є одночасно творчим і аналітичним, адже вимагає балансування між збереженням авторського задуму та адаптацією до нової мовної системи. Особливо це стосується відтворення божественних мотивів і природи, які в Шевченковій поезії тісно пов'язані зі світоглядом і символічним змістом. У даному дослідженні буде проаналізовано, як саме Віра Річ та Джон Вір у своїх перекладах зуміли зберегти та адаптувати ці складові, відтворивши унікальний дух і багатство творчості Шевченка.

Шевченко

Vera Rich

Світе тихий, краю милий, Моя Україно, За що тебе сплюндровано, За що, <u>мамо, гинеш?</u> Чи ти <u>рано до схід сонця</u> <u>Богу не молилась,</u> Чи ти діточок не певних Звичаю не вчила? «Молилась, турбувалась, День і ніч не спала, Малих діток доглядала, Звичаю навчала. (Kobzar, c. 90)	Peaceful land, beloved country, O my dear Ukraine! Why, <u>my mother</u> , have they robbed you? Why do you thus <u>wane?</u> <u>Before the sun rose in the morning</u> <u>Did you fail to pray?</u> Did you to your unsure babes Neglect to teach the way? – «I prayed, I worried, sleeping not, Neither night nor day, I watched over my small children, Teaching them the way, (Kobzar, c. 92)

В оригіналі поезії «Розрита могила» (1845) Шевченко зображає Україну через персоніфікацію, звертаючись до неї як до матері: «*мамо, гинеш*». Цей образ підкреслює глибокий зв'язок людини із землею, який посилюється через емоційне звернення. У перекладі Віри Річ адаптує цей образ, використовуючи звертання «*my mother*», що зберігає ідею персоніфікації та забезпечує її зрозумілість англомовному читачеві. Проте переклад слова «*гинеш*» як «*wane*» (згасати) надає більш м'якого значення, на відміну від глибоко трагічного відтінку оригіналу.

В обох текстах присутній мотив молитви до Бога, який є символом духовної надії та опори. Оригінальний вислів «*Богу не молилась*» збережено у перекладі як «*Did you fail to pray*», що адекватно передає зміст, хоча й змінює акцент із докору на нейтральне запитання, і упускає суб'єкт до якого спрямована молитва. Віра Річ залишає ідею молитви важливою частиною тексту, однак дещо спрощує емоційний відтінок, що властиво для українського контексту.

Уривок демонструє гармонію людини з природою через згадку про «*схід сонця*», який виступає символом початку нового дня й надії. У перекладі Віри Річ відтворює цей образ як «*Before the sun rose in the morning*», що є близьким за змістом, хоча й додає деталізації. Така інтерпретація зберігає ключовий символізм природи, але створює дещо інший ритмічний ефект.

Переклад Віри Річ є вдалим з погляду передачі основного змісту та образної структури, зокрема образу матері-України та божественних мотивів. Однак певні моменти, як-от трагізм слів «*гинеш*» або емоційна напруга докору, адаптовані до англомовного сприйняття, що дещо змінює загальний

тон твору. Водночас використання стилістично простих і зрозумілих виразів дозволяє зберегти загальну ідею та символіку тексту, включно з його природними і духовними мотивами.

Шевченко	Vera Rich
Не плакали б діти, мати б не ридала, <u>Не чули б у Бога вашої хули.</u> І сонце не гріло б <u>смердячого гною</u> <u>На чистій, широкій, на</u> <u>вольній землі.</u> (Kobzar, c. 105)	The children would weep not, nor mother's tears burn, And God would not hear your blaspheming and sneers, <u>The sun pour no warmth out</u> <u>upon the foul dunghill.</u> <u>Over a land that is free, broad</u> <u>and true</u> (Kobzar, c. 111)

В поезії «І мертвим, і живим..» (1845) Шевченко створює контраст між двома реаліями: божественним порядком природи, уособленим сонцем, і моральним падінням людства, представленим через метафору «смердячого гною». Сонце символізує чистоту, життя й Божу благодать, тоді як «гній» – це образ занепаду, аморальності та морального смороду. Другий рядок додає новий рівень цього протиставлення: земля має бути «чистою», «широкою» і «вольною», однак реальність людського занепаду суперечить цьому ідеалу. Цей контраст підкреслює трагедію spaпложеної гармонії між природою, людиною й божественним порядком.

Віра Річ майстерно передає основний зміст обох рядків, проте її інтерпретація має деякі особливості. У перекладі слово «гній» замінено на «*foul dunghill*», що точно передає фізичний аспект образу. Однак слово «смердячий» не має прямого еквівалента в перекладі, і втрачається елемент огидності, який посилює емоційний ефект оригіналу. Крім того, конструкція «*pour no warmth out*» звучить менш різко, ніж «не гріло б», і не підкреслює ідеї повного відторгнення сонцем «гною». Шевченко акцентує на трьох епітетах: «чистій», «широкій», «вольній». У перекладі вони адаптовані як «*free, broad and true*». Епітет «*true*» змінює акцент із фізичної чистоти на моральну правдивість, що розширює значення, але частково змінює символіку оригіналу.

Шевченків контраст між божественним порядком і людським занепадом залишається збереженим у перекладі Віри Річ, але певні аспекти зазнають змін. Незважаючи на ці відмінності, переклад вдало передає головну ідею контрасту між гармонією природи та відсутністю людства.

У поезії «Як умру, то поховайте..» (1845) Шевченко через опис степу, ланів, Дніпра та круч створює образ рідної землі, яка стає не

Шевченко

John Weir

Серед степу <u>широкого</u> На Вкраїні милій, Щоб лани <u>широкополі</u> , І Дніпро, і <u>кручі</u> Було видно, було чути, <u>Як реве ревучий.</u> Як понесе з України У синєє море Кров ворожу... отойді я І лани і гори – Все покину, і полину <u>До самого Бога</u> Молитися... а до того Я не знаю Бога. (Kobzar, c. 138)	In my beloved Ukraine, My tomb upon a grave mound high Amid the <u>spreading plain</u> , So that the fields, the boundless steppes, The Dnieper's plunging shore My eyes could see, my ears could hear <u>The mighty river roar.</u> <u>When from Ukraine the</u> <u>Dnieper bears</u> <u>Into the deep blue sea</u> The blood of foes ... then will I leave These hills and fertile fields - I'll leave them all and fly away <u>To the abode of God</u> , And then I'll pray But till that day I nothing know of God (Kobzar, c. 138, 141)

лише географічним простором, а й духовним символом України. У перекладі Джона Віра цей образ відтворено досить точно: «*My tomb upon a grave mound high / Amid the spreading plain, / So that the fields, the boundless steppes, / The Dnieper's plunging shore*». Слова «*spreading plain*» і «*boundless steppes*» передають ідею широти, але дещо зменшують емоційний акцент на багатстві та гармонії ландшафту, яким наповнений оригінал. Використання слова «*plunging shore*» як відповідника «кручі» вносить динамічний аспект, але втрачається певна велич і спокійність образу.

Образ Дніпра як символу природної сили та вічного руху є центральним у цьому уривку. Оригінал акцентує на звуках через «*Як реве ревучий*», що створює потужний акустичний ефект. У перекладі «*The mighty river roar*» відтворюється загальний зміст, але втрачено подвоєння «реве ревучий», яке підсилює звукову символіку, що зменшує експресивність і ритмічну динаміку оригінального тексту.

Шевченко використовує контраст між світським і божественним, заявляючи: «*Я не знаю Бога*» до моменту звільнення України. У перекладі цей рядок адаптовано як «*I nothing know of God*», що зберігає зміст, але звучить менш експресивно. Крім того, фраза «*To the abode of God*» для передачі «*до самого Бога*» акцентує на місці, а не на духовному піднесенні, яке є важливим у контексті оригіналу.

У рядках «*Як понесе з України у синєє море кров ворожу*» Шевченко використовує образ Дніпра, що несе ворожу кров, як символ звіль-

нення та справедливості. Джон Вір зберігає цю ідею у перекладі «*When from Ukraine the Dnieper bears / Into the deep blue sea / The blood of foes*», проте втрачається певна сила, закладена в образі «*понесе*», яке у Шевченка звучить як природна стихія, що є частиною великої боротьби.

Джон Вір зберігає загальний ритм тексту, хоча деякі рядки звучать більш спрощено, наприклад, «*I'll leave them all and fly away*». Цей рядок передає зміст, але не відображає глибини емоційного переходу від земного до божественного. У перекладі Віра ця гармонія частково зберігається, проте деякі моменти втратили свою емоційну напругу. Особливо це стосується звукових і рухових образів, які в оригіналі надають тексту динаміки та драматизму.

Шевченко	Vera Rich
Село! І серце одпочине: Село на нашій Україні – <u>Неначе писанка,</u> <u>село.</u> <u>Зеленим гаєм</u> <u>поросло.</u> <u>Цвітуть сади, білі-</u> <u>ють хати.</u> А на <u>горі</u> <u>стоять</u> <u>палати,</u> Неначе диво. А кругом Широколистії тополі, А там і ліс, і ліс, і поле, І сині гори за Дніпром. <u>Сам Бог витає над</u> <u>селом.</u> (Kobzar, c. 154)	A village! And the heart again May rest... A village in Ukraine – <u>Like an egg gay with Easter</u> <u>dyes:</u> <u>In woodland green the village</u> <u>hides;</u> <u>The gardens flower, homes</u> <u>gleam white,</u> A mansion <u>looms upon the</u> <u>height</u> Like some strange marvel. On all sides Stand broad-leaved poplars; there again Is forest, forest-land, and plain, Blue hills beyond the Dnipro's tide ... <u>And high above, the Lord</u> <u>abides!</u> (Kobzar, c. 155)

Образ села в уривку Тараса Шевченка «Княжна» є символом гармонії, краси та божественного порядку, що втілюється у природі. У цьому уривку природа постає не лише як середовище, а як живий доказ божественної присутності, де кожна деталь – свідчення Божого творіння. Шевченко описує село як «неначе писанка», наголошуючи на його досконалості, яка гармонійно поєднує елементи природи та культури. Віра Річ у своєму перекладі адаптує цей образ як «*like an egg gay with Easter dyes*», де символ Великодньої писанки зберігається, але акцент переноситься на радісність і святковість, яка характерна для англomовної культури. Таке трактування не лише передає зміст, але й додає новий вимір, пов'язаний із загальнолюдською ідеєю божественного творіння.

Опис природи у творі підкреслює її гармонію, яка є результатом Божого замислу. Зелені гаї, квітучі сади, білі хати та широколисті тополі створюють ідеалізовану картину, яка слугує фоном для божественної присутності. У перекладі Віри Річ використання фрази «*in woodland green the village hides*» зберігає ідею гармонійного поєднання села з природою, але трохи зменшує відкритість образу, акцентуючи більше на прихованій красі. Водночас у рядку «*The gardens flower, homes gleam white*» передано чистоту та досконалість, яка в оригіналі підкреслюється білими хатами й квітучими садами. Чистота стає символом зв'язку між людиною та природою, який укорінений у Божій волі.

У рядку «*Сам Бог витає над селом*» Шевченко чітко вказує на божественну присутність, яка охоплює всю гармонію села та природи. У перекладі Віра Річ зберігає цю ідею через вираз «*And high above, the Lord abides*», який передає відчуття вічності й духовного спокою. Проте в оригіналі Бог є невіддільним від природи – Він буквально «витає» над селом, тоді як у перекладі створюється образ Бога, який існує «над» цим світом. Така зміна акценту робить Бога відокремленим від природного ландшафту, тоді як у Шевченка природа і є відображенням Божого задуму.

Окремої уваги заслуговує образ гір, що стоять «*неначе диво*» серед села. У перекладі вони описані як «*a mansion looms upon the height like some strange marvel*». У цьому перекладі збережено ідею дивовижності, але слово «*looms*» додає легкий відтінок відчуження чи навіть загрози, який відсутній у первинному тексті. У Шевченка палаци гармонійно вписуються у загальну картину, тоді як у перекладі вони стають дещо чужорідним елементом.

Таким чином, поезія Шевченка відображає глибоку інтеграцію природи й божественного, де кожна деталь села – від садів до тополь – є свідченням гармонії творіння. У перекладі Віри Річ ця ідея зберігається, але в деяких моментах змінюється акцент. Переклад акцентує на святковості й досконалості природи, проте місцями втрачає відчуття її невіддільності від Бога, як це є у Шевченка. Попри це, переклад зберігає основну думку про природу як відображення божественного задуму, що дає змогу передати універсальність теми англomовному читачеві.

У вірші «Мені тринадцятий минало...» (1847) Тарас Шевченко майстерно зображує глибокий зв'язок людини з природою та божественним світлом, яке пронизує все довкола. Відчуття гармонії між небом, селом, сонцем і дитиною створює атмосферу внутрішнього спокою й духовної радості. Джон Вір у своєму перекладі зберігає

Шевченко

John Weir

Чи то так сонечко сіяло, Чи так мені чого було? Мені так любо, любо стало, <u>Неначе в Бога....</u> Уже прокликали до паю, А я собі у бур'яні <u>Молюся Богу...</u> і не знаю, Чого маленькому мені Тойді так приязно молилось, Чого так весело було? Господнє небо, і село, Ягня, здається, веселилось! І сонце гріло, не пекло! (Kobzar, c. 157)	Was it the <u>magic</u> of the sun, Or what was it affected me? I felt with joy all overcome <u>As though in heaven ...</u> The time for lunch had long passed by, And still among the weeds I lay <u>And prayed to God...</u> I know not why It was so pleasant then to pray For me, an orphan peasant boy, Or why such bliss so filled me there? The sky seemed bright, the village fair, The very lambs seemed to rejoice (Kobzar, c. 158)

загальний зміст і основну ідею уривка, проте вносять певні зміни, які адаптують текст для англomовного читача.

Шевченко починає уривок із рефлексії, що передає його емоційне захоплення: «*Чи то так сонечко сіяло, чи так мені чого було?*» Цей рядок створює відчуття невизначеності між природним і внутрішнім світлом, ніби сонце й душевний стан зливаються в єдине ціле. У перекладі Джона Віра це адаптовано як «*Was it the magic of the sun, / Or what was it affected me?*». Використання слова «*magic*» додає фантастичної нотки, але втрачає простоту й природність, властиву оригіналу. Проте переклад передає здивування та глибоке захоплення, яке відчуває герой.

У рядках «*Мені так любо, любо стало, неначе в Бога...*» Шевченко наголошує на особливому стані душевного спокою, який герой відчуває в єдності з природою й божественним. У перекладі це відображено як «*I felt with joy all overcome / As though in heaven ...*». Використання фрази «*as though in heaven*» влучно передає божественний контекст, але зменшує відчуття безпосередньої присутності Бога, яке є в оригіналі.

Далі Шевченко переходить до опису конкретних деталей: села, неба, ягняти та сонця, які всі разом створюють атмосферу радості й гармонії. Рядок «*І сонце гріло, не пекло*» підкреслює лагідність природи, яку герой сприймає як прояв Божої благодаті. У перекладі це передано через фразу «*The very lambs seemed to rejoice*», яка зберігає загальне відчуття радості, але замість конкретного акценту на лагідності сонця фокусується на символі ягняти, яке асоціюється з невинністю та спокоєм.

Особливе місце в уривку займає молитва: «*Молюся Богу... і не знаю, чого маленькому мені / Тойді так приязно молилось*». Шевченко через цей момент зображує чистоту дитячої душі, яка природно тягнеться до Бога. У перекладі Джона Віра цей мотив збережено як «*And prayed to God... I know not why / It was so pleasant then to pray*». Переклад адекватно передає емоцію щирості й невимуженості молитви, хоча слово «*pleasant*» може здаватися трохи менш глибоким у порівнянні з українським «приязно».

Шевченко

Vera Rich

І смеркає, і світає, День божий минає, (Kobzar, c. 104)	Dusk is falling, dawn is breaking, And God's day is ending (Kobzar, c. 110)

В короткому уривку з поезії Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...» передається циклічність часу як невід'ємна частина божественного порядку світу. Шевченко описує природний ритм зміни дня і ночі, підкреслюючи їхню гармонію з Божим задумом. Рядок «*І смеркає, і світає*» створює образ постійного руху часу, що є частиною вічного циклу природи, а продовження «*День божий минає*» акцентує на тому, що кожен день є даром Бога, який потрібно цінувати.

У перекладі Віри Річ цей мотив збережено через фразу «*Dusk is falling, dawn is breaking, / And God's day is ending*». Переклад чітко відтворює основну ідею циклічності, проте вводить деякі нюанси, які впливають на загальне звучання. Використання слова «*God's day*» додає акцент на тому, що день належить саме Богу, тоді як у Шевченка акцент більше на самому процесі його плину. Фраза «*Dusk is falling, dawn is breaking*» вдало передає зміну дня і ночі, зберігаючи природну гармонію, але створює дещо ліричніший тон порівняно з більш стриманим звучанням оригіналу. Шевченків рядок відзначається лаконічністю та простотою, які підсилюють його універсальність і глибину. Віра Річ, перекладаючи, зберігає загальний зміст і образність, але деякі додані слова, як-от «*God's day*», зміщують акцент із циклічності часу на його належність Божому контролю.

Аналіз англійських перекладів Джона Віра та Віри Річ демонструє, як пантеїстичні мотиви у творчості Тараса Шевченка, де природа, людина і божественне перебувають у гармонійній єдності, адаптуються для іншомовної аудиторії, зберігаючи основний зміст, проте іноді змінюючи акценти.

Обидва перекладачі передають глибокий зв'язок між природою та божественним, закладений

у Шевченкових текстах. У перекладі Віри Річ природа часто набуває святкових рис і стає символом Божої присутності через гармонію та красу, як це видно в її інтерпретації уривків із «Княжни» та «Мені тринадцятий минало». Віра Річ майстерно передає чистоту та гармонійність природи, яка втілює божественний задум, але іноді розділяє Бога і природу, наголошуючи на Його віддаленості, як у рядках «*And high above, the Lord abides*».

Джон Вір у своїх перекладах, як-от у «Як умру, то поховайте...», акцентує на величі природи, яка слугує символом свободи й боротьби, а її божественність підкреслюється через динамічні образи, такі як «ревучий» Дніпро чи блакитні гори. У його інтерпретації природа постає як частина універсального циклу, підконтрольного Божій волі, проте акцент на її самодостат-

ності іноді поступається місцем зосередженню на патріотичних і соціальних аспектах.

Висновок. Пантеїстичні мотиви у перекладах обох авторів зберігають свою основну ідею, але піддаються адаптації до англomовного сприйняття. У перекладах Віри Річ пантеїзм частіше акцентується через гармонійність і красу природи, яка є проявом Божого задуму. У Джона Віра природа постає як динамічний символ боротьби, сили й надії, що іноді підкреслює її незалежність від божественного начала. Попри ці відмінності, обидва перекладачі зберігають ключову ідею Шевченкового пантеїзму: природа є невіддільною від божественного, і через неї розкривається гармонія світу, яка є основою людського буття, що дозволяє англomовному читачеві відчутти універсальність поетичного світу Шевченка, де природа і Бог існують у нерозривній єдності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акішина, М. О. Комунікативно-прагматичний потенціал тропів у англomовному поетичному тексті ХХІ століття. *Лінгвістика*. 2015. Вип. 19. С. 26–68.
2. Ботвин Т. Особливості перекладу лексичних лакун у збірці поетичних творів Тараса Шевченка «Кобзар». *Сучасні дослідження з іноземної філології*, 2024, 2 (26): 172-181.
3. Воронова З. Ю. Аспекти відтворення українських художніх творів в англomовних перекладах. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*, 2021, 88 с.
4. Єлісєєва А.С. Проблеми перекладу англomовної поезії (на матеріалах поетичних творів ХІХ ст.) : дипломна робота магістра. Дніпро : Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», 2022. 108 с.
5. Кондратюк М. В., Бойван, О. С. Теоретичні, практичні та методичні аспекти перекладу поетичних творів з української мови англійською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2022, 53 (2): 127-131.
6. Крупа, М. Критерії відбору художньої словесності для лінгвоаналізу. *Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту*. Тернопіль : Лілея, 1997. С. 6–24.
7. Марцин, : О. Шевченко у світовому перекладознавчому досвіді. *Український світ у наукових парадигмах : зб. наук. пр.* Харків : ХІФТ, 2019. Вип. 6. С. 34–42.
8. Ніколаєва, Т. Особливості художнього перекладу з української на англійську мову. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 42. С. 119–125.
9. Ребрій, О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
10. Шапран, М. С. Поезія Тараса Шевченка в англomовних перекладах: лексико-стилістичний та культурно-прагматичний аспекти : дипломна робота магістра. Київ : Національний авіаційний університет, 2021. 85 с.
11. *Kobzar. Ukrainian Poetry of Taras Shevchenko*. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18385/file.pdf> (дата звернення: 21.12.2024).
12. Mey, J. Pragmatics and Literature. *Foundations of Pragmatics*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2014. 152 p.
13. Reiss, K. Translation Criticism – The Potentials & Limitations. London ; New York : Routledge, 2000. Kindle edition. 354 p.

ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «КОНЦЕПТ» У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ АНАЛІЗІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

APPLICATION OF THE CATEGORY "CONCEPT" IN THE LITERARY ANALYSIS OF A WORK OF ART

Ступницька Н.М.,

orcid.org/0000-0002-7560-0049

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Ткаля І.А.

orcid.org/0000-0002-3988-3141

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У статті стверджується, що особливістю наукового процесу сьогодення є розповсюдження кроснаукових досліджень. Необхідність розуміння світу, що швидко змінюється і поглибленого вивчення людської особистості зумовлює розвиток міжгалузевих розвідок і появу таких термінів, як «концепт».

Представлений огляд наукових досліджень свідчить про активні спроби дати визначення терміну «концепт». Труднощі у визначенні цього поняття, різноманітність думок з приводу цієї категорії свідчить про складність і багатовимірність його структури.

Зазначається, що концепт має враховуватися при літературознавчому аналізі художнього тексту. У статті говориться, що текст має дуалістичну структуру, що полягає у комбінуванні світосприйняття автора та читача. Стверджується, що саме завдяки концепту твори художньої літератури зберігають свою актуальність і знаходять відгук у наступних поколіннях. Для глибокого розуміння тексту, з'ясування світоглядної картини світу письменника та особливостей її еволюції треба використовувати концептний аналіз. До образів твору належать не тільки персонажі – люди, які зображені у творі, – до цієї категорії належать усі явища та предмети, що описані у тексті. Дослідження категорії образу тривають, науковці намагаються якнайточніше визначити його зміст. У статті стверджується, що образ являє собою певний концепт, який здійснює вплив на читача.

У дослідженні зазначається, що твір є набором концептів, що являють собою певну систему. Концепти також не існують окремо одне від одного, вони утворюють відповідну систему.

Систему концептів, що притаманна одному літературному твору називають концептосферою. Закцентовано, що концептосфера має змінний характер, зберігаючи при цьому цілісність. Кожному автору властива власна концептосфера. Виявлено взаємозв'язок між концептом і менталітетом. Менталітет виявляється через ключові концепти, притаманні носіям певної культури. Національна культура знаходиться у взаємозв'язку із концептом, якщо урізноманітнюється культура народу, то й структура концепту стає комплексною.

Зазначено перспективність подальших наукових розвідок у царині концепту та концептосфери як кроснаукових і комплексних категорій.

Ключові слова: науковий процес, кроснаукове дослідження, міжгалузевий, концепт, багатовимірність, літературознавчий аналіз, дуалістична структура, концептосфера, менталітет.

The article argues that a feature of the scientific process today is the spread of cross-disciplinary research. The need to understand the rapidly changing world and in-depth study of the human personality determines the development of interdisciplinary explorations and the emergence of such terms as "concept".

The presented review of scientific research indicates active attempts to define the term "concept." The difficulties in defining this concept and the diversity of opinions about this category indicate the complexity and multidimensionality of its structure.

It is noted that the concept should be taken into account in the literary analysis of a literary text. The article states that the text has a dualistic structure, which consists in combining the worldview of the author and the reader. It is argued that it is thanks to the concept that works of fiction retain their relevance and find a response in subsequent generations. For a deep understanding of the text, clarification of the writer's worldview, and the features of its evolution, it is necessary to use conceptual analysis. The images of the work include not only the characters—people depicted in the work – this category includes all the phenomena and objects described in the text. Research into the category of image continues, and scientists are trying to determine its content as accurately as possible. The article argues that the image is a certain concept that influences the reader.

The study notes that a work is a set of concepts constituting a particular system. Concepts also do not exist separately from each other, they form a certain system.

The system of concepts inherent in one literary work is called the conceptsphere. It is emphasized that the conceptsphere has a variable nature while maintaining integrity. Each author has their own conceptsphere. The relationship

between the concept and mentality is revealed. Mentality is manifested through key concepts inherent in the bearers of a certain culture. National culture is interconnected with the concept, if the culture of the people is diversified, then the structure of the concept becomes complex.

The prospects for further scientific explorations in the field of concept and conceptosphere as cross-scientific and complex categories are outlined.

Key words: scientific process, cross-disciplinary research, interdisciplinary, concept, multidimensionality, literary analysis, dualistic structure, conceptosphere, mentality.

Постановка проблеми. Сучасні особливості розвитку суспільства призводять до поширення міждисциплінарних досліджень, що й обумовлює появу таких термінів, як «концепт». Поняття «концепт» активізувалося у науковому дискурсі у кінці ХХ на початку ХХІ століття, що й обумовлює певну його несталість. Науковці досліджують і роблять спроби дефініціювати його, що призводить до розширення спектру досліджень і труднощам у чіткому визначенні цієї категорії. Кожній галузі науки притаманний власний методологічний апарат, особливий погляд на функціонування мови і культури, що обумовлює появу таких понять, які існують у багатьох науках і дають поштовх для подальших наукових розвідок.

У роботі зазначено, що образ є тим компонентом структури тексту, на базі якого доречно продемонструвати особливості застосування концептного аналізу. Представлені висловлювання науковців на категорію образу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень, що присвячені вивченню поняття концепту, свідчить про його багатоплановість та комплексність, адже намагання дати чітке визначення неодмінно наштовхується на неможливість охопити усі грані цього терміну. Так, В. Л. Іващенко акцентується на наступних напрямках осмислення поняття: лінгво-логіко-філософський; психологічний і лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвопсихологічний. Багатокомпонентність цієї дефініції продемонстрована вже у назві цих підходів, вони за своєю природою – кроснаукові. Н. В. Плотнокова [11] розширює це поняття і намагається структурувати його, пропонуючи таку класифікацію: у межах філософської парадигми дослідниця виокремлює власне філософський та логіко-філософський підходи; у рамках логічної парадигми – лінгво-логіко-філософський, логіко-поняттєвий і логіко-семантичний. Осмислюючи це поняття з погляду психологічної парадигми авторка виділяє психологічний, когнітивний та семантико-когнітивний підходи, у межах культурологічної парадигми – культурологічний, лінгвокультурологічний, етно-лінгвістичний і інтегративний підходи; існує також і літературознавча парадигма. Т. П. Шестопалова вважає, що концепт

«компенсує недоліки поняття «сенс», поєднуючи у собі логіко-психологічні та мовознавчі категорії. Він містить у собі зіставлення й порівняння, необхідні для віднайдення й осмислення особливих рис об'єкта. Концепт характеризується антропоцентричністю та як «фантомне ментальне утворення» має багатовимірний інтегруючий евристичний потенціал» [17, с. 36]. Дослідниця зробила спробу проаналізувати певні напрацювання з вивчення цього аспекту і вважає концепт «ментальним артефактом», «операційною одиницею думки», «безкінечним рухом думки» та доходить до наступного розуміння концепту у царині літературознавства: «За своєю одночасною належністю до структури індивідуальної свідомості та системи знання концепт існує у вигляді «наскрізної теми» в доробку мислителя й культурного діяча, а також як дискурсивна практика» [17, с. 47]. Ж. Краснобаєва-Чорна зазначає, що «у сучасній літературі можна виділити сім інтерпретацій концепту: логіко-філософський (Дж. Кемені, Ч. Пірс, Г. Фреге), власне філософський (Ж. Дельоз, Ф. Гаватарі), лінгвістичний (В. Гак, В. Звєгінцев, Л. Резников, О. Тараненко, П. Чесноков), лінгвокультурологічний (А. Вежицька, Д. Гудков, І. Захарченко, Л. Іванова, В. Іващенко, В. Красних, В. Маслова), когнітивний (В. Дем'яненко, О. Кубрякова, З. Попова, І. Стернін), психолінгвістичний (О. Залевська, О. Селіванова, В. Старко, О. Цапок, І. Штерн, Л. Лисиченко) та літературно-культурологічний (Л. Грузберг, Л. Іванова, О. Кагановська), які відображають складну і суперечливу природу самого концепту і наукового знання про нього» [8, с. 67].

З точки зору В. М. Супруна художній концепт – це «літературознавча категорія, яка через твори красного письменства генералізує і трансформує етноментальний досвід соціуму в інтелектуальну, духовну, психоемоційну та інші матриці особистості, ідейно моделюючи крізь призму індивідуально-авторської картини світу аксіологічні пріоритети потенційного реципієнта, формує його образно-смыслову й когнітивну парадигму» [14, с. 54].

Постановка завдання. Мета даної статті полягає у виявленні комплексної структури художнього тексту та необхідності застосування

для його розуміння категорії концепту. Для досягнення цієї мети ми маємо виконати такі завдання:

- Продемонструвати багатогранність та складність категорії концепту, представивши огляд наукових досліджень цього аспекту;
- Виявити специфіку художнього образу та особливості застосування концептного аналізу цього структурного елементу тексту;
- Розглянути концепти у системі, застосовуючи поняття «концептосфера».

Виклад основного матеріалу. У літературознавстві концепт має враховуватися при аналізі художнього тексту, адже, текст – це розмова автора з читачем, яка має дуалістичну структуру. З одного боку цього утворення знаходиться адресант з його власним світосприйняттям, з іншого – адресат із відповідним бекграундом, що дозволяє повною мірою зрозуміти зміст написаного. Концепти «актуалізують ті рівні значень та смислів, які є цікавими, аксіологічно вагомими для читачів» [13, с. 141]. Саме концепти дозволяють передати національний колорит, особливості світосприйняття певного народу, що подаються у авторському переосмисленні. «Концепт постає перед нами як мовно-культурний феномен, що існує у індивідуальній та колективній свідомості носіїв певного етносу (народу, держави, країни, регіону тощо), відображає менталітет, історію, культуру та досвід, набутий індивідами у процесі трудової діяльності та розвитку суспільства» [6, с. 216]. Аналізуючи художні тексти необхідно враховувати як концепти притаманні епосі, у яку створено твір, так і індивідуально авторські концепти. Використовуючи концепт-аналіз, можна виявити стрижневі аспекти світоглядної картини світу письменника і прослідкувати особливості її еволюції.

Саме завдяки концепту твори художньої літератури зберігають свою актуальність і знаходять відгук у серцях нащадків. З розвитком людського суспільства і зміною світоглядної парадигми відбувається формування нових концептів. Сприйняття того самого тексту може бути різним як у сучасників автора, через різність освітнього рівня та культурних особливостей, так і у наступних поколінь. На нашу думку можна виокремити загальнолюдські концепти, до яких належать, наприклад, «родина», «дім», «батьківщина» тощо, але й вони не є однаковими на рівні перцепції. З одного боку, вони притаманні представникам усіх народів, з другого боку – їх розуміння різняться у залежності від культурних особливостей та традицій.

Одним із компонентів загальної структури художнього тексту, який найяскравіше показує

особливості застосування концептного аналізу, є образ. Слід зазначити, що специфіка художнього образу полягає у тому, що він також має бінарну структуру, адже він є як засобом осмислення існуючої дійсності, так і створення нового, фантазійного світу. Мімітичне ставлення до категорії літературного образу знайшло своє відбиття ще у «Поетиці» Арістотеля, де зазначено, що «завдання поета – говорити не про те, що справді сталося, а про те, що могло б статися, тобто про можливе або неминуче» [1, с. 130]. Літературно-художні образи відрізняються поєднанням об'єктивного і суб'єктивного, що узгоджується із думкою П. В. Білоуса, що «здатність до образотворення закладена в багатозначності слів; слово з його значенням – це вже образ» [3, с. 64], який поєднує самотність творця, особливості його світовідчуття, ментальні і психічні властивості, життєвий досвід. Отже, мислення художніми образами є основою мистецтва, а образність у структурі художнього тексту визначає його мистецьку цінність. На думку Л. І. Беліхової доволіно створених образів нема, їх формування пов'язане зі своєрідним освоєнням навколишнього світу: деякі риси та властивості, притаманні словесному образу, висвітлюють минулі уявлення людини, буквальний смисл яких із плином часу вивітрився [2, с. 23]. Комплексність поняття «художній образ» у літературознавстві зумовлена суспільно-історичними, культурно-науковими чинниками та взаємодією з читачем, який протягом багатьох поколінь є суб'єктом художнього процесу.

Поняття «художній образ» не обмежене лише персонажами – людьми, які зображені у творі. На нашу думку, це поняття набагато ширше, по-перше до нього входять мовленнєві образи (яскраві вирази, влучні порівняння тощо), по-друге, явища чи предмети, що описані у тексті, також входять до образної системи художньої праці. Подібний погляд не є новим, на більш широкому трактуванні цього поняття наголошував ще Г. Гегель. Він першим зацентрувався на естетичному тлумаченні образу і на основному напрямі його вивчення, зауваживши, що образ дозволяє людині побачити об'єкти у їх реальній конкретно-чуттєвій повноті [4, с. 38]. Науковці продовжують дослідження категорії образу, намагаючись якнайточніше визначити його зміст. У тлумачному словнику української мови зазначається, що «образ є формою відображення дійсності, що народжується або постає в уяві та зображує об'єктивну дійсність» [15, с. 256]. Образ також являє собою певний концепт, який має значний вплив

на читача і у багатьох випадках запам'ятовується краще ніж загальна канва сюжету.

У романі Ш. Бронте «Джейн Ейр» показано образ середньовічної Англії, узагальнений образ шкіл для бідних дівчат (на прикладі школи Лоувуд) і власне людські образи. Для глибшого розуміння усіх цих образів варто використовувати поняття «концепту». Так, читаючи роман, не варто забувати про ті морально-етичні цінності, які були властиві самій письменниці і тогочасному суспільству, адже без цього зрозуміти усю значущість твору для тієї епохи буде неможливо.

Взагалі, будь – який твір являє собою певний набір концептів, які не існують самостійно та незалежно одне від одного, а знаходяться у взаємозв'язку та взаємовпливі. Концепти являють собою частини певної системи, у якій вони функціонують і упорядковуються відповідно до особливостей осмислення і рівня пізнання дійсності певним народом. Т. П. Вільчинська зазначає, що головною засадою «концептуального аналізу є визнання взаємодії концептів, їхньої здатності творити певну цілісність» [5, с. 12]. Ще однією характерною ознакою концептів є динамічність, оскільки вони здатні доповнюватися, змінюватися залежно від рівня розвитку суспільства, існуючих морально-етичних норм і правил.

Загалом систему концептів, що належить одному літературному твору називають концептосферою, яка також набуває змінного характеру, залишаючись при цьому цілісною, де кожен елемент виконує певну функцію. Кожному авторі притаманна власна концептосфера, яка знаходить своє відображення у його творчості. Погоджуються із нами і дослідники І. Нічаєнко та Ю. Кошій, які зазначають, що кожен письменник «вибудовує» свою концептосферу, оскільки, «створюючи художній образ, автор свідомо чи підсвідомо відтворює свою концептосферу та концептосферу героїв. Вона є продуктом культурно-історичного досвіду всієї національної спільноти, до якої належить автор і його індивідуальне світобачення» [10, с. 222]. І. Постолова визначає концептосферу як систему авторських концептів, які «створюються на базі авторської картини світу. Ця картина, у свою чергу, зумовлює систему концептів окремого періоду, циклу творів або окремого твору» [12, с. 8].

Аналіз художнього твору не може обмежитися виключно розбором мовних особливостей, сюжетної лінії та поведінки персонажів, також має враховуватися історична епоха створення тексту і ті часи, що відображаються у творі, власне уся атмосфера твору, тобто усі концепти,

що утворюють цілісну концептосферу художнього продукту. Так, І. Постолова зауважує, що розуміння концептосфери «допомагає, по-перше, розглядати кожен текст або цикл текстів як змістовну художню цілісність, по-друге, членувати її, відокремлюючи ключові та варіативні концепти, по-третє, простежити еволюцію письменницької творчості як еволюцію, тобто динаміку, її провідних концептів» [12, с. 8].

На творення як окремих концептів, так і цілісної концептосфери має безпосередній вплив авторське світосприйняття, тобто менталітет творця художнього твору. На нашу думку, концептосфера є відображенням менталітету письменника, епохи, народу. Концептосфера базується на менталітеті, утворюється саме завдяки ньому, ці категорії взаємообумовлені і не можуть існувати одна без одної. «Концептосфера – це сфера знань народу, її складники формуються на основі пізнавальної діяльності. Менталітет – специфічний спосіб сприйняття й розуміння дійсності, зумовлений сукупністю стереотипів свідомості. Менталітет і концептосфера взаємодіють між собою. Концептосфера зберігається у свідомості націй, а менталітет виявляється через характер, вчинки, комунікацію людей» [9, с. 198].

Розуміння концептів лежить в основі розуміння особливостей світоглядної парадигми певного народу, являє собою аспект духовної культури та духовнотворчого процесу становлення нації. Менталітет знаходить свій вияв через ключові культурні концепти завдяки яким реципієнти складають уявлення про носіїв даного культурного коду та про їх світосприйняття. Національна ідентичність знаходить своє відображення у «психології мислення, яка відображається передусім у мові, а також у розумовій творчості, що впливає з ментальності етносу» [16, с. 84], отже, якщо культура народу урізноманітнюється, то й структура концепту ускладнюється.

Висновки. Викладений у даній статті матеріал дозволяє зробити висновок, що категорія концепту є необхідною складовою сучасного наукового дискурсу і важливим компонентом літературознавчого аналізу тексту. Саме завдяки концепту художні тексти зберігають свою актуальність і породжують подальші наукові дослідження. Концепт існує не відокремлено, а як структурна складова системи, що має назву концептосфера. Складність структури тексту загалом і компоненту зокрема являє цариною для подальших досліджень і є перспективним питанням для крос наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістотель. Поетика / пер. з старогрец. Борис Тен ; [заг. ред. Л. Д. Гоголев]. Київ : Мистецтво, 1967. 130 с.
2. Бєлєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... док. філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 462 с.
3. Білоус П. В. Вступ до літературознавства : навч. посіб. Київ : Академія, 2011. 336 с.
4. Білоус П. В. Теорія літератури. Київ: Академвидав, 2013. 328 с.
5. Вільчинська Т. П. Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові XVII–XX ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 38 с.
6. Врублевська Т. Поняття «концепт» у лінгвокогнітивних дослідженнях: етимологія, основні підходи до визначення. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія. 2014. Вип. 19. С. 213-217.
7. Іващенко В. Л. Лінгвоконцептуальна репрезентація фрагментів когніції в термінопросторі української мистецтвознавчої картини світу: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2007. 34 с.
8. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе КОНЦЕПТ. Українська мова. 2006. № 3. С. 67-79.
9. Мацьків П. Концептосфера БОГ як відображення концептуальних просторів. Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2012. С. 197–203.
10. Нічаєнко І., Коцій Ю. Концепт ЖІНКА в творчості Федеріко Гарсія Лорки та його відтворення в українських перекладах В. Вовк. Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки. Серія : філологічні науки. Луцьк : Східноєвропейський університет імені Лесі Українки, 2016. № 6. С. 221-225.
11. Плотнікова Н. В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31. № 14. С. 91-96.
12. Постолова І. В. Романи Генріха Бьолля про війну: структура і концептосфера : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Сімферополь, 2008. 20 с.
13. Сердюк О. В. Особливості вживання художніх концептів КІШКА та СОБАКА (на матеріалі творів художньої літератури). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2015. № 73. С. 140-142.
14. Супрун В. М. Аксіологічна концептосфера жіночої прози української діаспори середини XX століття : монографія. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 416 с.
15. Тлумачний словник української мови. 20 000 слів і словосполучень / ред. В. В. Дубічинський ; уклад.: Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник. Харків : Книжк. Клуб, 2010. 608 с.
16. Шевель А. О. Ментальність українців крізь призму природи. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія. 2012. Т. 204. Вип. 192. С. 83-86.
17. Шестопалова Т. П. На шляхах синтезу думки (теоретичні засновки спадщини Юрія Лавріненка) : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 320 с.

РОЗДІЛ 10 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161,2'373.2: 82.09

DOI

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ – ПОТУЖНІ ЗАСОБИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНАХ ПРО МАРКА ШВЕДА ЛОРИ ПІДГІРНОЇ

PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES – POWERFUL MEANS OF CHARACTER DESCRIPTION IN THE NOVELS ABOUT MARK SHVED BY LORA PIDHIRNA

Бегеш А.І.,

*orcid.org/0000-0003-0430-2447**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови**Ужгородського національного університету*

Стаття присвячена дослідженню найменувань героїв ретророманів Лори Підгірної, а це дозволяє проникнути у світ художнього твору, сприяє виявленню функційних особливостей онімів. Серія романів Л. Підгірної має назву «Пригоди Марка Шведа», умовно її називають Шведіаною. У назві серії є найменування головного героя. Образ і літературно-художній антропонім стануть найважливішими – центром усіх романів.

Мета дослідження – довести, що літературно-художні антропоніми є потужними засобами характеристики героїв у романах про Марка Шведа Лори Підгірної. Наше завдання – прослідкувати як образ та найменування доповнюють одне одного; визначити інформаційний потенціал антропонімів, стилістичні функції. Ми використали описовий, контекстуально-інтерпретаційний, дистрибутивний та етимологічний методи.

Доведено, що і реальна назва героя, і всі його псевдоніми мають значний інформаційний заряд, в їх основі – вид діяльності персонажа, його характер. Авторка створила збірний позитивний образ розвідника, справжнього борця за українську державність. Найменування персонажа мають символічне значення, викликають низку асоціацій. Доантропонімна семантика літературно-художніх антропонімів спрацьовує в тексті. Звернено увагу на низку жіночих найменувань та їх зв'язок із головним героєм. Проаналізовано імена та позивні однодумців Марка Шведа. У серії романів Лори Підгірної є величезна кількість найменувань, які належать до різних антропосистем, вони є національно значущими. Події, які висвітлює авторка, охоплюють чималі часові відрізки і відповідні території, тому без імен реальних історичних особистостей авторка не обходиться. Вони є хронологічно значущими, але наділені художнім вимислом.

Лора Підгірна майстерно добирає назви для своїх героїв, вони стають важливою складовою архітектоники художнього тексту і відображають особливості стилю. Перспективою подальших розвідок є дослідження та порівняльна характеристика літературно-художніх антропонімів із ретродетективів «Вежа Мінерви» та «Таємниця святого Флоріана» Лори Підгірної.

Ключові слова: доантропонімна семантика, інформаційний заряд, літературно-художній антропонім, прізвисько, псевдонім, характеристика,

The article is devoted to the study of the names of the heroes in the retro novels of Lora Pidhirna, which allows to penetrate the world of the literary work, helps to identify the functional features of onyms. The series of novels by L. Pidhirna is titled "The Adventures of Mark Shved", conventionally it is called Shvediana. The title of the series contains the name of the main character. The image and the proper name of the literary hero will become the most important – the center of all novels.

The purpose of the study is to prove that proper names of the literary heroes are powerful means of characterizing heroes in the novels about Mark Shved by Lora Pidhirna. Our task is to trace how the image and the name complement each other; to determine the information potential of anthroponyms, stylistic functions. We used descriptive, contextual-interpretative, distributive and etymological methods.

It is proven that both the real name of the hero and all his pseudonyms have a significant informational charge, based on the type of activity of the person, its character. The author created a collective positive image of a scout, a true fighter for Ukrainian statehood. The character's name has a symbolic meaning, evokes a number of associations. The pre-anthroponymic semantics of proper names of the literary heroes works in the text. Attention is drawn to a number of female names and their connection with the main character. The names and call signs of Mark Shved's associates are analyzed. In the series of novels by Lora Pidhirna there is a huge number of names that belong to different anthroposystems, they are nationally significant. The events, described by the author, cover considerable time periods and corresponding territories, so the author cannot do without the names of real historical figures. They are chronologically significant, but endowed with artistic invention.

Lora Pidhirna skillfully selects names for her characters, they become an important component of the architectonics of the literary text and reflect the peculiarities of style. The prospect of further research is the study and comparative characterization of the proper names of the literary heroes from the retro-detectives "The Tower of Minerva" and "The Mystery of Saint Florian" by Lora Pidhirna.

Key words: pre-anthroponymic semantics, informational charge, proper name of the literary hero, nickname, pseudonym, characterization.

Постановка проблеми. Літературна ономастика є важливою складовою загальної ономастики. Вона належить до актуальних напрямів лінгвістики. У художньому творі всі засоби є важливими, але найкраще характеризують героя літературно-художні антропоніми. Найменування персонажів невід'ємні від образів, вони тісно переплітаються і доповнюють один одного. Літературно-художні антропоніми мають величезний потенціал, який може спонукати до створення мовної картини конкретної історичної епохи. Вони містять інформацію про історію, культурний досвід, побут, довкілля. Дослідження найменувань героїв ретророманів Лори Підгірної дозволяє проникнути у світ художнього твору, сприяє виявленню функційних особливостей онімів. Мовотворчість авторки ще не була предметом спеціального наукового розгляду, тому наше дослідження є актуальним, оскільки літературно-художні антропоніми несуть національно-культурну інформацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість мовознавців власними назвами героїв у будові художнього твору весь час зростає. Важливу теоретичну базу становлять дослідження Ю. Карпенка, Л. Белея, Н. Колесник, М. Торчинського та ін. Маємо низку праць з літературної ономастики відомих науковців, які досліджували літературно-художні антропоніми, що функціонують у творах українських письменників: Л. Белей, Е. Боева, Н. Бербер, Т. Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколозdra-Шепітко, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін. Ономасти доводять, що імена стають вагомими, вони працюють на художній текст. Ю. Карпенко писав: «Тим паче ім'я літературного персонажа багато важить у створенні цього персонажа письменником» [5, с. 15]. Дослідження найменувань персонажів із ретророманів сучасних письменників лягли в основу і наших публікацій («Літературно-художні антропоніми в романах про Львів Андрія Кокотюхи», «Літературно-художні антропоніми в романах Андрія Кокотюхи із циклу «Вигнанець», «Базові конотації літературно-художніх антропонімів у ретророманах Юрія Винничука...», «Стилістичні функції літературно-художніх антропонімів у романах Василя Добрянського» та ін.).

Постановка завдання. Мета дослідження – довести, що літературно-художні антропоніми є потужними засобами характеристики героїв у романах про Марка Шведа Лори Підгірної. Наше завдання – прослідкувати як образ та найменування доповнюють одне одного; визначити інформаційний потенціал антропонімів, стилістичні функції.

Методи дослідження: описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінку інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв.

Виклад основного матеріалу. Пригодницькі романи сучасних українських письменників про події початку XX століття і тих, хто творив історію все частіше привертають увагу наших читачів. Маємо цілу низку ретророманів Ю. Винничука, А. Кокотюхи, В. Івченка, М. Бутченка, В. Добрянського, Ю. Даценка, Б. Коломійчука та ін. Письменники та читачі усвідомлюють, що відлуння тих трагічних сторічних подій тісно переплітається із сьогоденням: ворог один. Лора Підгірна дослідила історію свого краю, створила образ справжнього українця і повела його сторінками романів пізнавати життя.

Серія романів Л. Підгірної має назву «Пригоди Марка Шведа», умовно її називають Шведіаною. У назві серії є найменування головного героя. Оскільки всі події будуть пов'язані з Марком, довкола нього будуть функціонувати й інші герої, то і образ, і літературно-художній антропонім стануть найважливішими – центром усіх романів. Авторка щиро зізнається, що намагалася реалістично вплести долі своїх героїв у події тих часів. У вступній статті Л. Підгірна подає коротку інформацію про головного героя: «Марко Швед – кам'янчанин; хлопець із заможної, гарної української родини, що виріс на історіях Жуля Верна, Александра Дюма та Фенімора Купера. Рафінований інтелігент, якого життя змушує зняти рожеві окуляри й усвідомити, що реальний ворог не завжди буває таким, як у при-

годницьких романах. Марко, подібно до своїх улюблених книжкових героїв, шукає пригод, а знаходить гіркі реалії життя. ...Він проходить пекло під Крутами. Має гарну військову освіту, майстерно володіє зброєю та навичками диверсійно-розвідувальної справи. Зрештою, він просто синьоокий красень з м'якою щирою посмішкою, від котрої мліють дівчата. Усвідомивши, що для кожного настає час, коли мусиш зробити вибір: хто ти, з ким ти, на чьому боці, Марко обирає служити молодій Українській Республіці і працювати в Розвідочній управі» [10, с. 8].

У вступній статті до роману «Полювання на чорного дика» Л. Підгірна описує українського розвідника, який наділений найкращими рисами, виводить позитивний збірний образ: «Український Марко Швед – це суміш козацької звитяги, британської вишуканості, американської діловитості, французького шарму, німецької пунктуальності – і жодної краплини російського лицемірства» [9, с. 9]. Б. Коломійчук створив збірний образ вправного комісара львівської поліції Адама Вістовича, а Лора Підгірна – збірний образ не просто розвідника, а борця. А. Акуленко в передмові до п'ятої частини «І велети падають» зазначає: «Марко Швед Лори Підгірної – своєрідний збірний, узагальнений, але водночас яскравий і самобутній образ сонму справжніх борців за справді Українську державність» [1, с. 3]. Має рацію А. Акуленко, коли пише: «Головне, що Марко Швед – актуальний завжди. Бо він – сутєсті нашого історичного досвіду. І героїзму. Такий собі невидимий герой поміж нас» [1, с. 5].

Найперше привертає увагу ім'я головного героя. Таким іменем назвав свого львівського журналіста Ю. Винничук у серії романів про Марка Криловича. Ім'я Марко – скорочена форма імені Маркус. «Існує дві версії походження і значення імені: від лат. *marinus* – 'приналежний морю' або від імені бога війни – Марса, означає 'войовничий'» [4, с. 485]. Герой Шведіани і є войовничим. Він чітко знає, чого хоче від життя, має гордість і почуття власної гідності, сильну волю і віру в майбутнє України. Марко все життя присвятить боротьбі за долю своєї землі, тому первісне значення імені розкривається в тексті. В одеській диверсійній школі Марко вчився з Костем Чорницьким та Юрієм Коцюбинським. Кость Чорницький завжди заздрив Маркові («Швед – щасливець, улюбленець долі, герой! Вижити у тій брусливській катавасії, більше того – за особисту мужність отримати два Георгія – 3-го і 4-го ступенів... Це не абищо! ...понад усе він жадав дорівнятися до Марка, перейняти його впе-
вність, його відчайдушність, його вміння трима-
тися та без зайвих слів добиватися поставленої цілі...» [10, с. 29]). Сам герой вважає, що йому таланить («Йому неймовірно таланило виходити живим із найважчих сутичок» [10, с. 230]. Про таку силу таланту доводить все до логічного завершення буде говорити Змієнко: «Ну, Шведе... Таланить тобі! Намацав таки! А все оця твоя впертість та прискіпливість, наполегливість усе довести до кінця...» [7, с. 104]). Найперше напрошується асоціація з Марком у пеклі, тобто швидко, невпинно бігати, метатися. Так, Марко сам каже батькові: «Спокій – то не по мені» [10, с. 42]. Але ми дізнаємося, що Марко був у пеклі під Крутами, чудом вижив і зрозумів, що на то була воля Божа («Не гоже думати, що він сам, своєю силою ото вижив та вийшов із пекла» [10, с. 18]; «Тобі, Шведе, тридцять. Дехто з тих, кого ти знав, не прожили й стільки. А тебе Бог щоразу милував» [7, с. 19]). Батько говорив Маркові, що улюбленців у Бога немає, але Швед відчуває ту особливу любов («Щоразу наче якась вища сила простирала над ним свій омофор. Простим щастям це не назвеш. ... Може істина в тому, аби не чекати на докази і вияви любові Господньої, а просто знати, що Бог тебе любить, і жити із цією істиною, не сумніваючись?» [7, с. 153]). Боже сприяння супроводжує Марка на життєвому шляху, і він розуміє, що Бог йому допомагає («Скільки разів у житті Марка траплялося отаке дивне, шалене везіння, коли все складалося, як візерунок на полотні, – він щоразу собі повторював: то не везіння. То Бог мене любить. Значить, і я роблю те, що Господу угодне» [7, с. 341]). Марко готовий весь час захищати Україну («Комусь же треба і тут бути. Якщо не зупинимо більшовиків тут, вони зі всім світом зроблять те саме, що й з Україною. Це ж орда» [10, с. 45]). Обставини складуться так, що Маркові прийдеться залишити рідні місця, він стане вигнанцем («Доля, якщо так можна сказати, усе ж була прихильна до нього на відміну від інших: не калічила його на війнах, зберігала у найтяжчих обставинах, дарувала кохання, родину... Тільки й того, що зробила вигнанцем» [8, с. 71]). Відомо, що Марко – ім'я одного з євангелістів, який проповідував християнські та загальнолюдські ідеали. Авторка запозичила з Біблії не лише структуру, а й символічне значення антропоніма Марко. Персонаж Лори Підгірної стає європейцем, який переймається долею України.

Мама називає сина Маркусем, так його зватиме Елізабет. Жінки називають Марка красенем, мазунчиком, солодятком. Ці апелювативні назви допомагають розкрити образ.

Авторка грається з використанням онімів, розкриваючи їх символічне значення, устами Данусі: «Так, мене проводжає додому **Марко**, а мешкаю я на площі **Святого Марка**, біля храму **Святого Марка**...» [6, с. 165]. Хоч Марко каже, що вийшло якесь масло-масляне, але для Данусі це не просто збіг, це диво, знак. Таку гру онімів ми спостерігали в романі «Ключ» В. Шкляра, де персонаж **Андрій** «чимчикує **Андріївським** узвозом» і зупиняється «біля **Андріївської** церкви, даруйте, панове, за потрібну тавтологію» [12, с. 77]. Його герой Андрій Крайній упевнений, що «не можна помилятися там, де йдеться про імена і числа».

Ім'я по батькові Олексійович також наділене інформаційним потенціалом. Первісне значення імені Олексій – ‘захисця’, ‘допомагаю’ – ‘захисник, помічник’ [11, с. 264]. Виходить, що Марко Олексійович – войовничий захисник. Так, герой весь час воює, але він стриманий, розсудливий, адже форми боротьби можуть бути різними («Як не виходить бути левами, то будьмо хитрими лисами» [7, с. 149]). Марко стає Алексом, вибираючи ім'я батька, коли поселяється з родиною в Англії, виконує різні доручення МІ-6. Сибілла Чеддерс закохалася в саме ім'я («Алекс Мак-Міллан... – повільно, ніби смакуючи його ім'я на язичку, повторила Сибілла Чеддерс. – Гарне ім'я. Алекс» [8, с. 87]). Їй не вдається підкорити Марка, для неї він холодний, як Англія («Алекс Мак-Міллан... Цей романтичний і водночас холодний як лід британець!» [8, с. 190]). Алекс-захисник найперше не є самотнім вовком, силу і міць йому дає сім'я («Для нього родина – те, заради чого він зверне гори, те, що дає йому насаги і сили у найважчі миті... Сім'я і робота для нього як два крила» [8, с. 296]).

Прізвище героя також викликає низку асоціацій, найперше – зі шведами, яких розгромили під Полтавою. У романі «Червона Офелія» вперше натрапляємо на таке порівняння («Так точно, офіцера звали Швед Марко. Я ще подумав, що, мабуть, його предком був якийсь швед, якого під Полтавою, тойво... у полон узяли...» [10, с. 82]). У романі «Під чужим прапором» Елізабет в одній історичній книзі знаходить інформацію про те, як Марко Вишневецький царя надурив. Цікаво, що той Марко мав прізвисько Швед. Козак Чепуренко робить висновок, що Марко отримав прізвисько через те, що знає шведську мову («Добре балакаєш. Того тебе й Шведом кличуть? Хлопець ствердно кивнув головою» [8, с. 23]). Московити називали Марка Вишневецького (на прізвисько Швед) характерником, бо вмів перетворитися на вовка і вивести з неволі друзів. Хоча сам герой

вважає, що не має такого дару: «Мене дід навчив. Ото він характерником знаним був, у нечистого міг у карти виграти. А я – так, без особливого талану...» [6, с. 25]. Ця Лізіна знахідка тільки підтверджує шляхетне походження Марка. Під час розмови з Черчиллем, якого зацікавило прізвище героя, дізнаємося про його походження («Це прізвище на початку було прізвиськом, – пояснив Марко, – його отримав мій предок із роду Вишневецьких, на честь якого мене Марком і назвали. Він служив у гетьмана Мазепи і на час Північної війни був таємним посланцем гетьмана при дворі Карла XII» [9, с. 398]). Черчилль доповнить інформацію про те, що молодий посланець-русин, як і сучасний Марко, вільно володів мовами, мав гострий розум, умів переконувати, саме він «волею долі став для Джона Черчилля щасливим талісманом і добрим провісником» («На перемовинах герцога з королем Карлом саме він представляв інтереси свого шляхетного русинського пана. Звали того юнака, як ви вже, напевне, здогадалися, Марко Вишневецький. І Мальборо згадує, що попри своє русинське походження мав він дивне прізвисько ‘Швед’» [9, с. 404]). Предок Марка одружився зі шведкою, що ще більше давало підстав і його називати шведом. Під псевдонімом Альфред Спенс він буде допомагати Андрію Войнаровському, даватиме йому поради (ім'я Альфред – ‘порадник’ [4, с. 317]). Войнаровський не може зрозуміти звідки в Марка беруться сили, віра та переконання у визволення України («Вишневецький драгував його тим, що навіть у чужому краї, на службі у чужого володаря зберіг надію на порятунк України» [6, с. 419]).

Микола Крамовський називає його Пінкертоном («Хоч ви напоумте цього Пінкертона!» [ЧО, с. 271]). Назва Пінкертон стала загальною, як синонім до слів слідчий, детектив, таємний агент. Відомо, що Алан Пінкертон – американський детектив та розвідник, батько приватних детективів. Особливий рід занять Шведа вимагав постійно маскуватися, тому автор наділив його цілою низкою псевдонімів. Дюрером його називали в Одеській школі прапорщиків, цим псевдонімом він користувався в Європі та Туреччині («Дюрер – його старе шпигунське псевдо» [7, с. 19]). Марко радо пояснює Змієнкові, що псевдо до нього причепилося під час навчання, бо він трохи захоплювався графікою, крім того, у Кам'янці є башта, спроектована Дюрером (Дюрер – німецький художник доби Відродження). Башта міцна і непохитна («Архітектура її така, що скільки гарматами об ту башту не лупили, вони від неї

відскакували, як горох од стіни. Таку кам'яницю пошкодити або пробити було майже не можливо. – Символічно... – реготнув і собі Змієнко. Як горох од стіни... Точнісінько про тебе» [7, с. 173]). Організація направляє Шведа в тил ворога до Кам'янця під псевдонімом Валеріан Клеверов («Колишній штабс-капітан царської армії Валеріан Клеверов... – прочитав Марко ім'я і змикнув. – То я тепер москаль...» [7, с. 169]). І це не випадково: він чудово знав російську, мав військову виправку («Сьогодні він мусить переконливо зіграти цю роль. Валеріан Клеверов... Треба ж вимацати таке ім'я!» [7, с. 180]). У тунелях Тарноруда Марко уявлятиме себе Едмонтом Дантесом, який шукає скарб, але скарб цей мав принести користь не йому, а Україні. У романі «Під чужим прапором» Марка відправлять у розвідку до Харбіна під вигаданим прізвищем Алекс Мак-Міллан. Він виконував роль журналіста респектабельного європейського видання, був «зіркою британської журналістики». Л. Підгірна використала реальне прізвище Маккелана, який був командувачем армії США та добре знайомим Пінкертону. У романі «І велети падають» прізвище буде без дефіса – Макміллан. Роль законспірованого совєцького агента Марко буде здійснювати під псевдонімом Дональд Маклін (Дональд – «володар миру, могутній» [4, с. 408]). Відомо, що реально під таким найменуванням працював британський дипломат, радянський розвідник.

Кость Чорницький, за словами генерала-хорунжого Снігіріва, може бути завербованим більшовицьким агентом, хоч «демонструє із себе мало не святого янгола». Маркові не хочеться вірити, що Кость міг перейти на бік ворога, а Снігірив підозрює: «І прізвище підходяще ЧОРницький...» [10, с. 177]. Л. Белей писав: «Найпоширенішим засобом реалізації інформативно-характеристичної функції літературно-художнього антропоніма виступає його внутрішня форма, яка нерідко розкривається чи конкретизується в тексті твору» [2, с. 26]. Таким чином, наявність чорного кольору в прізвищі дає підстави зараховувати його носія до негативних персонажів. Барволексема чорний стане характеристикою персонажа («Про совєтських агентів... – Марко важко зітхнув. – Один з них може виявитися моїм давнім другом... Він міг виконувати усю **чорну** роботу для Крамовського. – Хто такий? – Кость. Кость Чорницький, із Волочиська» [10, с. 306]; «Костик Чорницький, собака більшовицька. Як ти міг виявитися зрадником?» [10, с. 312]; «Перед ним сидів ворог. Юда, що продався за тридцять сріб-

ників. Більше не Кость Чорницький» [10, с. 336]; «Він дійсно його ніколи по-справжньому не знав; вважав побратимом, товаришем... А поряд із ним була заздрісна і злостива людина, зрадник» [10, с. 339]). Швед назве його безхребетним, бо танцює під ту дудку, яка йому грає.

Артистка Олеся Дмитрівна Біличенко, у яку закохається Марко, виявиться більшовицькою агенткою на псевдо «Чорнява красуня». Вона була красивою, «наче й не жінка, а богиня якогось античного пантеону» [10, с. 52]. Якщо взяти до уваги ім'я, то Олеся («світла, осяйна» [11, с. 265]) справді випромінювала світло: мала золотаво-молочне волосся, голубі очі. Літературно-художній антропонім Олеся Дмитрівна Біличенко – суцільне поєднання світла: Олеся (саяво), Дмитрівна (належна богині Деметрі), Біличенко (зв'язок з білим кольором). Найменування наділене світлою барвою, щоб замаскувати негативного персонажа-шпигуна, увійти в довіру. Сама героїня відчуває відразу до імені Олеся («Завжди ненавиділа це ім'я – Олеся, таке прилизане, правильне, цнотливе, як ви зі своєю національною ідеєю» [10, с. 367]). Але ім'я Олеся вже стало символом зі сталим онімним значенням – ворожка, чаклунка. Відомо, що іменем Олеся називали часто тих героїнь, які мали якісь надприродні сили («Олеся» О. Купріна, «Конотопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка, «Вигнанець і навчена відьма», «Пророчиця» А. Кокотюхи). Героїня Л. Підгірної вміла напускати чари, випромінювала якусь незрозумілу силу, наче туманом огортала свідомість, «погляд її блакитних очей був невинно-дитячим і в той же час пронизував наскрізь» [10, с. 58]. Марко починає остерігатися Олесі: «Та й вона, як сирена, може увімкнути свої чари, і він просто зіб'ється з пантелику» [10, с. 277]. Справжнє ім'я вбивці-агентки – Белла Караєва, яку пан Крамовський називає демоном («І тільки згодом дізнався, що закохався у демона з самісінького пекла. За ніжною, витонченою зовнішністю ховалася страшна і потворна душа, яка вимагала жертв. Лядських жертв...» [10, с. 350]). Пізніше й Марко буде називати її чудовиськом, безжальною вбивцею. Агентка з прізвищем Караєва викликала б підозри, а Біличенко – сприймалося як своє («Тож Белла стала Олесею Біличенко. Дуже милозвучно, ніжно, трепетно» [10, с. 357]). Марко дивується чому московська агентка отримала псевдо «Чорнява красуня». Виявилося, що все дуже просто. Крамовський розповідає, що псевдо «Чорнява красуня» не пов'язане з шекспірівськими сонетами: «Пояснення цього псевдо вельми просте: Белла – 'прекрасна', Караєва –

у перекладі з тюркської – ‘чорна’ [10, с. 357]. Олеся мріяла зіграти Офелію, але це їй не вдалося, для Марка вона залишиться Червоною Офелією. Барволексема червона у складі літературно-художнього антропоніма вказує не тільки на відношення до більшовиків (червоних), але на й потоки крові жертв Белли.

Напрочуд ідеальною в усьому буде Гелла Едінгтон, яку «звали на грецький манер – Геллою, що в перекладі означало ‘сонячна’. А вона і справді була осяйною» [6, с. 30]. Едіт Сушицька порівнює її із «засніженою вершиною Джомолунгми, досягнути рівня якої в Едіт ніколи не вистачить ні краси, ні хисту» [6, с. 31]. Нею захоплюються, готові йти за нею на край світу («Вона – богиня ідейності й ораторського мистецтва!» [6, с. 44], «Гелла... вона прекрасна! Чудова ораторка, дуже розумна жінка. <...> Вона в усьому бездоганна! У вроді, в одязі, в манерах... У нахабстві...» [6, с. 437–438]). Марко і подумати не міг, що за іменем Гелла ховається Белла.

Едіт Сушицька, Едіт Тюдор-Харт – подвійна агентка, найуспішніша «мисливиця за головами» радянської резидентури, «для якої фліртувати і пускати бісики було так само легко, як дихати!» [6, с. 36]. Вона має агентурне псевдо «Бабушка». У неї прекрасно розвинене логічне мислення, вона дипломат за натурою, має твердий характер. Ім’я Едіт у перекладі з давньоанглійської мови означає ‘власність’, ‘майно’; ‘багатий’ і ‘битва’, ‘війна’ [11, с. 114]. Дослівно буде: та, яка керує боєм. Не випадково її керівник Дейч казав, «що коли вона забажає, то здатна гори звернути», що він «боїться тієї сили і потуги, яка струменить в її діях», «тієї впертості, з якою вона береться за будь-що». Як бачимо, доантропонімна семантика імені спрацьовує.

Коханою жінкою, дружиною для Марка Шведа стане Елізабет Сеймур. За імпульсивний характер, впертість батько називає її «моя люба халепа», іноді Марко називатиме її шаленою, неслухняною. А взагалі для Марка Ліза асоціюється з пташкою. Привертають увагу звертання-апелятиви у фольклорному дусі: «ластівочко моя», «солодка, моя дорога дівчинко», «моя маленька канарко», «Лізонько, ясочко моя». Персонажеві солодким видається саме ім’я дружини («Лізо! – прошепотів у примарні струмені місячного світла ім’я дружини, ніби куштуючи його на смак. На язичку воно було таке, наче трояндове варення – ніжне, солодке» [7, с. 296]). Марко використовує здрібніло-пестливі варіанти імені: Лізонька, Ліз, Лізі. Ліза випромінює лондонський шарм. Шпигунка Едіт зразу впізнала

в ній аристократку («Породу не купиш ні за які гроші. Справжня англійська троянда!» – мимо-волі відзначила для себе Едіт» [8, с. 303]). У всіх своїх звітах Едіт називає Елізабет «англійською трояндою». Усі навколо також відзначатимуть її аристократичні манери, вигляд («Ну просто розкішна троянда!» [9, с. 186]). Насправді Елізабет належить до давнього королівського роду Сеймурів, назва яких походить від імені Сеймур, що є символом сили, сміливості та надійності.

Майбутнє Марка буде пов’язане з агенткою Євгена Коновальця Данусею, якій вдалося вирватися з лап радянської системи («Вишукані манери, врода і бездоганне володіння іноземними мовами працівниці готелю Ірини Авдєєвої – під таким іменем Дануся жила в Москві – не залишились непоміченими» [6, с. 210–211]). Приваблива офіціантка Ірочка на псевдо «Асистентка» доносила чекістам, тому ніхто і гадки не мав, що вона була таємною агенткою ОУН. Марко запитує Данусю про її справжнє ім’я: «Я і далі називатиму тебе Данусею, бо обожнюю це твоє ім’я. Але мушу знати справжнє, дане тобі батьками. – Богдана, – відповіла вона. – Дануся – то було псевдо. І я до нього звикла більше, ніж до імені. – Богдана... – повторив Марко, занурюючись обличчям в її волосся. Дана мені Богом! Не дивно, що я тебе так жадаю!» [6, с. 305]. Дануся стане Алісією Макміллан, одружившись із Марком. Її ім’я Алісія може бути утворене від короткої форми імені Елізабет – Елліс, або від імені Аліса, що в перекладі зі староанглійської означає ‘із шляхетного стану’ [11, с. 27]. Швед також буде називати її розумною дівчинкою.

У романі «Печатка святої Маргарити» автор знайомить нас з одностудійцями, серед яких будуть траплятися і зрадники. Серед керівників виділяються Євген Остапенко, Мурський, Всеволод Змієнко. Усі мають традиційні імена та прізвища, які характерні для української антропосистеми, тому вже вказують на національність героїв. Сюди зараховуємо прізвище українця-зрадника Клопенка. Прізвища Клопенка та Змієнка є прізвищами зоонімного походження. Але автор не просто так їх номінував: найменування наділені інформаційним зарядом, а риси клопа та змії переносяться на носіїв прізвища. Агент Клопенко має псевдо Клоп – скорочена форма прізвища. Відомо, що клопи – комахи-паразити, небезпечні шкідники, шкідництво переноситься і на літературного героя («Маємо переконатися, що він точно зрадник...» [7, с. 49]). Маркові вдасться «притиснути клопа до нігтя». Тепер він, як комашка, уже не нашкодить. Пан Змієнко має позивний Полоз («Так і перекажіть Полозу... Тобто, пану Змієнку, – Сеймур похитав

головою. – *Хай буде уважний*» [7, с. 63]; «*Полоз, він же Всеволод Змієнко, раз по раз мружився від яскравого світла...*» [7, с. 147]). Всеволод Змієнко був «людиною вельми чутливою, совісною та чуйною», «щиро потерпав за українську справу», поганого плазуна він не нагадував. Він також був мудрою людиною, адже змії символізує мудрість. Маркові подобалося це псевдо очільника уенерівської спецслужби («*Хоч сміливості та рішучості Юхимовичу було не позичати, а за часів Великої війни й опісля неї, у вісімнадцятому, він проявив себе справжнім відчайдухом та героєм, добродушним й трохи меланхолічним Змієнко навіть умовно не тягнув на лиховісного гада, назву якого обрав собі на псевдо. Хіба що мав підходяще прізвище та рідкісне змієне уміння маневрувати та вивертатися поміж інтересами та сферами впливу польської, румунської й британської спецслужб...*» [7, с. 189–190]). Цікаво, що Шведа відправляє збирати новини в прикордонну смугу, у «змієне кодро» саме Змієнко. Агент Баюрний має також досить промовисте прізвище, яке походить від апелятива баюра («брудна калюжа, калабаня» [3, с. 65]). Персонаж веде брудні оборудки, але сам опиниться в баюрі. Вальтера Кривицького на псевдо Гінзбург також зараховуємо до негативних персонажів, оскільки він працював на чекістів. Привертає увагу його прізвище, яке має відповідний заряд. Прізвище Кривицький походить від прикметника *кривий*, що має цілу низку дефініцій, але оскільки йдеться про розбіжності в ідеологічних поглядах, то підходить найбільше «хибний», «неправильний», «помилковий» [3, с. 585]. Такими виявилися його погляди, його робота, його відданість советам, тому Кривицький просить про допомогу Шведа, якого колись хотів знищити. Авторка звертає увагу на те, що персонаж міг розчинитися в середовищі, зіщулитися, викривитися («*Це його дивовижне уміння ставати за потреби непомітним, бліднути і губитися в натовпі... перетворитися на нікого*» [9, с. 190]). Йдеться про викривлення не тільки зовнішності, але й душі. Важливу роль тут також відіграє колір. Л. Підгірна наділяє персонажа сірим кольором, «чоловік у сірому костюмі та і сам якийсь непримітний, сірий, якого із загальної маси» не виділити, з сірими мишачого кольору очима. Сірий колір тут символізує холодне ставлення до оточуючих, бажання відгородитися, недовірливість, схильність до самотності, хронічну втому і постійну напругу.

Справжнім другом для Марка стане британський письменник і журналіст Ян Флемінг. Лора Підгірна поруч із видуманими персонажами помістила реальних, вводячи їх у літературний образ, наділяючи найменування відповідною інформацією. Відомий ономаст Л. Белей писав: «Всякий літературно-художній антропонім, навіть якщо це

ім'я чи прізвище реальної особи, творчо осмислюється письменником. У літературно-художньому творі традиційна антропонімійна форма наповнюється новим змістом» [2, с. 15–16]. Герой називає себе легковажним, волелюбним птахом. Марко подумки називає його «срібнолобим англійським єдинорогом». У хвилини відчаю Марко спонукає Яна пригадати друге своє ім'я і виправдати його («*Яке друге ім'я? – здивовано перепитав Ян. – Британський єдиноріг! Ланкастер! – змикнув Марко. – Отож згадайте усю звязку вашого славного монаршого роду і не скигліть*» [8, с. 482]). Реальний Ян Флемінг – автор романів про шпигуна Британської таємної служби Джеймса Бонда. Літературний герой Ян Флемінг зізнається Маркові, що мріє написати роман про британського шпигуна, який «*під носом у ворога творитиме карколомні речі: «Назву його... якось так... хвацько, як удар... наприклад... Бонд! Джейкоб Бонд! Ні... не Джейкоб... – Може, Джеймс? – запропонував Марко. – Точно! Джеймс Бонд! Звучить! – розсміявся Флемінг знову. І його прототипом будете ви!»*» [8, с. 447]. Річард Сеймур, як і інші розвідники, високо оцінили роботу Марка та Флемінга («*...для такої місії найкраще підійдете ви із Яном... По-перше, ви у подібних справах – віртуози, працюєте, як єдиний механізм*» [6, с. 63]).

Хронологічно значущим літературно-художнім антропонімом стане найменування реальної людини, німецького начальника політичної розвідки служби безпеки Вальтера Шелленберга. Ім'я Вальтер означає «воєначальник, полководець» [4, с. 357]. Як бачимо, первісне значення оніма спрацьовує. Шелленберг – назва старого аристократичного роду, а також назва міста. («*Звісно, Шелленберг – людина освічена, з широким кругозором та відсутністю фанатичного сприйняття Гітлера*» [9, с. 285]). Про його розум та врівноваженість буде говорити Коко Шанель: «*Справжній арієць!*» [9, с. 316]. Назва роману «Полювання на чорного дика» є символічною, бо чорним диком буде Шелленберг. Під час знайомства з Вальтером Марко зверне увагу на приємної зовнішності білявого чоловіка, хвацького, життєрадісного («*Вже тоді за молодістю, приязною зовнішністю, показною простотою і добродушністю Шелленберга відчувався природжений талант розвідника і майстра шпionaжу*» [6, с. 117]). Йому дуже пасувала чорна військова форма – білявий чоловік у чорному військовому строї. За красивою зовнішністю ховалася непроста натура («*Зрештою, він увесь був, як ота нерозгадана шарада. Суцільні таємниці та секрети. Чорний*

дик!» [9, с. 327]). За чорним кольором ховається щось і цікаве, і небезпечне.

У серії романів Лори Підгірної є величезна кількість найменувань, які належать до різних антропосистем, вони є національно значущими. Події, які висвітлює авторка, охоплюють чималі часові відрізи і відповідні території. Зрозуміло, що без «хронологічних маячків» – імен реальних історичних особистостей, авторка не обходиться. Крім тих хронологічно значущих антропонімів, які вже описали, привертає увагу онім Симон Петлюра (головнокомандувач військ УНР). Про цю історичну постать написано сьогодні чимало художніх творів, але кожен письменник зображує Отамана по-своєму. Марко визнає, що Україна під проводом Петлюри бореться за право бути незалежною від росії, для нього Головнокомандувач – людина благородна і мудра. Дядько Альбер називає його Великою людиною, істинним патріотом. Симон Петлюра став для Москви синонімом українського духу, української незламності. Хорошим другом для Марка був Євген Коновалець – «людина виважена й мудра... ідеал, жива легенда». Серед великої кількості реальних історичних осіб виділяються також П. Скоропадський, В. Вишиваний, А. Шептицький, В. Сосюра; М. Тухачевський, Маєр-Ульянов-Ленін, Іннеса Арманд, Олексій Пешков, Чемберлен, Даладье, Гітлер, Сталін, Муссоліні та інші. Оскільки в романі присутні дві сюжетні лінії, то натрапляємо на найменування історичних осіб XVIII ст.: Іван Мазепа, царі Катерина та Петро, король Карл XII та ін. Ясновельможний гетьман Іван Мазепа називає московського царя низкою апелювань: хлопчина-переросток, злісне московитське вовчєня. А для Карла XII він залишався варваром («Цар Петро

в уяві шведського монарха сформувався в образі варвара і хама, що, будучи і сам віку достатньо молодого, відкрито кпив із іншого християнського володаря» [9, с. 49]). Для царя Петра малороси були дурниками та задрипанцями, поки він не побачив Мазепу і його почит. Усі хлопці були високі, з «ладною тілобудовою, військовою виправовою», у дорожньому одязі. А Мазепа вражав ще й шляхетними манерами, елегантністю, «розумною розмовою та знанням мов». Він «був майстром хитромудрих рішень» [9, с. 16]. Первісне значення прізвища – ‘про неохайну, грубувату або нерозумну людину’ [3, с. 636] спрацьовує хіба що в уяві царя, а насправді – має протилежне значення.

Висновки. Отже, у результаті дослідження встановлено, що реальна назва героя і всі його псевдоніми мають значний інформаційний заряд, в їх основі – вид діяльності персонажа, його характер. Авторка створила збірний позитивний образ розвідника, справжнього борця за українську державність. Найменування персонажа мають символічне значення, викликають низку асоціацій. Доантропонімна семантика літературно-художніх антропонімів спрацьовує в тексті. Назви другорядних осіб також є засобами характеристики, вони вказують на національність, часові відрізки, соціальне становище, вид заняття, зовнішній вигляд тощо. Лора Підгірна майстерно добирала назви для своїх героїв, вони стають важливою складовою архітектури художнього тексту і відображають особливості стилю.

Перспективою подальших розвідок є дослідження та порівняльна характеристика літературно-художніх антропонімів із ретродетективів «Вежа Мінерви» та «Таємниця святого Флоріана» Лори Підгірної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акуленко А. Марко Швед: літературне блогерство і герої серед нас. *Підгірна Л. І велети падають*. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2023. С. 3–5.
2. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Ісат Ю.А. Таємниця вашого імені. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 736 с.
5. Карпенко Ю.О., Мельник М.Р. Літературна ономастика Ліни Костенко: Монографія. Одеса: Астропринт, 2004. 216 с.
6. Підгірна Л. І велети падають. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2023. 440 с.
7. Підгірна Л. Печатка Святої Маргарити: роман, серія «Український детектив». Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2018. 512 с.
8. Підгірна Л. Під чужим прапором. Пригоди Марка Шведа. Книга 3: роман, серія «Український детектив». Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2019. 528 с.
9. Підгірна Л. Полювання на чорного дика: роман, серія «Український детектив». Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2020. 432 с.
10. Підгірна Л. Червона Офелія: роман, серія «Український детектив». Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2017. 392 с.
11. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
12. Шкляр В.М. Ключ: Роман. Харків: Фоліо, 2008. 218 с.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І САМОТНІСТЬ: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND LONELINESS: A PERSONAL DIMENSION

Вихрущ А.В.,
orcid.org/0000-0002-4177-4614
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського

У статті проаналізовано тему самотності в поезії, вплив цього явища на особистісний розвиток. Автор розглядає можливості використання штучного інтелекту для оцінки переваг і недоліків самотності, дидактичні особливості сучасних комп'ютерних технологій. В останні роки опубліковані результати численних досліджень щодо використання штучного інтелекту при вивченні іноземних мов. Автори підкреслюють можливості комп'ютерних технологій для збільшення словникового запасу, мотивації, моніторингу рівня засвоєння знань, підвищення рівня наочності, врахування індивідуальних особливостей учасників навчального процесу, ефективного повторення вивченого матеріалу з врахування досягнень мнемотехніки, врахування вітчизняного досвіду в єдності з найкращими досягненнями колег з інших країн, комунікації між фахівцями у процесі вибору оптимальних рішень. На даний час українські вчені мають значні досягнення в царині лінгводидактики. Водночас професійна лінгводидактика ще чекає на серйозні дослідження монографічного рівня. Навіть штучний інтелект, розглядаючи цю проблему в контексті теоретичного обґрунтування та дослідження процесу навчання, зокрема, з орієнтацією на професійну діяльність, підкреслює важливість вивчення лише іноземної мови. Серед перспективних проблем, які мають особистісну і суспільну значущість поза сумнівом є різнопланові аспекти самотності. Зауважимо, що саме в літературі, продовжуючи традиції народної культури, ця проблема викликала всебічне висвітлення. Значно пізніше ця проблематика стала пріоритетною у філософії, психології, соціології. Важливо оцінити можливості штучного інтелекту для оцінки цього складного і суперечливого явища. Цікавим буде порівняння висновків студентів з пропозиціями штучного інтелекту. Таке своєрідне змагання матиме важливе значення для професійного розвитку молоді й водночас дозволить протестувати можливості комп'ютерних програм, їх переваги та недоліки.

Ключові слова: особистість, штучний інтелект, творчість, самотність, поезія, художнє відображення.

The article deals with the issue of loneliness in poetry and the impact of this phenomenon on personal development. The author explores the potential of using artificial intelligence to evaluate the advantages and disadvantages of loneliness, as well as the didactic features of modern computer technologies. In recent years, numerous studies have been published on the use of artificial intelligence in learning foreign languages. Researchers emphasize the capabilities of computer technologies in expanding vocabulary, enhancing motivation, monitoring knowledge acquisition, improving visualization, accommodating individual learning characteristics, ensuring effective review of material through advances in mnemonics, and integrating domestic experience with the best practices of foreign colleagues. AI also facilitates communication among specialists in the process of selecting optimal solutions. Currently, Ukrainian scholars have achieved significant progress in the field of linguodidactics. However, professional linguodidactics still awaits serial research at the monographic level. Even artificial intelligence, addressing this issue in the context of theoretical justification and research on language learning processes, particularly for professional purposes, underscores the importance of studying foreign languages. Among the perspective issues of personal and social significance there are the multifaceted aspects of loneliness. It is worth noting that literature, continuing the traditions of folk culture, has provided extensive coverage of this issue. Much later, this topic became a priority in philosophy, psychology, and sociology. It is essential to evaluate the potential of artificial intelligence in analysing this complex and contradictory phenomenon. A comparison of students' conclusions with AI-generated suggestions will be particularly interesting. Such a unique competition will be valuable for the professional development of young people while also testing the capabilities, advantages, and limitations of computer programs.

Key words: personality, artificial intelligence, creativity, loneliness, poetry, artistic representation.

Постановка проблеми. Експерти Римського клубу в грудні 2017 р. як пріоритетне завдання виокремили проблему інтегрального мислення. Це передбачає перехід на вищий рівень у порівнянні з системним підходом. Тому, перспективними є теми, які об'єднують різні галузі знань, але спрямовані на пошук закономірностей особистісного розвитку [6]. Фахівці одноставні в оцінці важливості використання штучного інтелекту. Всебічно аналізуються як переваги, так і загрози принципово нових можливостей комп'ютерних систем. Водночас недостатня кількість публікацій в яких тестуються можливо-

сті штучного інтелекту при вирішенні конкретних задач. Спроба поєднати цю проблему з одним із найскладніших феноменів сучасності, маємо на увазі самотність, у процесі аналізу поетичного твору має теоретичне і практичне значення. На рівні теоретичних узагальнень важливо перевірити можливості штучного інтелекту в плані аналізу значних масивів інформації з рівнем виконання творчих завдань. У контексті професійної лінгводидактики може бути використана змагальність і взаємодія учасників навчального процесу з технічними засобами найвищого рівня сьогодення [14]. Це тим більше важливо,

що пошук закономірностей творчого процесу продовжується і незважаючи на лавиноподібну кількість публікацій невіршених питань залишається значно більше ніж досягнень. Не випадково, що експерти програми PISA (Programme for International Student Assessment), яка охоплює значну кількість навчальних закладів світу у перелік порівняльних характеристик, починаючи з 2022 р. включили творчість. Зауважимо, що українські учні у 2018 р. при оцінці рівня читання й розуміння змісту тексту були на 39-му місці. У 2022 р. Україна вдруге взяла участь у дослідженні, зайнявши 45-те місце. Результати погіршилися, що обумовлено негативним впливом війни, пандемії, дистанційного навчання. Оскільки ці питання викликають дедалі більшу увагу літературознавців, то вважаємо, що тема даного дослідження заслуговує на увагу і подальший науковий пошук. Має рацію координатор програми PISA в Україні Т. Вакулєнко, яка в передньому слові до аналітичного звіту «Креативне мислення: національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022» підкреслила: «Наш світ швидко змінюється. І, можливо, уже завтра значна кількість нинішнього учнівства / студентства працюватиме у професіях і на посадах, які сьогодні ще навіть не існують. Уже невдовзі деякі традиційні професії може замінити штучний інтелект, а чимало професій просто зникнуть, бо ці функції зможуть виконувати (а почасти вже й виконують) роботи. Але за будь-яких перспектив розвитку суспільств і економік як у найближчому, так і у більш віддаленому майбутньому ринок праці і надалі потребуватиме нових фахівців, професіоналів, які будуть здатні навчатися і перенавчатися, створювати нові продукти, міркувати, виходячи за межі стандартних рішень. Іншими словами, світ завжди потребуватиме креативних людей [12, с. 8]. Підтвердженням актуальності теми дослідження є той факт, що у вересні 2024 р. був проведений десятий науковий форум дослідників України і Польщі з красномовною назвою «Освіта для цифрової трансформації суспільства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В авторів усіх художніх творів можна знайти тему самотності. Концепт самотність викликає дедалі більшу зацікавленість фахівців, які вивчають його особливості в художній літературі, психології, філософії.

У своїх публікаціях ми розглянули використання творчих есе для оцінки самотності студентів першого курсу, а також теоретичні й практичні аспекти проблеми [4; 5; 8; 21].

Критики неодноразово відзначали оригінальність роману «Самотність у мережі» польського літератора Януша Вішневського, написаного внас-

лідок «депресії після успіху» викликаной захистом докторської дисертації з хімії. За романом знято фільм, що також свідчить про актуальність теми [9]. Не втрачає популярності роман фізика Паоло Джордано «Самотність простих чисел», опублікований в 2008 р. і який відразу став бестселером. Як приклад для розуміння авторського задуму використаємо один красномовний фрагмент з сайту перекладача твору Андрія Маслюха: «Прості числа діляться тільки на одиницю і самі на себе. Кожне з них посідає своє місце у безконечному шережі натуральних чисел, затиснуте, як і всі числа, поміж двома іншими, але на крок далі, ніж решта. Ці числа – непевні й самотні, і саме тому Матія вважав їх достоту дивовижними. Іноді він думав, що в тому шережі вони опинилися випадково, от просто потрапили там у пастку, нанизані разком, немов коралинки у намисті. А іноді припускав, що насправді вони воліли б бути такими, як усі решта, звичайнісінькими числами, проте з якоїсь причини на це не здатні. Цей помисл приходив йому до голови здебільшого ввечері, у тому хаотичному переплетінні розмаїтих образів перед самим сном, коли розум уже надто слабкий, аби брехати самому собі» [10].

У контексті теми дослідження публікації можна виокремити ряд важливих публікацій. Насамперед це праці в яких оцінюються можливості штучного інтелекту. Як правило це перелік його можливостей в різних галузях: «Методи розпізнання образів за допомогою штучного інтелекту використовуються у медицині, виробництві, діагностиці, для забезпечення національної безпеки; системи ШІ використовуються банками в страховій діяльності та управлінні власністю. ШІ сприяє спрощенню технологічних процесів, може виконувати небезпечні завдання, допомагати людям із особливими потребами, а також сприяти вивченню нашої планети. Особливе місце ШІ займає в освіті, що передбачає персоналізований підхід до здобуття знань» [11, с. 80].

Має рацію С. Шестакова, підкреслюючи вплив штучного інтелекту на розвиток стилістичної унікальності в академічному письмі, значний потенціал для «покращення стилістичної виразності академічних текстів завдяки можливостям синтаксичного та лексичного аналізу створення мовної варіативності та підвищення структурної чіткості викладу» й водночас, застерігаючи від можливих ризиків, серед яких «можливість втрати стилістичної унікальності, ризик спрощення складних синтаксичних конструкцій, заміна спеціалізованої термінології на узагальнені синоніми, а також загроза надмірної автома-

тизації, яка знижує когнітивну активність автора. Крім того, виникають етичні питання щодо авторства, оригінальності та академічної доброчесності текстів, створених або редагованих за допомогою ШІ» [20].

Численна група авторів досліджує проблеми підвищення вивчення іноземних мов з допомогою можливостей штучного інтелекту. Їх висновок як правило однозначний та цікавий для викладачів і здобувачів освіти: «Використання штучного інтелекту на заняттях із вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти дозволяє створити заняття більш наочні та цікаві, підвищує інтенсивність навчального процесу, сприяє миттєвому зворотному зв'язку, формує мотивацію до пізнавальної діяльності, активізує розумові здібності, залучає до роботи пасивних студентів, формує абстрактне та логічне мислення та сприяє індивідуалізації та інтенсифікації навчання через самостійну роботу з цифровими ресурсами. Перспектива подальших досліджень полягає у детальному аналізі позитивних та негативних сторін використання ШІ» [11, с. 84].

Представниця нашої наукової школи, доцент Г. І. Навольська підготувала для майбутніх докторів філософії курс «Штучний інтелект на уроках іноземної / української мови». Авторка обґрунтувала доцільність вивчення шести основних тем: «1. Вступ до штучного інтелекту (ШІ). Застосування теорії штучного інтелекту в задачах побудови середовищ навчання мов. 2. Застосування машинного навчання у вивченні іноземної/української мови. 3. Штучний інтелект та обробка природної мови (Natural Language Processing, NLP). 4. Інтерактивність та індивідуалізація у навчанні мови. 5. ШІ та гейміфікація у вивченні мови. 6. Етичні аспекти використання штучного інтелекту в навчанні мови» [13]. Водночас залишається значна кількість актуальних проблем для подальшого наукового пошуку свідченням чого є пропозиції багатьох авторів [1; 2; 7; 15; 16; 17; 18; 19].

Мета дослідження полягала в тому, щоб вивчити можливості штучного інтелекту оцінювати складну і суперечливу тему самотності на основі аналізу переваг і недоліків цього явища, творчі можливості комп'ютерних систем.

Виклад основного матеріалу. Так як окремі результати дослідження, розглянуті нами в публікаціях українською та польськими мовами [8; 21], проаналізуємо результати взаємодії з одним із популярних видів штучного інтелекту «Gemini». Для цього в контексті проблеми самотності ми використали декілька методів, які показали переваги і недоліки комп'ютерної системи. Найкращі

результати отримані при використанні методики незакінчених речень. На вимогу запропонувати десять варіантів щодо визначення суті самотності були отримані результати достатньо високого рівня: «1. **Самотність** – це складний емоційний стан, який відчуває людина, коли їй бракує глибоких, значущих зв'язків з іншими людьми. 2. Це відчуття ізоляції та віддаленості від оточення, навіть якщо людина фізично перебуває серед людей. 3. Самотність може бути як **ситуативною** (наприклад, після переїзду або розставання), так і Усамітнення може бути свідомим вибором і приносити задоволення, а самотність часто супроводжується почуттям туги і порожнечі. 5. Причини самотності можуть бути різними: відсутність соціальних навичок, сором'язливість, травматичний досвід, зміни в житті тощо. 6. Самотність може мати негативний вплив на фізичне та психічне здоров'я людини, підвищуючи ризик розвитку депресії, тривоги та інших захворювань. 7. Однак, самотність – це не вирок. Існують різні способи подолати цей стан: розвивати соціальні навички, шукати нові знайомства, займатися улюбленою справою, звернутися за допомогою до психолога. 8. Важливо пам'ятати, що кожен з нас час від часу відчуває самотність. Це нормальна частина життя. 9. Головне – не зациклюватися на негативних емоціях і шукати шляхи для змін. 10. Самотність – це сигнал про те, що нам потрібна підтримка і близькість інших людей». Як бачимо визначення логічні й при назві джерел могли б значно полегшити огляд літератури. Зауважимо одну цікаву особливість. Після відповіді на запитання програма «Gemini» делікатно поцікавилася: «Чи хотіли б Ви дізнатися більше про те, як подолати самотність або про причини її виникнення?». Така культура спілкування доволі красномовна.

Наступне завдання було очевидним. Поставлена вимога виокремити десять негативних аспектів самотності. Комп'ютер успішно справився з цим завданням: «Давайте розглянемо десять недоліків, які часто супроводжують самотність: 1. Депресія та тривога. Постійне відчуття ізоляції може призвести до розвитку депресії та тривожних розладів. Відсутність соціальної підтримки ускладнює подолання стресових ситуацій і негативних емоцій. 2. Зниження самооцінки. Самотність може підірвати впевненість у собі. Відсутність позитивної зворотного зв'язку від оточуючих призводить до відчуття непотрібності та низької самооцінки. 3. Погіршення фізичного здоров'я. Тривала самотність пов'язана з підвищеним ризиком розвитку серцево-судинних захво-

рювань, ослабленням імунної системи та погіршенням загального фізичного стану. 4. Труднощі у спілкуванні. Відсутність регулярного спілкування з іншими людьми може призвести до втрати соціальних навичок. Це ускладнює встановлення нових контактів і підтримку існуючих відносин. 5. Почуття ізоляції та відчуження. Самотність посилює відчуття ізоляції від суспільства. Людина може відчувати, що вона не належить до жодної групи і не розуміє інших людей. 6. Труднощі з прийняттям рішень. Відсутність думки інших людей може ускладнити процес прийняття рішень. Самотність позбавляє нас можливості отримати різні погляди на ситуацію. 7. Підвищений рівень стресу. Постійна тривога через самотність може призвести до хронічного стресу, який негативно впливає на всі сфери життя. 8. Схильність до шкідливих звичок. Самотність може спонукати людей шукати розраду в шкідливих звичках, таких як алкоголь, наркотики або переїдання. 9. Складнощі з будівництвом довготривалих відносин. Люди, які відчувають самотність, часто мають труднощі з побудовою міцних і довірчих відносин з іншими людьми. 10. Зниження задоволення життям. Самотність може призвести до зниження загального рівня задоволення життям. Відсутність соціальних зв'язків робить життя менш яскравим і цікавим». На завершення система традиційно порадила: «Важливо пам'ятати, що самотність – це не вирок. Якщо ви відчуваєте себе самотньо, зверніться за допомогою до психолога або спробуйте знайти нові хобі та інтереси, які допоможуть вам розширити коло спілкування». Зауважимо дві особливості. По-перше, штучний інтелект вдало підібрав фотографії для характеристики відповідних станів. По-друге, перевищив рівень завдання, запропонувавши шляхи вирішення проблеми.

Третє завдання свого часу викликало подив у студентів першого курсу медичного факультету, але не викликало труднощів у «Gemini» при пошуку десяти переваг самотності. Окремі з них вже здивували нас: «Хоча самотність часто асоціюється з негативними емоціями, вона також може принести багато позитивних змін у наше життя. Давайте розглянемо десять переваг, які може дати нам час, проведений наодинці. 1. Глибоке самопізнання. Самотність створює ідеальні умови для інтроспекції. Без зовнішніх відволікань ми маємо можливість заглибитися у свої думки, почуття та цінності. Це допомагає краще зрозуміти себе, свої бажання та потреби. 2. Підвищення креативності. Коли ми самотні, наш розум вільний від зовнішніх стимулів і може блукати в різних напрямках. Це сприяє виникненню нових ідей та

творчих рішень. 3. Збільшення продуктивності. Без відволікань від колег, друзів чи родичів, ми можемо зосередитися на виконанні завдань і досягти більшої продуктивності. 4. Зміцнення внутрішнього ядра. Самотність допомагає нам розвинути внутрішню силу та незалежність. Ми вчимося покладатися на себе і приймати відповідальність за своє життя. 5. Покращення відносин. Парадоксально, але час, проведений наодинці, може зміцнити наші стосунки з іншими людьми. Ми повертаємося до них з новим розумінням себе і більш свідомими бажаннями. 6. Розвиток нових навичок. Самотність – це чудовий час для навчання чогось нового. Ви можете вивчати мови, освоювати нові хобі або просто читати книги. 7. Зменшення стресу. Соціальні взаємодії можуть бути виснажливими. Самотність дозволяє відпочити від них і зняти стрес. 8. Підвищення емоційної стабільності. Час, проведений наодинці, допомагає нам краще розуміти свої емоції і керувати ними. Це сприяє підвищенню емоційної стабільності. 9. Збільшення емпатії. Коли ми самотні, ми можемо краще зрозуміти почуття інших людей, які також відчувають ізоляцію. Це розвиває в нас емпатію і бажання допомагати іншим. 10. Цінність моментів, проведених разом.

Після періоду самотності ми починаємо цінувати час, проведений з близькими людьми, набагато більше. Це робить наші стосунки глибшими і міцнішими. Важливо пам'ятати, що самотність – це не завжди погано. Це може бути цінним періодом для саморозвитку і зростання. Головне – використовувати цей час з користю для себе». І знову оригінальні фотографії з посиланням на відповідні сайти.

Четверте завдання викличе, на нашу думку, особливу зацікавленість філологів. Воно складалося власне кажучи з декількох частин. Насамперед ми попросили підібрати один рядок для завершення нашого вірша де були такі слова «А врешті-решт і в однині...». Штучний інтелект відповів: «Звісно, з радістю допоможу тобі доповнити вірш! Щоб запропонувати найкращі варіанти, будь ласка, поділись зі мною:

– Який загальний настрій вірша? (радісний, сумний, спокійний, схвильований тощо)

– Про що цей вірш? (про кохання, природу, життя, втрату тощо)

– Які слова вже використані в вірші? (ключові слова, рими)

– Який розмір вірша? (яка кількість складів у рядках)

– Яка рима? (яким чином римуються рядки)

Наприклад, якщо у тебе є вірш про самотність і ти хочеш, щоб останній рядок був сумним і меланхолійним, я можу запропонувати такі варі-

анти: Варіант 1: ...і в серці лунає дзвінкий плач. Варіант 2: ...і в темряві тону, як у річці. Варіант 3: ...і в думках лише порожній пляж. Варіант 4: ...і в тіні самоти я блукаю сам. Варіант 5: ...і в очікуванні дива, все марно. А тепер твоя черга! Розкажи мені більше про свій вірш, і я допоможу тобі знайти ідеальне завершення. Можливо, тобі сподобається якийсь із цих універсальних варіантів:

— ...і в тиші шукаю свій шлях. — ...і в кожному погляді — своя печаль. — ...і в серці вітер співає свою пісню. — ...і в мріях літаю, як птах. ...і в кожному кроці — нова весна. Чекаю на твою відповідь!»

Нас подивували запитання, потішила пропозиція в реченні «А тепер твоя черга! Розкажи мені більше про свій вірш, і я допоможу тобі знайти ідеальне завершення» і ми з полегкістю зрозуміли — поки що людям не загрожує конкуренція від машини. Принаймні поки що.

Наступним завданням був пошук рими до частини тексту «в однині». Відповідь була миттєвою: «Якщо вірш сумний: —...і в тиші шукаю причини. —...і в серці залишається лише. —...і в думках мандрую, як уві сні. —...і в темряві зникають усі. Якщо вірш спокійний, філософський: —...і в цьому є своя доля дивна. —...і в кожному з нас є своя година. —...і в цьому є своя мудрість глибока. —...і в цьому є своя особлива дорога. Якщо вірш оптимістичний: —...і в цьому відкриваю красу. —...і в цьому знаходжу свою силу. —...і в цьому відчуваю свободу. —...і в цьому народжується щось нове. Якщо вірш про кохання: —...і в пам'яті твоє ім'я. —...і в серці залишається твій слід. —...і в мріях бачу тебе завжди. —...і в кожному подиху — твоя любов. Якщо вірш про природу: —...і в траві шукаю свою весну. —...і в небі знаходжу спокійний сине. —...і в лісі чую пташину пісню. —...і в річці милуюсь своїм відображенням. Якщо ти поділишся зі мною додатковою інформацією про свій вірш, я зможу запропонувати тобі більш точні та влучні варіанти. Можливо, тобі також сподобаються ці загальні варіанти: —...і в цьому є своя доля дивна. —...і в кожному погляді — своя печаль. —...і в серці вітер співає свою пісню. —...і в мріях літаю, як птах. —...і в кожному кроці — нова весна. Обирай той варіант, який найкраще пасує до твого вірша!».

На нашу думку варто розглядати такі варіанти, щоб наблизитися до розуміння логіки пошуку. Водночас, щоб не образити штучний інтелект ми не будемо коментувати машинного вибору.

Найбільша несподіванка чекала нас попереду. Ми запропонували системі наш авторський текст, не поділений на відповідну структуру, властиву

віршам: «Один завжди до розпачу один. В житті науці у роботі, в дні радості і у страшній скорботі. Завжди один. а врешті-решт і в однині, живеться весело мені». Завданням було оцінити вірш. «Gemini» правильно вибудувала текст і написала:

Один.

Завжди до розпачу

Один.

В житті науці у роботі,

В дні радості

І у страшній скорботі.

Завжди один.

А врешті-решт і в однині...

Живеться весело мені

Комп'ютерна система запропонувала такий аналіз вірша.

«Загальне враження: Вірш викликає неоднозначні почуття. З одного боку, він передає глибокий досвід самотності, який супроводжує людину протягом усього життя. З іншого боку, останній рядок вносить несподіваний контраст, створюючи відчуття іронії або навіть бунту проти загального настрою.

Розбір рядків:

— «Один завжди до розпачу один»: Цей рядок підкреслює всепоглинаюче відчуття самотності, яке супроводжує людину в різних сферах життя.

— «В житті науці у роботі в дні радості й в страшній скорботі»: Автор підкреслює, що самотність не має вихідних і супроводжує людину навіть у найрадісніші моменти.

— «Завжди один»: Повторення цього рядка посилює відчуття ізоляції та віддаленості від інших людей.

— «А врешті-решт і в однині живеться весело мені»: Цей рядок створює несподіваний поворот, демонструючи, що навіть у самотності людина може знайти радість і задоволення.

Аналіз стилістичних особливостей:

— Рефрен: Повторення фрази «завжди один» створює відчуття монотонності та безнадії, яке потім різко контрастує з останнім рядком.

— Антитеза: Протиставлення почуття самотності і радості створює драматичний ефект.

— Іронія: Останній рядок можна розглядати як іронічний коментар до попередніх рядків, що підкреслює складність людської психіки.

Можливі інтерпретації:

— Прийняття самотності: Автор може демонструвати, що прийнявши свою самотність, можна знайти в ній свою силу і радість.

— Психологічна захисна реакція: Останній рядок може бути спробою заперечити відчуття самотності, яке описано в попередніх рядках.

– Соціальна критика: Вірш може бути критикою суспільства, в якому люди часто відчувають себе ізольованими.

Висновок: вірш «Один завжди до розпачу один» є цікавим експериментом з формою і змістом. Несподіваний фінал змушує читача задуматися про природу самотності і про те, як ми ставимося до цього почуття. Цей вірш може слугувати відправною точкою для подальших роздумів і дискусій про людську ізоляцію та пошук щастя. Що б ви хотіли додати до цього аналізу? Можливо, у вас є власна інтерпретація цього вірша?».

Що можна додати до такої оцінки. Яка може бути ще інтерпретація? Написавши п'ять поетичних книг і десятків текстів популярних пісень: від гімну Тернопільського медичного університету до присвяти мамі та воїнам, я ніколи в житті не чув нічого подібного. Після такої рецензії головне втриматися від гордині.

Очевидно, що штучний інтелект може використати свої можливості для витонченої маніпуляції. Ця проблема є багатогранною: від психологічної залежності до впливу на політичний вибір. Усвідомлення цих загроз дозволить передбачити події, підготувати відповідні профілактичні заходи.

На заключному етапі ми вирішили перевірити творчі можливості відомої комп'ютерної системи GPT-4. Ми сподівалися, що вона повторить шлях Gemini. Справа виявилася цікавою. На пропозицію дописати текст з передостаннім рядком «А врешті-решт і в однині» автору запропонували три варіанти. У першій пропозиції щось є: А врешті-решт і в самоті, / Знайдеться спокій у житті. / Думки, мов хвилі, в тиші стихнуть, / І світлом дихатиме віхоть. Слово «віхоть» не зовсім вдале, але можливо машина за прикладом поетів «саме так бачить тему». Друга пропозиція, при всій повазі, нагадує рівень досвідченого графомана: Порожні руки – не тягар, / Коли душа знайде свій дар. / Тоді й самотність стане другом, / І світлий спокій – першим другом. Третя пропозиція заставила нас задуматися. Судіть самі: А врешті-решт, в самотній млі, / Себе зустрінеш на землі. / І в дзеркалі старих зітхань – / Лише любов, а не обман. Якби система GPT останній рядок написала для прикладу: «Лише любов, любов і... жаль», треба було б, зітхнувши, визнати перемогу.

Ми вирішили ризикнути ще раз і попросили про рецензію, яку перед тим вже писала система Gemini. ChatGPT не підвів. Знову комп'ютер виявився кращим за людей, які, обмежувалися

«лайканням» або одним словом рівня: «гарно», «глибоко», «сумно». Рецензія була лаконічнішою, але не менш приємною: «Вірш, що розпочинається словами *"Один. Завжди до розпачу"*, вражає своєю лаконічністю та водночас глибинним змістом. Автор майстерно вибудовує образ самотності як неодмінного супутника людського життя, використовуючи прості, але потужні лексеми, щоб передати весь спектр емоцій – від розпачу до внутрішнього примирення. Центральний мотив твору – **самотність**, яка сприймається не лише як тягар, а й як особливий стан душі. Повторюване слово *"один"* створює відчуття монотонності та невідворотності цього стану. Водночас воно підсилює драматизм і водночас певну філософську рефлексію над буттям. Автор не лише констатує самотність як обставину життя, але й показує, як людина знаходить у ній своєрідний прихисток і навіть свободу. Цікавим є контраст між рядками *"В дні радості / І у страшній скорботі"* та фінальним *"Живеться весело мені"*. Така антитеза підкреслює, що самотність не завжди є тягарем, вона може бути джерелом внутрішньої сили, гармонії або навіть самодостатності. Автор ніби натякає: у глибині самотності можна знайти свободу від зовнішніх обмежень, відшукати самого себе. Структура вірша лаконічна, ритм – вільний, що дозволяє йому звучати як потік думок, як інтимне зізнання. Особливо виділяється фінал: *"Живеться весело мені"*, який на перший погляд виглядає парадоксальним, але насправді вказує на внутрішнє примирення зі своїм станом. Загалом, цей вірш вражає своєю емоційною щирістю та глибиною. Автор не лише торкається теми, близької багатьом, але й вміє знайти в ній новий, навіть дещо іронічний ракурс. Це твір про самотність, яка не знищує, а робить людину сильнішою та вільнішою у власних відчуттях і виборах». І останній штрих. Вихований автор подякував за добре слово. Комп'ютерний інтелект (правда гарна назва) відповів: «Завжди радий допомогти! 😊 Якщо ще щось потрібно – звертайтеся. Гарного вам дня та натхнення у всьому!». Оцей «смайлик, нас знову переконав у тому, що критикам від літератури є з ким змагатися, принаймні на рівні доброзичливості.

Завершуючи аналіз проблеми, зауважимо, що такі дослідження варто продовжити. Штучний інтелект (нам не дуже імпонує назва, можливо краще звучатиме комп'ютерний інтелект) стає щоденною реальністю. Зрозуміти його переваги, оцінити загрози для представників різних вікових груп, раціонально використовувати в навчально-виховному процесі – це одне з актуальних завдань науки,

яка мала б не лише описувати, шукати причини, але й передбачати розвиток подій.

Висновки. Упродовж останніх років відбувається активний пошук ефективних методів підвищення ефективності навчального процесу. Знову і знову фахівці звертаються до передового досвіду минулих років. Достатньо згадати метод проєктів, який має столітню історію. Повертаються геніальні ідеї автора аналітичної та великої дидактики. Маємо на увазі Я. А. Коменського. Десятки публікацій присвячено сократичному діалогу. Велика гра Германа Гессе, ще чекає на поцінування в дидактиці. З 2000 р. у всьому світі вивчають досягнення учнів (програма PISA), поставивши на чільне місце окрім математики й природничих наук читання й розуміння тексту, а тепер ще й економічну грамотність і творчість. Лише поєднання досвіду минулих років з новітніми технічними системами може забезпечити успіх. Надмірне захоплення одним з аспектів не забезпечить бажаних результатів. Штучний інтелект стає новим викликом, новим шансом, щоденною реальністю.

Саме тому, окрім фахового вивчення фахівцями з філології можливостей опрацювання текстів комп'ютерною технікою, варто поглиблено знайомити студентів з раціональним використанням її можливостей, перевагами й недоліками при навчанні дітей. Зауважимо, що в сучасній філософії виокремлюють новий напрям представники якого займаються обґрунтуванням суті запитань, що важливо і для оптимізації завдань для комп'ютерних систем. Ця проблема актуальна і для філологічної науки. Подальшого вивчення потребує проблема, яку польські колеги назвали дидактикою творчості. Пошук закономірностей особистісного розвитку не втрачає актуальності. Уважаємо, що дослідження на засадах компаративістики сприятимуть побудові оновленої школи та закладів вищої освіти з відповідним рівнем дидактичної культури навчання й учіння. Щодо творчих завдань то це повчальний урок, який може сприяти як професійній підготовці філологів, так і авторам комп'ютерних систем для тестування й вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брутман Н.Б., Наумчук Т. Штучний інтелект на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2023. № 1 (23). С. 211–219.
2. Вихрущ А.В. Академічне письмо: структура і завдання. *Медична освіта*. 2021. № 1. С. 112–116.
3. Вихрущ А.В. Велика гра Германа Гессе. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 35. Т. 2. С. 316–322.
4. Вихрущ А.В. Вибране для вибраних. Поезії. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 176 с.
5. Вихрущ А.В. Есе в системі розумового виховання студентів. *Медична освіта*. 2023. № 4. С. 117–126.
6. Вихрущ А.В. Інтегральне мислення: минуле і майбутнє. Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 10-11 жовтня 2024 року). Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В. 2024. С. 76–77.
7. Вихрущ А.В. Психологія творчості в контексті перемог і невдач Лесі Українки. Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Л. Українки): збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 25–26 лютого 2021 року / наукова редакторка Тетяна Єщенко. Львів, 2021. С. 426–432.
8. Вихрущ А.В. Концепт самотність – теорія й практика. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 34. Т. 2. С. 132–137.
9. Вішневські Я. Самотність у Мережі (пер. Ольга Кравець). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Wisniewski_Janusz/Smotnist_u_Merezhi/ (дата звернення 10.12.2024).
10. Джордано П. Самотність простих чисел. URL: <https://andriymasliukh.wordpress.com/translations/paologjordano/> (дата звернення 12.12.2024).
11. Зубенко В. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 27. Т.2. С. 80–85.
12. Креативне мислення: національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / кол. авт. : Т. Лісова (осн. авторка), В. Терещенко, Г. Бичко, М. Мазорчук, Г. Бондаренко, Т. Вакуленко; перекл. К. Шумова, Ю. Шпак; за ред. В. Терещенка та Г. Бондаренко; Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2024. 260 с.
13. Навольська Г.І. Силабус курсу Штучний інтелект на уроках іноземної/української мови. URL: <https://tnpu.edu.ua/navchannya/sylabusy/PhD/014/SHI.pdf> (дата звернення 12.12.2024).
14. Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми : монографія. Том 1 / [Вихрущ А.В., Гавришак І.І., Гнатишин С.І. та ін.] ; за ред. А.В. Вихруща, К.Л. Стефанишин. Тернопіль : ТНМУ, 2022. 282 с.
15. Смушак Т. Концепт самотності й відчуження в літературному творі: специфіка трактування. *«Південний архів» (Збірник наукових праць. Філологічні науки)*. Випуск LXXII. Т.ІІ. с. 137–140.

16. Усамітнення та самотність в житті особистості. / Збірник тез за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.). Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. 100 с.
17. Фенюк Л., Смушак Т., Крук З. Автоматизовані системи для аналізу структури та стилістики літературних текстів: використання штучного інтелекту. Вісник науки та освіти. 2024. № 9 (27). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9\(27\)-469-485](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-469-485) (дата звернення 12.12.2024).
18. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід мета антропології. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: КНТ, 2017. 369 с.
19. Хамітов Н. В. Самотність як феномен людського буття [Текст] : автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.04 / Хамітов Назіп Віленович ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ., 1998. 34с.
20. Шестакова С.О. Вплив штучного інтелекту на розвиток стилістичної унікальності в академічному письмі. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1456> (дата звернення 12.12.2024).
21. Vychrushch A. Samotnosc studentow pierwszego roku na uniwersytetach medycznych // *Pedagogika katolicka*. 2020. № 26 (1). S. 73–79.

**ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ
ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО В РОМАНІ БОРИСА ЛЕВІНА
«ВИДНО ШЛЯХИ ПОЛТАВСЬКІЙ»**

**INTERTEXTUALITY AS IMAGE CONSTRUCTING ELEMENT
ON THE EXAMPLE OF IVAN KOTLIAREVSKYI IMAGE IN THE NOVEL
“THE WAYS TO POLTAVA ARE SEEN” BY BORYS LEVIN**

Скорина Л.В.,

orcid.org/0000-0002-7023-9063

доктор філологічних наук, доцент,

*професор кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

Стаття присвячена дослідженню інтертекстуальності з творів Івана Котляревського в романі Бориса Левіна «Видно шляхи полтавській». Актуальність студії зумовлена потребою урізноманітнення методологічних підходів, зокрема ширшого залучення теорії інтертекстуальності до вивчення белетризованих біографій відомих особистостей. Мета статті – проаналізувати особливості добору інтертекстуальності з творів І. Котляревського й включення їх в інтертекстуальне поле роману Б. Левіна «Видно шляхи полтавській», визначити їхні різновиди й роль у конструюванні образу класика української літератури.

Суб'єктивізм Б. Левіна у царині інтертекстуальності виявляється: 1) у виборі прототекстів; 2) у доборі конкретних інтертекстуальних елементів, які мають бути інтегровані в інтертекстуальне поле метатексту. В аналізованому романі зафіксовані покликання на три твори І. Котляревського – бурлеско-травестійну поему «Енеїда», драму «Наталка Полтавка» й водевіль «Москаль-чарівник». «Пісню на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракіну» романіст проігнорував, адже згадка про цей прототекст зруйнувала б сконструйований автором «класово забарвлений» образ головного героя.

Ключову роль в інтертекстуальному полі роману відіграє «Енеїда». Це зумовлене її роллю в історії української літератури, а також тим, що над цим твором І. Котляревський працював близько тридцяти років, тож у Б. Левіна були формальні підстави згадувати його у всіх розділах роману, натомість «Наталка Полтавка» й «Москаль-чарівник» фігурують здебільшого у четвертій книзі – «Театр». Алюзії (згадки про твори І. Котляревського, їх персонажів і сюжетні деталі) застосовуються для окреслення важливих віх історії їх написання й видання, особливостей читачської рецепції. Цитати з «Енеїди» й «Наталки Полтавки» (бурлескні сцени бенкетування троянців і спорядження їх на війну з рутульцями, чотириразовий повтор пісні Виборного) презентують творчість І. Котляревського як «малоросійську» сміховинку. Епізодично Б. Левін застосовує перифрази, інтертекстуальний заголовок, автоінтертекстуальність (включення в текст роману раніше написаного оповідання «Вечори «вченої республіки»»), гіперінтертекстуальність. Завдяки інтертекстуальності з листів І. Котляревського до князя Я. Лобанова-Ростовського в романі лунає «живий голос» класика, увиразнюються обставини формування п'ятого козацького полку в м. Горошин. Застосовані Б. Левіном інтертекстуальні елементи спрямовані на формування ідеологічно забарвленого образу І. Котляревського, трактування його творчості як бурлескної «сміховинки».

Ключові слова: біографічний роман, інтертекстуальність, І. Котляревський, Б. Левін, алюзія, цитата, інтертекстуальний заголовок, автоінтертекстуальність, парафраз.

The article is devoted to the study of intertextemes from the works of Ivan Kotliarevskyi in the novel «The ways to Poltava are seen» written by Borys Levin. The relevance of the research is due to the need of methodological approaches diversification, in particular, broader involvement of the theory of intertextuality in the study of fictionalized biographies of famous personalities. The purpose of the article is to analyze the features of intertexteme selection from the works of Ivan Kotliarevskyi and their inclusion in the intertextual field of Borys Levin's novel «The ways to Poltava are seen», and also to determine the intertexteme variety and their role in the image constructing of the classic of Ukrainian literature.

Levin's subjectivism in the field of intertextuality is manifested in the following criteria: 1) the choice of prototexts; 2) the selection of specific intertextemes that should be integrated into the intertextual field of the metatext. The analyzed novel contains references to three works by Ivan Kotliarevskyi: the burlesque-travesty poem «Eneida», the drama «Nataalka Poltavka» and the vaudeville «The Muscovite-Magician». The author ignored «Song for the New Year 1805 to our lord and father Prince Oleksii Borysovych Kurakin», because mentioning this prototext would totally destroy the author's «class-colored» image of the main character.

The key role in the intertextual field of the novel is played by «Eneida». Due to its role in the history of Ukrainian literature, and considering that Kotliarevskyi worked for about thirty years on this novel. So, Levin had formal reasons to mention it in all chapters of his novel, while «Nataalka Poltavka» and «The Muscovite-Magician» appear mostly in the fourth book «Theatre». Allusions (mentioning Kotliarevskyi's works, their characters, and plot details) are used to outline important milestones in the history of their writing and publication, and the specifics of reader reception. Quotes from «Eneida» and «Nataalka Poltavka» (burlesque scenes of Trojan's feasting and their preparation for the war with the Rutulians, four-time repetition of the song of Vybornyi) present the writer's work as a «Malorussian» ridiculousness. Levin occasionally uses periphrases, an intertextual title, auto-intertextuality (using previously written story «Evenings of the «Scholarly Republic»

in the text of the novel), hyper-intertextuality. Thanks to intertextemes from the letters of Ivan Kotliarevskyi to Prince Yakiv Lobanov-Rostovskyi, the «live voice» of the classic sounds in the novel, the circumstances of the formation of the fifth Cossack regiment in the city Horoshyn are expressed. The intertextual elements used by Borys Levin are aimed at forming an ideologically colored image of Ivan Kotliarevskyi, treating his work as a burlesque «ridiculousness».

Key words: biographical novel, intertextuality, Ivan Kotliarevskyi, Borys Levin, allusion, quotation, intertextual title, auto-intertextuality, paraphrase.

Постановка проблеми. За слушним спостереженням Є. Нахліка, І. Котляревський «належить до тих письменників, без яких неможливо уявити нову українську літературу. Його поема «Енеїда» завершувала староукраїнську писемну традицію й започаткувала нову, а від п'єс «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник» бере початок нова українська драматургія. З'явившись на рубежі літературних та історичних епох, твори Котляревського їх специфічно поєднували й водночас роз'єднували. З цими творами пов'язані не лише національно-естетичні коди, даліше мистецьке входження українського письменства в європейський культурний простір, а й формування національної свідомості українців і модерної української нації» [7, с. 9]. Здавалося б, реноме засновника («батька») нової української літератури мало гарантувати йому пильну увагу літературознавців, а невелика кількість творів – вичерпну їх рецепцію. Однак, постать і творчість І. Котляревського зумовила появу низки контрверсійних суджень, що дозволило Ю. Коваліву констатувати: «Прикро, але нечисленні студії, присвячені творчості автора «Енеїди», нагадують портретну галерею, де експоновано одне й те ж зображення, тільки кожне з них надивовижу різниться від іншого, тому про відповідність оригіналу говорити не випадає. Складається таке враження, ніби, потрапивши в галерею Котляревських, не можеш знайти справжнього» [3, с. 83]. Це стосується і літературознавчої рецепції, і відображення постаті класика в художній біографістиці. Порівняно з Т. Шевченком, І. Франком, Лесею Українкою, І. Котляревському пощастило значно менше. Йому присвячували здебільшого поетичні твори й оповідання. Т. Корнійчук у цьому контексті згадує «На вічну пам'ять Котляревському», «Близнюків» Т. Шевченка, «Іванів гай» М. Рильського, поезію «І. Котляревський» В. Сосюри, «Іванів гай» П. Усенка, «Вітання» М. Нагнибіди, «Слово на вінок І. Котляревському» В. Коломійця, «Славу «Енеїди»» Я. Шутька, «Над Дунаєм, над річкою» В. Стрепета, «Грозний ранок» І. Пільгука [4, с. 278]. До цього переліку можна додати твори, розміщені в ювілейній збірці «Вінок І. Котляревському»: поезії М. Бондаренко, Ф. Гаріна, А. Пашка, Г. Величко, Н. Хоменко,

М. Пойдеменка, О. Білана, Я. Шутька; оповідання П. Бабанського, Г. Реви, Б. Левіна [1]. У поетичних творах містяться здебільшого рефлексії, пов'язані з черговою річницею з дня народження / смерті класика або відвіданням меморіальних місцин у Полтаві. Натомість автори оповідань обирають один з епізодів біографії й намагаються белетризувати його відповідно до власної точки бачення, творчих чи ідеологічних завдань.

Єдиним справді монументальним художньо-біографічним твором, присвяченим І. Котляревському, й нині залишається роман Б. Левіна «Видно шляхи полтавській». Його творча історія певною мірою нагадує працю І. Котляревського над «Енеїдою». Задум твору виник 1969 р., перші три частини публікувалися в 1972–1987 рр. з назвою «Веселий мудрець». Повна редакція надрукована у видавництві «Дніпро» у 1990 р. Майже 20 років присвятив письменник створенню життєпису І. Котляревського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про цей твір Б. Левіна свого часу писали радянські літературознавці Є. Шаблійовський, П. Волинський, Є. Кирилюк та ін. (з огляду на застарілі методологічні підходи й ідеологічну кон'юнктуру ці праці наразі залишу без розгляду), а також краєзнавці, зокрема П. Ротач і Є. Стороха. Сучасні дослідники зазвичай оминають роман увагою. Це можна пояснити, з одного боку, загальним зниженням інтересу до української «радянської» літератури як низьковартісної, ідеологічно заангажованої; з іншого – іміджем Б. Левіна як «українського та російського письменника», кон'юнктурника, який виконував сумнозвісне «соціальне замовлення». Винятком є стаття Т. Корнійчук [4], у якій сконцентрована увага на особливостях рецепції життєпису І. Котляревського у романі Б. Левіна «Веселий мудрець». Це один із традиційних напрямків вивчення художньої біографістики. Актуальність цієї статті зумовлена потребою урізноманітнення дослідницьких підходів, ширшого залучення теорії інтертекстуальності до вивчення белетризованих біографій відомих особистостей.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати особливості включення інтертекстом із творів І. Котляревського в інтертекстуальне поле роману Б. Левіна «Видно шляхи полтавській»,

визначити їхні різновиди й роль у конструювання «міфологізованого» образу класика української літератури.

Виклад основного матеріалу. На думку В. Марінеско, «особистісний чинник виявляється вкрай важливим для всіх модифікацій літературної біографії, адже письменник подає суб'єктивну візію певних подій життя історичної особи. Сприймаючи протагоніста крізь призму наявних документів і фактів, письменник переосмислює їх на основі власного життєвого досвіду, піддає інтерпретації» [6, с. 61]. Не меншою мірою авторська суб'єктивність виявляється і в конструюванні інтертекстуального поля біографічного роману, адже, як слушно підкреслює І. Савенко, «кожна цитата, кожний документ або лист, перш ніж потрапити до тексту твору, проходить докладну перевірку автором» [9, с. 197–198]. Зокрема, авторський суб'єктивізм у доборі інтертекстом для біографічного роману виявляється на двох рівнях: 1) вибір прототекстів; 2) добір конкретних інтертекстом, які мають бути інтегровані в інтертекстуальне поле твору для моделювання цілісної концепції особистості відповідного до авторського надзавдання. Простежимо, як ці два рівні презентовані в аналізованому творі.

Літературний доробок І. Котляревського складається з чотирьох оригінальних творів і перекладу «Оди Сафо», однак у романі Б. Левіна згадані лише «Енеїда», «Наталка Полтавка» й «Москаль-чарівник». «Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракіну» випала з поля зору прозаїка. Випадковість? Гіпотеза про те, що причиною цього була неухважність романіста чи «стереотипне уявлення про нього як текст менш художньо вартісний, не канонічний взірєць («архівір») нового українського письменства, а етикетний вірш, на який первісно не покладалася висока естетична місія» [10], видається непереконливою. Б. Левін наполегливо акцентував увагу читачів на незалежній позиції героя у спілкуванні з представниками чиновництва й аристократії. Вже на початку роману він змодельював ситуацію, коли столоначальник Новожилов відмовився розглянути скаргу селянина Вернигори на пана Полуварича, котрий свавільно записав усю його родину до ревізького реєстру як кріпаків. На знак протесту проти несправедливості І. Котляревський написав заяву на звільнення, відкинувши усі можливості зробити чиновницьку кар'єру. Незалежність і загострене почуття власної гідності І. Котляревського автор продемонстрував і в інших ситуаціях, зокрема, коли йому

доводилося клопотатися про потреби пансіону для дітей збіднілих дворян і новозбудованого театру. Згадка про цю жартівливу оду могла зруйнувати сконструйований автором «класово забарвлений» образ, тож він оминув її увагою, підтверджуючи тезу, що в культурній пам'яті епохи забування відіграє не менш важливу роль, аніж запам'ятовування.

Ключове місце в інтертекстуальному полі роману «Видно шляхи полтавській» посідає бурлескно-травестійна поема «Енеїда». Найперше, це зумовлене її винятковою роллю в історії української літератури як твору, що розмежовував дві епохи. Однак це не єдиний мотив, до нього варто додати ще два. І. Котляревський працював над своїм архівіром близько тридцяти років, тож у Б. Левіна були формальні підстави згадувати його у всіх розділах роману, натомість «Наталка Полтавка» й «Москаль-чарівник» найчастіше фігурують у книзі четвертій «Театр». Їхня присутність у перших трьох частинах була б недоречною й нелогічною. Найчастотніше застосовуваною формою інтертекстуальності в романі Б. Левіна є *алюзії*. Ці інтертекстуальні включення можна поділити на три групи.

1) *Згадки про твори* І. Котляревського, які зринають у романі для окреслення важливих віх історії їх написання й видання, особливостей читацької рецепції. Прикметно, що, коли йдеться про перший драматичний твір класика української літератури, письменник застосовує усічену форму заголовка-антропоніма: «А поки що – «Полтавка». Ось вона – в синій теці на краєчку стола під серветкою» [5, с. 575]). Цей факт потребує додаткового коментаря. Сучасний читач знає цей твір під назвою «Наталка Полтавка», однак на титульному аркуші рукопису був зазначений заголовок «Полтавка». У листах до різних адресатів І. Котляревський називав свій твір по-різному. Полтавському поліцеймейстеру І. Манжосу драматург скаржився, що І. Штейн використовує «*Полтавку*» без його згоди й дозволу [8, с. 51]. І. Лисенкову повідомляв, що оперу «*Наталка*» він вже віддав у друкарню [8, с. 72]. Ще одна епістола містила вказівку, що І. Котляревський доручив свої «малоросійські опери» «*Наталка Полтавка*» і «Москаль-чарівник» для публікації титулярному раднику Ізмаїлу Івановичу Срезневському [8, с. 70]. У наступних виданнях твору, а також у літературній критиці й літературознавстві закріпилася назва «Наталка Полтавка». Ця, здавалося б, незначна деталь підкреслює ретельну підготовку Б. Левіна до написання біографічного роману. Друга п'єса І. Котляревського

«Москаль-чарівник» згадується в романі лише разом із «Наталкою Полтавкою», це підкреслює її вторинність, менш помітну роль у літературному процесі XIX ст.

2) *Персональні алюзії*: згадки про Енея («Інколи здавалось: Еней – це він сам» [5, с. 89]), Юнону («Юнона схожа швидше на відому в Полтаві купчиху» [5, с. 48]), Зевса («Томара пив, їв, не звертаючи уваги на вчителя. «Чисто тобі бог Зевс за олімпійською трапезою»» [5, с. 76]), Дідону («летить у танці з Дідоною» [5, с. 89]), Лавінію й Амату («Сусіди Голубовича в Лавінії впізнавали відому в окрузі чепуруху і любительку романів Марію Томару, в Амати – її тітку Аглаю» [5, с. 91]). У книзі четвертій «Театр» виявлені згадки про Наталку («Хвилюєшся? Не за себе – за неї, Наталку. Чи зрозуміють її?» [5, с. 602], *Возного* («Ваш Возний – не для мене приклад» [5, с. 640]), *Терпилиху* («Батько її натерпівся бідолага на своєму віку чимало, більше ніж досить, то, може, і прізвище йому таке дати – Терпило? А мати, отже, – Терпилиха» [5, с. 556–557]).

3) *Сюжетні алюзії*, застосовані для відображення роботи І. Котляревського над своїми творами, наприклад: «Вже десятний день сушив голову над сценою сварки Венери і Юнони на прийомі у самого пана Зевса; як знайти вірний тон» [5, с. 440]. У біографічних творах про письменників недостатньо змодельовати загальну біографічну канву, у той чи інший спосіб автор повинен акцентувати увагу читачів на творчому доробку героя. Найефективнішим прийомом у цьому випадку є саме застосування алюзій.

На особливу увагу заслуговують *цитати* з «Енеїди», оскільки вони є семантично місткішими й наочніше демонструють принципи добору Б. Левіним інтертекстом із прототексту. В інтертекстуальне поле роману інтегровані три розгорнуті цитати з «Енеїди». По-перше, романіст двічі цитує перші рядки поеми: «Не забути теплого осіннього вечора десь поблизу Майорщини. Сидячи біля багаття, що його розпалив передбачливий Лука, Іван записав нав'язні не знати звідки два рядки: *Еней був парубок моторний / І хлопець хоть куди козак*» [5, с. 47]. І далі: «Написавши, читав сам собі, неголосно, щоб перевірити, як звучить слово, рядок, уся строфа. *Еней був парубок моторний / І хлопець хоть куди козак... / Удався на все зле проворний, / Завзятіший од всіх бурлак...*» [5, с. 48]. Чим зумовлена увага до цієї інтертекстеми? Можна припустити, що Б. Левін керувався двома мотивами: 1) так він привертая увагу читачів до моменту, коли його персонаж почав працювати над поемою, 2) інший чинник –

упізнаваність цих рядків, які стали своєрідною «візитівкою» поеми й усієї творчості класика.

По-друге, у романі зацитовані кілька фрагментів «Енеїди», у яких зображені сцени бенкетування троянців. Б. Левін, як прихильник зв'язку літератури з життям, уявляє творчий процес як безпосередню реакцію письменника на певні життєві подразники, які в адаптованій формі переносяться у твір. Так, спостереження за хвацьким танцем Герасима Свербиуса на сільських вечорницях формують у уяві І. Котляревського аналогічну сцену – танець Енея: «Я неодмінно напишу тут так: *«І не до солі примовлявши, садив крутенько гайдука»*» [5, с. 66]. Сцени бенкетів Енея і троянців із музикою, танцями, співами, алкогольними й гастрономічними надмірностями – неодмінна складова перших трьох пісень «Енеїди», тож їх віддзеркалення в романі Б. Левіна видається доречним і закономірним. Однак це не одноразова акція і не випадковість.

Модельюючи сцену зустрічі І. Котляревського з Марією Голубович, автор вдруге описує картину народних гулянь і її віддзеркалення в «Енеїді»: *«Бандура горлиці бреччала, / Сопілка зуба затинала, / А дудка грала на балках; / Санжарівки на скрипці грали, / Кругом дівчата танцювали / В дрібушках, чоботях, свитках...* Прочитавши вірші, Іван повторив їх ще раз» [5, с. 101]. Повторення прийому свідчить про його важливість. Б. Левіну як речнику імперської (російської) культурної політики, вочевидь, імпонував узагальнений образ козаків-українців як гультьяїв, які танцюють, співають, влаштовують бійки, є апологетами пияцтва й вільного кохання. Згадує Б. Левін і гумористичну характеристику І. Котляревським олімпійців, що підтекстово натякає на «сильних цього світу»: «Ось хто його «боги»! І не випадково Еол каже про своїх помічників так недвозначно. Борей перепився, Нот з весілля не вернувся. Зефір – «пропащий негідник» – з дівчатами заженився, а Евр в поденщики подався» [5, с. 49]. Акцентуючи увагу на таких фрагментах прототексту, романіст цілковито ігнорує еволюцію Енея, на якій акцентує, зокрема, Є. Нахлік: «З четвертої частини української «Енеїди» (її другої половини) починається епічне звеличення Енея» [7, с. 191]. Б. Левін не хоче помічати, що сміх «Енеїди» – це не просто пусті веселощі, що в поемі, за слухним спостереженням Ю. Коваліва, «центральне місце посідає потужний сміх воїна, часто на екзистенційній межі життя та смерті, – воїна, який, тримаючи при собі зброю, наділений рисами лицарського етосу, завжди вміє захистити свою людську

й громадську честь» [3, с. 85]. Для романіста «Енеїда» – звичайна сміховина, бавлячись якою І. Котляревський настільки захоплюється, що залишає цитати з тексту навіть у зошиті з домашніми завданнями його учнів. На думку М. Мінського, «всі слабкі сторони пародії Осипова – безцільна сміховина, грубість виразів і взаємин – збережені Котляревським, але у нього вони виправдовуються історичною необхідністю. Котляревський будь-що мусив смішити своїх читачів, – без цього не було б приводу писати малоросійською мовою і про мужичий побут. (...) А що він у глибині душі не дивився на свою «Енеїду» як на жарт, підтверджує його ставлення до неї. Ніхто не присвячує жартові кращих років молодості, не вважає його завданням свого життя» [2, с. 242–243].

Третій цитатний комплекс з «Енеїди» фігурує в романі Б. Левіна у сцені спорядження І. Котляревським 5-го козачого полку для боротьби з наполеонівськими військами. У цьому фрагменті знову застосований прийом мімичного паралелізму – І. Котляревський спостерігає за приготуваннями й зауважені деталі переносить в «Енеїду», надаючи зображеному бурлескного звучання: *«Соснові копистки стругали / І до боків поначіпляли / На валяних віршовочках; / Із лик плетені козубеньки, / З якими ходять по опеньки, / Були, мов торби, на плечах. / Як амуницю спорядили / І насушили сухарів; / На сало кабанів набили, / Взяли подимне од дворів... Ось так – «подимне»! Беруть податок за димар (це ж придумати треба!), а казенні гроші – собі...»* [5, с. 146]. Б. Левін охоче цитує великі фрагменти прототексту, аби ще більше увиразнити ідіотизм казенної муштри в царській армії. У зацитованому фрагменті яскраво виявляється ще один ключовий код роману – «класовий», який змушував автора ліпити з І. Котляревського героя-протестанта, який хоч і не бунтує відкрито, але всіяко критикує й засуджує царизм і панську сваволлю. Як бачимо, добираючи цитатний матеріал з «Енеїди», письменник ігнорує усе, пов'язане з національними почуттями українців.

Доволі виразно ця тенденція виявляється і в цитатах із драми «Наталка Полтавка». Усього в романі зафіксовано шість інтертекстом із цього прототексту, причому чотири з них пов'язані з піснею випадкового перехожого, яку І. Котляревський делегував виборному Макогоненку. Перша цитата звично для Б. Левіна пов'язана з життєвою ситуацією, яка стала матеріалом для «Наталки Полтавки»: «... він підійшов ближче і Котляревський почув і саму пісню, і слова її: *Дід рудий, баба руда, / Батько рудий,*

тітка руда...» [5, с. 543]. Згодом І. Котляревський наспівує цю ж пісню в театрі, дивуючи акторів, втретє її співає Щепкін, вчетверте вона звучить у день прем'єри: «Це був справжній виборний, подібний до багатьох інших, яких можна було зустріти чи не в кожному селі губернії. Все в ньому було достовірне: і хода, і костур, і шапка, і манера триматись, і пісня. Остання покорила усіх, дехто вже підспівував старому, повторював за ним *«дід рудий, баба руда, батько рудий, мати руда, дядько рудий, тітка руда...»*» [5, с. 605–606]. На відміну від «Енеїди», «Наталка Полтавка» не є бурлескним твором, сміх не відіграє в ній таку принципову роль, однак романіст, осмислено чи ні, обирає для цитування слова жартівливої пісні, сконструйованої з повторюваних реплік без будь-якої глибшої думки. Завдяки такому добору цитат творчість І. Котляревського презентується як «малоросійська» сміховинка, а українці – як примітивні «малороси», життєве призначення яких обмежується бенкетами, танцями й жартами.

Підтвердженням цієї тези є згадка про пісню Возного (сатиричну переробку «Пісні 10-ї» Г. Сковороди): «Зал захлинявся сміхом від кожного слова і репліки, добре розумів, про що йде мова, коли возний співав *«Кожному городу нрав і права»*» [5, с. 606]. Сміхову стихію посилює колаж із точкових цитат, які відтворюють поширені у пісні Возного «От юних літ не знав я любові» канцеляризми: «Перегорнув кілька аркушів, дійшов до яви – возний з Наталкою. Ще раз перечитав арію возного. Що ж це? Так поспішав, що замість *«возження в крові»* написав *«возжеланія»*. І ось знову: треба *«жадний волк младую ягницю»*, а написано: *«жадовий волк...»*. Ще кілька помилок знайшов, так дійшов і до яви з виборним, і там теж помилка: замість *«кабака піднесла»*, написалось чомусь – *«кабана»*» [5, с. 557]. Комічність цього інтертекстуального включення посилюється тим, що ці звороти застосовані в епізоді зізнання Возного в коханні.

Цей епізод із мовними помилками, яких І. Котляревський припустився в тексті, виразно перегукується з іншим фрагментом роману – сценою зустрічі українського письменника з І. Криловим, який «...розпитував, як живеться Івану Петровичу в столиці, чи добре беруть «Енеїду» у книгарнях, він особисто прочитав її двічі і збирається читати ще раз. Чому? *«Шукаю, мосьпане, огріхи, а замість оних, з кожним разом відкриваю в ній незмінне щось нове»*» [5, с. 238]. Якщо в першій ситуації йшлося про невинні описки, яких може припуститися кожен автор, то в другому епізоді помітне зверхне

ставлення, зумовлене впливом колоніального дискурсу. Для російського байкаря твір українською мовою – щось дивовижне, екзотичне, на кшталт примітивного мистецтва тубільних народів. Тож він, щиро переконаний у вищості російської культури, не може припустити, що українською можна написати справді вартісний твір. Остання цитата з «Наталки Полтавки», зафіксована в романі Б. Левіна, – це слова Терпилихи, делеговані у творі І. Котляревського матері Марусі Сивокінь: *«Будь слухняною, дочко, пожалій мою старість...»* [5, с. 561]. Обраний автором художній прийом можна назвати подвійною переадресацією – через посередництво драми відбувається відсилка до репліки вигаданої героїні, яку письменник позиціонує як запозичений з «народного життя» матеріал для літературної творчості.

Поширеною формою інтертекстуальності в романі Б. Левіна є також *перифраз*. І. Котляревського автор послідовно маркує як автора «Енеїди» (напр., «живе в Полтаві і автор пречудової «Енеїди»» [5, с. 476]). Для порівняння, «Наталка Полтавка» в перифрастичних формулах фігурує лише один раз («Щось подібне діялось і з автором «Полтавки»» [5, с. 584]) і ще двічі І. Котляревський згадує його як автора двох хрестоматійних творів («Мабуть, слід починати з того, що майор – автор «Енеїди» й опери «Полтавка»» [5, с. 653]). Завдяки перифразам Б. Левін акцентує увагу на творчій складовій життя свого героя.

Епізодично Б. Левін застосовує у романі «Видно шляхи полтавській» й інші форми інтертекстуальності. *Паратекстуальність*: заголовок роману «Видно шляхи Полтавській», з одного боку, «прив'язує» твір до чітко визначеної локації – малої батьківщини І. Котляревського і водночас міста, з яким пов'язана значна частина життя самого Б. Левіна; з другого, переадресовує компетентного читача до «Наталки Полтавки»; цей варіант заголовку видається більш доречним, ніж «Веселий мудрець». *Автоінтертекстуальність*: у текстову тканину роману Б. Левін включив оповідання «Вечори «вченої республіки»», написане 1969 р. й включене до збірки «Вінок І. Котляревському». Його назва в остаточному варіанті була усічена – «Вчена республіка». При перенесенні прототексту в текстову структуру тексту-реципієнта письменник дещо виправив, відредагував, розширив деякі епізоди, зберігши при цьому ключові події й ідеї. *Гіперінтертекстуальність*: найвиразніше цей засіб застосований у книзі четвертій – «Театр». Пересічні читачі завдяки шкільній про-

грамі мають уявлення про «Енеїду» й «Наталку Полтавку», натомість водевіль «Москаль-чарівник» невідомий ширшій публіці. З огляду на це Б. Левін наводить коротку характеристику прототексту. Для створення цілісного образу І. Котляревського письменник застосовує інтертекстами не лише з його художніх творів, а й із двох листів до князя Я. Лобанова-Ростовського, датованих, відповідно, 12 і 27 серпня 1812 р. Завдяки цим розгорнутим цитатам у романі лунає «живий голос» класика, увиразнюються обставини, пов'язані з формуванням п'ятого козачого полку.

Висновки і перспективи. Стаття присвячена дослідженню інтертекстуальності творів І. Котляревського в романі Б. Левіна «Видно шляхи полтавській». З'ясовано, що авторський суб'єктивізм у доборі інтертекстуальності для біографічного роману виявляється на двох рівнях: 1) вибір прототекстів; 2) добір конкретних інтертекстів, які мають бути інтегровані в інтертекстуальне поле твору для моделювання цілісної концепції особистості. У романі Б. Левіна зафіксовані покликання на три ключові твори І. Котляревського – поему «Енеїда», драму «Наталка Полтавка» й водевіль «Москаль-чарівник». «Пісню на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракіну» романіст проігнорував, адже згадка про неї могла зруйнувати сконструйований автором «класово забарвлений» образ головного героя. Ключову роль в інтертекстуальному полі роману відіграє бурлескно-травестійна поема «Енеїда». Це зумовлене її винятковою роллю в історії української літератури як твору, що розмежовує дві епохи, а також тим, що на цим твором І. Котляревський працював близько тридцяти років, тож у Б. Левіна були формальні підстави згадувати його у всіх розділах роману, натомість «Наталка Полтавка» й «Москаль-чарівник» найчастіше фігурують у четвертій книзі – «Театр».

У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що у творі Б. Левіна застосовані чотири типи інтертекстуальності (за класифікацією Ж. Женетта): власне інтертекстуальність, паратекстуальність, автоінтертекстуальність та гіперінтертекстуальність. Найчастіше в романі застосовуються алюзії (згадки про твори І. Котляревського, їх персонажів і сюжетні деталі) для окреслення важливих віх історії їх написання й видання, особливостей читацької рецепції. В інтертекстуальне поле роману Б. Левіна інтегровані три розгорнуті цитати з «Енеїди». Перша строфа прототексту покликана привернути увагу читачів до того моменту, коли І. Котляревський

почав працювати над поемою. Фрагменти з «Енеїди», у яких зображені сцени бенкетування троянців і спорядження їх на війну з рутульцями, доводять, що письменник свідомо віддає перевагу бурлеску, сміховій стихії прототексту, ігноруючи його патріотичні інтенції й еволюцію титульного героя. Чотириразовий повтор у романі пісні Виборного («Дід рудий, баба руда») презентує творчість І. Котляревського як «малоросійську» сміховинку, а українців – як примітивних «малоросів», життя яких обмежується бенкетами, танцями й жартами.

Епізодично Б. Левін застосовує й інші форми інтертекстуальності: перифрази (акцентують увагу на творчій складовій життя головного героя); інтертекстуальний заголовок («прив'язує» роман до чітко визначеної локації, а водночас переадресовує до «Наталки Полтавки»); автоінтертекстуальність (включення в текстову тканину роману раніше написаного оповідання «Вечори «вченої

республіки»)), гіперінтертекстуальність (зادля характеристики водевілю «Москаль-чарівник», менш відомого ширшій публіці). Для створення цілісного образу І. Котляревського письменник застосовує також інтертекстеми з двох листів до князя Я. Лобанова-Ростовського, завдяки цьому в романі лунає «живий голос» класика, увиразнюються обставини, пов'язані з формуванням п'ятого козачого полку в м. Горошин.

Предметом осмислення в наступних дослідженнях можуть стати: 1) загальна характеристика інтертекстуального поля роману у зв'язку з проблематикою культурного колоніалізму в СРСР; 2) моделювання «життійного інтертексту» в романі Б. Левіна (принципи, прийоми, особливості інтеграції біографічного матеріалу в текст роману, стратегії застосування вимислу/домислу); 3) аналіз особливостей застосування різних типів інтертекстуальності, що дозволить увиразнити уявлення про особливості ідіостилію Б. Левіна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінок Івану Петровичу Котляревському. Харків: Прапор, 1969. 124 с.
2. Іван Котляревський у документах, спогадах, дослідженнях / упоряд. А. Залашко. Київ: Дніпро, 1969. 632 с.
3. Ковалів Ю. Іван Котляревський: феномен чи канон. *Рідний край*: альманах Полтав. нац. пед. ун-ту. Полтава, 2019. № 2 (41). С. 83–86.
4. Корнійчук Т. Життєпис І. Котляревського в романі Б. Левіна «Веселий мудрець». *Питання літературознавства*: наук. зб. Чернівці: ЧНУ, 2014. Вип. 89. С. 278–285.
5. Левін Б. Видно шляхи полтавської: Роман (про І.П. Котляревського). Київ: Дніпро, 1984. 677 с.
6. Марінеско В. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Філологія. Літературознавство*. 2012. Т. 193, Вип. 181. С. 59–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2012_193_181_14.
7. Нахлік Є. Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 543 с.
8. Ротач П. Іван Котляревський у листуванні. Описне: Вид-во Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному «Українське Народознавство», 1994. 312 с.
9. Савенко І. Структурні особливості сюжетно-композиційної організації сучасного біографічного роману. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка: Філологічні науки*. 2008. Вип. 1 (139). С. 195–204.
10. Сарапин В. Жанрово-стильові особливості «Пісні на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракіну» Івана Котляревського. *Література та культура Полісся*. 2009. Вип. 52. С. 42–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkp_2009_52_7.

**ПОЕТИЧНИЙ ЦИКЛ ПРО ХРИСТА, ЯКИЙ СТРАЖДАВ, ІЗ ПІДРУЧНИКА
ВІРШУВАННЯ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ «ROSA INTER SPINAS»
(1696)**

**POETIC CYCLE ABOUT CHRIST WHO SUFFERED, IN THE TEXTBOOK
OF POETRY OF THE KYIV-MOHYLYAN ACADEMY *ROSA INTER SPINAS* (1696)**

Циганок О.М.,

orcid.org/0000-0002-4688-1953

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри іноземних мов та перекладу

Державного торговельно-економічного університету

У статті досліджено деякі особливості поетичних творів про Христа, який страждав, із курсу лекцій із віршування Києво-Могилянської академії «*Rosa inter spinas*» [Троянда між колючками] (1696). Тексти відчитано з рукописного оригіналу, введено в науковий обіг та перекладено. Встановлено, що 25 епіграм-дистихів творять поетичний цикл. Вірші мають такі заголовки: Христос продається за тридцять монет. Про нього ж. Іуда всередині тріснув. Течуть нутрощі. Із нутрощів вийшов диявол. Петро гріється біля вогню. Сонце затьмарюється. Сонце і Місяць затемнюються. Петро, гірко ридаючи, вийшов із двору. Христос нічого не відповів Іроду. Про нього ж. Одягають у біле. Прив'язують до стовпа. Христа бичують. Увінчують тернами. Про нього ж. Варавва ставиться нижче. Христос, який несе хрест. Зробили надпис: «Христос, іудейський цар». Поятъ жовчу й оцтом. Помирає, похиливши голову. Про нього ж. Скелі трясуться. Пробивають бік списом. Гробниця відкрита.

Цикл розповідає про Страсті Христові, хоч його початок і кінець відмінні від загальноприйнятих. Тематично акцентується євангельська історія зради Іуди та його розплати за злочин (про це йдеться в п'яти епіграмах). Встановлено, що поетичний цикл про страждання Христа належить перу невідомого нам автора київської поетики. У п'ятнадцятій та частково шістнадцятій епіграмі пояснюється, що Троянда – це Ісус, а колючки – це влучні вислови, дотепи, концепти. Проаналізовано основні мотиви та жанрові особливості епіграм, зазначено деякі спільні місця латинської релігійної літератури. Вказано на можливі інтертекстуальні зв'язки з популярним в тогочасній Україні трактатом отця-єзуїта Якова Мазена «*Ars nova argutiarum*». Цикл віршів про страждання Христа з трактату «*Rosa inter spinas*» (1696) – літературна пам'ятка, яка розширює горизонти давньої української поезії.

Ключові слова: поетика, Києво-Могилянська академія, «*Rosa inter spinas*» (1696), латиномовна релігійна поезія, поетичний цикл.

The article explores the features of poems about the suffering of Christ from the Kyiv-Mohyla Academy poetry course *Rosa inter spinas* (*Rose Among Thorns*) (1696). These texts from the manuscripts have been introduced into academic circulation and translated. The analysis reveals that the 25 epigrammatic distichs form a cohesive poetic cycle. The verses bear the following headings: *Christ is sold for thirty pieces of silver. About Him. Judas bursts apart with a bang. Guts are flowing. The Devil emerges from his entrails. Peter warms himself by the fire. The sun hides. The sun and the moon are darkened. Peter leaves the hall, weeping bitterly. Christ does not answer Herod. About Him. Dressed in white. Tied to a post. Scourged. Crowned with a crown of thorns. About Him. Barabbas is placed below. Christ carries the cross. Inscribed: "Jesus, the King of the Jews." Drinks bile with vinegar. Bows His head and dies. About Him. The rocks are shaking. His side is pierced with a spear. The tomb is opened.*

The cycle recounts the Passion of Christ, though the sequence of sufferings differs from the traditional narrative. Thematically, the evangelical story of Judas' betrayal and his retribution for the crime is emphasized (this is discussed in five epigrams). The poetic cycle on Christ's suffering is attributed to an anonymous author of Kyiv poetics. In the fifteenth and part of the sixteenth epigram, the *Rose* is explained as a symbol of Jesus, while the *thorns* represent witty expressions, concepts. The article analyzes the primary motifs and genre characteristics of the epigrams, highlighting connections to Latin religious literature. Possible intertextual connections with the popular treatise of Jesuit Father Jacob Mazen *Ars nova argutiarum* are indicated. The cycle of poems about the suffering of Christ from the treatise *Rosa inter spinas* (1696) is a literary monument that expands the horizons of old Ukrainian poetry.

Key words: poetry textbook, Kyiv-Mohyla Academy, *Rosa inter spinas* (1696), Latin religious poetry, poetic cycle.

Постановка проблеми. В останні десятиліття в Україні вводиться в науковий обіг небагато поетичних творів XVII ст., особливо рукописних. Йдеться про віднайдення, відчитання та видання текстів відповідно до сучасних вимог, переклад українською мовою та коментування (встановлення авторства, датування, визначення особливостей тощо). На поетичні цикли загалом і лати-

номовні зокрема в давній українській літературі натрапляємо нечасто, тому вони становлять значний науковий інтерес. Сюжет про самопожертву Ісуса значущий для християнської традиції та світової культури. Страсті Христові залишаються надзвичайно багатогранною темою, що адаптується до духовних і культурних потреб кожної епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення латиномовних підручників віршування (поетик), які творилися в Україні в XVII–XVIII ст., важливе з кількох причин. Одна з них та, що зазначені трактати демонструють європейські прагнення еліт, зокрема в освітній сфері. Останні монографічні опрацювання цього матеріалу – дослідження Ольги Циганок про похоронні жанри (2014) [3] та Джованні С'єдіної про рецепцію Горация в давніх українських поетиках (2017) [10].

Постановка завдання. Метою дослідження є ввести в науковий обіг, перекласти та частково прокоментувати поетичний цикл про страждання Христа – події, що відбувалися в останні дні життя Ісуса. Це 25 епіграм-дистихів, які містяться у курсі лекцій з віршування «*Rosa inter spinas*» [Троянда між колючками] (1696) у п'ятому розділі першої частини як окремий параграф¹ [9]. У тексті трапляються описки і граматично неправильні форми, адже рукопис – це курс лекцій, який дійшов до нас у студентському записі².

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що цей поетичний цикл написав сам невідомий нам автор поетики 1696 р. У 15-й епіграмі тлумачиться назва трактату. *Rosa* [троянда] – це Ісус, а *spinae* [шипи, колючки] – влучні вислови, концепти, дотепи, складені в його честь. Таким чином, цикл епіграм має програмне значення. *Rosa inter spinas* – це Ісус в концептах. Додатковим підтвердженням того, що творець циклу і автор поетики – одна і та сама особа, є два варіанти кінцівки 10-ї епіграми.

Київський дидакал обрав тематичний порядок розташування віршів, який відповідає хронології подій. Цикл розпочинається біблійною оповіддю про тридцять срібняків для Іуди і завершується історією про відкриту гробницю. Оскільки йдеться про тексти, які лише вводяться в науковий обіг, подаємо їх в оригіналі та у прозовому перекладі авторки публікації (нумерація епіграм умовна).

[1] *Christus triginta nummis venditur,
Si nummis fuerat ter denis emptus IESUS
Vilius ah multo posset Olympus emi*³.

[Христос продається за тридцять монет
Якщо за Ісуса заплатили тричі по десять монет,

¹ *Folium 5tum in quo acumina in Christum passum continentur*» [П'ятий листок-параграф, у якому містяться влучні вислови про Христа, який страждав] (*Rosa inter spinas* 1696: 41 - 42v).

² Подекуди неточності можна виправити, здогадавшись, про яку форму йдеться (наприклад, «*ter denis*» в оригіналі у першій епіграмі замість «*ter denis*»). У деяких випадках описки ускладнюють розуміння тексту (тоді біля неясної форми і, відповідно, сумнівного перекладу ставиться знак питання).

³ Йдеться про плату Іуді Іскаріоту від юдейських первосвящеників за зраду Ісуса Христа (Мт. 26:14–16, Мк. 14:43–46, Ів. 18:3–9). На «*posset Olympus emi*» натрапляємо у Якоба Бальде [5, с. 116]

Ах, набагато дешевше можна було б купити Олімп].

[2] *De eodem.*

Impie? vile capis pro numine Juda numisma.

Ere? Deum vendis, nonne eris absque Deo.

[Про нього ж.

Нечистивий? Юдо, ти отримуєш за божество мізерну монету (мало грошей).

Власнику?, ти продаєш Бога, і чи не будеш без Бога].

[3] *Judas medius crepuit*⁴.

Dum veteri? Judas clausit sua guttura veste,

Restat, ut erumpens viscera Daemon eat.

[Іуда всередині тріснув⁵

Коли Іуда закрив своє горло старим одягом,

Залишалося, щоб вириваючись назовні, демон з'їв? нутроші].

[4] *Fluunt viscera.*

Intestina fluunt, dum pendet ab arbore Judas,

Nectit avernalis forte choralis fides.

[Течуть нутроші]

Течуть кишки, поки звисає з дерева Іуда,

Можливо, підземна ліра чи кифара грає-сплітає хорали.

[5] *Visceribus exiit Diabolus*

Dum parit Iscarhiot medio Styx viscere prodit.

E? CHRISRO sensit labra reclusa labris.

[Із нутрошів вийшов диявол

Коли помер Іскаріот, вийшов із середини нутрошів Стікс,

І? торкнувся губами відкритих губ Христа].

[6] *Petrus calefit ad ignem*⁶.

Pierii gelidas petras dixere Poetae.

Hinc merito, ad prunas se favet igne Petrus.

[Петро гріється біля вогню

Поети сказали, що присвячені Музам піерійські скали холодні.

Тому з повною підставою Скала-Петро гріється біля вогню].

[7] *Sol obscuratur*⁷

Astra Deus nitido posuit tentoria Phoebo.

Dum moritur digne Regia luget Herum.

[Сонце затьмарюється

Бог розмістив зорі-палатки на ясномоу небу-Фебу.

У той час, як вмирає, царський палац гідно оплакує Господаря].

[8] *Sol et Luna ecclipuntur.*

⁴ Див. у Масена: *Judas crepat medius, Dum temere nimium faltaret ab arbore Judas, Rupturam passus, viscera fudit humi* [6, р. 134].

⁵ Впавши сторчма, він тріснув надвое, і все нутро його вилилось... (Дії 1:28).

⁶ Зречення апостола Петра. Див.: Мф 26, 69–75; Мк 14, 66–72; Лк 22, 55–62; Ін 18, 15–18, 25–27.

⁷ Синоптичні Євангелія (від Матея, Марка і Луки) пишуть про затемнення сонця під час розп'яття Ісуса.

Vult ita praepareo? sepeliri funere Christus.
Ut publicas mundi nolit habere faces.

[Сонце і Місяць затемнюються

Так Христос хотів бути похованим на підготовленому? похороні,

Оскільки не бажав мати звичайні факели світу].

[9] Petrus flens amare ex aura egressus.

Dixerat eundus?, qui sit pius, exeat aula⁸.

Fecerat hoc Petrus, quam pius ecce vides.

[Петро, гірко ридаючи, вийшов із двору

Сказав, що не був?, хто благочестивий, хай вийде із двору,

Ось бачиш, це зробив Петро, дуже благочестивий].

[10] Christus Haerodi nihil respondit.

Sustulit Haerodes vocem tibi CHRISTE Ioannem.

Hinc nil respondes, et sine voce taces. Vel:

Hinc tibi vox verbum nullaue verba sonent.

[Христос нічого не відповів Іродові

ХРИСТЕ, Ірод забрав у тебе голос – Іоана,

Із-за цього ти нічого не відповідаєш і без голосу мовчиш. Або:

Із-за цього твій голос – Слово, і нехай не звучать інші слова].

[11] De eodem

Vox tua te mitem JESU monstraverat Agnum.

Hinc praesente Lupo labra recludis ovis.

[Про ного ж

ІСУСЕ, твій голос показав, що ти – ласкавий Агнець,

Тому в присутності Вовка ти, ягня, закриваєш уста].

[12] Alba⁹ veste induitur

Mons metamorphosim primam, stupet aula secundam.

Cum cadens iterum te toga Christe tegit.

[Одягають у біле

Гора – перше перетворення, завмирає у дворі – друге,

Коли, падаючи знову, тебе, ХРИСТЕ, покриває тога].

[13] Columnae affligantur.

Christe lugis? saxo religatus furta Promethei?.

Dum te teste faces mittis et ipse Polo.

[Прив'язують до стовпа

Христє, страждаєш, як Прометей, прив'язаний до скали за крадіжку вогню з неба,

В той час як, ти свідок, сам посилаєш вогні Небу.]

[14] Christus flagellatur.

Barbara flagra ferox et plagas siste satelles.

In plagis plus scit Christus amare suos.

[Христа бичують

Нестримний посіпако, припини варварські бичі та удари різками,

Під час ударів різками Христос вирішує любити своїх ще більше].

[15] Spinis coronatur.

Spinea cur roseum redimivit tania? JESUM.

Nam cunctam spinis expedit esse Rosam.

[Увінчують тернами

Чому ІСУСА-троянду оповив колючий терен? Бо важливо, щоб всяка троянда була

в колючках].

[16] De eodem.

Spinea cum gestet Rex Christus acumina fronte.

Hinc bone non unum lector acumen habes.

[Про нього ж

Тому що цар ХРИСТОС ніс на чолі тернові колючки,

Ось чому, добрий читачу, ти маєш не один влучний вислів-колючку].

[17] Barabba postponitur.

Quis se postpositum mortali dixerat omni,

Postpositur merito nunquam Barabba tibi.

[Варавва ставиться нижче

Хто сказав всякому смертному, що він був поставлений нижче?

По справедливості ніколи Варавва не був поставлений нижче за тебе].

[18] Crucem baiulans Christus.

Ipsa Crucem portans onerat tibi brachia JESU

Fert et enim nisi tu nemo salutis onus.

[Христос, який несе хрест

ІСУСЕ, коли ти сам несеш Хрест, він обтяжує тобі руки,

Бо і ніхто крім тебе не несе тягара порятунку].

[19] CHRISTUS Rex Judaeorum inscribitur.

Scripserat infestum te Regem Christe Pilatus.

Nam te sublimi viderat esse throno.

[Зробили надпис: «Христос, іудейський цар»

Христє, Пілат написав, що ти ворожий Цар

Бо побачив, що ти на високому троні].

[20] Felle et aceto potatur

CHRISTE profanarat Judas tua faucibus ora.

Nunc acido succo felleque labra lavas.

[Поять жовцю і оцтом

ХРИСТЕ, Іуда пащею-горлянкою викрив твоє обличчя,

Тепер ти змочуєш губи оцтом і жовцю].

[21] Inclinato capite moritur.

Iratum? cesisse solo nec redire? JESU

Cum Caelum aversus maluit ille mori.

[Помирає, похиливши голову

⁸ Порівняй: Exeat aula qui vult esse pius [Хай залишить двір той, хто хоче бути благочестивий] (Lucanus, Pharsalia 8, 493).

⁹ Катам було наказано одягнути Христа у червоний плащ.

Хибна думка?, що Ісус? пішов з землі? і не повернеться?,

Тому що він дуже хотів померти, відвернувшись від неба].

[22] De eodem.

Bis sua telluri spirat spiracula Numen,
Sum? moriens in eam dirigit ora sua.

[Про нього ж

Бог двічі видихав у землю,

Умираючи, він спрямував своє обличчя до неї].

[23] Saxa scindum?.

Trux Adamas calido mollescit sanguine capri.

Наес rupes Agni tincta cruore crepat.

[Скелі рушаються

Тверда сталь м'якне від теплої крові козла.

Ця скала з тріском розломлюється, зволожена кров'ю Агнця].

[24] Latus lancia perforatur

Os moriens claudis reseras sed pectora JESU

Nempe tuus post hac corde loquetur amor.

Пробивають бік списом

Ісусе, помираючи, ти закриваєш уста, але відкриваєш бік,

Адже після цього твоя любов буде говорити серцем.

[25] Monumenta aperta¹⁰.

Saxea perduntur tibi mortue CHRISTE sepulchra.

Nempe suo cedunt corpora sancta loco.

[Гробниця відкрита

Мертвий ХРИСТЕ, твою кам'яну могилу розрушають,

Адже святі тіла ідуть зі свого місця].

«Літературна енциклопедія» визначає поетичний цикл як групу віршів, що об'єднані однією темою, настроєм, місцем або часом написання [1]. Наведені вище тексти підпадають під це визначення. Окремі цикли – вдячний матеріал для дослідження. Як зазначає Алла Швець, «важливо осмислити місце й інтенційність того чи того циклу в загальній композиції, простежити авторський задум, способи віршування, еволюцію поетичного мислення, інтертекстуальні паралелі» [4].

Київський цикл починається не безпосередньо від Христа, а опосередковано, від людей навколо нього. Злочин і кара. Зрада Іуди та ганебна смерть. Зречення та переживання Петра. Знову Іуда в 20-й епіграмі як нагадування про те, з чого все почалося. Зовнішньо-подієвий сюжет накладається на екзистенційні роздуми. До душевних страждань Христа додаються фізичні. Напруга наростає.

Чи йдеться про *Passiones Christi* [Страсті Господні]? У назві параграфу фігурує «*Christum*

passum» [про Христа, який страждав] (порівняй з григоріанським співом «*Christum Dominum pro nobis passum*» [Господа Христа, який за нас страждав] [7].

Події Страждань переказуються, як правило, відповідно до канонічних Євангелій у іншому порядку – від входу Ісуса Христа в Єрусалим до Воскресіння [2]. У циклі, який аналізується, прямих тематичних збігів небагато (Відречення апостола Петра. Каткування Христа. Увінчання терновим вінком. Хресна дорога). Однак у науковій літературі немає одностайності щодо того, які події, пов'язані зі смертю Ісуса, слід вважати частиною оповіді про Страсті, а які їй лише передують і слідують за нею. Наприклад, Чарльз Б. Пушкаш і К. Майкл Роббінс у книзі «Вступ до Нового Завіту» (2011) починають Страсті після арешту Ісуса і доводять до його воскресіння. У книзі Папи Бенедикта XVI «Ісус із Назарету: Страсний тиждень» (2011) термін «Страсті» повністю збігається з розп'яттям і смертю Ісуса; він не включає більш ранні події і особливо виключає поховання та воскресіння. Інші дослідники, такі як Девід Лертіс Метсон і К. С. Річардсон (2014), використовують ширший підхід і розглядають триумфальний вхід, останню вечерю, суд перед Пілатом, розп'яття, поховання та воскресіння разом як складові так званого «Страстного тижня» [8]. Таким чином, трактування Страстей Господніх в його історичному розвитку допускало і допускає певну свободу вибору початку і кінцівки оповіді.

Головний мотив у циклі – страждання Христа – поєднаний з мотивами зради і відплати, відречення і каяття, жертвовності та співчуття, містичної єдності неба і землі, природи та людини тощо. Відомі читачам оповіді про події останніх днів життя Ісуса поєднуються з менш знайомими деталями, описами та роздумами.

Жанр творів – епіграма – чітко окреслений, адже в підручнику «*Rosa inter spinas*» (1696) вірші містяться у відповідному розділі. На це вказує також віршовий розмір творів – дистих елегійний, лаконічність текстів тощо. Автор поетики «*Rosa inter spinas*» за тематикою (*ad materiam*) поділив епіграми на чотири види: дорадчу (*deliberativum*), показову (*exornativum*), судову (*apologeticum*) та мішану (*mixtum*) [10, f. 35]. Трактат 1696 р. визначає показову епіграму як твір, що містить похвалу чи догану (*laudem or vituperium continens*) [Ibid.]. Епіграми циклу про страждання Христа належать до показових. В дусі українського бароко зацентровано увагу на драматичних і емоційних аспектах.

¹⁰ Матвія, 1 34:5.

З погляду інтертекстуальності можливий зв'язок українського циклу з популярним трактатом єзуїтського теоретика словесності Якоба Мазена «Нове мистецтво влучних висловів» (1649, 1660, 1711), де міститься чимало епіграм про Христа та зрадника Іуду [10, f. 41 etc.]. У київських віршах натрапляємо також на деякі «loci communes» [спільні місця] латинської релігійної літератури: Deum vendis (ти продаєш Бога), intestina fluunt (течуть кишки), verba sonent (слова нехай звучать), Christus flagellatur (Христа бичують), furta Promethei (крадіжка Прометея), felle et aceto

potatur (поють жовчю і оцтом), corpora sancta (святі тіла), monumenta aperta (гробниця відкрита), etc.

Висновки. Таким чином, у цій публікації введено в науковий обіг, перекладено та частково прокоментовано поетичний цикл про страждання Христа з київської поезики 1696 р.. Вважаємо, що епіграми створив автор трактату «Rosa inter spinas». Тематично та композиційно їх можна віднести до нетипових «Passiones Christi». Поетичний цикл важливий для цього курсу лекцій, адже саме він тлумачить назву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поетичний цикл. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/dic/show.php?w=329> (дата звернення: 28.12.2024).
2. Страсті Христові. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Страсті_Христові (дата звернення: 28.12.2024).
3. Циганок Ольга. Фунеральне письменство в українських поезиках та риториках XVII–XVIII ст.: теорія та взірці. Вінниця 2014.
4. Швець А. Франків поетичний цикл «Скорбні пісні»: аспекти поезики. *Слово і Час*. 2021. № 5 (719). С. 3–21.
5. Jacobi Baldi e Societate Jesu Poemata de vanitate mundi. Herbipoli, 1694. 239 p.
6. Masenius Jacobus. Ars nova argutiarum [...] / Jacobus Masenius. Coloniae Agrippinae, 1711. 270 p.
7. GregoBase. A database of gregorian scores URL: <https://gregobase.selapa.net/chant.php?id=17853> (дата звернення: 28.12.2024).
8. Passion of Jesus. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Passion_of_Jesus (дата звернення: 28.12.2024)
9. Rosa inter spinas sive Ars poëseos suos continens difficultatum aculeos..., 1696/1697, IP НБУВ, шифр 665/456 С, ff. 1–230.
10. Siedina, Giovanna. Horace in the Kyiv Mohylanian Poëtics (17th – First Half of the 18th Centuries). Poëtic Theory, Metrics, Lyric Poëtry. Firenze 2017.

РАННЯ ПОЕЗІЯ СЕРГІЯ ЖАДАНА (ВЕРСИФІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

SERHIY ZHADAN'S EARLY POETRY (VERSIONING ASPECT)

Цівінська Ю.В.,

*orcid.org/0009-0004-3352-7260**аспірантка кафедри української літератури**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті на матеріалі однієї з перших поетичних збірок Сергія Жадана «Генерал Юда» (1995) представлено огляд версифікаційних форм його ранньої творчості. Висвітлено історію першої публікації та відмінність складу збірки від книги «Цитатник», що вийшла друком майже одночасно. Відображені результати спостережень над реалізацією різних метричних розмірів в окремих віршах та циклах («Самогубці», «НЕП»). З'ясовано, що для перших творів автора характерна різноманітність, адже 18% текстів, такі як «Тарас Григорович Шевченко», «Старий Антонич бродить сонним містом», «Диск вечірнього сонця...», «За розбитими шибамі – сніг», «За хвилину до того, як випаде дощ» та «Вступ» із циклу «Сім днів...» написано силабо-тонікою (у цій книзі – здебільшого ямб, анапест), тонікою (переважає дольник – 15%, а тактовик і акцентний вірш реалізовані як метричні вставки), верлібром (кількісно превалює – 37%). Окрім того, виокремлено тексти (30%), що є перехідними метричними формами (ПМФ) та поліметричними конструкціями (ПК), у яких, однак, зміна віршового розміру відбувається переважно незалежно від змісту й зумовлена, вважаємо, процесом вироблення авторського стилю, спробами й намаганнями письменника урізноманітнити метрику й ритміку віршів. Визначено особливості вільного вірша, такі як: строфоїдна структура, специфічна ритміка, інтонування та синтаксичне членування. Зокрема, підкреслено, що в циклі «Самогубці» верліброва форма повністю відтворює авторське бачення смерті як процесу з відповідними акцентами, що додає кінематографічного ефекту віршам. Також відзначено, що цикл «Сім днів, котрі нікого не вразили», є індивідуальною переробкою відомого твору футуриста М. Семенка, який поєднав зразки різних версифікаційних систем. У висновку широкий спектр метричних форм у збірці «Генерал Юда» трактовано як показник експериментаторства автора-початківця.

Ключові слова: вірш, цикл, метрика, ритміка, дольник, верлібр, рання поезія, Сергій Жадан.

The article is based on one of Serhiy Zhadan's first poetry collections, «General Judas» (1995), and presents an overview of the versioning forms of his early work. The history of the first publication and the difference between the composition of the collection and the book «Citation Book», which was published almost simultaneously, are highlighted. The results of observations on the implementation of different metrical sizes in individual poems and cycles («Suicides», «NEP») are presented. It is found that the author's first works are characterized by diversity, since 18% of texts, such as «Taras Shevchenko», «Old Antonych Wanders the Sleepy City», «Disc of the Evening Sun...», «Behind the Broken Windows – Snow», «A Minute Before the Rain Falls» and «Introduction» from the cycle «Seven Days...» are written in syllabic tone (in this book – mostly iambic and anapestic), tonic (the dolcet predominates – 15%, and the meter and accent verse are realised as metrical inserts), and iambic tone (prevails quantitatively – 37%). In addition, texts (30%) that are transitional metrical forms (TMF) and polymetrical constructions (PC) are singled out, in which, however, the change in verse size occurs mainly without reference to the content and is due, in our opinion, to the process of developing the author's style, the writer's attempts and efforts to diversify the metrics and rhythm of the poems. The features of free verse, such as stanzaic structure, specific rhythm, intonation and syntactic division, are identified. In particular, it is emphasised that in the cycle «Suicides» the verse form fully reproduces the author's vision of death as a process with appropriate accents, which adds a cinematic effect to the poems. It is also noted that the cycle «Seven Days that Impressed No One» is an individual reworking of the famous work of the futurist M. Semenko, who combined samples of different versioning systems. In conclusion, the wide range of metrical forms in the collection «General Judas» is interpreted as an indicator of the novice author's experimentation.

Key words: poem, cycle, metric, rhythm, dolnik, free verse, early poetry, Serhiy Zhadan.

Постановка проблеми. Рання творчість будь-якого автора здебільшого перебуває «в тіні» власних найвідоміших текстів, що фіксують його на літературній сцені та закріплюють ті чи інші маркери поетичної манери. Тому перші спроби пера, які письменник наважився опублікувати, рідко потрапляють у поле зору літературознавців як матеріал для дослідження, особливо для віршознавчого, оскільки часто в таких творах ще нестала, невироблена ритміка, котрою часто «жертвують» початківці, або ж її взагалі немає (як хтось може подумати), якщо автор обирає форму верлібра. Проте, з іншого боку, зразки

саме початкового етапу творчості формують ту основу поетики, на якій вибудовується особливий стиль, а різноманітність/одноманітність версифікаційних характеристик указує на пошук свого авторського «я», підбирання тієї форми вираження, яка найкраще розкриє зміст поезії, або ж, навпаки, «законсервує» віршовані рядки в найкомфортніших межах, що теж здатне зробити їх упізнаваними.

Вважаємо, що рання творчість Сергія Жадана – одного з найуспішніших сучасних авторів в Україні – потребує більш детального аналізу з віршознавчого погляду, тому що це дозволить

зрозуміти, з чого починав відомий письменник, які поетичні форми обирав та наскільки вдало їх реалізовував.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як окрему книгу збірку «Генерал Юда» бере до уваги А. Біла, розглядаючи її разом із «Цитатником», що з'явився друком майже одночасно. Зокрема, зазначає, що, окрім рефлексій, у С. Жадана трапляються умовні вірші-травестії («Будда сидів на високій могилі...», «Диск вечірнього сонця блазнювато навис...») [1, с. 37–38], а також стверджує, що поєднання образів міста та Юди, незважаючи на їхню поширеність, трапляється вперше саме у творчості поета-постмодерніста. Також літературознавця виокремлює тексти з вагомими пейзажними деталями та символами води/снігу/моря («Генерал Юда», «Тут, певно, колись було море...», «За хвилину до того, як випаде дощ...»). О. Коваленко, попри загальну песимістичну атмосферу віршів, все ж помічає промінь надії в текстах автора, що опирається на терпіння й вичікування, і констатує двобічний вплив у ланцюжку «людина – місто» [2, с. 92]. Л. Березовчук, розглядаючи поезію С. Жадана, написану в 90-х роках, і виділяючи вірші-візії, вбачає новаторство в пошуках «концепції ліричного героя» та в інтерпретаціях міфологій, зокрема християнської, що вражають читача [3, с. 29]. А версифікаційні особливості – написання текстів силabo-тонікою, тонікою та верлібром – дослідниця пояснює «психологічним “симптомом”», а не показником майстерності. І. Дзюба зосереджується на трактуванні образів українізованого Будди («Будда сидів на високій могилі...»), Юди (як одного з біблійних або іншого узагальненого) та ін. [4, с. 9–12].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз збірки «Генерал Юда» С. Жадана в аспекті метрики й ритміки, що передбачає виконання таких завдань: визначення версифікаційних характеристик кожного твору; спостереження за їхніми змінами в межах одного тексту, циклу й у книзі загалом; виокремлення ритмотвірних елементів у верлібрах та ін.

Виклад основного матеріалу. Збірка «Генерал Юда», що вийшла друком у 1995-му році, – одна з перших (поряд з «Цитатником») книг С. Жадана, яка з'явилася не в самвидаві. Історія її виходу в світ засвідчує факт того, що у 90-ті роки минулого століття видати книгу було нелегкою справою. Автор згадує про це так: «Я надіслав один і той самий рукопис на два літературні конкурси, що було таким трохи шарлатанством. У результаті я переміг і в конкурсі видавництва

“Смолоскип”, і на “Гранослові”. Так вийшли дві мої збірки “Цитатник” і “Генерал Юда”, які великою мірою дублюють одна одну, хоча я спробував щось розвести, щось дописати» [5, с. 229–230]. Варто вказати, що поету це таки вдалося, оскільки спільними для обох книг залишилися відносно невелика частина творів: вірші «Будда сидів на високій могилі...», «Генерал Юда», «Диск вечірнього сонця...», «З-під важкоїдучих циклонних злив», «Були дощі», «Зрада» (став частиною циклу «Атеїзм» у збірці «Цитатник») та цикли «Самогубці» й «НЕП». Автор передмови до видання поет І. Римарук передбачив цінність цих творів: «за бравадою і свідомим шокуванням читача (нерідко – намарним), за гіркою іронією (часто – рятівною) проглядається в цій книжці правдивий талант, тонка, вразлива душа й жорстке, спостережливе око» [6, с. 4].

Збірка вміщує 33 вірші, з яких кілька об'єднано в цикли. Незважаючи на невелику кількість творів, знаходимо приклади силabo-тонічної й тонічної систем віршування, верлібру, а також складніших утворень – перехідних метричних форм (ПМФ) та поліметричних конструкцій (ПК).

Поет дотримується класичної системи віршування в шести текстах, серед яких три написані ямбом (Я), ще три – анапестом (Ан). Твір «Тарас Григорович Шевченко» – зразок чотиристопового ямба, який лише двічі, у третій і п'ятій строфах, подовжується пірихієм. До того ж, простежуючи за змістом, це відбувається в поворотні моменти, коли «серце билосся хвилююче» і коли:

Він врешті втік із цього міста	Я4
Він зник із сяючого місива	Я4
І в черешневій квітній піні ¹	Я4
Його зустріли перші півні [6, с. 6].	Я4

Мотивами текст нагадує семенківське «Я палю свій “Кобзар”», однак у С. Жадана ідея не така радикальна, зрештою, Шевченко стає суб'єктом дії й сам тікає з постаменту.

П'ятистоповий ямб – основний розмір у наступній поезії «Старий Антонич бродить сонним містом». Однак перша строфа ще дещо «розхитана» ритмічно (Я5, Я6, Я5, Я4), що відчутно й через неточну (містом – містять) та не зовсім вдалу (сяєва – сяють) риму.

З-поміж майже повністю верлібрового циклу «Сім днів, котрі нікого не вразили», привертає увагу метрична «класичність» його першого вірша «Вступ». На перший погляд, виразна нерівноскладовість переконує, що текст навряд сил-

¹ Цей рядок написав І. Римарук, редагуючи вірші С. Жадана для друку збірки після перемоги в конкурсі. Автор зізнається, що такий варіант йому не дуже сподобався, але все ж вирішив його залишити [7].

бо-тонічний, однак у рядках витриманий ямб (подекуди з нарощенням): від 3- до 10-стопового. Таку різницю в довжині можна пояснити специфікою членування мовленнєвого потоку, яка зумовлена семантичним навантаженням.

Своє розуміння України С. Жадан подає у вірші «Диск вечірнього сонця...», який А. Біла визначає як пейзажно-рефлексійний із трагічним зламом: «від рожевого світу українських прерій до України як наскрізь абсурдного світу» [1, с. 38]. У ньому присутній один із найпоширеніших у творчості письменника образів – образ риби. Цього разу це не символ Ісуса Христа, а збірний образ громадян – «повільних і безкровних», що поміщені в закритий простір автобуса-акваріума. Схоже бачимо в поезії Є. Гуцала «Фіолетовий, густий цвіт...», де люди в такому автобусі також уподібнюються рибі настільки, що їх легко сприймати як водних мешканців, що пливають за течією: «у непорушній воді електричного світла / сидять і стоять екзотичні люди, схожі на звичайних рибок, / і їхні погляди плавають, наче рибки, / і рухи їхніх рук схожі на плавбу рибок» [8, с. 264]. Натомість у Т. Мельничука акваріум асоціюється із в'язницею («Рухаюсь мало...»): «рухаюсь мало / наче риба в акваріумі <...> вільна риба / у вільному морі / на цементній підлозі» [9]. У С. Жадана простежуємо сукупний образ автобуса-акваріума-в'язниці, хоча остання – метафорична, а не реальна, як у Т. Мельничука, й образ риби як флегматичних громадян. Споглядаючи за автобусом і тим, що навколо, ліричний персонаж обирає розмірену оповідну манеру, яка реалізується у чотиристоповому анапесті з постійною цезурою на другій стопі й нарощенням на один (інколи два) склади в першому піввірші.

Анапестичні ритми присутні у віршах «За розбитими шибами – сніг» та «За хвилину до того, як випаде дощ». Знову ж помічаємо постійні «водні» образи, що пронизують творчість поета й стають упізнаваними. У першому тексті анапест варіюється від три- до п'ятистопового, що чітко простежується в межах невеликого твору (дві строфи). Другий, досить популярний в авторському виконанні й донині, написано здебільшого Ан4 з кількома відхиленнями від схеми і кодою в Ан2: «За хвилину до того, як з'явишся ти, – / Я тебе передчую» [6, с. 33].

Твір «Будда сидів на високій могилі...», який відкриває книгу, чи не найчастіше ставав об'єктом вивчення з різних ракурсів. Л. Березовчук стверджує, що С. Жадан цілеспрямовано переносить небожителів на землю, а його Будда помирає від абсурду реального життя [3, с. 30]. І. Дзюба

вважає його мамаїзованою реінкарнацією, яка втілює щось «спільне в ілюзорних уявленнях різних народів і в етапах особистих та історичних долі їхніх богів» [4, с. 10]. А. Біла помітила в цьому тексті ознаки «маленької притчі», поезії абсурду й трагедії [1, с. 38]. Метрично ж текст «виходить» у площину тоніки, хоча відчутною завдяки односкладовій анакрузі залишається амфібрахічна основа. Близькість до силабо-тоніки засвідчує й переважання чотириіктового дольника (Дк4), а саме його першої форми, за типологією Н. Костенко. Незначну кількість метричних вставок складають тактовики (Тк4).

Схожа тенденція у творі «Блюз мандрівного копача», який написаний Дк3, серед форм якого переважають перша (–2–2–), друга (–1–2–) й третя (–2–1–). О. Різниченко в передмові до «Цитатника» звертає увагу на персонажа вірша – копача, якого трактує як героя, суб'єкта історії, що з покоління в покоління «поглиблює її прірву» [10, с. 57], розвиваючи проблему межовості України між Європою та Сходом. Циклічність епох, їх незмінність і тяглість корелює зі сталістю ритму: метричних вставок лише дві (Тк, Акц).

Поєднання різноіктових дольників знаходимо в поезіях «На цьому майдані все на диво пов'язане» (Дк3, Дк4, Дк5, Дк6), «Генерал Юда» та «Тут, певно, колись було море» (Дк2, Дк3, Дк4). Серед Дк3 і Дк4 в перших двох превалює перша форма, що відповідає силабо-тонічному трискладовому розміру – Амф чи Ан залежно від анакрузи, а в останньому – третя форма Дк3 (–2–1–).

Є у збірці також і кілька прикладів перехідних метричних форм (ПМФ), які, на наш погляд, не завжди вдало поєднують віршовані розміри, як-от у текстах «Хвора дитино, єдиний нащадку калік», «Нам було непогано», «З-під важко йдучих циклонних злив». Причина цього, імовірно, – намагання «втиснути» зміст у ту чи іншу схему, що виходило досить грубо, однак подекуди згладжувалось римою. Проте, з іншого боку, для ранньої творчості такий підхід необхідний для «намацування» свого стилю, для експерименту з ритмами, які краще розкриють те, що хоче сказати автор-початківець. Найорганічніше ПМФ виглядають у двох текстах із циклу «Сім днів, котрі нікого не вразили», більша частина якого – верлібри. У першому – «5 (П'ятниця)» – різноіктовий дольник з перевагою Дк4 komponується з тактовиком та акцентним віршем. Другий вірш – «7 (Неділя)» – єдиний у книзі зразок ПМФ, де переважає силабо-тонічний розмір: 79% рядків написано ямбом (Я4). Перехід від Я до Дк відображено й графічно: С. Жадан «подрібнює»

рядок, сповільнюючи мовлення:

Осінь зустрінуть в бруді і поті	Дк4
Вона відійде ти лиш потерпи	Дк4
І	Дк4
Сірі натовпи	
Сірих поетів	Дк4
Сіро оспівують	
Сірі степи	Дк4
...Мене збудив шалений рев	Я4
Я розпізнав аплодисменти	Я4
І навання кудись побрів	Я4
Стираючи повільно мешти [6, с. 43–44].	Я4

Стільки ж у книзі поліметричних конструкцій (ПК). Ними написаний, зокрема, цикл «НЕП», що містить три вірші. Метричною основою усіх є дольник. Тактовик кількісно переважає акцентний вірш у другому й третьому творі циклу. Прикметно, що перший, у якому рядків Акц найбільше, – астрофічний, а довжина рядків коливається від 3 до 23 складів. Ці ознаки наближають його до верлібру, але чітко перехресне римування все ж «утримує» текст в площині тонічного віршування.

Незвичайним для творчості С. Жадана видається поєднання силабо-тонічного розміру з тонічним в межах поліметричного тексту. У вірші «3 (Середа)» із циклу «Сім днів, котрі нікого не вразили» перша частина написана різностоповим ямбом і виділена графічно в окрему строфу, інша ж – тактовиком. Ця зміна ритму, приспускаємо, умотивована зламом тону оповідача від більш інтимного до лаконічного й описового, документального, яким сухо викладені факти й візії, чому також сприяє синтаксична завершеність кожного рядка: «В мені, на жаль, закінчилася мідь. / Телеграма обірвалась на пів літері, / Години зливались у натягнуту мить. / Дощі вже давно не мірялись літрами» [6, с. 37].

Але все ж вважаємо, що в ПК, як і в ПМФ, в аналізованій збірці зміна розмірів майже завжди відбувається спорадично, без прив'язки до конкретних змін у змісті тексту, і є, радше, даниною формуванню рис індивідуальної поетики С. Жадана, що й передбачувано для перших творів.

Оскільки письменнику вдалося спочатку «вбити», а потім «воскресити» силабо-тоніку (за висловом Х. Венгріноук), то особливу зацікавленість викликають його перші верлібри. Зрештою, вільний вірш супроводжує автора протягом усього творчого шляху, інколи повністю перебираючи на себе функцію ретранслятора суб'єктивної худож-

ньої візії². Тричастинний цикл «Самогубці», за Л. Березовчук, є початковою точкою змін у світогляді С. Жадана [3, с. 29]. Очевидно, поету зручніше було «вбити невротичну та кволу частину свого “Я”» [3, с. 29] саме у верлібрових рядках, адже акцент у такому разі цілком переходить на зміст твору. Віршам цього невеликого циклу притаманна строфоїдна структура. Припускаємо, що поділ тексту відбувся з метою увиразнити кожен епізод, стимулюючи уяву читача відображати образи ніби покадрово. Окрім того, кожна зі строф – це речення, яке не виділене пунктуаційно, так відступи виконують роль крапки в смисло-вому та інтонаційному плані.

Ритми верлібрів видаються схожими в кожному вірші циклу (за винятком одного – «(Той що розбився)») й цілком підпорядкованими змісту та меті автора – показати смерть із різних причин як процес. Попри бажання врятувати, діяти швидко, яке виникає під час читання, поет уповільнює мовлення, робить його переривчастим, бо рядок обривається після кількох слів, змушуючи зробити паузу, перевести подих. А. Біла трактує це як пластичність, що притаманна С. Жадану, яка у цьому циклі набуває «експресіоністичного присмаку» [1, с. 40].

У творі «Зрада» уривчастість рядка, його невелика довжина (від 2 до 10 складів) створює ефект піднесеності й патетичності, що акумулює увагу на найменших поруках ліричного персонажа, тілесних проявах його лицемірності, подібних на кінематографічні стоп-кадри: «Ти цілуєш / його / і разом з твоєю слиною / на його губах / зостаються / мікроби зради» [6, с. 30].

Вільний вірш переважає також у циклі «Сім днів, котрі нікого не вразили», який згадує й А. Біла, відзначаючи схильність автора групувати тексти у збірках «Генерал Юда» та «Цитатник» [1, с. 40–41]. Епіграфом є текст М. Семенка «Сім», який М. Сулима називає літературним «Чорним квадратом» [11, с. 28]. А. Біла зазначає, що цикл можна тлумачити двояко: і як розповідь про створення світу, і як тлумачення вірша футуриста [1, с. 41]. До слова, С. Жадан не перший, хто «дописує» або перероблює геніальний текст М. Семенка, відома також пародія або ж варіація В. Голобородька «Тиждень».

Привертає увагу метрична різноманітність циклу, зокрема вже йшлося про вільний ямб у «Вступі», перехідні метричні форми у двох віршах – «5 (П'ятниця)», «7 (Неділя)» та поліметрію у тексті «3 (Середа)».

² До прикладу, книги «У.Р.С.Р.» (2005) та «Історія культури початку століття» (2003) майже або повністю написані верлібрами, виняток – збірка «Тамплієри» (2017), де вони відсутні.

Верліброві рядки у творі «1 (Понеділок)» – це здебільшого окремі синтаксичні одиниці, інтонаційно сепаровані, хоча пунктуація майже відсутня. Є лише один знак оклику наприкінці, перед окремою графічно виділеною групою рядків, що нагадує композицію старозавітної оповіді про створення світу, але в сучасній постмодерній обробці: «Сьогодні був більш-менш спокійний день / Вночі мені присниться стара сусідка / Верхи на мітлі / Я буду з нудьгою думати / Це лише понеділок...» [6, с. 36]. У наступному вірші «2 (Вівторок)» дещо змінюється ритміка: рядки знову стають укороченими, кілька з них містять лише один склад або одне слово (подібно, як у творі «Зрада»). Схожим видається й твір «4 (Четвер)», однак у ньому вже чітко помітна спроба автора членувати текст, надати йому строфічної будови, наскільки це можливо, керуючись виключно змістовою завершени-

стю фразових єдностей. Натомість «6 (Субота) (Чудовий осінній день)» не вирізняється такою рисою, а більше нагадує суцільний потік думок.

Висновки. Отже, рання творчість С. Жадана у версифікаційному аспекті різноманітна й складна. Автор послуговується силабо-тонічними, тонічними розмірами, верлібром, а деякі його вірші є прикладами перехідних метричних форм та поліметричних конструкцій. Попри це, помітним є превалювання вільного вірша, класичні розміри, ПМФ та ПК кількісно представлені майже однаково. Щодо тоніки, прикметно, що цю систему окремими текстами реалізує лише дольник, а тактовик та акцентний вірш функціонують як метричні вставки. Такий метричний зріз однієї з перших збірок автора свідчить про сміливість та експериментаторство в доборі віршових форм, про бажання бути універсальним, нетиповим, але водночас знайти свою письменницьку манеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біла А. Від ломки до ломки: лірика Сергія Жадана. *Слово і час*. 2002. № 1. С. 35–48.
2. Коваленко О. Мотиви дороги (рух і процесуальність) у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник») / Патологічна потреба дороги у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник»). *МАГІСТЕРІУМ. Випуск 38. Літературознавчі студії*. 2010. С. 90–93.
3. Березовчук Л. Поруйнування Єрусалима. *Критика*. 2000. Березень. С. 25–30.
4. Дзюба І. М. Чорний романтик Сергій Жадан. К.: Либідь. 2017. 112 с.
5. Терен Т. Сергій Жадан: Ніколи не ставився до літератури, як до альпінізму чи спорту. *Українська правда*. 5 грудня 2015. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2015/12/5/204395/> (дата звернення: 05.09.2024).
6. Жадан С. Генерал Юда: Вірші / Передм. І. Римарука. К.: Укр. письменник. 1995. 46 с.
7. Рожевий дегенерат. *Харківський ЛітМузей*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=T6qADthqZ1I> (дата звернення: 10.08.2024).
8. Гуцало Є. Твори в 5 т. Т. 5: Поезії, статті. К.: Дніпро, 1997. 576 с.
9. Мельничук Т. Рухаюсь мало... *OnlyArt. Українська поезія та література*. URL: <https://onlyart.org.ua/taras-melnychuk-ruhayus-malo/> (дата звернення: 1.12.2024).
10. Різниченко О. Післямова. *Жадан С. Цитатник: (Вірші для коханок і коханців)*. К.: Смолоскип, 1995. С. 55–59.
11. Сулима М. «Понеділок Вівторок...» – «чорний квадрат» Михайля Семенка. *Слово і час*. № 4. 2017. С. 24–28.

РОЗДІЛ 11

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.581-055.2-1

DOI

ІНТЕР'ЄР «ВНУТРІШНІХ ПОКОЇВ» У ДЗЕРКАЛІ КИТАЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ ЖІНОЧОЇ ЛІРИКИ

DEPICTION OF THE "INNER CHAMBERS" INTERIOR IN CHINESE TRADITIONAL FEMALE LYRICS

Ісаєва Н.С.,

orcid.org/0000-0002-8458-4650

докторка філологічних наук, доцентка,

завідувачка кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кундій А.С.,

orcid.org/0000-0003-2686-7553

аспірантка кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті на матеріалі окремих віршів китайських поетес VII–XIV ст. Лі Цінчжао, Сяо Гуаньїн, Чжен Юаньдуань, Чжу Шучжень, Шангуан Ван'єр, Юй Сюаньцзі визначено специфіку художнього зображення предметів інтер'єру «внутрішніх покоїв», а також їх функціональні особливості. Об'єктом аналізу є поезія «жіночого нарікання» (*guiyuan*), котра відображає ґендерну специфіку поетичного канону давнього Китаю, і водночас руйнує скорботно-депресивний стереотип «жіночності» у ньому. Замкнений простір «жіночих кімнат» неабияк вплинув на художню свідомість мисткинь: з одного боку, він сформував відчуття ув'язнення і керованості, з іншого боку, додав почуття безпеки і спокою, а також сприяв розвитку у мисткинь творчої уяви і фантазії, які доповнювали чи заступали сумну реальність. Тому жіночий художній світ визначається як уявно-психологічний.

Виявлено, що китайські поетеси активно використовували предмети інтер'єру у своїх поезіях, аби занотувати стан самотності та втрати любовних стосунків. Незрідка авторки поєднували елементи інтер'єру та пейзажу за вікном, підкреслюючи взаємодотичність зовнішнього (чоловічого) та внутрішнього (жіночого) світів. Найчастіше в поезіях фігурували образи сходів, ліжок (подушки, ковдри, перини, підстилки, завіси), ароматичних курилниць, ліхтарів, ширм, а також музичних інструментів. З їх допомогою поетеси виражали складні емоційні стани ліричних героїнь і драматизували їхні дії. З'ясовано, що предмети інтер'єру в жіночій поезії-наріканні мають різні функції: актуалізують символізм речей у межах канону; притягують асоціації з художніми образами відомих митців для ускладнення емоційних станів героїнь; відтворюють психосматику жіночої самотності; слугують поєкцією реальних відчуттів авторок тощо. Тож увага поетес до деталей інтер'єру інтимізує символічно-депресивну поезію-нарікання, поєднує її з реальністю жіночої екзистенції та перетворює на відверту ліричну сповідь.

Ключові слова: китайська література, поезія, жіночі покої, самотність, порожнеча, символізм, лірика «жіночого нарікання».

In the article, the features of the «inner chambers» artistic depiction are defined, based on some poems by Chinese women poets of the VII–XIV centuries (Li Qingzhao, Xiao Guanyin, Zheng Yuanduan, Zhu Shuzhen, Shangguan Wang'er, Yu Xuanji). The functional features of interior images in this poetry are also clarified. The object of analysis is the «boudoir poetry» (*guiyuan*), which reflects the gender specificity of the poetic canon of ancient China. At the same time, women's writing about the boudoir destroy the mournful and depressive stereotype of «femininity». The closed space of women's apartments greatly influenced the artistic consciousness of female writers. On the one hand, it created the feeling of confinement and control. On the other hand, the boudoir space added a sense of security and serenity; it contributed to the development of creative imagination and fantasy in female writers, which complemented or replaced the sad reality. Therefore, the nature of the female artistic world is defined as imaginary and psychological.

It was found that Chinese female poets described interior items in their works to capture the state of loneliness and loss of love relationships. Often, the authors combined elements of the boudoir and the landscape outside the window, emphasizing the mutual influence of the external (masculine) and internal (feminine) worlds. The images of stairs, beds (pillows, blankets, featherbeds, bedding, curtains), incense burners, lanterns, screens, and musical instruments were most often used in poetry. Through these images, female poets expressed the complex emotional states of lyrical heroines and made their actions more dramatic. It was found that interior items in women's boudoir poetry have different functions: they actualize the symbolic meanings of everyday objects in the literary canon, attract associations with artistic images of famous poets to complicate the emotional states of the heroines, reproduce the psychosomatics of female loneliness, serve as a projection of the authors' real feelings, etc. The poetess' attention to interior details makes the symbolic-depressive boudoir poetry more intimate, combines it with the reality of women's lives, and turns it into a frank lyrical confession.

Key words: Chinese literature, poetry, women's chambers, loneliness, emptiness, symbolism, boudoir lyrics.

Постановка проблеми. Останні десятиліття в літературознавчому просторі не втрачають актуальності жіночі студії, спрямовані на наукове осмислення художньої специфіки та глибинного змісту жіночого письменства у межах національних літератур. Не стала винятком і китайська література, зокрема, такий її феномен, як традиційна жіноча лірика, котра увібрала в себе таємниці буття «затворниць внутрішніх покоїв» стародавнього Китаю. Незрідка жіноча лірика виявляється чи не єдиним свідченням обставин життя давніх китаянок, а також своєрідною психобіографією видатних мисткинь. Тож різноаспектне дослідження традиційної жіночої поезії уможливило формування цілісного уявлення про «гінгову» жіночу культуру та гендерно марковану картину світу давніх китайців загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційна китайська жіноча лірика стала предметом уваги з часів її появи. Про це свідчать численні літературні трактати та передмови, написані самими мисткинями, а також представниками китайської вченої касти різних часів. У 2000 році у Стендфорському університеті вийшла друком праця «Women Writers of Traditional China: an Anthology of Poetry and Criticism» [9], в якій зібрані англومовні переклади репрезентативних поезій близько 130 китайських поеток від ханьської доби (汉朝, 206 р. до н.е. – 220 р. н.е.) до поч. XX ст., а також їхні біографії, літературні статті, передмови і трактати «вчення про жінок» (女学). Ця антологія також містить розділ із низкою праць про жіночу творчість відомих літераторів-чоловіків, котрі фіксують «офіційне визнання» жіночих здібностей і талантів. Тож сукупно цей матеріал дає досить повне уявлення про загальний розвиток китайської жіночої поезії з урахуванням культурно-історичних та внутрішньолітературних факторів. Вочевидь найбільше досліджень китайської жіночої лірики наразі здійснено в самому Китаї. Цей процес активізувався і набув нової якості після ознайомлення китайських науковців із західними феміністичними і гендерними теоріями. Його результатом стала ґрунтовна праця Лю Цзе «Китайська жіноча літературна творчість: історія трансформацій культурного мислення» [18], в якій авторка з позицій феміністичної критики подає власну концепцію розвитку жіночої лірики як «слабкий голос спротиву», котрий відображає спосіб життя та культуру жінок конфуціанського Китаю. Неабияка увага приділяється в Китаї найбільш фемінінному жанру давньої поезії – *ци* (词). Витоки цього жанру, його генезу та специфіку у творчості жінок детально аналі-

зує проф. Ден Хунмей [14]. Явище стратифікації поетес середньовічного Китаю досліджує проф. Цянь Чжисі [22], зосереджуючи увагу на особливостях впливу на творчість жінок культури вченого чиновництва *шундафу*. Водночас інший дослідник Лю Янхе [19] намагається відмежувати поезію цінських мисткинь від чоловічого канону і показати, що вірші на тему «щоденної домашньої праці жінок» є репрезентативними стосовно самоідентичності та суб'єктності шляхетних китаянок. У західній літературознавчій синології (куди ватро віднести і розвідки українських учених) здебільшого аналізують різні аспекти китайської жіночої лірики на прикладі творчості окремих яскравих поетес. Найбільше праць присвячено сунській мисткині Лі Цінчжао (李清照, 1084–1155), як-от: проф. Ф. Гюле [11] представив загальну характеристику її творчості та гендерний аналіз окремих віршів; Г. Дашенко [1] здійснила ґрунтовний аналіз жанрово-стильової своєрідності творчості Лі Цінчжао в контексті теоретичних та історико-культурних проблем розвитку жанрів *ши* (诗) і *ци* (词) в китайській середньовічній літературі; Я. Шекера [7] проаналізувала основні мотиви та образи поезії Лі Цінчжао в аспекті відображення у них даоського світогляду тощо. Останнім часом з'являються також розвідки поетичного доробку інших авторок – Сюе Тао (薛涛, 768–832) [2], Гуань Даошен (管道升, 1262–1319) [5], Чжу Шучжень (朱淑真, 1135?–1180?) [3] та ін. Отже, нині традиційна китайська жіноча лірика активно й різнобічно досліджується, проте поза увагою науковців залишилась проблема концептуального відтворення у ній предметів інтер'єру «внутрішніх покоїв», які конструюють символічний екзистенційний простір давніх китаянок, що і є предметом аналізу цієї статті.

Постановка завдання. Поняття «традиційна жіноча лірика» в нашому дослідженні корелює з наслідуванням давніми китаянками певних літературних традицій. Лю Янхе виділяє дві такі традиції. Перша – «мала [внутрішня] традиція» жіночої лірики, яка була спрямована на відтворення сумного, журливого настрою ліричної героїні, котра страждає в розлуці з коханим чоловіком. Меланхолію може також навіювати зміна пір року (в пейзажній ліриці) або туга за втраченою батьківщиною в часи лихоліть. Друга – «велика [канонізована] традиція» чоловічої літератури, яка відображала конфуціанську систему цінностей (зокрема, стосовно гендерної субординації) та незмінно впливала на жіночу творчість. Лю Янхе не називає жодних ознак цієї традиції, лише зауважує, що від сунської доби чоловіча поезія відзначалась ува-

гою до подробиць буденного життя і відповідним чином впливала на вибір тематики поеток-жінок, схильних до більшого абстрагування та символізації [19, с. 86]. Ця думка видається досить спірною, оскільки, на наш погляд, названі традиції не варто розділяти, адже «мала [жіноча] традиція» була невід'ємною складовою «великого [чоловічого] канону» і найповніше втілювалась у жанрово-тематичному напрямі поезії *ши* і *ци* «нарікання жінки» (闺怨 / 怨妇). У межах цього напрямку писали й чоловіки (від імені жінки), створюючи скорботно-депресивний стереотип «жіночності» у китайській поезії в цілому. Натомість лірика, написана жінками, здебільшого була біографічною проєкцією справжніх емоційних станів авторок у поетичному тексті [4, с. 96], що власне і передбачало відвертість почуттів і зв'язок із реальними обставинами життя. Тож під традиційною жіночою лірикою у цій розвідці ми здебільшого розуміємо поезію «жіночого нарікання», класичні зразки якої представлені здебільшого творчістю поетес доби Тан (唐朝, 618–907) та Сун (宋朝, 960–1279). Саме в цій поезії авторки досить часто звертались до змалювання предметів інтер'єру жіночих покоїв, наділяючи їх як реальним, так і символічним значенням. Тож метою цього дослідження є з'ясування ролі жіночого простору буття на формування художньої свідомості давніх мисткинь, а також визначення особливостей відображення предметів інтер'єру у жіночій поезії-наріканні.

Виклад основного матеріалу. Розмежування чоловічого й жіночого життєвого простору було зафіксоване у конфуціанській «Книзі ритуалів» («礼记», VI–III ст. до н.е.), де говориться: «У маєтку [чи палаці] мають бути чітко розмежовані зовнішня і внутрішня сторони. Чоловік мешкає на зовнішній стороні, жінка – на внутрішній. Задні [жіночі] покої палацу захищені міцними дверима та охороняються євнухами. Чоловіки [без потреби] не повинні заходити до внутрішніх помешкань, а жінки – виходити звні» [17]. Багатошаровість перепон між двома світами влучно описав проф. М. Пухнер: «Родовитих жінок важко було побачити і майже неможливо було до них наблизитися. Бар'єри, що відокремлювали жінок від чоловіків, мали кілька рівнів: кам'яні мури, дерев'яні загорожі, бамбукові заслони, тканеві лаштунки і паперові ширми»¹

[6, с. 133]. Тож давніх китайок незрідка називають «бранками внутрішніх покоїв» або «мешканками світу за ширмами».

На позначення жіночого простору в Китаї здавна використовувалась лексема *гуй* 闺 з широким значенням «внутрішні [жіночі] покої», а також низка двоскладних синонімів, які уточнювали функціональні особливості жіночих помешкань. Прикметно, що ця лексема вживалась і на позначення самої жінки та всього пов'язаного з нею, до прикладу: *гуйсю* 闺秀 «шляхетна жінка зі знатного роду», *гуйянь* 闺艳 «красуня», *гуйсін* 闺心 «серце/душа жінки, котра прагне заміжжя» та ін. [15]. Це засвідчує певне зрощення «внутрішніх покоїв» з їх мешканками, тож, на перший погляд видається, що жінки були контрольовані й суворо обмежені не лише у фізичній активності, але й у будь-яких спроможностях. Однак, сучасна китайська письменниця Цзе Чень (洁尘) зауважила, що обмеженість жіночого простору та його контрольованість чоловіками надавали давнім китайкам відчуття абсолютної безпеки та впевненості. Це, своєю чергою, сприяло розвитку багатогляду та творчих здібностей жінок, що засвідчує написана ними витончена й досконала поезія [16]. Подібну думку висловлює й американська дослідниця Дороти Ко, спираючись на роздуми мінського літератора Чжуна Сіна (钟惺, 1574–1625). Він протиставляє чоловічий та жіночий світи як «матеріальний» і «уявно-психологічний»: чоловіки, мандруючи світом, бачать на власні очі, як виглядають різні його місцини, тому описують краєвиди, відтворюючи реальність. Жінки не потребують цього, адже вони уявляють далекі простори, вмотивовані на подушках у власних помешканнях. Жінки здатні зробити це через свій спокій і безтурботність [12, с. 62]. Тож основою жіночої художньої оптики визначається «інтуїтивізм і сентиментальність» на протигагу «інтелектуальній традиції» чоловічого письма. Водночас, нам видається слушним висновок Д. Ко про те, що здатність жінки вільно конструювати художню реальність, певним чином стирає умовності її буття та нівелює «вдавану замкненість у внутрішніх помешканнях» [12, с. 62]. Варто додати, що інтер'єр маєтків (чи палаців) був тією реальністю, котра формувала основу жіночої картини світу. Предмети інтер'єру асоціативно поєднувались із образами зовнішнього світу або протиставлялись їм. Це уможливлювало відтворення складних емоційних станів ліричних героїнь.

Попри існування широкого спектру лексики на позначення різних жіночих помешкань, найчастіше поетеси використовували слово *лоу* 楼,

¹ Професор Гарвардського університету Мартін Пухнер у книзі «The Written World. How Literature Shapes History» (2017) досліджує особливості простору життя шляхетних жінок на матеріалі класичного роману придворної дами японського імператорського двору Мурасакі «Повість про Гендзі» (бл. 1000 р. н.е.). Однак, його спостереження повністю відображають подібну ситуацію в Піднебесній, оскільки чимало явищ у давній японській культурі були запозичені з Китаю, а згодом переосмислені й розвинуті.

яке можна перекласти як «вежа, башта, двоярусна будівля, багатоповерхова споруда». Китайський дослідник Сюй Цзіньсон зазначив, що прообраз цього ієрогліфа з'явився за часів династії Шан (商朝, 1766–1122 р. до н. е.), оскільки вже тоді владоможна еліта будувала свої маєтки на високому фундаменті або опорах, бажаючи високою споруди підкреслити свій високий статус у суспільстві. Найвищі будівлі (за 100 метрів) зводились в імператорських палацах, аби наблизити сина Неба до небожителів. Ця традиція тривала упродовж століть [21]. Китайські поетеси, як відомо, були представницями аристократичних родин, мешканками імператорських палаців, або ж відомими куртизанками із дорогих салонів – т.з. «зелених веж» (青楼). Всі вони мали можливість споглядати далекі краєвиди з високих башт і оспівувати їх у своїх віршах. Тож уява мисткині мала й реальне підґрунтя. До прикладу, відома танська куртизанка Юй Сюаньцзі (魚玄機, 844–871) у вірші-присвяті поетові Веню Тін'юню, в якого вона була закохана, пише: 阶砌乱蛩鸣, 庭柯烟露清。月中邻乐响, 楼上远山明 [23]. «З-під танку лунає стривожений спів цвіркуна. / Сад імла оповила, на деревах прозора роса. / Місяць в небі, радіють сусіди, лунуть звуки гучні. / Підіймаюсь на вежу, бачу гори далекі ясні» (тут і далі переклад авторів статті – Н. Ісаєвої, А. Кундій). Описуючи краєвиди зовнішнього світу, героїня знаходиться в приміщенні, окресленому двома зовнішніми образами – ганок (або сходи) 阶砌 і вежа 楼. Внутрішні покої представлені як порожнеча, що є своєрідною проєкцією душевного стану покинутої жінки. Місячний пейзаж поглиблює сумний настрій вірша, фіксуючи відтінки емоцій через зміну локацій героїні. Спочатку вона розглядає зблизка вкриті холодною росою гілки дерев, що навіюють смуток, а потім піднімається на башту і споглядає далекі гори у холодному світлі осіннього місяця, що в китайській поетичній традиції асоціює з глибокою тугою за близькою людиною, яка знаходиться далеко. Символічні нічні пейзажі часто присутні у жіночій ліриці поряд із описами помешкань, як два нерозривні світи, які по-різному взаємодіють.

Ваналізованій поезії предмети інтер'єру з'являються у другій частині: 珍簟凉风著, 瑶琴寄恨生 [23]. «Циновка з бамбука холодна від подиху вітра. / Нарікає на долю, журливо виспіває цитра». Музичні інструменти були невід'ємною частиною поменшкання жінок, адже саме грою та співами давні красуні розважали чоловіків і виражали свої почуття. Тому в поезії саме цитра озвучує нарікання ліричної героїні, яка втратила спо-

дівання на те, що коханий згадає про неї. Загалом, у віршах можуть фігурувати й інші інструменти – сопілка *дзі* 笛, флейта *сяо* 箫, цитра *чжень* 箏 тощо, які відтворюють широку гаму почуттів від зневіри до сподівань і радощів. Холодна циновка – дуже промовистий символ самотності. «Подих вітру» лише підсилює фізичне відчуття холоду, головне – циновка не зігріта тілами закоханих. Цей образ у різних варіаціях (холодна постіль, холодна подушка чи узголів'я) відтворює психосоматику жіночої самотності і набуває значення лейтмотиву в багатьох віршах. Наприклад, у поезії *ци* на мелодію «Південна пісня» («南歌子») суньської поетеси Лі Цінчжао (李清照, 1084–1151) є рядок: 凉生枕簟泪痕滋 [27, с. 77]. «Холодними стали циновка і узголів'я. / Змочили їх сльози [мої], що течуть безупинно». Тактильне відчуття холоду в ліжку посилюється гіперболічним образом потоку сліз, від якого постіль змокла. Це досить інтимний образ, який апелює до жіночого досвіду переживання розлуки й самотності, на відміну від показового в поетичному каноні образу «мокрих від сліз рукавів», який символізує відданість і смуток добродесної жінки, котра очікує чоловіка з далеких країв.

Важливими предметами інтер'єру жіночих кімнат є світильники й ароматичні свічки та курильниці. У «Книзі ритуалів» говориться, що чоловік, виходячи вночі зі своєї половини, «має нести запалений ліхтар, якщо немає ліхтаря – повинен лишатися всередині» [17]. Тож ліхтар є обов'язковим атрибутом відвідування господарем своїх дружин і наложниць, ба навіть – одним із символів любовних побачень. Означене правило стосувалось і жінок, однак світильник у жіночій ліриці набуває амбівалентного символізму.

У вірші суньської поетеси Чжу Шучжень (朱淑真, 1135–1180) «Мелодія магнолій. Весняний смуток» («减字木兰花·春怨») описується страждання жінки, яка не може знайти забуття навіть уві сні. Вірш закінчується рядками: 愁病相仍, 剔尽寒灯梦不成 [25]. «Недуга печалі важкої мене вже долає. / Я зрізала гніт, холодний світильник згасає, / А сон не приходить, [лише самота огортає...]». Авторка використала образ холодного світильника 寒灯, який символізує нестерпну самотність ліричної героїні. Сучасні коментатори простежують асоціативну відсилку до поезії Оуян Сю (欧阳修, 1007–1072) на мелодію «Весна у нефритовій вежі» («玉楼春»), де є рядок 梦又不成灯又烬 «сон не приходить, а ліхтар уже догорів» [25]. Накладання сенсів обох поезій ускладнює емоційний стан героїні, масштабує його до відчуття екзистенційної

самотності. Дещо інакше значення образу ліхтаря реалізується у вірші Юй Сюаньцзі «Зимової ночі надсилаю Веню Фейціну» («冬夜寄温飞卿»). Загальний настрій вірша також сумний з лейтмотивом самотності. Він починається рядками: 苦思搜诗灯下吟, 不眠长夜怕寒衾 [24]. «Сумні думки влітаються у вірші, / Читаю під світильником одна. / Без сну вся довга ніч моя минає, / Тремчу, не гріє ковдра крижана». Лірична героїня читає вірші, запаливши світильник 灯, кортий водночас актуалізує низку значень: 1) джерело світла у темряві ночі (слабкий промінь надії); 2) спогади про спілкування із коханим (адже героїня могла читати вірші Веня Тін'юня); 3) бентега й нарікання героїні, висловлені у власних віршах. Вогонь світильника контрастує з холодною ковдрою, увиразнюючи сум'яття в душі героїні, яке вочевидь пов'язане із життєвими обставинами самої поетеси.

Ароматичні свічки та курильниці також є невід'ємними атрибутами жіночих спочивальень. За словами Р. ван Гуліка, ще в період Шести Династій (六朝, бл. 220–589) біля ліжка ставили курильниці у вигляді міфологічних тварин. Вони призначались для ароматизації та очищення одягу тих, хто проходить повз них [10, с. 110]. У жіночій поезії курильниці з духмяним димком часто романтизувалися. Наприклад, у вірші Лі Цінчжао на мелодію «Сповнений пахощами сад» («满庭芳») лірична героїня спостерігає з маленької мансарди настання весняної ночі, сповненої пахощами квітів і духмяного диму. Описуючи інтер'єр, авторка фокусує увагу на курильниці: 篆香烧尽, 日影下帘钩 [27, с. 121]. «Догоріли пахощі в курильниці, сховалось сонце, впала тінь на штори». Завмирання життя, тиша і порожнеча внутрішніх покоїв протиставляється диханню весняної ночі за вікном. Внутрішній і зовнішній світи, утім, зливаються в образі танучих пахощів – згасаючої курильниці та опалого цвіту, котрий «сніжною пеленою» встелає двір. Героїня перебуває в меланхолійному настрої, однак із світлим сподіванням, що зникне в матеріальному світі не забирає вічні почуття. Тож образ курильниці – це втілення суму з приводу мінливості світу, і водночас, надію на нову хвилю п'яних почуттів.

М. Пухнер влучно назвав жіночий простір «світом ширм» [6, с. 132], маючи на увазі передусім жіночі помешкання в імператорському палаці. Напевно тому найчастіше образ ширм зустрічається в палацовій ліриці (хоча, не лише в ній). Показовою є поезія «Лист-нарікання» («彩书怨») наложниці танського імператора Чжун-цзуна Шангуань Ван'єр (上官婉兒,

664–710). Лірична героїня сумує за імператором у розкішній спочивальні, споглядаючи журливий осінній краєвид за вікном. Авторка використовує прийом «відтворення почуттів за допомогою пейзажу» (借景抒情), при цьому залучаючи до опису елементи інтер'єру. У вірші є рядки: 露浓香被冷, 月落锦屏虚 [26, с. 63]. «Роси випали рясно, ароматна ковдра остигла. / Закотився місяць, на гаптованій ширмі – лише порожнеча». Образи холодної ковдри і осіннього місяця, як і в попередніх поезіях, підкреслюють самотність героїні. «Порожнеча на гаптованій ширмі» – досить оригінальний троп, котрий поєднує кілька значень. Насамперед, витончено оздоблена ширма є одним із символів жіночих покоїв, тож весь образ відтворює душевну скруту покинутої героїні серед розкошів жіночої половини палацу. Окрім того, сучасні коментатори зазначають, що в цій поезії ширма символізує небесний простір 天空 [26, с. 64], безмежно розширюючи помешкання наложниці, тож весь образ транслює всеохопну порожнечу й самотність. Тут також простежується легка алюзія на вірш танського поета Вана Вея (王维, 701–761) «Пишу про слюдяну ширму друга» («题友人云母障子»), де провадиться ідея, що штучна річ (ширма) органічно влітається в довкілля і стає його частиною [8, с. 22]. Окрім того, вся поезія Вана Вея просякнута образом порожнечі, котра має чанське символічне значення «спокою навколишньої природи, а також умиротворення і безтурботності душі» [8, с. 61]. Відповідна алюзія ускладнює палітру почуттів героїні Шангуань Ван'єр від розпачу забутої наложниці до витонченої печалі добродійної красуні.

Подібна ідея своєрідно розвивається у вірші юаньської поетеси Чжен Юньдуань (郑允端, 1327–1356) «Оспівую пейзаж на ширмі» («山水障歌»), в якому цей предмет інтер'єру описується як витвір мистецтва. Спочатку лірична героїня захоплюється майстерністю живописця, що засвідчує обізнаність жінки у цьому виді мистецтва, потім – доскіпливо розглядає гори й водоспади, зображені на ширмі. Поступово уява героїні доповнює пейзаж і переносить її до підніжжя гори Лушань (інша назва – Куанлу), відомої численними даоськими і буддійськими храмами: 恍然坐我匡庐下, 便觉胸次无凡埃 [26, с. 152]. «Раптово збагнула – [стою] у підніжжі Куанлу. / Душа [вже звільнилась], уже не в мирському пилу». Тож єдність пейзажу на ширмі й довкілля виливається у відчуття свободи героїні, її звільнення від пут буденності. Навряд чи поетеса вповні реалізує значення чанської метафори пилу (尘凡) як

реального світу на протигагу сакральному Дао, натомість вона проектує цей образ на власний гендерний досвід, про який говорить у наступних рядках: 此身已向閨中老，自恨无缘致幽討。布袜青鞋负此生，长对画图空懊恼 [26, с. 152]. «Вже тіло моє, закуте в жіночих покаях, старіє. / Серджуся на себе – позбавлена долі, вийти не смію. / Панчохи прості та капці тривожать моє існування. / У порожній картині назавжди – зажура і нарікання». Фразеологічний вираз 布袜青鞋 (досл. «бавовняні панчохи та [прості] чорні капці») є образним означенням скромного одягу простолюдини, а також часто використовувався в давнину як метафора життя відлюдника [13]. Тож для героїні розмальована ширма є простором фантазій, лише в ньому жінка може відчувати свободу мандрів і єднання з природою. Однак мрії нездійсненні в реальності, тому ширма водночас навіює смуток і розчарування.

Насамкінець варто згадати поетичний цикл, який можна назвати каталогом жіночих символів палацового інтер'єру. Ідеться про «Прихисток для серця в тужливій ностальгії» («回心院»), написаний Сяо Гуаньїнь (萧观音, 1040–1075), відомої як імператриця І Де (懿德皇后) династії Ляо (辽). Цикл складається із десяти віршів із наскрізним сюжетом підготовки ліричної героїні до інтимної зустрічі з імператором. Символічні предмети палацового інтер'єру драматизують дії героїні та зосереджують увагу на її емоційних станах. Попри загальний сумний настрій твору, кожен новий предмет викликає в героїні особливі спогади та відчуття. У поетичному циклі зібрані усі проаналізовані раніше предмети інтер'єру, часом з уточненням їх пишної оздобы або властивостей: палацовий ганок [殿]阶, ліжка із слонової кістки 象床, духмяні подушки 香枕, розшита перлами ковдра 翠被, гаптовані штори 绣帐, парчеві перини 锦茵, ошатна підстилка 瑶席, срібний ліхтар 银灯, курильниця з фіміамом 熏炉, мелодійна цитра 琴 鸣箏. Символічне значення цих предметів залишається незмінним, проте авторка наділяє їх додатковими сенсами, пов'язаними із особливістю її власних переживань.

Досить своєрідним є зачин циклу, в якому лірична героїня (вочевидь, імператриця!) прибирає палати, готуючись до омріяної зустрічі: 扫深殿，闭久金铺暗。/ 游丝络网尘作堆，积岁青苔厚阶面。/ 扫深殿，待君宴 [20]. «Мету я палати занурені, / В чеканні зчорніло їх золото, / Давно вже тут двері зачинені – / Із пилом у павуті все сховано. / Багато років процвітаючий, / На ганку, в зеленій лазурі / Цей мох я, ретельно зчищаючи, / Банкет для вас мати готуюсь». Очевидно,

що героїня давно обділена увагою імператора і мріє про можливість побачення. Промовисті образи зчорнілого золота палацової оздобы, повсюдного павутиння, моху на ганку яскраво візуалізують жіночу самотність і забуття. Тому героїня намагається все почистити і повернути колишній блиск, таємно сподіваючись на відновлення втрачених стосунків.

Центральним образом всього циклу є ліжка, з яким пов'язані всі інші предмети. У жіночій спочивальні ліжка мало особливе значення. Як зазначає Р. ван Гулік, лише в ньому чоловік і жінка могли торкатися одне одного та спілкуватися наодинці. «Це була своєрідна клітка, зроблена з дерев'яних панелей, нижня частина – з твердого дерева, а верхня частина була у вигляді решітки. <...> Зверху кріпились завіси, котрі у запнутому положенні, повністю приховували те, що відбувалося в середині» [10, с. 109]. Тож ліжка було особливим, закритим навіть у межах кімнати, інтимним простором. Опущені над ложем завіси стали поетичним символом любовного побачення, а підняті означали марність сподівань на зустріч. В аналізованому циклі героїня лаштує кожен куточок ліжка, згадуючи радісні відчуття колишніх побачень з імператором. Раз по раз це занурює її у мрійливий стан: 拂象床，凭梦借高唐。/ 敲坏半边知妾卧，恰当天处少辉光。/ 拂象床，待君王 [20]. «Я ліжка лаштую чудове, / Що з кістки слонової роблене, / І марю собі в цю хвилину / Побаченням двох, зачарована. / Розшарпаний край на постелі: / За блиском давно його мрію / Готую я ложе красиве / В чеканні на вас лише й млію». Мрії про побачення навіюють героїні образ палацу Гаотан (高唐), оспіваного в однойменній оді стародавнього поета Сун Юя (宋玉, 298–222 до н.е.). У цій оді розповідається про те, як уві сні до чуського правителя Хуай-вана явилась фея гір Ушань і обдарувала його своїм коханням. Так у китайській культурі зародилась тема кохання-сну, тобто недосяжного в реальному житті ідеалу почуттів і стосунків. Водночас, місце легендарної зустрічі – палац Гаотан став символом побачення закоханих. Ці сенси актуалізуються в цитованому фрагменті (в перекладі образ палацу Гаотан замінений на семантичний відповідник – побачення). Поряд із цим авторка використовує промовисту буденну деталь «розшарпаний край постелі», що повертає з мрій до реальності. Героїня дбайливо змітає пил з ліжка, мимоволі скуйовджуючи (敲坏) свою половину постелі – вона фізично відчуває, що вже давно спочиває наодинці. Радісні мрії обертаються ілюзорністю сподівань: побачення з господа-

рем навряд чи відбудеться, реальність невтішна. Отже, авторка залучає широко відомі поетичні символи, водночас інтимізуючи свій вірш відвертими деталями й перетворюючи його на ліричну сповідь закоханої жінки.

Висновки. Інтер'єр жіночих покоїв є визначальним простором буття давніх китайок, що вплинув на формування їхнього світогляду та творчої фантазії. Мешканки «світу за ширмами» відчували свою фізичну несвободу і компенсували її яскравими фантазіями, які доповнювали (а іноді заступали) сувору реальність. Жінки незрідка використовували предмети інтер'єру у своїх поезіях-наріканнях, переважно фіксуючи усвідомлення власної самотності та охолодження почуттів з боку чоловіка. Але прикметно, що жіноча лірика не була монотонно-депресивною, як це передбачалось у «великому каноні». Поетеси відтворювали складні емоційні стани героїнь і драматизм ліричних сюжетів завдяки багатшаровому символізму художніх образів, зокрема – предметів інтер'єру. Тож останні виконують у жіночій ліриці різноманітні функції, а саме: 1) актуалізують поширений у поетичному каноні

символізм побутових речей в контексті сумного пейзажу (холодна підстилка, згасаюча лампа чи курильниця); 2) навіюють асоціації з поетичними образами відомих митців, які ускладнюють емоційну палітру вірша (порожнеча на ширмі – чанська порожнеча в природі; ліжко – палац Гаотан); 3) виступають проєкцією реальних емоційних станів жінки (зникомі пахощі курильниці й квітів – меланхолія й сподівання); 4) слугують інтимними деталями, які підкреслюють психосоматику жіночих рефлексій (відчуття холоду мокрої від сліз постелі; безсоння під холодною ковдрою; фізичне відчуття самотності на «розшарпаній» половині ліжка). Це уможливило перетворення канонізованої поезії-нарікання на жіночу ліричну сповідь.

Дослідження інтер'єрного символізму китайської жіночої лірики доповнює існуючі уявлення про спосіб життя та особливості художнього мислення давніх поетес. Тож актуальним бачиться подальше вивчення цієї проблематики в компаративному аспекті, що пролило б світло на особливості гендерного маркування давнього поетичного канону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дашенко Г.В. Жанрово-стильова своєрідність творчості Лі Цінчжао : дис.... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпро, 2015. 200 с.
2. Дашенко Г.В. Проблема традиції та новацій жіночої поезії середньовічного Китаю: на прикладі поетичного циклу «Ши про десять розлучень» (十離詩) Сюе Тао (薛濤, 768–832). *Східний світ*. 2022. № 3. С. 47–58.
3. Дашенко Г.В., Русакова К.О. Тема кохання та самотності в цю Чжу Шучжень. XXVI Сходознавчі читання А. Кримського : матеріали міжнародної наукової конференції, 30.11.2023 р. Київ. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 91–95.
4. Ісаєва Н.С. Китайська жіноча проза: ревізія канону. Київ: Логос, 2018. 446 с.
5. Кундій А.С. Особливості пейзажної лірики жінок Давнього Китаю за часів Династії Юань. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. № 35. С. 323–27.
6. Пухнер М. Писаний світ. Як література формує історію / пер. А. Бондаря. Київ : Темпора, 2022. 460 с.
7. Шекева Я.В. Віддзеркалення даоського світогляду у творчості китайської поетеси доби Сун Лі Цін-чжао (1084–1151). *Східний світ*. 2010. № 3. С. 217–221.
8. Шекева Я.В. Китайська література VII–XII ст. : навчальний посібник. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2013. 351 с.
9. Chang K.-i S., Saussy H. (ed.) *Women Writers of Traditional China: an Anthology of Poetry and Criticism*. Stanford, Calif : Stanford University Press, 2000. 928 p.
10. Gulik R.H. *van Sexual life in Ancient China. A Preliminary Survey of Chinese Sex and Society from ca. 1500 B.C. till 1644 A.D.* Leiden; Boston : Brill, 2003. 392 p.
11. Heule F. War and Inner Peace: Li Qingzhao, Female Poet in Song China: A Biography, Poem, and Gender Analysis. *Gavin Publishers: Anthropol Open Access*. 2018. URL: <https://www.gavinpublishers.com/article/view/war-and-inner-peace-li-qingzhao-female-poet-in-song-china-a-biography-poem-and-gender-analysis>
12. Ko D. *Teachers of the Inner Chambers: Women and Culture in Seventeenth-Century China*. Stanford University Press, 1994. 395 p.
13. 布袜青鞋. 百题词典. 2020. URL : https://cy.100tim.com/cy/bwqx_b_3289.html
14. 邓红梅. 女性词史. 济南: 山东教育出版社, 2000. 615 页.
15. 闰. 国学大师. URL : https://www.guoxuedashi.net/zidian/_95FA.html
16. 洁尘&王鹤. 闺阁内外-被禁锢的空间与蓬勃的创作力. *Shool*思库. 2022年08月31日. URL : <https://mp.weixin.qq.com/s/CPAnh0e2GAXAEVn5CkKaw>
17. 礼记. 第十二 内则. 中华典藏. URL: <https://www.zhonghuadiancang.com/rulizhexue/19374/352925.html>
18. 刘洁. 中国女性写作文化思维嬗变史论. 北京: 中国社会科学出版社, 2008. 410页.
19. 刘阳河. 身份、主体与合理性: 清代闺秀家诗的日常化书写. *妇女研究论丛*. 2020年. 第 6 期. 第85–95页.

20. 萧观音. 回心院・扫深殿. 百科知识中文网. URL: <https://www.jendow.com.tw/wiki/回心院・扫深殿>
21. 许进雄. 建造高楼的意义, 与甲骨文“楼”字的构成. 汉典. URL: <https://www.zdic.net/ts/han/2020/06/983.html>
22. 钱志熙. 士大夫文化视角中的中国古代女性诗歌发展史. 中国高校社会科学. 2019年, 第5期. 第95–107页.
23. 魚玄機. 寄飞卿. 古诗词名句. 2016-2017年. URL: <https://www.gushicimingju.com/gushi/shi/2817.html>
24. 魚玄機. 冬夜寄温飞卿. 古诗词名句. 2016-2017年. URL: <https://www.gushicimingju.com/gushi/shi/2800.html>
25. 朱淑真. 减字木兰花. 春怨. 查古诗词. 2024年. URL: <https://www.chagushici.com/shici/54481>
26. 中国古代才女诗词: 中华传统诗词经典. / 刘冬颖编著. 北京: 中华书局, 2014. 228 页.
27. 中国古典诗词精品赏读丛书: 李清照 / 赵晓辉编著. 北京: 五洲传播出版社, 2005. 125 页.

РОЗДІЛ 12

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК [82+39+94]-057.4(497.2)"18/19"І.Шишманов:001.891(100)

DOI

ШИШМАНОВСТВО У БОЛГАРІЇ ТА ЗА КОРДОНОМ

SHYSHMANOV STUDIES IN BULGARIA AND ABROAD

Бушко Г.О.,

*orcid.org/0000-0002-6860-6952**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент катедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті зібрано та систематизовано за тематичними циклами праці про багатогранну діяльність болгарського вченого та громадського діяча Івана Шишманова.

Уособлюючи найкращі риси своєї нації, протягом усього життя І. Шишманов (1862–1928) творив болгарську науку та як представник європейської культурно-історичної школи, він надавав великого значення саме порівнянню українського красномовства з болгарським і став фундатором україністики та компаративістики у Болгарії.

У 1918–1919 рр., І. Шишманов очолював болгарську дипломатичну місію у Києві. Визначальною метою діяльності І. Шишманова-дипломата було прагнення зміцнити політичні, економічні та культурні зв'язки між Україною та Болгарією.

1926 р. І. Шишманов став головою Українсько-болгарського товариства у Софії, яке очолював до кінця життя. За керівництва вченого товариство активізувало діяльність із проведення різноманітних україністичних заходів, на яких виголошувалися доповіді про життя в Україні, організовувалися святкування річниць визначних діячів української культури тощо.

Як учений-дослідник, громадський та культурний діяч І. Шишманов був знайомим не лише в Україні. Він підтримував зв'язки з науковцями з багатьох слов'янських та європейських країн – М. Драгомановим, Ф. Вовком, І. Франком, К. Іречком, Б. Хашдеу, А. Штраусом, В. Ягичем та ін., і здобув заслужене визнання в науковому світі.

І. Шишманов володів енциклопедичними знаннями славіста, відзначався високою літературною та історичною підготовкою, а його ідеї стимулювали розвиток болгарської науки та культури, а тому його без сумніву, можна вважати одним із найвідоміших болгарських учених кінця ХІХ – початку ХХ ст. й видатним діячем освіти й культури Болгарії, а його доробок науковця і педагога – таким, що заслуговує на дослідження та гідне поцінування.

Ключові слова: І. Шишманов, Л. Шишманова, шишмановство, освіта, наука, культура, болгарсько-українські взаємини.

The article collects and systematizes by thematic cycles of works on the multifaceted activities of the Bulgarian scientist and public figure Ivan Shyshmanov.

Embodying the best features of his nation, throughout his life I. Shyshmanov (1862–1928) created Bulgarian science and as a representative of the European cultural and historical school, he attached great importance to the comparison of Ukrainian literary literature with Bulgarian and became the founder of Ukrainian studies and comparative studies in Bulgaria.

In 1918–1919 I. Shyshmanov headed the Bulgarian diplomatic mission in Kyiv. The defining goal of his activities as a diplomat was the desire to strengthen political, economic and cultural ties between Ukraine and Bulgaria.

In 1926 I. Shyshmanov became the head of the Ukrainian-Bulgarian Society in Sofia, which he headed until the end of his life. Under the leadership of the scientist, the society intensified its activities in holding various Ukrainian events, at which reports were delivered on life in Ukraine, celebrations of the anniversaries of prominent figures of Ukrainian culture were organized, etc.

As a scientist-researcher, public and cultural figure, I. Shyshmanov was known not only in Ukraine. He maintained ties with scientists from many Slavic and European countries – M. Drahomanov, F. Vovk, I. Franko, K. Irechek, B. Hasdeu, A. Strauss, V. Yagich etc., and gained well-deserved recognition in the scientific world.

I. Shyshmanov possessed the encyclopedic knowledge of a Slavic scholar, was distinguished by his high literary and historical training, and his ideas stimulated the development of Bulgarian science and culture, and therefore he can undoubtedly be considered one of the most famous Bulgarian scientists of the late 19th – early 20th centuries and an outstanding figure in education and culture in Bulgaria, and his achievements as a scientist and teacher are worthy of research and high appreciation.

Key words: I. Shyshmanov, L. Shyshmanova, Shyshmanov studies, education, science, culture, Bulgarian-Ukrainian relation.

Постановка проблеми. Історико-культурне тло багатостолітніх українсько-болгарських взаємин та інтенсивний розвиток університетської науки у XIX ст., спочатку в Україні, а згодом і в Болгарії, стали підґрунтям, що у поєднанні з отриманою в Європі блискучою освітою формувало відомого болгарського вченого та громадсько-політичного діяча і водночас першого українця – Івана Шишманова (1862–1928).

Мета статті полягає у систематизації за тематичними циклами праць, присвячених діяльності І. Шишманова.

Виклад основного матеріалу. Наукова та літературно-культурна спадщина І. Шишманова – у різні часи привертала і продовжує привертати увагу дослідників, зокрема у 2024 році ми опублікували статтю “Наукова спадщина Івана Шишманова: дослідники та дослідження” [1], у якій систематизували за тематичними циклами праці присвячені І. Шишманову як фольклористу, етнографу та ученому-компаративісту, і зокрема, його співпраці з українськими діячами науки й культури.

Аналіз опрацьованих джерел та літератури дозволив доповнити попередню працю, систематизувавши її за наступними тематичними циклами.

До **першого тематичного циклу** ми залучили праці, в яких дається оцінка діяльності І. Шишманова – учасника різноманітних ювілейних культурно-освітніх заходів у Болгарії та за кордоном.

У 1903 р. І. Шишманов був призначений Міністром освіти Болгарії та обіймав цю посаду до 1907 р. В низці періодичних видань неодноразово згадувалося про діяльність вченого на цій ниві. У виданнях “Лъча” [2], “Прогрес” [3], “Свобода” [4], “Православен проповідник” [5], “Вечерна поща” [6], “Нов век” [7, 8], “Подкрепа” [9], “Пряпорец” [10], “Мир” [11] друкувалися замітки про культурну політику міністра І. Шишманова. Зокрема, це були схвальні відгуки на його пропозиції щодо відкриття у Софії студентського клубу, музею та театру.

Чимало заміток у болгарській і румунській періодиці того часу присвячено висвітленню його візиту до столиці Румунії – Бухареста, метою якого було запозичення досвіду в системі освіти. Ця подія згадується у статтях “Д-р І. Д. Шишманов у Румунії” [12], “Візит д-ра Шишманова” [13], “Міністр Шишманов у Румунії” [14], “Міністр Шишманов у Бухаресті” [15].

Болгарський журналіст А. Халачев присвятив І. Шишманову статтю “Міністр освіти Д-р

І. Шишманов” [16], у якій назвав ученого уважним і розумним адміністратором, педагогом та соціологом, добре ознайомленим з питаннями освіти.

У 1906 р. з освітньою метою І. Шишманов відвідав Україну, зокрема, навчальні заклади Харкова. Про цю подію йшлося у статті “Перебування болгарської делегації у Харкові” [17], надрукованої у газеті “Нов век”.

Протягом 1918–1919 рр. І. Шишманов очолив болгарську дипломатичну місію в Києві. Про цю діяльність ученого знову почали друкувати матеріали в періодиці. Йдеться, зокрема, про публікації в українській газеті “Діло” [18] та німецькомовній “Der Bund” [19]. Після захоплення Києва більшовиками в березні 1919 р. І. Шишманов повернувся до Софії. Про завершення дипломатичної кар’єри І. Шишманова повідомила болгарська газета “Камбана” [20].

У 1920 р. світ побачив збірник, присвячений 30-річчю наукової та громадської діяльності І. Шишманова [21]. Тут уміщено статті відомих болгарських та іноземних науковців і письменників, учнів та послідовників І. Шишманова – І. Вазова, Д. Митова, І. Малєєва, Х. Радевські, С. Чилінгірова, Д. Шелудько та ін., які високо оцінили його працю. Збірник містить статті про різні аспекти діяльності вченого.

Позитивний вплив проф. І. Шишманова на болгарську культуру підкреслив його учень Д. Митов у статті “Наукова діяльність проф. І. Д. Шишманова” [22]. Сучасник ученого І. Малєєв у публікації “Декілька слів про професора І. Шишманова” [23] наголосив на знанні ученого європейських мов і літератур та на його прагненні ознайомити болгарський народ із європейською культурою. К. Христов у праці “Соціальність ученого” [24] виокремив надзвичайні здібності І. Шишманова та назвав його найосвіченішим болгариним свого часу. М. Арнаудов у публікації “Літературні праці д-ра І. Шишманова. Бібліографічний огляд” [25] уперше подав бібліографічний опис його наукових праць.

У часописі “Обществена обнова” [26] було опубліковано привітання І. Шишманову з нагоди 30-річного ювілею науково-педагогічної та культурної праці від керівництва Етнографічного музею, Союзу учителів середніх шкіл і гімназій, акторів Народного театру та товариства художників Болгарії.

До **другого циклу** ми залучили праці, в яких розкрито викладацьку, наукову, а також меценатську діяльність І. Шишманова у галузях освіти,

культури та мистецтва, зокрема власні публікації “Іван Шишманов і Софійський університет” [27] та “Курс лекцій І. Шишманова із західноєвропейських літератур: порівняльна літературна історія XVIII ст.” [28].

Як ми вже зазначили, у 1903 р. І. Шишманов був призначений Міністром освіти Болгарії. Розуміючи роль музики, театру та мистецтва у вихованні нації, під час свого перебування на міністерській посаді, він відкрив низку читалень по всій країні, а у столиці музичну школу, яку було перетворено в Музичну академію, розробив статут для школи малювання, згодом перетвореної в Академію мистецтв, заснував Етнографічний музей та Народний театр. У тогочасній пресі широко висвітлювали ці події, наголошуючи на його заслугах у розвитку тогочасного театру [29].

А. Протич опублікував замітку “Шишманов та Народний театр” [30], у якій теж наголосив на заслугах І. Шишманова у відкритті найвідомішого й досі драматичного театру.

Б. Пенев у розвідці “Іван Д. Шишманов і болгарський театр. З нагоди 100-річчя з дня його народження” [31] зазначив, що І. Шишманов досліджував становлення і розвиток болгарської драми, а також був ініціатором створення столичної опери, драматичної театральної трупи “Сльоза і сміх” та першого Народного театру в Болгарії.

Внесок І. Шишманова, його дружини Лідії та сина Димитра у розвиток болгарського театру ми розкрили в однойменній статті [32].

До третього **тематичного циклу** публікацій ми залучили публікації, приурочені до певних дат, а саме: некрологи, спогади про І. Шишманова та матеріали, надруковані з нагоди відзначення річниці із дня народження та смерті вченого.

У 1928 р., одразу після смерті І. Шишманова, болгарські та іноземні діячі культури і науки, такі як М. Арнаудов, П. Богатирьов, С. Боновски, Е. Букуца, К. Гирибов, С. Данаїлов, А. Златаров, Г. Константинов, М. Малев, Д. Минев, Д. Митов, С. Младенов, С. Попвасилев, Н. Станев, Л. Стоянов, П. Толчаров, А. Филипов, Ц. Цветанов, С. Чилингиров, С. Шишков описували життя і багатогранну діяльність вченого та присвятили йому некрологи, які було опубліковано у збірнику під заголовком “Проф. д-р Ів. Д. Шишманов. In Memoriam” [33].

Болгарська історіографія поповнилася і статтею дружини професора – Л. Шишманової “Професор Шишманов – кабінетний працівник” (1930), у якій вона наголосила на великому працелюбстві І. Шишманова ще зі студентських років, а згодом – як викладача та редактора різних видань та збагатила публікацію унікальними

спогадами про життя подружжя у Болгарії та за кордоном [34].

У 1938 р. болгарська періодика поповнилася спогадами В. Йорданова під заголовком “Професор д-р Іван Д. Шишманов (з приводу 10-ї річниці з дня його смерті – 23. VI. 1928)” [35]. У цій розвідці автор простежив біографію вченого, зробив огляд його найважливіших праць із фольклористики й етнології, проаналізував реформи І. Шишманова в освіті, а також відзначив його заслуги у піднесенні болгарської культури. Д. Берберов у замітці “Згадка про проф. Ів. Д. Шишманова” [36] нагадав про його працю в Міністерстві освіти Болгарії, сприяння та допомогу обдарованим студентам у продовженні навчання за кордоном. С. Данаїлов у статті “Проф. Ів. Д. Шишманов. Десять років по його смерті” [37] зазначив, що вчений дуже вірив у силу науки й освіти. П. Пенев у замітці “Ів. Д. Шишманов (з приводу 10-ї річниці з дня його смерті)” [38] подав коротку бібліографічну довідку вченого, наголосивши, що болгарська наука і культура завдячують його подвижницькій діяльності.

Болгарський дослідник Н. Дончев опублікував замітку “Проф. Іван Д. Шишманов (з приводу двадцятої річниці з дня його смерті)” (1948), в якій дав оцінку науковому доробку вченого, показовому за обсягом, а також відзначив його турботу про молоде покоління науковців [39].

У студії М. Арнаудова “З життя і поезії І. Вазова. Літературно-історичні та текстологічні дослідження” (1958), окрім аналізу творчої діяльності І. Вазова, автор охарактеризував взаємини між І. Шишмановим та І. Вазовим і опублікував їхнє листування з 1903 по 1921 рр. [40]. Цього ж року М. Арнаудов ознайомив громадськість з листами П. Славейкова до І. Шишманова з 1894 по 1905 рр. у публікації під заголовком “Листи П. П. Славейкова до Ів. Д. Шишманова” [41].

У 1962 р., з нагоди 100-річчя з дня народження І. Шишманова, болгарська історіографія поповнилася низкою праць. Насамперед варто назвати замітку Г. Цанева “Святкування 100-річчя з дня народження Ів. Д. Шишманова” [42], в якій автор зазначив, що завдяки активній участі І. Шишманова були засновані Софійський університет, Народний театр, Музична академія, Етнографічний музей та інші заклади, які сприяли відбудові національної культури після п'ятидесятирічного османського панування. Й. Холевич у розвідці “Урочисте пошанування справи проф. Ів. Д. Шишманова” [43] повідомила, що 22 червня 1962 р. в Інституті болгарської літератури при БАН і Союзі болгарських письменників святково відзна-

чили 100-річчя з дня народження І. Шишманова. На вечорі його пам'яті виголосили доповіді Г. Цанев, Г. Димов, Х. Вакарелскі, Ж. Атанасов та Д. Велева.

Г. Димов присвятив ученому дві статті, в першій із яких “Іван Шишманов і болгарські письменники” [44] оцінив внесок І. Шишманова у розвиток болгарської літератури, а також наголосив на його підтримці літераторів – А. Константинова, П. Яворова, Еліна Пеліна, К. Христова, які згодом стали відомими письменниками. У другій – “Іван Шишманов – натхненний будівничий нашої національної культури та науки. З нагоди 100-річчя з дня його народження” [45] – літературознавець зосередився на особистісних рисах ученого – високоєрудованого блискучого викладача, який володів теоретико-естетичними методами різних культурологічних та літературознавчих шкіл і водночас обстоював необхідність демократичного суспільного розвитку в Болгарії. П. Зарев у публікації “Учений і гуманіст. З нагоди 100-річчя з дня народження Івана Д. Шишманова” [46] написав про І. Шишманова як ученого, що спричинився до розквіту болгарської науки. Автор високо оцінив його психосоціологічний метод, застосований у працях із порівняльного дослідження літератур західноєвропейських країн.

М. Арнаудов у статті “Наукова справа проф. Івана Шишманова. Сто років з дня його народження” [47] охарактеризував найважливіші дослідження вченого з фольклору, етнографії та літератури доби болгарського національного Відродження.

У 1972 р. світ побачило декілька праць, присвячених 110-річчю з дня народження І. Шишманова. Г. Георгієв із цієї нагоди написав замітку “Представник Відродження та гуманіст. Сто десять років із дня народження проф. Івана Шишманова (1862–1928)” [48], в якій подав біографічні дані вченого та короткий огляд його наукового доробку. Н. Дончев у статті “Видатний історик літератури та фольклорист. Сто десять років із дня народження Ів. Д. Шишманова” [49] описав заслуги І. Шишманова в культурному піднесенні Болгарії. Відомий сьогодні болгарський літературознавець С. Ігов у повідомленні “Іван Шишманов. 110 років із дня його народження” [50], підкреслив виняткові риси І. Шишманова як ученого, котрий відстоював чесні громадянські позиції та індивідуалістичні погляди в літературознавстві. Болгарський компаративіст Б. Ничев у статті “Видатний представник нашого літературознавства. Сто десять років із дня народження Ів. Д. Шишманова” [51] характеризує вченого як представника першого покоління будівничих національної культури та філологічної науки, зокрема компаративістики, котрі вважали

свою працю покликанням, а не професією. Авторка численних бібліографічних досліджень Т. Янакієва у публікації “Іван Д. Шишманов і бібліографія. З нагоди 110-річчя з дня народження великого болгарського вченого” [52] зазначила, що не було жодного бібліографічного видання в галузі фольклористики до кінця 20-х років XX ст., яке б виходило без сприяння вченого. І. Шишманов, на переконання Т. Янакієвої, був натхненником і меценатом багатьох бібліографічних видань, зосереджував на них значну увагу в науковій праці та вважав, що без солідної бібліографічної бази неможливе жодне дослідження. М. Радева у статті “Філософські та політичні погляди Івана Д. Шишманова” [53] дослідила життєвий шлях молодого ученого, визначивши особливий вплив на формування його наукового світогляду різноманітних філософських шкіл.

У 1983 р. світ побачило дослідження “Іван Д. Шишманов, д-р К. Кристев, Боян Пенев у спогадах своїх сучасників” [54], яке містило спогади про І. Шишманова його дружини Л. Шишманової, І. Георгова, І. Вазова, К. Христова, Х. Радевскі, М. Арнаудова, Г. Цанева, П. Тодорова, С. Попвасилева та ін.

У Болгарії за редакцією Р. Радкової, С. Пинтева та Ц. Величкової було видано збірник “Іван Шишманов в оцінці своїх сучасників (спогади, відгуки, матеріали)” (2006) [55], в якому вміщено спогади сучасників ученого, його колег та учнів із нагоди святкування певних подій. Матеріали, опубліковані в цій праці, зібрані з періодичної преси й архіву БАН. У текстах М. Арнаудова, Д. Митова, А. Филипова, І. Вазова, А. Стоїлова та інших учених знайшли відбиток наукові ідеї І. Шишманова, які свого часу збагатили болгарську науку.

Важливими подіями у розвитку болгарського шишманознавства вважаємо Міжнародні наукові конференції під загальною назвою “Шишманові читання”, які організував Інститут літератури Болгарської академії наук. Їхнім підсумком стали такі збірники досліджень: “Іван Д. Шишманов – форум” [56], “Іван Д. Шишманов – учений і громадянин” [57], “Іван Д. Шишманов – наука і політика” [58]. Огляд уміщених у них доповідей і повідомлень засвідчив, що увагу дослідників із різних країн привернула діяльність І. Шишманова як культуролога, соціолога, теоретика літератури, дослідника болгарського національного Відродження, фольклориста, компаративіста, а також його взаємини з українськими та іноземними діячами науки та культури.

Висновки. Отже, шишманознавство у Болгарії та за кордоном об'єднує певну кількість дослідників, які продовжують опрацювання матеріалів про життя та наукову і культурну діяльність І. Шишманова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бушко Г. О. Наукова спадщина Івана Шишманова: дослідники та дослідження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35. № 4. С. 151–157.
2. И. Шишманов – главен инспектор на Министерство на народното просвещение. *Лъча*. 1891/1892. С. 22–23.
3. Празнуване на юбилея на български периодичен печат. *Прогрес*. 1894. № 11. С. 167.
4. И. Шишманов открива журналистическия конгрес. *Свобода*. 1894. 23 юли. С. 4.
5. И. Шишманов за 50-годишния юбилей на К. Фотинова. *Православен проповедник*. 1894. № 1. С. 16–17.
6. Д-р Иван Шишманов Министър на просвещението. *Вечерна поща*. 1903. 10 май. С. 2.
7. Министърът на народното просвещение. *Нов век*. 1903. 12 май. С. 3.
8. Министър Шишманов и вестник “Мир”. *Нов век*. 1903. 21 ноември. С. 4.
9. Депутация при министъра Шишманов. *Подкрепа*. 1903. 29 юли. С. 3.
10. Една политическа реч на министър Шишманов. *Пряпорец*. 1903. 18 октомври. С. 2.
11. Шишмановщина и стамболовщина. *Мир*. 1903. 15 ноември. С. 3.
12. Д-р Ив. Д. Шишманов в Румъния. *Български търговски весник*. 1904. 22 май. С. 2.
13. Vizita d-lui Şişmanov. *Voința națională*. 1904. 29 maiu. P. 1.
14. Министър Шишманов в Румъния. *Нов век*. 1904. 2 юни. С. 3.
15. Министър Шишманов в Букурещ. *Вечерна поща*. 1904. 3 юни. С. 3.
16. Халачев А. Министър на просвещението Д-р И. Шишманов Защитна реч, произнесена от Министъра на народното просвещение г. д-р Шишманов, по случай вотирането на бюджета на Министерството и разсъждение върху партийното и безпартийно произхождение на Министрите на народната просвета. Плевен: [б. и.], 1905. С. 6–12.
17. Пребиваването на българската делегация в Харков *Нов век*. 1906. 17 март. С. 3.
18. Болгарський амбасадор на Україну проф. Іван Шишманов. *Діло*. 1918. 1 травня. С. 1–2.
19. Bulgarien und Ukraine. *Der Bund*. 1918. № 185. Mai. P. 1.
20. Проф. Ив. Д. Шишманов пълномощен министър в Украйна се завърна от Одеса. *Камбана*. 1919. 27 март. С. 1.
21. Сборник в чест на проф. И. Д. Шишманов по случай 30-годишната му научна дейност (1889–1919). София: Придворна печатница. 1920. – 196 с.
22. Митов Д. Научната дейност на проф. Ив. Д. Шишманов. *Борба*. 1920. № 15. С. 463–470.
23. Малеев И. Няколко думи за професор д-р Ив. Д. Шишманов. *Обществена обнова*. 1919/1920. № 8–9. С. 423–425.
24. Христов К. Социалността на учения *Сборник в чест на проф. И. Д. Шишманов по случай 30-годишната му научна дейност (1889–1919)*. София: Придворна печатница, 1920. С. 17–20.
25. Арnaudов М. Книжовни трудове на д-р Ив. Шишманов. Библиографски преглед. *Сборник в чест на проф. И. Д. Шишманов по случай 30-годишната му научна дейност (1889–1919)*. София: Придворна печатница, 1920. С. 1–13.
26. Юбилеят на проф. Ив. Д. Шишманов. *Обществена обнова* 1919/1920. № 8–9. С. 405–417.
27. Бушко Г. Иван Шишманов і Софійський університет. *Філологічні студії*. 2006. № 1-4. С. 124–129.
28. Бушко Г. Курс лекцій І. Шишманова із західноєвропейських літератур: порівняльна літературна історія XVIII ст. *Studia methodologica*. 2010. Вип. 30. С. 154–160.
29. Преобразования в театра. *Нов век*. 1903. № 605. 9/22 юни
30. Протич А. Шишманов и Народния театър *Пряпорец*. 1906. 26 юни. С. 3–4; 27 юни. С. 2–3.
31. Пенев Б. Иван Д. Шишманов и българския театър. По случай 100 години от рождението му. *Театър*. 1962. № 8. С. 31–38.
32. Бушко Г. Внесок родини Шишманових у розвиток болгарського театру. *Езиков свят (Orbis Linguarum)*. Благоевград, 2021. Том 19. Кн. 1. С. 143–147.
33. Проф. д-ръ Ив. Д. Шишмановъ. *In Memoriam*. София: Издание на студентско Неофилоложко дружество, 1928. – 32 с.
34. Шишманова Л. Професор Шишманов – кабинетен работник. *Българска мисъл*. 1930. Кн. 6. С. 464–471.
35. Йорданов В. Професор д-р Иван Д. Шишманов (по случай 10 години от смъртта му – 23. VI. 1928). *Училищен преглед*. 1938. Кн. 5–6. С. 537–552.
36. Берберов Д. Спомен за професор Ив. Д. Шишманов. *Мир*. 1938. 21 юни. С. 3.
37. Данаилов С. Проф. Ив. Д. Шишманов. Десет години от смъртта му. *Слово*. 1938. 25 юни. С. 5.
38. Пенев П. Ив. Д. Шишманов (по случай 10 години от смъртта му). *Завети*. 1938. № 7. С. 141–143.
39. Дончев Н. Проф. Иван Д. Шишманов (по случай двайсет години от смъртта му). *Изгрев*. 1948. 14 юли. С. 4.
40. Арnaudов М. Из живота и поезията на Ив. Вазов. Литературно-исторически и текстологически изследвания. София: Изд-во на БАН, 1958. 316 с.

41. Арnaudов М. Писма на П. П. Славейков до Ив. Д. Шишманов. *Известия на Института за българската литература при БАН*. 1958. Кн. 6. С. 351–360.
42. Цанев Г. Честване стогодишнината от рождението на Ив. Д. Шишманов. *Списание на БАН*. 1962. Кн. 3. С. 50–52.
43. Холевич Й. Тържествено честване на делото на проф. Ив. Д. Шишманов. *Списание на БАН*. 1962. Кн. 3. С. 110–114.
44. Димов Г. Иван Шишманов и българските писатели. *Литературна мисъл*. 1962. Кн. 3. С. 71–99.
45. Димов Г. Иван Шишманов – вдъхновен строител на националната ни култура и наука. По случай 100 години от рождението му. *Септември*. 1962. № 7. С. 160–173.
46. Зарев П. Учен и хуманист. По случай 100 години от рождението на Иван Д. Шишманов. *Литературен фронт*. 1962. 21 юни. С. 1–2.
47. Арnaudов М. Научното дело на проф. Иван Шишманов. Сто години от рождението му. *Народна култура*. 1962. 23 юни. С. 2.
48. Георгиев Г. Възрожденец и хуманист. Сто и десет години от рождението на проф. Иван Шишманов (1862–1928). *Отечествен фронт*. 1962. 21 юни. С. 3.
49. Дончев Н. Бележит литературен историк и фолклорист. Сто и десет години от рождението на Ив. Д. Шишманов. *Вечерни новини*. 1972. 26 юни. С. 4.
50. Игов С. Иван Шишманов. 110 години от рождението му. *Литературен фронт*. 1972. 29 юни. С. 2.
51. Ничев Б. Виден представител на нашето литературнознание. Сто и десет години от рождението на Ив. Д. Шишманов. *Народна култура*. 1972. 1 юли. С. 7.
52. Янакиева Т. Иван Д. Шишманов и библиографията. По случай 110 години от рождението на големия български учен. *Библиотекар*. 1972. № 7–8. С. 68–71.
53. Радева М. Философските и политическите възгледи на Иван Д. Шишманов. *Годишник на Софийския университет. Исторически факултет*. 1977. Т. LXVII. С. 169–200.
54. Иван Д. Шишманов, д-р К. Кръстев, Боян Пенев в спомените на съвременниците си. София: Български писател, 1983. 512 с.
55. Да бъдем европейци и все пак българи. Иван Шишманов в оценката на съвременниците си (спомени, отзиви, материали). София: Карина – Мариана Тодорова, 2006. 220 с.
56. Иван Д. Шишманов – форумът. Шишманови четения. София: Карина – Мариана Тодорова, 2005. Кн. 1. 295 с.
57. Иван Д. Шишманов – ученият и гражданинът. Шишманови четения. София: Карина – Мариана Тодорова, 2006. Кн. 2. 231 с.
58. Иван Д. Шишманов – наука и политика. Шишманови четения. София: Карина – Мариана Тодорова, 2007. Кн. 3. 255 с.

АНТИЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ ГІЛЬЄРМО ДЕЛЬ ТОРО
І КОРНЕЛІЇ ФУНКЕ «ЛАБІРИНТ ФАВНА»ANTIQUE INTERTEXTUALITY IN GUILLERMO DEL TORO
AND CORNELIA FUNKE'S NOVEL "PAN'S LABYRINTH"

Догадіна В.С.,

orcid.org/0009-0000-5236-0049*аспірантка кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

У статті досліджено особливості репрезентації античного інтертексту в романі мексиканського режисера Гільєрмо дель Торо і німецької письменниці Корнелії Функе «Лабіринт Фавна». До художнього тексту застосовано поняття «роман-новелізація», що вказує на процес створення літературного тексту з медіапродукту, в цьому випадку з фільму. З одного боку, художній текст повинен відповідати кіносценарію, а, з іншого боку, він містить чимало вставних оповідань, зокрема і з античним компонентом, що суттєво доповнює і увиразнює твір, підвищує його художньо-естетичну цінність, активізує увагу читача і справляє вплив на його емоційний стан.

Особливу увагу приділено образу Фавна, який не має абсолютно позитивного або абсолютно пейоративного забарвлення. Виявлено, що Фавн виступає з'єднувальною ланкою між реальним і фантастичним світами, а також тим, хто має випробувати протагоністку і визначити, чи гідна вона винагороди. Варто розрізняти образи римського Фавна і грецького Пана. У романі йдеться саме про бога з давньоримської міфології. Хоча його образ збагачено за рахунок вкраплення з міфів про Пана і Сирінгу, а також Аполлона і Дафну. Зазначено про переклади роману різними мовами і неточності, пов'язані з використанням образів Фавна і Пана. Виявлено алюзії на міфи про Деметру і Персефону та Сізіфа, ремінісценцію на поему Гомера «Одіссея». Важливим текстотвірним елементом роману є реальний лабіринт, який також слугує символом духовної подорожі Офелії, а ще є алюзією на лабіринт Мінотавра. Їх споріднює те, що обидва є місцем, де приносили жертви. Офелія відмовляється принести в жертву свого невинного брата, натомість, приймає рішення пожертвувати собою і тим самим доводить свою духовну зрілість. Античний інтертекст органічно вплетений в тканину тексту, сприяє зв'язності окремих його частин, наповнює додатковими смислами і дає насолоду від декодування.

Ключові слова: античний інтертекст, роман-новелізація, лабіринт, Фавн, Пан, Деметра і Персефона, Пенелопа.

The article deals with the peculiarities of representation of the antique intertextuality in the novel "Pan's Labyrinth" by Mexican director Guillermo del Toro and German writer Cornelia Funke. The term of „novelization“ is used for the literary text and indicates the process of creating a literary text from a media product, in this case from a film. On the one hand, the literary text must correspond to the film script, and, on the other hand, it contains a lot of inserted stories, including those with an antique component, which significantly add and express the work, increase its artistic and aesthetic value, activate the reader's attention and influence his or her emotional state.

It paid heed to the ways of Faun, who does not have an absolutely positive or absolutely pejorative connotation. It has been found that Faun mediates between the real and fantastic world, as well as he must put the female protagonist to the test and determine whether she is worthy of the reward. It is needed to differ the figures of the Roman Faun and the Greek Pan. The novel is about a god from the ancient Roman mythology. Although his figure is enriched by touches from the myths of Pan and Syrinx, as well as Apollo and Daphne. Translations of the novel into different languages and inaccuracies connected with using of the figures of Faun and Pan are noted. Allusions to the myths of Demeter and Persephone and Sisyphus, and the reminiscence of Homer's poem "The Odyssey" were revealed. The important text-forming element of the novel is a real labyrinth that also serves as a symbol of Ophelia's spiritual journey, and is also an allusion to the labyrinth of the Minotaur. They have in common the fact that both are places where sacrifices were made. Ophelia refused to sacrifice her innocent brother, instead, she decided to sacrifice herself and thereby proved her spiritual maturity. The antique intertextuality blends seamlessly into tissues of the text, contributes to the coherence of its separate parts, imbues with additional meanings, and provides the pleasure of decoding.

Key words: antique intertextuality, novelization, labyrinth, Faun, Pan, Demeter and Persephone, Penelope.

Постановка проблеми. Важко уявити західну цивілізацію без впливів античної культури, зокрема літератури. Здобутки епохи Античності заклали міцні підвалини європейської культури, незважаючи на різноманіття уявлень про цю добу та ставлення до неї. У більшості від згадки про стародавніх греків і римлян перед очима постають образи ідеально-пропорційних мармурових статуй богів і героїв, храмів, поважних громадян

у тогах, які повільно крокують вулицями міста. Думаючи так, люди віддають перевагу аполлонівській моделі. Для інших, навпаки, греко-римська цивілізація є втіленням діонісійської концепції культури, сповненої жорстокості, потворності та злочинства, що знайшли своє відображення в захоплюючій і багатій міфології. Попри це (а, можливо, і завдяки цьому) інтерес до греко-римської спадщини не вщухає, навіть у час значних тех-

нічних перетворень XX і XXI століть. Античний інтертекст побутує в різних сферах життєдіяльності людини, зокрема в літературній творчості та кіномистецтві.

Література та кіномистецтво тісно взаємопов'язані. З одного боку, об'єктом дослідження науковців стають «літературні сліди» в кіно, а з іншого, коло їхніх зацікавлень становлять специфіка використання та функції прийомів кіномистецтва в художній літературі. На сьогодні увага дослідників прикута до проблем, пов'язаних з екранізаціями, тобто відтворенням засобами кіно і телебачення творів іншого виду мистецтва, наприклад, літератури [1, с. 221].

Для кіно література є цінним джерелом для запозичення сюжетів, образів, мотивів тощо. Можна поспостерігати дві тенденції: 1) режисер обирає для екранізації дуже знайомий, а краще скандальний або дискусійний художній твір, чим вже забезпечує інтерес публіки до свого продукту; 2) керуючись професійним баченням і чітким розумінням глядацьких уподобань, режисер створює комерційно виправданий і успішний кінопродукт, який змушує глядачів звернутися до прототексту. Їм цікаво порівняти книгу і фільм, виокремити спільні і відмінні риси, проаналізувати, до яких трансформацій вдався режисер і яку мету він переслідував.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уже опубліковано чимало наукових розвідок як зарубіжних, так і вітчизняних учених, які присвячені дослідженню взаємозв'язків літератури і кіномистецтва та їхніх впливів. До знайомих належать праці Джона Елліса «The Literary Adaptation» [2], Ніла Сін'єра «Filming Literature: The Art of Screen Adaptation» [3], Олени Дубініної «Екранізація літературного твору: семіотичний аспект» [4] та «Екранізація літературного твору як предмет компаративного дослідження» [5], і їхня кількість продовжує зростати.

Менш поширеним і вивченим є протилежний до екранізації процес – новелізація – створення художнього тексту з медіапродукту (з сценарію, фільму, серіалу, мультфільму, комп'ютерної гри тощо). У цьому напрямку працював Р. Д. Ларсон. Його книга «Films into Books» [6] є одним з перших ґрунтовних досліджень, присвячених новелізації. Торкаючись теоретичного осмислення цього явища, він виявляє причини його популярності в культурі, а також вміщує інтерв'ю більше 50 авторів, які просували і розвивали цей феномен. Л. Гатчеон у розвідці «A Theory of Adaptation» [7] досліджує процес адаптації в різних видах медіа, а також їхні можливості.

Витоки явища новелізації знаходимо в той період, коли телекомунікації та соціальні мережі не були настільки розповсюдженими, тому якщо читачі бажали ознайомитися з фільмом, який пропустили, або знову пережити певні моменти з нього, розширити досвід, вони могли поринути в читання книги, яка створювалася за його мотивами і публікувалася відразу після виходу стрічки (допоки книга не втратила своєї актуальності, а це відбувалося дуже швидко). До того ж книга може вміщувати додаткову інформацію, яку через часові обмеження не вдалося показати в кадрі.

У цій статті йтиметься саме про такий роман-новелізацію. 2006 року мексиканський режисер Гільєрмо дель Торо написав сценарій і зняв іспанською мовою фільм під назвою «El laberinto del fauno» («Лабіринт Фавна»). А 2019 року світ побачив однойменний роман вже згаданого мексиканського режисера і німецької письменниці Корнелії Функе, який не лише зберігає сюжет фільму, а й містить значну кількість вставних новел, які суттєво впливають на розуміння тексту, сприяють композиційно-структурній когезії і просто дарують насолоду від читання і декодування художнього тексту.

Постановка завдання. Дослідити особливості репрезентації античного інтертексту в романі-новелізації Гільєрмо дель Торо і Корнелії Функе «Лабіринт Фавна».

Виклад основного матеріалу. Події в романі розгортаються в Іспанії 1944 року за диктатури Франциско Франко. Офелія зі своєю вагітною матір'ю приїздить до вітчима, капітана Відаля, у будинок серед лісу, де капітан полює на тих, хто виступає проти чинної влади. Дівчинку оточує похмура і жорстока дійсність, яка органічно переплітається з фантастичним світом. Своєрідним містком між цими світами є образ Фавна, який має такий вигляд: *«Хай що це було, воно було велетенське – і мало гігантські закручені роги на здоровенній голові. Офелія ще в житті не бачила подібного обличчя. Котячі очі пильно її розглядали. Цапина борода ховала підборіддя, а на щоках та на лобі випиналися такі самі символи, як різьблення на колоні. Плетиво з моху та сухих лоз припицало його до стіни, і коли воно нарешті вирвалося з цих пут, Офелія помітила, що тіло у нього напівлюдське, а напівцапине. Комахи та грудки землі сипалися з його неповороткого тіла, і кості його так скрипіли від кожного руху, ніби воно занадто довго простояло в цих тінях»* [8, с. 44–45].

Образ Фавна, який, безперечно, належить античній культурі, є ключовим, про що одно-

значно свідчить заголовок. У римській міфології Фавн – одне з найдавніших божеств, покровитель лісів, отар і пастухів [9, с. 260]. Цікаво, що часто римського Фавна асоціювали з італійським богом і покровителем тварин, Сільваном, на честь якого влаштовували свята, в яких брали участь лише чоловіки. Вони приносили щедрі жертви, наприклад, свиней, молоко, виноград, колоски тощо. Сільвана зображували усміхненим бородатим дідом із серпом або кипарисовою гілкою в руках та з собакою біля ніг [10, с. 184].

Проте найчастіше римського Фавна прирівнюють до грецького Пана, бога лісів, отар та пастухів. У більш пізній час його вважали покровителем усієї природи і зображували напівлюдиною-напівцапом – з цапиними ногами, рогами та бородою. Пан мав веселу та лагідну вдачу, грав на сопілці (сиринзі), яка є його символом і з якою пов'язано чимало міфів.

Варто звернути увагу на певні розбіжності, пов'язані з назвою фільму і літературного тексту. Оскільки режисер Гільєрмо дель Торо в оригінальній іспаномовній назві фільму послуговується образом римського Фавна («El laberinto de fauno»). У назві їхнього (у співавторстві з Корнелією Функе) романі німецькою мовою («Das Labyrinth des Fauns») та українському перекладі («Лабіринт Фавна») теж використовується образ з римської міфології. А ось в англійському («Pan's Labyrinth») та французькому («Le labyrinthe de Pan») перекладах згадується грецький Пан. На думку самого дель Торо, переклад, у якому вжито ім'я Пана, є неточним. Сам автор мав на увазі римського Фавна.

Звісно, ми спостерігаємо деякі спільні риси. Проте чи можна повністю ототожнювати Пана і Фавна? Мабуть, ні. Відомий римський поет Вергілій у своїй знаменитій «Енеїді» згадує Пана і Фавна окремо. Грецького Пана традиційно зображували з рогами, тоді як римський Фавн від самого початку їх не мав. Але враховуючи значний вплив, який справила грецька культура на римську, зовнішній вигляд римського божества зазнав змін.

У своєму інтерв'ю дель Торо зазначав, що «the faun in classical mythology was at the same time a creature of destruction, and a creature of nurturing and life» [11]. Режисер прагнув створити складного персонажа, позбавленого однозначності. Фавн дель Торо не є ані позитивним, ані негативним. Його функція полягає в тому, щоб випробувати Офелію, перевірити, чи гідна вона повернутися до свого королівства в подібні принцеси Моанни, тому ніякі його якості, позитивне або

негативне забарвлення не повинні вплинути на свободу вибору і рішення самої Офелії.

Єдине, Фавн дає дівчинці мішечок з камінцями (вони знадобляться для першого випробування) і «Книгу Перехресть», в якій дівчинка може бачити своє майбутнє, те, що вона повинна зробити. І недаремно вона отримує книгу з пророцтвами саме від Фавна. Адже його ім'я, Faunus, походить, за однією версією, від латинського дієслова *feri* (*for*), що означає «говорити», «віщати», «передбачати» або від грецького слова *φωνή*, що означає «голос», тобто «провіщати майбутнє вголос» [12, с. 187]. До речі, в поемі «Енеїда» Вергілій також наділяє Фавна функцією проголошення пророцтв, адже саме він, будучи батьком Латина, повідомляє володарю, що його донька Лавінія вийде заміж не за Турна, а за іноземця Енея [13, с. 2].

Перше випробування полягало в тому, щоб Офелія пройшла тунелем всередині старого і хворого дерева, знайшла там потворну і шкідливу ропуху, вбила її, поклавши до рота ті самі три камінчики з мішечка, що дав Фавн, і витягла з ропухи ключ (цей предмет знадобиться для другого випробування). Дівчинка з ним впоралася і прийшла до лабіринту, який знаходився поруч з будинком і в якому вона мала зустрітися з Фавном. Лабіринт у цьому тексті символізує духовну подорож Офелії, їй доводиться відкривати для себе складний і моторошний світ, блукати в ньому як у лабіринті, приймати рішення, а це дуже нагадує вибір, куди ж врешті-решт звернути у нескінченному переплетенні доріг і переходів, і чи буде цей вибір правильним. Також лабіринт є і тим локусом, який уможливорює поєднання реального світу, який представляє Офелія, і фантастичного, який репрезентує Фавн.

Зустрівши Фавна в лабіринті, дівчина з подивом помітила, що він став молодшим: «... коли із тіней виступив Фавн. Був якийсь інакший. Молодший. Сильніший. Небезпечніший» [8, с. 91]. Чи не є Фавн показником, таким собі «лакмусовим папірцем» духовної подорожі Офелії, який зазнає перетворень по мірі того, як змінюється і сама героїня? Коли з Підземного Королівства зникла принцеса Моанна, Фавн довго її шукав. Він був змушений тривалий час перебувати в реальному світі, тож не дивно, що, нарешті знайшовши дівчинку, він здався їй старим. Але успішно пройдене перше випробування надало сміливості, а також наблизило Офелію до моменту її повернення додому, до Підземного Королівства, яке є більш прийнятним місцем перебування і для Фавна. Забігаючи наперед, скажу, що, потра-

пивши нарешті до Підземного Королівства, дівчинка зустріне Фавна, але не старого і неповороткого, а такого, що зі справжнього золота.

Для другого випробування Фавн залишив Офелії 1) крейду; 2) торбинку з феями і 3) пісковий годинник. Звісно, це не є предметом дослідження в цій статті, але не можна не звернути увагу на яскраво оприявлений у романі елемент чарівної казки. Наприклад, ТРИ випробування, які з кожним разом стають важчими і небезпечнішими, ТРИ предмети, які мають стати в нагоді, ТРИ феї, що мають бути провідниками для героїні тощо. За допомогою крейди потрібно намалювати двері і увійти через них. Цікаво, що ці двері вели донизу (нагадує шлях до підземного царства Аїда). Пройшовши довгим коридором, Офелія опинилася в давній кімнаті з фресками на стелі. Але захопило дівчинку інше – довгий стіл з великою кількістю смачних страв: *«Заставлений золотими мисками й тарілками, переповненими фруктами, тістечками та смажениною. [...] найдки на столі мали такий вигляд, ніби щойно з печі. Дівчинка очей не могла відвести від усіх цих тістечок, пудингів, печені... Все прикрашене фруктами та істівними квітами. Золотий блиск тарілок відбивався у кришталевих келихах з червоним вином»* [8, с. 117–118].

Фавн її попереджав: *«Там буде розкішний бенкет, але не їжте й не пийте нічого. Ні крихточки! [...] Ні краплини!»* [8, с. 109–110]. Проте Офелія була настільки голодною, а страви – такими ароматними і привабливими, що вона вирішила порушити заборону і з'їсти лише одну виноградинку. Чи нічого не нагадує? Так, античний міф про Деметру і Персефону. Бог підземного царства і брат Зевса, Аїд, закохався в доньку богині родючості Деметри, Персефону, і викрав її. Деметра дуже сумувала за донькою, а земля в цей час сохла, вмирала, не родила нічого і люди припинили приносити жертви богам. Тож Зевс послав Гермеса до Аїда, щоб умовити останнього повернути Персефону. Аїд погодився, але він дещо знав: якщо Персефона з'їсть щось, нехай навіть дуже мало, у підземному царстві, то вже не зможе покинути його назавжди. І підступний Аїд звелів покласти біля коханої великий стиглий гранат. Персефона, яка досі нічого не їла в підземному царстві, побачивши таку смакоту, не втрималася і з'їла кілька гранатових зерен. Тож незважаючи на розпач Деметри, Персефона не могла повернутися на землю. Навіть сам Зевс не спромігся б порушити закони підземного царства. Але він постановив, що дві третини року Персефона перебуває зі своєю матір'ю на землі і тоді все розквітає, а одну третину року знахо-

диться поруч зі своїм чоловіком у його похмурому царстві мертвих, тоді вся природа вмирає, на землі панує зима.

Отже, історії Офелії і Персефони поєднані одним елементом: персонаж з'їдає трохи їжі і цим накликає на себе неприємності. Тільки Персефона не знала, що не варто нічого їсти в підземному царстві, а ось Офелія свідомо порушила заборону Фавна і цим оживила Блідого Чоловіка. Він сидів за столом і не рухався, а фрески на стелі показували його жажливі діяння – він пожирав дітей. Непослух Офелії, наслідком якого стало пробудження чудовиська, поставив під загрозу її життя та фей. Вчинок Персефони не дозволив їй повністю покинути підземне царство. Тож це створює певну напругу для читачів, а чи вдасться Офелії повернутися нагору, чи вона стане заручницею і жертвою Блідого Чоловіка? Так, дівчинка виконала друге завдання і за допомогою ключа, здобутого в першому випробуванні, відімкнула потрібні дверця (як і в чарівній казці, перед нею було ТРОЄ дверця, і вона обрала найпростіші) і дістала зі сховку кинджал із довгим срібним лезом та золотим руків'ям із карбованим зображенням фавна та немовляти (схоже зображення вона бачила раніше в лабіринті!). Так, вона змогла втекти від Блідого Чоловіка, але ціною життя двох фей, чим безмежно розлютила Фавна: *«Ми помилилися! [...] Ви провалилися! [...] Вам... Не... Вернутись! Ніколи! [...] Повня зійде за три дні! І ваша душа навічно залишиться між людей. Постарієте, як вони. Помрете, як вони! Зі всіма про вас спогадами вас поглине час. А ми... Ми зникнемо разом із вами. Ви більше ніколи нас не побачите!»* [8, с. 160–161].

Вище вже зазначалося, що оповідь про пригоди Офелії і спротив населення владі, яку представляв її вітчч, перериваються численними вставними оповіданнями. Але в цьому романі вони аж ніяк не відволікають, не заплутають, а, навпаки, пояснюють чимало з того, що є в основній оповіді, створюють неповторну атмосферу таємничості і разом з тим циклічності.

Одне з таких вставних оповідань називається «Коли Фавн закохався». Правда, з грецької міфології ми знаємо, що Пан закохався в німфу Сирінгу. Проте вона його злякалася і вирішила втекти. Добігши до річки і не знаючи, що робити далі, вона попросила річкового бога про порятунок. І бог річки дослухався благань та перетворив її на очерет, з якого Пан потім зробив собі сопілку. В оповіданні земна жінка (не німфа) щиро покохала Фавна, *«який любив грати на флейті при сьйві місяця»* [8, с. 175]. Бачимо, що музичний

інструмент у Фавна є, але не сопілка, а флейта (між ними є різниця!), та й виготовлена вона не з очерету, а з фалангової кістки огра. Кохання було взаємним і Фавн покликав жінку з собою до Підземного Королівства, але та так боялася не побачити більше зірок і неба, що вирішила відмовитися. Проте серце її наповнилося такою тугою, що ноги пустили коріння, шкіра вкрилася корою і жінка перетворилася на смоківницю. Зворушлива розповідь проливає світло на вигляд Фавна під час першої зустрічі з Офелією. Його неповоротке тіло скрипіло, наче кора дерева, бо від втраченого почуття воно здерев'яніло, як і в коханої. Ця історія про кохання Фавна перегукується з міфом про Аполлона і Дафну. Аполлон, закохавшись у німфу Дафну, переслідував її. Вона ж, рятуючись від його переслідувань, попросила допомоги у богів, які перетворили її на лаврове дерево. Ми можемо прослідкувати тут мотив перетворення (метаморфози) на дерево і злиття кількох міфів з метою створення нової захоплюючої і драматичної історії. Смоківниця мала дві основні гілки, що загиналися, наче цапові роги, нагадуючи про кохання Фавна до земної жінки, а сам стовбур розчакнутий надвоє. Уважний читач розуміє, що це те саме дерево, в якому жила ропуха, і до якого прийшла Офелія заради першого випробування. Тобто, кожне завдання, предмети, які вже оточували дівчинку, або речі, які вона лише мала здобути, містили в собі вказівку на Фавна. Він з'являвся не лише, щоб дати підказки чи посварити, а був незримо присутній під час кожного життєвого іспиту Офелії (смоківниця, зображення на кинджалі).

Батько Офелії помер, і мати вийшла заміж вдруге, але не з великого кохання, а для того щоб захистити себе і доньку від жорстокості світу. Вона чудово розуміла, що самотійно вижити не зможе. Але що ж сталося з батьком Офелії? Ми дізнаємося про це зі вставного оповідання, яке також позначено античністю. Батько дівчинки був чудовим кравцем і королева Підземного Королівства зажадала, щоб його ремесло послужило їй. Тож в ніч перед днем народження його донечки, до кравця з'явилася Смерть. Але Матео (так звали кравця) вирішив торгуватися зі Смертю. Не хотілося йому покидати світ, коли щастя було так близько. Як тут не пригадати Сізіфа, який так само намагався боротися зі смертю. Наприклад, закував Таната, коли той прийшов по його душу, в кайдани. Тоді люди перестали помирати і був порушений порядок, заведений богами. Розгніваний Зевс звелів Аресу звільнити Таната, щоб душа Сізіфа відлетіла до царства мертвих,

що й сталося. Але Сізіф вирізнявся хитрістю. Він передбачив такий розвиток подій, тож заздалегідь наказав дружині не приносити жертви підземним богам. Аїд на них чекав, але даремно. Тому Сізіф попросив його дозволу повернутися на землю, щоб переконати дружину зробити щедрі пожертви. Бог світу тіней дозволив, але Сізіф його обманув. Він не збирався повертатися, навпаки, бенкетував і радів, що зумів обдурити всемогутнього Аїда. Розгніваний бог велів забрати його душу і приректи на покарання – важку і марну працю: він повинен котити на високу круту гору важкий камінь, який, опинившись майже на вершині, виринається з Сізіфових рук і котиться донизу.

Але що ж вигадав Матео, щоб уникнути смерті? Він дещо попросив у Смерті: *«Дозволь мені лише дошити цю сукню! Обіцяю – щойно я закінчу останній стібок, піду з тобою з власної волі і пошлю найгарніші шати для королеви Підземного Королівства»* [8, с. 202]. Але прокладаючи один стібок на сукні, він розпускав інший деінде, щоб не закінчувати шиття. Автори використовують таку яскраву ремінісценцію на безсмертну поему Гомера «Одіссея». Дружина Одіссея, Пенелопа, пообіцяла численним женихам, що назве ім'я свого обранця тоді, коли закінчить ткати покривало на гробницю свекра. Удень вона ткала, а вночі розпускала все, що зробила за день. Звідси походить вислів «праця Пенелопи», що означає роботу, яка не посувається вперед. Звісно, женихи врешті-решт дізналися правду. Так і Смерть викрила обман кравця і все ж забрала його до Підземного Королівства.

Третім і найважчим випробуванням було забрати і привести рідного брата-немовля до лабіринту, що зовсім не легко, адже їх переслідував капітан Відаль. Щоб потрапити до свого Підземного Королівства, Офелія повинна кинджалом Білого Чоловіка пролити кров свого брата. Відразу на думку спадає лабіринт Мінотавра. Саме там опинилися хлопці та дівчата, яких мали принести в жертву чудовиську. Офелія теж повинна принести в жертву брата. Так, він син капітана Відаля, її вітчима, якого дівчинка ненавиділа. Так, народжуючи цього хлопчика, померла її мати. Але пролити кров невинного, щоб відкрити портал і потрапити до свого світу – на це Офелія піти не могла. Не забуваємо, що лабіринт символізує і духовну подорож, у якій ми пізнаємо себе і стаємо сильнішими та мудрішими. Офелія зберігає життя братові, приносить в жертву себе і зрікається права бути принцесою. Мабуть, не може бути нічого складнішого, ніж свідомо пожертвувати собою і власним життям

(адже Відаль таки знайшов її в лабіринті і вистрелив прямо в груди) заради життя і майбутнього іншої людини. Отямилася Офелія вже в своєму Підземному Королівстві, адже найважче і найважливіше випробування вона таки пройшла, виявивши неабияку сміливість, силу духу і прийнявши правильне рішення.

Висновки. Античний інтертекст в романі-новелізації Гільєрмо дель Торо і Корнелії Функе «Лабіринт Фавна» відіграє важливу функцію в творенні сюжету і сприяє зв'язності між

частинами тексту роману. Образ Фавна, який, з одного боку, достатньо сильний, щоб знищити, а з іншого, виступає наставником і підтримкою, повинен випробувати Офелію. Античні алюзії і ремінісценції сприяють більш глибокому сприйняттю тексту роману, який не варто сприймати як підліткове читиво. Окремо заслуговують на увагу і подальше дослідження казкові та міфологічні елементи в романі, зображення дійсності в Іспанії часів Франциско Франко і руху спротиву, компаративний аналіз художнього тексту і кінотексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник. 2-ге вид., випр., допов. Київ: Академія, 2007. 751 с.
2. Ellis J. The Literary Adaptation. An Introduction by John Ellis. 1982.
3. Sinyard N. Filming Literature: The Art of Screen Adaptation. 1st ed. Routledge, 2013. 208 p.
4. Дубініна О. Екранізація літературного твору: семіотичний аспект. Іноземна філологія. 2014. № 126 (1). С. 89-97.
5. Дубініна О. Екранізація літературного твору як предмет компаративного дослідження. Слово і час. 2016. № 2. С. 40-53.
6. Larson R. D. Films into Books: An Analytical Bibliography of Film Novelizations, Movie and TV Tie-Ins. Scarecrow Press, 1995. 623.
7. Hutcheon L., O'Flynn S. A Theory of Adaptation. 2nd ed. Routledge, 2013. 304 p.
8. Дель Торо Г., Функе К. Лабіринт Фавна. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 240 с.
9. Козовик І., Пономарів О. Словник античної мітології. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. 312 с.
10. Козовик І., Пономарів О. Словник античної міфології. 2-ге видання. Київ: Наукова думка, 1989. 240 с.
11. Guillermo del Toro and Ivana Baquero escape from a civil war into the fairytale land of Pan's Labyrinth. URL: [1. web.archive.org/web/20080609075453/http://www.scifi.com/sfw/interviews/sfw14471.html](http://www.scifi.com/sfw/interviews/sfw14471.html)
12. O'Hara, J. J. True Names: Vergil and the Alexandrian Tradition of Etymological Wordplay. Ann Arbor: The University of Michigan Press. 2017. 325 p.
13. Fratantuono, L. M. Laurenti divo: Faunus, Pan and Silvanus in Virgil's Aeneid. Synthesis. 2020. 27 (2). 83-94 pp.
14. Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. Харків: Фоліо, 2008. 441 с.
15. Гомер. Одиссея / пер. з давньогрецької Бориса Тена. Харків: Фоліо, 2006. 416 с.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 37

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Марина Михальченко*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 39.99.

Підписано до друку: 22.11.2024. Замов. № 0225/129. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.